

**HASAN ZİYÂ'Î HAYATI, EDEBÎ ŞAHSİYETİ,
DÎVÂN METNİNİN TESBİTİ VE İNCELENMESİ**

85437

Hazırlayan: Müberra GÜRGENDERELİ

Danışman: Doç. Dr. Süreyya BEYZADEOĞLU

85437

Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Edebiyatı Bilim Dalı için öngördüğü

DOKTORA TEZİ olarak hazırlanmıştır.

Edirne

Trakya Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Eylül, 1999

TC. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANİZYON MERKEZİ

Tez Veri Giriş Formu

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ

TEZ VERİ FORMU

Tez No:

Konu Kodu:

Üniv. Kodu:

- Not: Bu bölüm merkezimiz tarafından doldurulacaktır.

Tez yazarının

Soyadı: GÜRGENDERELİ Adı: Miberra

Tezin Türkçe Adı: Hasan Ziya'î Hayatı, Edebi Şahsiyeti, Divan Metninin Tesbiti Ve İncelenmesi

Tezin Yabancı Dildeki Adı: The Life, Literal Personage And The Transcription And Interpretation Of Hasan Ziyai's Divan Texts

Tezin Yapıldığı

Üniversite: Sıkkya Üniversitesi Enstitü: Sosyal Bil. Enst. Yılı: 1999

Diğer Kuruluşları:

Tezin Türü: 1- Yüksek Lisans

Dili: Türkçe

2- Doktora X

Sayfa Sayısı: XVII+612

3- Tıpta Uzmanlık

Referans Sayısı: 297

4- Sanatta Yeterlik

Tez Danışmanlarının

Ünvanı: Doç. Dr.

Adı: Sıkkya

Soyadı: BENZADEOĞLU

Ünvanı:

Adı:

Soyadı:

Türkçe Anahtar Kelimeler:

İngilizce anahtar kelimeler:

- 1- Ziyai
- 2- Divan
- 3- İnceleme
- 4- Rumeli
- 5- Mostar

- 1- Ziyai
- 2- Divan
- 3- Study
- 4- Rumeli
- 5- Mostar

Tarih: 15.10.1999

İmza:

T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Bu çalışma jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

BAŞKAN: Prof.Dr.Mustafa İSEN

ÜYE: Doç.Dr. Süreyya BEYZADEOĞLU

ÜYE: Yrd.Doç.Dr.Kaşif YILMAZ

Yukarıda imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

...../...../1999

Doc. Dr. Cevat CELEP
Müdür

ÖZET

16.yy, Dîvân Edebiyatının en büyük şâirlerinin yetiştiği dönemdir. Bu çalışmada 16.yy'da Rumeli'de yetişen şâirlerden biri olan Mostarlı Ziyâ'î'nin "Hayatı, Edebî Şahsiyeti, Dîvân Metninin Tesbiti ve İncelemesi" ele alınmıştır.

Ziyâ'î sade ve samimi şiirler yazan, şiirlerinde mahallî renklere, orijinal söyleyişlere, atasözü ve deyimlere, halkın yaşayışına ve geleneklerine yer veren, lirik bir şâir olarak Rumeli şâirlerinin ortak özelliklerini taşır.

Dîvân'da 12 kaside, 1 tercî-bend, 1 terkîb-bend, 1 müseddes, 1 muaşşer, 4 muhammes, 510 gazel, 14 tarih, 11 muamma, 7 rubâî, 50 kıt'a ve 29 müfred bulunmaktadır.

Bu çalışmayla döneminde ve günümüzde pek tanınmayan Ziyâ'î'yi ilim âlemine tanıtmak için ilk adımı attığımızı düşünmekteyiz.

Anahtar Kelimeler:

Ziyai

Divan

İnceleme

Rumeli

Mostar

SUMMARY

16 th century is a period in which the greatest poets of the Divan Literature have flourished. In this study the life, Literary character and the determination of the Divan text of “Mostarlı Ziyai” vere studied on.

Ziyai is a person who wrote simple and intimate poems. He used the common features of the lyrical poems of the Rumeli poets. These common features are using local items, original dialogues, proverbs, idioms, the way of life and traditions of the common people.

In the divan there are 12 kasides, 1 terci-bend, 1 terkib-bend, 1 müseddes, 1 muaşşer, 4 muhammes, 510 gazels, 14 histories, 11 muammas, 7 rubais, 50 kıtas and 29 müfreds.

With this study the researcher believes that an initial step was taken to introduce Ziyai who was unknown in his period and the present day.

Key Word

Ziyai

Divan

Study

Rumeli

Mostar

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	xviii
GİRİŞ	1
ZİYÂ'İNİN YAŞADIĞI XVI. YÜZYILIN SİYASÎ VE EDEBÎ DURUMUNA TOPLU BİR BAKIŞ	1
KISALTMALAR	4

I. BÖLÜM

HASAN ZİYÂ'Î'NİN HAYATI, ESERLERİ, EDEBÎ ŞAHSİYETİ

A. HAYATI	5
B. ESERLERİ	14
1. Dîvân	14
2. Kıssa-ı Şeyh Abdürrezzâk	15
3. Sünbülîstân	21
4. Varkah u Gülşâh	21
C. EDEBÎ ŞAHSİYETİ	22
D. ETKİLENDİĞİ VE ETKİLEDİĞİ ŞÂİRLER	33

II. BÖLÜM

DÎVÂNIN İNCELENMESİ

A. ŞEKİL ÖZELLİKLERİ	41
1. Nazım Şekilleri	41
1.1. Kasideler:	41
1.2. Gazeller:	43
1.3. Musammatlar:	44
1.4. Tarihler:	45
1.5. Muammâlar:	45
1.6. Rubâ'iler:	45
1.7. Kıt'alar:	45

1.8. Müfred ve Matla'lar:	45
2. Vezin :	46
3. Kâfiye ve Redif :	48
3.1. Kâfiye:	48
3.2. Redif:	50
B. MUHTEVÂ ÖZELLİKLERİ :	51
1. Din :	51
1.1. Allah:	51
1.2. Kitaplar:	52
1.3. Sûre ve Âyetler:	52
1.4. Melekler:	54
1.4.1. Cebrâil:	54
1.4.2. Azrâil:	55
1.4.3. Kirâmen Kâtibîn:	55
1.5. Peygamberler:	55
1.5.1. Adem:	55
1.5.2. İdris:	56
1.5.3. Nûh:	56
1.5.4. Süleymân:	56
1.5.5. Hızır:	57
1.5.6. İlyâs:	57
1.5.7. Mûsâ:	57
1.5.8. Ya'kûb:	58
1.5.9. Yûsuf:	58
1.5.10. İbrâhim:	59
1.5.11. Yûnus:	59
1.5.12. Yahyâ:	59
1.5.13. Îsâ:	60
1.5.14. Muhammed:	61
1.6. Dört Halife:	61
1.7. Ehl-i Beyt:	62
1.8. Sahâbeler:	62
1.8.1. Bilâl-i Habeşî:	62
1.9. Diğer Dini Unsurlar:	63
1.9.1. Cennet:	63
1.9.2. Cehennem:	63

1.9.3. Kaza ve Kader:	64
1.9.4. Âhîret:	65
1.9.5. Maşher, Kıyâmet:	66
1.9.6. Bezm-i Elest:	67
1.9.7. Kâbe:	67
1.9.8. Şehid:	68
1.9.9. İbâdetle İlgili Husûslar:	68
a. Abdest:	68
b. Namaz:	69
c. Oruç:	70
d. Hac:	70
e. Zekât:	70
1.9.10. Müslümân, İmân, Mümin, Kâfir:	71
1.9.11. Duâ-Bedduâ:	71
1.9.12. Günâh-Sevâb:	72
1.10. Hûrî, Cin, Perî:	73
1.11. Şeytân:	74
1.12. Mübârek Geceler:	74
1.13. Diğer Dinler:	74
1.13.1. Kilise :	74
1.13.2. Tersâ, Sanem, Muğbeçe:	75
2. Tasavvuf	76
2.1. Tarîk, Tarîk-i aşk:	77
2.2. Mürşid, Pîr:	77
2.3. Dervîş, Işık, Abdal, Kalender:	77
2.4. Rind, Zâhid, Sofî, Vâiz:	78
2.5. Ârif, Ehl-i İrfân, Ehl-i Hâl:	79
2.6. Melâmet:	80
2.7. Fenâ-Bekâ:	80
2.8. Adem:	81
2.9. Velâyet:	81
2.10. Süveydâ:	82
2.11. Erbain:	82
2.12. Ricâlü'l-gayb:	82
3. Toplum ve Kültür	83
3.1. Şahıslar:	83

3.1.1. Türk Devlet Adamları ve Resmî Görevliler:	83
3.1.2. Şâirler:	84
a. Necâti:	84
b. Cevri:	84
c. Vusûli:	84
d. Emri:	84
e. Şemsi Paşa:	85
f. Bâkî:	85
g. Hassân:	85
h. Selmân:	85
ı. Firdevsî:	86
i. Câmî:	86
j. Sa'dî:	86
k. Fettâhî:	86
l. Attâr:	86
m. İmrü'l-Kays:	87
3.1.3. Çeşitli Târihi Şahıslar:	87
a. Aristo:	87
b. İskender:	87
c. Kaydefâ:	87
d. Ashâb-ı Kehf:	88
e. Buhtu'n-Nasr:	88
f. Şeyh Vefâ:	88
g. Nemrûd:	88
h. Eflâtun:	88
ı. 'Üc İbn-i 'Unuk:	89
i. Seyyid Battal:	89
j. Şeyh San'ân:	89
k. Hallac-ı Mansûr :	89
l. Şeddâd:	90
m. Azîz:	90
n. Ebû Derdâ:	90
o. Hâmân-Kârûn:	90
ö. Şem'un:	91
p. Mânî:	91
3.1.4. Mitolojik İran Kahramanları:	91

a. Rüstem-Zâl:.....	91
b. Dârâ.....	92
c. Behrâm:.....	92
d. Sâ-m-Sührâb:.....	92
e. Cem:.....	92
f. Dahhâk:.....	93
3.1.5. Masal Kahramanları:.....	93
a. Leylâ, Mecnûn:.....	93
b. Ferhâd, Şîrîn:.....	95
c. Vamık, Azrâ:.....	96
d. Züleyhâ:.....	96
3.2. Hânedânlar ve Kavimler:.....	96
3.2.1. Hindû, Karamanî:.....	96
3.2.2. Habeş:.....	97
3.2.3. Zengî:.....	97
3.2.4. Tatar:.....	97
3.2.5. Yahûdî:.....	97
3.3. Ülkeler, Şehirler, Kaleler:.....	97
3.3.1. Çin:.....	97
3.3.2. Hoten:.....	98
3.3.3. Mısır, Bâbil:.....	98
3.3.4. Horasân, İsfehân, Şîrâz, Kirmân:.....	98
3.3.5. Şâm:.....	99
3.3.6. Bağdâd, Yemen:.....	99
3.3.7. Aden, Bedehşân:.....	99
3.3.8. Ken'ân:.....	100
3.3.9. Rûm, Rûmîli:.....	100
3.3.10. İstanbul:.....	100
3.3.11. Buhârâ:.....	101
3.4. Anadolu'ya Ait Yer Adları:.....	101
3.4.1. Karaman:.....	101
3.5. Rûmeli'ye Ait Yer Adları:.....	101
3.5.1. Edirne:.....	101
3.5.2. Hersek:.....	101
3.5.3. Karadağ:.....	102
3.5.4. Eski Kilislik:.....	102

3.5.5. Akhisar:	102
3.5.6. Benefşe:	102
3.6. Dağlar, Denizler, Nehirler ve Adalar:	103
3.7. Bazı İnsan Tipleri ve Meslek Erbâbı:	103
3.7.1. Pâdişâh:	103
3.7.2. Vezîr, Emîr:	104
3.7.3. Serdâr, Asker, Sipâhî, Dizdâr, Subaşı, Vâli, Kâtib:	104
3.7.4. Ferrâş, Saka, Kapıcı:	105
3.7.5. Hırsız, Harâmî:	105
3.7.6. Muhtesib:	106
3.7.7. Dihkân, Bâğbân:	106
3.7.8. Gavvâs, Şinâver:	107
3.7.9. Mîmâr:	107
3.7.10. Meşşâta:	107
3.7.11. Kayyûm:	107
3.7.12. Hatîb, Kadı:	108
3.7.13. Gürgen, Cellâd:	108
3.7.14. Misâfir, Komşu:	108
3.7.15. Cân bâz:	108
3.7.16. Sarrâf:	109
3.7.17. Çocuk, Yetim, Şehr Oğlanı:	109
3.8. Eğlence Hayatı:	109
3.8.1. Bezm:	109
a. Meyhâne, şarâb, kadeh.:	111
b. Esrâr:	112
3.8.2. Bayram:	113
3.8.3. Av:	113
3.8.4. Bazı Oyunlar:	113
a. Gûy u Çevgân:	113
b. Tavla:	114
c. Satranç:	114
d. Güreş:	114
3.9. Çeşitli İnanç, Âdet ve Gelenekler:	114
3.10. Çarşı, Pazar:	117
3.11. Mektub, Fermân:	118
3.12. Rüşvet:	119

3.13. Mekteb:	119
3.14. Meşhur Eserler:	120
3.14.1. Gülistân:	120
3.14.2. Nigâristân:	120
3.14.3. Mısbâh:	120
3.14.4. Keşşâf:	120
3.14.5. Şebistân-ı Hayâl:	121
3.15. Sihir, Büyü:	121
3.16. Tıp İlmi:	121
3.17. Mûsikî İlmi:	122
3.18. Hatt ve Süsleme:	123
3.19. İnşâî Unsurlar:	125
3.19.1. Câmî-Mescid:	125
3.19.2. Ev, Kasr, Saray:	125
3.19.3. Değirmen:	126
3.19.4. Hamam:	126
3.19.5. Çeşme:	126
3.19.6. Köprü:	127
3.19.7. Havuz:	127
3.20. Giyim-Kuşam:	127
3.21. Yiyecek ve İçecekler:	129
3.21.1. Şeker:	129
3.21.2. Kebâb :	130
3.21.3. Yumurta:	130
3.21.4. Un:	131
3.21.5. Pilav:	131
3.21.6. Meze :	131
3.21.7. Ekmek, Tuz:	131
3.21.8. Helva:	131
3.21.9. Bal :	131
3.21.10. Şerbet:	132
3.22. Güzellik Malzemeleri:	132
3.22.1. Ayna :	132
3.22.2. Küpe:	132
3.22.3. Yüzük:	132
3.22.4. Halhal:	133

3.22.5. Bâzüband:	133
3.22.6. Tarak :	133
3.22.7. Sürme :	133
3.23. Çeşitli Madenler ve Kıymetli Taşlar:	133
3.23.1. Altın :	133
3.23.2. Gümüş :	134
3.23.3. Gevher, İnci, Sadef:	134
3.23.4. Kehrübâ:	135
3.23.5. Demir:	135
3.23.6. La'l, Mercân, Akik, Yâkût:	136
3.24. Kesici, Delici Aletler ve Silahlar:	136
3.24.1. Ok , Kalkan, Yay:	136
3.24.2. Kılıç:	137
3.24.3. Hançer:	137
3.24.4. Top:	138
3.24.5. Yarag, Tüfek:	138
3.25. Çeşitli Eşyalar:	138
3.25.1. Mum , Çerâğ, Kandil:	138
3.25.2. Yastık , Yatak , Hasır , Kilim , Perde:	139
3.25.3. Makas:	140
3.25.4. Kafes:	140
3.25.5. Çan:	140
3.25.6. Tesbîh:	141
3.25.7. Kum Saati:	141
3.25.8. Misvâk:	141
3.25.9. Pergel:	141
3.25.10. Nal, Kemend:	141
3.25.11. Orak:	142
4. İnsan	142
4.1. Güzellik:	142
4.2. Sevgili:	144
4.2.1. Sevgiliye Ait Güzellik Unsurları:	147
a. Saç:	147
b. Göz:	152
c. Kaş:	154
d. Kirpik:	156

e. Gamze:	157
f. Yüz, Yanak:	158
g. Ben:	161
h. Ayva Tüyleri:	162
ı. Ağız:	164
i. Dudak:	166
j. Çene:	169
k. Gabgab:	170
l. Alın:	170
m. Boy:	170
n. Diş:	172
o. Kulak:	172
ö. Sine, Gerdân:	173
p. Bel:	173
r. Vücûd:	174
s. Göbek:	174
ş. El, Aya, Kol, Parmak, Tırnak:	174
t. Baldır, Ayak:	174
4.2.2. Sevgiliyle İlgili Diğer Unsurlar:	175
a. Bûse:	175
b. Nâz:	175
c. Kûy-ı Yâr:	176
4.3. Âşık:	177
4.3.1. Âşığın Gönü ve Vücut Aksâmı İle İlgili Unsurlar:	180
a. Gönül:	180
b. Vücûd:	183
c. Boy, Bel:	184
d. Ciğer:	184
e. Kalb:	184
f. Yüz, Yanak:	185
g. Cân:	185
h. Göz:	186
ı. Gözyaşı:	187
4.4. Çeşitli Maddî ve Manevî Hâller:	188
4.4.1. Âh:	188
4.4.2. Yara:	189

4.4.3. Firkat:	190
4.4.4. Vuslat:	190
4.4.5. Derd, Elem, Gam, Belâ:	191
4.4.6. Aşk:	192
4.5. Rakîb:	194
5. Tabiat	195
5.1. Kozmik Âlem:	195
5.1.1. Gökyüzü:	195
5.1.2. Yıldız:	198
5.1.3. Yıldız Kümeleri ve Yıldızlar:	199
a. Süreyyâ:	199
a. Kehkeşân:	199
c. Süheyl:	200
d. Ayyûk:	200
e. Kuyruklu Yıldız:	200
5.1.4. Burçlar:	200
a. Balık Burcu:	200
b. Yay Burcu:	200
c. Terazi Burcu:	200
5.1.5. Seyyâreler:	201
a. Müşteri:	201
b. Utârid:	201
c. Merih:	201
d. Zühre:	201
e. Güneş:	202
f. Ay:	203
5.1.6. Diğer Kozmik Unsurlar:	205
a. Ay Tutulması:	205
b. Güneş Tutulması:	205
c. Hâle:	205
d. Kavs-i Kuzah:	205
5.2. Zaman ve Zamanla İlgili Mefhumlar:	205
5.2.1. Gün:	206
5.2.2. Aylar:	206
a. Ferverdîn:	207
b. Nisan:	207

5.2.3 Yıl:	207
5.2.4. Mevsimler:	207
a. Bahar:	207
b. Yaz:	208
c. Hazân:	208
d. Kış:	209
5.3. Dört Unsur:	209
5.3.1. Suyla İlgili Unsurlar:	210
a. Su:	210
b. Deniz:	211
c. Akarsu:	212
d. Bulut:	213
e. Yağmur:	213
f. Çiğ:	213
5.3.2. Toprak:	214
5.3.3. Ateş:	214
5.3.4. Hava:	215
a. Rüzgâr:	215
b. Sabâ:	215
c. Nesîm:	216
d. Şimâl:	216
e. Kasırga:	216
5.4. Hayvanlar:	216
5.4.1. Kuş ve Çeşitleri:	216
a. Kuş:	218
b. Akbaba:	217
c. Ankâ:	217
d. Baykuş:	217
e. Bülbül:	217
f. Güvercin:	218
g. Hümâ:	218
h. Tûtî:	218
ı. Tâvus:	218
i. Şâhbâz:	219
j. Yarasa:	219
k. Keklik, Çil Kuşu:	219

l. Kaz:	219
m. Kaknûs:	219
n. Karga:	219
m. Çaylak:	219
ö. Kuzgun:	219
p. Saksâğan:	220
5.4.2. Dört Ayaklı Hayvanlar:	220
a. Ahû:	220
b. Aslan:	220
c. At:	220
d. Eşek:	220
e. Köpek:	220
f. Kuzu:	221
g. Deve:	221
h. Fare:	221
ı. Kedi:	221
5.4.3. Sürüngenler, Balık ve Böcekler:	221
a. Arı:	221
b. Balık:	221
c. Sinek:	221
d. Semender:	221
e. Pervâne:	221
f. Karınca:	222
g. Örümcek:	222
h. Ateşböceği:	222
ı. Yılan:	222
i. Akreb, Çıyan:	222
5.5. Bitkiler:	222
5.5.1. Ağaç ve Çeşitleri:	222
a. Ağaç, Fidan:	222
b. Ar'ar:	223
c. Badem:	223
d. Çınar:	223
e. Servi:	223
f. Tûbâ:	224
g. Sidre:	224

h. Sanevber:	224
1. Enâr:	224
i. Şimşâd:	224
j. Söğüt:	224
5.5.2. Çiçekler:	224
a. Menekşe:	224
b. Reyhân:	225
c. Sünbül:	225
d. Sûsen:	225
e. Yasemin:	225
f. Nergis:	226
g. Nilüfer:	226
h. Gül:	226
1. Gonca:	227
i. Karanfil:	228
j. Lale:	228
5.5.3. Meyveler:	228
5.6. Bağ, Bostan, Gülşen, Çemen:	228
6. Edebi Sanatlar	230
6.1. Hissî Sanatlar:	231
6.1.1. Hissî Söz Sanatları:	231
6.1.2. Hissî Çağrışım Sanatları:	235
6.2. Fikrî Sanatlar:	239
6.2.1. Fikrî Söz Sanatları:	239
6.2.2. Fikrî Manâ Sanatları:	240
7. Atasözleri, Güzel Söyleyişler ve Deyimler	241
7.1. Atasözleri:	242
7.2. Güzel Söyleyişler:	247
7.3 Deyimler:	247
8. Dil ve Üslûb	256
KAYNAKÇA	264

III. BÖLÜM**METİN****(TRANSKRİPSYON İŞARETLERİ VE METİN TESBİTİ İLE İLGİLİ AÇIKLAMALAR) .269****DİBÂCE271****KASİDELER.....275****MUSAMMATLAR303**

Terkîb-Bend304

Tercîc-Bend308

Mu'âşşer314

Müseddes316

Muhammesler318

GAZELLER324**TÂRİHLER573****MU'AMMÂLAR579****RUBÂ'ÎLER583****KIT'ALAR586****MÜFREDLER600****SONUÇ607****FARŞÇA ŞİRLER609**

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti, siyâsi ve coğrafi bakımdan gelişmesinin en yüksek noktasına XVI. yy.da ulaşmıştır. Bunun yanında fikir ve sanat hayatı da devletin bu ihtişamına uygun bir şekilde gelişmiş ve yüksek bir edebiyat vücuda gelmiştir. Bu edebiyat Orta Asya, Anadolu ve Azerî sahalarında en parlak devrini yaşarken Balkanlar'da da gelişimini ihmal etmemiştir.

Osmanlı kültür coğrafyasına göz atıldığı zaman Dîvân Edebiyatı şâirlerinin önemli bir bölümünün Balkanlar'dan yetiştiği görülecektir. XVI. yy.da yaşayan ve kendi ifadesiyle “alçak bir vilayette kaldığı için” kadrinin bilinmediğini ifade eden Mostarlı şâir Ziyâ'î, şiirlerinin kalite ve orjinalliğine rağmen ne yaşadığı dönemde ne de öldükten sonra kıymeti anlaşılmamış talihsiz bir şâirdir.

Bosna-Hersek'te şöhretli bir şâir olarak tanınmasına rağmen Dîvânı'nın bulunamaması Ziyâ'î hakkındaki bilgilerin de sınırlı kalmasına sebep olmuştur. Fehim Nametak, halen Bosna'da Ziyâ'î'ye ait olduğu bilinen değişik eserler içerisindeki şiirlerin Dîvânı'nın ancak % 10'unu teşkil edebileceğini söyler. Savaşta yıkılmış olan dünyaca meşhur Mostar köprüsünün üzerindeki manzum tarihin Ziyâ'î'ye ait olması da dikkate şayandır.

Hasan Ziyâ'î Dîvânı'nı Doktora tezi olarak seçmemizin nedeni, Edirneli Ahmed Badî'nin “Armağan” adlı mensur-manzum atasözleri ve deyimleri ihtivâ eden eserinin elli sayfasını Yüksek Lisans tezi olarak çalışmamız ve şâirin adına ilk defa bu eserde rastlamamız olmuştur. Armağan'da Ziyâ'î'ye ait 100 kadar atasözü ve deyim ihtivâ eden beyit bulunmaktadır. Üzerinde herhangi bir araştırma ve çalışma yapılmayan Hasan Ziyâ'î Dîvânı'nı ilk olarak, Prof. Dr. Günay Kut 1979'da “Selimiye Kütüphanesi'ndeki Türkçe Yazmalar Üzerine” adlı yazısıyla tanıtmıştır.

Araştırmalarımız neticesinde bir başka nüshasına rastlayamadığımız bu kayıp dîvânın tek nüshası, Edirne Selimiye Kütüphanesi Elyazmaları Bölümü'nde 2127 numarada kayıtlı bulunmaktadır.

Ziyâ'î, sade ve samimi şiirler yazması, şiirinde mahallî renklere, orjinal söyleyişlere, atasözleri ve deyimlere, halkın yaşayışına ve geleneklerine yer vermesi bakımından Rumeli şâirlerinin ortak özelliklerine sahiptir. Bunun yanında Ziyâ'î'nin şiirlerinde bazen Necâî'nin sadeliğini ve halk söyleyişini, bazen Fuzûlî'nin duygu yoğunluğunu ve ızdırâbını, bazen Bâkî'nin canlı tasvirlerini ve sanat zevkini bazen de Nedim'in şuh edasını ve samimiyetini görürüz. Şâir.

divânın dibâcesinde kendi şiirleri için, "Eş'âr-ı şu'ârâ-yı zamâna nisbet her biri bir hâlden hâli degüldür." ifadesini kullanır.

Ziyâ'î hakkında bugüne kadar Bosna'da yapılan biyografik mahiyetteki dar kapsamlı birkaç yazının dışında herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. Çalışmamız esnasında en çok sıkıntı çektiğimiz konu, şâirin hayatıyla ilgili Kafzâde Fâizî'nin "Zübdetü'l Eş'âr" adlı tezkiresinin dışında hiçbir tezkirede bilgi bulamayışımız olmuştur. Bu eserde de sadece şâirin ölüm tarihi ve iki örnek beytinden başka bir bilgi bulunmamaktadır.

Çalışmamız, Ziyâ'î'nin yaşadığı dönemin siyâsî ve edebî durumunun genel bir değerlendirmesinin yapıldığı Giriş bölümünden sonra, üç bölüme ayrılmıştır.

I. Bölümde şâirin hayatı, ve edebî şahsiyeti hakkında kendi eserlerinden elde ettiğimiz bilgileri ortaya koymaya çalıştık. II. Bölüm divânını incelenmesini, III. Bölüm ise divânın transkripsiyonlu metnini ihtivâ etmektedir.

I. ve II. bölümde açıklamaların altına verilen örnek beyitlerin nazım şekillerini kısaltmalarla göstererek metinde ait olduğu yerleri belirtmek için iki rakam kullandık. Bunlardan birincisi şiir numarasını, ikincisi ise beytin sayısını göstermektedir.

İnceleme esnasında örnek beyitlerin tekrarından kaçınmamıza rağmen, zaman zaman bazı beyitleri, iki ayrı konu için de önemli olduğundan tekrar etmek durumunda kaldık. Konu başlıkları içinde en yakın olduğu konuya örnek verdiğimiz beyitler, bir başka konu başlığında da ele alınmışsa mümkün olduğu kadar beytin manasını veya benzetme sebebini vererek zikrettik.

Bosna'da büyük bir şöhrete sahip olan ancak Boşnakların ellerinde bulunan birkaç güzel şiirinin dışında diğer şiirleri bilinmeyen Ziyâ'î'nin ve yıllardır varlığının bilinmesine rağmen bulunamayan Divânı'nın tozlar arasından çıkarılarak Klasik Edebiyatımızdaki lâyık olduğu yere gelmesi için atılmış olan bu ilk adımın manevî hazzının yanında, şâirin aşağıdaki beyitte de ifade ettiği gibi yapmış olduğumuz hataların ağır sorumluluğunu taşımaktayız.

Şâh-ı aşkem ey Ziyâ'î şimdi hazz eyler gören
Şoñra cāhiller bozarlar kōrkaram divānumı

Çalışmam esnasında sonsuz teşvik ve yardımlarını gördüğüm, karşılaştığım sıkıntıların hallinde rehberliğini esirgemeyen danışman Hocam Sayın Doç.Dr.Süreyya Beyzadeoğlu'na, kaynakların elde edilmesinde ve Bosna-Hersek ile bağlantı kurmamda büyük yardımlarını gördüğüm Sayın Prof.Dr.Mustafa İsen'e, Hocam Sayın Yrd.Doç.Dr. Kaşif Yılmaz'a ve Hasan Ziyâ'î hakkındaki sınırlı bilgileri Bosna-Hersek'ten temin etmemizi sağlayan Sayın Prof.Dr.Fehim Nametak'a teşekkürü bir borç bilirim.

GİRİŞ

ZİYÂ'İNİN YAŞADIĞI XVI. YÜZYILIN SİYASÎ VE EDEBÎ DURUMUNA TOPLU BİR BAKIŞ

XVI. Yüzyıl, Osmanlı Devleti'nin genişlediği, Anadolu'daki bölünme ve kargaşaların son bulduğu siyâsî ve askerî alandaki gelişmelerin doruğa ulaştığı, doğuda ve batıdaki ilerlemelerle sağlam temelleri olan bir birliğin kurulduğu ve devletin imparatorluk haline geldiği bir dönemdir.

Bu yüzyılda Osmanlı Devletinin başında sırasıyla; II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim, Kanunî Sultan Süleyman, II.Selim, III.Murad ve III.Mehmed bulunmuştur. Yüzyılın başlarında babası II.Bayezid'den devlet idaresini devralan Yavuz Sultan Selim; cesur, atak ve sert yaratılışıyla sekiz yıl kadar süren kısa saltanat döneminde Osmanlıyı uzun zamandır uğraştıran Şâh İsmail tehlikesini Çaldıran'da bertaraf ettiği gibi Anadolu'nun doğusunu da tamamıyla ele geçirmiştir.

Kanunî ise kırkaltı yıl süren uzun saltanatında Avrupa seferlerine ağırlık vermiş, Avusturya ve Macaristan'ı ele geçirerek Viyana kapılarına kadar dayanmıştır. Bir taraftan da Tebriz ve Bağdat'ın alınması, Asya ve Avrupa'da sınırların genişlemesi ve Barbaros Hayreddin Paşa'nın Preveze zaferi neticesinde Akdeniz'in bir Türk gölü olmasıyla, devlet üç kıtaya yayılarak dünyanın en büyük imparatorluğu haline gelmiştir.

Kanunî'nin ölümünden sonra II.Selim döneminde de sadârette kalan Sokullu Mehmed Paşa'nın tedbirli yönetimiyle devletin büyüklüğü ve ihtişamı sürmüş ancak yüz yılın sonunda çok değişik ırk, dil ve dine mensup toplulukların oluşturduğu Osmanlı Devleti'nde bazı aksaklıkların ortaya çıkmaya başladığı alınan bazı tedbirlere rağmen açık bir şekilde görülmeye başlamıştır.

Osmanlı Devleti'nin XVI. yy. 'da siyâsî alanda gelişmesinin tabii sonucu olarak kültür ve edebiyat da devletin büyümesiyle orantılı olarak büyük bir gelişme göstermiştir. Osmanlı padişahları ardarda yaptıkları seferlerle devletin sınırlarını genişletirken bir taraftan da ilim, kültür ve edebiyatta yükselmenin gerekliliğine inanarak sanatçıları desteklemiştir.

Bu asırda Osmanlı ülkesi hemen bütün Türk ve İslâm dünyasının sevgisini ve hayranlığını kazanmış, dünya ölçüsünde bir huzur ve emniyet diyarı olarak bilinmiştir. Türk-İslâm ülkelerinin her köşesinden Osmanlı topraklarına koşan âlim ve sanatkârlarda bu ülkedeki ilmin ve sanatın milletler arası bir değer ve şöhret kazanmasına vesile olmuştur. Osmanlı lehçesi diğer edebî Türk

lehçelerini geride bırakarak gerçekten büyük bir medeniyetin zengin, işlek ve incelmış lisanı haline girmiştir.¹

Birkaç padişah dışında bütün Osmanlı sultanları şiir ve edebiyatla ilgilenmişler. II.Murad'dan itibaren çoğu mahlas kullanarak şiirler söylemişlerdir. Yavuz Selim Farsça bir divân tertib etmiş, Kanunî, Muhibbi mahlasıyla 2802 gazel yazarak Divân edebiyatımızda en çok gazeli olan şâirler arasında yerini almıştır.

II. Selim ise sâkin mizacı, savaşı sevmemesi ve ava merakı sebebiyle devlet idaresini Sokullu'ya bırakarak avcılıkla, okumayla ve şiirle vakit geçirmiştir. Divânı olmasa da güzel bazı manzûmeleri vardır. Bilhassa:

Biz bülbül-i muhrik-dem-i şekvâ-yı firâkuz
Âteş kesilür geçse sabâ gülşenümüzden

beyti bir divân değer kuvvettedir.²

Üç dilde divân yazan ve 1400 Türkçe gazeli olan III.Murad da babası gibi devlet idaresiyle pek meşgul olmamış ve saray kadınlarının tesiri altında, lüzumsuz ve zararlı müdahaleleriyle hükümet işlerinin ve devlet nizamının bozulmasına sebep olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu'nda padişah sarayları, daima hükümdârların şahsiyetleriyle değişen derecelerde şiir ve edebiyatın koruyucusu ve teşvikçisi olmuştur. Bütün marifet sahipleri, âlimler, şâirler, sanatkârlar, devletin mutlak hakimi olan padişahın sarayı etrafında kümelenmişlerdir. Padişahların şiir ve edebiyata olan merakları ölçüsünde bu topluluklar artmış veya eksilmiştir. Padişah sarayı, dışarda yetişen şâirleri koruduğu gibi, bazen kendi içinden de şâirler yetiştirmiştir. Saraya alınarak terbiye edilen çocuklardan şiire kabiliyetli olanlar sarayda hizmet ettikleri müddetçe edebiyatın saray içinde de devamını sağlamışlardır.³

XVI. Yüzyılda şiirde İran etkisinin sürmesinin yanında, aruzu kullanmadaki ustalık, şiir tekniğinde erişilen mükemmellik ve ahenk ile şiir, İran şâirlerinde görülmeyen bir incelik ve derinlik kazanmıştır. Bunun yanında mahallî unsurların da katılmasıyla yerli ve klasik bir Türk şiiri meydana gelmiştir. Bu yüzyılda nazımda Fuzûlî, Hayâlî, Talıcalı Yahyâ, Zâtî, Gazâlî, Figânî, İshak Çelebî, Emrî, Nev'î, Bağdatlı Rûhî, Bâkî, Cinânî, Âhi, Hayretî gibi büyük şâirlerin yanında nesirde de Kemâl Paşazâde ve Hoca Saadettin Efendi gibi önemli sanatkârlar yetişmiştir.

¹ Nihad Sami Banarlı, (1971): *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, Mili Eğitim Bakanlığı Yayınları, C.I, s.557

² İ.Hakkı Uzunçarşılı, (1988): *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, C.III (1.Kısım), s.41.

³ Haluk İpektekin, (1996): *Divân Edebiyatında Edebi Muhitler*, Mili Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, s.15

Sehî. Latîfî. Ahdî. Âşık Çelebî ve Beyânî ise o dönemin biyografî ve antolojileri sayılabilecek tezkirelerini yazarak günümüzde edebiyatımızın en önemli kaynaklarını meydana getirmişlerdir.

Rumeli ise tarih boyunca Osmanlı kültür, tarih ve edebiyatının birinci derecede ehemmiyeti olan bölgelerinden olmuştur. Selçukluların yıkılışından sonra bir takım küçük beyliklerin kurulması ve bunlar arasında harplerin eksik olmaması, Anadolu'da daha evvelce başlamış olan İslâmlaşma ve Türkleşme hareketini engellememiştir. Anadolu'nun batısında, Bizans hududunda kurulan Osmanlı Beğliği kendi sahasını Bizanslıların zararına, mütemadi genişleterek Bizansı, Sırpı, Bulgarları ve en nihayet Niğbolu'da Avrupa'nın müttefik kuvvetlerini mağlup etmek suretiyle Rumeli'de büyük ve kuvvetli bir imparatorluk vücuda getirmiştir.⁴

Hasan Ziyâ'î'nin doğduğu ve yaşadığı yerler olan Bosna, 1463 yılında Fatih Sultan Mehmet tarafından, Hersek ise 1483'te II.Bayezid'in saltanatının ilk yılları içinde Osmanlı topraklarına katılmıştır. 1585 yılına kadar Rumeli eyaletine bağlı bir sancak beğliği olan Bosna-Hersek, bu tarihten itibaren yapılan genel düzenlemede eyalet statüsünde yeniden örgütlenmiştir. Bosna eyaleti bu düzenlemede Paşa sancağı Saraybosna'dan başka İzvornik, Bihac, Banja Luka, Travnik ve Hersek olmak üzere altı sancaktan oluşmuştur.⁵

Bosna Hersekte yaşayan insanların büyük çoğunluğu Slav kökenli olmakla birlikte nüfusun %41'ini meydana getiren Müslümanlar, Türk kültür ve edebiyatına ciddi katkılar sağlamışlardır. Boşnaklar uzun Osmanlı yönetimi boyunca devletin idarî, askerî, ilmî ve edebî alanlarında önemli konumlara yükselmiş, XVI. ve XVII. yy.'lar içinde 22 Bosnalı sadrazam Osmanlı devletinde görev yapmıştır. XVI. Yy.'da Türkçe eserler veren Bosnalı şâirler şunlardır: Muhammed Cengic, Şîrî, *Mostarlı Ziyâ'î*, Vusûlî, Edâyî, Arşî, 'Ubeydî, Vahdetî, Dervîş Paşa, Gaybî, Nihâdî, Gayretî, Yazıcıoğlu Ahmed, Kemterî, Lâmekânî, Şânî ve Sabûhî.⁶

⁴ Fuat Köprülü, (1986): *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ötüken Yayınları, İstanbul, s.339

⁵ *Bosna-Hersek*,(1992): Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, s.25-32

⁶ Mustafa İsen, (1995): "Balkanlarda Türk Edebiyatı" *Türkiye Günlüğü*, Ankara, S.36, s.19-28

KISALTMALAR

K.	Kaside
TCB.	Terci-Bend
TKB.	Terkib-Bend
MÜS.	Müseddes
MUA.	Muaşşer
MUH.	Muhammes
G.	Gazel
T.	Tarih
M.	Muamma
R.	Rubâî
KIT.	Kıt'a
MÜF.	Müfred
C.	Cild
s.	Sayfa
S.	Sayı

I. BÖLÜM

HASAN ZİYÂ'Î'NİN HAYATI, ESERLERİ, EDEBÎ ŞAHSİYETİ

A. HAYATI

Bosna'da büyük bir şöhrete sahip olan XVI. yy. şâirlerinden Ziyâ'î'nin hayatı hakkındaki bilgilerimiz çok yetersizdir. Kafzâde Fâizi'nin "Zübtetü'l Eş'âr" adlı tezkiresinin dışında diğer tezkirelerde adı geçmeyen şâirin, divânının da bugüne kadar bulunmamış olması, hakkındaki bilgilerin sınırlı kalmasına sebep olmuştur.

Cemal Cehajic, doğum tarihi bilinmeyen Ziyâ'î'nin XVI. yy.ın ilk yarısında Mostar'da doğduğunu, verimli ve kabiliyetli bir şâir olduğunu fakat divânı bulunamadığı için hayatı hakkındaki bilgilerin çok yetersiz olduğunu söyler⁷. Biz de şâirin hayatı hakkındaki bilgileri, Divânından ve "Kıssa-ı Şeyh Abdürrezzâk" mesnevisinden elde ettiğimiz bilgiler doğrultusunda vereceğiz.

Ziyâ'î'nin "Kıssa-ı Şeyh Abdürrezzâk" mesnevisinde müstensih tarafından düşürülen bir notta, şâirin Mostarlı olduğu söylenir: "Merhûm u magfûrîn-leh mü'ellif-i kitâb olan Ziyâ'î Çelebi Hersek sancağı Mostâr nâm kasabadandır." Şâirin ismi Hasan Çelebi İbn-i Ali al-Mostârî'dir⁸. Kâtib Çelebi, şâirin adının Ziyâ'î Hasan al-Mostârî olduğunu söyler⁹. Divânın sonunda ise şâirin ismi "Ziyâ'î bin Ali bin Hüseyin bin Mahmûd bin Yûsuf el-Hersekî" olarak yazılmıştır. Böylece bu nottan Ziyâ'î'nin babasının ve dedelerinin ismini de öğrenmiş oluruz. Ayrıca şâir, divânında babasının ölümüne 1572 tarihine karşılık gelen H.980 tarihini düşürmüştür.

Pederüm terk-i cihân itdi Ziyâ'î dilerin

‘Afv olup ma‘şiyeti cennet ü rahmet bulsun

Ey Ziyâ'î beni hâşretde qodı dünyâda

Pederüm terk-i cihân eyledi târih olsun

⁷ Dzemat Cehajic, (1976): *Prilozi Zs Orijentalnu Filologiju*, Orijentalni Institut u Sarajevu, Sarajevo: s.329

⁸ Cehajic(1976:329)

⁹ Kâtib Çelebi, (1941): *Keşfü'z-Zünûn*, Maarif Matbaası, İstanbul, I.C. s.798

Kısaca şâirin şiirinde kullandığı isim olarak tanımlanabilecek mahlaslar, şâirlerin belli bir yaşa geldikten sonra bilinçli bir yaklaşımla seçtikleri adlardır. Bu bakımdan mahlaslar şâirin mizacını ve psikolojik konumunu ele veren son derece önemli ip uçlarıdır¹⁰. Harun Tolasa da mahlas seçiminde şâirin mesleğinin, ses güzelliğinin, hattatlığının, vücut özellik ve arzularının, psikolojik hal ve vasıflarının, dîni-tasavvufi faaliyet ve bağlılıklarının, şâirin başından geçen herhangi ilginç bir olayla ilgili hal ve durumlarının önemli rol oynadığını söyler¹¹.

Şâirlerin mahlas seçiminde dîni-tasavvufi faaliyet ve bağlarının rolü olduğundan yola çıkarak Hasan Ziyâ'î'nin bu mahlası almasını da bu sebebe bağlayabiliriz. "Ziyâ"nın lûgat manâsı "ışık"tır. Ziyâ'î ise "î" nisbet ekiyle ışığa mensup, ışığa ait manâlarına gelir. Işık, Bektâşilik ile benzerlik gösteren bir takım dervişlerin adıdır¹². Fuad Köprülü, bu kelimenin abdal ve kalenderi ile eş anlamlı kullanıldığını söyler¹³. Işık, bâtinî inaçları benimsemiş bulunan dervişlere ve bilhassa Bektâşilere, Alevî ve Hurufilere verilen addır¹⁴.

Eserlerinde Alevî veya Bektâşi olduğuna dair herhangi bir işarete rastlamadığımız Ziyâ'î'nin XVI. yy.da bu bölgede ve Rumelili şâirler arasında oldukça yaygın olan bu tür tarikatlara sempati duyması ya da bu kültürün tesirinde kalmış olması muhtemeldir.

Ziyâ'î, bir beytinde "ziyâya mensûb" olduğunu söyler.

Zulmet-i ğamda böyle kalmayalım

Biz Ziyâ'î ziyâya mensûbuz

G.177 5

Bu beyitten yola çıkarak Ziyâ'î'nin bir "ışık" olduğunu ya da "ışık dervişleri"ne alâka duyduğu düşünülebilir. Işıklar saç, sakal, bıyık ve kaşlarını kazıtarak başları açık gezerler kendisini aşk sahrasında "baş açık bir dîvâne" olarak gören şâir, bir beytinde de "baş açık bir abdâl" olduğunu söyler.

Kazıtıdum kaçımı tavk eyledüm'gîsûfî boynumda

Efendi baş açık abdâluñam ben de kalender-vâr

G.72 5

Bir Rumeli şâiri olan Hayâlî Beğ'in, ışıklara katılmasına sebep olan bir ışık dilberine aşık olması¹⁵ gibi Ziyâ'î de bir yalın yüzlü güzelden bahseder.

¹⁰ Mustafa İsen. (1989): "Divân Edebiyatında Mahlasdaş Şâirler". *Millî Eğitim*. S.82. Ankara: s.22

¹¹ Harun Tolasa. (1983): *Sehi, Latîfi, A.Çelebi Tezkirelerine Göre 16. Yı. Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi I*. Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.. İzmir.

¹² Cemal Kumaz (1996): *Hayâlî Bey Divânı'nın Tahlihi*. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları. İstanbul: s.97

¹³ Fuad Köprülü. (1935): *Türk Halk Edebiyatı Ansiklopedisi*. I. İstanbul: s.31

¹⁴ Abdülbaki Gölpınarlı. (1977): *Tasavvufî Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*. İnkılap ve Aka Yayınevi. İstanbul: s.167

¹⁵ Çihrisinde görüben lem'a-i nûr-ı Nebvî

Bir yaluñ yüzlü güzeldür başına şorquc taqup

Seyr ider şahın-ı sipihri mäh-ı şeb-ārā ile

G.389 4

Ol yaluñ yüzlü ey Ziyâ'î müdām

Bizi hicrān odına yakmaqda

G.426 5

Şiirlerinde: fazilet sahibi, iyi bir şâir olduğundan fakat kıymetinin bilinmediğinden dem vuran Ziyâ'î, sürekli devirden şikâyet eder.

Cāh ile cāhil olanlar buluşur zevk eyler

Kām ile lîk bulışmaz n'ideyin kāmîl olan

K.7/16

Şā'ir-i fāzıla bir rağbet ider qalması hiç

Ne 'acebdür bu ki şā'ir geçinür her nādān

K.7/17

Ona göre devirde, noksan akıllılar ve eğriler makbuldür.

Nāqısü'l-'aqlı kāmîl afillarlar

Zann iderler kemāl noqsānı

TKB.1/1-7

Ťoğrırlar oq gibi yabana düşüp

Egriler tutdı şimdi meydānı

TKB.1 1-8

Hayatını yokluk ve sıkıntılar içerisinde geçiren Ziyâ'î, talihsizlik ve fakirliğini şöyle ifade eder:

Beni miskîn-i kenār-ı qasāvet itdi hemān

Qılan bu rû-yı zemîni ğarîq-i māl ü menāl

K.5/16

Bu deşt-i fāqada dīvāneyem ki boynumda

Quyūd-ı faqr u felâket selâsil ü aĝlāl

K.5 18

O kadar fakirdir ki çok eski ve harap bir evde oturmaktadır. Bu ev fare delikleriyle dolu, yıkık dökük, her taraftan yağmur ve rüzgâr alan, sobası devamlı tüten, perdeleri yırtık ve tahtaları gıcırdayan bir virânedir.

Meskenüm oldu dirîğâ bir ‘aceb mihnet yiri
Hâne-i virâneye koydı felek ben çakeri

K.11 1

Fareler yir yir deliklerden çıkarmuş başını
Şan temâşâ idüp istihzâ ider ben aḥkârı

K.11 26

Şâir, virâne de olsa bu evin sahibi bile değildir.

Bir fenâ kâşânedür ammâ o da mülküm degül
Gerçi yokdur hânenüñ ‘âlemde bundan bed-teri

K.11/4

Bu fakirlik ve dertlerin yanında, Sinan Paşa`ya yazdığı kasidesinden Ziyâ`î nin hayatının bir döneminde iftiraya uğradığını öğreniyoruz.

Ġayre şormak ne ‘aceb kendüñe gör n’eylediler
Bir iki müfsid ü bed-kâr ü bed-endiş hemîn

K.8 18

İftirâ taşı ile şîşe-i ‘ırzuñ şıdılar
Gitdi yüz şuyı sevinmekde ‘adü-yı bî-dîn

K.8 19

Uğraduñ bir qurı bühtâna yaşuñt aḥmaḥda
Yiridür ġarḥ ola ger baḥr-ı sirişküñde zemîn

K.8 20

Şiirlerinin itibar görmemesinin sebebini, hünerinin takdir edilmediği alçak bir vilâyette kalmış olmasına bağlar.

Hüner kadri bilinmez kaldum alçaḥ bir vilâyetde
Unutdum bildüğüm daḥı bu kılletde bu zilletde

MU‘A.1 1-2

Ziyâ`î. Şeyh Abdürrezzâk mesnevîsinde: feleğin kendisine cevri edip fakir makamında mukîm kıldığını söyleyerek gurbete gitme sebebini şiirinin raġbet görmemesi olduğunu ifade eder.

Şi' rüme itmedi kimse ragbet
Bana yeg oldu vatandan gurbet

'Ayn-ı 'ayb oldu meger şimdi hüner
Nazm-ı pâki kim okur kim dinler

Ziyâ'î. bu alemde malı mülkü olmamasından ve akranlarının türlü mevkilere ulaşmasından şikâyet eder.

Mekîn olmağa aşla bir mekânda yoğdur imkânım
İrişdi anca dürlü devlete emsâlüm akrânım

TCB.1 1-2

Şâirin evli olduğunu öğrendiğimiz Şeyh Abdürrezzâk mesnevîsinde, vücut yapısı ve hanımı hakkında da bilgiler vardır. Buna göre Ziyâ'î'nin yüzü sarı ve vücudu zayıftır.

Mâh-ı nev gibi kalup lâgar u zer
Bana bir küşede reng eyledi derd

Bu sıkıntılardan kurtulmak isteyen şâir hanımıyla beraber gurbete çıkar ve deniz kenarında bir yere yerleşir.

Hâr u has gibi 'iyâlümle temâm
Eyledüm sâhil-i deryâyı makâm

Fakat gurbette de fakirliği ve sıkıntıları devam eder. Hanımının karnını doyuracak bir dilim ekmeği bile bulamayan Ziyâ'î. alçaklara muhtac olduğunu ve yiyecek bir şey bulamadığından gündüzleri baykuş gibi oruç tuttuğunu söyler.

Kahr idüp dehr beni eyledi ac
Katı alçaklara oldum muhtâc

Bir dilüm etmeği manend-i hilâl
Bulımazdum ki idem kût-ı 'iyâl
Bi'z-zarûri niçe gün büm-âsâ
Gündüzin sâim olurdum farazâ

Burası deniz kenarında bulunan kayalık bir yerdir.

Rûzgâr atdı beni sâhil-i bahra nâgâh
Gel diñüz böyle belâ çekdi mi bir ehl-i sühan

K.9 2

Bir ulu taşda yüce kal'ada diz-dâr-ı felek
Beni habs itdi günâhum ne belâdur bilmen

K.9 3

Bu kayalık yerde uzun müddet kaldığını söyleyen şâir, memleketinden ayrıldığı için pişmanlık duyar ve dostlarının yüzüne bakacak hali kalmadığını söyler.

Âdem olan hele cennetden ider mi nefret
Seng-i ta'n ursa yiridür baña yârân-ı vaçan

K.9 17

Şöyleyem bakmağa yüzüm yokdur
Rû-yı yârâna vech-i aşhâba

K.10 10

Gurbette böyle aç ve perişan gezen Ziyâ'î sonunda memleketine dönmeye karar verir.

Böyledür âdeti cânun her bâr
Geldügi semte gider âhir-kâr

Böyle ben n'eyledüm ise itdüm
Geldüğüm cânibe vardum gitdüm

Ziyâ'î, bir meslek sahibi olmamasının hüznü içerisinde.

Yok nüküdüm ki ticâret ideyin
San'atum yok nice san'at ideyin

Parası olmadığı için ticaret, elinden başka bir iş gelmediği için de bir meslek icrâ edemeyen şâir; demirci, derici ya da boyacı olmadığından dolayı pişmanlık duyup utanır.

Bâri haddâd ya debbâg olsam
Yüz karasıyla ya sabbâg olsam

Evli olduğunu öğrendiğimiz Ziyâ'î'nin kaç çocuğu olduğunu bilmemekteyiz. Sadece "Hâne-i virâne" adlı kasidesinde; çocuklarının sobanın tütmesi sebebiyle ağladıklarını söyleyen şâirin birden fazla çocuğu olduğu anlaşılmaktadır.

Gâh eve girdükçe bakup gülerin bi-ihtiyâr
Hep düttün derdünden ağlar görsem oğlancıkları

K.11 21

Ziyâ'î, memleketine döndükten sonra, şâir ve âlimlere değer verip onları koruyan ve kendisi de şâir olan Vusûli Mehmed Beg'in himayesi altına girer.

Ya'ni Yahyâi Mehemmed Beg kim
Oldı 'adn ile cihâna hâkim

Gelibolulu Âli. Mehmed Beğ'in şâirlere değer verdiğini, sırtındaki elbisesini bile hediye edip yeni giysiler dikilinceye kadar dışarı çıkamadığını söyleyerek cömertliğini anlatır. Bunun yanında iyi bir şâir de olan Mehmed Beğ'in iki cihetten dîvân sahibi olduğunu ifade eder: "Ya'ni muttasıl ragbeti hünverlere ve ülfeti ma'rifetle nâmverlere masrûf idi. Dem olurdu mevcûdın bahşîşle hebâ ve egnindeki ve hazînesinde bulunan câmeleri bahş idüp 'uryân u bî-kabâ kalurdu. Derzileri câme yetiştürince taşra çıkması mümkün olmayup mülâzimîne i'tizâr kılurdu. Mükemmel dîvânları var idügi 'yândur. Belki sahib-i dîvân olmaları iki cihetden ma'lûm-ı a'yândur."¹⁶

Ziyâ'î de Mehmed Beğ'in emirlik ve şâirlik sıfatlarıyla iki dîvânı olduğunu söyler.

Ne ulu devlet olur bu âyâ
İki dîvânı turur müstesnâ

Birisi emr-i emâretde şerif
Birisi nazm-ı letâfetde latif

Mehmed Beğ'in de ilgi ve teşvikiyle eserlerini daha rahat yazmaya başlayan şâir, ona intisâp ettikten sonra sıkıntılarından bir miktar kurtulduğunu söyler.

Ziyâ'î şimdi bir mîr-i kerîme intisâbum var
Bihamdi'llâh bir miqdâr kırtuldum şasâvetden

G.333/5

Ziyâ'î'nin İstanbul'dan, boğazdan, Galata, Yedikule ve Ayasofya'dan bahsettiği bir gazelinden, onun İstanbul'u ve bütün Rum illerini gezdiğini öğreniyoruz.

İtdüm kamu Rûm illerini gerçi temâşâ
Va'llâhi safa bulmadum ey muğbeçe hem-tâ

G.8/1

İki gözümüñ yaşı biribirine aqdı
Buluşdı Sitanbul'da şanasın iki deryâ

G.8/2

Arapça ve Farsça'ya vakıf olması, şiirlerindeki ilmî kudreti ve ömrünün son yılında vâizlik yapmış olması sebebiyle Ziyâ'î'nin orta seviyede bir tahsil gördüğü söylenebilir. Şâir bunu bir kıt'asında şöyle ifade eder:

Niçe yıldur ki taşîl-i kemâl ü ma'rifet kıldum
Umardum merdüm-i kâmil diyü halk eyleye rağbet
Belâ bu kim kemâlüm gördi her biri şasûd oldu
İhânet kıldılar gitdi olanca hürmet ü 'izzet

KIT.9

¹⁶ Mustafa İsen, (1994) *Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara: s.330

Bu kadar yıl tahsilden sonra halkın kâmil bir insan olduğu için kendisine rağbet etmesini umarken ihanet ve düşmanlıkla karşılaşan Ziyâ'î, sık sık kadrinin bilinmediğinden şikâyet eder.

Ey Ziyâ'î bu şehir halkında
Baña hiç şefkat u 'inâyet yok
Belki bunlar ya ma'rifetsizdür
Bende yâ zerre kabiliyyet yok

KIT.25

Şâir, ömrünün son demlerinde, ölümünden bir sene önce (991) vâiz olduğunu söyler.

İtdükde Ziyâ'îyi taqdîr-i Hudâ vâ'iz
Hâtif işidüp didi târihini va'ziyye

T.14

Va'iz olmuşdur Ziyâ'î müjde ey pîr-i muğân
Âşikâr itmek gerekdür gül gibi peymâneyi

G.492/5

Tezkirelerde adı geçen şâirlerin % 8'i yani sadece yirmialtı din adamı olarak görev yaptığı bilinmektedir.¹⁷ Bu sayının, Ziyâ'î'nin bir yıl da olsa vâizlik yaptığının tespit edilmesiyle yirmiyediye yükseldiği düşünülebilir.

Hayatı sıkıntı ve şikâyetlerle geçen Ziyâ'î, ömrünün sonlarında elde ettiği bu meslekten de şikâyet eder. O, cahillere imamlık etmesini Şeyh San'ân'ın domuzlara çobanlık etmesine benzetir.

Ey Ziyâ'î görmedi ben gördüğüm mihnetleri
Ser-be-ser dünyâ serâyın geşt ü seyrân eyleyen
Birkaç ahmaq câhile şimdi imâm itdi beni
Şeyh-i Şan'ânı ezel hınzıra çübân eyleyen

KIT.31'

Ziyâ'î'nin ölüm tarihi. Zübdetü'l Eş'âr'da¹⁸ 992 (1584) olarak geçer. Kâtib Çelebi de onun bu tarihte öldüğünü söyler.¹⁹ Şâirin Sünbülîstân adlı eserinin sonunda ise Ziyâ'î'nin ölüm tarihi olan 992 senesine düşürülmüş ve kimin yazdığı belli olmayan bir tarih vardır.²⁰

“Rahmet-i Hakka vâsıl oldum pâk”

¹⁷ Mustafa İsen. (1989): “Divân Şâirlerinin Mesleki Konuları”, *Millî Eğitim*. Ankara: S.83. s.36

¹⁸ Kafzâde Fâizî. *Zübdetü'l Eş'âr*. Süleymaniye Kütüphanesi, Şehit Ali Paşa- 1877 1 s.60

¹⁹ Kâtib Çelebi (1941:789)

²⁰ Cahajic (1976:330)

Şâirin "Kıssa-ı Şeyh Abdürrezzâk" adlı mesnevisinden. bu eserini bitirdikten bir sene sonra Privare kasabasında vebâ hastalığından öldüğü öğrenilmektedir: "Ziyâ`î Çelebi bu kitabı te`lif itdükten bir yıl mikdârı `ömr sürüb kasaba-yı Privâre de tâ`ûndan vefât eyledi."

Mesnevînin bitişine düşürülen tarih. 991 senesini gösterdiğine göre Ziyâ`î nin 992 tarihinde öldüğü kesinleşmektedir.

B. ESERLERİ

1. Dîvân

Ziyâ'î, dîvânının dibâcesinde, gençlik günlerinde aşka meyl edip bu hevesle şiirler yazdığını, ihtiyarlığında da bunların müsveddede kalıp dağılmasını revâ görmediğinden kaside, gazel ve diğer şiirlerden bir dîvân tertib ettiğini söyleyerek dîvânını tertib etme sebebini şöyle dile getirir;

"Eş'şebâbü şu'betün mine'l-cünûn" hasebince dîvânelügüm deminde ve mestânelügüm 'âleminde 'aşk u maḥabbet 'âlemine düşüp derd ü miḥnet vâdîlerinde ḥayrân u ser-gerdân gezerken vuşlat ümîdine heves idüp ol heves bād-ı hevâ olup 'ömr-i nâzenîn bād-ı hevâ-âsâ gelüp gitdi. Ve ṭab'-ı selîm ol hevâda kelâm-ı mevzûna meyl itdi. Ol sebebden niçe nazm-ı ğarîb ve niçe şî'r-i dil-firîb diyüp şafâḫât-ı müsveddâtda kalmışdı. Âḫirü'l-emr evrâḳ-ı ḥazân-mişâl perişân u zâyî' olmasın münâsib görmeyüp ḥurûf-ı hecâ tertîbince kaşâid ü ğazel ü ğayrıdan bir dîvân cem' eyledüm."

Şâir, dîvânını yazış sebebini Şeyh Abdürrezzâk mesnevîsinde de anlatır. O, gazellerini gençliğin şevki ve aşk hevesiyle yazıp bir dîvân tertib ettiğini söyler.

Bir zamân gâlib olup şevk-i şebâb
Eyledüm sayf u şitâ 'aşka şitâb

Ol hevâ ile diyüp niçe gazel
Cem'-i dîvân dahi itdüm ezel

Bugüne kadar yaptığımız araştırmalar neticesinde dîvânın elimizdeki nüshadan başka bir nüshasına rastlayamadık. Eser, Edirne Selimiye Kütüphanesi El Yazmaları bölümünde bulunmaktadır. Cilt numarası T.811-2127'dir. Müstensihî belli olmayan bu nüsha tâlik yazıyla yazılmış, 21x12 ebadında ve 110 varaktır. Sırtı meşin üzeri kağıt kaplıdır.

Dîvânda 12 kasîde, 1 terkîb-bend, 1 terci-bend, 1 muaşşer, 1 müseddés, 4 muhammes, 510 gazel, 14 tarih, 12 muamma, 7 rubâî, 50 kıt'a, 29 müfred ve matla' bulunmaktadır.

Dîvânın sonunda, 992'nin Rebîü'l-âhirinde Mostar'da yazıldığı not edilmiştir.

Kendisini cünûn ikliminin sultanı olarak gören Ziyâ'î, dîvânını şâhâne tertib ettiğini söyler.

Ziyâ'idür cünûn iḳlîminüñ sulṭânı sulṭânım

'Aceb şâhâne tertîb itdi dîvâne bu dîvânı

2. Kıssa-ı Şeyh Abdürrezzâk

Meşhur Şeyh-i San`ân hikâyesinin anlatıldığı bu mesnevî. Ziyâ`î`den önce XIV. yy.da Gülşehri`nin Mantıku`t-tayr mesnevisinde ve XV. yy.da Ali Şir Nevâî`nin Lisânü`t-tayr mesnevisindeki hikâyelerden biri olarak yazılmıştır.²¹ Şeyh-i San`ân (Ebübekr Abdürrezzâk bin Hümâm bin Nâfi) âlim ve muhaddislerin meşhurlarından olup San`ânlıdır. H.126`da doğup 211`de vefat etmiştir.²² Bu meşhur hikâye Gazâlî`nin Tuhfetü`l-mülûk`unda da anlatılır.²³

XIII. Yy.da yazıldığı tarih bilinmeyen eski bir Şeyh San`ân kıssasından başka Gülşehri. Mantıku`t-tayr`ın baş tarafında Dâsitân-ı Abdürrezzâk başlığı altında meşhur Şeyh San`ân kıssasını uzun uzun anlattıktan sonra nihayet şu bilgiyi verir.

Bir kişi bu dâstânı eylemiş
İlle lafzın key çöpürdek söylemiş

Vezn için lafzın gidermiş harfını
Artuk eksük söylemiş söz sarfını

Burdan anlaşıldığına göre Gülşehri`den önce XII. veya XIII. yy.larda bir şâir bu mevzûyu nazmen yazmış lâkin dili kaba, ibtidai, vezni kullanış tarzı çok kusurlu olduğundan Gülşehri de onu yeniden yazma lüzumunu hissetmiştir.²⁴

Ziyâ`î`nin mesnevî tarzında yazdığı Şeyh-i San`ân kıssasının iki nüshası vardır. Bir nüshası Londra`da²⁵, diğer nüshası ise elimizde bulunan İstanbul nüshasıdır.²⁶ Bu nüsha talik yazı ile yazılmıştır ve 48 varaktan müteşekkildir. 1674 beyit olan eserin vezni “Feilâtün (Fâilâtün) Feilâtün Feilün (Fa`lün)” dür.

Ziyâ`î, eserine “sebeb-i te`lif-i kitâb budur ki bir âdem âlem-i hâbda vâkıa görüp nazm eylemiş” diyerek başlar ve hikâyenin yazılış sebebini bir rüyâya bağlar.

Açalum mülk-i kemâle râhı
Diyelüm şevk ile bismillâhı

Olmayan râh-ı Hüdâya sâlik
Olmaz ol mülk-i kemâle mâlik

²¹ A.Sırnı Levend. (1973): *Türk Edebiyatı Tarihi*. Türk Tarih Kurumu. Ankara: s. 127

²² A.Talat Onay. (1992): *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. Ankara: s.398

²³ İskender Pala. (1989): *Ansiklopedik Dîvân Şîri Sözlüğü*. Akçağ. Ankara: s.468

²⁴ Fuad Köprülü. (6.Baskı): *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları. Ankara: s.235

Nihad Sami Banarlı. *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları. Ankara: C.1. s.380

²⁵ Cahajic (1976:52)

²⁶ İstanbul Büyükşehir Belediye Kütüphanesi. M.Cevdet Yazmaları-K.272

Beyitleriyle başlayan eserde daha sonra bismelenin önemi ve hikmetleri üzerinde durulur.

Besmele rehberidür insânun

Besmele ziveridür Kur`ânun

Şiirini gül bahçesine benzeten şair, değişik renkli mürekkeblerle yazdığı besmeleyi, bu bahçenin ağaçları, benefşesi, gülleri ve sümbülü olarak hayâl eder.

Hatt-ı sebz ile yazılsa meselâ

Olur ol serv ü sanevber-âsâ

Lâciverd ile ger olsa mektûb

Görinür nahl-i benefşe gibi hûb

Daha sonra Allah`ın büyüklüğünü, rahmet ve nimetlerini, sıfatlarını ve birliğini anlatan tevhid bölümü gelir.

Kâdir ü Hâlık u Settâr oldur

Nâsır u Râzık u Gaffâr oldur

...

Çâre-sâzıdur o nâ-çârlarun

Dest-gîridür o bîmârlarun

Na` t bölümünde Hz. Muhammedin kemâli, güzel ahlâkı, faziletleri övülür ve mucizeleri anlatılır. Diğer peygamberlerin de bâriz özelliklerinden bahsedilerek Hz. Muhammedin diğer peygamberlerin başının tacı olduğu söylenir.

Hilkat-ı halk-ı cihânun sebebi

Âlemün fahrı Resûl-i `Arabî

...

Şevket-i mülk-i Süleymân meselâ

Mülkine nisbet anun bâd-ı hevâ

...

N`ola bî-sâye ise nûr-ı Hudâ

Olmaz sâyesi nûrun zirâ

Münâcât bölümünde günahlarını bağışlaması, cennetini nasîb etmesi, şiirinin dünyaya meşhur olacak kadar güzel olması ve şiirlerini cahillerin müdahalesinden koruması için Allah`a yalvarır.

Ey kabûl eyleyici hâcâtı

Sen nasîb eyle bana cennâtı

...
Herze-gûlardan ırag it sözümi
İki `âlemde sen ag it yüzümi

Gençlik döneminde şiirle meşgul olup bir divân cem` eylediğini söyleyen şâir, şiirinin rağbet görmediğini ve bu sebepten gurbete gittiğini söyler. Gurbette de aradığını bulamayıp memleketine geri dönen Ziyâ`î, Vusûli Mehmed Beg'e hâlini arz edip bir mesnevî sunmak ister. Fakat ona göre bütün güzel hikâyeler yazılmıştır.

Kimisi mülket-i nazmı gezmiş
Kıssa-ı Yüsufi bulmuş yazmış

Kimisi Vâmık u `Azrâyı dimiş
Kimi Mecnûn ile Leylâyı dimiş

Bunları düşündükten sonra Abdürrezzâk kıssasını yazmaya karar verir.

Var ise kıssa-ı `Abdürrezzâk
Ki odur pîr-i tarik-i `uşşâk

Ki fakîre ola Allah mu`în
İbtidâ eyleyeyin nazma hemîn

Mehmed Beğ'in şiirlerini şahsiyetini ve devlet adamlığını öven bir bölümden sonra hikâyeye başlar.

Ki diyâr-ı Yemen içinde `ıyân
Şeyh-i meşhûr ki dirler San`ân

...
Ya`ni ser-defter-i cünd-i `uşşâk
Nâm ile Hazret-i Abdürrezzâk

Yemen'in San`ân köyünden Abdürrezzâk adında zamanını ibadetle geçiren büyük bir zât vardır. Bu zât halk içinde takvâsıyla meşhûr, çeşitli kerâmetler göstermiş bir mürşid ve velidir. Elli defa Kâbe`ye giden şeyhin etrafında bir çok mürîdi vardır. Şeyh bir gece rüyâsında Anadolu`da bir kilisede puta secde ettiğini görür.

Vâkı`asında görün bu seyri
Ol diyâr içre görüp bir deyri

Gelmiş a`zâ-yı vücûdı vecde
Eylemiş bir büt öninde secde

Bu rüyâdan dolayı yüreği gamlanıp huzursuz olan şeyh, müridlerini toplayarak düşünün tabirini öğrenmek ve derdinden kurtulmak için Kâbe'den Anadolu'ya gider.

Ka'beden Rûma geçüp şeyh-i ferid
Gitti yanınca niçe merd-i mürid

Günlerce yolculuk yaptıktan sonra Anadolu'da Kayser'in şehrine varır. Şehrin ortasında bir köşk, köşkte de çok güzel bir kız gören şeyh, kıza oracıkta âşık olur.

Cânib-i kasra ki şeyh itdi nazar
Kasr-ı kayserde görür bir duhter

...
Görüp ol serv-i revâmî fi'l-hâl
Topraga düşdi hemân sâye-misâl

Tersâ kızının güzelliğini uzun uzun tasvîr eden şâir, şeyhin aşk sarhoşu olduğunu, hâne-i ırzının harâb olup imanının gittiğini söyler.

Gördi cânânımı Abdürrezzâk
Kodî imânımı Abdürezzâk
Şeyh, hristiyan güzelin aşkıyla ağlayıp inlemeye, gazel söylemeye başlar. Gazelin matla'ı;
Küfr-i zülf-i yâra virdüm dînümi îmânümü
Cân virürdüm görebilsem bir dahî cânânümü

Şeyhin bu haline üzülen müridleri ona nasihat verip teselli etmek isteseler de şeyh onları dinlemez. O, gururunu da ayaklar altına alarak tersâ güzelinin köpekleri gibi kapısını kendine mesken edinir.

Der-i cânâmı idindi me'vâ
Hâli it hâline döndi ammâ

Bir gün kız ile karşılaşan şeyh, kıza ilân-ı aşk eder. Kız ise şeyhin bu haliyle alay edip, onu ayıplar.

Pîr-i nâ-bâlig ahmaksın sen
Hak bu kim câhil-i mutlaksın sen
...
Sakalun ag iken ey pîr-i fenâ
Yüz karalığını itmen ne revâ

Şeyh. tersâ güzeline yalvararak onun vuslatını ister ve bir gazel okur.(Divândaki 316. Gazel) Hristiyan güzeli ise vuslatına karşılık dört şart öne sürer.

Biri teklif-i çehârun hakkâ
Büte secde kılasın bî-pervâ

Yakasın âteşe hem Kur'ânı
Kurtarup nâr-ı gamumdan cânı

Şevk-i la'lümle mey nûş eyle
Kendüni aşk ile ser-hoş eyle

Ahd ü peymân ile eyle îmân
Kılasın aşk ile terk-i îmân

Şeyh onun bu tekliflerini kabul ederek önce içki içer, daha sonra Kur'ânı yakar ve kiliseye giderek zünnâr takıp puta tapar. Aklından Kâbe fikrini, elli yıllık ibâdet ve takvâsını silip atar. Kızın bütün isteklerini yerine getirdikten sonra yine vuslat için yalvarmaya başlar ve bir gazel okur. (Divândaki 317. Gazel)

Kız onun vuslat talebini bu kez de "Sen bir garip şeyhsin, ben ise şâhım. Zenginın akramı fakir olamaz." diyerek reddedip ondan altın ister. Şeyh ise parası pulu olmadığını tek varlığının güzelin aşkı olduğunu söyler.

Togrusı serv-i revânım aslâ
Olmadum mâil-i mâl-ı dünyâ

Dünyede mâl u menâlum sensin
Rûz u şeb fikr ü hayâlüm sensin

Bu sefer de kız. onun bir yıl domuzlarına çobanlık etmesini bunun karşılığında vuslatını vereceğini vadeder.

Bir yıl olursan eger çübânım
Lâyık olmaya sana hicranım

Mürîdleri. şeyhlerinin bu hale düşüp domuz güttüğünü görünce onu yalnız bırakıp Kâbe'ye geri dönerler. Kâbe'de kendileriyle beraber Rûm'a gelmeyen. şeyhi çok seven âlim ve ârif bir mürîde şeyhin başına gelenleri anlatırlar. O da gece gündüz şeyhin bu dertten kurtulup doğru yola dönmesi için dua eder. Bir gece rüyâsında Hz. Muhammed'i görüp şeyhe şefaât etmesi için yalvarır.

Kereminden sen ana yol göster
Senden ol pîr şefâ'at ister

Hız. Muhammed müride, şeyhe tövbe ettirmesini ve tövbesi yürekten olanın tövbesinin Allah katında kabul edilip hiç günah işlememiş gibi temiz olacağını söyler. Şeyh bundan haberdâr olunca tövbe edip Kâbe'ye geri döner.

Çözmedin duhter-i tersâya kuşak
Şeyh zünnârını çözmüş el-hâk

...
Tövbeler kıldı peşimân oldu
Gözleri derd ile giryân oldu

Bu bölümden sonra şâir, aşk hakkındaki düşüncelerini uzun uzun anlatıp maddî aşkın ilâhi aşka ulaşmak için bir vasıta olduğunu söyler.

'Aşk-ı yâr arada bir vâsıtadur
'Aşk-ı Mevlâyâya hemân râbitadur

Tersâ kızı bir gece rüyâsında gül bahçesine girdiğini görür. Bu güzel bahçede güneş, ona hitâb ederek bu küfründen kurtulup müslüman olmasını ve şeyhin ayağına düşüp yalvarmasını söyler. Kız, uyandığında sinесinin nurlandığını, canının ve gönlünün Allah'a imanla dolduğunu görüp bu ateşle ahu gibi dağlara düşer. Yakasını yırtıp perişan olur ve şeyhi aramaya koyulur.

Kızın bu halini işiten şeyh, onu sahrada perişan ve divane bir halde bulur. Kız, şeyhle birlikte dönerek müslüman olur ve zamanının tamamını ibadetle geçirmeye başlar.

Ger namâz için okınsaydı ezân
Vaktine hâzır idi ol cânân

Sonunda kız, bir gün şeyhe takatsız kaldığını ve ukbâya göçmek istediğini söyleyip ona ettiği eziyetler için af diler ve ölür.

Hâk-dândan dilerin rihlet idem
'Aşk ile menzil-i 'ukbâya gidem

...
Bu sözleri söyleyüp ol şâh-ı kerim
Eyledi rûh-ı şerifin teslim

Kızın ölümünden sonra dünyanın geçiciliğinin anlatıldığı bir bölümle hikâye biter.

Mesnevînin sonunda eserin tamamlanışına (981) iki tarih düşürülmüştür.

Didi târîh bu evrâka gedâ
Resmehâ temme bi'avni'l-Mevlâ

Bir dahi eyledi mülhem ilhâm
Nazm-ı şîrinüme târîh-i nizâm

3. Sünbülîstân

Ziyâ'î. Şeyh Şücâ Gurânî'nin eseri olan Sünbülîstân'ı 986'da (1578) tamamlayıp Vusûli Mehmed Beğ'e sunmuştur. Eserin iki el yazma nüshası vardır. Bu nüshaların biri Slovakya'da Bratislava Üniversite Kütüphanesinde diğeri ise Saraybosna'daki Gazi Hüsrev Beğ Kütüphanesinde bulunmaktadır.²⁷

Bosna Hersek ile yaptığımız yazışmalara rağmen eseri elde etmemiz mümkün olmadı. Bu sebeple eser hakkındaki bilgilerimiz sınırlı kalmaktadır.

4. Varkah u Gülşâh

Şâirin bu eseri de divânı gibi bulunamamıştır. Ziyâ'î'nin bu eseri yazdığını Kıssa-ı Şeyh Abdürrezzâk mesnevisindeki bir beyitten anlıyoruz. Şâir, bütün güzel hikâyelerin başkaları tarafından yazıldığını söylerken "Varkah u Gülşâh"ı da daha önce kendisinin yazdığını ifade eder.

...
Kimisi Hüsrev ü Şîrîni dimiş
Kimisi Veyse vü Râmîni dimiş

"Ben dahi Varkah u Gülşâhı ezel
Nazm idüp eylemiş idüm mücmel"

²⁷ Fehim Nametak. (1989): *Pregled Književnog Stvaranja Bosansko-Hercegovaskin Muslimana Na Turskom Jeziku*. El-kalem. Sarejavo: s.53

C. EDEBİ ŞAHSİYETİ

Osmanlı devletinin XVI. yy.daki siyâsi ve coğrafi bakımdan yükselişine paralel olarak fikir ve sanat hayatı da gelişerek yüksek bir edebiyat vücuda gelmiştir. Ziyâ'î ise şiiir ve şâir kadrinin bilindiği bu kadar ihtişamlı bir dönemde yaşadığı halde, belki büyük şâirlerin gölgesinde kaldığı, belki de kendisinin de ifade ettiği gibi “şiiir kadrinin bilinmediği alçak bir vilâyette kaldığı” için şiiirinin güzelliğine ve orjinalliğine rağmen ne yaşadığı dönemde ne de daha sonra hak ettiği şöhreti bulamamış talihsiz bir şâirdir.

Şâirin divânındaki Arapça söyleyişlerin mevcudiyetinden, Farsça kasîde ve gazeller yazmasından bu iki dile ve devrin ilimlerine vâkıf olduğunu anlıyoruz. O. kendisinin meşhur Arap ve Acem şâirleri ile mukayese ederken kimi zaman da bu şâirler tarafından takdir edildiğini hayâl eder.

Görse H̄assân ile Selmân Ziyâ'î şî'rii

Biri aḥsente diyeydi birisi sellemnâ

G.27/5

Ziyâ'î, divânının dibâcesinde kendi şiiiri hakkındaki görüşlerini şöyle ifade eder:

“Ve ekşer ʿömr-i nâzeninüm belâ vü miḥnetde ve ʿinâ vü meşâḳḳatde mürür itmegin baʿzı evḳâtda şanâyiʿ-i şî'riyyeye ḳaşd itmeyüp kelâm-ı mevzûn ile mücerred ḥasb-ı ḥâl murâd olunmuşdur. Ve baʿzı eşʿarımız ibrâm-ı yârân ile söylenüp mücerred ḥâḳırları riʿâyet olınsun diyü nazm olunmuşdur. Ol sebebden kimi zülfi dil-ber gibi muşannaʿ vü muḥayyeldür ve kimi ruḥsâr-ı dil-dâr gibi bi-ḥaḳḳ ü ḥâl mişâl-i sâde-rü güzeldür. Ammâ eşʿâr-ı şuʿarâ-yı zamâna nisbet her biri bir ḥâlden ḥâlî degüldür. Belki maḥbûb-ı siyeh-çerde mânend baḳduḡuñca muḳâlaʿa duyar. Ve aña göñül virüp meyl idene câzibesin izḥâr ider.”

XVI. yy. şâirlerinin divânlarındaki şiiirlerin konuları genellikle eski konulardır. Din, tasavvuf, hikmet, övgü, rindlik, aşk, tabiat gibi. Bu yüzyılda bu konular işlenirken yapılan benzetmelerde kullanılan mecâzlarda çevrenin ve yerli unsurların şiiire çokça girdiği görülür. Geleneklerle, göreneklerle ilgili benzetmeler, deyimlerin mecâzlı anlamlarından yararlanılarak yapılan sanatlar, çevre ile ilgili somut tasvirler ve benzetmeler gibi. Bütün bu unsurlarla XVI.yy'da Türk şiiirine daha yerli bir nitelik kazandırmıştır. Rumeli şâirlerinde bu niteliklere çokça rastlanır.²⁸

Bir XVI. yy. Rumeli şâiri olan Ziyâ'î nin şiiirinde de bu özellikler görülür.. Onun şiiirinde gelenek, görenek ve âdetler önemli bir yeri vardır.

²⁸ Hasibe Mazoğlu, *Türk Ansiklopedisi*, Türk Edebiyatı-Eski mad. C.32, s.113

Vaşf-ı çeşmüñ tañ degül yazsam mariz-i aşk iken
Zahmet-i tebden yazarlar çünkü bādām üstine

G.414 2

Şiirinde toplum yaşayışı ile ilgili ip uçları göze çarpar.

Egerçi hüriler cennetdedür Allāh bilür ammā
Benüm hūr-ı cinānum ey mu'allim mektebündendür

G.76 2

Divānda atasözü ve deyimlerin çokluğu. şâirin bunların çeşitli manâlarıyla kelime oyunları yaparak edebî sanatlar meydana getirme ve yerli olma arzusundan kaynaklanır.

İki eli taşuñ altında kaldı Ferhāduñ
Terahhüm itmedi Şîrîn gelüp yazuklar aña

G.28 4

Merhabā itmek için ança du'ālar kıldum
Şāyed idem el uzunluğımı şāhā kes elüm

G.296 4

Ziyâ'î'nin şiirinde çevre ve tabiat ile ilgili canlı ve somut tasvirlerin de önemli bir yeri vardır.

Güviyâ tölâb-ı çerhe bağı zerrîn kûzedür
Āb-ı nūr ile şıvarur bağ u büstānı güneş

K.4/20

Bir tokuz gözli kemerdür nehr-i eşkümde felek
Korçuluğdur kehkeşān u şu'le-i hāver direk

G.244/1

Şâir: şiirlerinde sade, akıcı ve samimidir. Zarif ve tabii bir Türkçeyle söylenmiş gazellerin redifleri çoğunlukla Türkçe. kafiyeleleri ise yer yer Türkçe fiil ve kelimelerden meydana gelmiştir. O. sanat yapmak iddasıyla yapmacılığa düşmemiş, külfetsiz ve anlaşılır bir ifade kullanmıştır. Türkçe'nin cinasları, söz ve manâ sanatları, âhenk unsuru olan kafiye ve redif. Ziyâ'î'nin şiirlerinde bu tabii ve samimi söyleyişin havası içinde mükemmel bir uyum göstermiştir.

Vaşl oldum ol mehe gice bu düş midür didüm
Çonçe gibi tebessüm idüp didi kim hayır

G.149 4

Gitdüm diyār-ı ğurbete cānānum elvedā^c
Düşdi sefer çü bendeñe sulţānum elvedā^c

G.208 1

Be hey kardeş terāzū-yı ta'akkul birle vezn itdüm
Güzellikde benüm sulṭānuma Yūsuf berāber mi

G.473 2

Tasavvuf, bütün dīvān şâirlerinin şiirlerine çizgiler, renkler katmakta, yazarlar onun mecâzlarla süslü, zengin manâlı kelime, deyim ve terimlerinden büyük oranda yararlanmaktadır.²⁹ Bir mutasavvıf olmayan Ziyâ'î de de tasavvuf, şâirin hayal dünyasına girmiş bir renk, bir çeşni olarak görülür.

Vücūdumdan uşandum dehr-i fāniden güzer kıldum
'Adem iklîmi dirler bir 'aceb mülke sefer kıldum

G.280/1

Belâ deşinde 'uryân olmak ben ihtiyâr itdüm
Ziyâ'î çün libâsı cism-i 'aşıkda kabâ gördüm

G.306/5

Dīvān şiiri geleneğine uygun olarak şiirlerinde dinî mefhumlara, ayetlere, ibadet ve imân esaslarına yer veren şâir, günahlarına hoş mazeretler bularak bu konuda çok samimi ve esnek olduğunu gösterir.

Didi vâ'iz koynuña girmek günâh inanmaduk
Hoş günâha girmişüz Estâğfuru'llâhü'l-'azîm

G.281/2

Sûre-i ve'l-Leyl okurken dün namâz-ı şâmda
Zulmet-i zülfûñ anup ka'bem ne kıldum bilmedüm

G.300/2

Ziyâ'î, rind-meşreb bir şâirdir. Onun dünya görüşü içersinde bu dünyanın nimet ve zevklerinden kâim alma, yaşadığı anın tadını çıkarma düşüncesi vardır.

Şoḥbet eyleñ yâr ile vaḳt-i bahâr elden gider
Bâde nüş eyleñ kenâr-ı cüy-bâr elden gider

G.131/1

Hâlet-fezâ gerek mey-i şâfi Ziyâ'iyâ
Sâķi gerek ki âdeme bir hoş şafâ vire

G.432 5

O, bu dünyayı umursamaz, mal mülk edinme hevesinde değildir.

Gözüm yaşından özge elde 'âlemde nüküdüm yok
Ne ğam māl u menâlum yoğ ise bârî ḥasüdüm yok

G.224 1

²⁹ Mustafa İsen, (1989): "Divân Şâirlerinin Tasavvuf ve Tarikat İlişkileri", *Millî Eğitim*, S:84 Ankara: s.21

Şâir, kadercidir. Ona göre dünya fani, ömür geçicidir. Bu dünya için ne kadar çalışıp didinilse de terk edip gitmek mukadderdir. İnsanoğlu ömre malik değildir. Dünya dönmekte, zaman geçmektedir.

Biz 'ömre mâliküz dîrüz ammâ görmezüz

Leyl ü nehâr kendümüzi şormayup gider

G.112 2

Bunun yanında Ziyâ'î'nin şiirlerinin büyük bir bölümünde de derd çekme ve bu çektiği dertlerden memnuniyet söz konusudur.

Belâ vü derd ü ğam göflümdedir sen ey ferâh var git

Saňa va'llâhi yir yok hücre yârân ile tolmışdur

G.88 4

Onun şiirlerinde zaman zaman bir sohbet havası sezilir. O, duygularını yapmacılığa kaçmadan, zarif ve ince bir eda ile samimi bir şekilde ifade eder.

Mağabbet kanda Leylâ kanda vaşlı kanda sen kanda

Be hey Mecnûn be hey dîvâne kes ümmîdi Leylâdan

G.357 3

Dîvânda orjinal fikir ve hayâllere rastlamak mümkündür. Klasik edebiyatımızda sevgilinin saçının rengi siyahtır. Ziyâ'î bir beytinde saçları sarı olan bir güzelden bahseder. Bu yeni söyleyiş bize Nedim'î hatırlatır.

Her kaçan kim yüzine ol şaru kâküller düşer

Mülket-i İslâma şan cünd-i benî aşfer düşer

G.150 1

Doğduğu zaman şeytanın nefesine aşına olduğunu hatırladığı için ağlaması, annesinin rahminde kanlar içmesi ve dünyaya gelmek istemediğini ifade etmesi, şâirin hem felsefi düşüncelerini hem de hayâl dünyasının gücünü gösterir.

Âşinâ-yı nefs-i şeytân olduğum yâd eyledüm

Ol sebebden toğduğum demlerde feryâd eyledüm

G.301 4

Rahm-ı mâderde iken rahmı yok âfet işidüp

Kanlar içdüm niçe dem çıkmâğa cānum yoğ idi

G.477 4

Şâirin gözlerini demirli bir pencereye, kaleminin yontularını da sevgilinin kaşına benzetmesi yeni söyleyişler olarak kabul edilebilir.

Fikr-i kalbũfle revzen-i çeşmũm
Gũyiyā bir demirli penceredũr

G.133 4

Hāme yonsam kaşlaruñ vaşfını yazmak kaşdına
Gösterũr şekl-i hilāli her tırāşum ğālibā

G.12 3

Bazı kasidelerinde alışılmış kasıde anlayışının dışına çıkan şâir, süslü ifade ve mübâlağalı övgülerden uzak durur. Hāne-i virāne ve Sengistān kasideleri ise hem muhtevā hem de şekil özelliği bakımından alışılmış kasidelerden farklılık gösterir. Bu iki kasıde daha çok realist, sembolik ve mizāhî anlayışta örnekler olarak ele alınabilir. Övgü maksatlı yazdığı diğer kasidelerinin nesib bölümleri ise tasvirlerinin orjinalliği bakımından dikkate şayandır.

Üzerinden yine yol virdügiçün a'dāya
Dest-i bād ile dögüp gögsini iñler deryā

K.1.3

Beyza-ı mihr ü mehi var ise ekl itdi felek
Hürde yumurda kabıdur dökülüşler meşelā

K.2/9

Şanki bir berber dükānıdur sipihruñ kũbbesi
Aşmuş içinde anuñ mir'āt-ı raşşānı güneş

K.4 19

O, bazı fikir ve hayellerinin alışılmışın dışında olduğunu farkındadır. Bunu “fikr-i dakik” ifadesiyle dile getirir.

Elek aşdı benũm fikr-i daķıķũm. hāleden māha
Gice baħş-i ruħũnda görseñ anuñla neler kıldum

G.280 4

Ziyā`i nin şiirinde ince espriler de mevcuttur. O, kimi zaman çevresiyle kimi zaman da kendisiyle alay eder.

Kāmetũm yay olsa toķınmam kiriş ağacına
Ok gibi toğrulsam ammā şorma hiç derd-i seri

K.11 5

Anı üstād-ı fenā hayli muşanna' eylemiş
Biñsekizyüz revzeni var ikiyüz elli deri

K.11 8

Şâir. ince zekasının tezâhürü olarak iki sevgiliye bağlanma arzusunu ya da sevgilinin koynuna girmek için hile yapmasını çapkın bir ifade ile dile getirir.

İki nigāra bağlanamaz m'ola bir gönül

Bu hâtıruma tolanur oldu ikide bir

G.149/3

Hile kurdum koynuna girmek tedârik eyledüm

Duydu atası anası Âdem ü Havvâ hâkı

G.452/3

Bu tespitlerin dışında Ziyâ'î'nin edebî şahsiyetini, şiiri hakkındaki görüşlerini ve diğer şâirler hakkındaki fikirlerini şiirlerinden yani kendi ağzından öğrenmemiz de mümkündür.

Şâirin hayatının izleri şiirinde açık bir şekilde görülür. Ömrü sıkıntı ve dertlerle geçmiş olan şâir, kendisini nazm ülkesinin şâhu olarak görür.

Geçdi 'ömrüm belâ vü zilletde

Ṭotalum mülk-i nazma oldum şâh

TKB.1/2-3

Câmî, onun su gibi latîf ve güzel olan şiirini görecektir. Onun şiirini İmriü'l-Kays'ın şiirine kıyas etmek hatadır. Çünkü İmriü'l-Kays'ın şiiri acı ve tuzlu suya, Ziyâ'î'nin şiiri ise tatlı suya benzer. Ziyâ'î, şiirde sözün su gibi saf ve tatlı manânın da ateş gibi yakıcı olması gerektiğini söyleyerek şiir anlayışını da ifade eder.

Şuda od gizlenmez ammâ ey Ziyâ'î lâ-cerem

Âb-dâr elfâzda muhriqçe bir ma'cânâ gerek

G.237/5

Ziyâ'î şiirlerinde gam ateşinden şikayet ettiği için sözlerinin tamamı yakıcıdır. Onun sevgilinin ayrılığı vasfında yazdığı gazelleri de yanan bir ateşe benzer.

'Alevi muhriq-edâ noqtalar anuñ şereri

Vaşf-ı hicrânda Ziyâ'î yanar oddur gâzelüm

G.292/5

Şâir, kendisini aşk hevâsıyla coşan bir irfan denizine benzetir. Şiirleri ise bu denizin incileridir.

Ben ol derÿâ-yı 'irfânem ki nazmum dürr ü gevherdür

Hevâ-yı 'aşk ile ancak olur cânâ benim cüşüm

G.276/4

Sevgili her ne kadar onun şiiirlerini beğense de kendisine iltifat etmez. Yani güher kadrini bilir ama daha pek çok gevherin bulunduğu irfan madenini bilmez.

Sözi maqbülüñ ammā rağbet itmezsın Žiyā`iye
Güher kadrin bilürsin ma`den-i `irfānı bilmezsın

G.340/5

Yeni tarzda şiiirler yazdığını söyleyen şâir, bu tarzın eski şiiirleri unutturduğunu ifade eder.

Eski eş`arı hep unutturdu
Ey Žiyā`i bize bu tarz-ı cedid

G.57/5

Şiiirlerindeki yakıcı sözleri kendisinden önce hiçbir şâirin söylemediğini dile getiren Ziyâ`i, orjinallik iddiasında bulunur.

Aşhâb-ı şevk içinde bu muhriķ edâları
Evvel Žiyā`iyā hele bir şā`ir itmedi

G.485/5

Onun her beyiti daha önce söylenmemiş safâ bahşeden orjinal söz ve hayellerle doludur.

Her beyti Žiyā`inüñ olur bık-r-i şafâ-bağş
Güyā taşınur başlayuban nāza benefşe

G.427/7

Aynı düşünce bir başka beyitte de “yakası açılmadık söz” ifadesiyle dile getirilir.

Ey Žiyā`i yakası açılmadıķ sözdür bu kim
Başa çıkmaz gül gibi çāk-ı giribān itmeyen

G.338/5

Hız.Müsâ`nın asâsı Allah`ın mucizesi ile nasıl bir yılanı dönüştüyse Ziyâ`i`nin kalemi de düşmanlarının gözüne yılan gibi görünür.

`Ayn-ı `adüya görünür ejder Žiyā`iyā
Güyā kalemi elde `aşā-yı Kelîmdür

G.67/5

Şiiirini suya, gevhere, bülbüle, şekerle, tütüye ve şâhbâza benzeten şâir, sözlerinin renkli, edasının taze, manâsının hoş ve güzel olduğunu söyleyerek şevk ehline gazellerini ezberlemeleri gerektiğini nasihat eder.

Hây şevk ehli Žiyā`i ğazelin ezberleñ
Sözi rengin ü edâsı ter ü ma`nā rānā

G.9/5

Kimsenin kendisi kadar güzel şiir söylemeyeceğini iddia eden Ziyâ'î şiirinin ilhâmını Cebrâil'den aldığını söyler.

Diyemez şîr-i Ziyâ'î gibi her bir şâ'ir
Lâ-cerem Rûh-ı Kudüs herkese ilhâm itmez

G.182 5

Nazm ülkesi içinde sevgiliyi Ziyâ'î kadar iyi vafedecek bir şâir. divânlar içinde de sevgilinin vasıflarını bu kadar iyi anlatacak sözler bulmak mümkün değildir.

Mülk-i nazm içre baña beñzer bugün vaşşâf yok
Degme bir divânda elfâzum gibi evşâf yok

G.216/1

Şâir, şiirindeki akıcılığı hızlı akan bir nehre benzetir.

Ey Ziyâ'î selâset-i şî'rûñ
Tiz akar cüy-bâra beñzetdüm

G.279 5

O, meydan okuyan bir edâyla "nazm arsası Ziyâ'î'nin at koşturduğu yerdir, kendine güvenen gelsin" der.

'Arşa-yı nazm Ziyâ'î'nüñ atı oynadıdır
Her kimüñ kim hüneri var ise meydân alsun

G.359 5

Ziyâ'î, sevgilinin kaşlarının vafındaki şiirlerini o kadar güzel yazmıştır ki bu şiirlerin mihrâblara yazılması gerekir.

Kaşlaruñ vaşfın Ziyâ'î şöyle tañrîr itdi kim
Yiridür mihrâblarda yazsalar eş'ârını

G.438 6

Şâir, sevgilinin dudağının vafını yazdığı şiirini akarsuya, yedi beyitlik bir gazelini ise yedi deryâya benzetir.

Vaşf-ı lebüñde şî'r-i Ziyâ'î akar şudur
Bu heft beyt imiş yedi deryâ didükleri

G.464 7

Onun bir nefeste söylediği beş beyitlik gazeline diğer şâirler beş yıl uğraşsalar da tahmîs yazamazlar.

Beş beyti bir nefesde ki didi Ziyâ'iyâ
 Beş yılda dimeye kimse aña muhammesi
 G.468/5

Ziyâ'î'nin şiirleri öldükten sonra da unutulmayacak ve okuyan kişiye ölü helvası gibi tatlı gelecektir.

Öldüğünden soñra güftarı Ziyâ'î hastenüñ
 Fi'l-mesel beñzer halâvetde öli helvâsına
 G.431/5

O. sevgilinin aşkından çektiği dert ve belâları şiirlerinde o kadar güzel dile getirmiştir ki güzeller bir gün onun divânına bakacak olsalar haline acıyıp cevır ü cefâyı terk edeceklerdir.

Cevır kânûnın güzeller terk iderdi lâ-cerem
 Ey Ziyâ'î baqsalar bir gün benüm divânuma
 G.390/5

Ziyâ'î nazm ülkesinin padişâhıdır. Fakat hüner kadrini bilen olmadığı için divân tertib etmesinin de gereksiz olduğunu düşünür.

Ziyâ'î tütalum kim pâdişâh-ı mülk-i nazm olduñ
 Hüner kâdrin bilür yok cem' idüp divânı n'eyleysin
 G.374/5

Divânda genellikle şiirlerini ve şâirliğini öven Ziyâ'î, az da olsa zaman zaman alçak gönüllülük gösterir.

Hâs-bi hâlûñ nazm idüp dil-dâra arz itmek nedür
 Bu hicâb ile Ziyâ'î sen dañı şâ'ir misin
 G.321/5

Cümle şevk ehli. belâ ikliminin padişâhı olan Ziyâ'î'nin divânının kâtipleridir.

Ey Ziyâ'î şeh-i iqlim-i belâyem şimdi
 Cümle şevk ehli benüm kâtib-i divânumdur
 G.123/5

Zamanın şâirleri manâ göklerinin şâhbâzı olan Ziyâ'î'nin şiirlerinden karga gibi korkup çekinirler.

Meger tab'-ı Ziyâ'î şâh-bâz-ı evc-i ma'nâdur
 Ki vehm eyler zamānuñ şâ'iri andan ğurâb-âsâ
 G.3/5

Şâir. kendisi hakkında yapılan dedikodulara da cevap verir. “Ziyâ`î bir şey bilmez” diyenlere. her cahile açılmayan anlaşılması zor bir kitap olduğunu söyler.

Žiyâ`î nesne bilmez dir işitdüm ba`zı cāhiller
Açılmaz degme bir nādāna bir müşkil kitābuz biz

G.183 5

O. kendisinden önceki şâirlerin de şiirler yazdığını fakat bunların kendi şiiri ile mukayese edilemeyeceğini söyler.

Hālden hālî degül nazm-ı selef ammā benüm
Ey Žiyâ`î her sözüm çok şevk ü çok hālet virür

G.63.7

Ziyâ`î. bu şâirlerin nazm ormanı içinde kaçırdığı vahşileri, yani yeni söyleyiş ve taze mazmunları erenlerin himmetiyle bir bir avlamıştır.

Pîşe-i nazm içre çok vahşî kaçırmışdur selef
Ben erenler himmetinde eyledüm bir bir şikār

G.175/5

Rum`da pek çok şâir olmasına rağmen Ziyâ`î gibi bir sühan ehli bulunamaz.

Rüm içre pâdişāhum çokdur egerçi şā`ir
Ammā Žiyâ`î gibi ehl-i sühan belürmez

G.175/5

Şâir, “intihâl”e de işaret ederek bir şiirin başkaları tarafından çalınmaması için kendi şiiri gibi “âb-dār” olması gerektiğini söyler. Çünkü onun su gibi akıcı olan şiiri. hırsızın beytinde yaktığı ateşi söndürecektir.

Nazm-ı Žiyâ`î gibi gerek şî`r-i āb-dār
Tā beytine gelüp od urmaya lüşüş

G.199 5

Diğer şâirlerin şiirlerinin kendi şiiri ile boy ölçüşemeyeceğini söyleyen Ziyâ`î. kendi âhını topa. onların şiirlerini ise tüfeğe benzetir.

Vezne gelmez şu`arā-yı şî`r bu nazma nisbet
Tob-ı āhumla çaķışmaz daħı çatlarsa tüfek

G.229 4

Şiirden anlamadıkları halde şiirine karışıp tenkid edenlere kızan Ziyâ'î: "Sözümü anlamayana minnet ederim. Yeter ki şiirime müdahale edilmesin" der.

Ziyâ'î şi'rine daħl itmesün 'inâdı kosun
Kelâmum aňlamayan şahşâ minnetüm vardur
G.92 5

O. divânının haşre kadar dağılmamasını ister.

Ey Ziyâ'î ol şeh-i aşkuz cihân mülkinde kim
Haşr olunca lâ-cerem tağılmaya divânumuz
G.172 5

Kendi şiirinin güzelliğinden ve sözlerinin doğruluğundan emin olan Ziyâ'î'nin tek korkusu müstensihlerin divânını yazarken hata yapabilecek olmalarıdır.

Ey Ziyâ'î şeh-i nazmem sühanum toğrusı râst
Korķum oldur ki ide kâtib-i divân ğalať
G.204 5

D. ETKİLENDİĞİ VE ETKİLEDİĞİ ŞÂİRLER

Tezkirelerde, mecmualarda ve biyografik nitelikli eserlerde Ziyâ`î'nin adına rastlayamadığımızdan ona tesir eden şâirleri ancak şiirlerindeki benzerliklerle ve bu benzerliklerin mevcut olduğu belli başlı şâirlerin divânlarının taranması neticesinde nazire olabilecek şiirlerin tesbit edilmesi şeklinde belirlemek mümkün olacaktır.

1. **Necâti:** Ziyâ`îye tesir eden şâirlerin en başında Necâti gelir. XV. yy.ın, Türkçe`yi şiirlerinde ustaca kullanan, sade söyleyişli bu zarif şâir, halkın yaşama biçimini, adet ve geleneklerini, devrin sosyal hayatını şiirlerine ustaca aksettirmiştir. Şiirinde atasözü ve deyimlere çokça yer veren Necâti için Latîfi, Sâfi`yi anlatırken “Şu`arâ-yı Rûm`da mesel-gûyluk evvelâ ondan sâdir olmuş ve Necâti Beğ`de kemâlini bulmuştur.”³⁰ der.

XVI. yy. şâirlerinde özellikle de Rumeli şâirlerinde görülen bu hususiyetler Ziyâ`î'nin şiirinde de mevcut olduğundan aşağıdaki beyitlerde onun, Necâti`nin şiiri ile olan benzerliklerini görmek mümkündür:

Necâti³¹: Gönlini nerm idegör hüsni bahârı geçmeden
Ey Necâti lâle gibi rızkını taşdan çıkar
G.197/6

Ziyâ`î: Lâle-veş rızkuñı taşdan çıkar olma dil-teng
Dâğ-ı ğam var ise sineñde Ziyâ`î katlan
K.9/20

Necâti: Nola ger su gibi taş yasanu toprak döşenem
Böyle olmak yaraşur âşık-ı dîdâr olana
G.459/2

Ziyâ`î: Şu gibi taş yasanup toprak döşensin muttaşıl
Cân u dilden her kim eyler ârzü dîdâruñı
G.448/3

Necâti: Zülf-i dırâz derdini benden sor ey tabîb
Uzun gice belâsını bîmâr yeg bilür
G.204/2

Ziyâ`î: Baña şor ğayra şorma derd-i ğisü-yı perişânu
Uzun gice belâsın bilür ancak hastenüñ cânı
G.445/1

³⁰ Mustafa İsen. (1990): *Latîfi Tezkiresi*. Kültür Bakanlığı Yayınları. Ankara: s.395.

³¹ Necâti Beğ. *Divân*. Haz. Ali Nihad Tarlan. (1997): Mili Eğitim Bakanlığı Yayınları İstanbul

- Necâti: Servi Necâti kaddüne benzer didi ise
Lutf it sen ana kalma ki şâ'ir yalancıdur
G.89 7
- Ziyâ'î: Serve beñzer dir isem kıaddüñ eger incinme
Toğrusı bu ki yalancı olur ekser şu'arâ
G.19 4
- Necâti: Yıkıldı cevrun ile gönül kasrı bî-hisâb
Yapıldı Kayseriyye egerçi hisâb ile
G.510 6
- Ziyâ'î: Harc itme naqd-i 'ömrüñi kaçır-ı ümide hep
Dirler ki Kayseriyye yapılmış hisâb ile
G.418 3
- Necâti: Ben üzümün suyun severem sūfi dânesin
Zîrâ kimi kızını sever kimi anesin
G.386 1
- Ziyâ'î: Şöfiye ümmü'l-ħabâis 'aşıkâ rez duħteri
Bir meşeldür kimi kızın kimi anasın sever
G.153 4
- Necâti'nin gazeline nazire olması muhtemel olan şiirler ise şunlardır:
- Necâti: İşi altun iden sâkı gümüş peymânedür dirler
Harâbatı görenler hep bu devlet-hânedür dirler
G.61
- Ziyâ'î: Şolar kim bendeñi ğamz eyleyüp dîvânedür dirler
Senüñ çün ey peri-rü 'aql alur cânânedür dirler
G.84
- Necâti: Ey sa'âdet güneşi dil yüzünü mâh bilür
İşigüni feleke virmezın Allâh bilür
G.64
- Ziyâ'î: Kendüye döst beni kendüye bed-ħ'âh bilür
Çekdüğüm zaħmeti bilmez henüz Allâh bilür
G.121
- Necâti: La'l-i güher-engizün şekker-şiken olmışdur
Gisü-yı dil-âvizün müşg-i Hutun olmışdır
G.182

- Ziyâ`î: Başumda ğam-ı sevdâ bilmem neden olmuşdur
Ey yâr-ı siyeh-püşem baña olan olmuşdur
G.144
- Necâti: Tâ kim saçun girihlerin açdun sabâ ile
`Ömrin uzatdun ehl-i dilün hoş hevâ ile
G.470
- Ziyâ`î: Vaşl umar iken ol şanem-i bî-vefâ ile
Bir dem irişdi ğurbete gitdüm bükâ ile
G.410
- Necâti: Sayd eyledün güzelleri ol la`l-i nâb ile
Cânâ neler şikâra gelürmiş şarâb ile
G.510
- Ziyâ`î: Gezmez erâzil ol şeh-i `alî cenâb ile
Pervîn olur mı kim görine âfitâb ile
G.418
- Necâti: Gerçi ser-tâ-pâ vücûdum yandı geçdi gül gibi
Saklaram `ışk âteşini sînede bülbül gibi
G.628
- Ziyâ`î: Şafımañuz bîhûde efgân eylerem bülbül gibi
Da`vî-i `aşk eylerem ben şahidüm var gül gibi
G.436

2. Fuzûlî: Fuzûlî'nin lirizmi ve şiirinin ana temleri olan aşk, ızdırab ve rindlik, Ziyâ`î'yi etkilemiştir. Fuzûlî'nin dert çekmeyi seven çileli hali ve aşkıktaki iddiası Ziyâ`î'de de görülür.

- Fuzûlî³²: Bende Mecnûndan füzûn âşıklık isti`dâdı var
Âşık-ı sâdik benim Mecnûnun ancak adı var
G.75/1
- Ziyâ`î: Dildür çeken belâsın Şîrîn-i bî-vefânuñ
Ferhâd-ı küh-ı `aşkuñ ancak bir adı vardur
G.151/2
- Ziyâ`î: Ben mushâf-ı ruhsârûñ hıfz itmiş idüm cânâ
Mecnûn dañı okurdu ve`l-Leylî izâ yeğşâ
MİCF.2

³² Fuzûlî. *Divân*. Haz. Kenan Akyüz. Süheyl Beken. Sedî Yüksel. Mütgan Cumbur. (1990).. Akçağ. Ankara.

Ziyâ`î: Getürmeñ yanuma Ferhâd ile Mecnûnı luţf eyleñ
 Bular şadr-ı maħabbetde degül emsâlüm aķrânüm
 G.295 4

Güzellerin vefasızlığını ve şiirin yalan olduğunu Ziyâ`î de dile getirir.

Fuzûli: Ger derse Fuzûli ki güzellerde vefâ var
 Aldanma ki şâ`ir sözü elbette yalandır

Ziyâ`î: Vefânuñ bilürin nâm u nişânu yok güzellerde
 Hemân bi-hüde bir efsânedür söylendi illerde
 G.397.1

Ziyâ`î: Serve beñzer dir isem ķaddüñ eger incinme
 Toğrusı bu ki yalancı olur ekşer şu`arâ
 G.19/4

Fuzûli`nin rindliği, dünya malına ve şöhrete önem vermeme düşüncesi Ziyâ`î`de de görülür.

Fuzûli: Cife-i dünyâ degil kerkes kimi matlûbumuz
 Bir bölük `ankâlarız Kâf-ı kanâ`at bekleriz
 G.123 3

Ziyâ`î: Ey Ziyâ`î olmuşuz `âlemde bi-nâm u nişân
 Biz `adem `anķasıyuz Kâf-ı kanâ`at beklerüz
 G.169/7

Divândan, Fuzûli`nin şiirine nazire olması ihtimali kuvvetli olan şu örnekler tesbit edilmiştir.

Fuzûli: Yolunda cân veren kimi derûnumda `alâmet var
 Şehid-i tig-i `aşk olmağa gönlümde şehâdet var
 G.66

Ziyâ`î: Dilâ bûs-ı leb-i cânâna mağrûr olma firķat var
 Bilürsin âhirinde bezm-i şahbânuñ nedâmet var
 G.94

Fuzûli: Hüsnün oldukça füzûn `aşk ehli artuk zâr olur
 Hüsn ne mikdâr olursa `aşk ol mikdâr olur
 G.96

Ziyâ`î: Şanma cevrûñden kaçup dil sevmeden bi-zâr olur
 Her ne mikdâr olsa cevrûñ `aşkum ol mikdâr olur
 G.162

Fuzûlî: Mihri gönlümde nihân olduğun ol mâh bilir
Kimse bilmez fukârâ sırrını ol şâh bilir
G.107

Ziyâ`î: Kendüye döst beni kendüye bed-ḥ`âh bilür
Çekdiğüm zaḥmeti bilmez henüz Allâh bilür
G.121

Fuzûlî: Nice illardır ser-i küy-ı melâmet bekleriz
Leşker-i sultân-ı `irfânız velâyet bekleriz
G.123

Ziyâ`î: `Âşık-ı dil-dâr olaldan râh-ı ḡurbet beklerüz
Geçmişüz biz `ârdan küy-ı melâmet beklerüz
G.169

Fuzûlî: Kaçan kim kâmetinden ayrı seyr-i bûsitân ettim
Koparıp eşk seyl-âbıyla ben servi revân ettim
G.201

Ziyâ`î: Gice yâd-ı lebûñle eşk-i çeşmüm ergüvân itdüm
Seḡer gül-ruḡhlaruñ gördüm hezâr âh u fiḡân itdüm
G.273

Fuzûlî: Cem` gönlün devr cevrenden perişân olmasın
Çerh fermânınla gezmekten peşimân olmasın
G.235

Ziyâ`î: `Âşıkı maḡzûn iden `âlemde şādân olmasun
`Andelîbi aḡladan gül gibi ḡandân olmasun
G.350

Fuzûlî: Hâsılıım yok ser-i küyunda belâdan ḡayrı
Garazım yok reh-i `aşkında fenâdan ḡayrı
G.273

Ziyâ`î: Ḥaḡḡa lâyıḡ nem ola dest-i du`âdan ḡayrı
Dest-ḡirüm kim ola luḡf-ı Ḥudâdan ḡayrı
G.481

3. Bâkî: Daha hayatta iken "Sultânü`ş-şu`arâ" ünvanını alan bu büyük şâir. devrinde ve daha sonra yaşamış pek çok şâiri etkilemiştir. Çaḡdaşı olan Ziyâ`î'nin şiirlerinde de Bâkî'nin tesirleri görülür. Bâkî'nin realist tabiat tasvirlerinin, eğlenme ve gününü gün etme düşüncesinin.

edebî sanatlara düşkünlüğünün, sade halk söyleyişlerinin, deyim ve atasözlerini kullanmadaki ustalığının izlerini ve samimiyetini Ziyâ`î`de görmek mümkündür.

Bâki³³: Gam-ı aşkun cihân mülkinde buldum şâd-mân oldum
Kişi gurbet diyârında idermiş âşinâdan haz
G.223/1

Ziyâ`î: N`ola gam kişverinde dil severse ger seg-i küyüñ
Ġarib iklim-i ġurbetde ider çün âşinâdan hâz
G.207/3

Bâki: Hatt-ı la`liyle kaşı cânânun
Bir rubâ`îsidür Gülistânun
G.249/1

Ziyâ`î: Ķarañu gönñümüzde fikr-i hañuñ
Bir mu`ammâsıdur Şebistânuñ
G.246/4

Bâki: Seni Yûsufîa güzelliğe sorarlarsa bana
Yûsufî bilmezsin ammâ seni ra`nâ bilürin
G.363/2

Ziyâ`î: Görmedüm Leylâ ile Şîrîni
Seni ammâ iften güzel bilürin
G.361/3

Bâki: Nedür bu handeler bu işveler bu nâz u istignâ
Nedür bu cilveler bu şîveler bu kâmet-i bâlâ
G.6/1

Ziyâ`î: Nedür o gizleniş âyâ nedür o şerm ü hicâb
Nedür o hüsn ü edâ ile âh o gizlü hitâb
G.31/1

Ziyâ`î`nin Bâki`ye nazire olması muhtemel olan gazelleri:

Bâki: `Ârızun âb-ı nâbdur gûyâ
Zekanun bir habâbdur gûyâ
G.14

Ziyâ`î: Hün-ı eşküm şarâbdur gûyâ
Gözüm iki habâbdur gûyâ
G.20/1

³³ Bâki. *Divân*. Haz. Sabahattin Küçük. (1994). Türk Dil Kurumu Yayınları. Ankara.

- Bâki: Zülf-i pür-ham çün ruhun üzre perişân-hâl olur
Kendüsin cem` idemez ol nice mâh u sâl olur
G.72
- Ziyâ`î: Hâsret-i gîsû-yı müşğînüfle kıddüm dâl olur
La`l-i rengînüñ ümidiyle baña çok âl olur
G.71
- Bâki: Eser âhum yili kûyunda cism-i nâ-tevân ditrer
Çemen sahnunda gûyâ bâddan berg-i hazân ditrer
G.139
- Ziyâ`î: Zemîne şanma kim zülzâl irişür nâ-gehân ditrer
Teb-i hicrândan ol şühûñ bugün cümle cihân ditrer
G.116
- Bâki: Ten pây-mâl ü serde gam-ı `aşk-ı yâr ise
Ayakda kaldum elde degül ihtiyâr ise
G.441
- Ziyâ`î: Tağıldı gitdi bir yaña şabr u qarâr ise
Sâğar gibi elümde degül ihtiyâr ise
G.425
- Bâki: Mir`ât-ı gülde hüsn-i dil-efrûz-ı yârı gör
Ruhsâre-i hakîkate âyine-dârı gör
G.122
- Ziyâ`î: Bindi semend-i nâzına ol şeh-süvârı gör
Şayd itdi mürğ-ı cânımı didi şikârı gör
G.128
- Bâki: Her kaçan gönlüme fikr-i `arız-ı dil-ber düşer
Gûyiyâ mir`âta `aks-i pertev-i hâver düşer
G.119
- Ziyâ`î: Her kaçan kim yüzine ol şaru kâküller düşer
Mülket-i İslâma şan cünd-i benî aşfer düşer
G.150
- Bâki: Gel ey sâki bulunmaz böyle `âli dil-güşâ meclis
Getür câm-ı musaffâyı kim olsun pür-safâ meclis
G.208
- Ziyâ`î: `Aceb midür yüzüñ gördükde itse her gedâ meclis
Bilürsin mevsim-i gülde olur ey şeh revâ meclis
G.188

Bâki: N'ola gelse dil-i mecrûha derd-i dil-rübâdan haz
İder haste ne denlü nâ-ümid olsa devâdan haz
G.223

Ziyâ'i: Belâlu 'âşık itmez dime luğf ile vefâdan hâz
Tabîbüm yoğsa bîmâr olan itmez mi devâdan hâz
G.207

Bâki: Şarâb-ı bezm-i gam zevkûn ne mîr ü ne vezîr itdi
Anun keyfiyyetin benden sü'âl eylen fakîr itdi
G.523

Ziyâ'i: Beni kûy-ı belâda ol ğanî şanmañ fakîr itdi
Diyâr-ı 'aşka ser-tâ-ser ben ednâyı emîr itdi
G.454

Bâki: Müje haylin dîzer ol gamze-i fettân saf saf
Gûyiyâ cenge turur nîze-güzârân saf saf
G.229

Ziyâ'i: Kaşına karşı dizilmiş niçe müjgân şaf şaf
Karşı mihrâba turur san ki müselmân şaf şaf
G.213

Buraya kadar Hasan Ziyâ'i'nin etkilendiği şâirlerden Dîvân şirimizin üç büyük şâirini ele aldık. Ziyâ'i'nin tanınmamış bir şâir olması onun etkilediği şâirleri tesbit etmemizi zorlaştırmaktadır. Bu sebeple bu konuda herhangi bir iddiada bulunmamızın doğru olmayacağını düşünmekteyiz.

Sadece Ziyâ'i'nin şiire orjinal hayâller getirme çabası, sadeliği, samimiyeti ve pervasızlığı ile XVIII. yy.ın büyük şâiri Nedim'i müjdelediğini söyleyebiliriz.

Sâkiyâ teşne-dilem câmuñi yâ lâlûñi şun
Kağısın himmet iderseñi o benüm cânumdur
G.123 3

Koynuma gir esirge kızıcağum
Bedenüm başdan ayağa beredür
G.133 3

Benüm iki gözüm şarâb alalum
Cigerüm pâresi kebâb alalum
G.287 1

Mest-i nâz olmuş içer mey yirine kanumı âh
Rindlik eylemege başladı ol çeşm-i siyâh
G.386 1

II. BÖLÜM

DİVÂN İNCELEMESİ

A. ŞEKİL ÖZELLİKLERİ

1. Nazım Şekilleri

1.1. Kasideler:

Ziyâ'î Divânı'nda biri Farsça olmak üzere oniki kasîde yer almaktadır. Divânda; Tevhîd, münâcât ve na't yoktur.

Divânın birinci kasîdesi Hasan Paşa'ya³⁴ yazılan Deryâ kasîdesidir. Kasîdenin nesib bölümünde deryâ tasvirinden ziyâde düşmana yol verdiği için denize karşı duyulan öfke dile getirilir. Kasîdenin 5. beyti girizgâh, 6-35. beyitler arası medhiye, 36,37. beyitler fahriye, 38. beyit taç beyit, 39 ve 40. beyitler dua bölümüdür.

İkinci kasîde; Hasan Beğ için yazılan "Berf-i şitâ" kasîdesidir. Kış ve kar tasviriyle başlayan kasîdenin nesib bölümü orjinal kar hayâleriyle doludur. 17. beyit girizgâh, 18-28. beyitler arası medhiye, 29 taç beyit, 30-32. beyitler arası dua bölümüdür. Fahriye bölümü bulunmayan kasîdenin medhiye bölümünde şâir. fakirliğinden ve sıkıntılarından bahseder.

Üçüncü kasîde. Mustafa Beğ'e sunulan Bahar kasîdesidir. 1-16. beyitler arası nesib, 17. beyit girizgâh, 18-21. beyitler medhiye, 22. beyit taç, 23. beyit fahriye, 24-26. beyitler dua beyitleridir.

Dördüncü kasîde. Osman Beğ'e yazdığı Güneş kasîdesidir. 1-23. beyitler arası nesib bölümünde güneşle ilgili tasvir ve hayâller söz konusudur. 24. beyit girizgâh, 25-37. beyitler medhiye, 38-41. beyitler fahriye, 40. beyit taç, 42 ve 43. beyitler dua bölümüdür.

³⁴ Barbaros Hayreddin Paşa'nın oğlu, Cezayir Beylerbeyi, 1565'te emrindeki Cezayir donanmasıyla Malta kuşatmasına katıldı ve İnebahtı deniz savaşında donanmanın bir bölümünün kumandasını üstlendi. *İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, XVI. C. s.334, Hasan Paşa Mad.

Beşinci kasîde, Mehmed Beğ³⁵ için yazılan Hazân kasîdesidir. 1-19. beyitler arası nesîb bölümü olup şâir bu bölümde hazân tasvirinden sonra hazânla kendi vücudu ve ruh hali arasında bağlantı kurarak sıkıntılarını dile getirir. 20. beyit girizgâh, 21-25 arası medhiye, 26. beyit taç, 27-30 arası dua bölümleridir. Kasîdenin fahriye bölümü yoktur.

Altıncı kasîde, yine Mehmed Beğ'e yazılan Kalem kasîdesidir. 18. Beyite kadar nesîb bölümünün sürdüğü kasîdede fahriye ve medhiye bölümleri birbirinin içine girmiştir. 25. beyit taç beyit, 27 ve 28. beyitler dua beyitleridir.

Yedinci kasîde, Hasan Beğ'e yazılan "Kasîde-i Ahvâl-i Rûzgâr"dır. Şâirin devirden şikâyet ettiği bu kasîdede; dönemin cahillerin ve ahlâksızların devri olduğu, hüner ve fazilet sahiplerinin kadriinin bilinmediğini söyleyen Ziyâ'î, fakirlikten de şikâyet eder. 23. beyit girizgâh, 24-29. beyitler arası medhiye, 30. beyit taç, 31 ve 32. beyitler dua beyitleridir.

Sekizinci kasîde, Sinan Beğ'e³⁶ yazılan ikinci Bahar kasîdesidir. 20 beyitlik nesîb bölümünde şâir, bahar tasviriyle birlikte bülbül ile sohbet ederek halini arz eder. 21. beyit girizgâh, 22-24 medhiye, 24. beyit taç, 25 ve 26. beyitler dua bölümüdür.

Dokuzuncu kasîde "Kasîde-i Sengistân"dır. Şâir, klasik kasîde tarzından farklı olan bu şiirde gurbete gidişini, deniz kenarında taşlık ve uçurum bir yerde mesken tutuşunu, fakirlik ve sıkıntı çektiğini ve buradan kurtulma arzusunu anlatır.

Onuncu kasîde ise Hasan Beğ'e yazılan "Kasîde-i hasb-ı hâl"dir. Bu kasîdede de ömrünün ağlamak ve derd çekmekle boşuna geçtiğini sade bir dille anlatan şâir, Necâtî Divânı'nda rastlayamadığımız fakat Necatî'nin olduğunu Ahmed Bâdi'nin Armağan³⁷ adlı eserinden öğrendiğimiz iki beyti de nakleder. 15. beyit girizgâh, 16-21 arası medhiye, 21-25 arası fahriye, 26 taç, 27-28. beyitler dua beyitleridir.

Onbirinci kasîde "Hâne-i virâne" kasîdesidir. Bu kasîdede hiçbir övgü unsuru bulunmadığı gibi, şâir evinin özelliklerini anlatırken hem eviyle hem de bu evle ortak özellikler gördüğü kendisiyle mizahî bir tarzda alay eder. Abartılı ifadeler ve orijinal tasvirlerin yer aldığı bu kasîde, hem Divân şiirinde sosyal muhtevâ, hem de mizah açısından dikkate alınmaya değer bir örnektir.

Görülüyor ki Ziyâ'î'nin yazdığı kasîdeler uzun değildir ve bazı kasîdelerinde kasîdelerde bulunması gereken bütün bölümler bulunmaz. Klasik kasîde anlayışının dışına çıkan şâir, sade dili ve konu bütünlüğü taşıyan kasîdeleriyle farklı bir üslup meydana getirmiştir. Paşa ve Beğlere yazdığı kasîdelerinde de süslü ve mübalağalı övgülere pek rastlanmaz. Ziyâ'î'de klasik kasîde anlayışının

³⁵ Hersek Sancak Beylerinden, Vusûli mahlaslı şâir Yahyâi Mehmed Beğ. Nametak (1989:52)

³⁶ Hersek Sancak Beği İsa Sinan Beg. Nametak (1989:52)

³⁷ Ahmed Bâdi. Armağan, Haz. Süreyya Beyzadeoğlu, T.Ü. Yayınlanmamış Üniversite Projesi: s.22

dışına çıkma ve kasîde yazmaya fâzla istekli olmama gibi bir hal sezilir. O. kasîdelerinde kendisini ve fakirliğini ön plana çıkarıp övgü ve tasvirlerini de o çerçevede yapar.

1.2. Gazeller:

Bir gazel şâiri olan Ziyâ'î'nin divânında 14'ü Farsça olmak üzere 510 gazel vardır. Farsça gazellerin tarnskripsyonlu metinde hangi gazelden sonra geldiğini ve adetini şu şekilde sıralayabiliriz: "29. gazelden sonra 1, 32. gazelden sonra 1, 41. gazelden sonra 4, 59. gazelden sonra 1, 167. gazelden sonra 1, 224. gazelden sonra 1, 309. gazelden sonra 2, 377. gazelden sonra 2, 496. gazelden sonra 1."

Şeyhî'nin 186, Ahmed Paşa'nın 352, Necâtî'nin 650, Fuzûlî'nin 302, Bakî'nin 619, Nâilî'nin 390, Nedim'in 155, Şeyh Galib'in 331³⁸ gazel yazdığı düşünülecek olursa Ziyâ'î'nin 510 gazeli Divân şiiri ortalamasına göre küçümsenemeyecek bir sayıdır.

Ziyâ'î, bütün harflerle kâfiye yapmıştır. Divân'daki gazellerin harflere göre dağılımı şöyledir:

Elif: 30 gazel, Be: 4 gazel, Te: 13 gazel, Se: 2 gazel, Cim: 1 gazel, Ha: 4 gazel, Hı: 1 gazel, Dal: 11 gazel, Zel: 1 gazel, Re: 108 gazel, Ze: 16 gazel, Sin: 6 gazel, Şın: 8 gazel, Sad: 3 gazel, Dad: 3 gazel, Tı: 3 gazel, Zı: 1 gazel, 'Ayn: 2 gazel, Gayn: 3 gazel, Fe: 2 gazel, Kaf: 11 gazel, Kef: 25 gazel, Lam: 21 gazel, Mîm: 40 gazel, Nun: 70 gazel, Vav: 8 gazel, He: 48 gazel, Ye: 65 gazel.

Gazellerin kâfiye başlangıçları kimi zaman "kâfiyetü'l-elif, kâfiyetü'l-cim" şeklinde belirtilmiş kimi zaman da herhangi bir başlık konulmadan yeni kâfiyeye geçilmiştir.

Şâir, gazellerinde gazelin ana konusu olan aşk, sevgili, meyhâne, şarap ve tabiatı anlatırken zaman zaman da toplumsal yaşayıştan, adet ve geleneklerden bahseder.

Gazellerinin çoğu âşıkâne olan şâir, letâfette sözünü âb-ı hayât gibi hoş ve tatlı hale getirmek için gazellerinde sevgilinin dudağını andığını söyler.

Letâfette sözün âb-ı hayât itmek midür kaçdı

Ki çok añar Ziyâ'î la'l-i cânânı gazellerde

G.397 5

O. gazellerini sevgilinin siyah saçının aşkıyla karaladığını söyler.

Mağabbet şâhının bir gözi bağlı şâh-bâziyam

Ecel mürğün henüz avlatmayup kıldan uçurmuşdur

G.75 4

³⁸ Halûk İpekten, (1985): *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri*. Birlik yay.. Ankara: s.24-27

Ziyâ'î'nin gazellerinde aşk ve aşkın getirdiği ızdırap, ayrılık ve dert yoğunluktadır. O, hislerini şiirine o kadar güzel yansıtır ki ayrılık mevzuunda yazdığı gazelleri ateşe benzer.

'Alevi muhriğ-edâ noktalar anuñ şereri
Vaşf-ı hicrânda Ziyâ'î yanar oddur ğazelüm

G.292/5

Ziyâ'î Divânı'nda üç gazel (G.345, G.398, G.483) dörder beyitlidir. 398. ve 483. gazellerin mahlas beyitleri yoktur.

Yedi beyitlik olan 15. gazelde, mahlas altıncı beyittir. Altı beyitlik olan 216. gazelde ise mahlas beşinci beyittir.

Ziyâ'î'nin gazellerinin beyit sayısı 5-9 arasında değişmektedir. En fazla beş beyitlik gazeller yazan şâir, bunu dîvânında şöyle dile getirir.

Ey Ziyâ'î ekser eş'aruñ beşer beyt eyledüñ
Pençe-i hürşid-ves âfâkı tutsun ser-be-ser

G.68/5

Beş beyitlik 454 gazeli olan şâirin diğer gazellerinin beyit sayıları ise şöyledir: Altı beyitlik 6 gazel, yedi beyitlik 44 gazel, sekiz beyitlik 1 gazel, dokuz beyitlik 2 gazel.

8, 16, 22, 50, 161, 222, 316, 369, 374, 404, 411 ve 423. Gazeller yek-âhenktir.

1.3. Musammatlar:

Ziyâ'î Divânı'nda bir terkîb-bend, bir terci-bend, bir muaşşer, bir müseddes ve dört muhammes vardır.

Divânda terci olarak geçen terkîb-bend onar beyitlik beş bendden meydana gelmiştir. Şâir, konusu dünyanın faniliği ve felekten şikâyet olan bu şiirinde Allah'ın yardım ve inayetine sığınarak günahlarının bağışlanmasını ister.

Terci-bend, sekizer beyitlik dokuz bendden oluşmuştur. Konusu gurbet, aşk ızdırabı ve ayrılıktır.

Ziyâ'î'nin dört bendden meydana gelen muaşşerinde hüner sahibi olmasına rağmen kadrinin bilinmemesini dile getirerek felekten şikâyet eder.

Divândaki dördüncü musammat, Ziyâ'î'nin Piri Çelebi'nin matla'ına yazdığı mütekerrir müseddesdir. Konusu kadere boyun eğme ve tasavvuftur.

Divândaki muhammeslerden ilki, Vusûli'nin gazeline yazdığı dört bendlik tahmîs, ikincisi ise Emri'nin dîvânındaki 376. gazeline yazdığı yedi bendlik tahmîstir.

Üçüncü ve dördüncü muhammesler. Bâkî divânının 444. ve 523. gazellerine yapılmış tahmîslerdir. İki de beşer bendden meydana gelmiştir.

1.4. Tarihler:

Dîvânda ondört tarih vardır. Şâir. Mostar köprüsünün yapılışına (2 beyit). Keyvan Beg'in³⁹ vefatına (3 beyit). babasının vefatına (2 beyit). II. Selim'in tahta çıkışına (3 beyit). Müfti Hoca Çelebi'nin vefatına (1 beyit). Şâir Emri'nin vefatına iki tarih (1'er beyit). Mostar'a gelen Nâzır suyuna (2 beyit). Mustafa Beg'in⁴⁰ Plevne'de yaptırdığı camiye (4 beyit). Şemsi Paşa'nın⁴¹ vefatına (2 beyit). Sinan Beg'in vefatına (2 beyit). Mehmet Beg'in tımar defterdârı olmasına (2 beyit) ve kendisinin vâiz olmasına (1 beyit) tarih düşürmüştür.

1.5. Muammâlar:

Dîvânda onbir muammâ vardır. Muammâlar. "Be-nâm-ı Memî, Be-nâm-ı Alî ..." şeklinde başlıklarla yazılmıştır.

1.6. Rubâ'iler:

Dîvânda yedi rubâî vardır. Bunlar kâfiye düzeni ve muhtevâ özellikleri bakımından rubâî şeklinde olsalar da rubâî vezinleriyle yazılmamışlardır.

1., 2., 3., 6. ve 7. Rubâîlerin konusu aşk, 4. ve 5. rubâîlerin konusu ise felsefi ve didaktik olup şâirin öğütlerini ihtivâ etmektedir.

1.7. Kıt'alar:

Dîvânda biri Farsça olmak üzere elli kıt'a bulunur. Kıt'aların konularını daha çok devirden şikâyet, ilim ve marifetin kıymetinin bilinmemesi ve cahillerden şikâyet teşkil eder.

1.8. Müfred ve Matla'lar:

Dîvânda müfred başlığı altında yirmibir matla' ve sekiz müfred vardır. Konuları sevgili, aşk ve rakibdir.

³⁹ Keyvan Bey Kethüdâlık görevinde bulunmuştur. E.Hakkı Ayverdi, (1981): *Osmanlı Mimari Eserleri*, İstanbul Fetih Cemiyeti, s.73

⁴⁰ 1554-1560 yıllarında Bosna Sancak Beyi. Ayverdi (1981:82)

⁴¹ Kanuni, II.Selim ve III.Murad devrinde yaşamış devlet adamı ve şâir Şemsi Ahmed Paşa (Ö.H.988). Anadolu ve Rumeli Beylerbeyliği yapmıştır. Şemsi Paşa. *Divân*. Mehmet Akkaya, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1992.

2. Vezin

Ziyâ'î Dîvânı'nda onbeş çeşit bahir kullanılmıştır. En çok kullanılan vezinler pekçok dîvânda olduğu gibi remel, hezec ve muzârî bahirlerindedir. Necâtî'nin 16, Ahmed Paşa'nın 18, Bâkî'nin 17, Fuzûlî'nin 17, Nef'î'nin 15 vezin kullandığını⁴² göz önünde bulundurursak Ziyâ'î'nin kullandığı vezin sayısı da oldukça fazladır.

Ziyâ'î'nin kullandığı vezinlerin nazım şekillerine göre dağılımı şu şekildedir:

Remel

Fâ'îlâtün Fâ'îlâtün Fâ'îlâtün Fâ'îlün (2 kaside, 1 muhammes, 125 gazel, 2 tarih, 2 muammâ, 2 rubâî, 5 kıt'a, 4 müfred)

Fe'îlâtün Fe'îlâtün Fe'îlâtün Fe'îlün (6 kaside, 97 gazel, 3 tarih, 1 rubâî, 9 kıt'a, 8 müfred)

Fâ'îlâtün Fâ'îlâtün Fâ'îlün (7 gazel, 1 tarih, 1 muammâ, 6 kıt'a)

Fe'îlâtün Fe'îlâtün Fe'îlün (4 gazel, 1 muammâ, 2 kıt'a, 1 müfred)

Hezec

Mef'ûlün Mef'ûlün Mef'ûlün Mef'ûlün (1 tercî, 1 muaşşer, 2 muhammes, 104 gazel, 2 muammâ, 1 rubâî, 5 kıt'a, 4 müfred)

Mef'ûlü Mef'ûlü Mef'ûlü Fa'ûlün (19 gazel, 1 rubâî, 3 müfred)

Mef'ûlün Mef'ûlün Fa'ûlün (10 gazel, 3 tarih, 3 muammâ, 1 rubâî, 3 kıt'a)

Mef'ûlü Mef'ûlün Mef'ûlü Mef'ûlün (4 gazel, 2 tarih, 1 müfred)

Muzârî

Mef'ûlü Fâ'îlâtü Mef'ûlü Fâ'îlün (1 kaside, 58 gazel, 1 tarih, 1 rubâî, 2 kıt'a, 5 müfred)

Mef'ûlü Fâ'îlâtün Mef'ûlü Fâ'îlâtün (11 gazel, 1 tarih)

Mütekârib

Fa'ûlün Fa'ûlün Fa'ûlün Fa'ûl (2 gazel, 1 kıt'a)

Müctes

Mef'ûlün Fe'îlâtün Mef'ûlün Fe'îlün (1 kaside, 1 muhammes, 13 gazel, 1 kıt'a)

Recez

Müstef'îlün Müstef'îlün Müstef'îlün Müstef'îlün (1 gazel)

⁴² Necati Sungur. (1994): *Âhi Dîvânı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara: s.56

Müstef'îlâtün Müstef'îlâtün (1 gazel, 1 kıt'a)

Haff

Fe'îlâtün Mefâ'îlün Fe'îlün (1 kasîde, 1 terkîb-bend, 1 müseddes, 40 gazel, 1 tarih, 2 muammâ, 14 kıt'a, 2 müfred)

Ziyâ'î'nin vezin kullanmadaki çeşitliliği dikkat çekicidir. Dîvân şiirinde az kullanılan vezinlerden recez bahrinin “Müstef'îlün Müstef'îlün Müstef'îlün Müstef'îlün” ve “Müstef'îlâtün Müstef'îlâtün” kalıplarına ve mütekârîb bahrinin “Fa'ûlün Fa'ûlün Fa'ûlün Fa'ûl” kalıbına da yer vermiştir.

Dîvânda vezin hatalarına rastlanmaktadır. İmâle ve zihâfların dışındaki bâriz vezin bozuklukları metinde dipnot olarak gösterilmiştir. Şiirlerin çoğunda vezni ustaca kullanan bir şâirin bu kadar belirgin hatalar yapması müstensih hatası olma ihtimalini düşündürüyor. Bu örneklerden birkaçını şöyle sıralayabiliriz:

Sebze vü benefşe vü sünbül ü reyhân ü yâsemen

Zülf-i nigâr olsa velî muttaşıl baña

G.10/4

Görenler eyle şanur süre-i ve'ş-şems ü ve'l-kalem yazduk

O mâhuñ ayasıyla barmağı vaşfın kaçan yazduk

G.222/2

Umarken vaşlın ol yârufî şimdi kesdüm andan ümmidüm

Beni yâd eylemez ağıyâra yârî âşinâ gördüm

G.306/2

Şiirlerini sade yazan ve Türkçe kelimeleri aruza uydurmaya çalışan Ziyâ'î tabî yer yer imâle ve zihâflara da başvurmuştur. İmâlelere sıkça rastlanmakla beraber zihâf “leylî, vahşî” gibi kelimelerde yapılmıştır. Bunun dışında “İstanbul, İskender” gibi kelimeler üzerinde vezin zaruretiyle “Sitanbul, Sikender” şeklinde tasarruflarda bulunulmuştur.

Şiirindeki vezin kusurlarına rağmen Ziyâ'î'nin şiirinde vezinle Türkçe'nin başarılı uyumunu görmek mümkündür.

Gözümden yaş akar her dem göñülde bunca guşşam var

Benüm iki gözüm çün dünyede bilmem dañu nem var

G.96/1

3. Kâfiye ve Redif

3.1. Kâfiye:

Ziyâ'î Dîvânı'nda Dîvân edebiyatının genel kâfiye anlayışına uygun olarak zengin kâfiye ağırlıktadır.

Yine cāndan sevgilü ol şāh-ı hūbānum gider
Bir yaña cānum gider bir yaña cānānum gider

G.106 1

Dil ki dil-dāruñ müdām ol la'1-i zībāsın sever
Rind-i derd-āşāmdur kim cām-ı şāhbāsın sever

G.153 1

Esb-i nāz ey pādīşeh çābük-semendüñdür senüñ
Elde zūlf-i cān-figen ra'nā kemendüñdür senüñ

G.236 1

Tam kâfiyeye de sık sık rastlanır.

Niçün bir zerre mihrüñ görmez ey meh bu dil-i şeydā
Niçün ahvāl-i Mecnūna terahhūm eylemez Leylā

G.5 1

Bu mürde cisme şanmañ bir niçe yirden kefen gelmiş
Faķire ġālibā devletlülerden pīreñ gelmiş

G.193 1

Az da olsa Türkçe kelimelerle yapılan kâfiyeler de görülür.

Rū-yı şihhat görür ol haste geh yanaġuñ öper
Tāze cān bulur o bīmār geh tudaġuñ öper

G.89 1

Bir 'aceb divāneyem kendü sözümden bî-ħaber
Olmuşam mest-i mey-i engür özümden bî-ħaber

G.90 1

Arapça bir kelime ile Arapça bir kelimenin kâfiyelenişi:

Maħabbet meclisinde bilürüz Mecnūnı 'āķıldür
Melāmet şan'atında Kūh-ken üstād-ı kāmildür

G.101 1

Farsça bir kelime ile Farsça bir kelimenin kâfiyelenişi:

‘Āşıkı maḥzūn iden ‘ālemde şādān olmasun
 ‘Andelibi ağladan gül gibi ḥandān olmasun

G.350 1

Farsça bir kelime ile Arapça bir kelimenin kâfiyelenişi:

Dilā sen ‘aşka düşdüñ derd-i bî-dermānı bilmezsin
 Vişāle ṭālib olduñ miḥnet-i hicrānı bilmezsin

G.340 1

Türkçe bir kelime ile Arapça bir kelimenin kâfiyelenişi:

Cān hevāda gezer ten alçağda
 Zülf-i yār ile dil mu‘allağda

G.426 1

Türkçe bir kelime ile Farsça bir kelimenin kâfiyelenişi:

Ey kemān-ebürü okuñ gibi geçersin cānuma
 Dem-be-dem ey yār-ı ḥūnī girme bārī ḳanuma

G.390 1

Ziyâ’î, dîvânındaki bazı şiirlerinin kâfiyeleri hakkındaki görüşlerini de söyler. Mesela “deryâ” kelimesini tevriyeli kullanıp şiirini de överek kasidesinin her kâfiyesinin “deryâ” olduğunu söyler.

Baḥr-ı nazmum ne ‘aceb baḥr-ı firāvān oldu
 Oldı her ḳāfiyesi ey şeh-i ekber deryā

K.1/35

Şiirini müzeyyen bir gül bahçesine benzeten şâir, kenarındaki her bir kâfiyeyi de cilveger bir tâvus olarak hayâl eder.

Žiyâ’î bâğ-ı nazmuñ bir müzeyyen gül-sitāndur kim
 Kenārında anuñ her ḳāfiye bir cilve-ger ṭāvus

G.186:5

Ziyâ’î, şiirini tûtîye benzetirken kâfiyesinde geçen nun harfini bu tûtînin yuvası, nun harfinin içindeki noktayı da yumurta olarak düşünür.

Şeker-istān budur ṭab‘-ı Žiyâ’î tûtî
 ḳāfiye nūnı yuva beyzasıdur noḳṭa-yı nūn

G.347 5

3.2. Redif:

Çoğunlukla Türkçe kelimeli rediflerden meydana gelen Ziyâ'î Divânı redif bakımından zengindir. Divânda redifler: ek kelime, kelime gurubu, ek ve kelime, ek ve kelime gurubu halinde bulunmaktadır.

Ek redifler:

Dökülüp hâk-i zilletle külümüz

Çalmasa elde akçemüz pulumuz

MÜS.1 1-2

Vefânuñ bilürin nâm u nişâmı yok güzellerde

Hemân bi-hüde bir efsânedür söylendi illerde

G.397 1

Kelime redifler:

Fi'l-meşel 'âşık-ı şürîdeye beñzer deryâ

Yârı koynına girer anuñ için her deryâ

K.1 1

Ne revâdur o melek âhumı her ân alsun

Melekü'l-mevt ise gelsün ileri cân alsun

G.359 1

Kelime gurubu redifler:

Derdüñ ile gönül cânâ geh ağlar geh güler

Nite kim ğurbet çeken şeydâ geh ağlar geh güler

G.85 1

Hayâli ğam şebinde cânı tâlân eyledi kaçdı

Harâmidür giceyle şehri vîrân eyledi kaçdı

G.440 1

Ek-kelime redifler:

İlâlet-i firqat olmaz vaşl-ı nigâra râcih

Faşl-ı hazân olur mı evvel bahâra râcih

G.46 1

Bâğda bād-ı hazân bulduğı eşcârı şoyar

Şol harâmi gibi kim zulm ile tüccârı şoyar

G.83 1

Ek-kelime gurubu redifler:

‘Tañlamañ ‘uryān isem ben ‘ārı bilmem kãdadur

Süst-i ‘aşkem cübbe vü destārı bilmem kãdadur

G.114 1

Cānān çıkınca taşraya cānum çıkar gider

Ger çıkmaya sipihre fiğānum çıkar gider

G.141 1

B. MUHTEVÂ ÖZELLİKLERİ

1. Din

1.1. Allah:

Ziyâ`i Divânı`nda tevhid ve münacât bulunmamakla beraber, kasîde ve gazelerde Allah`ın isim ve sıfatlarına sık sık rastlanır. Şâir, Divânı`nın dîbâcesinde yazdığı bir kıt`ada Allah`ın büyüklüğünü ve birliğini anlatır: Okyanuslar Allah`ın büyüklük denizinin bir damlası, gökyüzü kudret bostanının bir susam yaprağı, güneş güzellik nurunun bir zerresi, dağlar yücelik çölünün küçük kumlarıdır. İnsanlığın bildiği ilimler onun ilminin kitabından ancak bir dal harfi olabilir. Onun lutufları sonsuzdur, kâinattaki her şey birliğinin şâhididir ve Süleyman`ın mülkü onun mülkünün yanında bir çocuğun çalı çırpıdan yaptığı küçük bir bina gibi kalır.

Şâir, ayrıca Allah`ı yakarış ve hitâp sebepleriyle de zikreder.

Şu derde mübtelâyem kim eñibbâ idemez dermân

Ecel gibi güzel şihhat müyesser eyle ey Feyyâz

G.203 2

Benüm cānān yolına ‘ākıbet cān virmedür borcum

Halâş it deynden ‘âlemde her medyûnı yâ Deyyân

G.322 2

Divân`da geçen Allah`ın isim ve sıfatları şunlardır: "Allah, Rabb, Hüdâ, Mevlâ, İlâh, Kassâm-ı Ezel, Bânî, Hakk, Kâsimü`l-erzak, Giti-âferin, Yezdân, Feyyâz, Bâkî, Ganî, Lemyezeli, Râzık, Hannân, Mennân, Deyyân, Tevvâb, Gaffâr, Gafûr, Kâtib-i Kudret, Sübhân, Kakhâr, Hallâk, Hâlık, Kudret."

Dünyada herkesin bir mesnedi vardır. Ziyâ`i`nin ise tek mesnedi Allah`tır.

Ziyâ`i herkesün bir mesnedi vardur bu ‘âlemde

Benüm der-gâh-ı Giti-âferine istinâdum var

G.86 5

Bir avuç toprağa iman veren Allah, bir gün sevgilinin vashını da verecektir.

Baňa bir gün umarın vuşlat-ı cānān virür
Ol Hudā kim bir avuc toprağa imān virür
G.70 1

1.2. Kitaplar:

Divān`da Kur`ān-ı Kerim dışında diğerk kitapların adı geçmemektedir. Kur`ān ise genellikle sevgilinin yüzünün güzelliğinin tasvirinde benzetme unsuru olarak mushaf şeklinde geçer. Yüzü Kur`ān olan sevgilinin ayva tüyleri Kur`ān ayetleri olarak hayāl edilir.

‘Ārızuñda degül ol haţţ-ı perişān ğalaţ
Hiç olur mı ki ola āyet-i Qur`ān ğalaţ
G.204 1

Sevgilinin yanağı üzerindeki hattı, Kur`ān`da bulunan lacivert renkli bir ser-levha olarak düşünülür.

Muşhaf-ı ruhsāruñ üstinde o haţţ-ı nıl-gün
Lāciverdī bir güzel ser-levhadur Qur`ānda
G.388 2

Kur`ān`da ölünün arkasından feryād ü figān etmenin caiz olmadığına işaretle, şāir hattı gelip güzelliği kaybolan sevgiliye ağlayamadığını söyler.

Göricek haţţ-ı ruhuñ niçe figān eyleyeyin
Lā-cerem olmadı Qur`ānda terennüm cā`iz
G.178 3

1.3. Sûre ve Âyetler:

Sevgilinin ayası Şems, parmakları ise Kalem suresi olarak hayāl edilir.

Görenler eyle şanur Sûre-i Şems ü Kalem yazduğ
O māhuñ ayasıyla barmağı vaşfin kaçan yazduğ
G.222 2

Kevser sûresi, sevgilinin dudağı için; Şems sûresi de sevgilinin güzel yüzü sebebiyle nâzil olmuştur.

Ne sükkerdür leb-i dil-ber ki diller aña mā`ildür
Meger kim sûre-i Kevser anuñ haqqında nâzildür
G.138 1

Ziyâ'î şubh-dem böyle işitdüm bir müfessirden
İlabibüñ rü-yı hübi haqqına ve'ş-Şems nâzildür

G.101 5

Güneş. Kur'an-ı Kerim'i ezberlemek için her gün göklere Nûr sûresini yazar. Fil sûresi ise telmih yoluyla zikredilir.

Kıblem haţuñdan irür âhîr hüsnüñfe zevâl
Dirler esâs-ı Ka'beyi âhîr Habeş yıkar

G.124 4

Şâir. Divânının ilk gazeline.

Şalup dil zevrakımı ma'rifet deryâsına cânâ
Didüm 'aşk ile Bismi'llâhi mecrâhâ ve mürsâhâ⁴³

G.1 1

beyitiyle başlar.

Ziyâ'î'ye göre Mecnûn'un mezar taşına altın suyu ile İsrâ suresi yazılmalıdır.

Yiridür âb-ı zer ile mezâr-ı Mecnûna
Yazılsa âyet-i İsrâ bi 'abdihi Leylâ⁴⁴

G.28 3

Baharın gelmesiyle tabiat güzelleşir ve cennete benzer.

Bâğ u cûya şimdi bir hâlet virür devr-i bahâr
Şive-i cennâti tecrî tahtehe'l-enhâr⁴⁵ olur

G.162 2

Şâir bir beytinde Allah'a "yâ Mâliki yevmü'd-dîn⁴⁶ ben o sevgilinin ayrılık zindanında çok dert ve belâ çektim. Acaba o sevgili, kıyamet gününde bana rahm eder mi?" diye sorar.

Ömür fanidir ve yeryüzündeki her şey yok olacaktır.

Saña yetmez mi ey göñül bürhân
Âyet-i küllü men 'aleyhâ fân⁴⁷

T.B. 4-8

⁴³ "Onun akıp gitmesi de durması da Allah'ın adıyladır." *Kur'an-ı Kerim*, Hüd. 11 41

⁴⁴ "... kulu Muhammed'i geceleyin Mescid-i Haramdan Mescid-i Aksa'ya götürün Allah ..." *K.K. İsrâ*, 17 1

⁴⁵ "... altlarından ırmaklar akan cennetler ..." *K.K. Bakara*, 2 25

⁴⁶ "Din gününün sahibi" *K.K. Fâtihâ*, 1 4

⁴⁷ *K.K. Rahmân*, 55 26

Bir beyitte Hz.Muhammed'in Mekke'ye göçü sırasında Hz.Ebubekir ile birlikte Sevir dağında bir mağaraya sığınmalarına telmih yapılır.

Zenahunda Ziyâ'iyâ dil ü cān
Sānî isneyni iz humā fi ğ-ġār⁴⁸
G.122 5

Yine aynı gazelde âşık, sevgilinin yanağının ateşinden koruması için Allah'a dua eder.

Nār-ı ruhsārı yakdı cānumuzı
Ve kınā rabbenā 'azābe`n-nār
G.122 4

1.4. Melekler:

Melekler, güzellikleri ve görünmez olmaları sebebiyle Dîvân'da sevgili için benzetilen olarak anılır.

Gizlenme ey melek gel e göster cemālûfî
Derd-i derūnum eyleyesin bir bir âşikār
G.100:2

Âşık o kadar dertlidir ki, gam ateşiyle dolu gönlünden çıkan duman gökyüzündeki meleklerin gözünü yaşartır ve onları da âşığın haline ağlatır. Melekler, kanatlı ve gökyüzünde tasavvur edilirler. Talihinin kendisini unuttuğuna inanan Ziyâ'î, bu halini hatırlatmaları için meleklerle yalvarır.

Yā unutmış t̄alî'üm yāhūd yitirmişdür beni
Ey melekler aḡduruñ Allāh için şūm oldı hāl
G.255'4

1.4.1. Cebrâil:

Allah'ın emriyle Meryem'e üflemesi ve kanatları sebebiyle anılır. Yüzü mushaf, hattı âyet olan sevgilinin saçları Cebrâil'in kanadına benzetilir.

Gîsū-yı bî-bedelūñ şeh-per-i Cibrîl-i emîn
'Arızuñ muşhaf-ı lā-reyb ü ḡaṭuñ âyet-i ḡüsn
G.329 2

Ziyâ'î, şairliğini överken bu kabiliyeti Cebrâil'in kendisine ilhâm ettiğini söyler.

⁴⁸ "... mağarada ikinin ikincisiyken ..." K.K. Tevbe. 90 40

Diyemez şî'r-i Zîyâ'î gibi her bir şâ'ir
Lâ-cerem Rûh-ı Kudûs herkese ilhâm itmez

G.182 5

1.4.2. Azrâil:

Allah tarafından canlıların ruhunu almakla görevlendirilen Azrâil. Melekü'l-mevt olarak zikredilir.

Ne revâdur o melek âhumu her ân alsun
Melekü'l-mevt ise gelsün ileri cân alsun

G.359 1

Âşık, ağyârı helâk etmek için Azrâil gibi bıçakla üzerine gitmek ister.

Kâfir ağyârı helâk itmege bir demde hemân
Üstine peyk-i ecel gibi bıçakla varsak

G.217 3

1.4.3. Kirâmen Kâtibîn:

İnsanların işlediği amelleri yazan meleklerdir. İnsanın sağında ve solunda olmak üzere iki tane olup o insandan ayrılmazlar. Sağdaki sevapları anında yazar, soldaki ise belki tövbe eder diye günahları geciktirerek yazar.⁴⁹

Şâirin günahları o kadar fazladır ki Kirâmen Kâtibîn bunları yazmakta aciz kalır.

Ey Zîyâ'î korğarın bir gün Kirâmen Kâtibin
Yazmada izhâr-ı 'aciz eyler günâhumdan kaçar

G.103 5

1.5. Peygamberler:

1.5.1. Adem:

Hız. Adem yaratılan ilk insan olması ve yasak meyveyi (daneyi) yediği için cennetten kovulması sebebiyle zikredilir.

Hız. Adem, insanlığın babası (Ebü'l-beşer) Hız. Havva ise insanlığın annesi (Ümmü'l-beşer) dir.⁵⁰

Hile kırdum koynına girmek tedârik eyledüm
Duydı atası anası Âdem ü Havvâ hâkı

G.452 3

⁴⁹ Pala (1989:302)

⁵⁰ Pala (1989:18)

Ziyâ'î. sevgiliyi cennete tercih eder. Nasıl Hz.Adem daneyi yediği için cennetten kovulduysa, o da sevgilinin beninin danesini görünce cenneti terk etmek ister.

Bchişti terk idem kendüm görürsem dâne-i hâlin
Bu hürî gelmemişdür Hâzret-i Âdem zamânından

G.310 4

1.5.2. İdrîs:

İdrîs, Şit'ten sonra peygamber olmuştur. Ona göklerin esrarı açılmış, üçyüztümüşbeş yaşında iken Allah onu göğe kaldırıp, melekleri tadrise memur etmiştir.⁵¹

Bir beyitte yerinin gökyüzü olması ve "uçmak" kelimesinin cennet manasıyla da tevriyeli olarak kullanılmasıyla Hızır'la beraber anılır.

Hızır u İdrîs vaşluñ ister iken
Biri yelmekde biri uçmağda

G.426 2

1.5.3. Nûh:

Nûh peygamber, bin yıl yaşaması ve tufan hadisesine telmihle anılır. Şâir, Allah'a memduhuna Nûh gibi uzun ömür vermesi için dua eder.

Nûh ömrin dilerin vire saña ol Bâkî
Tuta mādām ki dünyâyı ser-â-ser deryâ

K.140

1.5.4. Süleymân:

Süleymân peygamber, dev ve perilere hükmetmesi, karıncalarla konuşması ve sevgilinin ağzı için benzetilen olan yüzüğü sebebiyle zikredilir.

Çâh-ı Yūsufdur ey şanem zeķanuñ
Hem Süleymân mühridür dehenüñ

G.245 1

Âşık, sevgiliyi Süleymân'a kendisini de karıncaya benzeterek onun gücü ve ihtişamı karşısındaki aczini dile getirir. Bir beyitte de şâir padişah olan sevgiliyi Süleymân rakibi de dev olarak hayâl eder.

⁵¹ A.Sırrı Levend, (1984): *Divân Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*, Enderun Kitabevi İstanbul: s.108

Degülsin bir zamān da ey perî aġvārdan münfek
Süleymānsın ki karşıñda iderler dıvler dıvān

G.322 6

1.5.5. Hızır:

Hızır. āb-ı hayātu bulması sebebiyle zikredilirken sevgilinin dudağının āb-ı hayattan daha üstün olduğu söylenir.

Lezzet-i la^l-i lebüñ fehm itse ey şîrîn-dehen
Hızır elin yurdu muqarrer çeşme-i hayvāndan

G.323 2

Sevgilinin küyunun suyu Hızır'ın içtiği āb-ı hayāt gibi dirilticidir.

Hızır'ın lügat manası düşünülerek şâir, baharda ağaçların yeşermesini Hızır gibi yeşil elbise giymeleri şeklinde hayâl eder.

Meydān-ı gül-sitānda çemān idi her çemen
Mānend-i Hızır hulle-i haqrā geyüp şecer

K.3/2

1.5.6. İlyās:

Hızır'la beraber āb-ı hayātu arayan İlyās pîr-i mugān için benzetilen olarak anılır.

Medh ider pîr-i muğāmı o men^c-i bāde-fürüş

Her kişi kendü atasın Hızır İlyās şanur

G.87 2

1.5.7. Mûsâ:

Hızır. Mûsâ Tûr dağında Allah'ın tecellisine mazhar olması ve Allah'la konuşması sebebiyle "Kelîm" olarak anılır.

Firavun'un sihirbazlarının Mûsâ'nın huzurunda yere attıkları ipleri sihirle yılan yapmaları ve Mûsâ'nın asâsının yedi başlı ejder olup bu yılanları yutmasına telmihle: Ziyâ'î, düşmanlarını Firavun'un sihirbazlarına, kendisini Hz.Mûsâ'ya benzeterek mucizeler gösteren asâsının da kalemi olduğunu söyler.

‘Ayn-ı ‘adüya görünür ejder Ziyâ’iyâ
Güyâ kalemi elde ‘aşâ-yı Kelîmdür

G.67 5

Hz.Müsâ. Şuayb peygambere çobanlık yapması ve yed-i beyzâ mucizesi münasebetiyle de anılır. Sevgilinin âşığa el sallaması. Müsâ'nın yed-i beyzâ mucizesi göstermesine benzetilir.

1.5.8. Ya'kûb:

Ya'kûb. oğlu Yûsuf'un hasretiyle gözlerinin kör olması ve evinin beytü'l-hazen (beyt-i ahzân. külbe-i ahzân) oluşu sebepleriyle gam ve ızdırabın timsali olarak anılır.

Hâzret-i Ya'kûba döndüm meskenüm Beytü'l-hazen
Gözsüz eyler kôrkarın âhîr felek ben çâkeri

K.11 22

Pîr-i Ken'ân olarak da anılan Hz.Ya'kûb, Yûsuf olan sevgilinin ayrılığında dolayı ağlayıp kanlı yaş döken aşık için benzetilen olur.

Gel ey Yûsuf-likâ lutfufla bir gün beyt-i ahzâna
Seni yıllarca görmez merhâmet kıl pîr-i Ken'âna

G.411/1

Bir beyitte de güneş Ya'kûb, şûleleri de Ya'kûb'un gözyaşları olarak hayâl edilir.

1.5.9. Yûsuf:

Yûsuf kıssası ile ilgili mefhumların bir çoğu Ziyâ'î divânında mevcuttur. Yûsuf; güzelliği, kardeşleri tarafından kuyuya atılması, Mısır Azizi, Züleyhâ'nın aşkı, gömleği, pazarda köle olarak satılması ve zindanda rüya tabiri yapması münasebetleriyle zikr edilir.

Yûsuf kıssasının anlatıldığı yek-ahenk bir gazelinde sevgiliyi istiâre yoluyla Yûsuf'a benzeten şâir. onun yüzüne dost gibi görünen, devrin kötü niyetli insanlarından sakınmasını ister.

Şâkın mağrûr olup ihvân-ı dehrüñ iltifâtına
Derûn-ı dil mekânüñdur senüñ meyl itme yabana

G.411/4

Gül-pirehen. şâh-ı Ken'ân, şâh-ı Mısır isimleriyle de geçen Yûsuf. çarşı. Pazar ve alış veriş vesilesiyle sık sık anılır.

Her dem ol Yûsuf-likâ gözüm terâzûsındadır
H'âce-i bâzâr-ı 'aşk ol sen de mîzânuñ gözet

G.35 3

Âşığın gönlü ve canı, sevgilinin çene çukuruna hapsolmuştur. Şâir sevgilinin konuşmasını Yûsuf'un zindan ehline rüya tabiri yapmasına benzetir.

Zenaḥdānındaki cān u dile dil-ber ḥiṭāb eyler
İder ta‘bir-i rü‘yā şanki Yūsuf ehl-i zindāna

G.411 5

Yūsuf kıssası. Kur‘an’daki kıssaların en güzeli olması sebebiyle “Ahsenü’l-kasas” olarak anılır. Şâir. bu kıssa ile ilgili yazdığı yedi beyitlik gazelini Zeliḥâ’nın Yūsuf’a süsleyip hazırladığı bir gelin odası olarak hayâl eder.

‘Arūs-ı ṭab‘umuñ bu heft beyti vaşf-ı Yūsufda
Zeliḥâ Yūsufa zeyn eylemiş güyâ yedi ḥāne

G.411 7

1.5.10. İbrâhim:

Kâbe’yi inşa eden İbrâhim peygamber, Dîvân’da “Halilullah” olarak anılır. Ayrıca beyitlerde Nemrud tarafından ateşe atılmasına ve ateşin gül bahçesine dönmesine telmih yapılır.

İtmiş iken baña sensiz gülşeni nār-ı cahim
Ey ḥalîlüm gülşen itdi nār-ı hicri Zü’l-celâl

G.261:2

1.5.11. Yûnus:

Balığın karnında yaşaması sebebiyle bir beyitte “Zü’n-nûn” adıyla geçer.

Belâ deryâsının mähîleriyle âşinâ oldum
Kalupdur bu kerâmet Ḥazret-i Zü’n-nûndan mirâs

G.42 2

1.5.12. Yahyâ:

Yahyâ peygamberi çok seven ve onun sözünden çıkmayan Beytü’l-mukaddes’in sultanı. âşık olduğu üvey kızının zorlamasıyla sarhoş olduğu bir gece Yahyâ’nın başını kestirir.⁵²

Dîvân’da bir beyitte öldürülmesine telmihle anılır.

Cān virürdüm ger beni қоç gibi kurbān eylese
Eylemez zulm ile қatl itmek diler Yahyâ ḥaқı

G.452 4

⁵²Levend. (1984:125)

1.5.13. İsâ:

Ziyâ'î Dîvânı'nda adı en çok geçen peygamberdir. Hz.İsâ. halkı senelerce imana getirmeye çalışmış fakat Benî İsrâîl kavmi tarafından öldürölmek istenmiştir. Allah'ın emriyle gökten yere inen melekler İsâ'yı omuzlarına alıp ta'zîm ile dördüncü kat göğe yükseltmişlerdir.⁵³

Dil mürdesine ol leb-i 'İsâyı bulmağa
Çıkısa sipihre yiridür efgānum el-firāk

G.223 2

Şâir. mahbûbunun yerinin cennet olduğunu söylerken onun dördüncü kat gökteki İsâ peygamberden daha üstün olduğunu ifade eder.

Hâzret-i 'İsānuñ oldıysa mekām āsumān
Lā-cerem yiri benüm 'İsāmuñ olmuşdur cinān

G.332 1

Hz.İsâ'ya kıyamete kadar ömür verilmiştir.⁵⁴

Deyr-i 'ālemde Ziyā'înuñ odur maqşüdü
Hâşredek 'ömr vire Hâkık Hâzret-i 'İsāya

G.393 5

İsâ. ahir zamanda Şam'a inecek ve insanları İslâm dinine davet edecektir. Kıyamet alametlerinden biri de bu hadisedir. Yere inince Deccâl'ı öldürüp Tûr-ı Sinâ'ya çıkacaktır.⁵⁵ Şâir, kıyametin İsâ gelince kopacağını umduğunu fakat asıl kıyametin mahbûbu İsâ gidince koptuğunu söyler.

Gelse ger 'İsâ kıyāmet kopa dirlerdi benüm
Başuma kopardı kıyāmet gidicek 'İsâ hemān

G.332 4

Rûhullâh ve Mesîh isimleriyle de geçen İsâ peygamberin Dîvân'da bu kadar sık yer almasına vesile olan en önemli özelliği nefesinin cân-bahş olmasıdır. Bu özelliğiyle sevgilinin dudağı için benzetilen olur.

Ziyā'î mürdeyi her gice ihyā eylemeñ cânā
Leb-i cân-bahşuña mîraş kalmış gibi 'İsādan

G.357 5

⁵³Levend. (1984:125)

⁵⁴Pala. (1989:258)

⁵⁵Pala. (1989:258)

1.5.14. Muhammed:

Peygamber Efendimiz Divân'da: Ahmed-i Muhtâr. Mustafâ. Hâce-i Âlem ve Fahr-ı Resûl isimleriyle anılır. Ziyâ'î.

Çün hüsn ile 'âlemde yok emsâl-i Muḥammed
Olsa n'ola dil cân ile meyyâl-i Muḥammed

G.50 1

matla'ıyla başlayan "Muhammed" redifli gazelinde ve diğer bazı beyitlerde peygamberimizin güzelliği ve mucizelerinden bahsederek mahbûbunu över. Şâir. sevgilinin âşıkları şehit etmesini peygamberimizin Bedr Gazası'ndaki kahramanlığına benzeter.

Şan Bedr gâzâsında ol 'arızî bedr ay
'Uşşâkı şehîd eylemedür hâl-i Muḥammed

G.50 3

Ziyâ'î. "Mustafâ gâr-ı belâda gerçi dutmuşdı mekân" mısraıyla Hz.Muhammed'in hicreti sırasında mağaraya sığınmasına telmih yaparken "Hadîs-i hâce-i âlemdür ehlü's-sûkı ehlü'n-nâr" diyerek peygamberimizin ticaret ve alış veriş ahlâkına verdiği öneme işaret eder.

Âşık. sevgiliye "kanımızı kana kana içmen reva değil çünkü Fahr-ı Resûl şarap içmeyi yasakladı" der. Sevgilinin ayrılık dertlerinin karanlığından peygamberin nuru olmazsa kurtulamayacağını söyleyen şâir bir beytinde de Allah'ın inayetini ve peygamberimizin şefaatinin ister.

Helâkem Aḥmed-i Muḥtâr ḥaḫkıyçün ger olmazsa
'İnâyet Ḥazret-i Ḥaḫdan şefâ'at hem peyâm-berden

G.331 2

1.6. Dört Halife:

Dört halifeden Hz.Ebübekir'i hicret esnasında Hz.Muhammed'le mağarada saklanmalarına telmihle zikreden şâir. bir kasidesinde de memdûhunu adelette Hz.Ömer ile bir tutar.

Kisrâ 'adâlet ile mu'âdil degül aña
Ba'de'n-nebi 'adâlet ile bir bu bir 'Ömer

K.3 19

Peygamberimizin iki kızıyla evlendiği için "Zi'n-nüreyn" adıyla anılan Hz.Osman. âşığın gözyaşlarının "Osmani" adı verilen gümüş paraya benzetildiği beyitte tevriye ve telmih yoluyla zikredilir.

Muşhaf-ı ‘aşk hakkı ey yañağı zi’ n-nüreyn
Direm eşkümüzüñ her biri bir ‘Osmāni

G.466 4

Haydar. Şâh-ı Velâyet. Bû Tûrâb isimleriyle anılan Hz.Ali: insanların sevdiği himmet sahibi, faziletli bir halifedir. Kerbelâ vakasına telmihle Yezîd ile beraber anılır.

Vefâ sende mürüvvet sende ihsân u saḥâ sende
‘Ali bâlum seni her kim ki sevmese Yezîd olsun

G.319 4

Kerbelâ vakası, sevgilinin aşıklarının kanını dökmesi vesilesiyle de geçer.

Be hey zâlim maḥalleñ toprağı kan ile tölmişdur
Mişâl-i Kerbelâ ḥün-ı şehîdân ile tölmişdur

G.88/1

Ziyâ’î, şiirdeki kudretini Hz.Ali’nin yiğitliğine benzetir. O. Haydar gibi nazm meydanının kahramanıdır. Onun Düldül’ü şâirlik kabiliyeti ve şiirleri, Zülfekâr’ı ise gazelindeki lâmelif harfidir.

Hz.Ali’nin “bana bir harf öğretenin kırk yıl kölesi olurum” sözü iktibas yoluyla zikredilir.

‘Arz idüp elif ḳaddin ḳul itdi beni cānān
Men ‘allemeni harfen ḳadd şayyereni ‘abden

G.373/3

1.7. Ehl-i Beyt:

Beyt kelimesinin tevriyeli olarak kullanılmasıyla bir beyitte anılır.

Ey Ziyâ’î tıtdı ebyātum cihānı ser-be-ser
Ehl-i beytumdür ḥaḳiḳatde bu dehr-i pīrezen

G.367/5

1.8. Sahâbeler:

1.8.1. Bilâl-i Habeşî:

Hz.Muhammed’in müezzini olan Bilâl-i Habeşî, siyahlığı sebebiyle sevgilinin Kâbe olan yüzündeki beni için benzetilen olur.

Şan Ka‘be tavāfında Bilâl-i Habeşîdür
Ol ‘arız-ı ra‘nâda ḥâl-i Muḥammed

G.50 4

1.9. Diğer Dinî Unsurlar:

1.9.1. Cennet:

Ahirette müminlerin gidecekleri ve ebedi olarak yaşayacakları bütün güzelliklerin mevcut olduğu yerdir. Sekiz kapısı olduğu rivayet edilen cennetin sekiz kat olmasının sebebi, sevgilinin güzelliğinin bağından utanmasıdır.

Senûn bâğ-ı cemâlünden hicâb itmiş meger cennet
Anuñcün böyle olmuş ol sekiz dîvâr ham-der-ham

G.304 3

Sevgili, bütün güzellikleriyle cennete lâyık olduğundan şâir onun kûyunu da cennet olarak hayâl eder. Dîvân'da cennet: Firdevs-i âlâ. Firdevs-i berîn. Cinân. Cennetü'l-mevâ. Behişt-i âlâ. Huld ve Dârü's-selâm isimleriyle zikredilir. Sevgilinin kûyuna ulaşmak için canını ve gönlünü terk eden aşık, kendine cennette bir yer istemez.

Râh-ı kûyunda şu kim terk-i dil ü cân eyler
Aña firdevs-i berîn içre 'aceb cā neyler

G.159 1

Cennet, bir gül bahçesi olarak düşünülür. Sevgilinin yanağı gül, yüzü de gülistândır. Aşk ehli sevgilinin güzel yüzü varken cenneti tercih etmez. Şâir, sevgilinin yanağı üzerindeki siyah saçını cennetteki Tübâ ağacının gölgesine, dudağını Kevser suyuna ve Selsebil ırmağına benzetirken, altın süslemeli elbisesiyle gül bahçesinde dolaşmasını tavusun cennette gezmesi olarak hayâl eder. Ayrıca beyitlerde Hz.Adem'in cennetten kovulmasına da telmih yapılır.

Sevgilinin güzelliği ve kûyu cennetle mukayese edilemez. Çünkü cennetin bile kusûru vardır. Şâir, cennetteki köşklere de işaretle "kusûr" kelimesini tevriyeli olarak kullanılır.

Cinānu kûy-ı yāra nisbet itme
Be hey zāhid kuşûrı var cinānuñ

G.243 4

Şâir, sevgilinin kûyunu cennete benzetirken "O cennete uçmaga veli bâl ü perüm yok" diyerek cennet kelimesinin Türkçesi'ni de zikreder. O, cennet ameli işleyemediği için sevgilinin kûyuna gidemediğini söyler.

Ziyâ'î, memdûhunun lutuf ve ihsanlarını da cennet nimetlerine benzetir.

1.9.2. Cehennem:

Dûzah ve cahîm olarak da anılan cehennem genellikle cennet ile mukayese edilerek ele alınır.

Bilmeyen adr-i cennet-i vařluñ

Düzaı-ı hicrde alur cāvid

G.58 4

Sevgilinin vuslatı cennet, ayrılığı ise cehennemdir. “Bilürin küllü cehennem ahkeridür ahkeri” mısraında olduğu gibi cehennem, ateş ile beraber bahis konusu edilir.

Vuřlatuñdur añlaram firdevs-i ‘alādan murād

Var ise nār-ı firāuñdur cehennemden ğaraş

G.201 5

şair, sevgiliye “Senin vuslat cennetinin kadrini bilmeyen ebediyyen ayrılık cehenneminde kalır. Eğer cehennem ehlinin halini öğrenmek istersen Ziyā’i nin firkat ateşinde ektiği eziyetleri gör” der.

1.9.3. Kaza ve Kader:

Kaza: olacağı evvelden takdir olunan şeylerin yani kaderin vukū bulmasıdır. Ziyā’i Divām`nda kaza daha ok ok, tiđ ve tır kelimeleri ile beraber kullanılır.

Bir ğaste yok cihānda ki benden beter düşer

Tır-i azā efendi baña ol adar düşer

G.110 1

Āřtığın bağrında görünen yara, kaderin kaza okundan değil sevgilinin gamının ve gamzesinin oklarından meydana gelmiştir.

Tır-i ğamuñla ğamzeñ oı ki cāna degdiler

Bağrumı delmedi bir tır-i azā-yı ader

G.148 1

Āřık, canına daima kaza oklarının değmesine alişmiştir. Onun iin asıl kaza sevgilinin ayrılığıdır.

Kaza ve kader imanın şartlarından biridir. Bu sebeple Ziyā’i kaderi. İslāmiyet erevesinde düşünür. Belādan, sıkıntılardan ve dertlerden ye’se düşmez. O, takdir-i Mevlā’ya ezelden (bezm-i clest) teslim olmuştur. Kaderin tedbirle değişmeyeceğini bilir.

Ey Ziyā’i sen itme tedbiri

Var gözet mutezā-yı tadiri

M‘S.1 5-1

Bu dünyadan bir menfaati, bir beklentisi olmayan şair, kaderinde olup da başına gelecek olan kazaya razıdır.

Muḳadder bir ḳazā gelse rızādan ğayrı fikrüm yok
Cihānuñ nefine çokluk sürürüm yok sürüdüm yok

G.224 4

Divân'da kazadan "seng-i havâdis" şeklinde de bahsedilir. Âşık, gözyaşının sel gibi akmasının sebebini gönül şişesinin seng-i havâdisten kırılmasına ve kimi zaman da ümitsizliğini, feleğin kötü gidişine bağlar.

Kader bazen de alinyazısı olarak geçer. Aşağıdaki beyitte levh-i mahfûza işaret edilerek kalem ile birlikte anılmıştır.

Ser-nüviştüm ğam-ı derd oldı ezel hiç bilmem
Uğradur mı dahı çok dürlü ser-encāma ḳalem

K.6 15

1.9.4. Âhîret:

Ölümden sonra yaşanacak yer olan âhîret Divân'da; ukbâ, mülk-i bekâ ve dâr-ı ukbâ isimleriyle de anılır. Âşık, sevgilinin ayrılık ateşiyle âhîretteki cehennemi mukayese eder.

Niçe bir âteş-i hicrāna yaḳduñ merḫamet ḳıl kim
Benüm rûḫum bilürsin dâr-ı ʿuḳbāda cehennem var

G.96 2

Mülk-i bekâ olan âhîretin aksine dünya fânîdir ve dünyada marifet de dahil olmak üzere hiçbir şeyden fayda yoktur.

Maʿrifetden cihānda fāʿide yok
Raḫmet itmezse âḫîretde Allāh

TKB.1 2-4

Âşık, ne bu fânî dünyadan murad almıştır ne de ukbâyı istemektedir.

Ne dünyādan murād aldum ne oldum ṭālib-i ʿuḳbā
Ziyāʿi gibi dünyāmı vü ʿuḳbāmı ḫarāb itdüm

G.272 5

1.9.5. Maḥşer, Kıyâmet:

Kıyâmet dünyanın sonu ve âhîret hayatının başlangıcıdır. Sevgilinin boyu kıyamete benzetilir. Kıyametle sevgilinin boyu arasındaki ilgi, sevgilinin görünmesiyle âşıkları arasında meydana gelen bir kargaşanın kıyamet günündeki kargaşaya benzemesindedir.⁵⁶

Kıyamet gününde güneşin batıdan doğacağına işaretle sevgili, güneşe benzetilir.

Ol kıyâmet yâr ile ḥaşr olabilse cânumuz
Tarf-ı mağribden çıkagelse hür-ı rahşânumuz

G.172 1

Maḥşer gününde ise insanlar dünyada yaptıklarının hesabını verecektir. Âşık, sevgilinin cevr ü cefası için maḥşer gününden meded ummaktadır.

Gerçi eylersin Ziyâ'îye cefâ-yı bî-ḥisâb
İ'tikâdum var ḥisâb-ı maḥşer-i mev'ûd olur

G.102 5

Kıyâmet kopsa bile sevgilinin elemeleri sona ermez. Maḥşer günü sevgiliyle ḥaşrolmanın şartı ise o güne kadar sevgilinin derdini çekip ağlamaktır.

Ḥaşr olmak isteyen ol kıyâmet nigâr ile
Derdini ḥaşr olunca çeküp eylesin fiğân

G.364 4

Sırât, cehennem üzerinde kurulu olan kıldan ince kılıçtan keskin olduğuna inanılan köprüdür. Sevgilinin aşk yolu da bu köprüye benzetilir.

Ey Ziyâ'î ol kıyâmet yâr ile ḥaşr olmağa
Derd ü ğam gûyâ terâzûdur reh-i 'aşkı sırât

G.206 5

İnsanın iyilik ve kötülüklerinin yazıldığı ve maḥşerde açılacak olan amel defteri, sevgilinin hattı geldiğinden beri hatâ çizgileri ile dolmuştur.

Ḥaḥ-ı dil-ber geleli nesne yazılmadı benüm
'Amelüm defterine ḥaḥ-ı ḥaḥâdan ğayrı

G.481 2

Kış mevsiminin gelmesiyle çekilen sıkıntı ve mihnetler, kıyamet gününe benzetilir.

Üzüldi berg-i şecer şimdi kış kıyâmetdür
Görüñ ki yevm-i yefür oldu ma'nide fi'l-ḥâl

K.5 8

1.9.6. Bezm-i Elest:

Elest meclisi. ezelde Allah`ın ruhlara "Elestü birabbiküm" (Ben sizin Rabbiniz değil miyim?) diye sorduğu. onların da "beli" (evet) dedikleri günü ifade eder. Beyitlerde: rûz-ı ezel. bezm-i ezel. rûz-ı elest. ezel günü. ezel bezmi isimleriyle geçer.

Âşığın camı. ezel bezminde sevgilinin aşk şarabıyla mest olmuştur. Bu sebepten sevgilinin sunduğu vuslat kadehini istemez. Onun sevgiliyle. ezel gününden ittihadı vardır.

Bentüm cânân ile rûz-ı ezelde ittihadum var
Vişâl ile firâkuñ farkı yokdur i'tikâdum var

G.86 1

Rûz-ı ezel. insanların kaderinin belirlendiği. kismetlerinin ve rızıklarının tayin edildiği gündür.

Ne bilürsin ezel güninde safa
Ne naşîb oldu rızq u ni'cmetden

TKB.1 4-4

1.9.7. Kâbe:

Beyt-i Ma`mûr. Hz. Adem tarafından yapılmış. Nûh tufanında göğe kaldırılarak. cennetteki yerine konmuştur. Kâbe`yi daha sonra Hz. İbrahim bina etmiştir. Kâbe. müslümanların kablesi, kutsal ziyaret yeridir.⁵⁷ Müslümanlar her yıl hac farızasını yerine getirmek için Kâbe`ye giderler. Bu münasebetle Dîvân`da: Merve, Safa, kible, zemzem, sa'y kelimeleriyle beraber anılır. Sevgilinin kûyu. aşığın Kâbesidir ve sevgilinin eşiği dururken Kâbe`ye gitmesi doğru değildir.

Koyan Ka'be-i kûyuñ a kıblem ol
Gider Merve haqqı şafâdan kaçar

G.119 4

Sevgilinin eşiğinde uyuyakalan âşık. rüyasında kendini Kâbe`de görür.

Gözümü h'âb aldı cânân işiginde nâ-gehân
'Âlem-i rü'yâda kendüm Ka'bede gördüm hemân

G.351 1

Âşığın sararmış yüzündeki gözyaşlarının açtığı oluklar ve sevgilinin saçının sevdasına karalar giymesi. Kâbe`nin mizâb (altın oluk) denen saçığı ve astar-ı Kâbe denen kara örtüsüne⁵⁸ benzetilir.

⁵⁶ M.Nejat Sefercioglu. (1990): *Nev'i Divânının Tahlili*. Kültür Bakanlığı Yayınları. Ankara: s.32

⁵⁷ Kumaz. (1996:87)

⁵⁸ Pala. (1989:269)

Yaşum oluğlar itdi ruḥ-ı zerdüm üstine

Ol Ka'be-i cihāna bu altun oluğ yiter

G.124 2

Ey Ziyā'î ol siyeh-pūşuñ şacı sevdāsına

Ḳaralar geysen gerekdür Ka'be-i 'ulyā ḥaḳı

G.452 5

Kâbe. âşğın gönlü için benzetilen olur. Gönül yıkmanın Kâbe yıkmak kadar günahı vardır.

Yıkma gönlüm şaḳın ey âfet-i devrān şaḳın

Ka'be yıkmaḳça günāhı olur Allāh bilür

G.121 3

1.9.8. Şehîd:

Allah yolunda yapılan bir savaş esnasında ölen kişi şehîd olur. Âşık, aşk şehîdi olduğunu söyleyip, kanlı gözyaşını şehâdetinin yaklaşmasının bir işareti olarak görür. Yine bir beyitte de vücudunun, gözyaşı kanına gark olmasının tabî olduğunu, çünkü aşk şehîdi olduğundan beri kanlar içinde bulunduğunu söyler.

Ziyā'î tañ degül ḥün-ı sirişke ğarḳ olursa ten

Şehîd-i tiğ-i 'aşḳ olalıdan ğarḳ-ı ḥünem ben

G.325/5

1.9.9. İbâdetle İlgili Husûslar:

a. **Abdest:** Namaz kılmak ve Kur'ân okumak için gerekli olan temizlenmedir. Abdest almadan namaz kılınmaz. Sevgilinin mescidde ağyarla muhabbet kıldığını gören âşıklar, kanlı gözyaşları ile abdest alırlar.

Göricen mescidde ağyāra maḥabbet kılduğūñ

Ḥün-ı eşk-i çeşm ile 'aşḳlar aldı āb-dest

G.36 3

Teyemmüm ise abdest için su bulunmayan yerde kolları ve yüzü toprakla meshetmektir. Sevgilinin yüzü suya benzetilir. Fakat o, yüzünü her zaman göstermez. Şâir, su bulunmayan yerde teyemmüm câizdir diyerek sevgilinin ayağının toprağıyla abdest alınmasını tavsiye eder.

'Ārızın görmez iseñ var ayağı toprağına

Şu bulunmazsa türāb ile teyemmüm câ'iz

G.178 3

b. Namâz: İslâm dinin beş şartından biri olan namaz, bir kıt'ada vakitleri ve namaz için şeytanla yapılan mücadele münasebetiyle anılır. Burada beş vakit namaz isimleriyle zikredilir.

Fecr ile zuhr u 'aşr ile şâm u 'işâ kıılır
 Şark ehli Rûm u Mısr ile Şâm u Hâbeş dağı
 Şeytân bize 'adâvet iderse namâz için
 Rağmına kılalum anı ğavğaya beş dağı

KIT.47

Sevgilinin kûyunun Kâbesini kiblegâh olarak bilen âşık sabah ve akşam namazlarında hep bunu düşünür. O sadece Allah'a secde ettiğini "Gani-i lem-yezelden gayra âlemde sücûdum yok" diyerek ifade eder.

Âşığın namazda secde etmesi, hüsn-i talille sevgilinin güzel yüzünü görünce utanıp yüzünün yere düşmesi şeklinde ifade edilir.

Yüzin görüp yire düşdi yüzüm hicâbumdan
 Ne secdedür bu da sübhâne rabbiye'l 'alâ

G.28 2

Gönül, Kâbe civarında konaklayan mücâvir olarak ele alınırken âşık, mücâvirin ibadetinin kısıtlılığının câiz olamayacağını, bu sebepten sevgilinin kasrının önünde sürekli ibadet etmesi gerektiğini söyler.

Kaşruñ öñinde secdeyi dil eksik itmesün
 Kaşr-ı şalât câ'iz olur mı mücâvire

G.432 4

Sevgilinin kirpiklerinin mihrâb olan kaşına karşı dizilmesi, müslümanların saflar halinde mihrâba durmalarına benzetilir.

Kaşına karşı dizilmiş niçe müjgân şaf şaf
 Karşı mihrâba turur san ki müselmân şaf şaf

G.213 1

Naz uykusundan uyanamayarak sabah namazını kaçırın sevgilinin namazının kazasını onun yerine saf tutan kirpiklerinin cemaati kılar.

Nâz uykusunda seher-geh-i kazâyı gör
 Şaf şaf cemâ'at-i müjesi hep kazâ ider

G.148 2

Cuma namazı ise bir beyitte minber ve hutbe ile birlikte anılır.

Baġa ĉün nerd-bān-ı kařruġı olmadı bugün minber
Efendi hürmet-i Cum'a ġaġı geĉdüm ġiġābetden

G.333 3

c. Oruĉ: Oruĉ: rüze. oruĉlu da sāim diye anılır. Sevgilinin ayrılıġıyla āřık zavıflayarak hilāle benzemiştir. Bayram hilāline işaretle sevgilinin hilāl olan kaşlarını görüp bu ayrılık orucunun bitmesini ve vuslat bayramının başlamasını ister.

Rüze-i hicrūġ ile māh-ı neve döndi tenüm
Vařluġ ey kaşı hilāl olmaya mı bayrāmı

G.459 2

Āřık. sevgilinin salınarak gelmesini "bayram geldi" diyerek oruĉlulara müjdeler

řād ol ey řāim-i hicrān yine bayrām gelür
şalımlı şalımlı ol serv-i ġurāmān gelür

G.97/1

d. Hac: Sevgilinin vuslatı, āřık için Kābeye ulaşıp hacı olmak gibidir. Bu münasebetle Merve, Safā, zemzem, kible ve hacda Safā ile Merve arasında gidip gelmek olan sa'y mefhumlarıyla beraber zikredilir. Āřık, sevgiliye kavuşacak olsa bu dünya için ĉaba harcamayacaġını söyler. ĉünkü asıl safa, sevgilinin zemzem olan dudaġındadır.

İrürsem Ka'be-i vařluġa kıblem ömre sa'yum yok
Ki la'lūġ zemzeminde Merve ġaġkı ĉok Safālar var

G.72/6

Sevgilinin mahallesinin kābesinde safa etmenin şartı gözyaşını zemzem etmektir.

Gözi yaşını zemzem itmeyen 'āřıklar a kıblem
Maġalleġ Ka'besinde Merve ġaġkı ĉün řafā itmez

G.180 2

Kābe'ye nur görmeye giden āřıġın kasdı aslında sevgilinin cemālini görmektir. Onun küyunu terk edip Kābe'ye gidenlere āřık "Yol yanıldun gitme gel, yanlış döner Baġdatdan" der.

e. Zekāt: Divān'da zekāt kelimesine rastlanmaz. Bir beyitte zenginlerin fakirlere giyecek yardımını yapmasına işaret edilir.

Bu mürde cisme řanmaġ bir niĉe yirden kefen gelmiş
Faġire ġālibā devletlülerden pırehan gelmiş

G.193 1

1.9.10. Müslümân, İmân, Mümin, Kâfir:

Sevgilinin yüzü ve yanağı imân, siyah saçları ise küfrdür. İmân aydınlığın ve nurun bir ifadesidir. Şâir, sevgilinin imân olan yanağına âşıkları kavuşturması için Allah'a yalvarır. Âşık, gönlünün rakib ile konuşmasını "Mü'min olan eylemek câ'iz mi küffâr ile bahs" diyerek engellemek ister.

Sevgilinin zülfü kâfir askerleri, yanağı ise İslâm ülkesidir.

Zülfüh tağıtma 'ârızuñ üzre benüm begüm
Kâfir çerisi mülket-i İslâma irmesün

G.342 4

İslâmiyet'te insanları inançlarına göre yargılamak yanlıştır. Âşık, bir hıristiyan güzeli sevdiği için kendisini ayıplayanlara "müslümanlık nerede" diye sorar.

Kâfir olmadı severse bir büt-i sîmîn-beden
Böyle ta'n itmeñ Ziyâ'îye Müselmânlık neden

G.358 5

Güneş, ışıklarıyla gökyüzüne, kâfirlere açık bir delil olsun diye Kur'ân ayetlerini yazar.

Zümre-i küffâra 'arz eyler bu gün rüşen delîl
Şafha-i çerhe yazar âyât-ı Qur'ânı güneş

K.4 22

1.9.11. Duâ-Bedduâ:

Duâ, el açıp gözyaşı dökerek yapılan, Allah'a yalvarmadır. Şâir, memdühunun yaptığı işlerden memnundur. Zaferlerinin artması ve ömrünün uzaması için duâ eder. Çünkü o, fetihleri ve hizmetleriyle İslâm'ı yüceltmiş ve düşmanlarını kahretmiştir. Kendisiyle birlikte bütün tabiatın, memdühuna duâ-gû olmasını ister.

Âşık, Allah'a kendisini gam zulmetinden kurtarması için duâ eder.

Ey viren âfitâb u mâha ziyâ
Zulmet-i gamdan eyle cânı rehâ

TKB.1 3-10

Sevgilinin, âşığın kabrine gelip sövmesi ona bir iltifat olduğu için bu sövmeler Allah katında müstecâb duâ olacaktır.

Gelüp bir hayli sögmiş kabrüm üzre ol gözüm nûrı
Ziyâ'î derd-mende müstecâb olur du'âdur bu

G.379 5

Duâlar kimi zaman da bir ağızdan yapılır. Meclis ehlinin okuduğu kadeh duasının⁵⁹ sadâsı bütün dünyayı tutar.

‘İolar ehl-i bezmüñ şadâsıyla dehr
Oķırlar meger kim du‘â-yı kadeh

G.48 2

Bedduâ ise memdühun düşmanları ve kâfirler için. rakibin ortadan kalkması ve âşığı ayıplayanların belâlara dücâr olması için yapılır. Âşık, sevgilinin dudağına kasd edenlerin kahr ile kanının dökülmesi, zülfüne el uzatanların zulm ile asılması için bedduâ eder.

Zaman zaman da kendisine ve gizli aşk macerasını dünyaya yayan gözyaşına “kan olası” diye bedduâ eder.

Sevgilinin boyu ile belâ kelimesi arasındaki münasebete işaretle, sevgilinin kaddini isteyen âşığa, dilberin cevâbı “Allah belâ vire” bedduâsı olur.

Virse Hudâ didüm baña bâlâ-yı kıddüñi
Hişm ile baķdı didi ki Allâh belâ vire

G.432 2

1.9.12. Günâh-Sevâb:

Şâir, ömrünün geçmekte olduğuna ve bunun kıymetini bilemediğine hayıflanmaktadır. O, ne marifet için çalışmış, ne de hayır işleyip sevâp etmiştir.

Dirîğâ kıymet-i ‘ömr-i ‘azîzi bilmedüm gitdüm
Ne kesb-i ma‘rifet kıldum ne hayırına sevâb itdüm

G.272 2

Ziyâ‘î, sık sık günahlarının çokluğundan bahseder. Aşkından dolayı işlediği günahların cezasını çekecektir. Ancak yaradılışı icabı günah işlemeye müsaittir. Bu günahları bağışlaması için Allah’a yalvarır. Öldükten sonra toprağa gömülmesinin sebebini hüsn-i talille günahının çokluğundan utanıp yerlere girmesi olarak ifade eder.

Dem-i âhırde şanmañ menzilüm zîr-i türâb itdüm
Günâhum çokluğundan yirlere girdüm hicâb itdüm

G.272 1

⁵⁹ A.Sırrı Levend, Riyâzi’nin bir beytinde geçen bu tabirin neye delâlet ettiğinin bilinmediğini belirtmektedir. Levend, (1984:318)

Tahir Olgun ise “Divânlarda bahsi geçen duâların en meşhurunun kadeh duası olduğunu ve bu duânın metnini Suûd Beğ’in bir mecmuuda bulduğunu söyler fakat neden kadeh duası denildiğini bilmediğini belirtir. Tahir Olgun, *Edebi Mektuplar*. Haz.Cemal Kumaz, (1995): Akçağ. . Ankara: s.44

Kâbe'ye silahla girilmez. Ancak âşık, sevgilinin kâbesini silahla tavaf etmek zorundadır. Çünkü sevgilinin kûyunda rakib vardır. Âşık, "Hay kıblem ol günah olsun rakibün boynuna" diyerek hem rakibin boynunun kılıçla kesilmesini ister hem de Kâbe'yi kılıçla tavaf etmesinin günahını rakibe yükler.

Vâiz, sevgilinin koynuna girmenin günah olduğunu söyler. Âşık ise bu günahından memnundur.

Didi vâ'iz koynuña girmek günâh inanmaduk
Hoş günâha girmişüz Estâğfuru'llâhü'l-âzîm

G.281 2

1.10. Hürî, Cin, Perî:

Hürîler, cennet kızlarıdır. Çoğulu havrâdır. Sevgilinin güzelliği hürîye benzetilirken bazen de hürîlerden daha güzel olarak hayâl edilir. O kadar güzeldir ki hürîlerin onu seyretmeye gelmesi daha münasıptır.

Gitmezem kıaddüñ koyup cennetde Tübâ seyrine
Sen melek-simānuñ olur gelse havrâ seyrine

G.391/1

Cin, bir beyitte kanadı ve ateşten yaratılması sebebiyle bahsedilir. Şâir, "var ise" derken cinlerin görünmez olma özelliğini de dile getirir.

Gülşen-i hüsnünde zâr olsun hezârân 'andelîb
Şem'-i ruhsârûña yansun var ise cinnüñ peri

G.484/2

Perî; insandan kaçması, güzelliği ve deliliğe sebep olması gibi hususlarla ilgili olarak ele alınır. Perîlerin insanı etkisi altına alması ve bununla bağlantılı olarak görülen cünûn hali konu edilir. Sevgilinin güzelliğini gören âşık aklını yitirip divâne olur.

'Aqlum aldıysa perîler baña divâne dimeñ
Her metâ'in yitiren sehv ile divâne midür

G.118 4

Sevgilinin güzel yanağını görenler, perîlerin şerrine uğramış gibi titremeye başlarlar.

Perîler şerrine uğramış âdem gibi vâveylâ
Görenler ol perî ruhsârî cānum her zamān ditrer

G.116 2

1.11. Şeytân:

Şeytan: vesvâs. hannâs. iblis isimleriyle anılır. İnsanı namazdan men etmek istemesi, günaha sevk etmesi, nefis mücadelesinde yenilmesine sebep olması gibi özelliklerle anılır. Bir telakkîye göre şeytan, insanın kendi hırsı ve azmış nefsidir. Eslâfın tabirince nefs-i emmâresidir.⁶⁰ Âşık da şeytanın nefsine aşına olduğunu anlayınca dünyaya gelir gelmez ağlamaya başlamıştır.

Âşinâ-yı nefs-i şeytân olduğum yâd eyledüm
Ol sebebden toğduğum demlerde feryâd eyledüm

G.301/4

Sevgilinin kapısında hileler yapan rakîb şeytana benzetilir.

Âşık, zâhîde "O melek yüzlü sevgili gönlümü almak isterse bırak alsın. Beni halimde ko, seni şeytan alsın" der.

1.12. Mübârek Geceler:

Şeb-i Mi`râc: peygamber efendimizin göğe yükselip mi`râc hadisesinin gerçekleştiği Receb ayının yirmi yedinci gecesi. Şeb-i Kadr ise Kur`ân-ı Kerîm`in inmeye başladığı Ramazan ayının yirmi yedinci gecesidir. Sevgilinin yüzünün iki yanından sarkan zülüfleri bu iki mübârek geceye teşbih edilirken iki kaşının arası da telmih yoluyla "Kâbe kavseyn" olarak anılır.

Şeb-i Kâdr u şeb-i Mi`râc o zülfeyn
İki kaşuñ arası Kâbe kavseyn

G.320/1

1.13. Diğer Dinler:

Hıristiyanlık dini ile ilgili unsurlar sık sık zikredilir. Şâir, Hıristiyan olanları da "bi-dîn" ve "kâfir" olarak nitelendirir.

1.13.1. Kilise (Deyr):

Hıristiyanların ibadethanesi olan kilise: sanem, büt, erganûn ve çan mefhumlarıyla beraber anılır.

Âşık, Hz. İsa`ya benzeyen sevgiliyle kilise gezintisine gitmek ister.

Ol leb-i cân-bağış ile küfr ehli `İsâdur şanur
Ey şanem gel varalum bir gün kilisâ seyrine

G.391/2

⁶⁰ Onay (1992:399)

Âşığın gönü put gibi güzel olan sevgilinin aşkı ve hayâleriyle dolu olduğu için bir deyre teşbih edilirken sanemlerin derdinden ağlayıp inleyen âşığın bedeni. içinde org çalınan bir kilise olarak da hayâl edilir.

Bir beyitte de cihân kiliseye, âşık da sanemlerin derdinden inleyen bir erganûna benzetilir.

Mesîhâ-dem şanemler derdine düşmüş zebünem ben

Fiğân ile cihân deyrinde kalmış erganünem ben

G.325-1

1.13.2. Tersâ, Sanem, Muğbeçe:

Tersâ; puta tapan hıristiyan manâsında kullanılırken sevgili "kible-i tersâ" olarak anılır. Muğbeçe, mecûsi çocuğu demek olup meyhaneci çırağıdır. Divân'da hıristiyanlıkla ilgili mefhumlarla beraber zikredilir.

Gerçi ey muğ-beçe maħbûb-ı kilîsâsın sen

Tapduğum Tafrı hâkı kible-i tersâsın sen

G.316:1

Ağyâr "tersâ-yı bî-dîn" olarak anılır.

Didüm ağyâra meyl eyler misin ey bütlerüñ şâhı

Didi gelmez şanemden fâ'ide tersâ-yı bî-dîne

G.417:3

Sanem (put, büt) ise istiare yoluyla genellikle sevgiliyi ifade eder. Sevgilinin put olarak nitelendirilmesinin sebebi onun güzel, cansız ve insafsız oluşudur. Sevgili, putların beyidir.

Bize kıyarsın iften hey nedür bu kâfirlik

Şanemlerüñ beği yoħsa Ĥudâñ unutduñ mı

G.456:2

Eğer sevgilinin gölgesinin düştüğü topraktan bir sanem düzülecek olsa bütün âşıklar putperest olacaktır.

Sâyesi düşdüğü toprağdan düzilse bir şanem

Çannum oldur cümle 'âşıklar olurdu büt-perest

G.36 2

Sevgilinin saçı siyah ve kâfir olması sebebiyle ve şekil özelliği itibarıyla zünnâra benzetilir. Dilber, saçının zünnârıyla ehl-i İslâm'a kıymaktadır.

Sevgilinin yüzüne düşen saçları haça benzetilirken sevgili "hammâl-ı çelipâ" olarak tavsif edilir.

Deyre şüret viren ol hüsni-dil-ārāmuñdur
Zülf-i bed-kiş ile hammāl-ı çelîpāsın sen

G.316 3

Bir hıristiyan adeti olan "suya haç salmak"⁶¹ sevgilinin suya benzeyen yanağına düşen saçının haça benzetilmesi sebebiyle anılır.

‘Ārızuñda ey şanem zülf-i perîşānuñ senüñ
Şanki şu içre kilîsāda komuşlardur şalîb

G.32 6

2. Tasavvuf

Ziyâ’î de tasavvuf; bazı tasavvufî tabirler, inanış ve mefhumlar olarak ele alınır. Şâir, Divân edebiyatının temellerinden birini oluşturan bu köklü kültürün tesirinde kalmıştır.

Tasavvufun temeli olan "vücûd-ı mutlak" fikri yani bütün yaratılmışlarda Allah'ın tecelli etmesi onda, sevgilinin "nûr-ı Yezdân" olması şeklinde tezahür eder.

Ey Ziyâ’î nûr-ı Yezdân olduğına ol şanem
Ehl-i îmāna kaş ile kirpigi yetmez mi naşş

G.198/5

Şiirlerinde kalenderlik ve melâmîlikten dem vuran şâir, ışık tarikatına mensup olduğunu söyler.

Zulmet-i ğamda böyle kalmayalum
Biz Ziyâ’î ziyâya mensûbuz

G.177/1

Allah'a tevekkülle bağlı olan şâir, Onun emir ve yasaklarını, ibadet esaslarını kabul eder fakat nefesine karşı koyamayıp aşkı seçer.

Zühd maqbûlümdür ammâ ey Ziyâ’î n’eyleyem
Leblerin yâd itdügümce dil meye meyyâl olur

G.71 5

Aşk onun için sırrı çözülmemiş bir muammâdır.

Gelüñ fetḥ eyleñ ey erbâb-ı hikmet bu mu‘ammâyı
Göñülde ‘aşkı peydâdur göñül ‘aşkıñda nâ-peydâ

G.1 3

⁶¹ Onay (1992:186)

2.1. Tarîk, Tarîk-i aşk:

Ziyâ'î'nin tarikden kasdı aşk yoludur. Aşk, bi tariktir ki kanunlarını âşıkların gönülleri yazar.

Ulu yoldur tarîk-i 'aşk-ı habîb
Gönlümüz ol tarîke şâri'dür

G.140 3

2.2. Mürşid, Pîr:

Âşığın gerçek aşka ulaşması, irşâd olması için bir yol göstericiye ihtiyacı vardır. Bundan dolayı aşk mürşidine mürîd olmak ister.

Murâdum bu ki gönlüm mürşid-i 'aşka mürîd olsun
Yolında cânumuz ol şâhid-i cânuñ şehîd olsun

G.319 1

Aşk sarhoşu olan âşık, mürşid-i kâmil olan pîr-i muganın duâsını isteyerek onun himmetine muhtac olduğunu ifade eder.

İledüñ pîr-i muğâna bir du'â kılsun baña
Mest-i 'aşkem korçarın kim ihtiyâr elden gider

G.131 2

Çevresindeki herkes vâiz ve şeyhe giderken âşık sadece meyhâneyi ve pîr-i muganı tanır.

Ḥalk-ı 'âlem vâ'iz ü şeyhe giderler ben daḥı
Eyledüm mey-ḥânede pîr-i muğanı ihtiyâr

G.164 3

Âşık, pîr-i muganın ölmesini ve onun yerine geçmeyi de arzu eder

Bu yakınlarda vefât eyleirse ger pîr-i muğân
Lâyıkem anuñ yerine ihtiyâr eyleñ beni

G.471 4

2.3. Dervîş, Işık, Abdal, Kalender:

Ziyâ'î "gam tekyesinde" dervîş olduğundan beri gerçek aşkı bilmeyen cahillere minnet etmediğini söyler. O bir ışık dervîşidir. Işık, ehl-i sünnet inancına uymayan batınî inançları

benimsemiş bulunan dervişlere bilhassa Bektâşi, Alevî ve Hurûfilere verilen addır.⁶² Şâir “ziyâya mensubuz” dese de ışıkların hayat felsefesine alâka duymuş olabilir.

Işıklar: saçlarını, sakal, bıyık ve kaşlarını kazıtarak başları açık gezerler. “Işığa kimse gözün üzre kaşın var diyemez” diyen şâir, aşk sahrasının başı açık bir divânesi olduğunu söyler. O, maddeden sıyrılmıştır. Başında Kays gibi kuş yuvası yoktur.

Ziyâ`î baş açık divânedür şahrâ-yı aşkuında
Başında tâc idinmez âşiyân-ı mürğî Kays-âsâ

G.5 5

Bir güneş yüzlü, açık kaşlı mahbûbu olan şâir, yalın yüzlü sevgilisinin başında sorguça alemleri seyrettiğini hayâl eder.

Bir yalın yüzlü güzeldür başına şorkuc takup
Seyr ider şahn-ı sipihri mâh-ı şeb-ârâ ile

G.389 4

Ziyâ`î kendisini “baş açık abdal” olarak vasıflandırır. Abdal kelimesi, Kalender ve Bektâşi dervişleri ile eş anlamlı kullanılmakta, bâtinî zümrelere mensup dervişlerin adı olarak zikredilmektedir.⁶³ Kalenderiler de ışıklar gibi saç, kaş ve sakallarını kazıtırlar. Ziyâ`î, Kalenderlere benzediğini ve boynuna sevgilinin zülfünden halka (tavk) taktığını söyler.

Kaızıtım kaşımı tavk eyledüm gîsûfî boynumda
Efendi baş açık abdaluñam ben de kalender-vâr

G.72 5

2.4. Rind, Zâhid, Sofî, Vâiz:

Rind: dünya işlerini, acıyı tatlıyı, iyiyi kötüyü hoş gören, meskeni meyhâne olan kişidir.⁶⁴ Zâhid kabadır ve halden anlamaz, anlattıklarıysa kuru efsaneden başka bir şey değildir. Onun adı “zâhid-i huşk”tur. Aşık, meclise sadece rindleri ve ehl-i irfânı davet eder zâhidi ise istemez.

Rind iseñ ârif iseñ bezmümüze gel meyi gör
Zühhd da`vâsı dilüñde var ise gelmeyigör

G.163 1

⁶² Gölpınarlı, (1977:167)

Köprülü, (6.Baskı:113)

⁶³ Gölpınarlı, (1977:5)

⁶⁴ Pala, (1977:410)

Zâhidin zaman zaman âşık gibi sevgiliye meyl etme çabaları olur fakat bunu beceremez. O riyâkâr olduğundan cehennem korkusu ve cennet arzusuyla gece gündüz tesbih çekip halkı aldatır. Aşk ehli bu riyâ tuzağından uzak durur.

Dâm-ı tesbîh-i riyâya biz muqayyed olmazuz
Ehl-i 'aşkuz zâhidâ zülf-i şanemdür dâm-ı 'aşk

G.218 2

Zâhid: dünya nimetlerinden, lezzet ve zevklerinden uzak durduğunu söylese de âşık, onun maddeden sınırlanmadığını giydiği bürüyâdan anlar ve bunu riyâ olarak görür.

Dirsın riyâzetünde riyâ yok çü zâhidâ
Bir bürüyâ geyersin olur saña bu riyâ

G.24 1

Sofî de zâhidle birçok yönden benzerlikler gösterir. O, peşmine giyer, meyhânenin havası ve suyuyla imtizâc edemez. Dilber sevip mey içtiği için rindi ayıplarken kendisi de gizlice içki içip güzel sever. Şâir, sofî ile inceden inceye alay eder.

Güzel dil-ber sevüp sen bâde-i gül-reng içermişsin
Üşenme şöfî 'aşk ehlinden anlar mezhebündendür

G.76 3

Sofî "şarâb u câmî zir-i dâmân eyleyip" kaçar. Âşıklara akıl verip korkuturken meyi döküp kadehi sakladığı için âşığı ağlatır.

Başum kesse dökülse kanum ağlamazdum ol miqdâr
Ki mey döküldi şöfî câmî pinhân eyledi kaçdı

G.440 3

Vâiz ise mescidde halka nasihatlar verip onları korkutan, zâhid ve sofî gibi dinin şekil yönüyle ilgilenen rindin sevmediği bir tiptir. O, müminleri ürküterek dinden uzaklaştırır ve mescidi hây u hü ile doldurur.

Vâ'izâ ürkütme luţf eyle gelen müminleri
Mescidi lâzım mı tıldurmak bu hüy u hây ile

G.400 4

2.5. Ârif, Ehl-i İrfân, Ehl-i Hâl:

Ârif: ilâhî kudretin ve kâinatın sırlarına ulaşmış, irfan ve idrak sahibi kişidir. Şâir "esrar" kelimesini tevriyeli kullanarak hem alemin sırlarını hem de afyonu kaseder.

'Aceb mi 'ârif el üstinde tıtsa esrârı
Anuñla seyr ider ey dil hayâl-i dil-dârı

G.433 1

Sevgilinin dudağı küçük oluşu hatta görünmeyişi nedeniyle bir sırdır. Ağzın içi henüz söylenmemiş sırlarla doludur. Ziyâ'î, sevgilinin dudağını vafsettiğinde ehl-i hâl onu "sırr-ı gayb" olarak anlar.

Sevgili, Ziyâ'î'nin gühere benzeyen sözlerini beğenir. Fakat o güherin kaynağı olan şâire yani "mâden-i irfâna" iltifat etmez.

Sözi maqbûlûñ ammâ rağbet itmezsın Ziyâ'îye
Güher kıadrin bilürsın ma^cden-i ^cirfâñı bilmezsın

G.340 5

2.6. Melâmet:

Melâmilik müstakil bir tarikat olmayıp bir neşe ve bir hâldir. Gâyeye varmak için bir meslek ve meşrebirdir. Hususî zâviyeleri, ayinleri ve zikirleri yoktur.⁶⁵

Ziyâ'î kendisini melâmet tekyesinin ihtiyâr abdâlı olarak gördüğü bir beytinde "esrâr ve ihtiyâr" kelimelerini tevriyeli olarak kullanır.

Melâmet tekyesinüñ ihtiyâr abdâlıyam ben de
Mağabbet cür^ca-dân-ı sinedür eksilmez esrârı

G.478 2

Melâmetin kelime manâsı yermek, azarlamaktır. Melâmiler yaşayış tarzları sebebiyle halk tarafından daima kınanırlar. Âşık melâmî olduğu için selâmet ehli onu şehir-i selâmete almaz. O da küy-ı melâmette karar kılar. Âşığın kalbi aşk ateşinin çerâğ olduğu bir melâmet tekyesidir.

Âşık, gönülden gelen feryâdlarını ayıplayan halka "beni ayıplamayın, sevgilinin küyuna varınca namus u âr elden gider, kendimi bilemem" derken bir taraftan da ayıplandığı için şâh-ı aşktan utanıp "hırka-yı âr"ı giymek ister.

Şâh-ı aşk öñünde hacletden yüzüm düşer yire
Ger koyup tâc-ı melâmet hırka-yı ^cârı geyem

G.284 4

2.7. Fenâ-Bekâ:

Fenâ kelimesinin tasavvufî manâsı: maddî varlığın kaygularından sıyrılıp Allah'ın varlığında yok olmaktır. Fakat Ziyâ'î Divânı'nda "ömr-i fânî, fenâ mülkü, mülk-i fenâ, fânî dünyâ" gibi ifadelerle geçici olan bu dünyadan bahsedilir. "Güyâ cihânda kimse safâ sürmeyip gider" diyen şâir, insanların bu fânî dünyaya neden aldandıklarını anlayamadığını söyler.

⁶⁵ Levend, (1984: 52)

Nesine aldanurlar bilmezsin bu fāni dūnyānuñ
Fenādan ğayrı nesne görmedüm ben çok beķā gördüm

G.306 4

Bekâ ise ebedî âlem yani Allah'ın varlığında ebediyete ulaşmaktır ve genellikle tezağı olan fenâ ile beraber anılır. Şâir "bekâ" kelimesini tevriyeli kullanarak "bakakalmak, bakagörmek" söyleyişleriyle söz oyunları yapar.

‘Ālemüñ şanma beķāsın göresin
‘Ayn-ı ‘ibretle baķasın göresin

G.352 1

2.8. Adem:

Lûgat manâsı "yokluk, bulunmama"dır. Diyâr-ı adem tamlaması: ölüm, dünyadan göçme anlamlarında kullanılır. İnsan yokluktan gelir ve yine yok olur. Varlık, iki yokluk arasındaki bir vakiadır.⁶⁶ Divân'da yokluğu "diyâr-ı adem, adem iklimi, iklim-i adem" olarak anan şâir, maddi varlığından ve geçici zevkleri olan bu fāni dünyadan usandığı için adem iklimi denilen bilinmeyen bir memlekete sefer kıldığını söyler.

Bu dünyada sevgili ile bir arada bulunup da bir âlem yapamayan âşık, adem ikliminde hayâl ettiği âlemi bulmayı umar.

Ṭotalum itmedük cānān ile ‘ālemde bir ‘ālem
‘Adem iklimine varduķda bir ‘ālem bulunmaz mı

G.480 2

Adem iklimine varmanın şartı: canını sevgilinin yoluna feda etmektir.

Başka ‘ālemdir didiler seyr-i ‘iklīm-i ‘adem
Virelüm cānān yolına cānı ‘ālem var ise

G.421 3

2.9. Velâyet:

Velilik hâli, mertebesi demektir. Veli: dost, tasarruf sahibi ve emir manâlarına da gelir. Şâir, aşk meclisinde içilen şarabı velâyet bağının meyvesi olarak görür. Bazen de bu kelimeyi "il" manâsını da hatırlatacak şekilde kullanır.

⁶⁶ Pala, (1989:18)

Pâdişâh-ı 'aşka kûl olalı bu 'âlemde biz
Mâlik-i mülk-i ğamuz başka velâyet beklerüz

G.169 3

2.10. Süveydâ:

Kalbin ortasında bulunan kara beneğe verilen isimdir. Eskiler, insanın mânevî varlığının ve idrâkinin merkezi olarak bu noktayı bilirlerdi. Buna sevdâ da denir. Süveydâ: en üstün anlayış noktası ve ilâhî aşkın tecelli ettiği yerdir.⁶⁷

Âşık sevgilinin belâsını, sevdâsı bezm-i ezelden beri süveydâda âşikâr olduğu için çekmektedir.

Ben şimdi belâsın mı çekerdüm ezel anuñ
Ger olmasa sevdâsı süveydâda hüveydâ

G.13 2

2.11. Erbaîn:

Arapça kırk demektir. Esmâ yoluyla sülûku kabul eden tasavvuf yollarında şeyh, dervîşi kırk gün az yemek, az içmek, az uyumak, kendini ibâdete vermek üzere riyâzâta sokar. Buna "erbaine girmek" (çile) denir.⁶⁸

Şâir, bir muammâsında dilberin isminin çözülebilmesi için yılda bir erbaîn çekmek gerektiğini söyler.

Keşf ola dirseñ eger kim saña nâm-ı nâzenîn
Evvela ol niyyet için yılda çek bir erbaîn

M.11

2.12. Ricâlü'l-gayb:

Gayb erenleri yahud halk arasında üçler, yediler, kırklar olarak bilinen Allah'ın sevgili kullarıdır. Bunlar her devirde mevcut olup Allah'ın emirlerine göre insanları idareye çalışırlar.⁶⁹

Ziyâ'î'nin şiirinin bu kadar güzel olmasının sebebi, gayb erenlerinin ilhâmundandır. Bu mübârek erenler memdûhun düşmanını denize gark etmesine de yardımcı olurlar.

Sevgilinin dudağı "sırr-ı gayb"dır.

⁶⁷ Pala, (1989:453)

⁶⁸ Gölpınarlı, (1977:117)

⁶⁹ Pala, (1989:180)

Dehenüñ kim Ziyâ'î vaşf eyler

Sırr-ı ğayb añlar ehl-i hâl anı

G.451 5

Şâir. mezarının üstündeki lâleleri ya vücudundaki yaraların aksi ya da ricâlü'l-ğaybın yaktığı bir çerâğ olarak hayâl eder.

Mezârumda açılmış lâle şanmañ 'aks-i dâğumdur

Ricâlü'l-ğayb kabrümde kômış yâhûd çerâğumdur

G.61 1

3. Toplum ve Kültür

3.1. Şahıslar:

3.1.1. Türk Devlet Adamları ve Resmî Görevliler:

Pâdişâhlara ve çevresine kasideler yazacak kadar yaklaşamayan şâir. bir beyitte II.Selim'i sevgili için benzetilen olarak zikreder.

Her kande 'azm iderse yanınca cünd-i 'uşşâk

Şâhum bu şevket ile Sulţân Selîme beñzer

G.142 3

III. Murad ise. yine bir beyitte şâirin onun devrinde murâda erme arzusu sebebiyle anılır.

Ber-murâd olsa Ziyâ'î nâ-murâd olmaz 'aceb

Çün zaman oldu zamân-ı devlet-i Sulţân Murâd

G.53 5

Ayrıca III. Murad'ın tahta çıkışına (982) tarih düşürmüştür.

Murâd üzre Murâd ibn-i Selîm Hân

Cihân mülkinde buldı 'izz ü câhı

Devâm-ı devletini ber-mezîd it

Serir-i salţanatda yâ İlâhî

Cülüs-ı tahtına bir mîr-i meclis

Didi târih heft iklîm şâhı

T.4

Devlet adamlarından ise Cezayir Beylerbeyi Hasan Paşa'ya 1. Emir Hasan Beğ'e 3. Mustafa Beğ'e 1. Osman Beğ'e 1. Hersek Sancak Beği ve Tımar Defterdârı Mehmet Beğ'e 2. Hersek Sancak Beği İsa Sinan Beğ'e 1 kaside yazmıştır.

Tarihlerde adı geçen resmi görevliler ise Keşvân Kethüdâ, Müftî Hoca Çelebi, Behlül Beğ ve şâir-devlet adamı Şemsî Paşadır.

3.1.2. Şâirler:

a. Necâtî: Necâtî, divânda isim olarak anılmasa da 10. Kasîde olan "Kasîde-i Hasb-ı Hâl"de iki beyti nakledilir.

"Devlet istersen arka vîr arka
Bir ulu âsitâna bir bâba
Ka'be'ye virmeseydi arçasını
Kimse baş egmez idi mihrâba"

b. Cevrî: Ziyâ'î'nin çağdaşı olan Edirneli Harrât-zâde İbrahim Cevrî (Ö.994)⁷⁰ divânda bir gazelde zikredilir.

O zâlim kim tahallüş eylemişdür kendüye Cevrî
Cefâsı hâtır-ı vîrânede boynumdadur cevri
Ne dil kırtuldu derdüñden ne maḥlaş buldı cevrenden
Anuñ kim maḥlaş Cevrîdürür cevri ü cefâ tavrı

G.458:1-2

c. Vusûlî: Ziyâ'î, hâmisî olan Vusûlî Mehmed Beğ'e iki kasîde, bir gazeline de tahmîs yazmıştır. Vusûlî, Yahyâlı beğlerinden kerem ve lutuf sahibi meşhur bir emîr ve divân sahibi bir şâirdir. Gelibolulu Âlî'nin "dâimü'l-evkât kapusından üç dört yüz âdem eksik olmazdı. İçlerinden beş on nefer şâir bulunmamasını caiz görmezdi."⁷¹ dediği Vusûlî'nin cömertliğini ve adaletini Ziyâ'î, kasîdelerinde dile getirir.

Emîn-i dîn ü diyânât u nâzır-i ğurebâ
Sipîhr-i 'adl u saḥâ mihr-i devlet ü iḳbâl

K.5 22

Yazamaz vaşfuñı aḳlâm-ı eḳâlim-i cihân
Ben yitem vaşfuñ idem yâ irem erḳâma ḳalem

K.6 21

d. Emrî: Ziyâ'î çağdaşı olan Emrî'nin ölümüne (983), iki tarih düşürmüştür.

⁷⁰ Rıdvan Canım, (1995): *Edirne Şâirleri*, Akçağ Yayınları, Ankara: s.191

⁷¹ İsen, (1994:330)

Ƙodı Emri suhan iqlimini ol dem hâtif

Didi târihin anuñ ƙanı emir-i şu'arâ

T.6

İrişdi emri Allâhuñ müverrih

Didi târih ƙanı şâ'ir Emri

T.7

Ziyâ'î'nin Emri'nin ölümüne düşürdüğü bu iki tarih Ahmed Bâdi'nin "Riyâz-ı Belde-i Edirne"⁷² adlı eserinde de yer almıştır. Ayrıca şâir. Emri divânındaki 376. gazele⁷³ tahmîs yazmıştır.

e. Şemsî Paşa: Ziyâ'î. hem şâir hem devlet adamı olan Anadolu ve Rumeli Beylerbeyi olan Ahmed Şemsî Paşa'nın⁷⁴ vefatına tarih düşürmüştür.

Felegüñ hâlini hiss eyledi Şemsî Pâşâ

Ƙodı zevk ü başar u sem'î ü şemm ü lemsi

Şems-i 'ömrine zevâl irdi Ziyâ'î ol ân

Didi târih yine gitdi cihânuñ şemsi

T.11

f. Bâkî: Ziyâ'î. Bâkî divânındaki 444. ve 523. gazellere⁷⁵ tahmîs yazmıştır.

g. Hassân: Arap edebiyatının en seçkin şâirlerinden olan Peygamberimizin şâiri⁷⁶ Hassân. divânda Ziyâ'î'nin isminin Hasan olması münâsebetiyle tevriyeli olarak ve şiirini Hassân'ın şiiriyle mukayese etmesi şeklinde anılır. O. kendisini şiir söylemede Hassân-ı sâni olarak görür.

Eş'âr dimede hele Hassân-ı şâniyem

Baña Ziyâ'î halkı cihânuñ Hasan mı dir

G.149.5

h. Selmân: Ziyâ'î. meşhur İranlı kasîde şâiri Selmân-ı Savecî'yi⁷⁷ bir beyitte Hassân ile beraber şiirini övmek maksadıyla anar.

Görse Hassân ile Selmân Ziyâ'î şi'ruñ

Biri ahsente diyeydi birisi sellemnâ

G.27.5

⁷² Ahmed Bâdi. *Riyâz-ı Belde-i Edirne*. Beyazıt Devlet Kütüphanesi -10392. s.436

⁷³ Yekta Saraç. *Emri ve Divânı*. İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul 1991

⁷⁴ Akkaya. (1992)

⁷⁵ Küçük. (1994)

⁷⁶ Halil Çeltik. (1998): *Ömer Ferit Kam ve Âsar-ı Edebiye Tetkikatı*. Kültür Bakanlığı Yayınları. Ankara: s.89

⁷⁷ Pala. (1989:434)

i. **Firdevsî:** Şehnâme şâiri Firdevsî de yazdığı muazzam esere rağmen yaşadığı dönemde Gazneli Mahmud'dan lâıyk olduğu takdiri görememiştir.⁷⁸ Ziyâ'î bu sebepten dolayı kendisi ile Firdevsî arasında bir benzerlik kurar.

Bu dem derd ile merdümlük midür ağlayu göndermek
Revâ mı çekdügüm zahmetler olmak cümle bi-hüde
Ne lâıyk halk-ı 'âlem beñzede devletlü sulţānum
Beni Firdevsiye sulţānumı Sulţān Maħmūda

KIT.40 2-3

i. **Câmî:** Horasanlı Câmî, ekser ulûm ve fûnûna vakıf, üç divân sahibi meşhur bir şâirdir. Edebiyatımızda şâirlik timsalidir.⁷⁹ Ziyâ'î, şiiirini Câmî'nin görmesi halinde takdir edeceğini söyler.

Bu şî'r-i âb-dâruñ görse ger Câmî seķāhu'llāh
Diyeydi kim Ziyâ'î sākî-i bezm-i belāğatdur

G.64 5

j. **Sa'dî:** Meşhur Gülistân ve Bostân eserlerinin sahibi Şeyh Muslihüddîn Şirâzî⁸⁰, divânda Ziyâ'î için benzetilen olarak anılır.

Ruħuñ vaşfındaki şî'rüm ser-â-ser dehri tutmuşdur
Vilâyet Şeyh Sa'dînuñ Gül-istānuyla tölmuşdur

G.88 5

k. **Fettâhî:** Muhammed b. Yahya Sîbek (Ö.852). Nişâburlu âlim ve hattâttır. Sembolik tarzda eserler yazmıştır. Şebistân-ı Nikât ve Gülistân-ı Lûgât. Divân ve Şebistân-ı Hayâl adlı eserleri vardır.⁸¹ Divânda Şebistân-ı Hayâl adlı eseri münâsebetiyle anılır.

Zülfüñ altında femüñ nükteleridür bir bir
Ki Şeb-istān-ı hayâlinde yazar Fettāhî

G.434 4

l. **Ferîdü'd-dîn Attâr:** Mantuku't-tayr adlı meşhur eserin yazarıdır. Âşık, istiâre yoluyla rûhunu kuşa benzeterek adem ülkesinde gonca ağızlı sevgili hakkında kuş dilini bilen Attâr ile konuşmak ister.

⁷⁸ Çeltik, (1998:97)

⁷⁹ Onay, (1992:294)

⁸⁰ Çeltik, (1998:99)

⁸¹ İslâm Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, C. XII, Fettâhi mad. s.485

Ol dehān-ı gönçe vaşında Ziyā'î rūhumuz
 Eylesün mülk-i 'ademde H'âce 'Aṭṭār ile baḥs
 G.43 5

m. İmriü'l-Kays: Zehirli gömlek giydirilerek öldürülen meşhur Arap şâiridir. Ziyâ'î. şiirini tatlı suya. İmriü'l-Kays'ın şiirini ise acı suya benzeterek şâirlikte ondan üstün olduğunu ifade eder.

İmriü'l-Kaysa kıyās itme Ziyā'î şî'rüñ
 Ki budur 'azb ü furāt ol birisi milḥ-i ücāc
 G.44 5

3.1.3. Çeşitli Târihî Şahıslar:

a. Aristo: Klasik felsefenin kurucularından olan ünlü Yunan filozofudur. İlim, akıl, hikmet ve mantığı temsil eden Aristo, Dîvân'da İskender ile beraber anılır. Şâir, sevgiliyi hükümdâr olması sebebiyle İskender'e benzetirken kendisini de ilim ve hikmetiyle Aristo olarak görür.

Söyledür ṭab'um benüm ol şāh-ı ḥübān fi'l-meşel
 'İlm ü ḥikmetden Aristoyı Sikender söyledür
 G.165 2

b. İskender: Tarihte iki İskender vardır. İskender-i Zülkarneyn hem peygamber hem padişâh olmuştur. Kur'ân'da da adı geçer. Diğeri ise Filib'in oğlu Makedonyalı İskenderdir. Aristo'nun icâd ettiği bir aynası varmış ve bu ayna ile düşmanı çok uzaktan görebilirmiş.⁸²

Dem-be-dem derd ü belādan dürlü şüret gösterür
 Cā-be-cā dökmiş şuyı āyine-i İskenderi
 K.11/14

Hızır'la birlikte ab-ı hayâtı aramaya çıkmış fakat bulamamıştır. Bu, Dîvân'da "Sovuk suyun da içmedi İskender ey cihân" şeklinde geçer.

İskender, Kaydefâ'nın ülkesini sular altında bırakmasıyla da anılır.

Ruḥuñ terk eylesün bu reng ü āli Kaydefā-āsā
 Sirişküm üstüñe deryā çeker yoḥsa Sikender-vār
 G.72 4

c. Kaydefâ: Marmara ülkesinin kraliçesidir. İskender, Hızır'ın yardımıyla Karadeniz'i Akdeniz'e akıtarak Kaydefâ'nın ülkesini sular altında bırakır.⁸³

⁸² Levend. (1984:160.167)

⁸³ Onay (1992:245)

Şâir. Allah'a memdûhunun düşmanın memleketini. Kaydefâ ülkesi gibi sular altında bırakması için duâ eder.

Âşık. sevgiliyi İskender'e. kendi vücudunu ise gözyaşı denizine gark olması sebebiyle Kaydefâ'nın ülkesine benzetir.

Akıtdı baht-ı eşki Sikender-şifat o şâh
Gark eyledi vücudumu çün mülk-i Kaydefâ

G.24 5

d. Ashâb-ı Kehf: Üç yüz dokuz sene mağarada uyumaları sebebiyle zikredilir. Şâir. sevgiliye "ehl-i tevârihin Ashâb-ı Kehf dedikleri acaba senin çene çukurunda uykuya dalan gönüller midir" diye sorar. O. sevgilinin zenehdânının mağarasındaki gönüllerin kıssası dururken Ashab-ı Kehf kıssasının okunmasına manâ veremez.

Senüñ gâr-ı zenehdânuñdaki diller belâ-keşdür
Okunmak Kışsa-ı Aşhâb-ı Kehf ammâ 'acâ'ibdür

G.91 4

e. Buhtu'n-Nasr: Mısır, Suriye ve Kudüs'ü ele geçirmiş. meşhur asma bahçelerini inşa ettirmiş Bâbil hükümdârıdır.⁸⁴

Divân'da sevgilinin baht ve talihi ile mukayese edilerek anılır.

Ey şeh-i mülk-i melâhât safa Hakk virmişdür
Baht u nuşret ki naşib olmadı Buhtu'n-Naşra

G.420 4

f. Şeyh Vefâ: Zâhir ve bâtın ilimlerini hazmetmiş, Konyalı Şeyh Müslihüddin Mustafâ'dır. İstanbul'da kendi adıyla anılan Vefâ semtinde gömülüdür.⁸⁵

Âşık. rüyasında Şeyh Vefâ'nın himmetine nail olduğu için sevgilisinin mihr ü vefâsını umar.

Bir gün umaram mihrüñi ey mâh-ı dil-efrüz
Rü'yâda baña Şeyh-i Vefâ eyledi himmet

G.41 4

g. Nemrûd: Hz. İbrâhim'i ateşe attırması sebebiyle zikredilir. (Bkz. İbrâhim)

h. Eflâtun: Aristo'nun hocası olan meşhur Yunan filozofudur. Şâir. sırları bilme hikmetinin kendisine Eflâtun'dan miras kaldığını söyler.

⁸⁴ *İslâm Ansiklopedisi*. Millî Eğitim Bakanlığı Buhtu'n-Nasr mad. C.II s.774

⁸⁵ *İslâm Ansiklopedisi*. Vefâ mad. C.13 s.254

Dehānuñla miyānuñ sırrını ma'lūm idinmişdür

Ziyā'îye bu hikmet kaldı Eflâṭundan mirās

G.42 5

i. **‘Ûc İbn-i ‘Unuk:** Nuh peygamberin gemisinin yapımı için yemek karşılığında ağaç taşıdığına inanılan çok iri ve güçlü efsanevi bir kişidir.⁸⁶

Şâir, evinin eskiliğini anlatmak için tahtalarının Nuh'un gemisinin tahtalarıyla aynı yaşta olduğunu ve dülgerinin onları ‘ûc İbn-i ‘Unuk'tan getirdiğini söyler.

Raht-ı fülk-i Nūḥ ile hem-‘aşrdur her tahtası

Cerr idüpdür anı ‘Ûc İbn-i ‘Unukdan dülgeri

K.11 15

i. **Seyyid Battâl:** Olağanüstü kahramanlıklarıyla şöhret bulan Battâl Gazi, mâcerâsına telmihle “battâl” kelimesinin uzun manâsına işaret edilerek anılır.

Bir bir eylerdüm beyân ağıyâra işler kılduğum

Korqarın kim kışsa-ı Seyyid gibi Battâl olur

G.71 4

j. **Şeyh San’ân:** Âşık, meşhur bir âlim ve şeyh iken bir Hıristiyan güzeline gönlünü kaptırarak din değiştiren Şeyh San’ân’ın himmetini ister.

Ey Ziyâ'î irişem vaşlına ol muğ-beçenüñ

Eger olursa baña himmet-i Şeyh-i Şan’ân

G.372:5

k. **Hallâc-ı Mansûr:** Ene'l-Hak dediği için asılarak öldürülen bu büyük mutasavvıf, Divân'da sevgilinin zülfüne asılan günahsız gönlü için benzetilen olur. Kimi zaman da âşık kendisini Mansûr olarak hayâl eder.

Benem Maşûr-ı meydân-ı maḥabbet

Hemân cânâ şaçıñ zencirine aş

G.200 2

Ziyâ'î rakibin Mansûr gibi asılmasını ister.

Kâşki başşa kadem mülk-i kerāmâta rakîb

Boynuna Maşûr-veş taqılrsa bir muḥkem resen

G.367 4

⁸⁶ Pala. (1989:503)

Mansûr'un asılma sebebi İslâmiyet'in hükümlerinin yanlış anlaşılmasından kaynaklanmaktadır.

Sâbıkân-ı şer^{ci}-i Ahmed-i Muhtâr

Çünkü Mansûr'u eyledi ber-dâr

MÜS.1 4-1

l. Şeddâd: Âd kavminin hükümdarı olan Şeddâd, cenneti taklit üzere İrem Bağını yaptırması sebebiyle anılır. "İrem" kelimesi ihâm-ı tenâsübleirmek manâsında kullanılır.

Ölince kıyam seni küyüñ unutmayam

Şeddâd bağına irem ey serv-ğadd eger

G.148 4

m. Azîz: Yûsuf'u satın alan Züleyhâ'nın kocası Mısır Azizidir. Şâir, Yûsuf kıssasının diğer mefhumlarıyla beraber kelime manâsını düşünerek sevgiliye: "benim yâr-ı azizim" diye hitâb eder. Bazen de aşîğın canının sıfatı olarak anılır.

n. Ebû Derdâ: Meşhur sahabelerden olan Ebû Derdâ, dünya malından vazgeçmesi ve fakirliği sebebiyle anılır. Şâir, kendi evini yokluklar ve sıkıntılarla dolu olması nedeniyle Ebû Derdâ'nın evine benzetir. Ayrıca onun gam ve dertlerle dolu olan beyitleri de Ebû Derdâ evi olarak hayâl edilir.

Beyân ider ğam u derdi Ziyâ'î her beytüñ

Şanur görenler anı hâne-i Ebû Derdâ

G.28 5

Ziyâ'î'ye her derdin dermânının güzellerin derdinin çekilmesinde olduğunun sırrını rüyasında Ebû Derdâ malûm etmiştir.

Güzeller derdini çekmekdedür dermânı her derdüñ

Baña keşf eyledi seyrümde bu sırrı Ebû Derdâ

G.1 4

o. Hâmân-Kârûn: Hz. Musâ'nın muâsırları olup hudutsuz bir servete sahip olmaları, harislikleri ve bencillikleri sebebiyle anılırlar.

Meger ey ehl-i dünyâ bu ğurûr u bu enâniyyet

Size kalmış hemân Hâmân ile Kârûndan mîrâş

G.42 4

ö. **Şem'un**: Hz. Meryem'in yeğeni olup Hz. İsa'ya imân etmiş olan Şem'un onyedinci yaşında şehid edilmiştir. Hıristiyanlar Şubat'ın 18'inde yortusunu icra ederler.⁸⁷ Divânda, âşık için benzetilen olur.

Rakîbüñle kıtâlüm kalmadı her dündan mirâs
Ġazâ bezminde şem^c olmak baña Şem^cüñdan mirâs

G.42 1

p. **Mâni**: Meşhur Çinli bir nakkâş ve ressamdır. Mâni mezhebinin kurucusu olup kutsal kitaplara yaptığı güzel süslemelerini müritlerine, gökten inen bir mucize olarak gösterirmiş.⁸⁸

Şâir: güneşi Mâni'ye, gükyüzünü de Mâni'nin altın süslemeler yaptığı meşhur resim mecmuası olan Nigârîstân'a benzetir.

Künbet-i çerh üstine bir şemse-i zerrîn yazar
Oldı güyâ kim Nigâr-istân felek Mâni güneş

K.4 17

3.1.4. Mitolojik İran Kahramanları:

a. **Rüstem-Zâl**: Rüstem: edebiyatımızda kahramanlık, kuvvet ve yenilmezlik sembolü olarak geçen İran'ın ünlü kahramanıdır. Zâl'ın oğludur. Zâl: ihtiyar, kocakarı manâsına gelir. Saçı ve kaşları beyaz doğduğu için babası "bu benim oğlum değildir" diyerek onu Elburz dağına bıraktığından hile manâsına gelen "destan" da denir.⁸⁹ Rüstem, kahramanlığı sebebiyle Divân'da Zâl ile birlikte "destân ve zâl" kelimelerinin tevriyeli kullanılmasıyla zikredilir.

Hâşılı bu Zâl-ı dünyâdan murâd almaz bugün
Nâmını Rüstem gibi 'âlemde destân itmeyen

G.338 3

Zamanın kahramanları içki meclisinin rindleridir. Şâir "ayak ve yıkardı" kelimelerini tevriyeli kullanarak sâkinin Rüstem'i bile ayağıyla yıkabileceğini söyler.

Rindân-ı bezm-i bâde zamânuñ diliridür
Sâķi yıkardı Rüstem-i Zâlî ayağ ile

G.407 2

Zâl, kelime manâsı düşünülerek bu kocamış dünya için benzetilen olarak kullanılır.

⁸⁷ Şemseddin Sâmî, *Kâmisü'l-â'âm*, C.V, Şem'un mad.

⁸⁸ Pala, (1989:322)

⁸⁹ Levend, (1984:165)

Vefâda Rüstem iken Zâl-i dehri kış basdı
Harâmi gibi şoyar berg-i bidî bād-ı şimâl

K.59

b. Dârâ: İran'ın Keyâniyân sülâlesinin IX. hükümdârı olan Dârâ. İskender ile yaptığı savaşta yenilerek öldürülmüştür.⁹¹ Kelimenin hükümdâr manâsı da vardır. Divân'da: ihtişam, büyüklük ve debdebe timsali olarak anılır.

Unutdurmuş yüce 'üvân ile dârât-ı Dârâyı
İder 'aşk ehline her lahzada yüz biñ müdârâyı

TCB.1/7-2

c. Behrâm: Sasâniyân sülâlesinden Yezdird'in oğlu olup cesaret ve adaleti ile meşhurdur. Daima yaban eşeği avladığından veya şiddetli mizacından dolayı Behrâm-ı Gûr diye şöhet bulmuştur. Bir gün önünden kaçan avının ardından mağaraya girip bir daha çıkmamıştır.⁹¹ Divân'da sayyâd ve dâm kelimeleri ile beraber anılır.

Niçe girdi destine cellâd-ı mevtüñ Sâmu gör
Dâmına düşdi ecel şayyâdınufi Behrâmı gör

G.136/1

Gûr kelimesi mezar manâsına da gelir. Şâir, maceralarının anlatılmasını mezarında kıssa-ı Behrâm'ın okunmasına benzetir.

Añdı ağyâra ne reng itdügümi yârânum
Gûrum üzre şanasın Kışsa-ı Behrâm okınur

G.158/3

d. Sâm-Sührâb: Sâm, Zâl'in babası olup çok kuvvetli olmasıyla meşhurdur. Sührâb ise Rüstem'in bir Türk kızından olan oğludur. Babasını tanımamış ve bir savaşta Rüstem tarafından hile ile öldürülmüştür.⁹²

Sührâb ve Sâm, dünyanın ve zenginliğin geçici olması sebebiyle anılır.

Lâ-cerem olmadı bu mülk naşîb
Cem ü Cemşid ü Sâm u Sührâba

K.10 18

e. Cem (Cemşid): İran'ın büyük hükümdârıdır. Cem hükümdâr, şid ise ışık demektir. Şid denmesinin sebebi: güneşin doğduğu esnada Azerbaycan'da yüksek bir yerde kurdurduğu

⁹⁰ Pala. (1989:120)

⁹¹ Onay. (1992:10)

⁹² Pala. (1989:425,447)

mücevherlerle süslü tahtına parlak giysiler giyerek oturması ve güneş ışıklarının yansımaları neticesinde muazzam bir parlaklığın hasıl olmasıdır.⁹³

Dîvân`da gösteriş, zenginlik ve şarabı bulması sebebiyle meclis ve içki ile beraber anılır.

Mest-i aşk olmak gerekdür t̄alib-i didâr olan
Bezm-i Cemşid itmege âlemde cām-ı Cem gerek

G.240 2

Cām-ı Cem ise Cem`in üzerinde yedi hikmetin yazılı olduğu şarap kadehidir.⁹⁴ Sevgili Cem, dudağı ise onun kadehidir.

Cām-ı Cem efsanedür kim rindler söyler yürür
La`l-i nābuñ cāmdan sensin begüm Cemden ğaraz

G.201 3

f. Dahhāk: Dahhāk, iki omzunda çıkan yılanları insan beyniyle besleyen zalim bir hükümdardır. Dîvân`da sevgilinin yılanla benzetilen saçları sebebiyle zikredilir.

Bendeñi giryān iden şu`bān-ı zülfeynüñ gibi
Görmedi düşünde Dāhḥak ey şeh-i Cemşid-i fer

G.65 3

3.1.5. Masal Kahramanları:

a. Leylā, Mecnûn: Meşhur hikâyenin kahramanları olan Leylā ve Mecnûn, sevgili ve âşık için benzetilen olurlar.

Niçün bir zerre mihrüñ görmez ey meh bu dil-i şeydā
Niçün aḥvāl-i Mecnūna teraḥḥum eylemez Leylā

G.5 1

Leylā kelime manâsıyla gece demek olduğundan sevgilinin siyah saçları münâsebetiyle Mecnûn da deli manâsıyla ihâm-ı tenâsüb içinde anılır.

Derdüñ ile tağlara düşsem gerek didüm şehā
Yüri hey Mecnûn didi ol saçları Leylā baña

G.4 1

Mecnûn: Leylā`nın aşkının derdiyle aklının başından gitmesi, çöllerde perişan gezmesi, başına kuşların yuva yapması, saçının başının dağınıklığı, çöllerde hayvanlarla özellikle de ceylânla

⁹³ Levend, (1984:156)

⁹⁴ Pála, (1989:96)

arkadaşlık etmesi. zincire vurulması. kanlı gözyaşları dökmesi gibi sebeplerden dolayı bahis konusu edilir.

Saçları Leylâ'ya benzeyen sevgili "mecnûnum neyler" diye âşığın hatırını soracak olsa, âşık sevincinden âlemin pâdişâhı olur. Sevgili. âşığı deli edip dillere destân etmektedir.

Ol saçı Leylâ beni Mecnûn idüp
Ser-güzeştüm ellere destân ider

G.137/5

Mecnûn'un başında görünen kuş yuvası değil onun "aşk-ı ve'l-leylisi" ya da Leylâ'nın dert ve mihnetiyle başına gelen belâlardır. Âşık. Mecnûn'un başındaki yuvayı Leylâ'nın hicrânının kıssasını anlatan bir ağız olarak hayâl eder.

Qışsa-ı hicrân-ı Leylâyı hikâyet kıılmağa
Oldı Mecnûnuñ başında âşiyân güyâ dehen

G.367/2

Âşık. başındaki yaranın pamuğunu mihnet kuşunun yuvası olarak görür.

Degüldür penbe-i dâğum görinen başum üstinde
Benem Mecnûn-ı 'aşk ol mürğ-ı miñnet âşiyâmidur

G.81/3

Âşık. Leylâ saçlı sevgilinin gerçek mecnûnun kendisi olduğunu görmeyip kıssa-ı Mecnûna meyl etmesinden dolayı sürekli ağlayıp inler.

Âyet-i İsrâ Mecnûnun mezârına altın suyuyla yazılmalıdır.

Yiridür âb-ı zer ile mezâr-ı Mecnûna
Yazılsa âyet-i İsrâ bi 'abdihi Leylâ

G.28/3

Âşığın gönlünün ateşini cahil ve ahmaklar anlayamaz. Onun derdini anlayacak olan Mecnûndur.

Benüm süz-ı derûnum añlamaz nâ-puhte ahmaqlar
Çamum añlarsa ancak Qays-ı şahrâ-yı cünûn añlar

G.166/2

Şâir. hüsn-i talille Leylâ'nın küyünü bırakıp çöle giden Mecnûn'un deli olduğunu söyler.

Küy-ı Leylâyı koyup kıldı beyâbânda karar
İ'tikâd eyle ki bi'llâhi deliydi Mecnûn

G.347/3

b. Ferhād, Şîrîn: Ferhād, Şîrîn'in aşkıyla Bisütûn dağına delmesi sebebiyle âşıklığın ve sabrın timsali olarak, Şîrîn ise bu kelimenin lûgat manâsıyla kelime oyunu yapılarak tatlı, güzel sevgili olarak anılır.

Ne lâzım o kımak efsâne-i Ferhād u Şîrîni
Benüm Şîrîn-kelāmum ben senüñ Ferhāduñam şimdi

G.449 3

Ferhād'ın Bisütûn'u delmesi "iki eli taşın altında kaldı Ferhād'ın" şeklinde ifade edilirken "er ol baş yar" deyimiyile de Ferhād'ın tişesini başına atıp ölmesine işaret edilir.

Žiyā'î tişe-i ğamla şıyam Ferhād-veş başum
Er ol baş yar diyü Şîrîn-edā eylerse cānānum

G.271 5

Şâir, Ferhād'ın dağları delme sebebinin Şîrîn'in vuslatı için dağda altın ve gümüş araması olduğunu söyler.

Sîm ü zer ħarc itmek ister vuşlat-ı Şîrîn için
Bîsütûnda var ise ma' den arardı Kûh-ken

G.314 3

Ferhād'ın aşk için yaptıklarını beğenmeyenlere, şâir "onun gam dağında ettikleri bütün âşıklara gayret verir" der. Eğer Ferhād, sarp olan aşk geçidinin bir miktarını tişesi ile açmasaydı bu geçit asla açılmazdı.

Şarb idi der-bend-i 'aşk aşlā geçilmezdi eger
Açmasa tişeyle bir miqdārımı çün Kûh-ken

G.324 3

"Ferhād-ı kûh-ı aşkın ancak bir adı vardır" diyen şâir, âşıklıkta ikinci Ferhād olmak ister.

'Aşk-ı Şîrîn ile kazandıñ ad
Şāniyem şimdi saña ey Ferhād

G.55 1

Hüsrev ise Hüsrev ü Şîrîn hikâyesinin kahramanı olan meşhur İran hükümdârıdır. Bazen bu kıssaya telmihlerde bulunulduğu gibi çoğu kez lûgat manâsı olan pâdişâh kastedilir. Sevgili, Hüsrev olarak hayâl edilirken Hüsrev'in atı olan Şeb-dîz ile Şîrîn'in atı olan Gül-gün'un kelime manâları da düşünülerek sevgilinin saçı ve yanağı kastedilir.

Güzellik mülkine Hüsrevdür ol Ferhādı ol ey dil
Lebi Şîrîn saçı Şeb-dîz ruĥ-ı cānānedür Gül-gün

G.349 4

Sevgili. Şîrîn'in süte olan düşkünlüğü ve Ferhâd'dan dağı delerek süt istemesine telmihle Şîrîn'in süt kardeşi olarak anılır.

Bir gice dünyâya gelmiş Leylîyle kâkûli
Ol şeker-leb yâr ile Şîrîn süd kardaşdır

G.167 2

Kendi aşıklığını Ferhâd ve Mecnûn'dan üstün gören şâir. onları âşıklar defterinin zen-pâreleri olarak nitelendirilir.

Meded bir dahı aîmañ baña Ferhâd ile Mecnûnı
Yazılmış defter-i 'uşşâkda zen-pâreler gördüm

G.293 4

c. **Vâmık u Azrâ:** Bir beyitte sevgili işvesiyle Azrâ'ya. Vâmık da sabrı ve sevdası sebebiyle âşığa benzetilir.

Dil-berüñ derd ü ğamı cānumuza minnetdür
Vâmıka şorsañ olur 'işve-i 'Azrâ ma'zûr

G.108 4

Azrâ. "izâr" kelimesiyle olan ahenk ve imlâ yakınlığı sebebiyle sevgilinin yanağı için benzetilen olur.

d. **Züleyhâ:** Yûsuf kıssasının diğer mefhumlarıyla beraber zikredilen Züleyhâ. Yûsuf'a gelin odası hazırlaması sebebiyle anılır. Bir beyitte de Yûsuf'un vuslatını istediği için güle sarılmış sarmaşık için benzetilen olarak anılır.

Çemende şarmaşık gördüm gül-i büstâna şarmaşmış
Şanurdum kim Züleyhâ Yûsuf-ı Ken'âna şarmaşmış

G.191 1

3.2. Hânedânlar ve Kavimler:

3.2.1. Hindû, Karamanî:

Hindû: siyahlığı sebebiyle sevgilinin beni için. Karamanî de lûgat manası düşünülerek yine siyahlığı dolayısıyla sevgilinin saçı için benzetilen olur.

Bir nigâr-ı lâle-ruhdur mülket-i Rüm içre bu
Benleri Hindî degül zülfi Karamanî degül

G.257 4

3.2.2. Habeş:

Sevgilinin yüzünde ben ve ayva tüyelerinin bulunmaması tabidir. Çünkü Rûm'a Habeş sultanı gelmez.

Hâl u haţdan nola hâlî ise ruhsâr-ı nigâr
Hiç olur mı ki gele Rûma Habeş sultânı

G.466 3

3.2.3. Zengi:

Rakîb, kara yüzlü bir zenciye benzetilir.

3.2.4. Tatar:

Yağma, talan ve yakıp yıkma özellikleriyle tanınan Tatarlar, âşğın gönül şehrini yağmalayan sevgilinin derdi ve gamı olarak tasavvur edilir.

Yine Tâtâr-ı ğam târâc idüp yıkdı göñül şehrîn
Harâb olmağa yüz tutdı meded şâh-ı cihânum gel

G.252/3

3.2.5. Yahûdî:

Âşğın sarığı, harâb evinin içine sızan yağmur damlalarından sararıp Yahûdî destârına dönmüştür.

Müslümânlar n'eyleyem mânend-i destâr-ı Yehûd
Kaţrelerden cā-be-cā dülbendüm olmuşdur şarı

K.11/9

3.3. Ülkeler, Şehirler, Kaleler:

3.3.1. Çin:

Çin kelimesi ülke adı olması yanında sevgilinin saçını belirtmek için kıvrım manâsıyla da kullanılır. Miskin vatanı olan Çin ile sevgilinin zülfü arasında ilgi kurulur. Çin ülkesinin ceylanı, sevgilinin misk kokan zülfünün kokusunu duyacak olsa gelip kendini kurban edecektir.

Yañulmazsam haţadur zülf-i yâra misk ıtlâkı
Gelüp kırbân ola hiss itse ol büyü ğazâl-i Çin

G.337 3

Kâşi. Kâşân şehrinde yapılan bir çeşit çinidir. Sevgilinin elindeki kâşiyi gören Çin kâsesi onun çinî saçı gibi kadehine baş eğer.

Ayağuna iderdi ser-fürü çini saçun gibi
 Elünde devr ider görse bu kâşî kâse-i fağfûr
 G.134 5

3.3.2. Hoten:

Miskin elde edildiği ceylanın ülkesidir. Sevgili. Hoten sahralarından gelmiş bir âhû olarak hayâl edilir. Şâir "miskîn" kelimesini tevriyeli kullanarak âlemin Hoten ülkesi gibi koktuğunu ve bütün cihân halkının miskin olduğunu söyler.

Ser-cümle cihân halkın miskin ider ol âhû
 Bûy-ı ser-i zülfünden 'âlem Hoten olmuşdur
 G.144 4

3.3.3. Mısır, Bâbil:

Yûsuf kıssası münâsebetiyle anılan ve ülke, memleket manâlarında da kullanılan Mısır "Yûsuf-ı Mısr. mısr-ı melâhat. mısr-ı vücûd" gibi ifadelerle zikredilir. Şâir. sevgiliye "sen güzellik ülkesinin sultanısın. Yûsuf'u bırak Mısır'da sultan olsun." der.

Sevgilinin saçı siyahlığı sebebiyle Şâm'a benzetilirken yüzü ve yanağı Mısır olarak hayâl edilir. Gönül, Mısır'ı Şâm'a tercih eder.

Fikr-i zülfün kodı meyl itdi gönül ârizuña
 Terk idüp Şâm ilini gitdi diyâr-ı Mışra
 G.420 3

Mısır'da şeker yetiştirilir. Sevgilinin yüzü, şeker dudağının yetiştiği Mısır şehri, yanağının üzerindeki zülüfleri de Mısır'a şeker almaya gelmiş kâfirler olarak hayâl edilir.

İki kâfir Mışra gelmiş sükker almak kaçdına
 La'line şarķar ruħında şaınmañ ol zülf-i dü-tâ
 G.7 2

Bâbil ise kuyu, sihir ve büyü münâsebetiyle anılır. Sevgilinin çene çukuru, cadı olan saçının sürekli büyüler yaptığı Bâbil kuyusuna benzetilir.

3.3.4. Horasân, İsfehân, Şirâz, Kirmân:

Horasân ve Şirâz.meşhur şâirlerin memleketleri olması sebebiyle zikredilir. Şâir. güzel şiirlerinin bir benzerinin Horasân ve Şirâz'da bulunamayacağını söyleyerek şiirini över.

Bu tarzda bir şi'r-i dil-âviz Ziyâ'î
 Hakkâ bu ki Şirâz ü Horâsânda bulunmaz
 G.176 5

İsfehân. sürmesinin meşhur olması sebebiyle anılır.

Ey gözlerümüñ nûrı beni sürme ıpaııdan
Hâk-i kâdemüñ kuhlı Şifehânda bulunmaz

G.176 4

Kirmân ise sevgilinin kan dökücülüğü ve kahramanlığı sebebiyle geçer.

3.3.5. Şâm:

Sevgilinin saçının siyah olması sebebiyle Şâm. gece ve siyah manâsı düşünülerek anılır. Güneş ışıklarının seher vakti sevgilinin saçına yansması Rûm sultanının Şâm'ı fethetmesi şeklinde ifade edilir. Sevgilinin yüzünü saçına tercih eden şâir, kaleminin Rûmeli'nden Şâm'a gidemeyeceğini söyler.

Vaşf-ı zülfin yazamam rüyını medh eyler iken
Rûmilinden hiç olur mı ki gide Şâma kalem

K.6.12

3.3.6. Bağdâd, Yemen:

Bağdâd âşğın gönü için benzetilen olup Moğol istilasında yıkılmasına işaretle ve "bâde harâbi'l-Basra" söyleyişyle beraber sevgilinin zulmünü anlatmak için kullanılır.

Kûyu Kâbe. yüzü Mısr. saç Şâm olan sevgilinin derdiyle âşğın gönül şehri Bağdâd, hâli ise Yemen'dir.

Ka'be küyuñ rüy u zülfüñ Mısr u Şâm
Şehr-i dil Bağdâddur hâlüm Yemen

G.348 3

Yemen, sevgilinin dudağının benzetildiği akik taşının çıkarıldığı yer olması sebebiyle de zikredilir.

3.3.7. Aden, Bedehşân:

Aden. incisinin meşhur olması ve sevgilinin dişlerinin bu inciye benzetilmesi. Bedehşân ise sevgilinin dudağının benzetildiği la'l taşının buradan çıkarılması sebebiyle anılır.

Dişleri dürr-i semîn ammâ 'Adenden çıkmamış
Cân deger la'l-i lebi illâ Bedahşânî degül

G.257 2

3.3.8. Ken'ân:

Yûsuf peygamberin memleketi olması sebebiyle bu kıssa ile ilgili beyitlerde geçer.

Şüretâ Yûsufdur ol gül lik Ken'ânî degül
Pâdişâh-ı mülk-i cândur Mısr sultânı degül

G.257 1

3.3.9. Rûm, Rûmili:

Güzellerinin beyazlığı sebebiyle sevgilinin yüzünün benzetildiği Rûm'dan kasıd Anadolu'dur. Sevgilinin siyah saçları içindeki hâlden ve hatttan hâli yüzü diyâr-ı Rûm'dur. Sevgilinin yüzünün iki tarafında yanağına düşen zülüfleri Rûmeli'ne gelen iki ejderha olarak hayâl edilir.

'Ârız-ı cānāna düşdi şafımañuz zülf-i dü-tâ
Ġāfil olmañ Rûmiline geldi iki ejdehâ

G.7:1

Rûm illeri ise Trakya ve Balkanlar'da kalan yerler için kullanılır. Bütün Rûm illerini gezen şâir, sevgilinin güzelliği ayarında bir güzel görmediğini söyler.

3.3.10. İstanbul:

Âşık, iki gözünün yaşının birbirine karışmasını İstanbul'da Karadeniz ve Marmara'nın buluşmasına benzetir.

İki gözümüñ yaşı birbirine aqđı
Buluşdı Sitanbul'da şanasın iki deryâ

G.8 2

İstanbul'da meyhâneleri ve Hristiyan güzelleri ile meşhur olan Galata, "kala ta" söyleyişini de hatırlatarak sevgilinin küyunun mukâvесе edilmesiyle anılır.

Küyuñ var iken dünyede ey hür-ı cinānum
Gönlüm dilemez şehr-i Sitanbulda Qalatâ

G.8 3

Ayasofya dünyaca meşhur olsa da âşık, sevgilinin güzelliği gibi bir mabed görmediğini söyler.

Ben bulımadum cāmi'-i hüsnuñ gibi ma'bed
Meşhür-ı cihān olmuş egerçi Ayāşofyâ

G.8 4

Yedikule ise zindanları sebebiyle anılır.

İlâbs olsa Zîyâ'î Yedi-kullede sekiz yıl
 Virmezdi sekiz cennete didârufî cânâ

G.8 5

Vefâ semti şeyhi (bkz. Şeyh-i Vefâ) dolayısıyla anılırken bir beyitte de şâir sâbâ rûzgârına “ sanavber boylu sevgiliyi Vefâ tarafına ek” der.

3.3.11. Buhârâ:

Rakîbin suya gitmesini “Buhârâya gitmiştir” diye ifade eden şâir “bu haraya (nereye) gitmiştir” şeklinde de düşünerek kelime oyunu yapar.

Şuya gitdi rakîb-i bed-ef'âl
 Didiler Buhârâya gitmişdür

MÜF.6

3.4. Anadoluya Ait Yer Adları:

3.4.1. Karaman:

Kelime manâsı dolayısıyla sevgilinin saçı için benzetilen olan Karaman, Rûmeli'yle beraber anılır. Şâir, sevgilinin zülfünü vafsettiği şiirlerini Karamanlılar için bir hediye olarak görür.

Rûmilinde vaşf-ı hüsnuñ gibi olmaz ber-güzâr
 Vaşf-ı zülfün tuhfedür şâhum Karaman ehline

G.402 4

3.5. Rûmeli'ye Ait Yer Adları:

3.5.1. Edirne:

Ziyâ'î, Edirne'li şâir Cevrî için yazdığı gazelinde bir beyitte bu şehri anar.

Ziyâ'î zulmet-i zulm içre kaldı cümle şevk ehli
 Olaldan Edrine şehrinde Bağkaloğlunuñ devri

G.458 5

3.5.2. Hersek:

Hersek kelimesi “her seg” olarak da kullanarak kelime oyunu yapan şâir, sevgilinin ağyar ile beraber Hersek'i seyrettiğini söyler.

Seyr ider ağyâr ile tenhâca Hersek illerin
 Beñzer ol âhû maħabbet eylemişdür her sege

G.412 4

TC YÜKSEK İHTİSAP KURULU
 İZMİR İHTİSAP MERKEZİ

Bir beyitte de şâir kendisinin Hersek`de Sancak Beği olduğunu hayâl eder.

Beglügüm varur kabā cem`ine mîrem gūyā

Rûmilinde baña sancağ virilmiş Hersek

G.229 2

3.5.3. Karadağ:

Şâir. Karadağlılar gibi hazır cevap olduğunu söyler.

Kıyās itme bizi her ahmağ u nā-cins ü nādāna

Karadağ gibi sulţānum bugün hāzır cevābuz biz

G.183 2

3.5.4. Eski Kiliselik:

Karlova-Plevne yolu üzerinde Balkan dağları geçidi olan İzladi kazasının bir karyesidir.⁹⁵ Divānda kelime manâsı sebebiyle âşığın gönlü için benzetilen olarak anılır.

Bugün cevrüfle göflüm yıkdıñ aşlā virmedüñ şüret

Ğamuñla ey şanem dil hānesi Eski Kilisālık

G.215 2

3.5.5. Akhisar:

Akhisar Prusac kalesi Bosna`da Vrabas ırmağı kaynağına yakın bir kasabadır. Kasabanın yalçın bir kaya üzerine oturtulmuş beş köşeli bir kalesi vardır.⁹⁶ Dört tarafı cehennem kuyusu gibi uçurum ve kayalık bir yerdir.⁹⁷ Şâir, sevgilinin vuslatına ulaşmayı dağları aşıp Akhisar`a varmaya benzetir.

Güzār itmek hişār-ı vaşluña der-bend-i firkatdan

Hemān gelmek gibidür Akhişāra küh-sār ile

G.396 2

3.5.6. Benefşe:

Osmanlı döneminde önemli bir askerî üs ve kalabalık bir merkez iken bugün küçük bir köy haline gelen Benefşe. Mora yarımadasının parmak şeklindeki uzantılarından doğudaki dil ucunda.

⁹⁵ Ayverdi, (1981:56)

⁹⁶ Kâmil Su, (1979): *Tarih-ı Bosna Der zaman-ı Hekimoğlu Ali Paşa*, Kültür Bakanlığı Yayınları Ankara: s.125

⁹⁷ *Evliya Çelebi Seyâhatnâmesi*, (1993): Üçdal Neşriyat, İstanbul: s.123

etrafı denizlerle çevrili kayalıkların üzerine kurulmuş bir liman şehridir.⁹⁸ Benefşe limanı âşığın gözyaşı için benzetilen olarak anılır.

Eşk-i çeşmüm hayâl-i zülfi ile
‘Aynı ile Benefşe limanı

G.451 3

3.6. Dağlar, Denizler, Nehirler ve Adalar:

Efsânevi bir dağ olan Kâf. Fuzûlî'nin bir gazeline yazılan nazîrede Ankâ ile beraber anılır.

Ey Ziyâ'î olmuşuz ‘âlemde bi-nâm u nişân
Biz ‘adem ‘ankâsıyuz Kâf-ı kanâ‘at beklerüz

G.169'7

Ferhâd'ın Şîrin'in aşkı için deldiği Bisütün dağı ise hikâyenin diğer mefhumları ile beraber zikredilir.

Şâir'in Hasan Paşa'ya yazdığı Deryâ Kasidesi'nde anlatılan deniz Akdenizdir. Hasan Paşa'nın kahramanlığı ile kâfirlerin Akdeniz'deki mevcudiyetini sildiğini söyleyen şâir, denizin Paşa'ya muhabbet kılmak için kapısına gelip kalesini kucakladığını söyler.

Âşığın gözyaşları fazlalığı sebebiyle Akdeniz'e benzetilirken sevgilinin gözünün fikri Akdeniz'deki Şahin adası olarak hayâl edilir.

Nehirlerden Nil nehri âşığın gözyaşları için benzetilen olur. Şâir; Nil, Ceyhun, Fırat, Dicle ve Şatt nehirlerini beş vakit kıldığı namaza benzetir.

Ey Ziyâ'î başumuz beş vakitte
Nîl ü Ceyhûn u Fırât u Dicle Şattı

G.205/5

3.7. Bazı İnsan Tipleri ve Meslek Erbâbı:

3.7.1. Pâdişâh:

Dîvân'da hünkâr, şeh. şâh ve sultân olarak geçen pâdişâh; adâlet, lutuf, cömertlik gibi vasıflarla ifade edilir. Emrine tâbî kulları çok olan ve bir bakışı ile onları ihyâ eden, memleketin tek hâkimi olan sultân Dîvân'da sevgilidir. Lutuf ve ihsânının yanında kullarına istediği gibi davranıp onları cezalandırabilir.

Âsitânuñda kılıyam o şeh-i hûbânuñ
Eylesün her ne dilerse baña gönli sultân

G.372 4

⁹⁸ İslâm Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, C.V, s.435

Âşıklar ve onların gönülleri bir garip gedâ olduğundan pâdişâhın vasfını ummak divâneliktir. Sultân fakir kulları ile muhâtab olmaz.

Vuşlatı umma gönül eyleme divânelügi
Bir gedânuñ ola mı hem-demi sulţân-ı cihân

G.366 2

Hünkâr, tebâsının şikâyetlerini dinleyip derdine dermân olur ve zalimlerin zulmünü engeller. Âşığa zulm eden ise pâdişâh olan sevgilidir.

Cihân eyler şikâyet pâdişâha zulm-i zâlimden
Belâ bu kim baña zulm eyleyen ol pâdişâhumdur

G.117 2

Sevgilinin vuslatını isyeten âşıkların halleri pâdişâhtan para isteyen kullara benzetilir.

Bazen de sevgilinin dertlerinin âşınası olan âşık, kendisini gam mülkünün sultânı ve melâmet şehrinin pâdişâhı olarak görür.

3.7.2. Vezîr, Emîr:

Bir beyitte âşık kendisini aşk pâdişâhının vezîri ve mihnet ülkesinin emîri olarak görür.

Şu dem ki pâdişeh-i 'aşka ben vezîr oldum
Virüldi mülk-i miñnet baña emîr oldum

G.290:1

3.7.3. Serdâr, Asker, Sipâhî, Dizdâr, Subaşı, Vâli, Kâtib:

Serdâr, komutan demektir. Kahramanlık ve savaşta usta olan âşık, bağındaki yaraların çokluğu sebebiyle kendisini derd ehlinin komutanı olarak görür.

Âşık, sevgilinin hattını sultânın askerlerine benzeterek sevgilinin, bu askerleri rakîbin üzerine göndermesini arzu eder.

Haţuñ gelsün görüp ağıyâr-ı bî-ğayret nüfur itsün
Güzeller mülkinüñ sulţânısın a'dāya 'asker çek

G.235 5

Sipâhî, Osmanlı ordusunda tımar sahibi olan askerdir. Âşık, sevgiliden ayrılıp sefere gitmemek için tımarından vazgeçen bir sipâhî olarak hayâl edilir.

Olmasun olmazsa meylüñ tek ırak sürme beni
Çok sipâhî var sefer kılmaz geçer tımârdan

G.371 3

Dizdâr. kale muhafızı olup Divân'da bir beyitte vücûd kalesinin burcuna çıkan gam düşmanının şikâyet edileceği merci olarak geçer.

Gözyaşı münâsebetiyle kelime oyunu yapılarak anılan subaşı. gam şehinin dergâhını bekleyen âşğın gözbebeği için benzetilen olur.

Şeh-i gam dergehinde merdüm-i çeşm oldı şubaşı

Ziyâde olsun anuñ yâ İlâhî dem-be-dem yaşı

G.437 1

Zaîm. zeâmet sahibi sipâhîlere verilen addır. Akıl, bekâ mülkünün zaimidir.

Debîr. kâtib anlamına gelir. Âşğın gözyaşları mürekkep. bütün cihân halkı debîr olsa yine de memdûhun keremini yazmaya yetmez.

İl ıssı ise vâlidir. Âşık, sevgiliye “eğer rakîbe iltifât ettiysen il ıssı duymadan bu yaptığını inkâr et” der.

Rakîbe el virüp itdûñse merhabâyı eger

İl ıssı duymadın eyle efendi inkârı

G.433 3

3.7.4. Ferrâş, Saka, Kapıcı:

Âşğın âhu her sabah dokuz kubbeli gökyüzü camîini süpüren bir ferrâştır. Bazen de âhının rüzgârı ferrâş olup sakaya benzetilen yaşlı gözleriyle birlikte sevgilinin eşiğini silip süpürürler.

Niçe kez âsitân-ı yârı silmişdür süpürmişdür

İki çeşmüm iki saqqâsı bād-ı âh ferrâşı

G.437/4

Sevgilinin kapısında ayak tozunu sürme yapmak için kapışan âşğın gözleri onun kapısının kapıcıları olarak tasavvur edilir.

Güneş. memdûhun dergâhının kapıcısıdır.

Âsitânında hilâl eksüklü kuludur anuñ

Bir zavallı kimsedür der-gâhu der-bâni güneş

K.4 28

3.7.5. Hırsız, Harâmî:

Hırsız. sevgilinin gözü ve gamzesi için benzetilen olup “uğru gözüne kül dökmek” deyiimiyle anılır.

Görüp saçında çeşmini yandı kül oldı ten

Uğrı gözine ‘ârif olan gice kül döker

G.145 4

Sevgilinin gamı. beden kalesini yıkan harâmî olarak nitelendirilir.

Bedenüm kal'asını yıkdı harâmi-i gamuñ

Ezel olduğı gibi olmaya 'ömrâ ma'mür

G.108 2

Haydutların kervânları basıp malları yağmalamasına işaret edilen bir beyitte akıl kervâna. mey ise kervânı talan eden harâmîye benzetilir. Harâmî ve hırsızlar geceleri ortaya çıkıp etrafı virân edip kaçarlar.

Bağda hazân rüzgârının ağaçların yapraklarını dökmesi. harâminin zulm ile tüccârı soymasına benzetilir.

Bâğda bād-ı hazân bulduğı eşcârı şoyar

Şol harâmî gibi kim zulm ile tüccârı şoyar

G.83 1

3.7.6. Muhtesib:

Eski zamanların belediye reisi olan muhtesibe ihtisâb ağası da denirdi. Bunların bir vakitler ahlâk ve din zabıtası vazifesi gördükleri anlaşılır.⁹⁹ Muhtesib. Divân'da şarap içmeyi yasaklayan. meyhâneleri basan, âşığın yakasını parçalayan ve meclis ehlini huzursuz eden bir kimse olarak geçer. İçkiyi gizli içmeyi tavsiye eden âşık. muhtesibi zebânîye benzetir. İlginç bir meclis manzarasının görüldüğü aşağıdaki beyitte muhtesibin meyhâneyi basmasıyla sofî şarabı ve kadehi eteğinin altına saklayıp kaçar.

Yaşam çâk itdüğine muhtesib derdüm yok oldur derd

Şarâb u cāmı şöfî zîr-i dāmân eyledi kaçdı

G.440 4

3.7.7. Dihkân, Bâğbân:

Âşık. gönül mezraına sevgilinin vuslat ümidinin tohumlarını eken bir çiftçidir. Fakat göz yaşlarının çokluğu sebebiyle bu mezraı sel alır.

Tasavvufî manâsı olan bir beyitte de Allah. dihkân-ı ezel olarak geçer.

Olsa bulsa tohumını ekdikde dih-ğân-ı ezel

Hây u hüdân ğayrı nesne biçmemişdür mâ-ğaşal

M'F.18

⁹⁹ Onay. (1992:298)

Gavvâs, inci çıkarmak için denize dalan dalgıç demektir ve âşık için benzetilen olarak anılır. O, ezelden gavvâs olup aşk denizine daldığı için şiirleri inci dizisi gibidir.

Şi'r-i Zîyâ'î tañ mı olursa dürr-i manzûm

Ġavvâs olup ezelden deryâ-yı 'aşka taldı

G.470:5

Şinâver, yüzücü demektir. Âşıklar sevgilinin gam denizinin şinâverleridir.

3.7.9. Mîmâr:

Evinin hâlini anlattığı kasidesinde kızgınlıktan evin mîmârına bedduâ eden şâir, bir beyitte de sevgiliyi muhabbet hânesi olan gönlünün mîmârı olarak görür.

Göñül vîrânedür ey cân haber-dâr eyle cânânı

Ĥarâb oldu maĥabbet hânesi mi'mâra 'arz eyle

G.401:2

3.7.10. Meşşâta:

Meşşâta, gelin süsleyicisi demektir. Sâkî, kadehiyle elinde gülgünesi olan meşşâtaya benzetilir.

Sâkî meşşâta mey-i gül-gündür gül-günesi

Saña bir reng olmasun meclisde ey şâhib-cemâl

G.266 2

3.7.11. Kayyûm:

Câmi bekçisi olan kayyûm, gökyüzü câmiinin kandilleri sayılan yıldızları yakan Allah için benzetilen olur.

Seyyâre şanma kayyûm-ı Kudret sabâĥa dek

Gör câmi'-i sipihre ne kandiller yaĥar

G.127 3

3.7.12. Hatîb, Kadı:

Şâir. kendisini kadı olarak hayâl ettiği bir beyitte sevgilinin rakîb ile birlikte mahkemeye davâyâ gelmesini ister.

Âşık. Cuma hutbesi veren bir hatîbdir. Fakat sevgilinin kasrının merdiveni ona minber olmadığından hatîblikden vazgeçer.

Baňa çün nerd-bân-ı kaşruñ olmadı bugün minber

Efendi hürmet-i Cum'a haķı geçdüm hıṭâbetden

G.333 3

3.7.13. Gûrgen, Cellâd:

Sevgilinin zenehdânının hasretiyle ölecek olan âşık, kabrini mezar kazıcısının hoşça kazmasını ister.

H̄asret-i çâh-ı zenaḥdânuñla çâk olursa ten

Ḥabrümi lutf eylesün bir hoşça kazsun gür-ken

G.324 1

Cellâd. sevgilinin yan bakışı olan gamzesidir. Âşık kendisini pâdişâhın cellâdının önündeki günahkâra benzetir.

3.7.14. Misâfir, Komşu:

Güneş. her sabah yeniden doğması ve akşam vakti batması sebebiyle âlemin mîsâfiri olarak hayâl edilir.

Âşğın gönlü de sevgilinin derd. gam ve eziyetlerinin misâfir olarak ağırlandığı bir evdir. Âşık. sevgilinin derd tekyesine misâfir olacak olsa önüne yiyecek olarak gözyaşı dânesi düşer.

Hem-sâye komşu demektir. Şâir. evinin önünü mezbele ile doldurdıkları için komşularına bedduâ eder.

3.7.15. Cânbâz:

Sevgilinin kâkülüne yapışmış olan gönül. ipe sarılmış cânbâz oğlanına benzetilir.

Göñül tıflı yapışmış rîsmân-ı kâkül-i yâra

Görenler dir ki cân-bâz oğlanı urğana şarmaşmış

G.195 4

3.7.16. Sarrâf:

Altın işi ile ilgilenen, onun değerini ölçen kimsedir. Âşık, dertten sararıp saf altına dönen vücudunun değerini anlayacak bir sarrâf bulamamaktan şikâyet eder.

Derd ile beñzüm şararsa ey Ziyâ`i ğam degül
Ben zer-i hâliş-vücüdem n`eyleyem şarrâf yok

G.216 5

3.7.17. Çocuk, Yetim, Şehr Oğlanı:

Âşık ana rahminde iken sevgilinin merhametsizliğini işitip kanlar içtiğini ve dünyaya gelmek istemediğini söyler.

Rahm-ı mâderde iken rahmı yok âfet işidüp
Kanlar içdüm niçe dem çıkmağa cânım yoğ idi

G.477 4

Mektubunda derdini sevgiliye anlatmasına rağmen onun halini anlamayıp çocukluk etmesinden şikâyet eder.

Nâmede saña yazardum ğam u derd ü keselüm
Tıflı eyyâmı idüğündür benüm ammâ ecelüm

G.282 1

Mektebe bir üstâdın yanına tahsil için verilen çocuk bazen âşık, bazen de onun gözyaşları veya gönlü için benzetilen olur.

“Dürr-i yetim” münâsebetiyle âşık kendisini sevgilinin derdiyle bağı delinmiş gözü yaşlı bir yetim olarak tavsif eder.

Şehr oğlanı, eskiden muhallebici de denilen, İstanbul'un kibar çocuklarına verilen addır. Âşık, hercâyiliği sebebiyle bir daha şehr oğlanı sevmeyeceğini söyler.

Âfitâb olursa ayruğ sevmeyem şehr oğlanın
Şimdilik hercâyî sevmekden Ziyâ`i fâriğam

G.427 6

3.8. Eğlence Hayatı:

3.8.1. Bezm:

Âşıkların yiyip içip eğlendiği, musiki dinlediği, kadehin elden ele dolaştırıldığı, dilberlerin raks ettiği meclise bezm adı verilir. İçki meclisi baharın gelip güllerin açılmasıyla başlar. Cihân halkı gül mevsiminde meclise döşenip şevke gelerek sâkinin dolaştırdığı kadehle kendilerinde

geçerler. Bahar mevsiminde sâkinin kadchi ikrâm etmesiyle sâbâ rüzgârı, kadeh ve safâ, âşıklar için birer meclis arkadaşı olurlar.

Getür cām-ı sürür encāmı sâkî devr-i güldür bu
Şabâ hem-pâ şafâ hem-dest ü şahbâ hem-ser-i terdür

G.66 2

Meclis, geceleri kurulduğundan mum meclisin vazgeçilmez bir unsuru olur. Sevgilinin yanağı, firkat gecesini aydınlatan mum olarak hayâl edilir. Âşıklar, bu mumun ateşinde yanıp yakılan pervânelerdir. Sevgilinin aşk şarabıyla sarhoş olan pervânenin kanatlarını ateşte yakması, sarhoş âşığın gömleğini yakmasına benzetilir.

Gökyüzünü bir meclis olarak tasavvur eden şâir, meleğin sâkî, şafağın şarap, yıldızların meze, hilâlin kadeh, güneşin mum, gökkuşağının ise çalgı olduğu mükemmel bir meclis manzarası çizer .

Melek sâkî şafağ mey nuğl encüm mâh-ı nev sâğar
Güneş şem^c-i şafâ kavş-i kuzah çeng ü semâ meclis

G.188 4

Şarabı bulması sebebiyle Cem ve bezmi bir arada kullanan şâir bu âlem bezminde kadehin kalıcı Cem'in ise geçici olduğunu söyleyip âlemin fâniliğini ve yaşanan güzelliklerden kâm alınması gerektiğini ifade eder. Dünyanın dertlerini unutup eğlenmek için mey meclisi ve emsâlsiz bir güzel gerekir.

Kahr-ı dünyâyı ferâmüş eyleyüp ^cayş itmege
Mey gerek meclis gerek maḥbûb-ı müstesnâ gerek

G.237 3

Meclis, mutluluk ve neşe menbâ olduğundan şarabın keyfiyeti sayesinde insanın gam ve kederleri kaybolur. Meclise bezgin ve sıkıntılı gelen neşelenip gider.

Meclis-i ^caşka melûl olup gelen hürrem gider
Nite kim giden der-i mey-hânedan bi-ğam gider

G.125 1

Âşık, "mey meclisinde sarhoşla konuşmak müşküldür" diyerek sarhoşa söz anlatmanın ne kadar güç olduğunu ifade eder. Yine sarhoşlar, içkinin etkisiyle kendilerini kaybederek üstüne başına içki dökerler.

Sarhoşluktan sonraki ayılma esnasında hasıl olan başağrısı ve sersemlik hâline humâr denir. Âşık içki meclisinin güzel bir meclis olduğunu fakat sonrasında pişmânlık geleceğini söyleyerek sevgilinin büsesine nâil olan gönlüne humârı yani firkatı hatırlatır.

Dilâ bus-ı leb-i cânâna mağrur olma firkat var
Bilürsin âhîrinde bezm-i şahbânuñ nedâmet var

G.94 1

a. Meyhâne, Şarâb, Kadeh: Meyhâne içki içilen yer olup meygede. hûnhâne. harâbât olarak anılır. Tasavvufî manâda ise aşk şarabının içildiği tekvedir. Üzüm suyu olan şarap ise "velâyet bağının ağacının meyvesi"dir.

Mey. bâde. sahbâ. cur`â. duhter-i rez isimleriyle anılan şarap rengi ve lezzeti sebebiyle sevgilinin dudağı için benzetilen olur. Dudak şekil itibarıyla "mey" yazılışındaki "mim" harfidir.

Mey meclisinde ol şanem-i mey-perestümüñ
Güyâ dehân-ı bî-bedeli meyde mîmdür

G.67 4

Bahar mevsimini ganimet fırsatı olarak gören âşık, sâkiden kadehi getirmesini ister.

Gel ey sâkı bahâr irdi getür câm-ı muşaffâyı
Şafâ kesb idecek demdür bu fırsat-ı ğanîmetdür

G.64 2

Sabûh, mahmurluktan kurtulmak için sabah içilen şaraptır. Mey-i gassâle ise içilen ilk üç kadehin adıdır. Şâir, yıkayıcı içki manâsındaki mey-i gassâlenin gönlü "gill u gışş"tan temizlediğini söyler.

Duhter-i rez: üzümün kızı, ümmü`l-habâis ise kötülüklerin anası demek olup ikisi de şaraptan kinâyedir. Âşık "kimi kızını kimi anasını sever" atasözüyle kendisini anlamak istemeyen sofiye çatar.

Şöfiye ümmü`l-habâis `âşıka rez duhteri
Bir meşeldür kimi kızın kimi anasın sever

G.153 4

Âşık, "mey arzusu kişiyi ehl-i nâr" eyler diyerek içkinin harâm olduğuna işaret eder.

Halk, âşığı "şarap içtin" diye azarlayıp hakaret eder. Oysa o. sevgilinin dudağının şarabıyla sarhoştur.

Kadeh: ayak. tolu. sâgar. câm. peymâne. kabak isimleri ile anılır. Cur`â ise kadehin dibinde kalan son yudum şaraptır. "Ayakta kalmak" deyimini tevriyeli olarak kullanılır.

Niçe bir cür`a-veş ayakda kalmağ pây-mâl olmağ
Şarâb-ı hoş-güvâr irişdi sâkı hürmetüñ geldi

G.476 4

Âşığın gözü sâkiye, kanlı gözyaşı ise kırmızı rengi sebebiyle şaraba benzetilir. Âşık kendisini sevgilinin dudağının meyinden mahrum edenlere "tolu câma ermeyin" diye bedduâ eder. Şarap testisi olan sebû ise sevgili ile sâgarı dudak dudağa görüp hayretinden "al kuşağı"na vurur ve kadehe devamlı boyun eğmesi sebebiyle anılır.

Rûh-ı sâni: şarap veya rakı demektir. Belki inbikten iki defa geçmiş rakı belki de şaraptan çekilmiş rakı olabilir.¹⁰⁰ Erguvân şarabı ise mahmurluğu gideren ferahlık verici bir içkidir.¹⁰¹ Âşık, erguvân şarabının kendisine rûh-ı sâni olduğunu söyler.

Rûh-ı sânidür Ziyâ'îye şarâb-ı erguvân
Gönlümüz şevk ile tolsun sen de ey peymâne tol

G.263 5

Bektâşi ve Kızılbaşlarca Hz.Hüseyin'in kanına teşbih olunduğu için kadehi avuç içinde saklayarak içmek adet olmuştur.¹⁰² Bu adet Dîvân'da "Harâmî-veş kadeh el içinde tutulmakta" şeklinde ifade edilir.

b. Esrâr: Hint kenevirinden elde edilen uyuşturucu ve keyif verici bir madde olan esrâr; sırlar, aklın erişemeyeceği işler manâsına gelir. Sevgilinin ağzı küçüklüğü sebebiyle bir sırdır. Yine o ağızda, içeni sarhoş ettiği için esrar özelliği vardır.

Ben leb-i dil-ber gibi şîrîn müfferih bulmadum
Aşlın aşla bilmezem hayrânem ol esrârdan

G.371/2

Esrâr sarhoşluğu "hayrân, hayret" kelimeleri ile ifade edilir. Âşık, sevgilinin dudağını gördüğünden beri hayrandır ve bunun sırrını çözememektedir.

Tasavvufî manâda esrâr; Allah'ın ve âlemin sırlarına dair hikmetlerdir. Âşık bu sırları keşfedip cahillere öğretmek ister.

Keşf-i esrâr eylesem hayrân iderdüm 'âlemi
Şaqlamazdum degme câhilden degül ammâ yiri

G.447 3

Zaman zaman esrârın meyden daha üstün olduğunu söyleyen şâir, gam esrârının keyfiyyetini aşk şarabının humârına tercih eder.

Esrâr içenler tatlıya düşkün oldukları söylenir. Esrâr üzerine yenen tatlı, keyfe cilâ verirmiş. Bu tatlı da genellikle helva olup sevgilinin dudağına kinâye ile anılır.

¹⁰⁰ Omay, (1992:349)

¹⁰¹ Omay, (1992:149)

¹⁰² Omay, (1992:349)

Žiyâ'î bengî-i esrâr-ı 'aşk-ı dil-berem ammâ
Müyesser olmadı helvâ-yı vaşlı buña hayrânem
G.297 5

3.8.2 Bayram:

Hilâlin görünmesiyle birlikte Ramazan bitip bayram başlar. Sevgilinin hilâle benzetilen kaşlarını veya aunun nalındaki hilâl şeklindeki nalçesini görmek âşıkların bayramı olarak ifade edilir.

Âşık, sevgilinin salına salına gelmesini onun ayrılığının oruçlularına “bayram geliyor” diyerek müjdelere. Sevgilinin visâlini bayram olarak tasavvur eden şâir bunu engelleyenlere “bayrama irmeyin” diye bedduâ eder.

Meclis ehli bir aylık Ramazan boyunca meyhâneye gitmemiş olduğundan içkiye hasrettir. Bayramda hilâl rindlere meyhâne kapısının anahtarı olur.

Rindler Ğid olıcağ kûy-ı Ğarâbata gider
Tut ki bayrâm ayıdur mey-gedenüñ miftâhı
G.434 3

3.8.3. Av:

Âşığın gönlü sevgilinin dâne olan benine gelip zülfünün dâmına takılmış bir avdır. Av esnasında avcı kuş (şâhbâz) kullanılır. Âşık kimi zaman mahabbet şâhının kolundan uçurduğu gözü bağlı bir şâhbâz olur.

MaĞabbet şâhınuñ bir gözi baĞlu şâh-bâziyam
Ecel mürĞin henüz avlatmayup Ğoldan uçurmuşdur
G.75 4

Bir şehsüvâr olan sevgili nâz atına binip âşığın cân kuşunu avlar.

Bindi semend-i nâzına ol şeh-süvârî gör
Şayd itdi mürĞ-ı cânımı didi şikârî gör
G.128 1

3.8.4. Bazı Oyunlar:

a. **Gûy u ÇevĞân:** Gûy: top. çevĞân ise başı eğri cirit sopasıdır. Bir meydanda ata binilerek eldeki sopa ile topa vurmak sureti ile oynanan bir oyundur. Sevgili, aşk meydanının şehsüvârı, zülfü çevĞânı, âşığın başı ise meydanın topudur.

Başumuz tȯb itmişüz meydān-ı ‘aşk-ı yāra biz

Ṭotalum ol şeh-süväruñ zülfi çevgān olmasun

G.350 4

b. Tavla: Âşık kendisini üstād-ı nerrād yani usta bir tavla oyuncusu olarak görür. O. sevgilinin belāsının tavla tahtasında sürekli zar olmaktadır. Âşık, tabut tahtasını tavla tahtasına. kendisini de zara benzetir.

Tahta-yı tābutum üzre inledür dil-ber beni

Tahta-yı nerd üzre güyā ben kılın zār eylemiş

G.197 2

c. Satranç: Satranç ile ilgili olarak nat`, şāh, at, beydak, ferzāne, ruh gibi tabirler kullanılır. Âşık, satranç oyununda şāh olan sevgiliye rakibi yanıltmak için bir oyun çeşidi olan açmaz (mansûbe) koymasını tavsiye eder.

Görmek dilerse beydağ-ı hāl-i ruhuñ rakīb

Açmaz ço şāhum arada ferzānelik budur

G.126 2

Cān beydağı gönlün satranç tahtasından kaçmak için şāhu görmesine rağmen oyunu bitirmemek için şāh demez.

Naṭ^c-ı dilden kaçaram bārī diyü beydağ-ı cān

Niçe ferzāne olur şāhu görür şāh dimez

G.170/2

d. Güreş: Âşık güreş meydanında gam pehlivanını yendiğini söyler.

Bugün ğam küştî-girin hāke şaldum pāy-māl itdüm

Senüñ şevk-i mey-i ‘aşkuñla çün meydāna çıkdum ben

G.365/4

3.9. Çeşitli İnanç, Âdet ve Gelenekler:

Süslenme ve düğün ile ilgili olarak kulaklara küpe takılıp göze sürme çekildiği söylenir. Gelinlerin saçları yapılarak yanaklarına allık sürülür. kızların el ve ayaklarına kına yakılır. Düğün ziyafetlerine çanak çanak yemek taşınır.

Mecnün başında şañma ki mürğ āşiyānidur

Leylā velimesine gelüpdür çanağ ile

G.407 4

Bayramlarda el öpmek adettir.

İd-gehde öpmege cānān elin kıldum duā
Kaldum ayakda baña dest-i duā el virmedi

G.446 2

Gezgin dervişler uğradıkları şehirlerdeki düğünlere misafir olurlar. Bazen davetsiz de olsa sofralara çökerler.

Bir pişmanlıktan, üzüntü veya yastan sonra göğüs dövüp yaka yırtmak âdettir. Ölen kişinin ardından yas tutup karalar giyilir.

Gördi kim cellād-ı ğam öldürdi ben dil-ḥasteyi
Kara bahtum gibi mâtem geydi ol nūr-ı İlāh

G.395 2

Şâir, ölülerin rûhunun duâya muhtâc olduğunu söyler. Kabir ziyareti yapmak ve ölüye duâ etmek adettir.

Hāk-i mezār-veş gönül alçaκluğın kılup
İtsüñ düā ziyāret idenler mezārımı

G.491/4

Ölünün arkasından helva yapıp komşulara ve fakirlere dağıtılır.

Öldüğinden sofrā güftārı Ziyā'î ḥastenüñ
Fi'l-meşel beñzer ḥalāvetde öli ḥelvāsına

G.431 5

Pâdişâhın elini eteğini öpmek, kapısına ve ayağının tozuna yüz sürmek âdettir. Pâdişâh ise halkına ve etrafındaki kullarına para saçmak suretiyle ihsanda bulunur.

Ḳarlar yağdırıcak şun^c-ı Hudā-yı Cebbār
Akçe pul saçdı şanurdum şeh-i gerdün güyā

K.2/6

Sarıkların kenarına çiçek ve kokulu yapraklar sokmak adettendir.

Bir melek-simādur ol sünbül taḳup destārına
Ey Ziyā'î çıkdı gökler seyrine ol şevḳ ile

G.389 5

Genç kızlar birbirlerine hediyeler verirler.

Duḡter-i rez şevḳ-i rüyuñ virdi beñzer fikrüm
Birbirine iki kızlar yine virmiş armağan

G.376 2

Sevgiliye hediye gönderilir ve bu hediye genellikle gül olur.

Yāra ‘arz itmek dilerdüm kanlu yaşum kışşasın

Tuħfe diyü gönderem dirdüm vefāsız yāra gül

G.256 2

Kitap arasına taze çiçek koyup kurutulur.

Zülfin dağıdur ‘arızına ol şeh-i hübān

Muşhafta komışlar şanasın taze benefşe

G.426 6

Küçük çocukları uslu durmaları için ve oyalamak için tatlı, şeker türünden şeylerle aldatırlar. Çocuklar sokakta gördükleri sarhoş, divâne ve berduş tipli insanların arkasına takılıp başına üşüşürler. Küçük çocuklar çarşı ve pazarlarda çiçek satarlar.

Çārsü-yı ‘aşkda zülfiñ hayāliyle gönül

‘ıflıdur güyā girüp bāzāra reyhān gezdürür

G.79 2

Hıdrallez günü kuyulara ve akarsulara dilek tutularak taş atılır.

Rüz-ı Hızır itdi kara cismümi taşlarla nigār

Benzedüp kara libāsa anı il yās şanur

G.87 4

Suç işleyenlere, işledikleri suçları itiraf ettirmek amacıyla işkence yapılır.

Hep güzeller derdidür tab‘-ı selimüm söyleden

Mücrimi iskencelerle tut ki begler söyledür

G.165 3

Eskiden yolculuklar kervânlarla yapılırdı. Bu yolculuklar çok uzun sürdüğünden yollarda geceleme ve dinlenmek amacıyla kervānsaraylarda konaklanırdı.

Goncanın başını tutamaması hüsn-i talil sanatı ile nergisin nazarının değmesi sebebine bağlanarak bebelere nazar değmesi inancına işaret edilir.

Çonce tıflına meger göz degirüpdür nergis

‘oğru başın tutamaz hāli be-ğāyet müşkil

G.259 6

Şeriata göre hırsızlık yapanın eli kesilir.

Merhabā itmek için ança du‘ālar kıldum

Şāyed idem el uzunluğımı şāhā kes elüm

G.296 4

Baykuşlar virâneleri mesken edinmişlerdir. Hazinelelerin de virân. yıkık yerlerde bulunduğuna ve bunları bir yılının muhâfaza ettiğine inanılır.

Ne dem kim h'âba varsañ genc-i hüsnüñ bekler ejder-vâr

Kuşağuß başuß ucında olur ey yâr ham-der-ham

G.304/4

Hastaların güneşe bakamadığı söylenir. Hastanın gözünü mavi mendille silerler. Ölüm döşeğindeki hastanın ağzına su damlatılır.

Ne dem kim h'âba varsañ genc-i hüsnüñ bekler ejder-vâr

Kuşağuß başuß ucında olur ey yâr ham-der-ham

G.376/4

Sıtma hastalığını def etmek için badem üzerine muska yazılır.¹⁰³

Vaşf-ı çeşmüñi tañi degül yazsam marîz-i 'aşk iken

Zahmet-i tebden yazarlar çünki bādām üstine

G.414/2

Zengin kişilerin elbise, ayakkabı nevinden bir şey yaptırdıkları zaman çıraklara verdikleri bahşilere helvalık denir.¹⁰⁴ Şâir, nâz elbisesi giyen ve altın kemer takan sevgiliden helvalık olarak bir büse ister.

Miyānuña yağışdı zer kemer hüb oldu ortalık

Libās-ı nāzı geydüñ vir lebüñden büse helvālık

G.215/1

3.10. Çarşı, Pazar:

Çarşı, pazar ve alışverişle ilgili hayâl ve tasavvurlar Divân'da metâ', nakd, hâce, bey', şirâ, bâzâr, çârşû, dellâl, bahâ, bâzârî, akçe, dükkân, erzân, müşteri gibi kavramlarla anılır. Ömrünün nasıl geçtiğini anlamayan ve bundan pişmanlık duyan şâir, ticaret bilmediği için bütün ömrünün nakdini harcayıp zarar ettiğini söyler.

Ziyâ'î gibi 'ömrüm nakdini harc eyledüm bir bir

Ticâret bilmedüm âhîr taşavvurdan ziyân itdüm

G.273:5

¹⁰³ Mevlevîler sıtma tutanlara, üç tane badem üzerine "ezân, ezîn, pesin" yazarak günde bir tane yedirirler. Bâki'nin bir beytinde bu adete telmih yapılır.

Nüşa yazdırsa aceb olmuşa bādām üzre

Teb-i hicrâna ilâc eylemek ister hâtem

Levend. (1984:423)

¹⁰⁴ Onay. (1992:202)

Zâhîde "zühüdünün metânı almak isteyen sat. ben pazarda aşk meyini alır satarım" diyen âşık yâr ile akid yaptığını, onun vaslına karşılık can nakdini vereceğini söyler. O. sürekli sevgilinin dudağını medhettiğinden mihnet çarşısının mercan satan bir dellâlidir.

Dil Ziyâ'î ol leb-i rengini medh eyler yürür
Çarsû-yı mihnetüñ dellâli mercân gezdürür
G.79/5

Yûsuf, pazarda köle olarak satılması sebebiyle alışverişle ilgili olarak sık sık anılır. O Yûsuf kadar güzel sevgilinin bir çok müşterisi vardır.

Çıkça Yûsuf gibi bâzâra ol Yûsuf-cebîn
Gün yüzine ol mehûñ bir hayli oldu müşteri
G.484/5

Sevgilinin vücudu pamuk gibi beyaz olduğu için, bu haliyle dükkân köşesinde keten satan bir satıcıya benzetilir. Âşıklar, sevgilinin gümüş vücudunun alıcıları olduğundan her biri akçe üstüne ölüp can atarlar. Âşığın sînesinin âhı gam tüccarının aşk pazarında sattığı bir köle, gözyaşı ise câriye olarak hayâl edilir.

Şâir, rindâne bir söyleyişle bu fânî dünyanın malından ne bir kazancı ne de zararı olmadığını ifade eder.

Ne aldum ben ne şatdum nesnesin bu fânî dünyânüñ
Bugün 'âlem metâ'ından ziyânüm dañı sūdum yok
G.224/2

3.11. Mektub, Fermân:

Sevgilinin yüzü mektuba, ayva tüyleri ise yazıya benzetilir. Sevgilinin mektubunu alan şâir, mutluluktan coşar.

Ey Ziyâ'î geldi mektûb-ı nigâr itdi bizi
Kâm-yâb u kâm-bağş u kâm-rân u kâm-bîn
G.375/5

Mektup bazen de âşığı sevgiliye gammazlar, bundan dolayı mürekkebi suçlayan şâir, mürekkebe "yüzünü kara et" diyerek hüsn-i talil sanatı yapar.

Eskiden güvercinlerin ayaklarına bağlanarak da mektup gönderilmiş. Âşık, şahin olan sevgiliye güvercinle mektup uçurmak ister.

Ey kebüter gel Ziyâ'î nâme uçurmak diler
Kudretüñ var ise anı şâhine iletmege
G.412/5

Âşığın ateşli âhının vasfını yazıp göklere uçurduğu mektup halkın gözüne fişek olarak görünür.

Pâdişâh fermânlarına tuğra çekilir. Şâir kendisini pâdişâh fermânı almış olarak görür.

Der-gâhuña kimdür dir iseñ hâlin iden ‘arz

Dârende-i fermân-ı hümâyün Ziyâ’î

G.495/5

3.12. Rüşvet:

Bir beyitte mahkemelerde rüşvet verilmesi şeklinde geçer. Vuslat senedine sahip olmak isteyen âşık, güzellik hâkimi olan sevgiliye canını rüşvet verir.

Hâkim-i hüsne gönül cân naqdini rüşvet virür

Vaşluñu hüküm eyleyüp hañtuñ hemân hüccet virür

G.63/1

3.13. Mekteb:

Âşığın yanmış gönlü, gam hocasından ders almıştır. Gam mektebinin bir talebesi olan âşık, elif herfini okurken sevgilinin boyunu hatırlar.

Mekteb-i gamda elif öğredicek üstâdum

Yāduma geldi belâdur o boyı şimşâdum

G.277/1

Sevgili, talebeleri olan âşık ve ağyarı kılıcıyla imtihan eden bir muallim olarak hayâl edilir. Ayrıca Divân’da “maksûd, sârf, bâb-ı infiâl, fi’l-i yef’al” gibi gramer terimleri de anılır.

Mektebi ‘âkıll olan aña görür mi ma’kûl

Kayd-ı ta’lîme ne lâyıq düşe bir dîvâne

N’idügin bilmez iken şarfdan aşla maqşûd

Fi’l-i yef’al ta’lîmin ider şubyâna

KIT.35

Sevgili mektebde okuyan bir talebedir.

Egerçi hüriler cennetdedür Allâh bilür ammâ

Benüm hür-ı cinânum ey mu’allim mektebündendür

G.76/2

3.14. Meşhur Eserler:

3.14.1. Gülistân:

Şirâzlı Sâdi'nin meşhur eseri olan Gülistân lûgat manâsı da düşünülerek tevriyeli olarak kullanılır.

Mu'allimlikde buldum Sa'dî irdüm
Gül-istân-ı vişâl-i dil-rübâya
O gül yüzlü güzel ben bülbülinden
Gül-istân başladı minnet Hudâya
KIT.37

3.14.2. Nigâristân:

Manî'nin resimlerini topladığı mecmuanın adı olan Nigâristân (Erjeng) Çin. nigâr ve nakş kelimeleri ile beraber anılır.

Hâne-i dilde hemân Erjeng nakşidur hayâl
Çin-i ebrû-yı nigâr olmuşdur elde muntekiş
G.192.3

3.14.3. Mısbâh:

Ali Ebü'l-feth Mısr-ı Râzi'nin nahivden bahseden eseridir.¹⁰⁵ Kelime manâsı kandil demek olduğundan tevriyeli olarak kullanılır.

Ol yüzi şem'i münîr okıyalı Mısbâhı
Bizi pervâne-şifât yakmağadur ilhâhı
G.434.1

3.14.4. Keşşâf:

Zemâhşeri'nin meşhur bir tefsir kitabı olan bu eser ilim ve irfândan anlamayan hocalarla alay edilmesi münâsebetiyle anılır.

Müderreslik olaydı ger şakâl u taylaşân ile
Keçi lâzım gelirdi kim diye tefsîr-i Keşşâfı
KIT.49.2

Keşşâf'ın müderresle beraber anılma sebebi, Osmanlı medreselerinde senelerce ders kitabı olarak okutulmasıdır.¹⁰⁶

¹⁰⁵ Onay. (1992:257)

3.14.5. Şebistân-ı Hayâl:

Fettâhî'nin sembolik bir eserdir. Bu eserde şâir, Şebistân-ı Hayâl adı verilen şehre giderek oradaki bir ihtiyarın tavsiyesi üzerine meşhur İran şâirlerinin gazellerinin matla' beyitlerini tazmin eder.¹⁰⁷ Dîvânda Gülistân ile beraber zikredilirken renk itibarıyla sevgilinin beni ve hatu için benzetilen olur.

Dil görüp ruhsârûñ eyler ârzü-yı haññ u hâl
Şan Gül-istân okuyup başlar Şeb-istân-ı hayâl

G.251 1

3.15. Sihir, Büyü:

Sevgilinin gözleri büyücüdür. Büyüyle âşğın gözünde yaş, yüreğinde ateş hasil edip hasta etmiştir.

Büyü yapmayı öğrenip sevgilinin küyunda toprak olmayı isteyen âşık, bir taraftan da sihrin batıl olduğunu söyler.

Dil-i 'uşşâka yokdur bend-i zülfüñ gibi dil bağı
Ki haññâ sihr bâñil nesnedür efsânedür efsün

G.349 2

3.16. Tıp İlmi:

Hastalıkla ilgili bîmâr, tumar, dârü`ş-şifâ, bîmârhâne, em, maraz, sıtma, vebâ, cünûn gibi kavramlar kullanılır. Gönül evini bîmârhâneye benzeten âşık, bu bîmârhânenin belâlı bir hastası olduğunu söyler. Cerrâh, çok yaralar görmesine rağmen âşğın sinesindeki gibi bir yara görmemiştir.

Görüp sinemde zañm-ı tığ-i hicrûñ ey cefâ-kârum
Didi cerrâh böyle görmedüm çok yareler gördüm

G.293 2

Âşık, vefâsız sevgiliye neden "tabîb-i cân" dendiğini bir türlü anlayamaz. Çünkü o, dermândan çok derde sebep olur.

Âşık sevgilinin ayrılık ateşiyle hastadır. Fakat onu asıl hasta eden ayıplanmaktır. Bu ayıplanmalar ona vebâ hastalığından beter gelir.

¹⁰⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, (1984): *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara; s.23

¹⁰⁷ *İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, XII. C. s.485-486

Bir yaña haste Žiyā`i teb-i hicrūfle zebūn
 Ta`n-ı ŧā`in ŧanemā bir yaña ŧā`ūn oldı

G.474/7

Gam zehrinin ilacı sevgilinin dudağını emmektir.

Em eyle çāre kıl kim semm-i ğam anı helāk eyler
 Žiyā`i ħaste ye la`lūfde bir emsem bulunmaz mı

G.480/5

Eski tıbbā göre Mayıs ayında kiraz çıkmazdan evvel kan aldırmanın birçok hastalığı önlediği. emrāz mütevellidi maddeleri vücuddan çıkarmaya yaradığı inancı halk arasında yaygındır.¹⁰⁸ Âşık. hastalığına devā bulmak için sevgilinin kendisinden kan almasını ister.

Düşmişem derdine diñ yāra ki ŧanum döksün
 Maražum var o ŧabīb-i dil ü cān ŧan alsun

G.359/4

Âşık. sevgiliyi ele geçirip nabzını tutmak ister.

Şoralum dīv-i rakıbe `aceb el virmiş mi
 Ol gözi haste girse ele nabzın ŧıtalum

G.292/4

Gülsuyu, başağrısına iyi gelir. Âşık ise başağrısı için kendi gözyaşını tercih eder.

Def`-i şudā` için gözümüñ yaşı var iken
 Meyl itmez in Žiyā`i bu dehrūñ gülābına

G.429/5

Sevgilinin kūyu ve kapısı hastaların dārū`ş-şifāsı olduğu için buraya hasta gelen sâbā rüzgārı gibi esenlik içinde döner.

3.17. Mûsikî İlmi:

Yüreğinin delik olması ve inlemeye benzer bir ses çıkarması sebebiyle âşık için benzetilen olur. Âşık. sevgilinin kapısında ağlayıp inlerken ney de âşığın haline figân eyler.

Dīvân`da müzik alet ve terimleri kelime manâları da düşünülerek anılır. Kânûn dizler üzerinde parmaklarla çalınan bir çalgıdır. Çeng ise kânûna benzer ve dik tutularak çalınır. Sevgilinin âşığın kemiklerini neye, boyunu çenge benzetip ağlatması eskiden beri kanundur.

¹⁰⁸ Onay (1992:64)

Meclis. sevgilinin ayrılık gamına mübtelâ olduğu için onun neyi. kânûnu ve mest olmuş âşığı sürekli ağlayıp inlemektedir.

Ney ü kanûmî iflîler mesti feryâd u figân eyler
Ġam-ı hicr-i nigâra beñzer olmuş mübtelâ meclis

G.188 3

Rebâb. gövdesi hindistan cevizi kabuğundan yapılmış bir çeşit kemençedir. Mugannî, gam mektebinin bir talebesi olan rebâba ders okuturken onun kulağını çeker. Yani sazı akord eder.

Mekteb-i ġamda meger bir tıfl-ı kâbildür rebâb
Kışşa-ı ders okudup eyler muġannî ġüşmâl

G.251 4

Mûsiki makamlarından büselik, uşşâk, râst, hüseyinî, bi-nevâ ve hicâz makamları anılır.

Rast gelse Hicâz-ı kûyuñda

Sañâ uşşâk-ı bi-nevâ ġâhî

G.490 2

Büselik hoşça maķâm idi ve lîkin uşşâk

Ġâhice rast gelür soñra hüseyinîye çıkar

KIT.19 2

Gökyüzünün çalgıcısı olan zühre, üd şeklindeki eski bir Türk sazı olan kopuz ile beraber anılır.

Eşk mey nâlelerüm bezm-i ġama sâz yeter

Mest-i câm-ı ezelem Zühre götürsün kopuzı

G.472 4

Âşık. seg rakîbin sevgilinin mahallesinde âh etmesini kelime oyunu ile segâh makâmının nâmesi olarak ifade eder.

Ġâh maħalleñ içre rakîb-i seg âh ider

Annâ ki naġmesi de maķâm-ı segâh imiş

G.190 4

3.18. Hatt ve Süsleme:

Yazı ile ilgili olarak hatt, nokta, kalem, mürekkep, defter ve safha zikredilir. Güneş, şâirin matlamı gökyüzünün safhasına nurânî bir hatla yazar. Sevgilinin dudağı üzerindeki hattı ise gül bahçesi sayfasının üzerindeki süslü yazılardır.

Mıstar, eskiden yazıyı kâğıtta doğru satırda yazmak amacıyla kullanılan alettir. Deniz, memdûha yazacağı kaside için yüzüne sarsar rüzgârıyla mıstar çeker.

Rûzgâr içre diler tâ ki yaza midhatûni
Bâd-ı şarşar ile çeker yüzine mıstar deryâ

K.1 17

Şâir, sevgilinin dudağının ve saçının vasfını hatt-ı yakût¹⁰⁹ ve hatt-ı reyhân¹¹⁰ ile yazmak ister.

Zülfün ile leblerün evşafını divânuma
Hatt-ı reyhân u hatt-ı yakût ile yazsam gerek

G.240/6

Yüzü mushâf olan sevgilinin ayva tüyleri irâb, beni ise nokta olarak anılır.

Var ise çehreñde tañ mı hâl ü hatt
Yaraşur muşhafda i'rab ü nuqağ

G.205.1

Kalem, yazı yazılan aletin adıdır. Divân'da bir kalem kasidesi bulunur. Kalem, bir melek gibi ilhâma sebep olması, Mûsâ'nın asâsı gibi mucizeler göstermesi insanların mevkilerini yükseltip düşürmesi, şâirleri şöhrete ulaştırması gibi özellikleriyle anılırken sevgilinin parmakları için de benzetilen olur.

Oldum engüşütni bûs itmege yâruñ tãlib
Güldi yoğdur didi divâne-i bed-nâma kalem

K.6/9

Eski ressam ve tezhipçilerin kullandığı ince samur fırça olan kıl kalem¹¹¹ sevgilinin belinin inceliği münâsebetiyle anılır.

Yazmağa dilde miyânuñ nağşın eylerken hayâl
Bağladı cãnâ niğâkuñ ol ümide kıl kalem

G.288 2

Mürekkebe (midâd) yazı yazmaya yaraması, kırmızı ve siyah renklerde olması özellikleriyle geçer. "Terkib edilmiş" mânâsına geldiğinden tevriyeli kullanılarak mürekkebin maddesinin âşğın kanlı yaşı olduğu ifade edilir.

¹⁰⁶ Hatt-ı yakût, büyük bir hattât olan Mutasım'ın kölesi Yakût'un kölesinin yazısıdır. Onay, (1992:433)

¹¹⁰ Hatt-ı reyhânî, iç genişlikleri fazla ve dikey harfleri uzun olan bir yazı çeşididir. Pala, (1989:410)

¹¹¹ Onay, (1992:254)

Pādişāhum ser-güzeştüm yazmak idündüm murād
Eşk-i hūn-ālūd ile gördüm mürekkebdür midād

G.53 1

Şâir. sevgilinin saçını vafettiği şiirini tâvusî mürekkeplerle¹¹² süsler.

Şaçun vaşfını tāvusî mürekkeplerle zeyn itdüm
Şanur anı görenler bir mu'anber mu'teber tāvus

G.186 2

3.19. İnşâî Unsurlar:

3.19.1.Câmî-Mescid:

Mustafa Beğ'in Plevne'de yaptırdığı câmîin emsâlsiz bir yapı olduğunu söyleyen şâir, bu câmîin yapılışına tarih düşürür.

Divân'da gökyüzü dokuz kubbeli yıldız kandilleri ile aydınlanan muazzam bir câmî olarak hayâl edilir.

Meyhâne de kandil yerine kadehlerin asıldığı bir mesciddir.

Bugün mey-hāneden mescid temāşā kıılmağa vardum
Kānādîl adına gördüm ki bî-hadd cām aşılmışdur

G.77/4

3.19.2.Ev, Kasr, Saray:

Ömrü fakirlik ve sıkıntılar içinde geçen şâirin evi "hâne-i virâne" adını verdiği kendisinin bile olmayan yıkık dökük eski bir evdir.

Bir fenā kāşānedür ammā o da mülküm degül
Gerçi yokdur hānenüñ 'ālemde bundan bed-teri

K.11 4

Şâirin binsekizyüz penceresi. ikiyüzelli kapısı olduğunu alay ettiği evi. mezâda çıkarılacak olsa bir pul karşılığında bile müşteri bulamaz. O. Hz.Yakub'un "beytü'l-hazen"ine benzer. Şâir bu kasvetli, karanlık, fare delikleri ve haşerelerle dolu evi mizâhî unsurlarla tasvir eder.

Şâir. "bir şâirin beyt-i şi'ri bu durumda olursa dünyada yeri kalmaz" derken "beyt" kelimesini de tevriyeli kullanır.

¹¹² Bezir yağından yapılan mürekkeplerin içine başka maddelerin ilavesiyle yapılmış mürekkeptir. Buna güneşte yan bakılınca rengâreng görünür. Mehmed Çavuşoğlu. (1971): *Necâî Bey Divânı'nın Tahlihi*. M.E.B. Yayınları İstanbul: s.71

Divân'da saray ve kasr gibi unsurlar, sevgilinin ve övülenin evi olarak tasavvur edilir. Sevgilinin visâlinin kasrı Kâbe ve cennet köşkleri ile mukâyese edilerek onlardan üstün tutulur.

Hilâl, memdûhun köşkünün kapısının halkası, gökkuşağı tâkı, güneş ise parlayan camıdır.

Eşik sevgilinin küyu ile beraber zikredilirken âşğın gözleri demirli birer pencere, ateşli âhı ise gökyüzüne uzanan bir merdiven olarak hayâl edilir.

3.19.3. Değirmen:

Âşğın ömrünü öğütüp tükettiği için bir değirmen olarak tasavvur edilen felek, âşğın âh rüzgârıyla döner. Âşğın âhı hiç tükenmediğinden gece gündüz dönmeye devam eder.

Dolab, su ile dönerken inlediği için âşık için benzetilen olur.

Ağların inlerin döner yürürin

Beni 'aşkuñ dolāba döndürdi

G.441/4

Ağlayıp inlemek ancak sevgilinin aşkı sebebiyle olacağından şâir, dolabın da bu derde düştüğünü zanneder.

Ne iki inlediği döne döne dölābuñ

'Aşk-ı cānān ile bir derdi mi vardur görelüm

G.282/4

Bir beyitte ise güneş, bağ ve bostanları nûr suyuyla sulayan felek dolabına bağlı altın bir kâse olarak tasavvur edilir.

3.19.4. Hamam:

Âşğın ateşli gönlü, hamamlarda suyu ısıtmak için ateş yakılan yer olan külhâna benzetilir. Feleğin hamama benzetildiği bir beyitte âşğın sinisi bu hamamın külhânı olur.

Žiyā'î sinemüz külhan raķib-i seg cehennemlik

Felek hammāmına cām oldı encüm kehkeşān ķāriz

G.179/5

3.19.5. Çeşme:

Gözyaşı dökmek âşıklığın şartlarından biri olduğu için şâir, gözyaşı dökmeyen âşığı suyu olmayan "çeşme-sâr"a benzetir. Suyun hayat vericilik ve bereket özelliği sebebiyle Mostar'a gelen "Nâzır suyu" "Selsebil"e ve "âb-ı hayât"a benzetilir.

Şehrūñ yüzi şuyıdur hem 'aynı Selsebilūñ

Yazdılar aña târiḥ âb-ı ḥayāt-ı şānı

T.8/2

3.19.6. Köprü:

Dünyaca meşhur Mostar köprüsünün yapılışına târîh düşüren şâir. köprüyü “kavs-i kuzâh”a benzetir.

Ƙavs-i ƙuzahuñ ‘aynı bir köpri binâ itdi
Var mı bu cihân içre mânendi hey Allâhum
‘İbretle bakup didi târîhîni bir ‘ârif
İl geçdügi köpriden biz de geçerüz şâhum

T.1

3.19.7. Havuz:

Felek; dalgalarının bulut, üzerindeki iki nilüferinin de ay ve güneş olduğu bir “havz-ı müdevver”dir.

Havuz, sevgilinin eli için de benzetilen olur.

‘Aceb havz-ı müdevver kefi sîmîni cânânuñ
Ki teşne dillere karşı diler beş lüleden akmak

G.222/3

3.20. Giyim-Kuşam:

Aşk libâsı, derd ehline ateşten bir gömlektir. Sevgilinin dudağının divânesi olan âşîğın elbiseye ihtiyacı yoktur. O, libâsını paraya çevirip bununla içki içmek ister. Ayrıca burada delilerin çıplak gezdiğine işaret edilir.

Bayramda güzel giysiler giyildiği hatırlatılarak feleğin, sevgilinin visâlinin bayramında güneşten zerrin benekleri olan bir kabâ giydiği söylenir.

Sâde, sırmatsız olarak dokunup sonradan altın veya gümüş işlenen bir nevi kumaş adıdır.¹¹³ Sevgilinin sâdesinin altın sırmalarından âşîğın yüzü sararmıştır.

Seni sevdüm görüp ey sâde geyen naqşı güzel
Baña renk oldı şarardı yüzüm ol sevdâda

G.415/3

Dîbâ, renkli dokuma motiflerle süslü ipekli canfes kumaş¹¹⁴, atlas ise ince ipekten ve daha ziyade kırmızı renkte dokunmuş bir kumaş çeşididir.¹¹⁵

¹¹³ Mehmed Zeki Pakalın, (1993): *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, M.E.B. Yayınları, İstanbul: s.81

¹¹⁴ Pakalın. (1993:449)

¹¹⁵ Pakalın. (1993:111)

Geyerseñ pādişāhum gey yaraşur

Ser-ā-ser atlas u dibā-yı zibā

G.15 4

Mukaddem. kalyoncuların. kalyon levendlerinin kırmızı fes. kırmızı keçeden levend külah üzerine sardıkları puşuya denir.¹¹⁶

Geymeden efser-i zerrini muqaddem kuşanur

Nāz ile cāmesin ol vaḥşī ğazālum geyicek

G.229/3

Nehirler. gece gündüz denize nasıl akarsa aşıkların gönlü de mavi giyen sevgiliye öyle akar.

Mā'î geyen nigāra gönüller aķar gider

Enhār bahre nite ki fi'l-leyli ve'n-nehār

G.100/4

Kabā, kaftān tarzında bir elbisedir. Sevgili, gülistānda altın işlemeli kabāsiyla dolaşırken cennet bostanında gezen bir tāvusa benzetilir. Sevgilinin sabah vakti bağda kaftānını açarak gezinmesi sanavberleri bile hayrete düşürür.

İnsan kabre girince kefen giyeceğinden kaftān ve diğer dünya malları değersizdir.

Girersin kabre āḥir kaşır ile eyvānı n'eylersin

Ser-ā-ser çün kefen geyseñ ya bu kaftānı n'eylersin

G.374/1

Āstīn, elbise yeni manāsında olup memdūhun cömertliğini anlatmak için yeninin altınlarla dolu olduğu söylenir. Elbiselerin diğer unsurlarından olan yaka, “çak-ı giribān” söyleyişi ile gül ve Yūsuf ile ilgili beyitlerde geçer. Etek ise namus ve temizliğin timsāli olup “pāk-dāmān” şeklinde sevgilinin sıfatı olarak kullanılır.

Na'lçe, eskiden ayakkabı ökçelerine takılan ay şeklindeki demire. kebkebi ise bu na'lçelere yahud tabana çakılan çiviye denir.¹¹⁷ Sevgilinin na'lçesi hilāle, kebkebi ise yıldız benzettir.

Hilāl eksüklüğün bildi görünce na'lçeñ naķşın

Žiyāsı kevkebūñ göklerde 'aks-i kebkebūñdendür

G.76 4

¹¹⁶ Reşat Ekrem Koçu, (1967) *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, Sümerbank Kültür Yay. Ankara: s.176

¹¹⁷ Onay, (1992:310)

Şebkülâh, siyah keçeden yapılmış bir külâh adıdır. Şeb ise külâhın kara renginden gelir.¹¹⁸
Şekil itibarıyla hilâle benzetilir.

Gice hürşidümi gördüm Ziyâ`i mâh-ı nev şanma
Ki şevkünden sipihre atdum anı şeb-külâhumdur

G.117/5

Dülbend, ince pamuk ipliğinden dokunmuş; başörtüsü,yemeni, sarık gibi şeyler yapılan yumuşak, beyaz seyrek dokunmuş bir bez çeşididir.¹¹⁹ Dîvân`da beyaz gül başına dülbend örtmüş olarak tasavvur edilir.

Destâr, başa giyilen takke, fes ve emsâli şeyler üzerine sarılan sarık demek olup bir beyitte güneşin memdûhun dergâhına gitmek için başına destâr sardığı söylenir.

Şâir, şekli yelkene benzeyen bir şapka çeşidi olan yelken takyesi¹²⁰ hakkında bir gazel yazmıştır. Kırmızı olan bu şapka sevgilinin yüzüne perdedâr olur. Kanat açmış bir pervâneye, kırmızı bir papağana ve güle benzetilir. O, kendisini sevgilinin saç bağıyla bir tuttuğundan beri kıpkızıl dîvâne olmuştur.

Baş koşaldan başı üzre bend-i zülf-i yâr ile
Oldı zâhir kıpkızıl dîvâne yelken takyesi

G.457/2

Bir ayakkabı çeşidi olan başmak, bir beyitte âşığın, sevgilinin ayakkabısını öpmek istemesi sebebiyle anılır.

Sevgilinin beline taktığı kuşak ise güneşin hâlesine benzetilir.

3.21. Yiyecek ve İçecekler:

3.21.1. Şeker:

Dîvân`da en çok adı geçen yiyecek olan şeker, sevgilinin dudağı için benzetilen olması münâsebetiyle zikredilir.

Ṭolaşur gerdenine iki taraftan gîsü
Ezilür la`l-i şeker-bârına her bâr şekker

G.155/2

¹¹⁸ Koçu, (1967:217)

¹¹⁹ Kâzım Arsan, Duygu Arsan, (1995): *Osmanlı Âdet, Merâsim ve Tabirleri*, Tarih Vakfı, İstanbul: c.II s.490

¹²⁰ Yelken takyesi Yahya Bey`in Hayâli`yi hicvettiği bir beytinde de geçer:

Şol Hayâli Beğ ki yûzi sarı gözi elâdur

Başda yelken takyesi b..lukda bitmiş lâledür. Kumaz (1996:29)

Papağanı konuşmaya alıştırmak için şekerle beslerler. Tatlı olduğu için karınca, sinek hayvanlar şekerin üstüne üşüşürler.

Ya şekerdür lebi üşmişdür aña mür u mekes

Ya yeşil tütüdürür haştı lebi sükker-i ter

G.160/2

“Şirin”in kelime manası tatlıdır. Bu sebeple Ferhâd ü Şîrîn hikâyesine de telmihle sevgilinin dudağı ve sözleri için benzetilen olur.

Kand-i mükerrer ise, şeker kamışının suyunu üç defa kaynatarak alınan beyaz şekerdir.¹²¹ Dîvân`da kelime manâsıyla söz oyunu yapılarak anılır.

Ey şeker-leb içüren zehri mükerrer cânuma

Ol nebât-ı haştı ile lâlûfde kandüündür senüñ

G.236/2

3.21.2. Kebâb (Bürÿân):

Kebâb, âşığın sinesi, gönlü ve ciğeri için benzetilen olurken meclislerin vazgeçilmez bir unsuru olarak anılır. İçkinin yanında kebâb yemek hoş olur.

Bağrum bişürdi kanumu içdi benüm o şüh

Hakka ki nüş-ı bâde güzeldür kebâb ile

G.418/4

Âşık, sevgiliye ciğerinin parçasından kebâb yapacağı bir ziyafet vermek ister.

İtsem ziyâfet ol şeh-i ‘âlî-cenâbumı

Pergâle-i ciğerden iderdüm kebâbumı

G.491/1.

3.21.3. Yumurta:

Orijinal bir söyleyişle: karın yağışı, feleğin ay ve güneş yumurtalarını yiyip kabuklarını yeryüzüne dökmesi şeklinde ifade edilir.

Beyza-ı mihr ü mehi var ise ekl itdi felek

Hürde yumurda kabıdur dökülüşler meşelâ

K.2 9

¹²¹ Onay. (1992:239)

3.21.4. Un:

Şâir. kar yağışını felek değirmeninin fukaranın yemesi için un öğütmesine benzetir ve bunun yeni bir hayâl olduğunu söyler.

Kar yağdukça düşer hâtırâ bu turfe hayâl
Âsiyâb-ı felek un atdı ne ğam yir fuqarâ

K.2/7

3.21.5. Pilav:

Bir meslek sahibi olmanın ve çalışmanın önemini anlattığı bir rubâide anılır.

Bir pişe öğren olma tehî aqçe pul kazan
Tâ pişe maḥbaḥuḥda pilavuḥı kazan kazan
Görmez misin bir aqçe alur sâ'il-i mezâr
Yigirmisin otuzın alur maḥbere kazan

R.5

3.21.6. Meze (Nukl):

İçki meclislerinin önemli bir unsuru olan meze yıldızlar ve sevgilinin dudağı için benzetilen olur.

Nukl-ı meclis lebûḥe öykünmiş
Anuḥı için mezelenḍi zurefâ

G.25/2

3.21.7. Ekmek, Tuz:

“Tuz ekmek bilmemek” deyiminin de zikredildiğı bir beyitte yıldızlar ve ay, felek sofrasının tuzu ve ekmeğı olarak hayâl edilir.

Halkı her gice felek sufresine da'vet ider
‘Arz ider encüm ile mâḥı tuz etmek bilmez

G.181/2

3.21.8. Helva:

Esrâr içenlerin tatlıya düşkün olmaları sebebiyle çoğunlukla esrârla birlikte anılan helva, tatlılığı sebebiyle de sevgilinin dudağı için benzetilen olur.

3.21.9. Bal (Asel):

Sevgilinin dudağının baldan daha tatlı olduğu söylenir.

Dem-i vuslatda bu Şîrîn kelâmı söylemiş Hüsrev
Leb-i cânâneye nişbet halâvet yok 'asellerde

G.397 4

3.21.10. Şerbet:

Tadı sebebiyle sevgilinin dudağı için benzetilen olur. Sevgilinin dudağının şerbeti bütün hastalıkların ilacı olarak ifade edilir.

3.22. Güzellik Malzemeleri:

3.22.1. Ayna (Mir'at):

Ayna, parlaklığı ve görüntüleri aksettirmesi sebebiyle anılır. Âşığın gönlü jeng-i riyânın olmadığı parlak bir aynadır.

Sevgili, aynanın parlaklığı ve güzelliği karşısında hayran olur. Oysa aynanın bu parlaklığı sevgilinin yanağının aynaya aksetmesi sebebiyle meydana gelir.

Ayna, sevgilinin güzelliğini aksettirdiği için güzellikte kendisini sevgiliyle bir tutar.

İddi'â eylermiş âyine nazîrûñ var diyü

Ey şanem gelsün beru olsun senüñle rû-be-rû

G.385/4

3.22.2 Küpe:

Âşık, kulağı küpeli bir güzele görmeden kulaktan âşık olmuştur.

'Âşık olmuşdur kulağdan yâra düşmişdür gönül

Bir kulağı küpelü dil-dâra düşmişdür gönül

G.254/1

Küpe, sevgilinin kulağına bir şey söyleyecekmiş gibi yapıp her fırsatta eğilip onun kulağını öper. Bir beyitte de sevgilinin beyaz ve parlak kulağı gümüşten yapılmış bir küpe olarak hayâl edilir.

3.22.3. Yüzük:

La'l renkli kadehin döndürüldüğü meclis halkası, yakut taşlı bir mahabbet yüzüğü olarak hayâl edilir.

Halka-yı bezm-i şarâb oldu mahabbet hâtemi

Câm-ı la'lîndür aña yaqutdan gūyâ ki faşş

G.198 3

3.22.4. Halhal:

Halhal, Leylâ'nın Mecnûn'un mezarına gidememesi için ayağına bağ olarak hayâl edilirken servi ağacının dibinde tutan buz, gümüş bir halhala benzetilir.

3.22.5. Bâzûbend:

Kola bağlanan gümüşten yapılmış, saat büyüklüğünde zarif bir kutu veya sırma işlemeli bir kese olup muska ve duâ koymaya yarayan bir eşyadır.¹²² Şâir, sevgilinin kolunun vasfında yazdığı şiirini süslü bir bâzûbende benzetir.

Sâ'id-i sîminüñüñ vaşında şî'r-i pür-güher
Ey perî gel gör ki ra'nâ bâzû-bendüñdür senüñ
G.236/3

3.22.6. Tarak (Şâne):

Sevgili saçını ne zaman tarayacak olsa zülfünde esir bulunan âşğın gönlü, akli ve fikri darmadağınık olur. Tarak şekil özelliği sebebiyle âşğın sinisini şerha şerha eder.

3.22.7. Sürme (Kûhl, Tûtiyâ):

Süs ve güzellik maksadıyla kullanılan sürmenin göz hastalıklarına da iyi geldiğine inanılır. İsfehân sürmesi meşhur olduğundan Dîvân'da İsfehân'la beraber anılır.

Sevgilinin ayak tozu âşıkların hasta gözleri için sürme olur.

Ey hâk-i pâyı dîde-i 'uşşâka tûtiyâ
Bu âsitâneden ğarezüñ bizi sürmedür
G.99/3

Vesme, rastık demek olup mîl adı verilen ucu sivri bir aletle kaşa çekilir.

Her kaçan vesme çeke mîl ile ebrüya nigâr
Dir gören anı ki tuğrâ çeker aħkâma kalem
K.6/14

3.23. Çeşitli Madenler ve Kıymetli Taşlar:

3.23.1. Altın (Zer):

Altın, para ve süs eşyası olarak kullanılıp genellikle rengi ve kıymeti itibarıyla benzerliklere konu olur. Âşıklığın şartı derd ve mihnetten altın gibi sararmaktır.

¹²² Onay, (1992:70)

Zere şarılır imiş ol nigâr-ı sîm-beden
Eger ki 'âşık isen zer gibi cihânda şarar

G.147/4

Güzeller. altına düşkün olduklarından onların muhabbet ve vuslatı ancak altınla mümkün olur. Âşık. sararmış yüzünün altın, gözyaşlarının da gümüş olduğunu söyleyerek sevgilinin vuslatını ister.

Altına değer biçilecek olsa sevgilinin ayağının tozundan daha kıymetsiz olur.

Sonbaharda ağaçların yapraklarını dökmesi, gökten altın yağması şeklinde tasavvur edilir.

Kimyâ. çeşitli maddelerden altın elde etmenin ve bazı madenleri altına dönüştürmenin yollarını arayan bâtil bir ilimdir.¹²³ Âşığın gönlündeki kara sevdâ ona kimyâyı öğretmiş. bu sayede yüzü altın gözyaşları gümüş olmuştur.

Zer çehremle sîm-i eşküme mesrûr olur göflüm
Gedâyı kîmiyâ-yı mâl-ıhulyâ mal-dâr eyler

G.111/2

3.23.2. Gümüş (Sîm):

Sevgilinin vücudu, göğsü, bacağı beyazlıkları ve parlaklıkları sebebiyle gümüş olarak hayâl edilir. Sevgilinin kolu gümüş bir kemerdir.

Efendi koluñı boynuma şal ki lâzumdur
Semend-i tab^c-ı Ziyâ'îye bir gümüşli kemer

G.147/5

Âşığın göz yaşları bir gümüş para olan dirheme benzer.

Hüdâ bu dîde-i ğam-dîdeme çok yaşlar vîrsün
Ziyâ'î dirhem-i eşküme her dem tîldurur dâmen

G.346/5

Tabiat unsurlarından buz, hilâl ve ırmak için benzetilen olan gümüş saflık ve temizlik münâsebetiyle de anılır.

3.23.3. Gevher, İnci, SadeF:

Gevher genel olarak kıymetli madenlerin tümünü ifade etmek için kullanılır.

¹²³ Pala, (1989:301)

‘Aşk-ı cānānı ne bilsün anı hiç işitmeyen
Gevher adın bilmeyen şāhum ne bilsün gevheri

G.447 2

İnci, sadefin içinde oluşan kıymetli bir ziynet eşyasıdır. Şâirin şiirindeki sözleri inciye benzetilir. Sevgili. Ziyâ`î nin şiirlerini dinlerken kulağı sadef olarak hayâl edilir.

Ey Ziyâ`î dürr-i nazmuñ gūş ider
Gūşına tañ mı şādef dirlerse ger

G.161 5

Dürr-i yetim, sadefte bulunan tek inci demektir ve Hz.Muhammed'in adıdır. Sevgilinin boynunu süsleyen inciler onun boynuna asılmış yetimler olarak tasavvur edilir.

Zeyn ider gerdānın ol meh şanmañuz incü ile
Çok yetim aşıldı kaldı ol ğarībūñ boynına

G.403 3

Dürr, sevgilinin bir inci dizisi gibi olan dişleri ve âşğın katre katre dizilmiş gözyaşları olarak da zikredilir.

3.23.4. Kehrübâ:

Halkın kehribâr dediği saman kapıcı, cezb kuvvetini hâiz kömür cinsinden bir madendir.¹²⁴
Bir beyitte kirpik-saman benzerliği münâsebetiyle âşğın gözleri için benzetilen olur.

Kehrübâdur gözlerüm kirpik degüldür görinen
Kıl çeker bilüñ hayāliyle senüñ ey mü-miyān

G.351 3

3.23.5. Demir:

Demir sert bir maden olması sebebiyle sevgilinin gönlü için benzetilen olur. Demire ateşte dövülerek şekil verilir. Âşğın âhu o kadar ateşlidir ki demiri bile eritir.

Yaşum şuladı gülşeni āhum eritdi āheni
Zulm itdi acıtdı beni ğamlar şehā dād eyle gel

G.264 4

¹²⁴ Onay. (1992:248)

3.23.6. La'l, Mercân, Akîk, Yâkût:

La'l. Bedehşân'da çıkan kıymetli bir taştır. Sevgilinin dudağı rengi sebebiyle la'le benzetilir. Sevgilinin dişleri inci olduğundan dudağı "la'l-i güher-bâr" dır. Çoğu zaman dudak yerine la'l kullanılır.

Şarabın kırmızı olmasının sebebi. sevgilinin la'l renkli dudağının kırmızılığında utanıp kızarmasıdır.

Mercân. kırmızı rengi sebebiyle âşğın kanlı gözyaşları olarak tasavvur edilir. Bu yaşlar bazen zayıflıktan incelik ip gibi kalmış vücuduna. bazen de kirpiklerine dizilip mercân bir tespih olurlar.

Kanlu yaşum kaçre kaçre dizilür müjgânuma

Sübhadur Allâhu Ekber dâne-i mercândan

G.323/3

Akîk ve yâkût taşları da kırmızı renkleri sebebiyle sevgilinin dudağı için benzetilen olurlar.

3.24. Kesici, Delici Aletler ve Silahlar:

3.24.1. Ok (Tîr, Nâvek, Hâdeng), Kalkan, Yay:

Sevgilinin kirpikleri ve gamzesi, deliciliğı ve hedefine çabuk ulaşması sebebiyle oka benzetilir. O. âşğâ uzaktan nişan alarak cefâ oklarını fırlatır. Âşık, ölümü bekleyen bir mecrûh olduğundan bu okları "tîr-i ecel" olarak hayâl eder.

Peykân. okun ucundaki demirden yapılmış temren olup sevgilinin kirpikleri olarak hayâl edilir. Bir beyitte ise âşğın göğsüne yükselen âhı peykân olarak anılır.

Seyr idüñ tokunduğı yirde ne tozlar kopduğın

Bu gice peykân-ı tîr-i âhum irmiş menzile

G.389/2

Oka karşı korunma vasıtası olan kalkan. "ok kalkanı deler" söyleyişi de hatırlatılarak sevgilinin gam oklarının karşısında duran âşğın cânı olarak geçer.

Ok. yayla atılır. Yay şekil itibarıyla sevgilinin kaşı olarak hayâl edilirken kimi zaman da âşğın iki kat olmuş vücudu için benzetilen olur.

Dutalum kim bilüm yâ gibi bükdüñ ey kemân-ebürü

Niçün yâ oğ gibi ta'cîl ile benden firâr itdüñ

G.231.3

3.24.2. Kılıç (Şemşir, Tığ):

Kılıç: kesici, kan dökücü ve kavisli olması gibi özellikleriyle gamze, kaş ve kirpik için benzetilen olur. Merhametsiz, kıyııcı manâsına gelen gaddâr kelimesi büyük bir bıçak çeşidi olan "gaddâre"yi hatırlatacak şekilde sevgilinin tığı ile beraber anılır.

Tığ ile biñ päre eylerse Ziyâ`i bendesin
Gayrına meyl itmez ol ğaddâre düşmişdür göñül

G.254/5

Âşık, sevgiliden ağıyâr ile arasındaki davâyı adâlet kılıcıyla kesmesini isterken rakîbin başını kesmesini imâ eder.

Hep ser-i ağıyâr içündür itlerüñle da`vâmuz
Tığ-i `adlûñle şehâ luţf eyle ol da`vâyı kes

G.187/4

Memdûhun kılıcının heybeti karşısında din düşmanları dize gelmiş, deryâ bile kılıcın korkusundan sakinleşmiştir.

Her ay başında çıkan hilâl, felek cellâdının kılıcı olarak hayâl edilir.

Cellâd-ı çerh hey ne `aceb hûn-rîz olur
Her ay başında mâh-ı nevi tığ-i tîz olur

G.98/1

3.24.3. Hançer:

Hançer, benzetmelere konu olması bakımından kılıçla aynı özellikleri taşır.

Dem-â-dem cânımı korqutma idüp hançerüñ ser-tîz
O demler kıam kim kıanum döke ol hançer-i hûn-rîz

G.179/1

Âşık, sevgilinin kirpiklerinin hançerini özler. Çünkü gönlü sevgilinin "maktûl-i hicri"dir. Onun asıl ölümü dilberin hançerini çekmemesi olur.

Âşık, sevgilinin derdiyle zayıflamıştır ve göğsündeki kemikleri tek tek sayılmaktadır. Şâir, hüsn-i talil yaparak bunları sevgilinin cevri hançerleri olarak nitelendirir.

Pûlâd, çeliktir. Çelik, demire su verilerek elde edilir. Su temizliği ve islâmiyeti temsil ettiğinden haşr ve pâk kelimeleri ile beraber "hançer-i pûlâd" olarak anılır.

Ziyâ`iyem kesilmem haşr olunca `aşk-ı pâküñden
Egerçi sine-çâk-ı hançer-i pûlâduñam şimdi

G.449/5

Bir beyitte de diken. gül bahçesinde bülbüle hançer çekmiş olarak tasavvur edilir.

3.24.4. Top:

Kale duvarlarını yıkmaya yarayan ateşli bir silah olan top. âşığın beden kalesini yıkan sevgilinin cevri ü cefası olarak anılır.

Yıkar ol şeh Ziyâ`iyâ âhir
Tob-ı cevri ile kal`a-yı bedenüñ

G.245 5

Âşığın felekden dolayı çektiği sıkıntı ve çileler "tob-ı havâdis", âhı ise ateşli olması ve göğe yükselmesi sebebiyle "tob-ı âh" şeklinde ifade edilir.

3.24.5. Yarag, Tüfek:

Yarag, genel anlamda silah karşılığı kullanılır ve âşığın yüreğinin alevi için benzetilen olur.

Maḥabbet bezm-gâhında şakınsun müdde`i benden
Derūnum âteşinden her `alev yaluñ yarağumdur

G.61/3

Ziyâ`î kendisini diğer şâirlerle mukâyese ederken onları tüfeğe, kendi âhını ise topa benzetererek şiirde üstün olduğunu söyler.

Vezne gelmez şu`arâ-yı şî`r bu nazma nisbet
Tob-ı âhumla çaķışmaz dahı çatlarsa tüfek

G.229.4

3.25. Çeşitli Eşyalar:

3.25.1. Mum (Şem'), Çerâğ, Kandil:

Bu eşyalar, yanma özellikleri sebebiyle âşık için, parlaklığı ve ateşi sebebiyle sevgilinin yanağı için, aydınlatma özelliği ile de güneş ve ay için benzetilen olurlar.

Çerâğ, sevgilinin yanağına benzetilerek âşıkların canını yakması sebebiyle anılır.

Mum, aşüfteliği, kafasından dilinin çekilip yakılması, güneş gibi ortalığı aydınlatması özellikleriyle zikredilir. Mum, pervânelerin yani âşıkların kendilerini ateşte yakmaları sebebiyle sevgili olarak anılır. Mumun fitili, makasla kesilince¹²⁵ ateşi daha da artar.

¹²⁵ Mum Makası: Mumların uzayan fitillerini kesmek için istimâl olunan bir alettir. Daima şamdânların yanında ve bir tepsi içinde bulundurulur. Pakalın. (1983:581)

Žiyâ'inüñ efendi boynun ur ŧevĸin ziyâd eyle
Žiyâsı ŧem'ün artuĸdur kesince boynunu miĸrâz

G.203/5

Mum. meclislerin vazgeçilmez bir unsuru olarak meclis manzaralarının tasvir edildiği beyitlerde yer alır. Ayrıca sevgilinin gerdeni parlaklığı sebebiyle "ŧem'-i kâfûri" adını alan bal mumundan mamûl olan muma benzetilir. Sevgilinin boynunun mum olarak tasavvur edilidiği bir beyitte ay onun boynuna dokunup düŧmüş bir pervâneye benzetilir.

Mumun alevi rüzgârın tesiriyle sağa sola sallanır.

Meyl eyle bâd-ı âhuma ey ŧem'-i bezm-i cân
Her cânibe çü mâ'il olur bâd esince mûm

G.303/2

Kandil ise câmi, mescid gibi yüksek yerlere asılması sebebiyle gökyüzü unsurlarıyla özellikle de ay veya güneşle ilgi kurularak anılır.

Ķubbe-i eflâke bir ĸandîl aŧar günden güne
Her zamân eyler münevver çerĸ-i devrânı güneş

K.4/21

Âŧığın gözyaşları kandilin içindeki yağa benzetilerek "âb-ı kanâdil" olarak anılır. Kimi zaman da meyhânedeki kadeh, mescidi aydınlatan kandil olarak hayâl edilir.

3.25.2. Yastık (Bâlin), Yatak (Pister, Câme-hâb), Hasır (Bûriyâ), Kilim (Bisât),

Perde:

Âŧık, meskeni toprak olduğundan beri, yumuşak, sincap tüylü bir yatağa ihtiyac duymaz. ŧâir orijinal bir vuslat manzarası olarak âŧık ve sevgiliyi yatakta birbirine sarılmış olarak tasvîr eder.

ŧarılmıŧ câme-h'âb-ı vuşlat içre âŧık u ma'ŧûĸ
Görenler dir ki tendür ĸasretiyle cânâ ŧarmaŧmıŧ

G.195/3

Bûriyâ, hasır demektir ve genellikle "bu riyâ" ŧeklinde tevriyeli kullanılarak zâhidle beraber zikredilir.

Bâlin: yastık, bisât ise kilimdir. Sevgili, âŧığın kalp hânesine ferahlık yaygısını serince zevk hasırını ve neŧe yastığı toplar.

Hâne-i ĸalbe o ŧeh ŧaldı bisâť-ı inbisâť
ŧayy olındı bûriyâ-yı zevĸ ü bâlin-i neŧâť

G.206/1

Şâir, perdeyi evinin perdelerinin eskiliği sebebiyle anar. “Perdesi açık vilâyet ehli” ifadesi ise, resmi yerlerin perdelerinin örtülü olmaması veya buralarda çalışan bazı görevlilerin suistimâl, rüşvet ve benzeri sebeplerle yüzlerinin perdesinin sıyrılması manâsına gelebilir.

Perdesi açık vilâyet ehline beñzer hemân
Perdesin yıllar harâb itmiş açılmış her yiri

K.11 25

3.25.3. Makas:

Makas, terzilerin kullandığı alet olması sebebiyle ve mumun başının kesilmesine işaretle anılır. Tasavvufî manâsı olan bir beyitte de maddî varlığından, dünya zevk ve nimetlerinden uzaklaşmak için melâmet câmesini biçecek olan alet olarak anılır.

Fikr iderdüm kim niçe biçem melâmet câmesin
Karşudan gördüm pür-şevküm getürür bir maķaş

G.198 4

3.25.4. Kafes:

Âşğın gönül kuşunun hapsedildiği teni kafese benzetilir. Ayrıca sevgilinin gamze okları âşğın sînesinin can kuşunun hapsedildiği bir kafese benzetmiştir.

Kuşları yakalamak amacıyla da kullanılan kafes, âşğa göre sevgilinin kûyundaki çer çöpten yapılmalıdır.

Niçe ‘anķālar şikār olurdı mānend-i mekes
Düzseler hāşāk-ı kûy-ı dil-rübādan bir ķafes

G.187/1

3.25.5. Çan (Ceres):

Hıristiyanlık’la ilgili beyitlerde bir tenâsüb unsuru olan çan, kimi zaman da aşk yolunun kervanındaki âşğın başı olarak hayâl edilir. Çünkü âşğın feryād eden dili, çanın ses vermesini sağlayan içindeki tokmağa benzer.

Kanzîl, çok sarhoş manâsına gelip¹²⁶ ceresin halini anlatmak için kullanılır. “Dili çalmak” deyimiyle de hem çanın ses çıkarmasına hem de sarhoşların dilinin dolanmasına işaret edilir.

Şalınur durmaz dili çalar fiğān eyler müdām
Var ise cām-ı mey-i ‘aşkuñla ķanzildür ceres

G.187 2

¹²⁶ Onay, (1992:238)

3.25.6. Tesbîh:

Zâhidin elinden düşürmediği bir eşya olarak anılan tesbîh, âşığın zayıflayıp ipe dönmüş vücuduna dizilen kanlı gözyaşları olarak da hayâl edilir.

Rište-i bârik tenüm kaatre-i eşküm mercân
Ol mehe diñ ki gelüp sübha-yı mercân alsun

G.359/2

3.25.7. Kum Saati:

Eskiden zamanın anlaşılması için kullanılan ibtidâî bir alet olup birbirine bitişik, birinin içi kum dolu ötekisi boş olan iki küreden ibârettir.¹²⁷ Kum saati bir beyitte istiâre yoluyla âşığın gözleri için benzetilen olur.

İki gözümüñ şîşesi kumlarla pür olsun
Ger kuhl-ı ğubâr-ı derüñ irmezse bu sâ'at

G.37/4

3.25.8. Misvâk:

Diş temizlemeye yarayan ve kullanılması sünnet olan bir alettir. Sevgilinin parmağı için benzetilen olur.

Misvâk şanma şöfi bugün hüsniñi görüp
Engüşt-i hayretini koyupdur dehânına

G.427/3

3.25.9. Pergel (Pergâr):

Bir geometri aleti olan pergel, çember çizmek için noktanın etrafında döndürülerek kullanılır. Sevgilinin dudağının nokta olarak tasavvur edildiği bir beyitte âşığın gönlü için benzetilen olur.

Pergâr-veş tolansa n'ola hüsniñi göñül
Çün noқта-yı dehânuñı gördi miyânede

G.405/4

3.25.10. Nal, Kemend:

Âşığın zayıflıktan iki kat olup bükülmüş vücudu şekil itibarıyla nala benzetilir.

Ža'if oldum büküldüm firkatüñle ey hilâl-ebür
Yoluñda fark olunmaz kalıbum na'l-i semendüñden

G.317/3

Kemend. delilerin iple bağlanmasına işaretle sevgilinin saçı için benzetilen olur.

Ne derde mübtelâdur bu dil-i divâne seyr eyle
Ne kapuñdan diler gitmek ne kırtulmak kemendüñden

G.317 2

3.25.11. Orak:

Ekin biçmek amacıyla kullanılan orak şeklinin eğri olması sebebiyle âşığın vücudu ve hilâl için benzetilen olur.

Bir beyitte de âşık. yüreğinin yarasında yetişen elemelerin orakla biçilmesini ister.

Dâğ-ı dilümde bitdi elemeler Ziyâ`iyâ
Ve'l-hâşil isteyen gelsün orağ ile

G.407 5

Bu eşyaların dışında Divân`da. diğer konu başlıklarında zikredilen veya önemli bir benzetmeye konu olmayan terâzi. asâ. iğne, kâse, sürahi. bardak. şişe. üzengi. tîşe. külting. çivi gibi eşyalar da anılır .

4. İnsan

4.1. Güzellik (Hüsn, Cemâl):

Sevgilinin emsâlsiz bir güzelliği vardır. Onun gündün güne daha da güzelleşmesi, âşığın aşkının ve deliliğinin artmasına sebep olur.

Dilde gündün güne artar mıydı bu aşk u cünün
Olmasa hüsnî terakki'de o mâhuñ her ân

G.366 4

Şâir. Leylâ ile sevgilinin güzelliğini mukâyese eder. Leylâ`nın şöhreti her ne kadar bütün âlemi tutmuş ise de sevgilinin hüsnü ondan daha seçkin ve üstündür.

Sevgilinin güzelliğine bir bahane bulmak ya da bu güzellikte bir kusur görmek imkânsızdır.

İ hüsn-i zibâña senün kimse bahâne bulmaz
Diyebilür mi cihânda kişi hiç kara siyâh

G.392 3

Sevgilinin güzellikte bir benzeri daha yoktur.

Toğrusı çok bulunur serv-i sanevber-kâmet
Yokdur illâ n'ideyin böyle güzel müstesnâ

G.2 2

Dilber. güzelliğiyle meşhur olduğunu bilip gururlanır.

Germ olup olma iñen ey meh-i ğarrâ mağrûr
Ne kadar olmuş iseñ hüsñ ile şehre meşhûr

G.108:1

Güzellik kalıcı olmadığından bir gün onun da zevâli olacaktır. Hattı yetişen dilberin güzelliği bozulur. Sevgilinin yüzündeki hattı bazen hoş karşılanmaz. Onun hatsız yüzü "sâde-rû" olarak ifade edilirken güzellik davâsı gütmesi tabî karşılanır. Çünkü bu davânın iki şahidi yüzünün iki tarafındaki yanaklarıdır.

Güzelde sadece hüsñ aranmaz. Hüsñün yanında gönlü çeken câzibe yani ân da bulunmalıdır.

Oı hüsni bî-naẓıre ki dil olmaz ansız
Hüsni hemân var dime hem hüsñ hem ân

G.362/4

Sevgili "hüsrev-i mülk-i cemâl"dir. Âşık onun kendisine "dest-ğır" olmasını ister. Nasıl kulları pâdişâha hallerini anlatıp meded umarlarsa âşık da güzellik şâhı olan sevgiliye arz-ı hâl eder.

Minnet Allâha ki kıldum şâh-ı hüsne 'arz-ı hâl
Gıtdi eyyâm-ı firâk irişdi eyyâm-ı vişâl

G.261/1

Sevgilinin yüz güzelliğini görmek de görmemek de âşık için ayrı bir derttir. Gördüğü zaman akli perişan olur. Görmediği zaman ise sabrı ve kararı tükenir.

Göricek yârũñ cemâlin 'aqlum olur târ u mâr
Bir belâdur görmesem şabr u qarâr elden gider

G.131:5

Şâir. sevgilinin güzelliğini Yûsuf'un güzelliğinden üstün tutar. Yûsuf, güzelliği ile nasıl Mısır'da sultan olduysa sevgili de güzelliğinin şöhreti ile "bahâ mülkü"nüñ sultanı olmuştur. Sevgili, Divân'da "Yûsuf-cemâl ve Yûsuf-ı hüsñ" olarak anılırken güzellik de bu münâsebetle "ülke, Mısır" olarak hayâl edilir. Yûsuf'un köle olarak satıldığı pazarın mallarıyla sevgilinin "esbâb-ı hüsñü" mukâyese edilir. Bu mukâyesede sevgili üstün gelir.

Güzellikte sevgilinin emsâli yoktur. Fakat hercâyî olması âşıklarını canlarından usandırır.

Sevgilinin güzelliği, parlaklığı ve ışığı sebebiyle güneş, ay ve muma teşbih edilir. Güzelliğin gül bahçesi olarak tasavvur edildiği beyitlerde sevgili: tâvûs, keklik, gül, reyhân, nergis, fidân, serv olarak hayâl edilir. Onun güzellik unsurlarının bağda yetişen meyvelere benzetilmesi sebebiyle güzellik bir bâğ olarak tasavvur edilir.

Sevgilinin yüzü mushâf, hattı ise Kur`ân`daki âyetlerdir. Bazen de hatt, güzellik kitabına atılan bir imza olarak anılır. Sevgilinin güzellik kitabını okuyan kişi, bütün ilimlerin sırrını çözmüş olur.

Her kim mü'tâla'â kıla hüsnuñ kitâbına
Her fende tañ mı kâdir olursa cevâbına

G.429 1

Her ne kadar Avasofya câmiinin şöhreti dünyaya yayılmışsa da sevgilinin "câmi-i hüsnü" gibi bir mabed bulunmaz. Güzelliğin câmi olarak tasavvur edilmesinin sebebi, sevgilinin kaşlarının mihrâb, yanağının kandil şeklinde düşünülmesindedir.

Sevgilinin zülfünün istiâre yoluyla yelken olarak hayâl edildiği bir beyitte güzellik gemiye benzetilir.

Sevgili: güzelliği, işvesi ve nazıyla âlemdeki bütün güzellerden daha üstündür.

Hüsñ ü cemâl ü nâz u ref'târ u 'işve ile
Hübân-ı 'âlem olmaz ol şîve-kâra râcih

G.46/3

Bu benzetme ve hayellerin dışında güzellik; canlılığı ve tazeliği sebebiyle bahara, âşıkların kiblesi olduğu için Kâbe'ye, içindeki mücevherler (la'l, yakût, inci ...) sebebiyle zülf ejderinin beklediği bir hazineye teşbih edilir.

4.2. Sevgili:

Ziyâ'î Divânı`nda sevgiliyi ifade etmek için nigâr, yâr, cânân, âfet, dil-dâr, dil-ber, dost, güzel, cefâ-kâr, hünî, hüb, sâki, tabib, halil, Yûsuf, Îsâ-nefes, şahid, şüh, habib, cellâd, hercâyî, dil-rübâ, nev-cevân, şîve-kâr, cevâr, sanem, dil-ârâ v.b. lafzlar kullanılır ve ona bu isimlerle hitâp edilir.

Sevgilinin en bâriz özelliği vefâsız olmasıdır. Muhabbet denizinde boğulmuş âşıklar, ağız birliği etmişçesine güzellerin vefâsı için "abes efsâne" derler.

Ma'habbet kûlzümüne gârķ olanlar ittifaķ idüp
Vefâ-yı dil-berân için 'abes efsânedür dirler

G.84 3

Sevgiliden vefâ ummak bir tarafa cefâsının haddi hesabı yoktur.

Ey cefâ-cû muttasıl senden baña eksük degül
Derd-i bî-hadd cevri-i bî-pâyân cefâ-yı bi-kıyâs

G.189 3

Âşık, acımasız sevgiliden derd ve cefâlar çekmiştir. Zalim sevgili, âşığın bütün varını almış, bir tek cânı kalmıştır.

Alup gitdi metâ‘-ı şabr u fikr ü ‘aql u idrâki
Ziyâ‘î bilmem ol cevâr cânum almak ister mi

G.473 5

Sevgilinin huyu; nâz, işve, sözünde durmama, âşığını görmemezlikten gelme, hilekârlık, paraya ve altına düşkünlüktür. Sevgilinin bir yan bakışı âşığı ebediyyen şen ve mutlu edecektir. Fakat o zalim bunu bile bile âşığına tegâfûl eder.

Âşık, sevgili için cânını vermeye hazırdır. Fakat o rakîb ile ilgilenir, ona güler yüz gösterir.

Sevgilinin kalbi o kadar katıdır ki âşığın nâle vü feryâdı ona kâr etmez. Çok sert oldukları için tesir edilmesi güç olan taş ve demir, acımasız sevgilinin gönlü için benzetilen olur.

Âh itdügümce dil-bere te‘şîr ider mi gör
Âhen mi gönli ol şanemüñ yâ hacir mi gör

G.105-1

Âşık, sevgiliden sürekli şikâyet etse de onun eziyetlerinden memnundur. Çünkü âşığa cevri ü cefâ etmesi, onunla ilgilendiğini gösterir. Bu âşık için bir lutuftur.

Bir derde düşürdi bizi ol âfet-i devrân
Öldürse gelüp olmaz idi böyle tesellâ

G.13 5

Sevgilinin’ derd ve eleminden hasta düşmüş âşığın hastalığının çaresi, yine sevgilide bulunduğundan o, “tabîb-i cân, tabîb-i cân-bahş” olarak anılır. Tabîb hastalarının çok olmasından nasıl hoşlanırsa sevgili de âşıklarının çokluğundan o kadar hoşlanır.

Hazır iderse keşret-i ‘uşşâkdan tañ mı habîb
Lâ-cerem kim hasteler çok olsa hazır eyley tabîb

G.32 1

Sevgili: görünmez oluşu, bir görünüp bir kaybolması, âşığı büyüleyip divâne etmesi ve güzelliği sebebiyle periye benzetilir. Sevgili, bir peri olduğu için merhamet, acıma, şefkat gibi insânî duygulara sahip olamaz. Âşık, divâne olduğu için ayıplanmamasını ister. Çünkü onun aklını bir peri almıştır.

Ba'na ta'n eylemek yokdur benüm de var idi 'aqlum

Beni dīvāne kıldı 'aqlum aldı bir peri-sîmā

G.5 3

Sevgili, bir beyitte safâ diyarının ev sahibi olarak hayâl edilir. Âşıklar da onun belâ yolunun derd ve mihnet çeken misafirleridir.

O, kullarına çok zulm eden bir pâdişâhtır. Onun zulmünü görenler etrafından kaçarken âşığın gönlü bu zulmü çekmekten hoşlandığı için onun has kulu olur. Bir cellâd gibi âşıklarını onar onar katleden sevgili "şâh-ı hûbân" olduğundan bazen de katletmesi için cellâdına izin verir.

Tehevür itdi baqdı hışm ile ol mäh-ı hercâyî

Didi cellâd-ı hün-rîzine katl eyleñ bu şeydâyı

TCB.1 7-5

Sevgilinin aya teşbihi beyazlığı, parlaklığı, yerinin yükseklerde olması ve ay gibi değişik şekillerde (hercâyî) ve sürekli hareket halinde olması sebebiyledir. Vuslat gecesinde sevgiliyi seyretmek mümkün olmazsa yumuşak açık bir havada dolunayı seyretmek gerekir.

Şeb-i vuşlatda ol mähî temâşâ itmek olmazsa

Hevânuñ i'tidâlinde çıkuñ bedr ayı seyr eyleñ

G.228 5

Âşık, sevgiliyi rüyâsında görürken ayın parlaklığının üzerine vurmasını sevgilinin koynuna girip uyuması şeklinde hayâl eder.

Sevgili, âlemi aydınlatması ve yakıcılığı sebebiyle de güneşe benzetilir. Âşığın çıplak vücudu, bu ateşle daima yanar. Sevgili ne kadar soğukluk etse de âşığın düştüğü aşk ateşi sönmez.

Nâr-ı maḥabbetine düşdüm bir âfitâbuñ

Gerçi şovukluk eyler ammâ ol od şoyınmaz

G.174 4

Sevgilinin gökyüzü manzarası içinde tasavvur edildiği beyitlerde ay, güneş ve yıldızlar birarada anılır. Şâir, dilberin utanmasını güneş tutulmasına benzetip terlerini de yıldızlar olarak hayâl eder.

Sevgilinin kûyu, gülzâr olarak tasavvur edilirken sevgili de bu gül bahçesinin yegâne gülü olarak anılır. Yaprakları yeni açılmış gül, tebessüm eden sevgilidir. Gülün açılmamış hali gonca olup sevgili için benzetilen olur. Şâir, "hayır" kelimesini tevriyeli kullanarak rüyâ yorumlanmadan önce söylenen "hayırdır inşâallah" sözünü hatırlatıp sevgilinin tebessümünü goncaya benzetir.

Vaşl oldum ol mehe gıce bu düş midür didüm

Çonçe gibi tebessüm idüp didi kim ḥayır

G.149 4

Dilberin tazeliği ve gençliği âşığın aklını başından alıp onu avâre eder.

Beni âvâre-i deşt-i cünûn iden nedür âyâ
Cevânuñ derdi mi yoħsa cevânlık ‘unfuvânıdur

G.81 6

Sevgili bir büyücü olarak hayâl edilir. Sihir yaparak âşığı kendine bağlar ve onun hastalanmasını sağlar. Âşıklık halinde zaten gözyaşı ve ateş vardır. Şâir, bunun sebebini sevgilinin sihir yapmasına bağlar.

Bilmem ne ki siħr itdi baña ol yüzi meh-veş
Çeşmümde şular zâhir oldu sînede âteş

G.196 1

Sevgili bu benzetmelerin yanında diğer konu başlıklarında ayrıntılı olarak açıklanan çeşitli teşbih, istiâre ve mecâzlara konu olur. Bunlar; melek, hürî, nûr, mest, genc, Yûsuf, âhû, tâvus, keklik, şehbâz, nihâl, serv, şem` v.b.dir.

4.2.1. Sevgiliye Ait Güzellik Unsurları:

a. Saç (Zülf, Gîsû, Turra, Kâkül, Perçem): Ziyâ’î Divânı’nda zülf, şekil, renk ve koku özellikleriyle çeşitli hayâl ve tasavurlara konu olur.

Şâir, gazelerini sevgilinin saçının şevkiyle yazdığını söyler. Divân edebiyatı geleneğinde saçın rengi siyahtır ve Ziyâ’î’de de siyah olarak anılır.

Didüm ey meh rüyuñ seyr itmesün gîsûlaruñ
Didi gör dîvâneyi zülf-i siyâhumdan kaçar

G.103 3

Sadece bir beyitte sevgilinin yüzüne düşen sarı kâküllerden bahsedilir.

Her kaçan kim yüzine ol şaru kâküller düşer
Mülket-i İslâma şan cünd-i benî aşfer düşer

G.150 1

Sevgilinin saçı, şekil olarak bazen yüzün iki yanından sarkmış, bazen kıvrıkcık, kimi zaman dağınık ve perişan, kimi zaman da örgülü olarak hayâl edilir. Sevgilinin kıvrım kıvrım olmuş saçı âşığın boynuna geçmiş bir zincirdir.

Dir görenler gerdenümde gîsû-yı meftülüñi
Geçdi zencir ol ğarîb-i bî-şekibûñ boynına

G.403 6

Sevgilinin saçının kokusu: çiçeklere, misk ve anbere benzetilirken sabâ rüzgârı da bu kokuyu âşığa ulaştırıp dünyayı güzel kokularla doldurur. Âşık, sabâdan sevgilinin saçına değmesini ister.

Şabâ cihânu mu'athtar kıl ol külâleye deg
Yahûd Vefâ tarafına şanevber kıddin ek

G.249 1

Saçla ilgili tasavvurlar:

Şekil bakımından: Zülf, âşığın gönlünün ve başının top olarak hayâl edildiği aşk meydanının çevgânıdır. Sevgili ucu kıvrık çevgânıyla âşığın gönlünü sağa sola fırlatır.

Zülf, benin etrafında halka biçiminde bir tuzak olarak tasavvur edilir. Onun mutâdı hile kurmaktır. Şâir, sevgilinin âşıklarının gönül kuşlarını zülfünün tuzağına düşüren bir sayyâd olduğunu söylerken "saydunuz mı" sözüyle tevriye yapar.

Dâm-ı zülfünde mürğ-ı diller çok
Cümleten şayduñuz mı ey şayyâd

G.55/4

Saç, uzun olmasının yanında rengi sebebiyle de gece olarak hayâl edilir. Gecenin karanlık olması, belâların geceleyin ortaya çıkması, dertli ve hastaların sabaha kadar uyuyamamalarından dolayı gecelerin daha da uzun sürmesi sebebiyle benzetmeye konu olur.

Uzun gice belâları zülfüñ hayâli hem
Baht-ı siyeh dañı ne belâ-yı siyâh imiş

G.190 3

Zülfüne sabâ rüzgârının değmesiyle hem sevgilinin saçı hem de onun saçında duran âşığın gönlü perişan olur. Şâir tecâhül-i ârif ile sevgilinin saçının perişanlığının sebebini sorar.

Göñlümi zülf-i siyâhuñdur perişân eyleyen
Bilmezsin zülfünde ammâ bu perişânlık neden

G.358 2

Sevgilinin saçı ip, âşığın gönlü ise bu ipte yürümeye çalışan yeni yetişen bir cânbâz olarak hayâl edilir.

Rîsmân-ı kâkülünde dir görenler göñlümi
Nev-heves cân-bâzdur Allâh hañâdan şaklasun

G.336 3

Sevgilinin saçının kemend olarak tasavvur edilmesinin sebebi: âşığın gönlünün ve cânının orada asılı olmasındandır. Dîvâne gönül sevgilinin mübtelâsı olduğundan onun kemendinden kurtulmak istemez.

Zülf, âşığın gönlünü tutsak eden bir zincirdir. Delilerin zabtedilmek için zincire vurulmasına işaretler. âşık da gönlünün sevgilinin zincirine bağlandığını ve halkın onu "dîvâne" diye ayıpladığını söyler. Ona göre asıl delilik sevgilinin zincirini terk etmektir. Bu sebeple Leylâ'nın zülfünü bırakıp çöllere giden Mecnûn'a "dîvâne misin" diye sorar. O, sevgilinin yüzünün iki tarafından sarkan saçlarının dîvânesi olmakla övünür.

Ben ol dîvâne-yem zencîr-i zülfey-nüfle-dür fahrum

Baňa 'aql ehline uymağ cihânda hayli zağmetdür

G.64/3

Sevgilinin kaddi üzerindeki kıvrıkcık saçları, dumanın göğe yükselirken kıvrım kıvrım olmasına benzetilir.

Olur zülf-i ruhuñ kaddüñde ey dil-dâr ham-der-ham

Olur bâlâya gitdükçe duhân-ı nâr ham-der-ham

G.304/1

Sevgilinin gîsûsu, başı açık bir abdâl olan âşığın boynundaki tavkıdır.

Dilberin yanağı üzerindeki saçı Hıristiyanlar'ın suya haç salmak adetlerine telmihle haça, uzunluğu ve küfr münâsebetiyle de zünnâra benzetilir. Sevgilinin kaş üstündeki saçı mihrâba asılmış zünnâr olarak hayâl edilir.

Zülfün dar ağacına teşbîhi uzunluğu ve ucunda gönlün asılı olması sebebiyledir. Âşığın gönlü, sevgilinin saçının dar ağacına asıldığı takdirde, derdinin hikâyesinin bilinen bütün kıssalardan daha güzel olacağını söylerken Hallâc-ı Mansûr'u hatırlatıp ondan daha üstün olduğunu imâ eder.

Zülf, kıvrım kıvrım olması sebebiyle yılanı benzetilir. Bütün cihân halkı ejderhâdan kaçarken âşık, sevgilinin zülfüne ermek ricâsındadır. Sevgilinin yüzü bir hazine olarak hayâl edildiğinden bu hazinenin bekçisi de sevgilinin yılanı benzeyen zülfü olur. Âşık, sevgilinin vuslat hazinesine kavuşmak istese de zülf ejderi ona engel olur.

Gencîne-i vişâlüne kaşd eyledüm gice

Nâ-geh kıldı ejder-i zülfüñ baňa hücum

G.303 1

Âşık, vücudundaki damarları, ayrılık gecesinde sevgilinin saçının hayâliyle vücuduna sarılan gam yılanları olarak tasavvur eder.

Sevgilinin zülfü şekil olarak lâm (ل), dal (د) ve cim (ج) harflerine benzetilir. Şâir. "Lâm-ı zülfüne değince ne elemeler gördüm" diyerek lâm (ل) yazılışındaki harflerden elem (لم) kelimesini çıkarır.

Âşık daha yazı yazmayı öğrenmeden yani elif ve lâma el vurmada (ل) sevgilinin boyunu ve zülfünü tarif etmiştir. O. sevgiliye daha çocukken âşık olmuştur.

Ben iderdüm kıdd ü zülfini nigāruñ ta'rif

Dañu el urmamış idi elif ü lâma kalem

K.6 10

Sevgilinin yanağı üzerindeki kıvrılmış saçı: cân (جان) yazılışındaki cim (ج) harfi olarak tasavvur edilir.

Renk bakımından: Sevgilinin saçı siyahlığı sebebiyle; kara, karanu, karanlık olarak anılır. Zülfü rüyâda görmek "kara düşler görmek" deyiimiyle ifade edilir. Riyâ ile sevgilinin yüzünün mushafına bakan siyah zülf "kara cahil" olarak nitelendirilir.

Riyâ ile cemâlün müşafına nâzır olmuşdur

Senün zülf-i siyâhuñ Haqq bilür kim kara cāhildür

G.101 2

Sevda, kelime manâsıyla siyahlık demek olup aynı zamanda "kara sevda" denilen aşk hastalığı için kullanılır. Sevgilinin kara zülfünün hayâli âşıkları sevdaya salar.

Şikâyetler kıtur bî-çâre dil baht-ı siyâhından

Hayâl-i zülfi yârāmı meger sevdâya şalmışdur

G.157 4

Sevgilinin zülfü, güneş olan yüzünü örtmesi ve siyah rengi sebebiyle gece olarak anılır. Âşık, cennette gece olmadığına işaretle sevgilinin yüzünü açmasını ister.

‘Arızuñ üzre perîşân eyleme zülfeynüñfi

Lâ-cerem Firdevs-i ‘alâ içre olmaz giceler

G.68 3

Şâir, hüsn-i talille güneşin her gün doğmasının sebebini, sevgilinin saçına benzemeye çalışan geceyi engellemek istemesi şeklinde açıklar.

Şâm, hem şehir olarak hem de akşam manâsıyla sevgilinin saçı için benzetilen olur. Âşık, sevgilinin yüzünü bırakıp Rûmeli'nden Şâm'a gitmek istemez.

Zulmet olarak anılan zülf, âb-ı hayât münâsebetiyle sevgilinin dudağına ulaşmayı engelleyen bir unsur olarak zikredilir. Sevgilinin zülfünün sevdasıyla gönül hânesi baştan başa zulmet olmuştur.

Zülf âşıkların vahdete ulaşmalarına mâni olup kesrette kalmalarına sebep olur. Kâfir olan saç, siyahlığı ve imânı örtmesiyle âşıkları da küfre düşürür.

Ziyâ'î sevgilinin saçı vasfında yazdığı yek-aheng bir gazelin maktâ' beytinde bu gazeli karanlıkta sevgilinin saçının şevkiyle yazdığını söyler.

Zülfün Leylâ'ya teşbih edilmesi, leylî kelimesinin lûgatta gece ve karanlık mânâsına gelmesi sebebiyledir. Sevgilinin saçının yanında Leylâ'nın zülfünü "kara kazâ" olarak gören şâir, kendisini "leylî-i zülf-i nigârın mecnûnu" şeklinde tavsif eder.

Koku bakımından: Sevgilinin saçının kokusunu getiren sabâ rüzgârı "mübârek bād" olarak nitelendirilir.

Büy-ı zülfün getürdi bād-ı şabâ

Vâkıf olan didi mübârek bād

G.55/3

Abir, güzel kokulu çiçek ve otlarla karıştırılmış misk kokusudur. Sevgilinin abir-efşân zülfünün kokusunu duyduğundan beri âşığın başka hiçbir şeye hevesi kalmamıştır.

İreli rāyiha-yı zülf-i 'abir-efşānuñ

Nesneye yok hevesüm iş bu hevādan ğayrı

G.481/4

Sevgilinin saçı anber saçar. Anber, ada balığının karnından çıkarılan hoş kokulu siyah bir maddedir.

Şāne-āsā şerħa şerħa eylemek sīnem benüm

Hîç düşer mi ol saçı 'anber-feşānuñ şānına

G.394/2

Misk, misk âhûsu denilen ceylanın göbeğinden çıkarılan güzel kokulu ve renkli bir maddedir. Sevgilinin misk kokan zülfü, gönül dağıtıcı olarak nitelendirilir. Dîvân'da misk âhûsunun bulunduğu yerler olan Çin ve Hitâ ile beraber anılırken sevgilinin zülfünün kokusuyla bütün âlemin Hoten'e benzediği söylenir. "Miskîn" kelimesi, sevgilinin zülfünün kokusu olması yanında âşığın sıfatı olarak dağınık, perişan anlamlarında da kullanılır.

Žiyâ'î bir yaña miskîn ü zülfün bir yaña miskîn

Buluşdur ħayra gir Allāh için miskîni miskîne

G.417 5

Menekşe, rengi ve kokusu sebebiyle zülf için benzetilen olur. Âşık, menekşenin uzun zamandır sevgilinin saçında olup ona "âşık-ı sâdık" geçinmesini kıskanır.

Çok demler oldu 'âşık-ı şâdik geçer saña
Miskîn benefşe kara saçuñdan kesilmedi

G.463 3

Yasemen ve reyhân kokusu sebebiyle. sümbül ise hem kokusu hem de kıvrım kıvrım olan şekli sebebiyle zülf için benzetilen olur. Âşık, sevgilinin zülüflerini yanağının üzerinden kaldırmasını ister. Çünkü sümbül ateşe dokununca yanar.

Sevgilinin zülfünün sümbülden daha üstün görüldüğü bir beyitte şâir, duygularını çok samimi olarak ifade eder. Sümbülün sevgilinin saçına benzemeye çalışmasına kızan âşık, az kalsın deli olup onu yolacağını söyler.

Sümbül saçuña öykünür imiş yolayazdum
Ey kâküli Leylâ hele Mecnûn olayazdum

G.302/1

Sevgilinin sümbül kokan zülfü âşığın cân dimağını güzel kokularla doldurur.

Cân dimâğın bu seher gâyet mu'athtar kıldılar
Şu kenârında iki sümbüldür anlar gâlibâ

G.7 3

b. Göz (Çeşm, Dîde, Ayn): Sevgilinin gözü; kaş, gamze ve kirpikle beraber anılır. Sevgilinin gözü, kaş ve yanağı âşık için bir gam ülkesi olduğundan buna tedbîr eylemesi mümkün değildir.

Mülket-i gâmda ne tedbîr eylesün cân-ı za'îf
Çeşm mestî fitne kaş mekr ider ruhsâr-ı âl

G.255/3

Sevgilinin göz ucuyla bakması ve kaşlarını çatması, onun muhabbetini isteyen âşığın felâketi olur. Sevgili, âşığın halini bile bile onu görmemezlikten gelir. Göz fettân olduğundan âşıklar arasında fitne çıkarır ve kan döktürür. Göz, âşıkların yollarını kesen aklını, fikrini, cânını ve bütün metaini alan bir harâmi olarak düşünülür. Onun işi, hep tutma ve vurmaktır.

Çeşmi harâmidür işi hep tutma urmadur
Mu'tâdı dâm-ı kâkülünñ hîle kırmadur

G.99 1

Çeşm, kan dökücü özelliğiyle anılırken şâir, "Ben henüz ol gözleri hûn-hârı bilmem kandadır" diyerek "kandadır" kelimesini tevriyeli kullanır. Sevgilinin gözü âşığın kanını dökerek onu helâk eder.

Göz. baygın bakışı sebebiyle sarhoş olarak hayâl edilir. Bu sarhoş. mey yerine âşığın kanını içer ve onun kanına asla doymaz.

Çanmadı kanına ben teşne dilûñ hây meded
Dem-be-dem kanum içer hışm ile mestâne gözi

G.472 5

Sevgilinin gözünün hastaya teşbîhi, mahmûr ve baygın olması sebebiyledir. Sevgili. kendi gözüne benzettiği için âşığın hasta cânını kurban eder.

Gözleri kurbân ider miydi Ziyâ`îyi eger
Cân-ı `âşık gibi yârufñ çeşmi bîmâr olmasa

G.409/5

Âşık. sevgilinin hasta gözünün derdiyle cân verirken bile ona duâ eder.

Göz. avcılık özelliği sebebiyle şâhbâza benzetilir.

Mürğ-ı şab`um ol gözi şeh-bâz öñinde alınur
Ol ruħ-ı zîbâyı görse eşk-i çeşmüm ter düşer

G.150/2

Sevgilinin gözü. siyah olarak geçer. Onun siyah gözünü gören divâne âşık. aşk sarhoşu olur. Çeşm-i şeh-lâ. tatlı şaşı bakan baygın göz manâsında olup âşığın cismindeki hastalıkların müsebbibi olarak anılır. Âşığın hasta olmasının diğere bir sebebi de sevgilinin kızgın bakışıdır.

Hışm-ı çeşmüñ cânımı ey yâr bîmâr eylemiş
Başuma bu dâr-ı dünyâyı benüm dar eylemiş

G.197/1

Şekil itibarıyla bademe benzetilen sevgilinin gözü. nîm-hâb yani yarı uykulu ve mahmûr olduğu için bütün âşıklarına gazâb eder.

Göz. baygınlığı ve şekil benzerliği sebebiyle nergis olarak hayâl edilir. Sevgilinin nergise benzeyen sarhoş gözü yarı uykuludur.

Ey yüzi gül la`li mül dirseñ gice mey içmedüm
Nergis-i mestüñ nedendür böyle h`âb-âlüd olur

G.102 4

Bâğbân. sevgilinin gözüne benzetemediği için gül bahçesindeki nergisleri yolar.

Dîde-i cânâna çün öykünmedi ey bâğ-bân
Saña kim dir gül-şen içre nergis-i bî-râh yol

G.263 3

Çeşm. sad (س) ve he (ه) harflerine benzetilir. Gözün sad. kaşın da nûn şeklinde hayâl edilmesiyle delil manâsına gelen nass (ن) kelimesi ortaya çıkar.

Hüsne naşş olmağa kaşuñla gözün

Nundur kim yazıldı şād üzre

G.413 4

Sevgilinin gözünün he (ه) boyunun elif (ا) olarak hayâl edilmesi âşığın âhını (ا) meydana getirir.

Bir kâmeti elif gözi hâ yârı sevmişem

Şayd itnese kimesne anı āhum almasa

G.408/3

c. Kaş (Ebrû): Kaş tek başına veya göz, gamze, kirpik gibi sevgilinin diğer güzellik unsurlarıyla beraber anılır. Kaş için en fazla benzetmeye konu olan unsur yaydır. Kaşlar şekil özelliği sebebiyle kavisli bir yaya benzetilince gamze ve kirpikler de bu yayın okları olur. “yâ” kelimesinin yay ve “ye” harfini hatırlatacak şekilde kullanıldığı beyitlerde kaş. şekil olarak bu harfe de benzetilir. “Çekmek” kelimesinin yay çekmeyi de hatırlattığı bir beyitte âşık, sevgilinin kaşlarının derdiyle helâk olmak ister.

Niçe bir derdüñi ey kaşı kemānum çekeyin

Şimdi müştâk-ı ecel muntazır-ı mehlekeyin

G.339/1

Âşığın çekmiş olduğu mihnetlerden ve sevgilinin gam yükünden dolayı vücudu bükülüp yay halini almıştır. Bunun sebebiyse bu derdler ve sevgilinin kaşlarıdır.

Yâ büküldüm çekerek bār-ı ğam-ı cānānu

Fikr-i ebrûsı bilüm bükdi kemān eyledi yâ

G.6 3

Sevgilinin keman kaşının attığı oklar âşığın camına geçmiştir. Âşık, sevgiliden meded umarken tecâhül-i ârif ile “bari kamıma girme” der. Cevvâr olan sevgili yayına düşen âşığın gönlünü bir ok gibi çekip çevirmektedir.

Kaşın hilâl ile benzerliği tıpkı yayda olduğu gibi eğriliği ve ince olması sebebiyledir. Sevgilinin kaşlarını gören dolunay, utancından ve cānânın ebrûsuna benzeme arzusundan incelik hilâle dönmüştür.

Yüzini düşürür mihrüñ yire ruhsârı cānānuñ

Meh-i bedri hilâl eyler o mäh-ı enverüñ kaşı

G.437 3

Divân'da "eksikli" olarak anılan yeni ayın görülmesiyle nasıl bayram başlarsa, sevgilinin kaşının hilâlini görünce de âşıkların bayramı başlar.

Şâir, sevgilinin kaşlarını anlatan bir şiir yazmak için kaleminin ucunu açacak olsa, tıraştan çıkan her parça hilâl şeklinde olacaktır.

Hâme yonsam kaşlaruñ vaşfını yazmak kaçdına
Gösterür şekl-i hilâli her tırâşum ğâlibâ

G.12/3

Eskiden mahalle mekteplerinde talebelerin kitaplarına bağlanan ve satırları takip etmelerine yarayan kemik, gümüş veya tunçtan yapılan alete de hilâl adı verilirdi. Âşık, sevgilinin kaşının hayâlinden hoşlandığı için hilâl şekline girip çocukların reisi olan sevgiliye bağlanmak ister.

Ol mehûñ kaşî hayâlınden çü hazz eyler göñül
Şekl-i mâh-ı nev ser-i eţfâle bağlanmak gerek

G.244/4

Kaşın mihrâba teşbihi şekil benzerliği ve sevgilinin yüzünün Kâbe olması sebebiyledir. Âşık, sevgilinin mescid olan küyünü ve mihrâb olan kaşlarının hevesiyle ibadete meyl eder.

Küyuñ ümmîdi beni sâkin-i mescîd kıldı
Kaşlaruñ fikri beni mâ`il-i mihrâb itdi

G.488/4

Ziyâ`i şiirini övdüğü bir beyitte, sevgilinin kaşlarının vasfını yazdığı şiirlerinin mihrâblara yazılmaya yakışacak kadar güzel olduğunu söyler.

Kaşlaruñ vaşfın Ziyâ`i şöyle tahtır itdi kim
Yiridür mihrâblarda yazsalar eş`arını

G.438/6

Sihirbâz ve cādû olarak da anılan kaş tıpkı göz ve gamze gibi âşığı kendisine bağlar ve hasta edip belini büker.

Tâk, binaların kubbelerine verilen addır. Sevgilinin hüsnü bir câmi olduğuna göre bunun tâkı da kaşlardır. Yüksek olması sebebiyle kaşa benzetilir çünkü kaşlar da yüzün üst tarafındadır. Âşık, sevgilinin kaşının tâkının ayrılığından tâkati kalmadığını söyler.

Firâk-ı tâk-ı ebrü tâkatüm tâk itdi va`llâhi
Ğamuñla kıl gibi kılduñ beni hey mü-miyânum gel

G.252 4

Kaş. yazıyla ilgili olarak râ (ر) harfine ve med (م) işaretine benzetilir. Sevgiliden râ kaşlarını çatmasını isteyen âşık. gönlünün bu râdan safâ kesbettiğini söyler. “Bu râ” söyleyişi tevriyeli olarak “bura” anlamında da düşünülür.

Nazar kıl hısm ile râ kaşlarıñ çat ey hilâl-ebrû
Göñül kesb-i şafâ eyler ider cânım bu râdan hâz

G.207 2

Sevgilinin güneşe benzeyen alındaki kaşını gören âşık. bunu “âfitâb”ın yazılışındaki elif üzerindeki medde (ﻻ) benzetir.

Kaşuñ alnuñda ey habîb-i ferîd
Âfitâb üzre şekl-i medd-i medîd

G.57 1

Şâir. ışık dervişleri ve Kalenderilerin kaşlarını kazıtmalarına işaretle, mahbûbuna “açık kaşlı” diye seslenir.

d. Kirpik (Müje, Müjgân): Kirpik kan dökücü, yaralayıcı ve öldürücü özelliğiyle anılır. Hûnî olarak anılan gözün silahı ok veya kılıç olarak düşünülen kirpiklerdir.

Kirpiklerin ok olarak anılmasının sebebi, kirpik oklarının yay olan kaşlarla atılmasındandır. Okun. hedefine çabuk ulaşmasına işaret edilerek kirpik oklarının âşığın canına ok gibi çabuk geçtiği söylenir.

“Sehm” kelimesinin ok manâsının da düşünüldüğü bir beyitte sevgilinin kirpik oklarının gün geçtikçe daha da korkulu olduğu söylenir.

Siper kılmağa cismüm cân atardum ey kemân-ebrû
Velî tîr-i müjeñ gitdükçe ğâyet sehm-nâk oldu

G.439 2

Kirpiklerin kılıç olarak tasavvuru âşığın canını yakması sebebiyledir. Fakat âşık. bundan şikâyet etmez ve kirpikleri “tiğ-i cân-bahş” olarak anar.

Kirpikler şekil itibarıyla kıvrık ve kesici olduğundan hançere teşbih edilir. Sevgilinin müjgânının ayrılığından dolayı âşık kendi sinesine hançer çeker. Çünkü o dilberin kirpiklerinin hançerine alışmıştır.

Kirpiklerin bıçağa benzetildiği bir beyitte şâir. sevgilinin ağzından delilerin eline bıçak verilmeyeceğini söyler.

Didüm göreyin müjeñi kaçma didi yâr
‘Âkıl virür mi destine divânenüñ bıçâğ

G.210 2

Gönül. harâmiye benzetilen kirpik. göz ve zülfün fikriyle dolu olduğundan hâramiler yatağı olarak anılır.

Göñülden eksük olmaz fikr-i zülf ü çeşm ü müjgānuñ
Bu virān olası beñzer haramiler yatağıdur

G.69 2

Sevgilinin nâz uykusundan uyanamayıp kaçırdığı sabah namazının kazasını. kirpikleri cemaat halinde kılar. Bir beyitte de sevgilinin mihrâb olan kaşına karşı dizilmiş kirpikleri saflar halindeki müslümânlara benzetilir.

Kaşına karşı dizilmiş niçe müjgān şaf şaf
Karşı mihrāba тұrur san ki müselmān şaf şaf

G.213 1

e. Gamze: Gamze diğer kan dökücü unsurlar olan göz, kaş ve kirpik gibi âşığı katleden bir silah olan yan bakıştır. Onun kan dökücülüğü “birāder, ciğer, kan” kelimeleri ile tenâsüb yapılan bir beyitte kanını döküp ciğerini delmesi şeklinde anılır.

Қanın içди ciğerin дeldi dilüñ gamze-i yār
Acısam n'ola birāder ciğerüm қанумdur

G.123 4

Âşığın bağrını delen kaderin kazâ okları değil sevgilinin gam ve gamze oklarıdır.

Tır-i gamuñla gamzeñ oқı ki cāna degdiler
Bağrumı delmedi bir tır-i қазā-yı қader

G.148 1

Âşık, gönlündeki sıkıntıdan ancak gamze okuyla kurtulabileceğini söyleyerek sevgilinin kendisini öldürmesini ister.

Tır-i gamzeñ beni öldürse қасāvet gitse
Ey қашы yā bu geçer hātır-ı nā-şādumdan

G.335 3

Âşığın canına geçen gamze okları vücudunu o kadar sarmıştır ki onu bu haliyle görenler vücudunu bir kafese benzetirler.

Sevgilinin gamze oklarına hedef olmak âşık için bir şeref, bir devlet nişânıdır.

Senün қurbānuñ olmak ey қашы yā geçdi göñlümden
Hedef olmaq hadeng-i gamzeñe devlet nişānıdur

G.81 8

Âşık, sevgiliye "sadece bir kez göz ucuyula bakmayı bilirsin. senelerce benim neler çekdiğimi bilmezsin" diyerek sitem eder.

Âşık, ortalığı karıştırıp âşıkları birbirine düşüren fettân gamzeye karşı dikkatli olması için gâfil gönlünü uyarır.

Dilâ gâfil gezersin sen bu der-bend-i mihnetde
Meger kanlar döken ol gamze-i fettânı bilmezsin

G.340 2

Sevgilinin yan bakışının tehlikelerinden sadece gönül değil bütün cihân halkı gâfildir.

Gamzenin bir vasfı olan gammazlık. "gamze-gammâz" kelimeleriyle söz oyunu yapılarak. "kanda" kelimesi de kan ve nerede manâlarıyla tevriyeli olarak anılır.

Bilmezin ol gamzesi gammâzı kanda arayam
Hey dirîğ ol tırrası tarrârı bilmem kanda dur

G.114.6

Sevgilinin gamzesinin cellâda teşbih edilmesi her dem âşıkların kanını alıp onları helâk etmesi sebebiyledir. Pâdişâhın cellâdı, suçluyu nasıl soyarsa şâh olan sevgilinin cellâd gamzesinin derdi de âşığı öyle soyar.

Ġam-ı gamzeñ kodı 'uryân Žiyâ'î kuluñu
Tut ki cellâd-ı şehin-şâh güneh-kârı şoyar

G.83.5

Âşığın gönlüne geçen gamze okunun temreni âşığın kanının bulaşmasından dolayı kırmızı değildir. Onu kızartan âşığın gönlündeki gam ateşinin hararetidir.

f. Yüz, Yanak (Rûy, Likâ, Dîdâr, Çehre, Ruh, Ruhsâr, Ârız, Hadd): Yüz ve yanak umumiyetle beraber anıldığı ve aynı benzetmelere konu olduğu için birarada incelenecektir.

Sevgilinin diğer güzellik unsurları olan kaş, göz, kirpik, ağız ve alın yüz üzerinde bulunur. Yüz, "nûr-ı Yezdân" dır. Zülf ve hatt, kesret olduğundan Allah'ın nûru olan yüz, kesretin ardındaki âşığın devamlı ulaşmak istediği vahdettir.

Sevgilinin yüzünün hâl ve hattan hâlî olması istenir. Rûmeli'nde Habeş sultânının yeri yoktur. Bu özelliğiyle yüz, "rû-yı sâde" olarak anılır.

Ger ser-â-ser arasan 'âlemi yokdur bedeli
Nedür ol terlük o nâzıklük o rû-yı sâde

G.415 5

Sevgilinin yüzünü bir kez gören, bir daha kurtulmamak üzere ona mübtelâ olur. Aşk sonu müşkil olan bir iştir. Sevgilinin yüzünü ve yanağını seyretmek kolay değildir.

Nedür ol seyr-i didâr u temâşâ-yı ruḥ-ı dil-dâr

Olurdu her kişi âşık şonu ger olmasa müşkil

G.258 4

Yüzün güneşe teşbihi parlaklığı ve aydınlığı sebebiyledir. Sevgilinin gün yüzünü göremediği için âşığın talihi kapalıdır. Onun güneş yüzlü sevgili ile sohbetini gördüğünden beri Zühre, göklerde çeng çalmaya başlamıştır. Sevgilinin yanağının parlaklığını gören güneş utancından yüzünü yere düşürür. Güneşin ışık vermesinin ve parlaklığının sebebi, sevgilinin yanağının ışığına benzemeye çalışmasıdır.

Sevgilinin yanağının fikri, âşığın gönlünde deryâya akseden güneş gibidir.

Fikr-i ruḥsârûm dil-i şeydâya olmuş mün'akis

Fi'l-meşel ḥurşiddür deryâya olmuş mün'akis

G.185/1

Işık dervişlerine kaşlarını kazıtmaları sebebiyle "güneş yüzlü" denir. Ziyâ'î'nin güneş yüzlü vefâsız bir mahbûbu vardır.

Ṭâli'ümdür bir güneş yüzlüyü sevsem döstlar

Hem beni düşmen bilür hem düşmenümle yâr olur

G.162/3

Âşığa göre, Şems sûresinin nazil olmasının sebebi sevgilinin güzel yüzüdür.

Güneşe bakınca insanın gözü nasıl kamaşırsa sevgilinin yanağı da âşığın gözünü öyle kamaştırır.

Ḥurşid-i ruḥuî gördi gözüm kamaşayazdı

Cân şandı ten-i ḥastesini şarmaşayazdı

G.460 1

Yüz ve yanak, parlaklığı ve yuvarlaklığı sebebiyle aya benzetilir. Ay yüzlü sevgili güzelliğiyle şehre meşhur olduğundan beri güneşin yüzüne bakan kalmamıştır. Güneş ve ay birbiriyle olan münâsebeti itibarıyla beraber anılırlar.

O meh gün yüzini yıllarca göstermez nedür bu derd

Vefâsız yârı sevmek gibi var mı bir belâ müşkil

G.258 3

Yıldızlar bile sevgilinin yüzünü aya benzetererek ona göz kırparlar. Ay yüzlü sevgilinin bir acayip sevdaya düşüp gün gibi beyaz elbisesini siyah etmesi söyleyişle ay tutulmasına işaret edilir.

Âşık, gözünden ferâgat edip ayrılık gecesinde aya benzeyen sevgilinin Allah'ın nûru olan gül yüzüyle aydınlanır.

Şeb-i firkatde şevküm arturan gün yüzli mâhumdur
Fürûğ-ı çeşm-i 'âlem-bînem ol nûr-ı İlâhumdur

G.117 2

Yüzün ışığa teşbihi yine parlaklığı sebebiyledir. Sevgilinin siyah saçları içindeki yüzü zulmet içindeki ziyâya benzetilir. Şâir "şevk" kelimesini arzu ve ışık manâlarında kullanarak sevgilinin yanağının şevkinin aşk yolunda kendisine yol gösterdiğini söyler.

Şevk-i ruhuñ cün oldı delîli Ziyâ'ınun
Tutdı reh-i maħabbeti yolın yañılmadı

G.463 5

Sevgilinin yüzü meclisi aydınlatan mumdur. Âşığın gönlü ise bu mumun etrafında dönüp sonunda da yere düşen pervânedir. Aslında mum sevgilinin yanağının küçük bir çerâğıdır. Şâir, sevgilinin yanağının mumunu gedânın âh rüzgârından korumasını ister.

Yâra söyleñ 'arızın âh-ı ğedâdan şaklasun
Sem'ini luğf eylesün bād-ı şabâdan şaklasun

G.336/1

Sevgilinin yüzü âşığın gönlüne ateş bıraktığından beri felekler onun âhının dumanı ile simsiyah olmuştur. Bir beyitte de sevgilinin yanağı âşığın micmer olan gönlündeki ateş olarak hayâl edilir.

Sevgilinin yanağının aynaya benzetilmesi parlaklığı sebebiyledir. Aynanın parlaklığı da sevgilinin yanağının aynaya aksetmesindedir. Âşık, kendisini sevgilinin yanağı ile bir tutan aynaya çıkarır. Şimdiye kadar sevgilinin güzellikte eşi benzeri olmadığını sanan âşık, tecâhül-i ârifle onun benzerini aynasında gördüğünü söyler.

Manendi yok şanurdum o mihr-i kamer-ruhuñ
Gördüm nazîrin âyînesinde Ziyâ'iyâ

G.24 5

Yüz, tazeliği ve canlılığı sebebiyle bahara benzetilirken yanak ise gül-i hamrâ olarak anılır. Şebnem, gülün sevgilinin yanağının hasretiyle ağlamasından meydana gelmiştir. Gülün açılması yani gülmesi, sevgilinin yüzünün şevkiyledir. Sevgilinin yanağı gülden daha güzel olduğu için âşık onu gücendirmemek için gülü yanağına benzetmekten çekinir.

Ziyâ'î korqarın ter düşmesün ğâyet de nâzikdür
Güli ruhsâr-ı cânâna şebih itmekde şübhem var

G.96 5

Cennet gülü olarak da anılan yüz, genellikle kırmızı olarak zikredilir. "Ruh-ı âl" kırmızı yanak anlamına gelmekle birlikte "hile" anlamıyla da hayâllere konu olur. Bir beyitte de sevgilinin yüzü, ak gül olarak anılır.

Yüzüñ ak gül gibi ra'nâ lebüñ berg-i gül-i hamrâ
Cemâlüñ gül-şeni güyâ leţâfet gül-sitânidur

G.81.7

Yanak, kızılığı sebebiyle lâleye benzetilirken âşğın vücudundaki yaralarla benzerliği münâsebetiyle anılır. Âşğın gönlü lâlenin üzerine konan arı gibi sevgilinin yanağına meyl eder.

Kudsiyeti sebebiyle sevgilinin yüzü için benzetilen olan mushaf, hatt ile beraber sık sık anılır. Ziyâ'î şiirinin bu kadar güzel ve şevk arttırıcı olmasının sebebini sevgilinin yüzünün mushafından iktibâslar yapmasına bağlar.

Sevgilinin yüzü cennetten daha güzeldir. Âşık, Yedikule zindanlarında sekiz yıl hapis yatsa bile sevgilinin yüzünü sekiz cennete değışmeyeceğini söyler. O, cennet ve kevser arzu eden zâhîde sevgilinin yüzüne ve dudacağına bakmasını tavsiye eder.

Ârzü-yı kevşer ü firdevs iderseñ zâhidâ
Ol zülâl-i la'li seyr it ol ruĥ-ı gül-fâmı gör

G.136.3

Sevgilinin saçının yüzüne dökülmesi, İslâm ülkelerine kâfir çerisinin girmesi ve fitnenin çoğalması şeklinde tasavvur edilir.

Bunların dışında yüz; rengi sebebiyle şaraba, âşıkların kiblesi olması sebebiyle Kâbe'ye güzelliğı sebebiyle de alışveriş unsurlarıyla beraber anılarak Hz. Yûsuf'a benzetilir.

g. Ben (Hâl): Ben; rengi, şekli ve kokusu sebebiyle çeşitli benzetmelere konu olur. Âşğın canı sevgilinin benine âşıktır. Kalbin ortasındaki kara benek (sevdâ, süveydâ) münâsebetiyle canın sevdâsının sevgilinin beni olduğı söylenir.

Zülfüñi dil ĥâlüñi cânım severse tañ degül
Dünyede ĥâlince herkes kendi sevdâsın sever

G.153.2

Hâl, siyahlığı sebebiyle sevgilinin Kâbe olan yüzünü tavaf eden Bilâl-i Habeşî olarak hayâl edilir.

Âşğın, sevgilinin yüzünde ben olmamasını tabî karşılamaşının sebebi, Anadolu'da karabiber yetişmemesidir.

Tañ degüldür olmasa ruĥsârufi üzre ĥâl eger
Rümilinde ĥaşıl olmaz dâne-i fülful gibi

G.436.3

Ben, kokusu sebebiyle “müştîn” olarak vasıflandırılır.

Ḥaddüñ üstinde ḥâl-i müştîñüñ

Yaraşur ziyâde fevķ-al ḥadd

G.52/2

Zülfün kıvrılıp benin etrafını sarmasıyla ḥâl, tuzak içindeki dâneye benzer. Gönül kuşu sevgilinin dânesine geldiği zaman bu tuzağa yakalanıp avlanır.

Hz.Adem'in yasak dâneyi yediği için cennetten kovulmasına telmihle âşık da sevgilinin benini görünce cenneti terk edeceğini söyler.

Ben, âşığın “sîmurg-ı tab'ını” avlayan bir şâhbâz olarak tasavvur edilir.

Sevgilinin beni, küçüklüğü sebebiyle yıldızla benzetilir. “Yıldız olmamak” bahtsız, talihsiz olmak manâsına gelir. Âşık, sevgilinin benini göremediği için yıldızından bi-haber olduğunu söyler.

Sevgilinin beninin zülûflerle örtülmesi tan yıldızına kara bulutlar hâil olması şeklinde ifade edilir.

Ḥâl-i ruḥsârufı örter şanemâ zülf-i siyâh

Oldı tañ yıldızına ħara bulutlar ḥâ'il

G.259/3

Ben; küçüklüğü, yuvarlaklığı ve siyahlığı sebebiyle noktaya benzetilir. Sevgilinin zülfü içindeki siyah beni, cim harfinin noktası olarak tasavvur edilir.

Zülfüñ altında ne hoş yaraşur ol ḥâl-i siyeh

Cîmüñ altında ħonan noħtaya beñzer güyâ

G.27/2

Güzellik kitabında nokta olmadığını söyleyen şâir, bir başka beytinde de “mushafa nokta yakıştır” diyerek beni sevgilinin yüzüne yakıştırır.

Sevgilinin elif boyu ile üç tane benini birarada görmek âşığa bin (1...) belâ getirmiştir.

Elif-i ħâmetüñ ile görüp üç noħta-yı ḥâl

Biñ belâ geldi Zîyâ'îye senüñ 'aşķuñdan

G.328/7

h. Ayva Tüyleri (Hatt): Hatt; siyah ve yeşil rengi, yüz ve yanakla olan münâsebeti ve yazıyla alâkası sebebiyle anılır.

Hatt kokusu ve yeşil rengiyle baharı kuskandırarak kadar güzeldir. Fakat daha sonra siyah renge dönmesi güzelliğinin kıymetini azaltır. Âşığın en büyük korkusu sevgilinin hattının gelmesidir. Şâir “yüzü kalmamak” deyimin, tevriyeli kullanarak bu korkuyu dile getirir.

Yüz kulum var dir idi sencileyin evvelde
 Şimdi **haţţ** geldi yüzine hele kalmadı yüzi
 G.472 6

Hattın çemene teşbîhi. hatt-ı sebz şeklinde geçer. Şâir. sevgilinin yanağında hatt çıkmamasının sebebini “ateş yanan yerde çemen bitmez” diyerek açıklar.

Didüm ‘izaruñ üzre **haţtuñ** neden belürmez
 Didi kim yansa âteş anda çemen belürmez
 G.175 1

Bahar mevsiminde tabiat nasıl uyanıp canlanıyorsa. âşık da sevgilinin visâlinin baharında karınca olan hattını görmek ister.

Vişâlûñ mevsimüñde zülf ü **haţtuñ** görelüm zîrâ
 Bahâr irse zühür eyler cihānuñ mâr ile mûrı
 G.493 3

Bir beyitte sevgilinin şeker dudağına üşüşmüş karınca ve sinek olarak anılan hatt, aynı beyitte papağanların şekerle konuşurulma adetine işaret edilerek tûti olarak anılır.

Ya şekerdür lebi üşmişdür aña mûr u mekes
 Ya yeşil tûtidürür **haţtı** lebi sükker-i ter
 G.160/2

Âşık, gönlünü teselli etmek için sevgilinin dudağı üzerindeki ayva tüylerine “görünen hatt değil dilberin kaşlarının gölgesidir” der.

Ağyârı sevgilinin civarında görmek istemeyen âşık, “Sen güzellik mülkünün şâhısın. Hattın geldi. düşman üzerine asker çek” diyerek ayva tüylerini askere benzetir.

Sevgilinin “nil-gûn” hattı Kur`ân`da laciverd renkli bir ser-levha olarak tasavvur edilir.

Âşık, sevgilinin siyah renkli hattını aklamada çok zahmetler çekmiştir. “Beyaza çıkmak” deyimini kelime manâsı da düşünülerek anılır.

Şaçuñ vaşf itmede cānâ ne miñnetler çekilmişdür
 Beyāza çıkmada **haţtuñ** ne zahmetler görilmişdür
 G.77 1

Gubâr, toz demek olup keder. üzüntü manâlarına da gelir. Şâir. gubâr ve rûzgâr kelimelerini tevriyeli kullanarak rûzgârdan dolayı toz kalkmasını ve zamanın sıkıntılarını ifade eder.

Âh eyleyüp didüm ni ki bu ğubâr-ı **haţ**
 Güldi o ğonçe-leb didi kim rûzgârı gör
 G.128 2

Hatt-ı gubârî, ince ve küçük bir yazı sitili olup tozla beraber tevriyeli olarak anılır. Hattın yazı olarak anılmasının sebebi sevgilinin yüzünün mushaf olarak hayâl edilmesindedir. İrâb, Arapça harflerin sonundaki harf ve harekenin değişmesidir. Şâir, "Kur'ân'a irâb yaraşır" diyerek hattı irâba benzetir. Kur'ân âyetleri nasıl galat olamazsa sevgilinin hattı da galat değildir.

‘Ârızuñda degül ol haṭṭ-ı perişân ğalaṭ

Hıç olur mı ki ola âyet-i Kur`ân ğalaṭ

G.204 1

Sevgilinin âb-ı hayât olan dudağı etrafındaki hattı, Hakk`ın kudret sebze-zâridir. Hattın Hızır ile beraber anılması da âb-ı hayât olan dudağın zulümâtta yani hattın içinde olması ve "Hızır"ın yeşil demek olan lugât manâsı sebebiyledir.

Reyhân, güzel kokusu sebebiyle ayva tüyleri için benzetilen olur. Şâir, sevgilinin hattının vasıflarını anlattığı şiirlerini "hatt-ı reyhâni" ile yazmak ister.

Sahbâ meclisinde de sevgilinin hattının evsâfının anlatıldığı şiirler okunur. "Erkâm" yazı ve sayılar demek olup "erkâm-ı gubârîyye" adındaki rakam çeşidine de işaret edildiği düşünülebilir.

Ey Zîyâ`î yazaram haṭṭ-ı lebi evşâfın

Lâ-cerem meclis-i şahbâda bu erkâm okınur

G.158 5

Ayva tüyleri, sevgilinin güzellik senedinin imzası, âşığın ise amel defterindeki günahlarıdır. Âşığın amel defteri, sevgilinin hattı geldiğinden beri hatalarla dolmuştur. "Hatt-ı hatâ" tevriyeli kullanılıp iptâl çizgisi manâsına da gelir. Âşığın günahları sebebiyle sevaplarının üzeri çizilmiştir.

Haṭṭ-ı dil-ber geleli nesne yazılmadı benüm

‘Amelüm defterine haṭṭ-ı haṭâdan ğayrı

G.481 2

1. Ağız (Dehân, Dehen, Fem): Umumiyetle dudakla beraber anılan ağız, görünmezliği, yuvarlak ve dar oluşu sebebiyle "yok" olarak değerlendirilir.

Yok dime söyle ey dehân-ı ‘adem

Ğonçe-âsâ ṭaralması dil-i saḥt

G.34 2

Sevgilinin ağızını göremeyen âşık, sevgiliye "senin ağzının nazîri yok" derken bir taraftan da "söyle ey gonca-dehân yoksa ağzın yok mu" diyerek kelime oyunları yapar. Âşık, sevgiliyi öpmek için canını "yok bahâya" vermiştir.

Bu-s-ı dehân-ı yârı alınca çıkdı cânım
 Hayfâ ki cân metâ'ın ben yok bahâya virdüm

G.299 3

Ağız. görünmemesi ve kesin olarak bilinmemesi sebebiyle sırdır. Şâir. sevgilinin ağzının sırrını çözmüştür. "Mefhûm" keliemesi hem şiirdeki kavramlar hem de anlayıp sırı erme manâlarında kullanılır.

Degülse nükte-i râz-ı femûñ künhiyle mefhûmum
 Vefâ-yı dilberân-âsâ vücûdum nâ-bedîd olsun

G.319 2

Şâir. tasavvufî manâsı olan bir beyitte, sevgilinin ağzının sırrını keşfettiğini fakat bunu anlayacak râz-şinâs bulamadığını söyler. Ağız, sırr-ı gaybdır ve onun sırrını ancak ehl-i hâl olanlar anlar.

Dehenûñ kim Ziyâ'î vaşf eyler
 Sırr-ı gayb añlar ehl-i hâl anı

G.451 5

Muammâ. her ne kadar gizli olması ve zor anlaşılmasıyla şöhret bulmuşsa da sevgilinin ağzı çözülmeliği ve sır olması sebebiyle muammâdan üstündür.

Femûñ bir nükte-i müşkildürür kim zerre anlatmaz
 Benüm cânım hemân bir adı var ancak mu'ammânuñ

G.230/3

Ağzın mim harfine teşbîhi şekil özelliği sebebiyledir. Sevgilinin dudağı mushaftaki mim harfine ve "mey" yazılışındaki mime benzetilir.

Mey meclisinde ol şanem-i mey-perestümûñ
 Gûyâ dehân-ı bî-bedeli meyde mîmdür

G.67 4

Ağzın zerreye teşbîhi güneş-zerre minâsebetiyle yüzün güneşe benzetilmesi ve küçüklüğü sebebiyledir.

Ağız can ve hayat verme özelliğiyle âb-ı hayâta benzetilirken Hızr'ın âb-ı hayâtı arayıp içme sebebi sevgilinin ağzının sırrını çözememesi olarak zikredilir.

Ağız küçüklüğü ve kapalılığı sebebiyle şekil olarak goncaya benzetilir. Sevgilinin gülmesi, goncanın açılması şeklinde ifade edilir. Cennet goncası olarak tavsif edilen ağız, bir beyitte "zerre, dehân, gonca, yok" kelimeleri tenâsüb sanatı yapılarak anılır.

Zerrece ‘aşıkına merhameti şefkati yok
Bağ-ı ‘âlemde ben ol gönca-dehâni gördüm

G.274 4

Tılsımı ve sır olması sebebiyle Süleymân mührü olarak zikredilen ağız, “yok” kelimesi münâsebetiyle vefâsız, şekil ve tad özelliğiyle de piste olarak anılır.

Bir beyitte ağız, âşığın gönlünü yakması sebebiyle kıvılcıma benzetilir.

Âh ol dehen diyâr-ı dili ser-be-ser yaçar
Bir şhri gâh olur ki düşer bir şerer yaçar

G.127 1

i. Dudak (Leb): Dudak: rengi, güzelliği, ağızla olan münâsebeti, tadı, sır saklaması ve kapalı olması özellikleriyle zikredilirken sevgilinin diğer güzellik unsurlarıyla beraber de anılır. Bunu sebebi yüzde bulunması, etrafında hâl ve hatt bulunması, bel gibi yok denecek kadar küçük olmasıdır. Ayrıca dudağı öpmek, vuslat vesilesi olduğundan bu onun önemini artırır. “Sormak” kelimesinin emmek manâsına da geldiği aşağıdaki beyitte âşığın dudağı öpme arzusu açıktır.

Žiyâ`î ol şanemûñ şormadın lebinî henüz
Ecel irişdi almadın daħı h`âb-ı lezîz

G.60 5

Dudağın en çok benzetildiği unsurlardan biri olan şarap; rengi, kadehle münâsebeti, tadı ve sarhoşluk vermesi özellikleriyle anılır. Sürâhi, sevgilinin dudağını meye benzettiği için âştğa “dil uzatır”. Sürâhinin kadehe içki dökmesi için eğilmesi gerekir. Şâir hüsn-i talille sürâhinin sevgilinin dudağını hatırlattığı için kadehe baş eğdiğini söyler.

Gördi kim yâd-ı lebüñle eller el üzre tutar
Sâğar-ı bezme şurâhi itdi cānā ser-fürü

G.378 5

Şarabın insan üzerindeki tesirlerinden biri de titremedir. Şarap içenin eli titrer. Gönül ezel bezminde sevgilinin ayrılık şarabıyla sarhoş olmuştur. Onun endişeli bakışları, sevgilinin dudağına baktığı an titremeye başlar.

Dilā cām-ı ezel maħmürısın kim dide lertzānuñ
Mülāyim dil-berüñ cām-ı lebin tıtsa hemān dıtrer

G.116 3

Sevgilinin mey olan dudağı geceye benzeyen saçı ve mehtâb olan yüzü ile çok yakışmıştır. Çünkü mehtâbli gecelerde mey içmek hoş olur.

Lebüñ zülfeyn ü ruhsâruñla hoş zîbâ yaraşmışdur

Şeb-i meh-tâbda ğâyetde hoşdur nüşî şahbânuñ

G.230 4

Dudak öpülünce âşığın cânı çıkar. sevgilinin bir kadehinin bedeli bir cân olmasına rağmen âşık, onu bir kez öpmeye bin cân feda eder.

Şarap, dinimizce haram olması sebebiyle âşığı nefis mücadelesine zorlar. Zaman zaman dinin yasaklarına uyararak içki içmekten vazgeçen âşık, sevgilinin dudağını görünce ihtiyârını kaybeder. Kendisini sürekli ayıplayıp azarlayan zâhîde "ben mey içmedim, ezelden sevgilinin dudağının sarhoşuyum" der.

Kan, şarap ve dudak arasında renk özelliği sebebiyle münâsebet vardır. "Dem" kelimesi, şarap, kan ve zaman manâlarına gelir. Âşık, sevgilinin dudağının kadehinden dem-â-dem kan içer. Sevgilinin dudağını emebilmenin şartı ise bağırını kan ile doldurmaktır.

Yârı görmez gözlerin derd ile giryân itmeyen

La'lin emmez dem-be-dem bağırın tolu kan itmeyen

G.338/1

Âşığın mey sohbetinde sevgilinin dudağını anması bile canını ağzına getirir. "Ağzına gelmek" korkmak, anmak ve emmek manâlarında kullanılır.

Gice mey sohbetinde la'l-i cânân ağzuma geldi

Şafâdan öleyazdum şöyle kim cân ağzuma geldi

MÜF.26

Dudağın Hz.İsâ'ya teşbîhi, diriltme mucizesi göstermesi sebebiyledir.

Mürde idüñ düşde Rûhu'llâh ihyâ eyledi

Şanma bûs itdüñ leb-i dil-dârı seyrüñde dilâ

G.11.2

Sevgili, "cân-bahş" olan dudağıyla Hz.İsâ'nın sünnetini ihyâ eder.

Dudağın âb-ı hayâta benzetilme sebebi de cân verme özelliğine dayanır. Âşığın rüyâsında sevgilinin dudağını öpmesi çeşme-i hayvânı bulması şeklinde ifade edilir. Şâir, sözünü âb-ı hayâta benzetmek istediği için, gazellerinde sevgilinin dudağını sık sık andığını söyler.

Leţâfetde sözün âb-ı hayât itmek midür kaşdı

Ki çok añar Ziyâ'î la'l-i cânânı gazellerde

G.397 5

Dudağın suya benzetilmesi onun ferahlatıcı ve tabiata canlılık verici özelliğindedir. Cennet olan sevgilinin yüzünün Selsebil'i dudaktır. Sûre-i Kevser sevgilinin dudağı hakkında nâzil olmuştur.

Ne sükkerdür leb-i dil-ber ki diller aña mâ'ildür
Meger kim sûre-i Kevşer anuñ haqqında nâzildür

G.138 1

La'l: kırmızı renkte kıymetli bir taş olup çoğu zaman istiâre yoluyla sevgilinin dudağı yerine kullanılır. Sevgilinin dudağı kadar kıymetli bir la'l Bedehşân'da bile bulunmaz.

Yâkut ve mercan da renkleri sebebiyle dudak için benzetilen olur. Şâir, sevgilinin dudağını övüp gezerken kendisini mihnet çarşısının mercan satan bir dellâlı olarak görür.

Dil Žiyâ'î ol leb-i rengini medh eyler yürür
Çârsü-yı miñnetüñ dellâlı mercân gezdürür

G.79 5

Keyif verici bir madde olan esrâr, kendinden geçirme ve çeşitli hayâllere sebebiyet verme özelliğiyle dudak için benzetilen olur. Bengiler, esrâr içerek hayrân olurlarken âşık, sevgilinin dudağının sırları ile keyiflenir. Âşık, sevgilinin dudağı kadar ferahlık veren bir esrâr görmediğini söyler.

Ben leb-i dil-ber gibi şîrîn müferrih bulmadum
Aşlın aşla bilmezem hayrânem ol esrârdan

G.371 2

Esrârın keyfiyyetini artırmak için tatlı şeyler yenir. Bu da genellikle sevgilinin dudağının benzetildiği helva olur.

Buña hayrânem ki nâ-geh bengî-i hicrân iken
Gice helvâlar iderdi la'l-i nâb-ı dil-rübâ

G.11 5

Şîrîn, tatlı demektir ve genellikle Ferhâd ve Şîrîn hikâyesinin kahramanı olan Şîrîn'le tevriyeli olarak anılır. Şâir, sevgilinin şîrîn dudağını vafettiğinde zevk ehlinin ağzı sulanır.

Tabîb olan sevgilinin ilâcı, dudağının şerbetidir. Vefâsızlığı sebebiyle bu şerbet âşığa zehir olur. Sevgilinin dudağı, rakibe rûh-ı sâni olurken âşığa öldürücü bir zehir gibi gelir. Bir beyitte de rakibe şerbet olan dudak, âşığa zehir olur.

Gerçi ağyâra leb-i la'lüñ olupdur şeker-âb
Oldı bi-çâre Žiyâ'î kuluña zehr ammâ

G.6 5

Bunların yanında dudak, tatlığı sebebiyle hurmaya, şarapla beraber yenmesi sebebiyle de mezeye benzetilir.

Gonca: ağız için yapılan benzetmelerde olduğu gibi dudak için de rengi, kapallığı, küçüklüğü ve güzelliği sebebiyle ele alınır. Sevgilinin dudağı cennet bağının goncasıdır. Gonca, sevgilinin dudağını gördükten sonra hastalanmıştır. Bahar bulutu onun ağzına pamukla su damlatır.

Hastelendi görüp ey gül lebüñi gonca-i bağ
Tamzurur penbe ile ebr-i bahār ağzına şu

G.380 4

Sevgilinin dudağı, cân-bahş olma özelliğiyle tabibe benzetilir.

Tabīb-i cân imiş çün kim leb-i cân-bahşî dil-dāruñ
Ziyâ'î gibi bīmāruñ niçün ahvālını bilmez

G.171 5

Dünyada adalet kalmadığından şikâyet eden âşık, "dād" kelimesini tat manâsıyla tevriyeli kullanarak sadece sevgilinin dudağında adâlet bulunduğunu söyler.

Ehl-i 'aşka zulm olur hergiz 'adâlet kalmadı
La'î-i şîrîñüñde vardur var ise 'âlemde dād

G.53 3

Ateş neticesinde hasıl olan sevgilinin dudağı üzerindeki uçuk (teb-hâle), kırmızı gül yaprağı üzerine düşen şebneme benzetilir.

j. Çene (Zekân, Zenehdân): Çene, çukurluğu sebebiyle zindana benzetilir. Can ve gönül bu zindana düşen zindân ehlidir. Dilberin konuşmaya başlaması, Yûsuf'un zindan ehline rüyâ tabiri yapmasına benzetilir. Sevgili, âşığın gönlünü çenesinin zindanına hapsedip, aşkını ve zülfünü gönle kilit ve zincir etmiştir.

Gönlümü habs itdi zindân-ı zenaḥdânında yâr
Zülfini zencîr kıldı 'aşkıñı muḥkem kilîd

G.59 4

Ziyâ'î'nin sevgilinin çene çukurunu vasf ettiği şiirler zindân ehli için "bir garip eğlence" olur.

Çene çukurluğu sebebiyle mezara da benzetilir. Sevgilinin çene çukurunun hasretiyle ölecek olan âşığın yeri sonunda mezar olacaktır.

Sevgilinin çene çukuru, Hz.Muhammed ve Hz.Ebûbekir'in mağarada saklanmalarına telmihle dil ve gönlün mekânı olan mağara olarak tasavvur edilir. Şâir, bir başka beyitte de sevgiliye "tarihçilerin ashâb-ı kehf dedikleri senin çene çukurunda uykuya varan gönüller mi?" diye sorar.

Çene çukurluğu sebebiyle: ayvaya (bihi), renk ve şekil özelliği yönünden de elmaya (sib) benzetilir. "Bihi" kelimesi üstünlük ve güzellik manâsına gelip ihâm yoluyla ayva kastedilir.

Bâğ-ı hüsnünde senüñ ey boyı şimşâd-ı sehi
Tâñ mı sib-i zenañuñ meyveleri olsa bihi

G.496 1

Âşığın gözündeki sevgilinin zekânının hayâli, şarap kadehindeki hava kabarcığı olarak hayâl edilir.

Zekânınuñ hayâli çeşmümde
Câm-ı mülde habâbdur güyâ

G.20 2

k. Gabgab: Çene altı, ikinci gerden ya da çene altında meydana gelen kıvrımdır. Gabgab şekil ve renk olarak elmaya benzetilir.

Görmeyince 'arızın oñşamayınca gâbgâbın
Bağma ey dil verd-i ra'nâyâ elüñe alma sib

G.32 5

Çevgân oyununa işaretle, âşığın başı sevgilinin gabgabının hasretiyle aşk meydanında yuvarlanan top olarak hayâl edilir.

Bir beyitte de parlaklığı sebebiyle "arş kandili" olarak anılır.

l. Alın (Cebîn): Alın, parlaklığı sebebiyle "şevk, ateş, nûr" kelimeleriyle tenâsüb içinde anılarak aya benzetilir.

Peygamberimizin "şakkü'l-kamer" mucizesine telmihle, sevgilinin parmağını alına koyması, ayı ikiye bölmesi şeklinde hayâl edilir.

Cebînine kodı uyurken ol meh nâ-gehân barmâk
Ben anı şandum engüşt-i Nebî kim mâhı kılmış şak

G.222 1

Sevgili, bir beyitte de "Yûsuf-cebîn" olarak anılır.

m. Boy (Kad, Endâm, Kâmet): Sevgilinin boyu; uzunluğu, inceliği ve zerâfetiyle ele alınıp sevgilinin ulaşılmaz oluşu sebebiyle mübâlağalı olarak anılır.

Sevgili, salına salına yürüyüşü, uzun boyu ve düzgün vücuduyla serviye benzetilirken servi, çoğu zaman istiâre yoluyla sevgilinin boyu olarak anılır. Bazen de "serv-kadd, serv-i hırâmân, serv-i bülend, serv-i revân, serv-i bâlâ" gibi tamlamalarla sevgilinin ismi olarak anılır.

Şād ol ey şāim-i hicrān yine bayrām gelür

Şalımı şalımı ol serv-i hūrāmān gelür

G.97 1

Âşığa göre sevgilinin boyu, servden daha üstündür. O, sevgiliye "eğer boyunu serve benzetirsen incinme, şâir yalancı olur" der. Gönül diğer güzellerden geçse de "râst çağı"nda olan servi boylu sevgiliden geçemez. Âşık, sevgilinin servi boyunu seyretmekten bin yıl yaşamış gibi haz duyar. (Burada bin yıl ve boy arasında uzunluk münâsebeti vardır) Âşık, servi boylu sevgilinin salına salına gül bahçesine gelmesine inanmadığından gönlüne "tecessüs eyle, bu doğru haber mi" diye sorarak boy-doğru münâsebetini dile getirir.

Âşık, sevgilinin kendinden düşük, alçak kimselerle gezmesinden yakınır.

Pelîd ile olur hem-ser cihān bāğını geşt eyler

Niçün ol serv-ķadd dilber bizümle şalınibilmez

G.171:3

Yeşil elbise giymiş olan sevgili, gülşende seyrān ederken bir serviye benzer.

Ol serv-ķadd kim olmaz göñlüm ğamından āzād

Gül-geşt-i gül-şen eyler geymiş yeşil libāsı

G.455:4

Ar'ar, dağ servisi olup âşığın ar'ar boylu sevgiliyi alçak kişilerle gezerken görüp kıskanması vesilesiyle anılır.

Sevgilinin boyunun benzetildiği diğer bir ağaç da şimşâddır. Âşık, gam mektebinde elif harfini öğrenirken boyu şimşâd olan sevgiliyi hatırlar.

Mekteb-i ğamda elif öğredicek üstādum

Yāduma geldi belādur o boyı şimşādum

G.277:1

Sevgilinin boyu, yeşil elbisesi ve yürüyüşüyle şimşâda benzer.

Bu libās-ı sebz ile bu şîve-i refîār ile

Rāstî şimşâda beñzer ķāmet-i dil-cū-yı dōst

G.40 2

Sevgilinin boyu, cennette bulunan Tübâ ağacından daha üstün olarak anılır. Âşık, sevgilinin boyunu bırakıp cennette Tübâ seyrine gitmek istemez. Onun kaddi güzellik cennetinin Tübâ ağacının bir dalıdır.

Melâhat gülşenin serv-i ranası olan sevgilinin kaddi, bazen de bir "nihâl-i tâze" bazen de bir gül dalı olarak anılır.

Ey Ziyâ'î güyyâ bir şâh-ı güldür kadd-i yâr
Şüretâ beñzer gül-i handâna yelken taqyesi

G.457 5

Sevgilinin boyunun kıyâmete teşbihinin sebebi. kâmet ve kıyâm kelimelerinin aynı kökten olması. sevgilinin boyunun daima kıyâm halinde durması ve kıyâmette herkesin ayağa kalkacağıdır.

Âşık o kadd-i bâlâyı gördüğünden beri belâdan gayri nesne görmemiştir. Sevgilinin salınarak yürüyüşü âşığın canına belâlar salar.

Boyun elife benzetilmesi. vahdeti temsil etmesi ve şekil benzerliği sebebiyledir. Kitaptan fal baktıran şâirin kısmetine elif harfi yani sevgilinin boyu çıkar.

Geldi fâlumda elif taqdîre oldum muntazır
Rast geldüm toğrusı yâruñ kad-i bâlâsına

G.431 2

Sevgilinin elif boyuyla hâ gözü âşığın âhını (6) meydâna getirir. Bir (1) rakamına da benzetilen sevgilinin boyunun yanında üç tane beninin hayâl edilmesiyle âşığın belâları bine (4) çıkar.

n. Diş (Dendân): Sevgilinin dişi beyazlığı ve parlaklığı sebebiyle inciye benzetilir. En güzel incilerin Aden'den çıkması sebebiyle Aden incisi olarak anılır.

“Dürr-i yetim” tamlaması. Hz.Muhammed için kullanılıp sadefteki tek inci demektir. Sevgilinin dişleri “dürr-i yetim” e benzetilir.

Hüsnüñ ğarîb-i 'âlem zülfeynüñ iki miskîn
Dendân-ı bî-naẓîrüñ dürr-i yetîme beñzer

G.142 2

Letâfet deryâsının incisi olan sevgilinin dişlerini vasfetmeye kalkanın bağı inci gibi delinir. Şâir. sevgilinin dişleri vasfında şiirler söylemek için gavvâs olup muhabbet denizine dalmıştır.

“Nazm” kelimesi dizmek manâsındadır. Şâir. sevgilinin dişlerinin güzelliğinden şevke gelip benzersiz inciler şeklinde şiirler söylediğini ifade eder.

Şevke geldi şanemâ midhat-i dendânuñda
Nazm-ı pākini Ziyâ'î dürr-i nâ-yâb itdi

G.488 5

o. Kulak (Gûş): Küpe. gizli bir şey söyleyecekmiş gibi yapıp her fırsatta sevgilinin kulağını öper.

Kulak şekli sebebiyle lâleye ve güle benzetilir. Sevgilinin kulağını görenler saçına gül taktığını sanırlar. Yüzünün iki yanından görünen kulağı "şakk-ı kamer" mucizesine telmihle ortadan ikiye bölünmüş ay olarak hayâl edilir.

Şâir, şiirinin incilerini dinleyen sevgilinin kulağını sadece benzetir.

‘Âşıkun başında yir yir kanlı dâğ

Güşü yâruf şan ki ra‘nâ lâleler

G.161 4

ö. Sîne-Gerdân: Sevgilinin sinesi parlaklığı ve aydınlığı sebebiyle güneşe benzetilir.

Hürşid-i sineñ aç kim ‘âlem münevver olsun

Kıl tırrañı perîşân dünyâ mu‘aṭṭar olsun

G.330 1

Gerdân ise sevgilinin saçlarını iki yandan sarkıtıp aşığı günaha sokması sebebiyle anılır. Çünkü âşığın gönlü sevgilinin saçındadır.

Sevgilinin gerdânı nazikliği sebebiyle de anılır. Aşık sevgilinin boynundaki incinin gerdânını incitmesinden korkar.

Gerdeni ğâyet ile nâzîkdür

Qorqarın anı incidür lü‘lû

G.384 2

p. Bel (Miyân): Sevgilinin beli inceliği sebebiyle "hayâl, yok ve kıl" olarak anılır.

Sevgilinin kıl kadar ince belinin fikriyle ızdırâb çeken âşığın hali ateşe düşen kıla benzer.

Beñzetdi nâr içinde düşen müya hâlümü

Fikr-i miyânuñ ile gören ıztırâbumı

G.491 3

Bel, yok denecek kadar ince olduğundan yine kendisi gibi "yok" olan dudakla beraber zikredilir.

Gül-şen-i ‘âlemde bir ğonca-dehânum yok benüm

Müya döndüm ğuşşadan bir mü-miyânum yok benüm

G.283 1

"Alan bir kıldan alır" sözü âşığın sevgilinin beline ulaşma arzusuyla beraber zikredilir.

Miyânuñdan naşibüm alayın men‘ itme ben bendeñ

Bilürsin pâdişâhum kim alan bir kıldan almışdur

G.157 3

Bel görünmeyecek kadar ince olduğundan "hayâl" olarak anılır.

Va'llâhi 'âlem içre yoǧdur senüñ naẓirüñ
Bilüñ hayâle gelmez hiç ol dehen belürmez.

G.175 4

r. Vücûd (Beden, Cism, Ten): Sım-ten, sım-beden şeklinde anılan sevgilinin vücudu, parlaklığı ve beyazlığı sebebiyle gümüşe benzetilir. Âşık, sevgilinin gümüş vücuduna kavuşmak için, sararıp altına benzemiş vücudunu nakd olarak verir.

Güle benzetilen, cism-i pâk, nâzik beden ve pâlüde-beden olarak anılan sevgilinin latif vücudu bir beyitte pamuk olarak hayâl edilir.

Penbedür cism-i laţifi o şeh-i mışr-ı bahâ
Oturur küşe-i dükkânda kettân şatar

G.120 2

s. Göbek (Nâf): Bir beyitte şekil özelliği sebebiyle girdâba benzetilir.

Senüñ cism-i laţifüñ baħr-ı behçetdür kenârı yoǧ
Senüñ nâfuñ meger girdâb-ı deryâ-yı leţâfetdür

G.64 4

ş. El (Dest), Aya, Kol (Sâid), Parmak (Engüş), Tırnak: Şâir, sevgilinin elini, ayasını ve kolunu vafeden ne kadar şiir yazarsa yazsın sevgilinin kendisine merhâmet etmediğinden şikâyet eder.

Ey Ziyâ'î bize raħm itmek elinden gelmez
Ne kadar vaşf-ı kef ü sâ'id ü destin dirşek

G.229 5

Şâir, mahbûbunun parmaklarını bayram hilâline ayasını da aya benzetir.

Sevgilinin eli "havz-ı müdevver", parmakları da bu havzın beş lülesi olarak vasıflandırılır.

Sevgilinin eli güneş, kınası şafak, parmakları hilâl, tırnakları ise Pervîn yıldızı olarak hayâl edilir.

Şafağ ħunnâsı ħurşid ayası engüş mâh-ı nev
Elinde ħüşe-i pervinesidür ol mehûñ tırnağ

G.222 4

t. Baldır (Sâk), Ayak (Pâ): Sâk, beyazlığı sebebiyle gümüşe benzetilerek sımın-sâk olarak anılır.

Ayak ise âşîğın sevgilinin ayağı toprağı olma arzusu. ayağı tozundan gözüne sürme yapmak ve ayağına yüzünü sürme isteğı sebebiyle anılır.

4.2.2. Sevgiliyle İlgili Diğer Unsurlar:

a. **Bûse:** Bûsenin en önemli özelliğı can vericiliğıdir. Sevgilinin bûsesini esirgemesi. âşîğın canından ümidini kesmesine sebep olur.

Bûse-i la'lin dirîğ itdi dirîğâ ol şanem
 Kaţ' idersem tañ degüldür tatlu cânımdan ümîd

G.59 2

Âşîğın rüyâsında sevgiliden bûse alması, Hz.Îsâ'nın onu ihvâ etmesi şeklinde anılırken bir beyitte de âb-ı hayâtı bulması şeklinde ifade edilir.

Gice seyrüñde leb-i cânânı bûs itdüñ dilâ
 Zülmet içre çeşme-i hayvâni bulduñ vâk'îâ

G.11/1

Sevgilinin altmış bûsesini alan rakîbi kskanan şâir, gerçek âşîğın kendisi olduğunu sevgilinin bûsesine nâil olanın ise râkip olduğunu söyleyerek "altmış, yitmiş" kelimelerini tevriyeli olarak kullanır.

Altmış bûseñe yitmişdür işitdüm ağıyar
 Biñ belâ bu ki benüm seksene çıkdı adum

G.277.4

Şâir, gramer terimleri olan "nehy-i hâzır"ı ve "emr-i gâib"i sevgilinin vuslatının imkânsızlığı ve bûsesinin teklifinin mecbûriyetini anlatmak için lûgat manâlarını da düşünerek tevriyeli olarak zikreder.

Bizi mahrûm kılmak vuşlaţuñdan nehy-i hâzırđur
 Dehânuñ bûsesin teklîf kılmak emr-i ğâ'ibdür

G.91 3

Âşık, sevgilinin bûse vâdedmesini, alamayacağını bile bile vefâ olarak nitelendirip kendisini avutur. Sevgilinin bûsesini almak, ellere nasib olurken âşık, gam zulmetinde onun derdini çeker.

b. **Nâz:** Bir bakışıyla âşîğı kendine esir eden, sonra da tanımamazlıktan gelen, göz süzen, salına salına yürüyen, gözleri baygın ve süzgün olan sevgili, bütün güzellik unsurlarıyla baştan aşağı nâzdır. O, sevgiliye işve yapar, gizli gizli konuşur, tutmayacağı vaadlerde bulunup nâz eder.

Nedür o luţf-ı hafî ol tekellüm-i mahfî
 O 'ahd-i bi-hüde ol nâz u şîve ile cevâb

G.31 2

Güzelliğinin âşık tarafından seyredildiği sırada sevgilinin nâz ve işve ile yüzünü kapaması “cevre yüz tutmak” şeklinde ifade edilir. Çünkü sevgilinin nâzla dolu her hareketi, âşık için cevri ü cefâdır. Onun nâzı, âşığın ateşini ve arzusunu artırır.

Şevküm artar cismümi yakdukça nâr-ı nâz-ı yâr
Ey Ziyâ'î şem'de yanan fetilüf 'aynıdur

G.82 5

Dilberin nâzı, işve ve cilveleri âşığı divâne eder.

Döstlar rüsvây u bed-nâm olsam itmeñ serzeniş
İtdi divâne beni ol cilve ol nâz ol reviş

G.192 1

c. Kûy-ı Yâr: Âşığın devamlı ulaşmak için çaba harcadığı fakat bir türlü ulaşamadığı sevgilinin mahallesi, âşık-sevgili-rakîb üçlüsü çerçevesinde hayâllere konu olur. Rakîb, sevgilinin kûyunda köpek veya dev şeklinde hayâl edilir. O, âşığın sevgilinin semtine yaklaşmasına izin vermez.

Kûy-ı nigârda komaz ağıyâr bize yir
Cândan anı luğf kıl ey bi-zevâl ayır

G.149 1

Sevgilinin kûyunun köpekleri âşığı uzaklaştırmak için eteğini dişleyip parçalamak isteseler de o, köpeklerden “yârân” diye bahseder. Çünkü sevgilinin mahallesinde âşığın yeri köpeklerin yanındır. Gurbette kalan kişi, âşınâsıyla karşılaşmaktan nasıl mutlu olursa, âşık da gam ülkesinde sevgilinin kûyunun köpeklerini görünce sevinir.

N'ola gam kişverinde dil severse ger seg-i kûyuñ
Çarîb iklîm-i gurbetde ider çün âşinâdan haz

G.207 3

Sevgilinin kûyu Kâbe'ye benzetilir. Şâir, Kâbe'ye gidip nûr görmek isteyenlere “uzağa gitmeyin, sevgiliyi kûyunda seyredin” der. Çünkü sevgilinin kûyu ve kapısının eşiği âşıkların kiblesi ve sığınacak yeridir.

Kara tonlu Ka'be hakkı kıble-i 'uşşâkdur
Âsitânıdur maħabbet ehline anuñ penâh

G.395 4

Sevgilinin kûyunun havası ve suyu hayat verici özellikleriyle “nefes-i İsâ ve âb-ı Hızır” olarak anılır.

Küyun cennete teşbîhi. güzelliği ve ulaşılması güç olması sebebiyledir. Âşık, küyu cennetten üstün hayâl ederek firdevsi unuttuğunu söyler. “Âdem” kelimesini Hz.Âdem’in cennetten kovulmasına telmihle tevriyeli kullanan şâir. dilberin küyünü cennete tercih eder.

Kim ki tercih itmeye cennetden ey şeh küyüñü
İ’tikâdum bu ki bu ‘âlemde ol âdem degül

G.250 3

Âşık, sevgilinin küyünü mescide benzetirken bu mescidin ümidiyle “sâkin-i mescid” olduğunu söylerken Leylâ’nın küyünü bırakıp sahrâya giden Mecnûn’a tecâhül-i ârifle “deli misin” der.

Âşık, yaralarla dolu bağıyla kendisini sevgilinin küyunun lalesi olarak hayâl eder.

Küy, esenlik ve sağlık vermesi özelliği ile de anılırken “esen” kelimesi tevriyeli olarak, sıhhat ve esmek manâlarında umûmiyetle sevgilinin küyuna varan sabâ rüzgârı için kullanılır.

Sevgilinin âsitânı ise, âşığın nigârın toprağını gözüne sürme yapma ve onun ayağı tozu olma arzusu sebepleriyle anılır. Sabâ rüzgârı, sevgilinin dergâhından âşığın gözlerine sürme getirir.

Cezâka’llâhu hayren ey şabâ bu çeşm-i giryâna
Getürdüñ tütiyâ-yı hâk-i der-gâh-ı dil-ârâdan

G.357 4

4.3. Âşık:

Divân’da âşık, sevgilinin türlü işkence ve sıkıntılara boyun eğen, derd ve ızdırab çektiği halde halinden memnun olup sevgiliden gelen azar ve çilelere şükreden, sabır timsâli, ağlayıp inleyen, kanlı yaşlar döken, vücudu yaralarla dolu, zayıf ve sarı yüzlü olarak anılır. Şâir ise, âşık hüviyetinde olduğundan âşık için söylenen her söz ve benzetme onun için de geçerlidir.

Onun aşkı samimidir. Üzüntü ve çilelerine gönülden katlanır. Sevgilinin ağıyar ile münâsebetini kıskanan âşık, bir de rakib ile mücadele etmek zorunda kalır. O: dertli, hasta ve divânedir. Halk-ı âlem, onu bu özelliklerinden dolayı ayıplasa da o, âşıklığının şöhretinin dünyayı tuttuğunu söyleyip kendisini büyük âşıklardan (Ferhâd, Mecnûn) daha üstün görür.

Getürmeñ yanuma Ferhâd ile Mecnûmı luğf eyleñ
Bular şadr-ı mahabbetde degül emşâlüm akrânum

G.295 4

Âşık, vücudundaki yaralardan şikâyet etmez, çünkü bunlar pâdişâh olan sevgiliden gelen devlet nişânıdır. O, sevgilinin küyuna yüz sürüp itleriyle âşinâ olmaktan şeref duyar. Çünkü onun gözünde sevgilinin küyu cennetten daha üstündür. Cennet arzusunda olmadığından zâhidle sürekli atıştır. Sevgilinin dudağının hasretiyle devamlı şarab içer. Bu yüzden de sarhoştur ve harâbât meskeni

olmuştur. Fakat onun asıl sarhoşluğu mest-i aşk olmasından ileri gelir. Sevgiliye tutulanın içki içmesine gerek yoktur. Sevgilinin aşk kadehi, âşığı sarhoş eder.

Gerçi kim dirler şarâb içmez Ziyâ`i-i derd-mend
Döstlar va`llâhi mest itmişdür anı cām-ı `aşk

G.218 5

Tek sermayesi olan gözyaşı âlemi suya gark ederken tek arkadaşı olan âhı da ateşi ile gökleri yakar. O. sevgilinin cevrinin artmasından memnundur. Çünkü cevrin mikdârının arttığı nisbette âşıklığı da artar.

Şanma cevriünden kaçup dil sevmeden bî-zâr olur
Her ne miqdâr olsa cevriñi `aşkum ol miqdâr olur

G.162 1

O. gam ve gussanın haraç verildiği, başında âhının ateşinden altın tâcı bulunan bir aşk şahıdır.

Şâh-ı `aşkem virilür baña gam u guşşa harâc
Başum üzre `alev-i âteş-i âh altun tâc

G.44 1

Bülbül, âşık için kullanılan benzetmelerden biridir. Âşığın bülbüle benzetilme sebebi güle benzeyen sevgiliye âşıklığındandır. Bülbül nasıl gülün açması için ağlayıp inlerse âşık da sevgilinin gülmesi ya da yüzünü göstermesi için öyle feryâd u figân eyler. Rakib, karga ve çaylak gibi bağda şâdân olup gezerken o gam zulmetinde "giriftâr-ı kafes"tir. Sevgilinin âşiğe iltifat etmemesinin sebebi, gül-kulak benzerliğine işaretle bülbülün gülün "kulağını alması" şeklinde açıklanır.

İltifât eylemez efğân-ı Ziyâ`iye habîb
Kulağum aldı diyü bülbüle bakmaz gül-i ter

G.93 5

Âşığın en çok teşbih edildiği unsurlardan biri de divânedir. O. perilerin insanı delirtme özelliğine işaretle peri kadar güzel sevgilinin aklını almasıyla divâne olduğunu söyler. Divânelikte de kendisini Mecnûn`la mukayese eden âşık, gerçek "âvâre-yi deşt-i cünûn"un kendisi olduğunu iddiâ eder. Âşık, sevgilinin hasretiyle divâne olup dağlara düşerek hayvanlarla arkadaş olmak ister.

Tağa düşüp yâr olam vaşşilere Mecnûn-şıfat
Hasretüñle oluram divâne görmezsem seni

G.486 2

Delilerin zincire vurulmasına işaret edilerek onun akl ehline uymayan sevgilinin saçının zinciriyle övünen bir divâne olduğu söylenir. Âşık, fâka çölünde boynuna fikirlik ve felâket zinciri takılmış bir delidir.

Bu deşt-i fâkâda divâne-yem ki boynumda
Kuyûd-ı fakr u felâket selâsil ü aġlâl

K.5 18

Âşık, şeydâ olduğu için dünyada olup bitenler ilgisini çekmez. O, "ahvâl-i cihân"a kayıtsızdır. Delilerin sözüne kıymet verilmediği için âşık, vaslını istediği sevgiliye "sakın alınma, divânelerin sözü beyhüdedir" der.

Âşığın mest olarak tasavvuru ezelde aşk şarabı içmesindedir. Sevgilinin dudağının hayâliyle meyhâne meskeni olmuştur. O, hem divânedir hem de şarabın mestidir.

Bir 'aceb divâne-yem kendü sözümden bî-ħaber
Olmuşam mest-i mey-i engür özümden bî-ħaber

G.90/1

Ezel bezminde aşk şarabını içen âşığın ayrılması da ancak kıyâmette olacaktır.

Şöyle mest olmuş Ziyâ'î cām-ı 'aşk-ı pāk ile
Ol seħer-gāh-ı kıyâmetde meger kim ayıla

G.400/5

Âşığın pervâneye benzetilmesinin sebebi sevgilinin yüzünün ve yanağının mum olarak hayâl edilmesindedir. Âşık, sevgilinin verdiği elem ve sıkıntılara rağmen yanacağını bile bile onun etrafında dolaşır.

Raħm itmege şāyet ola bir şevki varayın
Pervâne-veş ol şem'e yanayın yakılayın

G.363 1

Umûmiyetle pervâneye benzetilen âşık bir beyitte mum olarak geçer. Mumun damla damla erimesi ağlamak, ateşi ve ışığı ise gülmek olarak ifade edilir. Esrâr kelimesi, sırlar ve keyif verici madde olarak iki şekilde düşünülüp esrâr içenin ruh halinin de tasviriyle (ağlama, gülme) âşık muma benzetilir.

Şem'e-i sūzān gibi geh ħandān u geh giryān olur
Lā-cerem bilmez edānī 'āşıkuñ esrārını

G.438 4

Sevgilinin saçı, beni ve hattının misk kokulu olması sebebiyle âşık da tembel, becereksiz, aciz manâlarına gelen "miskîn" olarak vasıflandırılır.

Âşığın kul, köle, bende olarak tasavvur edilmesi sevgilinin pâdişâh olmasındandır. Âşığın sevgilinin cevrine incinmesi, bir garip kulun pâdişâha incinmesine benzetilir.

Âşığın "lâl" olarak hayâl edilmesi sevgilinin yüzünü görünce söz söylemeye mecâli kalmaması sebebiyledir.

Kudretüm yok söze görünce yüzün

Yâr ben derd-mendi lâl añlar

G.135 4

Âşığın hastaya teşbihi sevgilinin tabîb olması ve onun aşkıyla devâsız bir derde düşmesi sebebiyledir. Âşığın derdinin dermânı, sevgilinin vuslatındadır. Hasta olanlara geceler çok uzun gelir ve gece olunca hastalığın şiddeti artar. Âşık, sevgilinin saçının derdiyle hastadır.

Baňa şor ğayra şorma derd-i ğisû-yı perîşânı

Uzun gice belâsın bilür ancak ğastenüñ câmı

G.445/1

Âşık devamlı âh edip inlediği için erganûna ve kopuza benzetilir.

Âşığın adının kötüye çıkıp fena bir şöhreti olması kendi suçu değildir. "Kişi kendini ihtiyârıyla bed-nâm eylemez" diyen âşık, sevgilinin zülfünün hasretinden âşufte olduğunu söyler.

Âşık, sevgilinin yoluna gelip mihr uman fakat sevgili tarafından rededilen biçaredir.

Bu benzetme ve hayâllerin dışında âşık; perişan, müstemend, nâ-tüvân, üftâde, belâ-keş, mübtelâ, derd-mend ve derd ehli olarak anılır.

4.3.1. Âşığın Gönü ve Vücut Aksâmı İle İlgili Unsurlar:

a. Gönül (Dil): Divân'da âşığın ağzından başka bir varlıkmuş gibi kişileştirilerek anılan gönül, âşığın aşkla ilgili bütün duygu ve düşüncelerinin merkezidir. Aşk gönülde tecelli eder ve âşığın çektiği ızdırablar gönül için de geçerli olur. Âşık için yapılan birçok benzetme ve mecâz, gönül için de yapılır.

Tasavvufî manâsı olan bir beyitte, muammâ olarak tavsif edilen ilâhi aşkın gönülde tecelli ettiği fakat gönlün aşk yolunda yok olduğu söylenir.

Gurbet acısı çeken bir şeydâya benzetilen gönül: ğâh gülüp ğâh ağlayarak sevgilinin zulmüyle ortadan kaybolmuştur. Gönül, günahsız olduğu halde sevgilinin zülfünün ipine asılmıştır.

Sevgilinin zülfünün, kan dökücü gözünün ve kirpiklerinin fikriyle gönül "harâmiler yatağı" olarak vasıflandırılır.

Gönül, davranışları ve heves peşinde koşması sebebiyle çocuğa benzetilir. O, aşk çarşısında sevgilinin zülfünün hayâliyle reyhân satan bir tıfl ya da sevgilinin zülfünün ipine sarmaşmış bir cânbâz oğlanı olarak hayâl edilir. Sevgiliyi vasfetmede gönül kadar maharetli bir çocuk hiçbir yerde yetişmez.

Seni vaşf eylemekde tıfl-ı dil ğayetde mâhirdür
Efendi tab‘a mâlik böyle kanda kıpısar oğlan

G.322/5

Sevgili dudağını göstererek gönül tıflını almış yani oğlancığı helva ile aldatmıştır. Âşığın mey almaya gönderdiği gönül tıflı yanlışlıkla sevgilinin dudağının arzusunun şerbetini getirmiştir.

Şerbet-i ârzü-yı la‘lûfi dil şundi baña
Meye göndermiş idüm eylemiş oğlan ğalağ

G.204/2

Gönül dert ile virâne olmuş bir ev, zulm ile harâb olmuş bir kâşânedir. Gönül evi, sevgilinin visâl ümidinin kokusuyla attâr kulübesine dönmüştür.

Bü-yı ümmîd-i vişâlûüle senûñ dil hânesi
Ey gül-i gül-zâr-ı cennet külbe-i ‘ağğardur

G.104.2

Muhabbet hânesi olan gönül bir virâne, bu virânenin mimârı da sevgili olarak hayâl edilir.

Gönlün mülk, ülke, şehir, vilâyet olarak tasavvur edilmesi pâdişâh olan sevgilinin bulunduğu yer olması ve bu pâdişâhın güzellik unsurlarıyla gönlü ele geçirip yakıp yıkmasıyla ilgilidir. Sevgilinin gam tâtârı, gönül şehrini talan etmiştir. Gönül, Mısır’a benzetilirken Yûsuf kıssasına, Bağdat’a benzetilirken de Moğol istilâsına telmih yapılır.

Sevgilinin gidişiyle âşığın gönül ülkesindeki sabır ve karar dağılır, gönüle gam harâmisi erişir.

Dağıl ey şabr u karar ey ğam harâmî-veş iriş
Mülk-i dil hâlî kalur devletlü sulţânum gider

G.106.3

Gönlün kayık ve gemi olarak tasavvurunun sebebi, rûzgârın karşısındaki çaresizliğindedir. Rûzgâr ve zevrak kelimelerinin tevriyeli olarak zaman ve kadeh manâsında da düşünüldüğü bir beyitte rûzgârın gönül zevrakını gam girdâbına saldığı söylenir. Bir başka beyitte de gönül sandalı micmer olarak hayâl edilir.

‘Üddur nâlelerüm sinede hod âteş-i ğam
Kulzüm-i ğamda gönül şandalı micmerdür

G.132.2

Gönül: coşkunluğu, temizliği ve sevgiliye akma isteği sebebiyle suya benzetilir.

Ey Ziyâ'î şu gibi taşdı gönül cuş itdi
 'Özr-i leng eylemeyüp yâr ayağına aksak

G.217.5

Gönül, sevgilinin saçında bağlıdır. Deliler de zincirle bağlandıklarından gönül divâne olarak zikredilir.

Sevgilinin dudağının noktasını gören gönül, onun etrafını çepeçevre dolaşması sebebiyle pergele (pergâr) benzetilir. Bir beyitte de seng-i havâdisden kırılan gönül şişesi olarak anılır.

Tasavvufî manâda ise gönül tecelli yeridir ve bu özelliğiyle aynaya benzetilir. Âşığın gönlündeki gam ve keder bu aynanın pası ve tozudur. Âşığın gönül aynasındaki pas ancak sevgilinin iltifâtı ile kaybolur. Gönül, bazen de sevgilinin yanağının aksinin seyredildiği riyâ pasından arınmış bir ayna olarak geçer.

Gönlün kuşa teşbîhi sevgilinin saçının ve beninin tuzağına düşmesi sebebiyledir. Sevgilinin güzelliğinin gül bahçesi gönül kuşunun ayağına bağ olmuştur.

Gönül, sevgilinin gül olan yanağına karşı ağlayıp inleyen bir bülbül olarak hayâl edilirken bir beyitte de ağzında şeker olan bir papağana benzetilir.

Evsâf-ı nebât-ı haş-ı la'lûñ çü mükerrer
 Bu tûñ-i dil ağzına güyâ şeker aldı

G.487.4

Gönül, sevgilinin verdiği eziyetlerle hastadır ve tabîb olan sevgiliden meded bekler. O vefâsız sevgili ise gönle şifâ vermez.

'Aceb niçün şabîb-i cân u dil dirler o cellâda
 Dil-i bîmâruma rahm eyleyüp çün kim şifâ itmez

G.180.4

Gönlün ölü olarak tasavvur edildiği bir beyitte Hz. İsa'nın göğe yükselmesine telmih yapılır.

Dil mürdesine ol leb-i 'İsâyı bulmağa
 Çıkısa sipihre yiridür efgânum el-firâk

G.223.2

Gönlün gül bahçesine ve bağa benzetilmesi yaraları sebebiyledir. Âşık, zahmdan parçalanmış bağırının yaralarını dil gülşenin laleleri olarak görür. Yarasının pamuğu ise gönül bağının katmer karanfilidir.

Şâir, "gendüm, tohm, tahsil, ekilmek, ve'l-hâsıl" kelimelerini tenâsüb içinde kullanarak gönlü mezraya benzetir.

Ey dil-i şūrīde gel baḥş eyleme aḡyār ile
Mü`min olan eylemek cā`iz mi küffār ile baḥş

G.43 3

b. Vücûd (Cism, Ten, Beden): Âşıġın vücudu, derd çekmekten zayıflayıp yaralarla dolması ve sarılıġı sebebiyle çeşitli benzetmelere konu olur.

Âşıġın vücudu sevgilinin ayrılık ateşiyile baştan aşağı yanıp kül olmuştur.

Vücûdum külliyyā ḥākister itdi nār-ı hicrānuñ

Yüzüme gülmedi bir gün senüñ ruḥsār-ı ḥandānuñ

TCB.1/5-1

Vücud, gam külheninde yanmış, belâ vadilerinde helâk olmuş ve kemâna dönmüştür. Vücud, ip gibi incelendiğinden kanlı gözyaşlarıyla beraber mercan bir tesbihe benzetilir.

Sevgilinin vuslat bayramını bekleyen âşık, ayrılık orucuyla hilâle dönmüştür. Âşıġın vücudu yaralarıyla, yıldızlarla süslenmiş gerdüna benzetilir.

Tenüm gerdüna döndürdüm nigārā

Anı dāġ encümiyle eyleyüp zeyn

G.320 4

Sevgilinin hasretiyle âşıġın teni sararmıştır.O, bükük beli ve sarı teniyile nar yaprağına benzer.

Benüm de derd bilüm bükdi vü şarardı tenüm

Nazar kılan baña eyler enār bergi ḥayāl

K.5 15

Vücudunu mihnet baġı olarak gören âşık, daġlar ile şerhalarını da güle ve fidana benzetir. Sevgilinin vuslat meyvesinin hasretiyle zayıflayan âşıġın vücudu cihan bāġının tâkı olmuştur.

Umarken meyve-i vaşlın nahif oldum muḥaşşal bu
Vücüdüm bir nihâl için cihân bâğında tāk oldu

G.439/4

Âşğın derd ve belâdan başka birşeyin yetişmediği. hırmene benzeyen vücudunu bād-ı fenâ baştan başa mahvetmiştir.

Bu benzetmelerin dışında âşğın vücudu: mihnet denizine düşen gam gemisi. erganûna benzeyen cânın inlediği bir kilise. cânın dizdâr olduğu mihnet hisarı olarak hayâl edilir.

Âşğın başı ise sevgilinin taşlarıyla parçalandığından "karanfillerle süslenmiş ranâ kabak" olarak kadehe ve çevgân oyunun topuna benzetilir.

c. Boy-Bel: Âşğın boyu: gam, derd, mihnet ve sevgilinin kaşlarının sihriyle iki kat olup bükülmüştür.

Rāstî ḳaddüm Ziyā'î bükdi bār-ı derd-i yār
Var ise sihr eylemişdür sāḫir-i ebrū-yı dōst

G.40/5

Belinin bükülmesiyle "çeng" adı verilen saza teşbih edilen âşık, sevgilinin gam yüküyle de "yay"a benzemiştir.

Nev-civân sevgilinin derdiyle beli bükülüp bir ihtiyâr olan âşğın kaddi, sevgilinin saçının hasretiyle de dal () ve lâm () harflerine benzer. Âşğın kaddi, sevgilinin hicrân orucuyla "dû-tâ" kalmıştır. Âşğın hilâl şeklindeki vücudunu şehir halkı, bayram hilâlinin gösterildiği gibi birbirine parmakla gösterir.

Şehr ḫalkı birbirine gösterür barmağıla
Sen hilâl itdüñ beni derdüñle beñzer ey melek

G.244/2

d. Ciğer: Âşğın ciğerinin yaralı olmasının sebebi, gamze oklarıyla delinmesidir. O, çok acı ve ızdırab çektiğinden sürekli ciğer kanı içer. Âşğın bağı da ciğer kanıyla dolmuştur. Ciğer parçaları kanlı gözyaşları halinde gözünden dökülür.

Âşğın ciğeri, sevgilinin bezmine kebâb, gözyaşı ise şarâb olur.

Ciger-i ğam şanemüñ bezmine kebâb-ı lezîz
Lebi ḫayâli ile eşk-i ter şarâb-ı lezîz

G.60/1

e. Kalb: Şâir, kalbini eski ve yıkık dökük olan evine yani hâne-i virânesine benzetir. Ona göre kalb evi bir melâmet tekyesidir.

Kalb. âşığın ciğerinin kanıyla dolu bir kâsedir. Âşık bu kâseyi sevgilinin küyunun köpeklerine hediye olarak vermek ister.

Benüm de küy-ı cānān itlerine bergüzārūm var
Seherde kâse-i kâlbüm ciger kanıyla tolmışdur

G.88 2

f. Yüz-Yanak: Âşığın yüzüyle ilgili en önemli özellik, sarı olmasıdır. Âşık, güzellerin altına olan düşkünlüğü sebebiyle, sarı yüzünü altın sanıp kendisine meylettiklerini söyler.

Âşık, derd ile benzinin sararmasını umursamaz. Onun asıl derdi, kıymetini anlayacak bir sarrâf bulamamasıdır.

O, gözyaşının gümüşü ve çehresinin altınıyla, mal ile dolmuştur.

Sīm-i eşk ü zer-i çehrem var iken
Māl ile her tarafum māl-ā-māl

G.269 4

Gözyaşları mürekkep, kirpikleri kalem olan âşığın yüzü, aşk macerasının yazılacağı safha olarak hayâl edilir.

Âşığın sararmış yüzü, hazan yaprağına benzetilirken bir beyitte de rengi sebebiyle nergis yaprağı olarak anılır.

Rū-yı zerdüm dir görenler hāk-i pā-yı yārda
Toprağa bād-ı hazān iletdi berg-i nergisi

G.435 2

g. Cān: Canın çıkmasıyla insanın öleceğine inanıldığından can, âşık için çok kıymetlidir. Bu kıymetine rağmen âşık, gönlü ve aklı gibi canını da sevgilinin yoluna fedâ eder. Ona göre âşıklığın şartı budur. Dilberin bir büsesini almak bile “bin can değer.”

Can, gözle görülmediği için “yok” olarak vasıflandırılıp sevgilinin ağzı, beli ve vefâsıyla beraber anılır. Ayrılık ateşine düşen zavallı can, ateşin tesiriyle titrer. Onun derdinin devâsı ise sevgilinin dudağıdır.

Can, yanıp yakılması sebebiyle mumun fitiline benzetilirken gam hocasından harf okuyan bir talebe olarak da anılır.

Canın kuşa teşbîhi, uçup gideceği inancı sebebiyledir.

Cīnān-ı kûyuña uçmak diler cān mürğı bāl açmış
N’olaydı ey Ziyā’î bilse ol zālīm benüm hālüm

G.295 5

Can. sevgilinin çene çukuruna düşmüş bir zindan ehlidir. Yûsuf kıssası ile ilgili bazı beyitlerde de "cân-ı azîz" olarak anılır.

Semender. ateşte yaşayan bir hayvandır. Âşığın canı. gam ateşinde yandığı için semendere benzetilir. Can. kimi zaman da gam askerleriyle dolmuş bir ülke olarak tasavvur edilir.

Sormak kelimesinin emmek manâsı da düşünülerek can. sevgilinin kapısında dudağının zevkini sormak isteyen bir dilenciye benzetilir.

Leb-i şîrinüfe cân meyl iderse anı men^c itme
Lebüñ zevkin begüm şormak diler kapuñda sâ'ildür

G.138/4

Âşık. tek sermayesi olan can nakdini sevgilinin vaslına vermek arzusunu duyar. Vuslat karşılığı canını vermek bile âşığa ucuz gelir.

Can. gam zulmetinde âh ateşiyle yanan bir çerâğa benzetilir.

Ġam zulmetinde şevk virür baña süz-ı âh
Cānum çerâğımı bedenümde o yandurur

G.146/3

h. Göz: Göz, umûmiyetle gözyaşıyla beraber anılır. Âşığın gözünden sel olup akan yaşlar çoğu zaman kanlıdır. Âşık sevgilinin la'l dudağıyla renk münâsebeti kurarak gözlerinin kan ağladığını söyler. Onun gözü daha akla kararı fark edemezken âşık olmuştur. "İki gözümün şişesi kumlarla pür olsun" diyerek gözlerini kum saatine benzeten âşık, Yûsuf kıssası ile ilgili bazı beyitlerde de gözlerini terâzî olarak nitelendirir.

Âşığın gözleri sevgilinin hâk-i pâynın iki kapıcısı ve kûyunun iki sakasıdır.

Gözler, âşığın gönül hânesinin pencereleridir.

Göñlümüñ hânesine revzen olupdur çeşmüm
Pertevüñ girse n'ola göñlüme ey şems-i Duḥā

G.19.3

Sevgilinin kalbinin demire benzetildiği bir beyitte de sevgilinin kalbinin fikriyle dolu olan âşığın gözleri de "demirli pencere" olarak anılır.

Âşığın gözü. gülsuyuna benzetilen yaşlarla dolu bir şişe olarak hayâl edilir.

Veda^f-ı hicre nâfidür anuñçün ey ṭabib-i cân
Sirişkümle ṭoludur şişe-i çeşmüm gülâb-âsā

G.3.4

Âşığın gözleri, sevgilinin vuslat bezminin hasretiyle kan ağlamaktan peymâneye benzemiştir. Gözyaşının şaraba benzetildiği bazı beyitlerde âşığın gözleri de şarap üzerindeki iki habâb olarak hayâl edilir.

Rakîbin gözüne çöp olan âşığın gözleri, sevgilinin küyunun kâbesine ise pusula olur.

Rakîbün dîdesine çöp olupdur göz göre çeşmüm

Ḥabîbün Ka'be-i küyuña bir kıble-nümâdur bu

G.379/2

Gözbebeği ise, sevgilinin yanağı üzerindeki ben olarak hayâl edilir. O, gözyaşıyla alâkası sebebiyle gam şehinin dergehinin subaşı olarak hayâl edilir.

Şeh-i ğam dergehinde merdüm-i çeşm oldu şubaşı

Ziyâde olsun anuñ yâ İlâhî dem-be-dem yaşı

G.437/1

i. Gözyaşı (Eşk, Sirîşk): Kanlı akması sebebiyle gam meclisinin meyi olan gözyaşı; tane tane oluşu, uzunluğu, saflığı ve fazlalığı gibi özelliklerle ele alınır.

Âşık, kendisini sevgilinin derdiyle bağı delinmiş gözü yaşlı bir yetim ve sevgilinin dudağının hasretiyle kanlı gözyaşı döken bir garip olarak görür. Sevgilinin tîğinin korkusu ve kanlı gözyaşları sebebiyle benzinde kan kalmamıştır.

Gözyaşının şaraba teşbihi, kırmızı rengi sebebiyledir. Âşık, gözyaşını sevgilinin meclisine şarab eder.

Gözyaşı, kansız olarak tasavvur edildiği beyitlerde para ve gümüş olarak anılır. Allah'a, gözüne çok yaşlar verip eteğini parayla doldurması için yalvaran âşık, dünyadaki varının yoğunun gözyaşı olduğunu söyler.

Gözyaşının nehire ve sele benzetilmesi acıcılık özelliği ve fazlalığı sebebiyledir. Macera, cereyân eden, geçen manâsına gelip akması sebebiyle gözyaşı için benzetilen olurken âşığın gözyaşlarının macerası manâsıyla da anılır.

Yayıldı eşkümün hep dünyâya mâcerâsı

Bildürdi halka gizlü sırrum o kan olası

G.455/1

Gözyaşının efsâne ve hikâyeye benzetilme sebebi, uzunluğu ve halk arasında biliniyor olmasıdır. Âşığın gözyaşı, "zâhid-i huşk"a kuru bir efsâne gibi gelir.

Âşık, "gözden geçirmek" deyiminin kelime manâsına da işaret ederek gözyaşının hikâyesinin halk içinde rağbet bulduğunu söyler.

Merğüb olupdur elde sirişküm hikāyeti
Gözden geçürdüm anı hele ben de dōstlar

G.148 3

Sirişk. fazlalığı sebebiyle mübālağa yoluyla denize benzetilir. Nüh peygamber. gemisini âşığın gözyaşı denizine salmış olsaydı suya gark olurdu. Ayrıca deniz. gözyaşının yanında (yaş-kuru tezatiyle) "kuru efsâne" olarak kalır.

Gör mâcerā-yı eşkümi ol âsitānede
Deryāyı añma kalma bu kuru efsānede

G.405 1

Çokluğu ve âşığın yüzüne hücum etmesi sebebiyle askere. saflığı ve ferahlık verici özelliğiyle gülsuyuna benzetilen gözyaşı. aşk pazarına çıkarılması sebebiyle de câriye olarak hayâl edilir.

Ûul midur āh-ı sine gözüm yaşı câriye
Bāzār-ı 'aşkda gel e gör h'āce-i ğamı

G.461 2

Eşk. uzayıp gitmesi ve devamlı akması sebebiyle ipe. kırmızı rengiyle de erguvāna ve mercana benzetilir.

Sevgilinin gam tekyesine misafir olduğu zaman âşığın yiyeceği gözyaşının dānesi olur.

Mihmān olunca tekye-i derdünde dem-be-dem
Bu dāne-i sirişk öñüme mā-ħazar düşer

G.110'4

4.4. Çeşitli Maddî ve Manevî Hâller:

4.4.1. Âh:

Âşığın âhı. çektiği ızdırab ve acının neticesinde ortaya çıkar. Bu âh o kadar içten ve yanıktır ki hemen göklere yükselir.

Âhum ki bir nefesde felekde vañan bulur
Kendin saķim bād-ı şabāyı esen bulur

G.80 1

Âh. aşk şâhu olan âşığın elindeki alem. çerh değirmenini döndüren rüzgâr. rakibin göğe çıkması için merdiven. aşk pazarının kulu. gökyüzü câmiinin ferrâşı. Ferhād'ın tişesi ve demiri criten ateş olarak tasavvur edilir.

Gökte kuyruklu yıldız sanılan aslında âşığın âh ateşinin dumanıyla beraber göğe çıkmış bir şererdir.

Şanmañuz kuyruklu yıldız düd-ı nâr-ı âh ile
Bir şererdür cânib-i ‘ayyûka çıkmışdur bile

G.389/1

Âşğının âhının ejderi. tevsen-i gerdünü zebûn etmiştir. O. âhının yılanının dünyayı harâba vermemesi için göğe çekilmesini ister.

Harâba virmesün su‘bân-ı âhum mülk-i dünyâyı
Yiridür ger çekilse cânib-i eflâke ejder-vâr

G.72/3

4.4.2. Yara:

Sevgilinin çektiirdiği ızdırabın ve gamze oklarının neticesinde âşğın vücudunda yaralar hâsıl olur. Âşık, başındaki yarasına koyduğu pamuğu Mecnûn’un başındaki kuş yuvasına benzetir. Sevgilinin âşığı yaralaması, yetime şefkatle ekmek vermesi olarak ifade edilir.

Âşğın kabrinin üzerinde görünenler lâle değil yaralarının aksidir. Âşğın yarası üzerindeki kan damlası gül üzerine düşen jâleye benzer. Sevgilinin cevri taşlarıyla yaralanan âşğın başındaki dâğları bardaktaki kırmızı güller olarak hayâl edilir.

Bu kanlu yaralarum başda seng-i cevriünden
Kırmızı güllere beñzer efendi bardağda

G.406/3

Âşık, vücudunu dâğ yıldızlarıyla süsleyip gerdüna döndürmüştür. Yaranın güneş benzemesi, rengi ve büyüklüğü sebebiyledir. Sevgilinin yüzünün hasretiyle âşğın sinesinde hâsıl olan yaraların herbiri bir güneş olmuştur.

Görmeyelden rû-yı yârı tende yağdum dâğlar
Sinemüñ oldı bugün her dâğ-ı hicrânı güneş

K.4/4

Yaranın çerâğa teşbihi, kırmızı rengi sebebiyledir. Âşğın melâmet tekyesi olan kalbinin çerâğı yaralarıdır.

Âşğın sinesindeki uzun yaraları elife, yuvarlak dâğlar ise he harfine benzetilir. İkisi beraber âşğın sinesinin âhını (ه) meydana getirirler.

4.4.3. Firkat:

Firkat, sevgiliye ve onun iltifâtlarına kavuşamayan âşığın çektiği bütün sıkıntıların sebebidir. Âşık, cehennem ateşinin hâlini öğrenmek isteyenlere "benim ayrılık ateşimde çektiğim elemi görün" der.

Ayrılık hazân mevsimine benzetilir. Bahar varken hazân mevsimi tercih edilmez.

Ĥâlet-i firqat olmaz vaşl-ı nigâra râciĥ
Faşl-ı ĥazân olur mı evvel bahâra râciĥ

G.46/1

Eceli yaklaşan âşığın bütün ömrü ayrılıkla geçmiş, sevgiliden bir lutuf görememiştir. O, leyli saçlı sevgilinin hayâliyle mecnûn olup firkat iklimine gitmiş ve zulmette yapayalnız kalmıştır. Âşık, sevgilinin yanından gidişini güneşin batması ve firkat gecesinin başlaması şeklinde ifade eder. Sevgilinin vuslatı firdevs, ayrılığı ise cehennemdir. Sevgili, âşığı hicrânında habsetmiştir. O, bu hapislikten memnundur.

Esîr-i kayd-ı 'aşkem maĥbes-i hicrâna maĥbüsem
Ne 'ırzuñ mübtelâsı ne esîr-i nâm-ı nâmüsem

G.278/1

Ateşli insanın sıtmalanıp titremesine işaretle, sevgilinin ayrılık ateşinden cihânın zelzele oluyormuş gibi titrediği söylenir.

Zemîne şanma kim zülzâl irişür nâ-gehân ditrer
Teb-i hicrândan ol şūĥuñ bugün cümle cihân ditrer

G.116/1

Ayrılık, cana geçmesi ve âşığı incitmesi sebebiyle diken olarak hayâl edilir. Sevgilinin hicrân dikenine düşen âşık, bülbül gibi figân eder.

Firkatin denize teşbîhi, büyüklüğü ve boğuculuk özelliği sebebiyledir. Tasavvufî manâda ise âşık dünyaya gelifesini ve feleğin elinden çektiği sıkıntıları firkat denizinde girdâba düşmesi şeklinde ifade eder. O, hakiki sevgili ve mutlak varlık olan Allah'tan ayrılıp dünyaya acı çekmeye gelmiştir. Vuslata ulaşması için sıkıntı ve dertlerle yoğrulup kemâle ermesi gerekir.

Bâd-ı kahr ile felek girdâba şalmışdur bizi
Baĥr-ı firqatda henüz fülk-i felâket beklerüz

G.169/4

4.4.4 Vuslat:

Âşığa çektiği sıkıntılara katlanma gücünü veren vuslat arzusudur. Vuslat âlemi bütün özellikleriyle çok güzel olsa da sonunda "mülk-i hicrâna tebdil olması" âşığı üzer, onun hicrân

gamına minnet etmesinin tek sebebi vuslat arzusudur. O. her türlü sıkıntıyı çekse de vuslattan ümitsizdir.

Žiyā`i gibi da`vā-yı mahabbet eyleyen `âşık
Vuşul-i vuşlat-ı yârı unutsun nâ-ümîd olsun

G.319/5

Sevgilinin vaslını isterken, aklını canını ve gönülünü kaybeden âşık, “az tama` çok ziyân verir” der. O, can nakdini verip vuslat metanını almak ister. Bimârın canı, hastalıkta sıhhati nasıl arzu ederse âşık da firkatde vuslatı öyle arzular.

Vuslat, gam oruçlusunu olan âşığın bayramıdır. Gönül ancak vuslat bayramı erişince sıhhat bulur.

Sevgilinin vuslatı nimet, âşığın şiirleri ise bu nimete lezzet veren tuzdur. Hasta gönüllerin sevgilinin vaslına can vermesi, dervişlerin sofraya kurulmasına benzetilir. Vuslat, gönül mezraına ekilen ümid tohumudur. Bir beyitte de âşık, kendisini vuslat bağına düşmek isteyen bir hazân yaprağı olarak ifade eder. Vuslatın meyveye teşbihi ise lezzeti sebebiyledir.

Vuslat, Kâbe`ye ve cennete benzetilirken, âşık sevgilinin “kâbe-i vaslına” ererse ömür için sa`y etmeyeceğini söyler. Âlemdeki zevk ve elem bir efsânedir. Düğünden garaz vuslat, matemden ise hicrândır.

Böyledür iz`ânumuz zevk ü elem efsânedür
Vaşl u hicrânıñdur ancak sūr u matemden ğaraz

G.201/4

Tasavvufî manâda ise canın hayret denizinden çıktığı kenâr olan vuslat, âşığın ızdırab çekmek istediği kara sevdâ olarak da anılır.

Âşık, sevgilinin aşk esrârının bengîsidir ve vuslat helvasını ummaktadır. Sevgilinin vaslı pâdişâhların bile sahip olamayacağı kadar büyük bir hazineye benzetilirken âşık, bu hazinenin eşkiyanın eline geçmesinden korktuğunu söyleyerek rakîbe çatar.

Âşık, “talebe” kelimesini tevriyeli olarak istekli ve öğrenci manâlarında kullanarak “ben vasl talebesiyim, sevgilinin kılıcı beni imtihân etsin” der.

4.4.5. Derd, Elem, Gam, Belâ:

Bu unsurlar, Divân`da âşığın halini tasvîr etmek için sık sık ele alınır. Âşık bu unsurlardan şikâyetçi değildir. Çünkü bunlar âşıklığın şartıdır. Âşığın gönül hücresi; derd, belâ ve gam yârânıyla dolmuş ve ferâha yer kalmamıştır.

Belâ vü derd ü ğam gönlümdedir sen ey ferâh var git
Saña va'llâhi yir yok hücre yârân ile tolmuşdur

G.88 4

Şâirin derd ve elemi anlatan her beyti Ebû Derdâ evine benzer. Onun gamdan başka derdini anlatacak bir hem-demi yoktur. Derd. beden kalesinin päs-bânu ve gönlün düştüğü girdâbdır. Derd ve elemeler âşğın cennet ameli işlemesine engel olurlar.

Derd ve gam aile reisi olan gönlün ıvâli olarak tasavvur edilir.

Hâne-i dehrüñ gönül bir ofmaduk evbaşudur
Kahr-ı derd ü ğam 'ıyâlidir o da ev başıdır

G.167/1

Gam ve elem; gönül şehri talan eden bir Tâtâr, ölümlü hasta olan gönlün yatağı, vücut gemisinin yakalandığı girdâb. gönül talebesinin okuduğu mekteb, âşğın dervişi olduğu tekye. gurbet iklimi ve beden kalesini yıkan harâmî olarak benzetme ve mecâzlara konu olurken elem ise. âşğın gönlünün yarasında biten mahsüldür.

Dâğ-ı dilümde bitdi elemeler Ziyâ'iyâ
Ve'l-hâşıl isteyen gelsün orağ ile

G.407/5

Belâ, âşğın farkında olmadan düştüğü ve kurtulması mümkün olmayan bir haldir. Âşğın başına belâlar üşüşmüştür. O. Hz. Yûnus gibi belâ deryâsının mâhileriyle âşinâ olmuştur. Âşık belâ hurmenine gelip yanan bir saman çöpüne benzetilir.

Âşık. sevgilinin ayrılığında yıllarca belâlar çekmiştir. Belâ denizine dalan bir daha o denizin karasını göremez. Âşığa göre âlemde kendisinden daha fazla belâ çeken bir belâkeş yoktur.

Ziyâ'î çekdüm anca derd ü miñnet i'tikâdum bu
Beter çekmiş degül kimse belâyı ben belâ-keşden

G.311:5

4.4.6. Aşk:

Âşık için sıkıntı, dert ve çile sebebi olan aşk, sevgilinin zulmü, tegâfülü ve güzelliği etrafında gelişir. Divân'da umûmiyetle beşerî aşk olarak karşımıza çıkan aşk; sevdâ, mihr, mahabbet gibi isimlerle de anılır.

Âşık, aşk derdine bezm-i eleste mübtelâ olmuştur ve aşkı ancak kıyâmette bitecektir.

Aşk derdiyle âşıkta delilik hâsıl olur ve rüsvâlîği halk tarafından sürekli ayıplanır. Halbuki aşk, nice büyük sultânları bile bed-nâm etmiştir.

Bir fakîrem baña bu ta'n u melâmet ne revâ
 'Aşk idüpdür niçe sultân-ı be-nâmı bed-nâm

G.307.3

Sevdâ, gönülde gizli kalmaz. Bu sırrın fâş olmasıyla aşk macerası bütün dünyaya yayılır.

'Aşkumuz fâş oldu dehre her güneş söyler yürür
 Ey Ziyâ'î şevkümüz dünyâya olmuş mün'akis

G.185.5

Ziyâ'î'ye göre aşk bir sarhoşluk ve divâneliktir.

Cihânda 'âkil oldur kim ola 'aşk ile divâne
 İçüp bezm-i maḥabbet bâdesinden ola mestâne

MUH.5.2

Aşk âlemi, iki cihânın zevkine değer ama bunu ancak ârifler anlayabilir.

Ey göñül 'ârif isen iç yürü cām-ı Cem-i 'aşk
 Ki değer iki cihân zevkine bir 'âlem-i 'aşk

G.221.1

Gecelerin karanlık olmasının sebebi, sipihrin mihrini göremediklerinden "matem-i aşk" giymeleridir.

Aşk ehli, zâhid gibi riyâ tesbihinin tuzağına yakalanmaz. Onu avlayan sevgilinin zülfü olan "dâm-ı aşk"tır.

Tasavvufî manâsı olan bir beyitte, âşığın gönlü gece gündüz aşk ateşinin yandığı bir "fânûs-ı hikmet" olarak tasavvur edilir.

Ziyâ'î şevke geldi göñli bir fânûs-ı hikmetdür
 Ki anda rûz u şeb 'aşk âteşi tırılmaz yanar tenhâ

G.17/5

Aşk, konduğu yeri yakıp yıkan bir sultân olarak da anılır.

Diğer konu başlıklarında ele alınan ve incelenen unsurlar umûmiyetle aşk çerçevesinde açıklandığından aşkla ilgili diğer tasavvur ve benzetmelerin sadece ismi verilecektir: "Ateş-i aşk, binâ-yı aşk, sahrâ-yı aşk, sahbâ-yı aşk, hâne-i aşk, bâzâr-ı aşk, çârsû-yı aşk, hadîs-i aşk, bâde-i aşk, kasr-ı aşk, derbend-i aşk, libâs-ı aşk, diyâr-ı aşk, mushaf-ı aşk, deryâ-yı aşk, kimiyâ-yı aşk, şâhbâz-ı aşk, ilm-i aşk, tekve-i aşk, şem-i aşk, sırr-ı aşk."

4.5. Rakīb:

Her an sevgilinin çevresinde olan.âşığı sevgiliye yaklaştırmayan. kara yüzlü. soğuk sözlü. cehennemlik. sevimsiz. kâfir. bi-edeb. it. şeytân. firavun. div. karga ve diken olan rakīb. âşığın baş düşmanıdır. Sevgili. rakibe her dem mihr ü vefâ gösterirken âşığı da cevri ü cefâ etmektedir. Sevgilinin yanında olduğu için onun hüsnünü rahatlıkla seyreder. Oysa âşık. dilberin küyunun cennetini dahi ömründe görmemiştir. Âşık. yalancı rakibi taşa tutmak ister. Onun yalanından halâs olmak için İhlâs sûresini okumak gerekir.

Âşık. kendisine ekdi diyen rakibi mezra-ı âleme ekmek. muhannes dediği için de câmesini kan etmek ister.

Lâyık olmadıkları halde yılanı hazine. dikene gül verildiği gibi ağyâra da yâr verilmiştir.

Nâ-murâd ol ey Zîyâ'î ber-murâd olsun rakīb

Virülür ağyâra yâr u mârâ genc u hâra gül

G.256/5

Âşık. rakibin Mansûr gibi asılmasını arzu eder. Âşığın öldükten sonra bedenindeki her kemiği rakibin helâkı için peykân-ı tîr olur.

Rakīb. mey gibi başa çıkmakta, âşık ise cur`a gibi ayakta kalmaktadır.

Sevgilinin rakibe kulluk ettiğine inanmayan âşık, "serv-i âzâde pelide baş eğmez" der. Âşık. rakibin sevgilinin dilini emdiğine inanmaz.

Çiyner dilin inanmañ aña dilde kemik yok

Ağyâr-ı seg emdüm dirse dilini yârufñ

G.241/2

Rakīb. en fazla köpeğe teşbih edilir. Âşık. sevgiliye sitemle "it rakīb yanından hiç ayrılmazken bana kaşını çatıp hışmediyorsun" der. Sevgili ise. "it yalancıdan yeğdir" diyerek rakibe yâr olmasının sebebini söyler. Köpekler seherde uyuduğu için rakīb. âşık gibi seher vaktinde âh etmez.

Zîyâ'î gibi seherde rakīb âh itmez

'Acab degül ki uyurmuş seherde dirler seg

G.249 5

Rakibin deve benzetilmesi. devle ilgili inanışlar sebebiyledir. Âşık. bu dehr-i pîrezende div rakibi öldürecek bir er çıkacağını ümit eder. Şâir. sevgilinin rakibe beraberliğini Süleymân-dev münâsabetiyle açıklar.

Degülsin bir zamân da ey perî ağıvârdan münfek
Süleymânsın ki karşıfıda iderler divler divân

G.322 6

Rakîb, âşığı sevgiliye kötöleyip gammazlaması sebebiyle şeytân olarak anılır. Sevgilinin rakîble gezmesi, perinin şeytâna uyması şeklinde ifade edilir. Âşık, şeytân rakîbin sevgiliye zarar vermesinden korkar.

İtmesün saña zarar didüm o şeytân rakîb
Didi lâ havle velâ kuvvete illâ bi'llâh

G.386 3

Siyah yüzlü olarak anılan rakîb, yine siyahlığı ve sevimsizliği sebebiyle kargaya benzetilir.

Rakîb, dikene benzetilirken âşığı sevgilinin kûyunda rakîble konuşurken görenler “bülbul dikenle bahseylemez” derler.

İlimlerin hikmeti, akılsız ve iradesizlere keşf olmayacağından “rakîb-i şûm”un sevgilinin dudağının sırrını bilmesi mümkün değildir.

Rakîb, kâfir ve dinsiz olarak ifade edilir. Âşık, sevgilinin rakîble konuşmasını engellemek için “müminin kâfirle konuşması câiz değildir” der.

Rakîb, sevgiliye âşığın biraraya gelmesine mâni olduğu için engel¹²⁸ olarak anılırken kara yüzlü bir zenciye de benzetilir.

Bir yüzi kara zengîdür engel ne kılayın
Yaruñ taqıldı gitdi o zengî rikâbına

G.429/2

5. Tabiat

5.1. Kozmik Âlem:

5.1.1. Gökyüzü (Felek, Çerh, Âsumân, Sipih, Gerdûn):

Felek; gök, gökyüzü, semâ, talih, baht, kader ve gezegenlerin tümüne mahsus gök tabakasıdır. Batlamyos sisteminden çıkarılan bir düşünüşe göre; dünya kâinatın merkezidir. Dünyayı çevreleyen dokuz felek, içiçe geçmiş şekildedir ve yedi tanesi, yedi gezegenin feleğidir. Bu yedi

¹²⁸ A.Atilla Şentürk, (1995); *Rakibe Dair*, Enderûn Kitabevi, İstanbul: s.60. M. Çavuşoğlu, rakîbin arada fesâtlık yapan, bekçi, gözeten, anlamında kullanılışının çok eski olduğunu söyler. Bu kelime Türkçe’de bu anlamıyla “engel” kelimesiyle karşılanmıştır. XVI. Yy.’in büyük şairlerinden Yahya Beğ, engel kelimesini aşağıdaki beyitte,

Sim-ten mahbûb yanında dururken âşıkın Sokulup hançer gibi ortaya engel girmesin şeklinde kullanır. M.Çavuşoğlu, (1981); *Divânlar Arasında*, Umran Yayınları, Ankara: s. 57

felekde Ay, Utarid, Zühre, Güneş, Merih, Müşteri ve Zuhal bulunur. Sekizinci felek, sabit yıldızlar ve burçlar feleği, dokuzuncusu da bütün felekleri saran atlas feleğidir.¹²⁹ Ziyâ'î, feleği bu katları sebebiyle dokuz gözlü bir kemer, yedi gezegen sebebiyle de yedi başlı bir ejderha olarak hayâl eder.

Bir toköz gözli kemerdür nehr-i eşkümde felek
Korçuluğdur kehkeşân u şu'le-i hâver direk

G.244.1

Çerh-i felek bu seb'a-ı seyyâresiyle âh
Oldı helâk-ı halka yedi başlu ejdehâ

G.24.3

Felekle ilgili tasavvur ve benzetmeler içinde en fazla yüksekliği, genişliği ve kubbe şeklinde kavisli kabul edilmesi sebebiyle kubbe ve kubbeli yapılara rastlanır. Sık sık "tâk-ı sipihr, kubbe-i çerh, kümbed, sipihr sakfi" olarak geçen felek, kayyüm-ı Kudret'in yani Allah'ın yıldız kandilleriyle aydınlattığı ve âşîğın âhının her seher süpürdüğü temiz ve büyük bir câmi olarak tasavvur edilir. Felek; aşk şâhı olan âşîğın laciverd renkli otağı, âşîğın sinesinin külhân, yıldızların cam, kehkeşânın da kâriz olduğu bir hamam, şafakla yeni ayın içki ve kadeh olduğu bir meyhâne olarak hayâl edilir. Felek, kubbesinde güneş aynasının asılı olduğu bir berber dükkânıdır.

Şanki bir berber dükâmıdır sipihrüñ kubbesi
Aşmuş içinde anuñ mir'ât-ı rahşanı güneş

K.4/19

Kahr rüzgârıyla âşıkları girdâba salan felek, âşîğın göklere yükselen âhının vatanı olarak düşünülür. Dönüşü sebebiyle bir değirmene benzetilirken âşîğın âh rüzgârıyla döndüğü söylenir. Felek, güneşten kuzesiyle bağ ve bostanı nûr suyuyla sulayan bir dolabdır.

Güyyâ tölâb-ı çerhe bağılu zerrîn küzedür
Âb-ı nûr ile şuvarur bağ u büstâni güneş

G.4.20

Şâirin kendisinin de turfe hayâl olarak nitelendirdiği orjinal bir benzetme ise feleğin yeryüzüne un atan bir değirmen olarak hayâl edilmesidir.

Kar yağdukça düşer hâfıra bu turfe hayâl
Âsiyâb-ı felek un atdı ne ğam yir fuğarâ

K.2.7

Felek, devretmesi sebebiyle bir havz-ı müdevver olarak düşünülür.

¹²⁹ Pala, (1989:164)

Ey Ziyâ'î sanki bir havz-ı müdevverdür felek
Ebr mevcidür meh ü hürşid iki nîlüferi

G.487 4

Felek: yaşlılığı sebebiyle pîrezen, eskiliği sebebiyle hâne-i virâne olarak hayâl edilir.

İki yüzlü olarak anılan felek, her gece kehrübâ sübhasını eline alıp halkı aldatmak için "sübhânallah" diye tesbih çeker. Hazan mevsiminde yaprakları çürüttüğü gibi daima birşeyleri çürütmek ister. Yaradılışı kötü olduğu için âşığın meyve-dâr olan ümid bağının ağaçlarını "seng-i havâdis"le yıkar. O, ezelden "dün-perver"dir.

Didüm ey kara bahtum n'oldı olmuşsun kara mağbûn
Didi bilmez misin kim dün-perverdür ezel gerdün

MÜ.A.1 3-2

Gecelerin karanlık olmasının sebebi feleğin mihrini görmedikleri için mâtem elbisesi giymelerindedir. Feleğin siyah rengiyse âşığın âhının dumanındandır.

Âşığın vücudu, yaralarının fazlalığı sebebiyle yıldızlarla süslü gerdüna benzetilir. Âşık sevgilinin cevri ü cefâsını fazlasıyla çekerken bir de feleğin zulmüne katlanmak zorundadır.

Felek, hızlı hareket etmesi ve durmayıp devretmesi sebebiyle tevsen olarak düşünülür. Felek tevsenine ancak âşığın âhının ejderi yenebilir. Kehkeşân-saman uğrusu münâsebetiyle kehkeşân önündeki yeni ay, felek tevseninin önündeki samana benzetilir. Sevgilinin ayrılığının yükü felek tevsenini zebûn ettiğinden gökte görünen hilâl değil feleğin sinisinin kemiğidir.

Felek, değişken olması, kaza-kader münâsebetiyle âşığın yüzünü güldürmemesi, ızdırab vermesi, âşığın gerdenini alması (gerden-gerdün) ve cânını yakması sebepleriyle de zikredilir.

Şöyle acıdı bugün cânımızı kahr-ı felek
Ağladı hâlümüze ebr acıdı her deryâ

K.1 34

Felek, güneşin boynuna gül halkası takan bir cellâddır. Bir beyitte de bu cellâdın her ay başında tiğini çıkarıp kan döktüğü söylenir. Feleğin her ay başında çektiği tiği ise hilâldir.

Cellâd-ı çerh hey ne 'aceb hûn-rîz olur
Her ay başında mâh-ı nevi tiğ-i tîz olur

G.98 1

Değişik şekillerde görülmesi ve talihe tesir etmesi sebebiyle cadiya benzetilen felek, "ney, pîr, nefes" tenâsübü içinde pîr olarak da tasavvur edilir.

Ney ki ifledüğüñ her nefes ey pîr-i felek
Mâh-ı tâbân gibi bir tâze cevânuñ yok mı

G.462 5

Hız İsa'nın dördüncü kat gökte bulunması sebebiyle âşık gönül mürdesini diriltmek için âhını İsa'nın yanına sipihre gönderir.

Âşığın âhının çevgân. güneşin gûy olduğu bir beyitte felek. bu oyunun arsası olarak hayâl edilir. Felek. güneşin Şems sûresini ve küffâra açık delil olsun diye Kurân ayetlerini yazdığı bir safha olarak düşünülür.

Felek. üzerindeki gök cisimlerinin güzelliği ve parlaklığı dolayısıyla Mânî'nin Nigârîstânı'na benzetilir. O. encüm ile mâhın. tuz ve ekmek olduğu bir sofrâ. güneş tâvusunun cevân ettiği bir bağdır.

5.1.2. Yıldız (Kevkeb, Necm, Encüm, Ahter, Sitâre):

Divân'da yıldızlar genellikle diğer gökyüzü unsurlarıyla beraber şekilleri, parlaklıkları, çokluğu ve küçüklükleri sebebiyle anılırlar.

Yıldızların insanın talihi üzerinde etkisi olduğuna inanılır. İslâm dininin reddetmesine rağmen ilm-i nücûma göre; yıldızların insanların hissiyât, ahlâk. tabiat ve sıhhatleri üzerine tesirleri olduğuna inanılır. İnsanlar tesiri altında buldukları yıldızların husûsiyetlerine göre fenâ, cömert. talihli veya talihsiz olabilirler.¹³⁰ Ziyâ'î. sevgiliyi görememesini yıldızının olmamasına bağlar.

Ṭâli'üm yok kim ben ol hürşîd-i rahşâmî görem
Ol sitârem yok ki çıka mâh-ı 'âlî-şânumuz

G.172 2

Bahtının kara, talihinin uğursuz, yıldızının da düşkün olduğunu söyleyen âşık, kendisini "bî-sitâre olarak tavsîf eder. Onun yıldızı ancak, sevgilinin gül yüzünü görünce açılacaktır. Şâir, yıldızların yanıp sönmesini ise göz kırpmaya benzetir.

Yıldızın kebkibe teşbîhi, şekli sebebiyledir. Gökteki yıldızlar, ışığını sevgilinin kebkibinin aksinden alırlar.

Yıldızlar: felek sofrasının tuzu, mey meclisinin mezesi ve gerdûnun elindeki nakdidir. Âşığın vücudu gerdûna. yaralarıysa çokluğu sebebiyle yıldızlara benzetilir. Yıldızlar ve keşkân. feleğin sevgilinin ayrılığıyla kolunda yaktığı yaralardır.

Zeyn oldı şanma gökde nücüm ile keh-keşân
Çok dâğ yakdı kolında hicrûñ ile âsumân

G.364 1

Yıldızın jâleye teşbîhi, şekil özelliği sebebiyledir. Jâleler. rüzgârda sağa sola dağılırlar. Yıldızlar da seher vakti âşığın âhından dağılmamak için ortadan kaybolurlar.

Encümen, meclis manâsına gelip kelime benzerliği sebebiyle encümle beraber anılır. Gökyüzü, encümen-i encümünü sevgiliyi korumak için göndermiştir. "Ol âfitâba encüm iken müşteri çıkar" ifadesiyle gökyüzü unsurlarıyla tenâsüb yapılarak sevgilinin küçüklükten beri âşıkları olduğu söylenir.

Suçluların taşlanarak cezalandırılmasına recm denir. Âşık, ağyârın yıldızlarla değil taşla recm olup dağılmasını ister.

Recm olur nücüm ile şeytân 'askeri

Ağyâr lâyıķ mı buna taş ile tağıla

G.407 3

Yıldız, şekil özelliği sebebiyle sevgilinin beni için benzetilen olur. Âşık, sevgilinin benini seyredemediği için "tâlihinden gâfil, yıldızından bi-haber"dir.

5.1.3. Yıldız Kümeleri ve Yıldızlar:

a. Süreyyâ (Pervîn, Ülker): Süreyyâ, bir yıldız kümesi olup iki sıra halinde yedi yıldızdan meydana gelir. Dîvân'da parlaklığı, sayısının çokluğu ve dizilişiyle söz konusu edilir.

Susen yaprağına benzetilen gökyüzünün üzerindeki Süreyyâ yıldızı, sıra sıra olan şebnemlere teşbih edilir.

Sevgilinin kekkebinin nakşı ayağının toprağına düşen Ülker yıldızı olarak hayâl edilir.

Na'ıçefle kekkebüñ nakşın gören ey âfitâb

Hâk-i pâyuña hilâl ile şanur Ülker düşer

G.150 3

Bir beyitte de güneşten daha alçakta oluşu sebebiyle sevgilinin çevresindeki düşük kimseler için benzetilen olur.

Gezmez erâzil ol şeh-i 'âlî cenâb ile

Pervîn olur mı kim görine âfitâb ile

G.418 1

b. Kehkeşân: Saman yolu veya saman uğrusu adı verilen bu yıldız kümesi. Dîvân'da felek hamamının kârizi, çerh tevseninini ağzındaki yem, dokuz gözlü bir kemer olan feleğin korkuluğu olarak hayâl edilir. Âşığın vücudunun gerdüna benzetilmesi sebebiyle sinesindeki şerhâlar da kehkeşân olarak anılır.

Sevgilinin gamının tiğıyle parçalanın âsumânın göğsünün elifi kehkeşândır.

¹³⁶ Levend, (1984: 197)

Felekde kehkeşân u yiryüzinde şanma yollardur

Zemin ü āsumān tiġ-i ġamufla sine-çāk oldu

G.439 3

c. Süheyl: Süheyl, yemen havâlisinden başka yerde açıklıkla görünmeyen küçük bir yıldızdır. Divân'da, akik taşının rengini süheylden aldığı inanişına işaretle Süheyl yıldızının sevgilinin dudağına benzediğı için akik taşına renk verdiğı şeklinde geçer.

d. Ayyûk: Süreyyâ'nın yakınında küçük ve parlak bir yıldız olup aynı zamanda gökyüzünün en yüksek yeri manâsına da gelir. Âşığın âhının ulaştığı yer olarak anılırken ayyûk yıldızının ışığını âşığın derûnunun ateşinden aldığı söylenir.

e. Kuyruklu Yıldız: Âşığın âhının ateşi için benzetilen olup ayyûk ile beraber anılır.

Şanmañuz kuyruklu yıldız dūd-ı nār-ı āh ile

Bir şererdür cānib-i 'ayyûka çıkmışdur bile

G.389/1

5.1.4. Burçlar:

a. Balık Burcu: Bir beyitte güneşin hût burcunu avladığı ve yere dökülen karların balığın dökülen pulları olduğu söylenir.

Hût burcını güneş var ise şayd itdi yine

Qazır anı dökülen pullarıdur berf-āsā

K.2/3

b. Yay Burcu: Karın yağması, felek hallâcının kavs burcunu eline alıp pamuk atması şeklinde ifade edilir.

Qavs burcın ele mi aldı felek hallâcı

Penbesi mi dökilür şahn-ı zemîne 'acebā

K.2 11

c. Terâzi Burcu: Sevgilinin âşiğa görünmesi, göz-terâzi benzerliğinden yola çıkarak güneşin terâzi burcunu müşerref etmesi şeklinde anılır.

Gelse ger gözüm terâzûsına ol Yûsuf-cemāl

Fi'l-meşel eyler müşerref burc-ı mizānı güneş

K.4 5

5.1.5. Seyyâreler:

Bugün gezegen dediğimiz seyyâreler, Dîvân'da güneşin etrafında dönmeleri sebebiyle zikredilir.

Nazar kıldum sipihre dün gice ey mihr-i meh-peyker
Dizilmiş küyuña seyrân ider seyyâreler gördüm

G.293 3

a. Müşteri: En kutlu yıldız olan müşteri, saadet ve bereketi temsil eder. Kelime manâsı düşünülerek alışveriş, çarşı pazarla ilgili beyitlerde tevriyeli olarak anılır.

Ruḥuñ kim aña 'âlem müşterîdür
Hür u mâh-ı tamâm Müşterîdür

M.6

b. Utârid: İkinci felekte bulunan Utârid; güzel söz, yazı ve sanatkârlığın sembolü olup feleğin kâtibi sayılır.¹³¹ Dîvân'da bu özelliği sebebiyle bir beyitte zikredilir.

Yiridür yazsa 'Utârid çerḥe bu ebyâtı kim
Ola her bir kâfiye göklerde nürânî güneş

K.4.39

c. Merîh: Yunan mitolojisinde savaş tanrısı olan Merîh, elinde bir kılıç veya hançerle tasvîr edilir. Kızgınlık, savaş, gazab gibi özelliklere sahip olan Merîh gezegeni sevgilinin gözünün sıfatı olarak zikredilir.

Döne döne bezm-i cānāna kebāb olmaḡ diler
Oldı ol Mirrîḡ çeşmüñ kulu kurbānı güneş

K.4.14

d. Zühre (Nâhid): Göklerin çalgıcısı olan Zühre; çeng, saz ve kopuzla beraber bu özelliğiyle anılır.

Zühre âşık ile sevgilinin sohbeti esnâsında göklerde çeng çalar. Nâlelerinin bezme saz olduğunu söyleyip "Zühre götürsün kopuzu" diyen şâir bir beytinde de aynı sebepten Zühre'ye çıkarır.

Nâlesin diñle ben bi-sitâresizüñ
Ne çalarsın yanumda ey Nâhid

G.58 2

¹³¹ Pala, (1989:504)

e. Güneş (Mihir, Âfitâb, Şems, Hurşid): Büyüklüğü, parlaklığı ve ışığı, dördüncü felekte bulunması, yüksekliği, tabiat düzeni içindeki yeri, ısısı ve kıymeti ile anılan güneş, Divân'da en fazla sevgilinin yüzü ve yanağı için benzetilen olur.

Sevgilinin yanağının parlaklığını gören güneş, utancından yüzünü yere düşürür. Güneşin parlaklığının sebebi sevgilinin yüzüne benzemek istemesidir. Şems sûresi sevgilinin güneş yüzü hakkında nâzil olmuştur. Sevgilinin yüzü güneş, ağzı ise zerredir.

Âsumân-ı hüsne sen hurşid-i 'âlem-tâbsın
Zerre beñzetmek ey gönçe dehânuñ kem degül

G.250-4

Sevgilinin hurşid sinesi, âlemi aydınlatır. Sevgilinin ortaya çıkışıyla zulmet içinde kalmış olan güneşin başına gün doğar.

Ey Ziyâ'î zulmet içre kalmış idi âfitâb
Başuñta gün toğdı nâ-geh çıkdı ol mihr-i cihân

G.341-5

Güneş, önceleri âlemin rağbet gören bir güzeliyken sevgilinin yanağının şevkiyle perişân hale gelmiştir. O, ışığundan faydalanmak için her sabah sevgilinin kapısına yüzünü sürer.

Güneş, mısır-ı çerhin sultâmdır. Güzellikte ise "Yûsuf-ı sâni"dir. Güneş, oğlu Yûsuf'u yani mâhî yitiren Hz. Yakûb olarak tasavvur edilir. Şuleleri ise devamlı ağlamasıyla meydana gelmiştir.

Sidrenin titreyen bir yaprağı, arsa-yı gerdûnun gûy-ı galtânı, felekte cevân eden zerrîn bir tâvus, Mânî'nin Nigâristânı, feleğin bayramlık kabâsı üzerindeki zerrîn benek, berber dükkânı olan sipihrin kubbesine asılan ayna, bostanı sulayan çerh dolabına bağlı zerrîn kûze ve kubbe-i eflâkın kandili olarak anılan güneş, feleğe Nûr sûresini yazar ve Kur'ân'ı ezberler. O, kâfirlere açık delil olsun diye çerh sayfasına her gün Kur'ân ayetlerini yazar.

Zümre-i küffâra 'arz eyler bu gün rüşen delîl
Şafha-i çerhe yazar âyât-ı Qur'ânı güneş

K.4-22

Güneş, övülenin yüceliğinin yanında ise değersiz kalır. Memdûhun âsitânında bir zavallı kimse, dergâhının derbânı, sarayının câm-ı rahşândır. Memdûhun yanında güneş bir zerre kadar bile görünmez.

Âsitânuñ virmez eflâke ey şah-ı zemîn
Zerre gelmez gözüme yanufda bu fânî güneş

K.4-30

Güneş, sakalı değirmende ağardığı yani yol yordam bilmediği için memdûhun âsitânını beklemez. Güneş, memdûhun yüzünü görecektir olsa şevkinden ayağı yere basmaz olur.

Hastanın güneşe karşı zaafının olması, göz kamaştırıcılığı ve teni yakıp kavurması özellikleriyle anılan güneş, ayla birlikte felek havzının bir nilüferi, felek tabağında bir elma ve meclisin şem`-i safâsı olarak tasavvur edilir.

İlginç bir hayâlde güneşi ve ayı, feleğin yediği yumurtalar olarak düşünen şâir, dökülen karların da bu yumurtaların kabukları olduğunu söyler.

Seher vakti, sevgilinin saçına dokunması sebebiyle Şâm'ı fetheden Rûm sultânı olarak anılan güneş, parlaklığı sebebiyle de sevgilinin ayasına benzetilirken şarktan doğduğu için de şâh-ı hâveri şeklinde anılır.

Pençe-i hurşid, güneşten yayılan şûleler olup şâirin beş beyitlik gazelleri için benzetilen olur.

Ey Ziyâ`î ekser eş`ârufî beşer beyt eyledüñ

Pençe-i hurşid-veş âfâkı tutsun ser-be-ser

G.68:5

f. Ay (Mâh, Meh, Bedr, Kamer)ve Hilâl: Ay: rengi, yuvarlaklığı, ışığı, parlaklığı, yüksekliği ve geceleri dünyayı aydınlatması sebepleriyle anılır. Güneş gibi ay da şekli ve parlaklığı sebebiyle sevgilinin yüzü için benzetilen olup en fazla bu sebeple zikredilir.

Sevgilinin yüzü, meh-i çâr-deh yani ayın ondördüdür. Bunun sebebi, ayın ondördünde mâhın tam kemâlini bulması ve gökte uzun müddet kalmasıdır. Buna bedr, bedr-i tâm, bedr ay, mehtâb da denir. Sevgili, âşığı zülmetten kurtaracak bedr-i tâmdır. Bedr-i tamâm olan sevgilinin yanında âşık, eksiklidir.

Gitdi `aql u cân u dil işüm tamâm oldı benüm

Bakma ey bedr-i tamâm eksiklinüñ noqşâmına

G.394 4

Sevgiliye doğrudan ay olarak hitâb edilen beyitlerde çoğu zaman benzetme unsuru belirtilmez. Bunun dışında "meh-i hurşid-likâ, meh-veş, meh-pâre, mâh-ı Yûsuf, mâh-ı hercâyî, meh-i garrâ, mâh-ı şeb-ârâ" gibi söyleyişlerle anılır.

Ayın ışıklarının yeryüzüne vurması, "yüzünü yere düşürmesi" şeklinde ifade edilir.

Ay; sevgilinin ayası, kulağı ve alnı için parlaklığı ve güzeliği sebebiyle benzetilen olur. Sevgilinin kulağının ve alnının aya benzetildiği beyitlerde "Şakkü'l-kamer" mucizesine telmih yapılır. Ayrıca sevgilinin alnı ay, alnındaki yara ise peygamberimizin parmağının izi olarak hayâl edilir.

Yāruñ alında yine yara yiri var gördüm
 Hārdan zaḥm irişmiş gibi gül-berg-i tere
 Didüm āyā nedür alnuñda bu yara didi yār
 Cā-yı engüşt-i nebîdür ki tokınmış kāmere

KIT.34

Ayın pervâneye teşbihi. ışığının sevgilinin şem` olan boynuna düşmesi sebebiyledir.

Ey Ziyā`î şem^f-i kāfura düşen pervānedür
 Meh ki tokunmuş gice ol dil-firībūñ boynına

G.403 7

Ay, âlemde güzelliğiyle şöhret bulmuştur. Yıldızların yanıp sönmelerinin sebebi aya göz kırpmalarındandır. Ay: felek sofrasının ekmeği, yine felek havzının nilüferi ve yuvarlaklığı sebebiyle feleğin yumurtası olarak hayâl edilir.

Ay, güneşin Yaküb'a benzetilmesiyle Yûsuf olarak tasavvur edilir. Çerhin kapısının kulbu olan ay, güneşin ziyâsını aksettirdiği için de aynaya benzetilir.

Ayın he (ه) harfine benzetilişi, gökyüzüne keheşânla birlikte âşğın âhını (ا) yazması sebebiyledir.

Hilâl (māh-ı nev) ise Divân'da en fazla şekil özelliği sebebiyle sevgilinin kaşları için benzetilen olarak anılır. Dolunay sevgilinin kaşlarını gördükten sonra incelik hilâle dönmüştür. Bayram hilâlin görülmesiyle başlar. Sevgilinin hilâl kaşları âşıkların bayramıdır.

Âşğın vücudu ve beli için de benzetilen olan hilâl, yine eğri şekli ve kıvrıklığı ile anılır.

Rûze-i hicrûñ ile māh-ı neve döndi tenüm
 Vaşluñ ey kaş hilâl olmaya mı bayrāmı

G.459 2

Hilâl şekli sebebiyle sevgilinin parmağı için benzetilen olurken şehir halkı âşğın vücudunu birbirine parmakla gösterir.

Hilâl, memdûhun âsitânının eksikli bir kuludur. Onun eksikliği, dolunay halindeyken incelik hilâle dönmesi sebebiyledir. Kıvrık ve eğri şekliyle memdûhun sarayının kapısının halkasına ve şeb-külâha benzetilir.

Kalem açılırken çıkan yontuların şekli ve orak aya benzetilirken sevgilinin ayakkabısının nalçesini gören hilâlin eksikliğini bildiği ifade edilir. Sevgilinin atının ayağındaki nal âşğın gözlediği bayram hilâlidir. Hilâl âşğın âhının aleviyle aydınlanır. Gökyüzünde görünen hilâl, hakikatde sevgilinin ayrılığıyla zayıflamış çerh tevsenin göğsündeki kemiğidir.

5.1.6. Diğer Kozmik Unsurlar:

a. Ay Tutulması: Ay tutulması, şafağın ayın üzerine yürümesi şeklinde ifade edilir.

Germ olup ‘arız-ı cānānuma öykünmişsin

Şafağ üstüne yürüdi tutul ey mäh tutul

G.268 2

b. Güneş Tutulması: Divân`da kûsûf olarak geçen güneş tutulması âşğın karanlık gönlü için benzetilen olur. Şaire göre kûsûf güneşin yüzüne muhkem sille vurmuştur.

Sevgilinin utanması, yüzüne kûsûf ermesi şeklinde ifade edilir. Güneş tutulunca nasıl ortalık kararıp yıldızlar peydâ olursa sevgili utanmasıyla da yüzünde terler peydâ olur.

‘Arağ-rîz olur ol māhuñ yüzi gāhî hicābından

Kûsûf irse güne olur nücûm-ı āsumān peydā

G.5 4

c. Hâle: Ayın ve güneşin etrafındaki ışıklı halka olan hâle, âşğın hayâlinde aya elek asması şeklinde anılır.

Elek aşdı benüm fikr-i dağıkûm hâleden māha

Gice bahş-i ruhuñda görseñ anuñla neler kıldum

G.280.4

Güneş, büyüyüp devleşince felek cellâdı, onun boynuna gül halkası takar.

Hâle şanma güneş ey mäh olıcağ dîv anuñ

‘Tağdı cellād-ı felek gerdenine halka-yı gül

G.268 3

Hâle, sevgilinin kemeri için benzetilen olur.

d. Kavs-i Kuzâh: Mostar köprüsü; gökkuşağı demek olan kavs-i kuzâha benzetilir.

Kıvrık, eğri şekliyle sevgilinin kapısının tâkı feleğe benzetilirken kapı halkası da yine kıvrım kıvrım olması sebebiyle gökkuşağı olarak hayâl edilir.

Meger taş-ı derüñle halka-yı bābuñ mişâlidür

Ki bir hamdur felek kavs-i kuzah tekrār ham-der-ham

G.304 2

5.2. Zaman ve Zamanla İlgili Mefhumlar:

Zamanla ilgili kavramlar: gece, gündüz, aylar, mevsimler ve yıldır. Umûmî olarak ise memdûhun zamanının kasedildiği beyitlerde zenginlik, ferâh, adâlet ve keremden bahsedilirken bunun dışında zamandan devamlı şikâyet ve memnûniyetsizlik söz konusudur.

Devir. şâirin kıymetini bilmez. onu türlü belâlara salar. sevgilinin lutfunu göstermez ve gurbet ellerde gezdirir.

Şâir. zamanın aksine döndüğünü ve insanları şerr ü fesâda sevk ettiğini. cihân halkının birbirine düşman olduğunu. kötü yaratılışlı insanların iyilerle bir tutulduğunu. câhillerin kendilerini gurur aynasında âlim gördüğünü. gerçek şâirlere rağbet kalmadığını ve câhillerin şâir geçindiğini söyleyerek zamandan şikâyet eder.

5.2.1. Gün (Rûz, Yevm, Eyyâm):

Eyyâm-ı firâk. sevgiliden ayrı geçen günlerdir ve adını iştimek bile âşığı korkutur.

Añmañ eyyâm-ı firâkı işidenlerden ırak
Adın iştimek ne deflü âdeme heybet virür

G.63 4

Âşık. “eyyâm-ı firâk” bittiği ve “eyyâm-ı visâl” eriştiği için Allah’a şükreder. Bayram günleri “şerif eyyâm” olarak anılır. “Tıfl eyyâmı” sevgilinin çocukluk ettiği günler ve âşığı ağlatması manâsında kullanılır. Günlerin geçip gitmesi insanın ihtiyârında değildir.

Biz ‘ömre mâliküz dirüz ammâ görmezüz
Leyl ü nehâr kendümüzi şormayup gider

G.112 2

Memdûha duâ edilirken “ömrü ve devleti rûz u şeb müdâm olsun” denir. Rûz-ı mahşer, rûz-ı elest ve rûz-ı mâtem isimleri çeşitli benzetme ve hayâllere konu edilir.

Rûz-ı Hızr. hıdırallez günü demek olup bu günde suya taş atılması adeti sebebiyle anılır.

Nevrûz, baharın başlangıcı olup gece ve gündüzün eşit olması sebebiyle anılır. Sevgilinin yüzüyle saçını gördüğünden beri âşığın günü gecesi beraberdir.

Görelen rû-yı zibân ile gîsü-yı perîşânun
Benüm ey hüsni-nev-rûzum günüm gicem berâberdür

G.66 3

5.2.2. Aylar:

Ay. umûmiyetle uzun zaman dilimini belirtmek için kullanılır. Şâir. memdûhun mihrini göremeyince nice ay ve gün zulmette kalır. Âşık. sevgiliye “aylarca yüzünü göremem” der. Sevgilinin ve muhitinin ilgisizliğini ifade ederken “nice ay u gün geçer” der.

Kimse duymaz öldüğüm yâ ğayrı şehre vardugum
Niçe ay u gün geçer ey âfitâb-ı meh-cebin

G.375 4

“Ay başı” tabiriyle mâhın bir aylık süre sonunda hilâl şeklini alması kastedilir. Aylardan ise Nisan ve Ferverdîn ayları anılır.

a. Ferverdîn: Baharın ilk ayı olup bağa getirdiği güzellik ve süs sebebiyle zikredilir.

b. Nisan: Bu ayın gelişiyile cihânın cennete benzediği söylenir:

İreli ürd-i behişt irdi behişt âşân
Cennet-i ‘adne cihân döndi açar enhârı

G.475 1

5.2.3 Yıl:

Çok uzun bir zaman bölümünü ifade etmesi sebebiyle “bunca yıldır, yıllarca, yılca, nice yıl” gibi söyleyişlerle anılır.

Âşık, sevgiliden ayrı geçen herbir günün bir yıl kadar uzun olduğunu söyler.

Fırkatûñ çok çekdi kim her bir günü bir yilcadur
Bu Ziyâ`inüñ Hudâ ‘ömrini bişyâr eylemiş

G.197 5

Bu yıl sevgilinin kûyunda safâ süremeyen âşık, hac farızasının yılın belli zamanlarında yerine getirildiğine işaretlerle, ümidini kırmayarak bunu gelecek yıl yapmak ister.

Sa‘y idüp Ka‘be-i kûyufıda şafâlar sürmek
Şimdi olmazsa a kıblem gelecek yıl kâbil

G.259 2

Bir nefeste beş beyitlik bir gazel söyleyen şâir, beş yılda kimsenin bu gazele tahmîs yazamayacağını iddiâ eder.

5.2.4. Mevsimler:

a. Bahâr (Nev-bahâr, Evvel Bahâr, Mevsim-i gül, Devr-i gül): Baharda tabiatla birlikte insanlar da canlanır. Bahar, güzellikler, zevk ve eğlence mevsimidir. Ziyâ`î Dîvânı’nda iki bahar kasidesi bulunur.

Baharda ağaçlar Hızır gibi yeşil elbise giyer. çemen canlanır. kuşlar seher vakti Allah’ı tesbîh eder. etraf güzel kokularla dolar. şebnem hariç bütün cihân güler, sabâ rüzgârı latif eser ve Hakk lutfuyla âlemi zeyn eder. Baharın gelişiyile gül bahçesinin güzelliği cenneti bile kaskandırır.

Bahar eğlence zamanıdır. Vakt-i bahâr elden gitmeden yâr ile sohbet edip bâde içmek gerekir. Bahar safâ kesbetme ve ganimet alma zamanıdır.

Gel ey sâki bahâr irdi getür cām-ı muşaffâyı
Şafâ kesb idecek demdür bu fırsat-ı ğanimetdür

G.64 2

İşret zamanı olan bahar. "behre-bahş" olarak anılır.

Žiyâ`i cām-ı gül-fām iç ki devr-i verd-i ra`nâdur
Bahâr-ı behre-bahş ile evân-ı `işretüñ geldi

G.476 5

Baharın gelişiyile kışın şiddeti gül bahçesinden uzaklaşır. Bu sefer de başka bir dert olan delilik hali başlar. Bahar mevsimi aşk ve delilik mevsimidir. Kan, bu mevsimde insan vücudunda baharda suların coşması gibi hızlı dolaşır.

Bahâr irdi yine âvârelik vaḳti zuhûr itdi
Bihamdi`llâh şitânuñ şiddeti gül-zârdan gitdi

G.494 2

Cennetten daha güzel olarak vasıflandırılan bahar, canlandırıcı özelliğiyle Hz.İsâ`ya benzetilir.

Nazîri yok bahâr eyyâmınuñ ancak budur `İsâ
Temâşâ eyleyen terk-i temâşâ-yı cinân eyler
Yüri vâ`iz degül mümkün işitmek cennet evşâfin
Şular çağlar nesim-i şubh eser bülbül figân eyler

KIT.20

b. Yaz (Sayf): Yaz mevsimi, bir deftere benzetilirken feleğin bu defteri yırtıp parçalarını yeryüzüne kar şeklinde attığı söylenir.

Yırtup atdı var ise defter-i şayfi gerdün
Hürde-i kâğıda beñzer dökilen berf-i şitâ

K.2 10

c. Hazân: Sonbaharın gelişiyile baharın ve yazın safâsı. mutluluğu ve eğlencesi sona erer. Cihâna vakt-i hazânın ermesiyle cana da hüzn ü melâl erer.

İlkbahar vuslat mevsimi. sonbahar ise firkat mevsimidir.

Hazân erince çemen hazinesi altın olan sarı yapraklarla dolar. Nihâl. toprağa altın varaklarını döker. Şimâl rüzgârı söğüt ağacının yapraklarını bir harâmî gibi soyar. Çemen sararıp otlar kurur.

Hazân yaprağı âşğın sarı yüzü için benzetilen olurken sevgilinin ayrılığında âşğın sinesinin yarısı hazânda açan güle benzer.

Hicrîñ güninde tâzelenür dâğ-ı sinemüz

Şol gül gibi açıla vaqt-i hazân iken

G.345 2

Bu dehrin nev-bahârı olduğu gibi hazânı da vardır.

Ğırra olma saşın ey dehr döner bu devrân

Nev-bahâruñ var ise vaqt-i hazânuñ yok mu

G.462 4

Hazân rüzgârının ağaçları soyması, harâminin zulm ile tüccârı soymasına benzetilir.

ç. Kış (Şitâ): Yaz mevsiminin ısınılan zevk ve safâsı kışın gelişyle soğur. Karın yağışıyla cihân bembeyaz bir deryâya benzer.

Karın yağışı, çeşitli hayâl ve benzetmelerle dile getirilir. Karlar, balık burcunun dökülen pulları, beyaz arıların cihâna taşıdığı belâ, şâhın saçtığı akçeler, felek asiyâbının attığı un, Sidre ağacının döktüğü bahar yaprakları, ay ve güneş yumurtalarının kabukaları, yaz defterinin yırtılan kâğıt parçaları, felek hallâcının döktüğü pamuklar, virâne dehr hânesinin tamir olurken dökülen kireci, dehr pîrezeninin dökülen ak saçları olarak tasavvur edilir.

Şâir, kış mevsimini getirdiği zorluklar sebebiyle kıyâmete benzetirken cihâna kar yağmasını da canına derd-i zevâl erişmesi olarak ifade eder.

Cihâna vaqt-i hazân irdi câna hüzün ü melâl

Cihâna berf-i şitâ yağdı câna derd-i zevâl

K.5.1

5.3. Dört Unsur (Çâr Unsur):

Eflâk, erkân ve müvelledâtın meydana gelen âlem-i escâmın erkân kısmı olan ateş (kuru-sıcak), hava (sıcak-rutubetli), su (rutubetli-soğuk), toprak (soğuk-kuru) unsurları müşterek vasıfları sayesinde birbirinin içine girer. Göklerin ve yıldızların dönmesi de bunların değişimini sağlar. Böylece dört aslı unsur değişik şekillerde tecelli eder. Müvelledât yani madenler, bitkiler ve hayvanlar bu şekilde meydana gelir.¹³² Şâir, bu dört unsuru birarada zikreder.

Cismümi hâk ile yeksân eyledi bād-ı firâk

Âb-ı dîdem olmasa yakardı anı nâr-ı ğam

G.286 2

Allah, âşığın tenini dört unsurdan yarattığından beri cânânın aşkında nâ-çâr eylemiştir.

Âşık olmak çâr unsurdan yani vücudun varlığından feragat etmek demektir.

Žiyā'î 'aşıq olmak çār 'unşurdan ferāğatdır
Vücüdüm mahv kıldum 'aşıq oldum ben daħı nā-çār

G.78 5

Şâir. alaylı bir söyleyişle hâne-i virâne adını verdiği evinin "çār unsur mecmu'î" olduğunu ifade eder.

Āteşi yel dağıdır şu kaynağıdır toprağı
Çār 'unşur mecmu'ıdır fi'l-ḥaḳīkâ her yiri

K.11 23

5.3.1. Suyla İlgili Unsurlar:

a. **Su (Āb):** Hayat verici, canlandırıcı, boğucu ve aşındırıcı özellikleriyle ele alınan su, sevgilinin dudağı için benzetilen olur. Dudak, zulmet (zülfi, ben, hatt) içindeki âb-ı hayattır.

Yanağın suya benzetilmesi; temizliği, parlaklığı, beyazlığı ve şeffaflığı sebebiyledir. Sevgilinin yanağına dağılmış saçları, su kenarında yetişen sünbüle benzer. Yine Hıristiyanların suya haç salma adetine işaretle sevgilinin zülfünün düştüğü yanağı su olarak zikredilir.

Ölümlü hastalara su verilir. Eğer içemeyecek durumda ise pamuk ile ağzına damlatılır. Hastanın ağzının tadı olmadığından su, hastaya acı gelir.

'Aceb mi yursam elüm çeşme-i ḥayātumdan
Çü ḥaste olana acı gelür her âb-ı lezîz

G.60 3

Su, kibrin ve kendini beğenmişliğin tezadı olarak alçak gönüllülüğü temsil eder.

Göñli alçaq şu gibi ḳadri yüce
Meyli yok zerre kibr ü i'cāba

K.10 19

Ağaçlar, gülşenin mahsülünü taksim edecek olsalar servi ve çenârın kısmetine su düşer.

Maḥşûlini taḳsîm ide ger gül-şenüñ eşcār
Pâyına hemân âb düşer serv ü çenâruf

G.241 3

Su ateşi söndürür. Âşığın gönlünün ateşini söndürecek olan ise gözyaşlarıdır. Kimi zaman da âşığın gönlü coşup taşmasıyla suya benzetilir. Onun muradı sevgilinin ayağına akmaktır. Âşığın saka olan gözleri ise sevgilinin küyuna su taşır.

¹³² Kumaz, (1996:494)

Aşk ilmini öğrenmek için sevgilinin elinin ve yanağının vasıflarını “su gibi ezber okumak” gerekir.

Okun temreni ve kılıç imâl edilirken çeliğe su verilir.

İslâmiyette temizlik esas olduğundan su ile abdest alınır. Su bulunmayan yerde teyemmüm câizdir. Şâirin mazmunları, tadı ve kıymeti sebebiyle suya benzetilir. Kur’ân-ı Kerim’de tatlı, susuzluğu gideren, boğazdan kayan bir su biçiminde tanımlanan azb-i furât¹³³. Ziyâ’î nin şiiri için benzetilen olur.

b. Deniz (Deryâ, Bahr): Bir Deryâ Kasidesi de bulunan Ziyâ’î Divânı’nda deniz: incisi sade fi. coşup taşması. büyüklüğü ve boğuculuk özelliğiyle hayâl ve benzetmelere konu olur.

Denizin dalgalanması, muhâlif yellerden değil düşman askerine cebe satmak¹³⁴ yani gösteriş yapıp yiğitlik taslamak içindir.

Rüzgârın sillesini yiyen denizin yüzü gömgök olmuştur. Deryâ memdûhun kılıcının heybetini görünce sakinleşir ve nâ-sezâ hareketler eylemez olur.

Deniz iki yüzlüdür.

Hâşlı bād-ı hevâdur deñizüñ menfa’ati
Bir iki yüzlüdür ancak nefîe yarar deryâ

K.1/27

Denizin dalgalanması, sevgilinin derdiyle sinesini parçalaması şeklinde ifade edilir.

Temevvüc şanma deryâ sînesin derdüfle çâk eyler
Kenâr özler meger bir derdi var elbetde deryânuñ

G.230.2

Nehirlerin denize akması “denize dil dökmeleri” olarak tasavvur edilir.

Ziyâ’î gazellerine “gönül zevrakını marifet deryâsına salarak” başlar. Denizden gevher çıkarılması sebebiyle şâirin kasidesi gevhere benzetilir.

Gevher-i bahr-ı kaşîdüm saña lâyıkdur kim
Hâzretüñ çün yiridür şaklasa gevher deryâ

K.1 36

Sevgilinin vücudu, kenarı olmayan bir behcet denizi, dişleriye letâfet deryâsının incileri olarak anılır.

¹³³ K.K. 25 53

¹³⁴ Onay, (1992:91)

Âşık Hz.Yûnus gibi belâ deryâsının balıklarıyla âşına olmuştur. Aşk. bir yanı ümit bağı bir yanı korku deryâsı olan bir sahraya benzetilir. Âşıkların başı ise gam deryâsının habâblarıdır.

Deryâ. âşığın gözyaşlarıyla dolu gözleri için benzetilen olurken kirpikleri de deniz kenarının hâr u hası olarak hayâl edilir. Âşığın gam gemisi olan vücudu. mihnet denizine düşmüştür.

Keşti-i ğamdur vücūdum düşdi baħr-ı miħnete

Ĥakħ te'âlâ anı ğirdâb-ı fenâdan şaklasun

G.336.4

Deryâ, yârinin koynuna giren bir âşık-ı şeydâdır. "Yâr" kelimesi tevriyeli olarak uçurum, kayalık manâsında da düşünülebilir.

Fi'l-meşel 'âşık-ı şürîdeye beñzer deryâ

Yârı koynuna girer anuñ için her deryâ

K.1/1

Şâir irfân denizi, şiiirleriye bu denizin dürr ü gevheridir. Onun coşup taşması ancak aşk hevâsıyla olur. Şâirin, sevgilinin dudağı vasfında yazdığı yedi beyitlik gazeli, yedi deryâ olarak tavsif edilir.

Vaşf-ı lebûñde şî'r-i Ziyâ'î aħar şudur

Bu heft beyt imiş yedi deryâ didükleri

G.464/7

Akarsu (Cûy, Cûy-bâr, Nehr): Cûy-bâr, baharda coşkun akması sebebiyle çemende zincire girmiş bir deliye benzetilir. Bahar mevsimi geçmeden yani kenâr-ı cûy-bâr elden gitmeden bâde içip eğlenmek gerekir.

Sevgilinin yanağı akarsuya, yanağındaki benler de akarsu kenarına toplanan arılara benzetilir. Cûy, çağlayarak akışı sebebiyle âşığın gözyaşı için benzetilen olur.

Şâir, şirini hızlı akan nehre benzetir.

Ey Ziyâ'î selâset-i şî'rûñ

Tiz aħar cûy-bâra beñzetdüm

G.279 5

Âşıklığın şartı, akarsu gibi taş yasadnıp toprak döşenmektir.

Şu gibi taş yasadnup toprak döşensin muttaşıl

Cân u dilden her kim eyler ârzü didâruñı

G.448 3

d. Bulut (Ebr, Sehâb): Bulut. güneşin ışıklarına mani olması sebebiyle sevgilinin saçı için benzetilen olur. Zülfün sevgilinin benini örtmesi, tan yıldızına kara bulutlar hâil olması şeklinde ifade edilir.

Pamuğa benzetilen bahar bulutu, hastalanan goncanın ağzına su damlatır.

Ḥastelendi görüp ey gül lebüñi gonca-i bâğ

Ṭamzurur penbe ile ebr-i bahâr ağzına şü

G.380 4

Nevrûzda gökyüzünde bulut görünmez. Feleğin havz-ı müdevver olarak hayâl edildiği bir beyitte de bulut bu havuzun dalgası olur.

e. Yağmur (Bârân): Yağmurun yağması, bulutların âşğın haline ağlaması şeklinde ifade edilir. Âşğın, sevgilinin gamından düktüğü gözyaşları yağmura benzetilir.

Ehl-i derde ḥâlüm ağlardum dökerdüm derdümi

Ḳorḳarın ḥazḳ itmeye yârân iften bārāndan

G.323 4

Yağmurlu havalarda uyumak zevklidir.

Ḥoşdur dem-i bārānda biraz uyḳuya varmaḳ

Beñzer ki Žiyâ'î virür ağlamağıla cān

G.356 5

Yağmurun zararsız olanı, ortalığı yıkıp sele vermeyeni makbuldür. Memdûhun gelişiyle zararsız bereket yağmurları yağmaya başlar.

f. Çiğ (Şebnem, Jâle): Sabaha karşı çiçeklerin üzerine düşen su damlası olan çiğ, gülün ağlaması şeklinde tasavvur edilir.

Sevgilinin dudağı üzerindeki uçuk, kırmızı gül üzerindeki şebneme benzetilir. Gülün perişanlığı şebnem içkisinin verdiği mahmurluktan, bülbülün sarhoşluğu ise gülün jale şarabındandır.

Âşğın yaraları üzerindeki kan damlası, gül ve lâle üzerindeki jâleye benzer. Âşık, her seher bu sebepten kan yutar.

Sevgilinin yüzünün terlemesi, lâlenin jâle ile dolması olarak hayâl edilir.

Âşğın gözyaşları, aşk şebnemi olarak vasıflandırılır.

Bâğ-ı 'âlemde ḥayâl-i gül-i ruḥsâruñ ile

Dem-be-dem çeşm-i Žiyâ'î aḳıdur şebnem-i 'aşḳ

G.221 5

5.3.2. Toprak (Türâb, Hâk):

Toprak, en fazla âşğın sevgilinin ayağı toprağı olma ve ayağının toprağına yüz sürme arzusu sebebiyle zikredilir. O, sevgilinin yüzünü göremese de ayağı toprağına yüz sürmek ister. Çünkü su bulunmayan yerde teyemmüm câizdir. Sevgilinin yolunun toprağı, âşğın dâimi yeridir.

Âşık, öldükten sonra toprağına girmesini, hüsn-i talille günahının çokluğundan yerlere girmesi şeklinde ifade eder. Sevgilinin gölgesinin düştüğü topraktan bir sanem yapılacak olsa bütün âşıklar putperest olur. Âşık, kendisini sarı yüzüyle mihnet bağında rüzgârın toprağına saldığı bir hazân yaprağı, şimşâd olan sevgilinin gölgesinin düştüğü toprak olarak görür.

Hız, Ali'nin lakabı olan "Bü Türâb" toprakla tevriyeli anılır. Âşık, bir avuç toprağına imân veren Allah'tan sevgilinin vuslatını ister.

Baňa bir gün umarın vuşlat-ı cânân virür
Ol Hudâ kim bir avuc toprağına İmân virür

G.701

Âşğın toz toprak içinde kalmış vücudundaki damarları, servin toprağına sarmaşan ağaç köklerine benzetilir.

Vücüd-ı hâk-sâre şarmaşan regler mahalleñde
Tamarlardur ki servüñi sâyesinde hâke şarmaşmış

G.1942

5.3.3. Ateş:

Yakıcılık özelliğı sebebiyle, "âteş-i aşk, âteş-i gam, âteş-i hicrân, âteş-i firkat, âteş-i mihnet" gibi sözlerle âşğın halini tasvîr etmede kullanılır. Âşğın gönlü, gece gündüz aşk ateşinin yandığı bir fânûs-ı hikmet olarak anılır. Derûnundaki ateşin her alevi onun "yalın yarağı"dır.

Demirciler, demire ateşle şekil verirler. Âşğın gönül evi gam ateşiyile, içinde ateş yanan bir demirci kulübesine benzer.

Hâne-i dil ki kızardur anı âteş-i gam
Fikr-i kalbünle hemân külbe-i âhen-gerdür

G.1323

Bir şerer koskoca bir şehri nasıl yakarsa sevgilinin dudağı da gönül şehrini öyle yakar. Ayrılık ateşi cehennem ateşine benzer. Âşğın gönlünün ateşi göğe çıkıp yıldızları ateşler.

Aşk elbisesi dert ehline ateşten bir gömlektir.

Libâs-ı 'aşk derd ehline pirâhendür âteşden
Derûn-ı ehl-i derdün var kıyâs it niçedür nârı

G.4786

Suda od gizlenmediği söylense de şâirin su gibi hoş. latif şiirlerinde yakıcı bir manâ vardır.

Şuda od gizlenmez ammâ ey Ziyâ'î lâ-cerem
Âb-dâr elfâzda muhriqçe bir ma'nâ gerek

G.237 5

5.3.4. Hava:

a. **Rûzgâr (Bâd, Yel):** Rûzgâr. genellikle devirden şikâyet edilirken zaman manâsıyla, hevâ da heves ve aşk manâlarıyla tevriyeli olarak anılır.

Deryâ. göğsünü "dest-i bâd" ile döver. "Sille-i bâd" denizin çehresini gömgök eder. Seher yeli. denizi çekip çevirir. Denizin menfaati "bâd-ı hevâ" dır.

Bâd-ı hazân, nihâlin altın yapraklarını yere döker ve bulduğu her ağacı harâmî gibi soyar.

Çerh. âşığın âh rûzgârıyla dönen bir yel değirmenidir.

Âhumla çerh döner bir yildegirmenidür

Şâm u seherde tañı mı tûrmazsa bâdı vardur

G.151 4

İçkinin gamı unutturduğu düşüncesiyle şâir, "mey içen gam denizini rûzgâr ile geçer" der. Rûzgâr, âşığı fenâ denizine salar.

Baħr-ı fenâya şaldı Ziyâ'îyi rûzgâr

Tâbüti zevrağ u kefeni oldu bâd-bân

G.364 5

b. **Sabâ:** Sabâ, doğudan esen hafif ve tatlı rûzgârdır. Sevgilinin kûyunda esmesi ve kokusunu âşığa getirmesi sebebiyle anılır. Sabâ, sevgilinin saçının kokusunu getirdiği için "mübârek bâd" dır.

Büy-ı zülfün getürdi bâd-ı şabâ

Vâkıf olan didi mübârek bâd

G.55 3

Sevgiliyle âşık arasında gidip gelen sabâ haberci özelliği taşır. Âşık, sabâdan âşıklığını sevgiliye iletmesini ister. Sabâ rûzgârı, servi olan sevgiliyi egecek ve toprak olan âşığa meylettirecektir. Zaman zaman da âşık, sabâyı sevgilinin zülfüne değdiği için kıskanır.

Biz ayağı toprağına degmedük yüz sürmege

Her nefes bâd-ı şabâ zülfine lâyıķ mı dege

G.412 1

c. **Nesim:** Hafif esen rüzgârdır. Genellikle rüzgâr manâsında nesim-i âh şeklinde anılır. Nesim, öldükten sonra âşğın yârânına halini anlatacak olan rüzgârdır.

Diyesin ümmid-i vaşl eylerdi gitdi nâ-murād
Öldüğümde hâlümü yârân şorarsa ey nesim

G.281 4

d. **Şimâl:** Bir beyitte kış gelince söğüt ağacının yapraklarını soyması sebebiyle harâmiye benzetilir.

e. **Kasırğa (Sarsar, Gird-i bād):** Sarsar, gürültülü ve çok şiddetli bir rüzgârdır. Âşğın başındaki aşk hevâsı için benzetilen olur ve âşğın deryâya benzeyen gözyaşlarını dalgalandırır.

Şâir. "sarsar" kelimesiyle oyun yaparak evinin eskiliğini anlatır.

Tahtalar feryād ider şarşar der ü dīvānı hep
Rüzgârūñ her kaçan dokınsa bād-ı şarşarı

K.11/16

Gird-i bād, dönerek hortum şeklinde esen şiddetli rüzgârdır. Onun ser-gerdân yürümesinin sebebi sevgilinin küyunda bulunmuş olmasındandır.

Felek. âşğın âh rüzgârında kasırgada kalmış bir yaprağa benzer.

Bād-ı âhumda şafha-yı gerdün
Bergdür şan ki gird-i bād üzre

G.413/3

5.4. Hayvanlar:

5.4.1. Kuş ve Çeşitleri:

a. **Kuş (Mürğ, Tuyûr):** Bahar gelince kuşlar, seher vakti Allah'ı tesbih ederler ve sesleri insanlara dehşet verir.

Gönül ve can, sevgilinin saçının içindeki kuşlardır. Sevgilinin güzellik gülistânı gönül kuşunun ayağına bağ olmuştur. Canın kuşa benzetilmesi bedenden uçup gidecek olması sebebiyledir. Can kuşu kanat açıp sevgilinin cennet olan küyuna uçmak ister.

Cinān-ı küyūña uçmak diler cān mürğü bāl açmış
N'olaydı ey Ziyā'î bilse ol zālīm benüm hālüm

G.295 5

Aşk. şâhbâzı erişince huzur kuşu uçup gider.

Şeh-bâz-ı 'aşk irişdi mürğ-ı huzūrum uçdı
Şir-i belā yetişdi âhū-yı zevküm aldı

G.470 4

Mecnûn`un başına kuşların yuva yapması Dîvân`da sık sık zikredilir.

b. Akbaba (Kerkes): Bir beyitte anılır. Âşık, sevgilinin ayrılığıyla o kadar zayıflamıştır ki öldükten sonra ancak akbabanın vücudunda bir kıl olabileceğini söyler.

c. Ankâ (Simürg): Varlığı bilinen fakat görünmeyen bir kuştur. Kâf dağında yaşadığına inandırdığı için Kâfla birlikte anılan ankâ, tasavvûfî manâda maddî varlığından sıyrılmış ve kanaat timsâli olan âşık için benzetilen olur.

Ey Ziyâ`î olmuşuz `âlemde bi-nâm u nişân
Biz `adem `ankâsıyuz Kâf-ı kanâ`at beklerüz

Ankâ, sanatkârlığı temsil ettiğinden âşık, kendisini marifet ve kemâl kâfının ankâsı olarak görür ve cahillerin önünde vücudunun olmadığını söyler.

d. Baykuş (Bûm): Virânelerde yaşaması sebebiyle anılır. Âşık, gönlüne “bûm ol, virânı gözet, taşrada gezme” diye nasihat eder.

e. Bülbül (Andelîb, Hezâr): Dîvân edebiyatının en önemli motiflerinden olan bülbül âşık olarak tasavvur edilir. Bunun sebebi sevgilinin gül olmasıdır. Bülbül gülün açılması için sürekli feryâd u figân eder, ondan gülyüz bekler. Bu haliyle ağlayan inleyen âşıktan farkı yoktur. Bülbülün feryâdı âşığa her dem sevgiliyi ve onun derdini hatırlatır.

Gül-istânda seher şol deflü feryâd itdûñ ey bülbül
Ki âh u zâr ile derd ü dil-i nâlânun añdurduñ

G.226/4

Bülbül, ilkbahar gelince güzel sesiyle âşıkları gülşene davet eder.

Küşe küşe çağırur bülbül-i gül-zâr-ı hezâr
Gitme gül-şenden ırâk hây şağın hây şağın

K.8:9

Bülbülün feryâdının asıl sebebi gülşende ettiği nâlelerin gülün kulağına erişmemesi yani gülün bülbülü duymamazlıktan gelmesidir. Bülbül ayrılık ateşi ile yanıp kül olurken gül açılıp güler.

Çonçenüñ göñli açılmış gül güler hikmet bu kim
Nâr-ı hicrâna yanup hâkister olmuş `andelîb

G.32:3

Kül, göz ağrısı yaptığı için şâir, nergisin bülbüle bakmasını istemez.

“Kulağına almak”, sestem rahatsız olmak manâsındadır. Gül olan sevgili, âşığın bülbül gibi figân eylemesine aldırılmaz ve gül-kulak münâsebetiyle “bülbül kulağımı aldı” der.

Bülbül, yanıp yakılması sebebiyle pervâneye benzetildiğinde sarı gül muma, goncalar da mumun fitiline benzetilir.

Âşık, gülzârın sırrını çözemez. Güller dikenlerin pençesindedir. Bülbül ne kadar ağlayıp inlese de ona "öte dur" (ötmeye devam et-uzak dur) derler.

Ne 'aceb hâli var bu gül-zârufî
 Uğurlar pençesindedür güller
 Derd-i dilden hezâr zâr itse
 Bülbül-i zâra öte dur dirler

KIT.12

f. Güvercin (Kebûter): Güvercin, gökte döne döne uçuşu ve ayağından bağlı olması sebebiyle anılır. Eskiden güvercinlerin ayaklarına mektup bağlayarak göndermek adetmiş.

Ey kebûter gel Ziyâ'î nâme uçurmak diler
 Kudretüñ var ise anı şâhine iletmege

G.412/5

g. Hümâ: Devlet kuşudur. Hümânın gölgesi kimin üzerine düşerse onun pâdişâh olacağına inanılır. Sevgilinin siyah saçı, hümâ kuşunun kanadının gölgesine benzetilir.

Dirisini ele geçirmenin mümkün olmaması sebebiyle anılan hümâ, ruh için benzetilen olur. Bu benzetmenin sebebi, ruhun bedenden uçacak olmasıdır.

Ey dil çekildi evc-i beğâya hümâ-yı rûh
 'İkâb-ı merg lâşe-i maqtûluña gelür

G.152/2

h. Tûfî: Konuşması, güzel sözler söylemesi sebebiyle şâir için benzetilen olurken papağanın şeker verilerek konuşturmasına işaret edilir.

Lâl iken güyâ benüm tûfî-i tab'um bu gice
 Câna lâyıķ sükker-i ter şundi bir dil-dâr aña

G.11-6

ı. Tâvus: Tâvus: cevân edişi ve renklerinin güzelliğiyle söz konusu edilir. Sevgilinin saçı için benzetilen olur.

Külâlcendür gül-istân-ı ruhuñda cilve-ger tâvus
 Bulunmaz gül-şen-i firdevs içinde böyle ter tâvus

G.186 1

i. Şâhbâz: Yırtıcı bir kuş olan şâhbâz avcılıkta kullanılmak için eğitilir ve koldan salınarak uçurulur. Sevgilinin gözü, gamzesi ve aşk için benzetilen olur.

Menekşe şekli sebebiyle, kanatlı hayâl edilerek bir şâhbâza benzetilir. Şâirin şiiri için de benzetilen olan şâhbâz, kayalık yerlerde yaşaması sebebiyle anılır.

j. Yarasa (Huffâş, Şeb-pere): Işıktan kaçması ve karanlıkta yaşaması sebebiyle anılır. Sevgilinin zülfünün karanlığındaki gönüller yarasaya benzetilir.

k. Keklik (Kebk), Çil Kuşu (Tîhû): Keklik ve çil: bağda salınması, av kuşu olması, yürüyüşü ve hızlı seğırtmesi sebebiyle söz konusu edilir.

Böyle mestâne bakış vahşice âhûda gerek

Böyle 'işveyle reviş kebk ile tîhûda gerek

G.238/1

l. Kaz (Batt): Su kenarında yaşaması sebebiyle anılır.

‘Arızuñ seyr itmek ister mürğ-ı cān

Şu kenārın ārzū itmez mi baṭṭ

G.205/2

m. Kaknûs: Büyük ve efsânevî bir kuş olan kaknûs, rüzgâr estikçe gagasından çeşitli sesler çıkarması ve kendi kendini yakıp yok etmesi sebebiyle zikredilir.

Vücûdum maḥv ider āḥir hevā-yı ‘aşk u nār-ı ğam

Anuñçün dürlü feryād itmede mānend-i Kaḫnûsem

G.278/3

n. Karga (Zâg, Gurâb): Siyah rengi ve çirkin sesi sebebiyle rakib için benzetilen olarak anılır. Ayrıca leş üzerine konması da söz konusu edilir.

Şanurdum mürğ-ı ğam bir göñlüm egler şâh-bāzumdur

Leşüm üstine ḫonmak ḫasd ider zâg-ı belâdur bu

G.379/4

o. Çaylak (Zagan): Kargayla beraber cāhiller ve âşîğın huzurunu kaçırın avâm için benzetilen olur.

ö. Kuzgun (Kelâg): Şâir ve kâmil geçinen cahiller kuzguna benzetilir.

Bülbül-i ṭab‘uma cev-lān-geh olur bâg-ı kemāl

Âşiyān eylemez anda umarın zâg u kelâg

G.212/4

p. **Saksağan, Ağaçkakan:** Karga olan rakibin giyinip güzelleşme çabaları neticesinde saksığana ve ağaçkakana benzeyeceği ifade edilir.

5.4.2. Dört Ayaklı Hayvanlar:

a. **Âhû (Gazal, Ceylan):** Göbeğinden misk kokusunun çıkarılması. Çin ve Hoten'de bulunması. çöllerde gezmesi. Mecnûn'la arkadaşlık etmesi ve gözlerinin güzelliği gibi özellikleriyle anılır.

Yabani bir hayvan olan ceylan, insanı görünce kaçar.

Kaçsa Ziyâ'iden o vefâsız 'aceb degül
Âdemden işi vahşî ğazaluñ giriz olur

G.98/5

b. **Aslan (Şîr):** Gücü, yırtıcılığı ve öldürücülüğü sebebiyle sevgili için benzetilen olarak anılır.

Şîr-i ner oldı disem o cellâda şâfi degül
'Âşıkların çü katlı ider onar onar

G.95/3

c. **At (Esb):** Dîvân'da en fazla tevsen (başı dik at), felek için benzetilen olarak anılır.

Atla ilgili olarak; licâm, terkî, mehâr, rikâb, üzengi, nal gibi eşyaların da adı zikredilir.

Sevgili, naz atına binen bir sūvârî olarak anılır. Hüsrev'in atı Şebdîz ve Şîrîn'in atı Gülgûn, siyah ve kırmızı renk münâsebetiyle sevgilinin saç ve dudakıyla ilgili olarak anılır.

d. **Eşek (Har):** Şâir, derdini anlamayan, cahil ve anlayışsız kişilerden "har-ı lâ-yefhem" diye bahseder. Yalan yanlış konuşup ağzına geleni söyleyen marifetsiz kişiler eşeğe, sözleri de saman ve ota benzetilir.

Raṭb u yâbîsden iderse n'ola dūşmân kelimât
Ki ḥara lâzım olur gâh şaman gâh giyâh

G.392/4

Yaban eşeği demek olan gûr, bir beyitte Behrâm'la beraber zikredilir.

e. **Köpek (İt, Seg, Kilâb):** Aslında hor görülen bir hayvan olan köpek, sevgilinin kûyunda bulunduğu için, âşığın gözünde çok kıymetlidir. O, sevgilinin köpekleriyle beraber yatıp kalkar ve onlarla arkadaşlık eder.

Seg-i kûyuñ göricek oldı Ziyâ'î ḥandân
Kişi yārânını gördükde tebessüm cā'iz

G.178/5

Köpek. aynı zamanda rakîb için de benzetilen olur.

f. Kuzu (Bere): Bir beyitte sevgili için benzetilen olurken "bere" kelimesinin tevriyeli kullanılmasıyla anılır.

Ƙuzı büryânına meyl itdi raķîb
Yidi andan ötüri niçe bere

MÜF. 25

g. Deve: Bir beyitte dişi deve olan naka. Mecnûn'un Leylâ'nın nakasının izi tozuna yüzünü sürme arzusu sebebiyle zikredilir.

h. Fare (Mûş): Şâir. evindeki farelerin elbiselerini delik deşik ettiğini söyler. Fareler, deliklerden başını çıkarıp onunla alay ederler.

Fareler yir yir deliklerden çıkarmış başını
Şan temâşâ idüp istihzâ ider ben ahķarı

K.11/26

i. Kedi: Bir beyitte, fareleri yakalama özelliği sebebiyle anılır.

Fareler çün pâreler olanca esbâbum meded
Bir kedi yok mı ki görsün hayfumu gelsün beri
K.11/27

5.4.3. Sürüngenler, Balık ve Böcekler:

a. Arı (Zebûr): Çiçeklerin üzerine konmaları, su kenarına toplanmaları ve bal taşımaları sebebiyle anılır.

b. Balık (Mâhî): Âşğın belâ denizine düşen canı için benzetilen olurken balık burcu ve Hz. Yunus münâsebetiyle anılır.

c. Sinek (Mekes): Tatlıya üşüşmesi sebebiyle anılan sinek. bir beyitte de "sinek gibi avlanmak" söyleyişiyle ankâ için benzetilen olur.

d. Semender: Ateşin içinde yaşaması sebebiyle zikredilen semender. âşğın gönlü için benzetilen olur.

Gönlümüz nâr-ı ğamuñla çok şafâlar kesb ider
Anda bu hâlâtı görenler semender şandılar

G.115 3

e. Pervâne: Muma benzeyen sevgilinin etrafında dolaşp kendini ateşe atan âşık. âşğın canı ve gönlü için benzetilen olur. Meclisde kanadını yakan pervâne. mest olup gömleğini yakan âşğa benzetilir.

Âşıklığın şartı, pervânelik etmektir. Bunun için de sevgilinin aşkında pervâne gibi candan geçmek gerekir.

Kendüzin pervâne gibi nâr-ı kâhira şalmağa
Ehl-i şevk ey şem'-i cân 'aşkuñda bî-pervâ gerek

G.237 2

f. Karınca (Mûr): Siyah rengi ve çokluğu sebebiyle sevgilinin ayva tüyleri için benzetilen olur. Bahar gelince bütün tabiat canlanır ve karıncalar yeryüzünde görünmeye başlarlar.

Vişâlûñ mevsimüñde zülf ü hañtuñ görelüm zirâ
Bahâr irse zühür eyler cihânuñ mâr ile mûrı

G.493 3

g. Örümcek (Ankebût, Kerev): Şâirin evinde bulunan örümcek, yelde yağmurda onunla beraber mihnet çeker. Ağ örmesi sebebiyle de fakirlik ikliminin serveri olan âşığın perde-dârı olarak anılır.

Câ-be-câ çekmiş müşebbek zarların bir 'ankebûd
Perde-dârumdur benem iklîm-i fakruñ serveri

K.11/13

h. Ateşböceği (Şeb-tâb): Karanlıkta ışık saçması sebebiyle anılan ateşböceği, zulmet içinde kalan âşığın gönlü için benzetilen olur.

ı. Yılan (Mâr, Su'bân, Ejdehâ): Sevgilinin saçı uzunluğu ve kıvrım kıvrım şekliyle yılanla benzetilir. Âşığın vücudundaki damarlar cisminde sarılan gam yılanları olarak hayâl edilir.

Hayâl-i kâkülün ile şeb-i firâkuñda
Şarıldı cismüme mârân-ı ğam degüldür reg

G.249/4

İnsanlar için korkutucu bir hayvan olması, bahar mevsiminde yeryüzüne çıkması ve hazinelerin muhafızı olması gibi özellikleriyle anılır.

i. Akreb, Çıyan: Şâir, bir beyitte mübâlağa ile evinin yılan, akreb ve çıyanla dolu bir cehennem çukuru olduğunu söyler.

5.5. Bitkiler:

5.5.1. Ağaç ve Çeşitleri:

a. Ağaç (Secer, Eşcâr, Dıraht), Fidân (Nihâl): Divân'da ağaç umûmî manâda boyu, kuşlara yuva olması, meyveleri, baharda çiçeklerini açması, rüzgârda eğilmesi gibi özellikleriyle anılır.

Baharın gelmesiyle ağaçlar. beyaz bahar çiçekleriyle bir çadira benzerler .

Gül-şen-i dehrde zevk eyleyecek günlerdür
Ağ şüküfeyle ağaçlar şanasın çâderdür

G.132 1

Nihâl ise. sevgilinin boyu ve âşîğın şerhaları için benzetilen olurken rüzgârda eğilmesi sebebiyle anılır.

Egildi anı arar fi'l-ḥaḳîḳa egmedi bād
Düşürdi toprağa altun varaklarını nihâl

K.5 5

b. Ar'ar: Dağ servisi olan ar'ar. sevgilinin boyu için benzetilen olur.

Bir pelîde hem-ser olmuşsın meger
Ḳandesin ey ḳaddi 'ar'ar ḳandesin

G.368 2

c. Bâdem: Şâir. büse umarak sevgilinin gözünün vafında şiir yazmasını badem ağacına şeftali aşlamak şeklinde ifade eder.

Bâğ-bân-ı dil umar büse yazup çeşmine vaşf
Bitse şeftâlû n'ola aşladı bādâma ḳalem

K.6 11

d. Çınar: Su kenarında bulunması ve yaprağının el şeklinde olması sebebiyle anılan çınar, "eli yufka" olarak vasıflandırılır.

Serv-ḳadler seven faḳîri hemân
Eli yufḳa çenâra beñzetdüm

G.279 4

e. Servi (Serv): Bağ, çemen ve gül bahçelerinde bulunan servi; mevzûn. sehî. âzâd. bülend. hırâmân. ser-keş sıfatlarıyla anılıp boy, hareket ve renk itibarıyla çeşitli hayâllere konu olur.

Serv. yeşil renklidir ve adeta yeşil bir elbise giymiş gibi gülşende gülgeşt eyler.

Ol serv-ḳadd kim olmaz göñlüm ğamından âzâd
Gül-geşt-i gül-şen eyler geymiş yeşil libâsı

G.455 4

Bazen doğrudan sevgili. bazen de sevgilinin boyu için benzetilen olan servi. bağda toplu halde bulunması sebebiyle anılır.

Bağı ol serv-i ħurāmān gūzer itmez mi görüñ

İntizār üzre ħurur serv-i gül-istān şaf şaf

G.213 3

Servi. su kenarında bulunur. Ağaçlar bağın mahsülünü taksim edecek olsalar servin payına su düşer. Çemende servin dibinde tutan buz. gümüş bir halhal olarak hayâl edilir.

Çemende serv ayağında ħutuldu yah lîkin

Yaraşur o kad-i mevzûna ol gümüş ħalħāl

K.5 4

f. **Tübâ:** Sidre`de baş aşağı bulunduğu inanılan cennet ağacıdır. Sevgilinin boyu. güzellik cennetinde Tübâ ağacının dalı olarak anılır.

g. **Sidre:** Altıncı kat gökte bulunan ilâhi bir ağaçtır. Bir beyitte. karın yağışı Sidre ağacının bahar yapraklarını dökmesi şeklinde hayâl edilir.

Bilmezin qar mı yağar yoħsa felek bağında

Şecer-i Sidre bahārın mı döküpdür āyā

K.2/8

h. **Sanevber:** Çam fıstığı ağacıdır. Sevgilinin boyu için benzetilen olur. Âşık. sevgilinin boyunun hasretiyle ölürse sanevber gölgesinde defn edilmeyi vasiyet eder.

Eger kim cān virürsem ħasret-i bālā-yı dil-berle

Şanevber şāyesinde defn olınsun cism-i bî-cānum

G.271/4

ı. **Enâr:** Nar ağacı yaprakları hazânda kıvrılıp sararması nedeniyle âşığın beli ve yüzünün rengi için benzetilen olur.

i. **Şimşâd:** Sevgilinin boyu için benzetilen olan şimşâd. bir beyitte de elif harfine benzetilir.

j. **Sögüt (Bîd):** Hazânda yapraklarını dökmesi ve yapraklarının uzunluğu, sivriliği sebebiyle mızrağa benzetilerek anılır.

5.5.2. Çiçekler:

a. **Menekşe (Benefşe):** Dîvân`da baharın habercisi olarak geçen menekşe. cennet bağının kapısının anahtarı olarak anılır.

Ķudümü nev-bahār u mevsim-i `ayşa `alâmetdür

Benefşe fi`l-mesel miflāħ-ı bāb-ı bāğ-ı cennetdür

G.64 1

Nergis ile benefşe yanyana çok yakışır. Çünkü hastanın gözünü mavi mendille silerler.

Benefşe. renk ve koku özelliği sebebiyle sevgilinin saçı için benzetilen olur. Dilber. süs için saçına benefşe takar. Benefşenin boynu bükük duruşu sevgilinin saçına boynunu eğmesindedir.

Sevgilinin saçının hayâliyle âşığın yaşlı gözleri "Benefşe limanı" olarak anılır. Benefşe. ince ve hafif kıvrık sapıyla bastona dayanmış bir dilenciye benzetilir.

Umar ni'am-ı vaşluñı tayandı 'aşāya
Oldı şanasın sâ'il-i dervāze benefşe

G.424 2

Menekşenin goncası tışeye. kendisi de Ferhād'a benzetilir. Yapraklarının duruşu sebebiyle kanat açmış bir şâhbâz olarak hayâl edilen menekşe. kitap arasına çiçek koyma adetine işaret edilerek de anılır.

b. Reyhân: Kokusu ve şekli sebebiyle sevgilinin saçı için benzetilen olur. Şâir. sevgilinin saçının vasfını "hatt-ı reyhânî" ile yazmak ister. Eskiden. pazarda çocukların satmak amacıyla reyhân gezdirmesine de işaret edilir.

c. Sünbül: Sevgilinin saçı; rengi, dağılık şekli ve kokusuyla sünbüle benzetilir. Şâir, sünbülün güzel kokusunun ve renginin sebebini sevgilinin saçında takılı durmasına bağlar.

Şaçuñla olmasa hem-ser begüm niçe müddet
Bu reng ü büyı bulur mıydı mâ-ħaşal sünbül

G.260 2

Sünbül; su kenarlarında yetişmesi, ateşe dokununca yanması sebepleriyle anılırken soğanlı bir bitki olmasına da işaret edilir.

Ey Ziyā'î saçına öyküne ger sünbül-i bāğ
Şaçın öykünme diyü aña piyāzı başalum

G.282 7

d. Süsen: Uzun ve sivri yaprakları sebebiyle dile benzetilerek "dil uzatmak" deyiimiyle zikredilen süsen. yine sivriliği sebebiyle hançere benzetilir.

Müjeñsiz çeşmüme hançer görünür ğonçe-i süsen
Yüzüñ seyr itmesem müjgānum olur çeşmüme süzen

TCB.1 6-2

e. Yasemin: Sevgilinin saçı kokusu sebebiyle. eli ise şekli ve beyazlığı sebebiyle yasemene benzetilir.

Baharda su kenarındaki yasemin dalı. Kevser süresine el vurup yemin ediyormuş gibi hayâl edilir.

Yâsemem şâhı ki yir yir şuya taşanmış ola
Sure-i Keşere eyler el urup san ki yemin

K.8 3

f. **Nergis:** Nergis, dilberin gözü için benzetilen olur. Göz-nergis ilişkisinin sebebi şekil benzerliğinin yanında nergisin hasta veya mahmur şeklinde nitelenen baygın görünümüdür.

Nazar değmesi inancına işaretle nergisin goncaya göz değıdirdiğı söylenir. Şekli itibarıyla başında kuş yuvası bulunan bir avâre olarak hayâl edilir.

Mecnûnuñ oldu ey saçı Leylî ki başına
Mürğ âşiyânın aldı gör âvâre nergisi

G.468/4

Kadeh gibi olan şekliyle “câm-ı Cem” olarak anılan nergisin sarı yaprakları da taca benzetilir.

Çün ol perî cemâl ilinüñ serveri çıkar
Ey nergis imdi başdan o zer efseri çıkar

G.109/1

g. **Nilüfer:** Yuvarlak ve geniş yaprakları ve çeşitli renklerde açan çiçekleriyle durgun sularda ya da havuzlarda yetişen bir su bitkisi olan nilüfer; âşğın gözleri, ay ve güneş için benzetilen olur.

e. **Gül:** Divân'da sevgilinin yüzü ve yanağı için benzetilen olan gül; ömrünün kısalığı, senede bir kez açması, rüzgârda tatlı tatlı sağa sola salınması, dalından koparılınca solması sebepleriyle anılır.

Gül çeşitlerinden en fazla, gül-i hamrâ yani kırmızı gül anılır. Bir beyitte sevgilinin yüzü ak gül olarak tasavvur edilir.

Sevgiliye hedîye olarak gül gönderilir.

Yâra 'arz itmek dilerdüm kanlu yaşum kışşasın
Tuñfe diyü gönderem dirdüm vefâsız yâra gül

G.256 2

Gül, kırmızı rengi sebebiyle âşğın vücudundaki yaralar için benzetilen olurken güzelliğı sebebiyle Yûsuf, şekil özelliğı sebebiyle kulak, rengi sebebiyle kan ve şarap, açılması sebebiyle yakasını yırtmak olarak düşünöldüğünde kaftan ve gömlek, çiçeklerin en güzeli olduğı için pâdişâh, rengi sebebiyle de ateş olarak anılır.

Gül ile gülmek fiili birarada kullanılır. Gülün gülmesi açılması olarak ifade edilir.

Gül-i sad-berg. yüz yapraklı bir güldür. Gülün sad-pâre olmasının sebebi sevgilinin yüzüne benzemeye çalıştığı için utanmasıdır.

Yañılup öykünmese ruhsâre-i dil-dâra gül
Hacletinden eylemezdi cismini şad pâre gül

G.256 1

Gül. sevgilinin saçı zincirini gördüğünden beri kıpkızıl divâne olmuştur. "Kıpkızıl" kelimesi kırmızı renk ve çok deli olmak manâsındadır.

Gül. dikenle beraber anılırken gülün hârların pençesinde olduğu ifade edilir.

Gül. sevmek sevilme bilmeyen bir taze. bir gül-i neveste olarak anılır. Sevgilinin kaftanını açması. gülün açılmasına benzetilir.

Bahar mevsimine, "mevsim-i gül, gül devri. devr-i gül" denir. Bunun sebebi, gülün eğlence meclislerinin sultanı olmasıdır. Bu yüzden bağlar, "gülîstân, gülzâr, gülşen" ismini alır.

Beyaz gül, sarık giymiş olarak hayâl edilir.

Ey şabâ şâm u seher seyr-i gül-istân eyle
Ağ gülüñ şebdeki dülbendini tek çalmayıgör

G.163/4

Üzerindeki gülleriyle her gül dalı, gülzârda gezen bir tâvus olarak tasavvur edilir.

Gül-i rengin ile her şah-ı gül gül-zâr-ı âlemde
Ziyâdan cilve eyler şanasın cevân ider tâvus

G.186/3

Gülün açılması gülmesi, şebnemle dolması ise ağlaması olarak ifade edilir.

Gâh şebnemle tolar geh açılır gül-zârda
Şevk-i rüyûñla gül-i ra'nâ geh ağlar geh güler

G.85.3

f. Gonca: Açılmamış gül olan gonca, küçüklüğü ve kapalılığı sebebiyle anılır. Goncada aşk sırrı gizlidir ve bu sırrını söylemez. Gonca; râz, sır, esrâr gibi kelimelerle anılarak sevgilinin ağzı için benzetilen olur. "Ağzı var dili yok" diye anılan gonca, kırmızı rengi sebebiyle de "bağrı pür-hûn" olarak zikredilir.

Kırmızı rengi sebebiyle kanla beraber anılan gonca, bir beyitte de şebnem şarabıyla dolu olan bülbüleye benzetilir.

Meclis-i bağda zerrin kadehe bakma gönül
Mey-i şeb-nemle tolu bülbüledür gonca-yı gül

G.268 1

g. Karanfil: Kırmızı rengi sebebiyle âşğın bağındaki yaraların pamuğu için benzetilen olur.

h. Lâle: Kırmızı rengi sebebiyle sevgilinin yanağı için benzetilen olur. Lâle dağlarda yetiştiği için rızkıni taştan çıkararak bir çiçektir.

Lâle-veş rızkuñı taştan çıkar olma dil-teng

Dâğ-ı ğam var ise sineñde Ziyâ'î katlan

K 9 20

Rengi sebebiyle şarâba, şekil itibarıyla da kadehe benzetilen lâlenin ortasındaki siyahlık da âşğın bağırının yanıkları ya da derûnundaki yara olarak tasavvur edilir.

Âşğın kabrinin üstündeki lâle, sevgilinin köpeğinin ayak izi, kanlı dağın aksi ve Ricâlû'l-gaybın kabrine koyduğu çerâğ olarak hayâl edilir.

5.5.3. Meyveler:

Sevgilinin vuslatı meyveye benzetilir.

Umarken meyve-i vaşlın nañif oldum muhaşşal bu

Vücüdüm bir nihâl için cihân bâğında tāk oldu

G.439 4

Meyvelerden elma: sevgilinin gabgabı ve çene çukuru için, ünnâb: âşğın kanlı gözyaşları için, nar, şeftâli ve hurma: sevgilinin dudağı için, turunç: âşğın sarı vücudu için benzetilen olarak anılır.

5.6. Bağ, Bostan, Gülşen (Gülistân, Güzâr), Çemen:

Bağ: yeşili, bülbül, çiçekleri, servisi ve fidanlarıyla eğlence meclislerinin kurulduğu bir güzellik ve eğlence yeridir. Sevgilinin güzelliği, vuslatı, küyu, letâfeti, âşğın sinesi, gönlü ve şiiri bağa benzetilir.

“Bağ-ı âlem, bağ-ı dehr, felek bağı, bağ-ı mihnet” gibi söyleyişlerle geçiciliği ve vefâsızlığı sebebiyle dünya bir bağa benzetilir.

Bu unsurların dışında bağ-ı adn, bağ-ı firdevs, Şeddâd bâğı ve bâğ-ı İrem çeşitli benzetme ve telmihlerle anılır.

Bostan: bitkileri ve eğlence meclisleri sebebiyle anılırken sevgilinin güzelliği için benzetilen olur. Sevgilinin güzellik unsurları birleşince letâfet bostanı meydana gelir. Bostan, güzellikleriyle âşğa sevgiliyi hatırlatır.

Baňa zülf ü kıadd-i yârı ańduran ey büstân
Sünbül-i hoş-bu ile serv-i bülendüfüdür senüf

G.236 4

Dünya. “büstân-ı âlem ve büstân-ı işret” olarak anılırken sevgilinin küyu cennet bostanı şeklinde ifade edilir.

Gülşen, gülistân ve gülzâr isimleriyle anılan gül bahçesi; güzelliklerin toplandığı, hoş bülbül sesleriyle dolu, akarsuları ve baharın gelişiyle canlanan çiçekleri ve ağaçlarıyla suyu ve havası latif, geniş bir bahçedir. Seher yelinin ve sabâ rüzgârının tatlı tatlı estiği bu bahçe tazelik ve sıhhat doludur.

Şahnında gül-şenüf esen idi seher yili
Şihhatde idi tıfl-ı çemen cümle tâze ter

K.3 5

Bülbül, tatlı nâmeleriyle herkesi gülşene davet eder.

Küşe küşe çağırur bülbül-i gül-zâr-ı hezâr
Gitme gül-şenden ırak hây şaķın hây şaķın

K.8 5

Zevk ehline, eğlence için gülşen gerekir.

‘Aş için zevk ehline bir gül-şen-i hürrem gerek
Gönderüf bağ-ı behiştî görmege âdem gerek

G.240 1

Âşığın gönlü, sevgilinin yanağı, dünya ve sevgilinin küyu için benzetilen olan gül bahçesi, “gülşen-i cihân, gülşen-i cennet, gülşen-i dehr, gülşen-i hâtır, gülistân-ı melâhat, gülistân-ı terâvet, gülistân-ı letâfet, gülistân-ı âlem, gülistân-ı mahabbet, gülzâr-ı dehr, gülzâr-ı âlem ve gülzâr-ı hüsn” gibi ifadelerle anılır.

Çemen: otlarla döşenmiş geniş bir mekân, bir bahçe olarak düşünülür. Nergis, gül, yasemen, lâle, serv, çenâr, bülbül ırmaklar ve tavûs gibi unsurlarla bir renk ve ses güzelliği oluşturur.

Çemen, baharın gelişiyle canlanıp yeşerir. Nergisin kadeh, şebnemin mey olduğu çemen arsası ilkbaharda, meyhâneye benzetilir.

‘Acebâ şebnem ü nergis mey ü peymâne midür
Devr-i gül irdi çemen ‘arşası mey-ğâne midür

G.118 1

6. Edebi Sanatlar

Kelime veya kelime guruplarının lûgat manâlarının dışında kullanılmalarına mecâz denir. Mecâz olarak kullanılan sözlerin başka mefhumlar ve incelikler kazanması gayesiyle şekillendirilip bir düzene sokulması da edebî sanatları meydana getirir. Edebi sanatlar kusursuz ve yerinde sözlerin süsleridir. Ali Nihat Tarlan'a göre edebî sanatlar: fizyolojinin, beynin ve rûhun tabii ihtiyaçlarından doğarlar.¹³⁵

XVI. yüzyıl şâirlerinin en önemli husûsiyeti. Türkçe kelime ve deyimlerin üzerinde oynayarak edebî sanatlar göstermeleridir. Her halde, Türkçemizin ifade ve manâ bakımından en zengin örneklerini bu yüzyılın mahsullerinde buluruz.¹³⁶

Âşık Çelebi. Zâti'yi zamanın şâirleriyle karşılaştırıp överken "şiir şimdi nağz ü nâzûk ve şâirlerimiz garîb ma'nâlar ve latif edâlar, selis ibâretler, tevriye ve istihdâm ve tecnis ve ihâm tarıkında nefis zerâfetler etmekte gittikçe terakkide ve lahikî sabıktan takaddüm kasdına himmet-i âlide olmuşlardır" diyerek şiir ve şâir anlayışını da belirtir.¹³⁷

Âşık Çelebi'ye göre zamanın şâirleri orijinal manâlar bulmada, şiirde akıcı olmada ve edebî sanatları kullanmada ustalaşmışlar ve şiiri geliştirip ilerletmişlerdir. Ziyâ'î de bir XVI. yy. Rumeli şâiri olarak şiirinde edebî sanatlara ve kelime oyunlarına sık sık yer vermiştir. Ancak sanat yapmak kaygısıyla şiirde anlaşılmazlık ve yapmacıklığa gitmemiş, duygu ve düşüncelerini ağır söyleyişlerle değil halk söyleyişine yakın, sade ve anlaşılır ifadelerle dile getirmiştir.

Divân'da şâirin edebî sanatlarla ilgili görüşleri hakkında bize fikir verebilecek örneklere de rastlıyoruz. Bir kıt'asında Hz. Mûsâ ve sihirbâzlara telmihle kendisinden önceki şâirlerin Firavun'un sihirbâzları gibi sihirle şiir ve inşâ yazdıklarını, kendisinin ise Mûsâ mucizesi göstererek şiirlerini, hadd-i i'câza¹³⁸ ilettiğini söyler.

Benden evvel sihr iderdi sâhir-i fir'avn-vâr
Gerçi kim nazm ile inşâda zamânuft şâ'iri
Hadd-i i'câza iletdüm ben de nazm-ı pākūmi
Mu'ciz-i Mûsâ mıdur gel gör ya sihr-i sâhiri

KIT.44

¹³⁵ Tahir Üzgör. (1983): *Edebiyat Bilgileri*, Veli Yayınları, İstanbul: s.330

¹³⁶ Çavuşoğlu. (1981:31)

¹³⁷ Çavuşoğlu. (1981:69)

¹³⁸ İ'câz: Mucize derecesinde yüksek bir eser meydana getirmektir. Bunlara mu'cez de denir. İ'câz, az sözle çok şey ifade etmektir. Tahirü'l Mevlevî. (1973): *Edebiyat Lügati*, Enderun Kitabevi, İstanbul: s.59.

Pala. (1989:249)

O. şiirini sihr-i mutlak eylemiştir.

Bir perî teşhîrine beîzer mu'ayyedsin yine
Ey Zîyâ'î sihr-i mutlak eyledüñ eş'ârûñ

G.448/5

Şâir. edebî sanatlardan te'ad sanatının gazelde makbûl olduğunu söyler.

'Aşk ile 'ırzı bir yire yazsam da vecîi var
Maqbûldür 'azelde begüm şan'at-ı te'ad

G.54/2

İktibâs. Kur'ân-ı Kerîm'den ayet ve hadisleri şiire nakletme sanatıdır. Ziyâ'î de şiirinin bir çok yerinde sevgilinin mushaf olan yüzünden iktibâslar yaptığını söyler.

Şevkin artursa dilüñ şi'r-i Zîyâ'î tañ degül
Muşhaf-ı rüyüñdan itmiş anca yirde iktibâs

G.189/5

Ziyâ'î Divânı'nda geçen edebî sanatlardan numûne olarak seçtiğimiz beyitleri. Tahir Üzgör'ün tasnifine¹³⁹ göre ele alacağız.

6.1. Hissî Sanatlar:

6.1.1. Hissî Söz Sanatları:

a. Nidâ:

Didüm ey mürğ-ı hoş-elhân beyân eyle baña
Niye kılduñ 'acebâ böyle en'in ile han'ın

K.8/13

Tâ'at-ı Hakkı koyup mâ'il-i hübân oldum
Kimsede var mı ola bunca ha'tâ yâ âyâ

G.9/3

Gün yüzini ol meh-rû gösterdi Zîyâ'îye
Didi ki yüzüñ aydın gel şevke be hey miskin

G.344/5

Haste-i 'aşkem vücûdum içre var iken ramağ
Gel benüm rûh-ı revânüm gel eyâ ma'hub-ı cân

G.343/3

¹³⁹ Üzgör. (1983:330)

b. İstifhâm:

‘Acebâ şebnem ü nergis mey ü peymâne **midür**

Devr-i gül irdi çemen ‘arşası mey-**hâne midür**

G.118 1

Hod bû-yı gülde böyle leğâfet **kaçan** olur

Sünbülde yok bu râyiha **bilmem neden** irer

K.3:12

Nedür o gizleniş âyâ **nedür** o şerm ü hicâb

Nedür o hüsn ü edâ ile âh o gizlü **hiğâb**

G.31 1

Olur mî ey Ziyâ’î hiç böyle mâl-**hulyâ**

Ol sîm-tenlü gelse kol boynuma **tolasa**

G.419 5

c. Temennî:

N’**olaydı** bir gice gün gibi çıksa ol **kamer tenhâ**

Aña derd-i derûnumdan diyeydüm bir **haber tenhâ**

G.17:1

Dil ü cân u ten efendi saña **kurbân** olsun

Tek raqîbûñ dil-i nâ-pâkin ele almayıgör

G.163 3

N’**ola** nazımum begense meyl eyler

Kâmil olan kemâl-i kâm-yâba

K.10 21

Ben andan düşeli ayru yüzüm şaru tenüm şayru

Haber-dâr olsa ol meh-rû benüm **bârî** bu hâlümden

G.312 2

d. Tereccî:

Bir gün **umaram** mihrüñi ey mäh-ı dil-efrüz

Rü’yâda baña Şeyh-i Vefâ eyledi himmet

G.41 4

Hâk u zer dirler berâberdür yanuñda **korqaram**

‘**Âşık**-ı zer-çehreler **hâk** ile yeksân olmasun

G.350 8

Her dem raķibe mihr ü vefā eyleyüp baña
Cevr ü cefālar eyleseñ **Allāh Kerīmdür**

G.67 2

Dīve uymış ol melek **ķorķum budur** ey ādemi
Sevse bāri bir perī yār olsa bizden bir yege

G.412 2

e. Emir ve Nehiy:

Yetiř gel ey tabīb-i cān u dil kim kūře-i ğamda
Žiyā'ı ħaste derd-i ħasretüñle derd-nāk oldı

G.439/5

ķul midur āh-ı sine gözüm yaşı cāriye
Bāzār-ı  aşķda gel e **gör** ħ'āce-i ğamı

G.461/2

Görmeyince  arızın oĥşamayınca ğabğabın
Baķma ey dil verd-i ra' nāya elüñe alma sīb

G.32/5

Cām-ı ħasret şunma hey āfet helāk itdüñ beni
Bu maĥabbet meclisinüñ bādesi ķattāl olur

G.71/2

f. Rücü:

Ol řır-i řikār-efgen ü merdüm-kūře yā Rāb
Āhū-yı Ĥotendür dimiřem **ehl-i ħařāyın**

G.363 3

Yok yok ħařā didüm leb-i sāķı murād-ı dil
Ol bī-bedel  izār-ı muřaffā řafā-yı rüĥ

G.45 2

g. Mübālaga:

Getürmeñ yanuma Ferĥād ile Mecnūmı luř eyleñ
Bular şadr-ı maĥabbetde degül emsālüm aķrānum

G 295 4

Yirde yaşum ķařresin baĥr-ı mükedder şandılar
Āsumān üzre řerār-ı āhum aĥter şandılar

G.115 1

Raht-ı fülk-i Nüh ile hem-^çaşrdur her tahtası
Cerr idüpdür anı ^çÜc İbn-i ^çUnuğdan dülgeri

K.11 15

Kisrâ ^çadâlet ile mu^çâdil degül aña
Ba^çde'n-nebi ^çadâlet ile bir bu bir ^çÖmer

K.3 19

h. Hüsn-i Ta'lîl:

Mihre bağıdumsa ^çizâruñ terk idüp gün görmeyem
La^çlüñi koyup mey içdümse haram olsun baña

G.4 4

Olalı gönlüm gibi âşüfte-i dil-dâr şem^ç
Şubha dek göz yummaz olur tâ-seher bîdâr şem^ç

G.209 1

Âşinâ-yı nefsi şeytân olduğum yâd eyledüm
Ol sebebden toğduğum demlerde feryâd eyledüm

G.301 1

Gördi kim yâd-ı lebüfle eller el üzre tutar
Sâğar-ı bezme şurâhi itdi cânâ ser-fürü

G.378 5

ı. Tecâhül-i Ârif:

Eş^çâr dimede hele Hâssân-ı şânîyem
Baña Ziyâ^ç'i halkı cihânuñ Hâsan mı dir

G.149 5

Hâsb-i hâlün nazm idüp dil-dâra arz itmek nedür
Bu hicâb ile Ziyâ^ç'i sen dağı şâ^çir misin

G.321 5

Leylâyı koyup gitdüñ ağıyâr ile ey Mecnün
Şahrâda ne istersin dîvâne misin yoğsa

G.398 2

Başumda ğam-ı sevdâ bilmem neden olmuşdur
Ey yâr-ı siyeh-püşem baña olan olmuşdur

G.144 1

i. Tekrîr:

Cihāna vakt-i hazān irdi cāna hūzn ü melāl

Cihāna berf-i şitā yağdı cāna derd-i zevāl

K.5 1

Derde dermān arardum olsa eger

Haste cismümde derde dermānum

G.308 2

Ne dil kırtuldu derdünden ne maḥlaş buldı cevrenden

Anuñ kim maḥlaş Cevrîdürür cev ü cefā tavrı

G.458 2

Şaçına meyl iden ‘uşşākuñ āyā var mıdur ‘aqlı

Leb-i la‘line cān viren muḥibbūñ var mıdur cānı

G.482 4

6.1.2. Hissî Çağrışım Sanatları:**a. Teşhîs:**

Şöyle acıtdı bugün cānumızı ḳahr-ı felek

Ağladı ḫālümüze ebr acıdı her deryā

K.1/34

Zümre-i küffāra ‘arz eyler bu gün rüşen delîl

Şafḫa-i çerḫe yazar āyāt-ı Qur’āmı güneş

K.4/22

Var ise eyler temāşā çekdügüm zahmetleri

Tahtadan başın çıkarmış yekserinüñ ekseri

K.11 10

Şevke gelmişdür Ziyā’î gibi ‘āşıkdur meger

Meclisünde şem‘-i bezm-ārā geh ağlar geh güler

G.85 5

b. İntāk:

Küşe küşe çağırur bülbül-i gül-zār-ı hezār

Gitme gül-şenden ırak ḫāy şaḳın ḫāy şaḳın

K.8 9

Didüm ey ƙara bahtum n'oldı olmuşsun ƙara mağbun

Didi bilmez misin kim dūn-perverdūr ezel gerdūn

MU A.1 3-2

Kūy-ı cānāna esen geldi nesīm-i āhum

Didi ki bād-ı seherde burda bī-pāk eselūm

G.296 3

c. Teşbih:

Ey Ziyā'î şu gibi taşdı **gōñül** cūş itdi

‘Özr-i leng eylemeyüp yār ayağına aksak

G.217 5

Ruḥuñ terk eylesün bu reng ü āli **Ƙaydefā-āsā**

Sirişkūm üstüne deryā çeker yoḥsa **Sikender-vār**

G.72 4

‘Aynu ile dāğuma beñzer **gūl-i ḥamrā-yı** bāğ

Nergis-i gūl-zār bu ‘ayn-ı ‘alīlūñ ‘aymıdur

G.82 3

Ey Ziyā'î sanki bir ḥavz-ı müdevverdūr felek

Ebr mevcidūr meh ü ḥurşid iki nīlüferi

G.484 7

d. Açık İstiâre:

Bū-yı ümmid-i vişālūñle senūñ dil ḥānesi

Ey **gūl-i gūl-zār-ı** cennet külbe-i ‘aṭṭārdur

G.104 2

La‘lūñūñ dīvānesi olan libāsı n'eyesün

Cāmesin nağd eylesün şevk ile içsün cām-ı Cem

G.288 4

Vaşl umar iken ol **şanem-i bī-vefā** ile

Bir dem irişdi ğurbete gitdüm bükā ile

G.410 1

Cān dimāğına senūñ rāyiḥa-yı **sūnbülūñi**

Getürür bād-ı şabā özge sa‘ādetdür bu

G.381 2

c. Kapalı İstiâre:

Serv-i gül-şen karşıña şaf şaf turur ta'zîm ile
Zülfüne eyler **benefşe** ey dil-ārā scr-fürü

G.378 2

Hastelendi görüp ey gül lebüni **gonca-i bağ**
Tamzurur penbe ile **ebr-i bahār** ağzına şu

G.380.4

Olduñ reh-i dil-berde ey **dil** yine **hāk-ālūd**
Cām-ı mey-i 'aşk ile mestāne misin yoḥsa

G.398/4

f. Tezâd:

Ne hāl olur bu ki ašlā **zamān-ı mazīde**
Bu deñlü ğuşşa baña itmez idi **istikbāl**

K.5/19

Yeñi dīvāne oldum eski derdüm tāzelenmişdür
Kocaldum mihr umarken bu cihānuñ **nev-cevānından**

G.310/2

Cām-ı 'aşkuñ mesti geh **handān** u geh **giryān** olur
Bezm-i meyde mest olan **zîrā** geh **ağlar** geh **güler**

G.85/4

Gitdi **rüz-ı vuşlat** irişdi **şeb-i firķat** yine
Cānib-i ğarba bu gün ol mihr-i raḥşānum gider

G.106 2

g. Telmih:

Ā **dem** olan hele cennetden ider mi nefret
Seng-i ṭa'n ursa yiridür baña **yārān-ı vaṭan**

K.9/17

Cebinine kodı uyurken ol meh **nā-gehān** barmāḳ
Ben anı şandum **engüşt-i Nebī** kim **māhı** kılmış şaḳ

G.222 1

İtmiş iken baña sensiz **gül-şeni** **nār-ı cahīm**
Ey **halilüm** gül-şen itdi **nār-ı hicri** **Zü'l-celāl**

G.261 2

Zülfine gönülüm aşar yâr günâhın şormaz
Gerçi **Manşûr**ı sebbsiz bilürüz aşmadılar

G.93 4

h. Tenâsüb:

Ey **Hicāza** ‘azm idenler **Merve** haqqı var mı diñ
Ka’be-i küyn **şavāf** itmek gibi zevk ü şafā

G.12 4

Bengiler hayrān olurdu ger temāşā kılsalar
Baña **esrār**-ı leb-i dil-ber ne keyfiyyet virür

G.63 6

Melek sākī şafağ mey nuql encüm mäh-ı nev sāğar
Güneş şem’-i şafā kıavs-i kızah çeng ü semā meclis

G.188 4

Yüzün ak gül gibi ra’nā lebün berg-i gül-i hamrā
Cemālün **gül-şeni** güyā leţāfet gül-sitānıdur

G.81 7

i. İrsāl-i Mesel:

Sever dīni gibi dil cevruñ inşāf ile cevr itseñ
Ki dirler ey vefāsız yâr **el-inşāfu nişfü’ d-dīn**

G.337/2

Yıkdı Bağdād-ı dili zulm ile ol şüh-ı cihān
Şimdi yapmak mı diler **ba’de harābi’l Başra**

G.420 2

Ten-i zerdümde görüp ‘illet-i ‘aşkı didi yâr
‘İllet ile dirilen miñnet ile cān virür

G.70 2

i. İktibās:

Bağ u cüya şimdi bir hālet virür devr-i bahār
Şive-i **cennāti** tecrī tahtehe’l-enhār olur

G.162 2

Şalup dil zevrakımı ma’rifet deryāsına cānā
Didüm ‘aşk ile **Bismi’ llāhi** mecrāhā ve mürsāhā

G 1 1

Saňa yetmez mi ey gönül bürhân

Âyet-i küllü men 'aleyhâ fân

TKR 1 4-8

Düşelden çärsü-yı 'aşka yandır nâr-ı 'aşkuñla

Hadis-i h'âce-i 'âlemdür ehlü's-sü kı ehlü'n-nâr

G.78 2

6.2. Fikrî Sanatlar:

6.2.1. Fikrî Söz Sanatları:

a. Leff ü Neşr:

Zülf ü dehân u çehresidür seyr idüñ gelüñ

Reyhân u gönçe vü gül-i hamrâ didükleri

G.464 4

Fikr-i vişâlün olmaz kuçmaq gibi miyānuñ

Olmaz miyān-ı deryā zevk-i kenāra rācih

G.46 2

Zevk ü şafā gelür baña derd ü belā-yı dōst

Mihr ü vefādurur baña cevr ü cefā-yı dōst

G.39 1

Sākinān-ı kūyuñ itse secde ebrūña ne tañ

Sākin-i meşid kıılır mihrāba karşı ser-fürü

G.378 4

Göñline girdi Ziyā'ı şaş bağırlu dil-berün

Şāh-bāz-ı evc-i ma'nā şaşda yapıdı āşiyān

G.351 5

b. Sıhr-i Helâl:

Sipihr-i bî-vefā-āsā cefā eyler meger ol şüh

Ezelden pāy-māl-ı kahr-ı gerdün olduğum bilmez

G.168 4

Gördüğüñ divāne-i zencir-i zülfüñdür senün

Kays-ı şahrā-yı mahabbetdür temāşā kılduğıñ

G.242 4

Yağdı memâlik-i ğazeli suz-nāk ile rûhum
Ezelde husrevâ uyarımış gibi ocâğ

G.210 4

Bâğı ol serv-i hürâmân güzer itmez mi görüñ
İntizâr üzre turur serv-i gül-istân şaf şaf

G.213 3

c. İştikâk:

N'ola nazmum begense meyl eyler
Kâmil olan kemâl-i kâim-yâba

K.10 21

Tıtdı qarâr dilde takrîre gelmez endüh
İkrâr-ı vaşluñ âhir bârî muqarrer olsun

G.330 3

Hâkim-i hüsne gönül cân nağdini rüşvet virür
Vaşluñı hûkm eyleyüp haţtuñ hemân hüccet virür

G.63/1

Kişi çün sevdügiyle haşr olur maşerde yâ Rabbi
Ziyâ'î bendeñi haşr eyle bir zibâ nigâr ile

G.396 5

6.2.2. Fikrî Manâ Sanatları:

a. Tevriye:

Ehl-i aşka zulm olur hergiz adâlet kalmadı
La'î-i şirînüñde vardur var ise alemde dâd

G.53 3

Dâm-ı zülfüñde mürğ-ı diller çok
Cümleten şayduñuz mı ey şayyâd

G.55 4

Vaşlı oldum ol mehe gice bu düş midür didüm
Çonçe gibi tebessüm idüp didi kim hayır

G.149 4

Cinânı kuy-ı yâra nisbet itme
Be hey zâhid kuşurı var cinānuñ

G.243 4

b. Cinâs:

Sâķi elinde rengi meyûñ çünkü **ķandurur**
Bilmem bu teşne cānum aña niķe **ķandurur**

G.146 1

Gice ol meh gele diyü **oıalanıgördüm**
Durmadı ‘ahdine āķir o **yalanı gördüm**

G.274 1

‘Ālem ıolar şadādan doķınuđumca **ıasa**
Var ise zerre deñlü ķalmaz göñülde **ıasa**

G.419 1

Ta‘cıl ile geldi irişüp **yaza benefşe**
Diler ki şaçuñ vaşfım hep **yaza benefşe**

G.424 1

7. Atasözleri, Güzel Söyleyişler ve Deyimler

XVI. yy. klasik edebiyatımızın kemāle erdiği, kudretli şâirlerin çoğaldığı bir devirdir. Türkçe’nin imkânlarını çok iyi bilen şâirler, atasözü, deyim ve Türkçe söyleyişlerin çeşitli manâlarıyla ustaca oynayarak ortaya koydukları edebî sanatlarla şiirlerini zenginleştirmişlerdir.¹⁴⁰

Rumeli şâirlerinde görülen sadelik, halk söyleşine yakın ifadeler ve samimilik Ziyâ’î’nin şiirinde de atasözü ve deyimlerin sıkça kullanılması şeklinde karşımıza çıkar.

Şiirde atasözü kullanma sanatı demek olan “irsâl-i mesel”. Ziyâ’î Divânı’nda da zaman zaman atasözünü aynen nakl etmek veya vezne uydurmak için küçük değişikliklerle bazen de “bu meseldür, dirler ki” gibi söyleyişlerle anılır.

Deyimler ve halk ağzına yakın söyleyişler, kelimelerin lûgat ve deyim manâlarıyla söz oyunları yapılarak ele alınırken halk arasında atasözü olarak kullanılıp kullanılmadığını bilemediğimiz veciz söyleyişlere de yer verilir. Bunlar, şâirin kendisine ait hikmetli sözler olabileceği gibi kelâm-ı kibârdan da nakledilmiş söyleyişler de olabilir. Biz incelememizde bu söyleyişleri atasözü ve deyimlerin dışında, “güzel söyleyişler” başlığı altında ele aldık.

¹⁴⁰ Cemal Kumaz. (1984): “Yahya Bey Divânında Atasözleri ve Deyimler”. *Türk Kültürü Araştırmaları* (F.Kadri Timurtaş Hatırasına Armağan). Sayı:1-2 s.195-207

Atasözleri, deyimlere nisbetle sayılarının azlığı sebebiyle ilgili örnek beyiti altına alınarak deyimler ise sadece ilgili beyitlerin numaraları verilerek incelenmiştir. Ayrıca Ömer Asım Aksoy'un eserinde¹⁴¹ bulabildiğimiz atasözü ve deyimlerin numaraları dipnot olarak gösterilmiştir.

7.1. Atasözleri:

Ateş yanan yerde çemen belirmez.

Didüm ʿizaruñ üzre haṭṭuñ neden belürmez

Didi kim yansa âteş anda çemen belürmez

G.175 1

Az tama` çok ziyan getirir.¹⁴²

İster iken vaşlını gitdi dil ü ʿaql u cān

Eyler imiş âdeme az tama` çok ziyān

MÜF.20

Bin kargaya bir taş yeter.

Yanında siyeh-rûlar o sengin diluñ çok

Ey bülbül-i dil ğam yime biñ kargaya bir taş

G.196 3

Çıkmayan candan ümit kesilmez.¹⁴³

Laʿlin aldum aĝzuma var gerçi hicre ihtimāl

Çıkmayan cāndan ümîdin kesmez ammā ehl-i hāl

G.255 1

Delinin eline bıçak verilmez.

Didüm göreyin müjeñi kaçma didi yār

ʿĀkil virür mi destine dīvānenüñ bıçāĝ

G.210 2

Delinin sözü beyhüdedir.

Vaşluñ isterse Ziyā`i şaķın alınma begüm

Çünkü dīvānelerüñ sözleri bî-hüde gerek

G.238 5

¹⁴¹ Ömer Asım Aksoy, (1995): *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, İnkılap Kitabevi, İstanbul.

¹⁴² Aksoy, (1995:469)

¹⁴³ Aksoy, (1995:781)

Dervîş olan sofraya kurulur.

Haste diller cān virürler vuşlat-ı cānāneye
Kurılır dervîş olanlar h`ān-ı in`ām üstine

G.414/3

Dilde kemik yok.¹⁴⁴

Çiyner dilin inanmañ aña dilde kemik yok
Ağyār-ı seg emdüm dirse dilini yāruñ

G.241/2

Dost düşman olmaz.

Yāra düşdükce āşinā düşerin
Hergiz ammā raķibe düşmen dōst
Dōstlar başdan anı fikr eyleñ
Dōst düşmen olur mı düşmen dōst

KIT.27

Eden bulur.¹⁴⁵

Her dem baña `azāb u `ıķāb u `itābuñı
İtme efendi çün ki cihānda iden bulur

G.80/3

El elden üstündür.¹⁴⁶

El elden üstün olduğın işitdi var ise hürşid
Sipihre ağdı destüfle berāber olmağa el-ħaķ

G.222/5

El geçtiği köprüden biz de geçeriz.¹⁴⁷

`İbretle bakup didi tārīhini bir `ārif
İl geçdügi köprüden biz de geçerüz şāhum

T.1

¹⁴⁴ Aksoy, (1995:961)

¹⁴⁵ Aksoy, (1995:1052)

¹⁴⁶ Aksoy, (1995:1077)

¹⁴⁷ Aksoy, (1995:1433) "Herkesin geçtiği köprüden sen de geç"

El için ağlayan gözsüz kalır.¹⁴⁸

‘Aceb mi destüfî yâd eyleyüp kör olsam ağlarken
El için ağlayan gözsüz kalur dirler gözüm nür

G.493 4

Erde gayret vardır.

Gönüller nakdini almakda eyler hileler peydâ
Zen-i dünyâya aldanma er iseñi erde gayret var

G.94 3

Erde ya mâl ya kemâl gerektir.

Ey Ziyâ’î kemâle sa’y eyle
Ki gerek erde yâ kemâl yâ mâl

G.253 6

Er ol baş yar.

Ziyâ’î tişe-i gamla şıyam Ferhâd-veş başum
Er ol baş yar diyü Şîrîn-edâ eyleser cânânum

G.271 5

Geceler gebedir.¹⁴⁹

Didiler bir gice Mecnûna gelüp
Seni Leylâdan ayırdı gerdün
Âh idüp haqqâ tevekkül kıldı
Didi e’l-leyletü hublâ Mecnûn

KIT.30

Geçen macera anılmaz.

Didüm ağladursın beni dem-be-dem
Didi kim añılmaz geçen mâcerâ

KIT.5 2

Herkes kendi atasını Hızır İlyas sanır.

Medh ider pîr-i muğâni o men’-i bâde-fürüş
Her kişi kendü atasın Hızır İlyâs şanur

G.87 2

¹⁴⁸ Aksoy, (1995:1088)

¹⁴⁹ Aksoy, (1995:1233)

İllet ile dirilen mihnet ile can verir.

Ten-i zerdümde görüp ‘illet-i ‘aşkı didi yâr
‘İllet ile dirilen mihnet ile cān virür

G.70/2

İnsaf dinin yarısıdır.

Sever dīni gibi dil cevruñ inşāf ile cevri itseñ
Ki dirler ey vefāsız yâr el-inşāfu nişfu’ d-dīn

G.337/2

İt yalancıdan yeğdir.

Didüm ki şā‘iri koyup rakībe yâr olduñ
Ol āhū didi ki gerçek yalancıdan it yeg

G.249/3

Kimi anasını kimi kızını sever.

Şöfiye ümmü’l-ḥabāis ‘āşıka rez duḥteri
Bir meşeldür kimi kızın kimi anasın sever

G.153/4

Köpek seherde uyur.

Žiyā’i gibi seherde rakīb āh itmez
‘Aceb degül ki uyurmuş seherde dirler seg

G.249/5

Olsa ile bulsayı eken, hây u hû biçer¹⁵⁰.

Olsa bulsa toḥmını ekdikde dih-ḳān-ı ezel
Hây u hūdan ğayrı nesne biçmemişdür mā-ḥaşal

MÜF.18

Son pişmanlık fayda etmez.¹⁵¹

Yaḳmasun āhum seni öykünme rû-yı dil-bere
Ġāfil olma aşşı itmez şon peşimānı güneş

K.4.11

¹⁵⁰ Aksoy, (1995:2077) “ Olsayla bulsayı ekmişler yel ile yuf bitmiş”

¹⁵¹ Aksoy, (1995:2286)

Suda ateş gizlenmez.

Şuda od gizlenmez ammā ey Ziyā'î lā-cerem
Âb-dâr elfâzda muhriķçe bir ma'nâ gerek

G.237 5

Şâir yalancıdır.

Serve beñzer dir isem kıaddüñ eger incinme
Tıoğrusı bu ki yalancı olur ekşer şu'arâ

G.19 4

Tuz nimete lezzet verir.

Nażm-ı şîrîñüm okırsam şevķ-i vaşluñla n'ola
Eyle dirler döstüm tuz ni'mete lezzet virür

G.63/5

Üstadların başı ağrımaz.

Başumda yuva derd-i serümdür didi Mecnün
Üstâdlaruñ başı ağrımaz didi Leylâ

G.26/4

Vermek Allah'a mahsustur.

Va'de eyler vaşlın ammā bî-vefâ itmez vefâ
Virnek Allâhuñ Ziyâ'î görelüm âhir n'ider

G.65/5

Yağmurlu havanın uykusu hoştur.

Hoşdur dem-i bārânda biraz uyķuya varmaķ
Beñzer ki Ziyâ'î virür ağlamağıla cān

G.356/5

Yanlış hesap Bağdat'tan döner.¹⁵²

Ka'beye gitdüñse küy-ı dil-beri terk eyleyüp
Yol yañılduñ gitme gel yañlış döner Bağdâddan

G.314 2

¹⁵² Aksoy. (1995:2519)

7.2. Güzel Söyleyişler:

Bir gün bu dehr-i pîre-zenûf bir eri çıkar	(G.109/3)
Câ'iz degül incitmek efendi fuçarâyı	(G.495/2)
Câ'iz degüldür hercâyı sevmek	(G.248/5)
Câh ile mesrûr ider dehr-i denî her câhili	(G.467/1)
Çü haste olana acı gelür her âb-ı lezîz	(G.60/3)
Devrdür böyle bu kalmaz geçer eyyâm gelür	(G.97/2)
Dünyede hâlince herkes kendi sevdâsın sever	(G.153/2)
Çarîb iklim-i ğurbetde ider çün âşinâdan hâz	(G.207/3)
İ'tibâr olmaz ekâbir kısmınuñ peymânına	(G.394/1)
İşidenler didi bülbül eylemez hâr ile baħş	(G.43/1)
Ki olur mürdelerüñ rûhı du'âya muhtâc	(G.44/3)
Lâ-cerem kim hasteler çok olsa hâz eyler tabîb	(G.32/1)
Meclisde mest olan kişi üstüne mül döker	(G.145/3)
Mü'min olan eylemek câ'iz mi küffâr ile baħş	(G.43/3)
Nite kim ğurbet çeken şeydâ geh ağlar geh güler	(G.85/1)
Şu bulunmazsa türâb ile teyemmüm câ'iz	(G.178/4)
Şikâyet nahs-ı tâli'den meçed bi-devlet aħterden	(G.331/1)
Uğrı gözine 'arîf olan gice kül döker	(G.145/4)
Uzun gice belâsın bilür ancak hastenüñ cânı	(G.445/1)

7.3 Deyimler:

Adı seksene çıkmak	(G.277/4) ¹⁵³
Adını anmamak	(G.18/2) ¹⁵⁴

¹⁵³ Aksoy, (1995:2746) "Adı çıkmış dokuza, inmez sekize"

¹⁵⁴ Aksoy, (1995:2758)

Ağrlığınca altın değmek	(G.68/2) ¹⁵⁵
Ağzı sulanmak	(G.146/5) ¹⁵⁶
Ağzını aramak	(G.421/5) ¹⁵⁷
Ağzının suyunu akıtmak	(G.356/2) ¹⁵⁸
Ağzı var dili yok.	(G.467/3) ¹⁵⁹
Âhtan kurumak	(MÜF.24)
Akla kararı fark etmemek	(G.495/4)
Aklı alınmak	(G.492/4)
Aklı takınk	(G.196/2) ¹⁶⁰
Alçağa düşmek	(G.183/4)
Alçak gönüllü	(K.10/19, G.491/4) ¹⁶¹
Alçakta kalmak	(G.474/3)
Allaha ısmarlamak	(G.225/2)
Arkası yerde	(K.7/8)
Asker çekmek	(G.235/6)
Ayağa vurmak	(G.75/2)
Ayağı tozu olmak	(G.248/2) ¹⁶²
Ayağı yere basmamak	(K.4/35) ¹⁶³
Ayağına bağ olmak	(G.211/2) ¹⁶⁴
Ayağına düşmek	(G.262/1)
Ayağından tutulmak	(K.5/4)

¹⁵⁵ Aksoy. (1995:2791)

¹⁵⁶ Aksoy. (1995:2909)

¹⁵⁷ Aksoy. (1995:2888)

¹⁵⁸ Aksoy. (1995:2909)

¹⁵⁹ Aksoy. (1995:2923)

¹⁶⁰ Aksoy. (1995:3024)

¹⁶¹ Aksoy. (1995:3063)

¹⁶² Aksoy. (1995:3465) "Ayağının türâbı olmak"

¹⁶³ Aksoy. (1995:3475)

¹⁶⁴ Aksoy. (1995:3436)

Ayağını öpmek	(G.89/3)
Ayakta kalmak	(G.476/4) ¹⁶⁵
Ayyuka çıkmak	(G.432/3)
Bağrı delik	(G.281/5)
Bağrını delmek	(K.2/24, K.10/25, G.41/1) ¹⁶⁶
Bahtı kara	(G.133/5) ¹⁶⁷
Baş kaldırmak	(K.4/26) ¹⁶⁸
Başa çıkmak	(G.338/5)
Başı gökte	(K.7/7) ¹⁶⁹
Başı üstünde tutmak	(K.6/22)
Başına gün doğmak	(G.174/1, G.341/5)
Başını ortaya koymak	(G.444/2)
Başını taştan taşa vurmak	(K.9/8) ¹⁷⁰
Belâ çekmek	(G.22/3)
Belâ getirmek	(K.2/5)
Bin can değmek	(G.435/1)
Boynunu vurmak	(G.203/5) ¹⁷¹
Burnu havada	(K.7/10) ¹⁷²
Can almak	(G.473/5)
Can atmak	(G.138/5) ¹⁷³
Can kulağıyla dinlemek	(TCB.1/1-7) ¹⁷⁴

¹⁶⁵ Aksoy, (1995:3497)

¹⁶⁶ Aksoy, (1995:3578)

¹⁶⁷ Aksoy, (1995:3584)

¹⁶⁸ Aksoy, (1995:3737)

¹⁶⁹ Aksoy, (1995:3663) "başı göğe ermek"

¹⁷⁰ Aksoy, (1995:3724)

¹⁷¹ Aksoy, (1995:4086)

¹⁷² Aksoy, (1995:4138)

¹⁷³ Aksoy, (1995: 4185)

¹⁷⁴ Aksoy, (1995:4248)

Can vermek	(G.37/5. G.60/2. G.65/1. G.120/3. G.294/1. G.316/5. G.322/2. G.417/1) ¹⁷⁵
Candan usanmak	(G.493/1) ¹⁷⁶
Canı ağzına gelmek	(MUH.4/4-2. MÜF.26) ¹⁷⁷
Canına kıymak	(G.275/4) ¹⁷⁸
Cebe satmak	(K.1/2)
Ciğerini delmek	(G.123/4) ¹⁷⁹
Dağda büyümüş	(K.4/7) ¹⁸⁰
Defteri düürülmek	(T.2) ¹⁸¹
Deh düşmek	(M.11)
Derde düşmek	(G.121/4)
Devlet el vermek	(G.354/2)
Devleti gelmek	(G.476/1)
Dil uzatmak	(MUH.1/3-3. G.10/5. G.209/3) ¹⁸²
Dili çalmak	(G.187/2) ¹⁸³
Dili ucunda	(K.6/7) ¹⁸⁴
Dilini çiğnemek	(G.241/2)
Divân etmek	(G.322/6) ¹⁸⁵
Dünya başına zindan olmak	(K.9/10) ¹⁸⁶
Dünya gözüne dar olmak	(G.4/2) ¹⁸⁷

¹⁷⁵ Aksoy, (1995:4257)

¹⁷⁶ Aksoy, (1995:4223)

¹⁷⁷ Aksoy, (1995:4203)

¹⁷⁸ Aksoy, (1995:4217)

¹⁷⁹ Aksoy, (1995: 4304)

¹⁸⁰ Aksoy, (1995:4491)

¹⁸¹ Aksoy, (1995:4555)

¹⁸² Aksoy, (1995:4719)

¹⁸³ Aksoy, (1995:4680)

¹⁸⁴ Aksoy, (1995:4704)

¹⁸⁵ Aksoy, (1995:4747) "divân durmak"

¹⁸⁶ Aksoy, (1995:4870)

¹⁸⁷ Aksoy, (1995:4870)

El çekmek	(G.17/3. G.157/2) ¹⁸⁸
El salmak	(G.16/1.2.3.4.5)
El uzunluğu etmek	(G.296/4) ¹⁸⁹
El üstünde tutmak	(G.483/4) ¹⁹⁰
El üzre tutmak	(G.378/5)
El vermek	(G.17/3. G.33/4, G.39/4, G.104/5, G.410/4, G.446/1) ¹⁹¹
El vurmak	(K.6/10, K.8/3)
El yumak	(G.223/3) ¹⁹²
Elden komamak	(G.261/3)
Elek asmak	(G.280/4)
Eli yufka	(G.279/4)
Eteğini doldurmak	(G.346/5)
Gam çekmek	(G.199/4) ¹⁹³
Gam yememek	(G.196/3) ¹⁹⁴
Gecesi gündüzü bir olmak	(G.66/3)
Geyik destanı	(G.427/4)
Göğsünü dövmek	(K.1/3)
Gönlü bulanmak	(K.1/18) ¹⁹⁵
Gönlü kalmak	(G.56/4) ¹⁹⁶
Gönlüne girmek	(K.1/9, G.351/5)
Gönlünü almak	(G.236/5) ¹⁹⁷

¹⁸⁸ Aksoy. (1995:4977)

¹⁸⁹ Aksoy. (1995:5103) "eli uzun"

¹⁹⁰ Aksoy. (1995:5139)

¹⁹¹ Aksoy. (1995:5140)

¹⁹² Aksoy. (1995:5147) "el yıkamak"

¹⁹³ Aksoy. (1995:5360)

¹⁹⁴ Aksoy. (1995:5361)

¹⁹⁵ Aksoy. (1995:5487)

¹⁹⁶ Aksoy. (1995:5493)

¹⁹⁷ Aksoy. (1995:5512)

Gönül bağlamak	(G.315/5) ¹⁹⁸
Görünmez belâ	(KIT.15)
Göz değirmek	(G.259/6) ¹⁹⁹
Göz göre	(G.417/4) ²⁰⁰
Göz ucuyla bakmak	(G.31/4) ²⁰¹
Göze almak	(G.246/2) ²⁰²
Gözü açılmak	(K.1/21) ²⁰³
Gözü üstünde kaşı olmamak	(K.7/12) ²⁰⁴
Gün görmemek	(G.4/4)
Günahını boynuna almak	(G.171/4) ²⁰⁵
Hâk ile yeksân olmak	(G.350/8) ²⁰⁶
Hazırcevap	(G.68/4, 183/2)
İki bir etmemek	(G.485/3)
İki eli taş altında kalmak	(K.9/9, TKB.3/7, G.28/4, G.282/3)
İki yüzlü	(K.1/27, K.1/28) ²⁰⁷
İkide bir	(G.149/3) ²⁰⁸
İkiden birden	(M.2)
İşini başa iletmek	(G.41/2)
İşitenlerden ırak	(G.63/4, G.212/1) ²⁰⁹
Kan ağlamak	(G.75/1, G.90/3, G.208/5, G.321/3) ²¹⁰

¹⁹⁸ Aksoy, (1995:5513)

¹⁹⁹ Aksoy, (1995:5575)

²⁰⁰ Aksoy, (1995:5596)

²⁰¹ Aksoy, (1995:5636)

²⁰² Aksoy, (1995:5586)

²⁰³ Aksoy, (1995:5640)

²⁰⁴ Aksoy, (1995: 5707)

²⁰⁵ Aksoy, (1995:5757)

²⁰⁶ Aksoy, (1995: 8687)

²⁰⁷ Aksoy, (1995:6239)

²⁰⁸ Aksoy, (1995:6218)

²⁰⁹ Aksoy, (1995:6352) "işitenlerden uzak"

Kan ağlatmak	(G.156/4)
Kan dökmek	(G.294/1, G.340/2) ²¹¹
Kan içmek	(G.477/3)
Kan yutmak	(G.419/2, G.477/3) ²¹²
Kanı boynunda kalmak	(TCB.1/Vasıta)
Kanına kanmamak	(G.472/5)
Kanını içmek	(G.123/4, G.277/3, G.307/4)
Kara cahil	(G.101/2) ²¹³
Kara düşler görmek	(G.73/4)
Karalar giymek	(TKB.1/2-2, G.452/5) ²¹⁴
Karanlıkta göz kırpmak	(G.25/4) ²¹⁵
Karın ağrısı	(G.27/1)
Kaş çatmak	(G.31/4) ²¹⁶
Kaza etmek	(G.148/2)
Kıpkızıl divâne	(G.457/2) ²¹⁷
Kış basmak	(K.2/18, K.579)
Kış kıyamet	(K.5/8) ²¹⁸
Koynuna girmek	(G.452/3)
Kömür çiğnemek	(KIT.21)
Kömür çiğner deli	(K.11/31)
Körle taş döğüşü etmek	(G.400/1) ²¹⁹

²¹⁰ Aksoy. (1995:6499)

²¹¹ Aksoy. (1995:6512)

²¹² Aksoy. (1995:6544)

²¹³ Aksoy. (1995:6567)

²¹⁴ Aksoy. (1995:6579)

²¹⁵ Aksoy. (1995:6584)

²¹⁶ Aksoy. (1995:6633)

²¹⁷ Aksoy. (1995:6816) "kızıl divâne"

²¹⁸ Aksoy. (1995:6801)

²¹⁹ Aksoy. (1995:6891) "kör dövüşü"

Kulağını almak	(G.93/5)
Kulaktan âşık olmak	(G.254/1) ²²⁰
Kulüp takmak	(K.4/34) ²²¹
Kurban olmak	(G.376/5) ²²²
Kuru efsane	(G.137/7. G.405/1)
Kuru iftiraya uğramak	(K.8/20) ²²³
Meydanı tutmak	(G.482/5)
Nabzını tutmak	(G.292/4) ²²⁴
Ocağına su koymak	(K.1/6)
Od vurmak	(G.199/5)
Parmak ile göstermek	(K.4/40) ²²⁵
Perdesi açık	(K.11/25) ²²⁶
Rızkını taştan çıkarmak	(K.9/20) ²²⁷
Sâgar çekmek	(G.235/2)
Sakalı değirmende ağarmak	(K.4/32) ²²⁸
Sipihre ağmak	(G.222/5)
Soğuk sözlü	(G.139/3)
Soğukluk eylemek	(G.174/4)
Sözünü tutmamak	(G.299/4) ²²⁹
Su gibi ezber okumak	(G.300/5) ²³⁰
Şeytan alsın	(G.359/3) ²³¹

²²⁰ Aksoy. (1995:6943)

²²¹ Aksoy. (1995: 6950)

²²² Aksoy. (1995: 6956)

²²³ Aksoy. (1995:6965)

²²⁴ Aksoy. (1995: 7202) "nabzını yoklamak"

²²⁵ Aksoy. (1995:7567)

²²⁶ Aksoy. (1995:7592) "perdesi yırtık"

²²⁷ Aksoy. (1995:4942) "ekmeğini taştan çıkarmak"

²²⁸ Aksoy. (1995:7735)

²²⁹ Aksoy. (1995: 7977)

²³⁰ Aksoy. (1995:7991) "su gibi ezberlemek"

Şeytanlık etmek	(G.102/3)
Takati tak olmak	(G.33/3) ²³²
Tanrıya ısmarlamak	(G.4/3)
Taş yasadayı toprak döşenmek	(G.448/3)
Taşa tutmak	(MÜF.5) ²³³
Taze can bulmak	(G.354/1)
Toz koparmak	(G.389/2)
Uykusunu almak	(G.60/5) ²³⁴
Ümidini kesmek	(TCB.1/7-6)
Vebâli boynuna olmak	(G.489/4) ²³⁵
Yaka yırtmak	(K.1/15, G.159/2, 239/6, G.338/5)
Yakası açılmadık söz	(G.338/5) ²³⁶
Yaşı benzemesin	(G.404/4) ²³⁷
Yelkenini indirmek	(G.155/3) ²³⁸
Yerlere çalmak	(G.471/5) ²³⁹
Yıldızı açılmak	(G.491/5)
Yıldızı düşkün	(G.133/5) ²⁴⁰
Yıldızı düşmek	(G.479/2)
Yıldızı görünmemek	(G.174/5)
Yok bahâya satılmak	(G.430/3) ²⁴¹
Yol yanılmak	(G.300/4) ²⁴²

²³¹ Aksoy. (1995:8101) "şeytan görsün yüzünü"

²³² Aksoy. (1995:4240) "canına tak demek"

²³³ Aksoy. (1995: 8171)

²³⁴ Aksoy. (1995:8384)

²³⁵ Aksoy. (1995:8484)

²³⁶ Aksoy. (1995: 8532)

²³⁷ Aksoy. (1995:8608)

²³⁸ Aksoy. (1995: 8649) "yelkenleri suya indirmek"

²³⁹ Aksoy. (1995:8668)

²⁴⁰ Aksoy. (1995: 8711) "yıldızı düşük"

²⁴¹ Aksoy. (1995: 8727) "yok pahasına"

Yolsuzluk etmek	(G.492/1)
Yüreği oynamak	(K.4/33) ²⁴³
Yüz aklığı	(K.2/32)
Yüz bulmak	(G.263/2) ²⁴⁴
Yüz çevirmek	(G.244/3) ²⁴⁵
Yüz sıyu	(K.8/19. T.8)
Yüz sürmek	(K.1/13. G.191/2. G.394/3. G.487/3)
Yüz tutmak	(G.6/2, G.74/1)
Yüzü ak olmak	(G.212/3) ²⁴⁶
Yüzü aydın olmak	(G.135/5)
Yüzü olmamak	(G.409/3)
Yüzü yere düşmek	(K.1/23, G.284/4)
Yüzü yok	(G.472/6) ²⁴⁷
Yüzünü ak etmek	(K.2/4) ²⁴⁸
Yüzünü yere vurmak	(G.224/3)

8. Dil ve Üslûb

Rumeli şâirlerinin ortak özelliği olan sade ve konuşma diline yakın Türkçe, Ziyâ'î'nin şiirlerinde de hakimdir. O, şiir dilini halk diline yaklaştırmış, halkın yaşayış, gelenek, görenek ve adetlerini ustaca kullanıp atasözü ve deyimlerin üzerinde kelime oyunları yaparak bunları sade söyleyişle şiirlerine yansıtmıştır.

XV. yy.'da Necâti Bey ve takipçilerinde görülen şiirde husûsiyetle atasözü ve deyimlere yer verme temâyülü XVI. yy.'da da rağbet görmüştür. Klasik edebiyatın altın çağı olan bu devirde yetişen büyük şâirler, Türkçe'nin mecâzlar dünyasını, kelimelerin nüanslarını, inceliklerini, ifade

²⁴² Aksoy, (1995:8763) "yolunu şaşırarak"

²⁴³ Aksoy, (1995: 8823) "yüreği hoplamak"

²⁴⁴ Aksoy, (1995: 8854)

²⁴⁵ Aksoy, (1995: 8856)

²⁴⁶ Aksoy, (1995: 8870)

²⁴⁷ Aksoy, (1995:8922)

²⁴⁸ Aksoy, (1995:8899) "yüzünü ağartmak"

imkânlarını çok iyi bilmektedirler. Atasözü ve deyimleri kullanırken kelimelerin lûgat ve deyim manâlarıyla ustaca oynarlar.²⁴⁹

Bu özellikler Ziyâ'î'nin şiirine, ikiyüzelli civarında atasözü ve deyimle aksetmiştir. Şâir, deyimlerin lûgat ve deyim manâlarıyla kelime oyunları yaparak sade söyleyişi, Dîvân edebiyatı estetiği içinde başarıyla kullanmıştır.

Ben du^fâ-güyın sögerse tañ degül ol mäh-rü

Dil uzadur kendüye cân virene her bār şem^f

G.209/3

Arapça söyleyiş ve ayetlere şiirinde yer veren, Farsça'ya kasîde ve gazeller yazabilecek kadar hakim olan şairin Dîvânı'nda Türkçe kelimeler Arapça ve Farsça kelimelere göre oldukça fazladır.

Sünbül saçuñla öykünür imiş yolayazdum

Ey kāküli Leylâ hele Mecnün olayazdum

G.302/1

Umardum kim düşümdе seyr idem āhū-yı Ken^fanı

Gözüm uyku yüzün görmez Ziyâ'î'nüñ fiğânından

G.310/5

O, şiirinde Arapça, Farsça kelime ve terkipleri kullansa da bunlar kolay anlaşılın, klişeleşmiş, Türkçeleşmiş kelimeler ve kısa terkiplerdir.

Diriğā kıymet-i 'ömr-i 'azizi bilmedüm gitdüm

Ne kesb-i ma^frifet kıldum ne hayrına şevāb itdüm

G.272/2

Görüp la^fl-i hayāt-efzā-yı cānāmı hicābumdan

Hemen n'itdümse itdüm cānı cismümde nihān itdüm

G.273/3

Bunun yanında az da olsa uzun terkiplere de rastlanır.

'Āşık oldur ki Ziyâ'î ola ol

Ḥāk-i rāh-ı şeh-i iklīm-i cemāl

G.269/5

Mey-i engür içilür bezm-i Ziyâ'îde müdām

Şemerāt-ı şecer-i bāğ-ı velāyetdür bu

G.381/5

²⁴⁹ Kumaz. (1996:41)

Şâir. bazı Arapça ve Farsça kelimelere halkın kullandığı şekilde Türkçe ekler getirerek bu üç dile de hakim olduğunu gösterir.

Miyāncı olmayınca bilini kuçdurmaz ol āfet
Cihān aksine döndi şimdi ortalık temāşalık

G.215/3

Ol şanem kāfirlik itmez ey Müselmānlar bilüñ
Dinüm için i'tikād eyleñ ki İmānum gelür

G.107/4

Günümüzde de kullanılan “yolsuzluk etmek” deyiminin, aşağıdaki beyitte hem gerçek hem de deyim manâsıyla o dönem şiirinde kullanılır olması oldukça ilginçtir.

Ŧurmaduñ peymāna içdüñ ğayr ile peymāneyi
Bilmedüñ yolsuzluk itdüñ hürmet-i mey-ĥāneyi

G.492/1

Eski Anadolu Türkçesi dil husûsiyetleri, bir geçiş devresi sayılabilecek olan XV. Yy.'in ikinci yarısında devam edip klasik yazı dilinin meydana geldiği XVI.yy.'da da büyük ölçüde yaşamıştır.²⁵⁰ Ziyâ'î Dîvânı'nda, Eski Anadolu Türkçesi ve onun uzantısı olarak Klasik Osmanlıca döneminde geçen dil husûsiyetlerini görmekteyiz. Bu sebeple metnin okunuşunda, metnin hareketli olmamasına rağmen bu dönemin özelliği olan yuvarlaklaşma esas alınmıştır. Metinde, sıkça karşımıza çıkan belli başlı Eski Anadolu Türkçesi dil husûsiyetleri şunlardır:

1. İkinci çokluk şahıs emir eki, “-ñ” olarak kullanılır.

diñ (G.12/4); eyleñ, eylemeñ (G.37/2); acuß (G.60/2)

2. Birinci teklik şahıs eki “-ın/-in” şeklinde de kullanılır.

yazarın (G.23/4); bilürin (G.25/4); çekerin (G.290/4)

3. “-ayın/-eyim” şeklinde kullanılan birinci teklik şahıs emir eki bazı örneklerde “-ayın/-eyin” şeklinde geçer.

ideyin (G.33/2); varayın, yanayın yakalayın (G.363/1.2.4)

4. Eski Anadolu Türkçesi gelecek zaman eki olan “-ısar/-iser” bir beyitte “kopısar” (G.322/5) şeklinde geçer.

5. Şimdiki zamanın tekâmülüne “itmeyorur” (K.7/26) ve “olmayorur” (TKB.2/9, TCB.3/9) örneklerinde karşımıza çıkar.

²⁵⁰ F.Kadri Timurtaş, (1994): *Eski Türkiye Türkçesi*, Enderun Kitabevi, İstanbul: s.VII

6. "-p" zarf-fiil ekine "-durur" bildirme ekinin getirildiği kelimelere rastlanır.

olupdurur (K.5/3); olupdur (G.6/5, G.19/3, G.108/3, G.118/2); kalupdur (G.42/2); yakupdur (G.54/3); koyupdur (G.427/3)

7. Eşitlik ekleri olan "-ca", yılca (G.197/5); yakmakça (G.121/3) örneklerinde, "-cileyin" eki ise sencileyin (G.472/6) örneğinde karşımıza çıkar.

8. Zarf-fiil eklerinden "-madın" eki olmadın (G.40/3), "-ıcak" eki uğrayıcak (G.44/3); göricek (G.38/4), "-uban" eki yanuban (G.49/1), "-elden" eki görelden (G.66/3, G.346/2); bağlanaldan (G.155/5) örneklerinde geçmektedir.

9. Eski Anadolu Türkçesi Karamanlıca sahasında görülen zarf-fiil eki "-ışın"²⁵¹ bir beyitte dokışın (G.260/3) şeklinde geçer.

Günümüz Türkçesi'nde kullandığımız bileşik fiilerden, yaklaşma fiiline; yolayazmak (G.302/1), kamaşayazmak (G.460/1), yaklaşıyazmak (G.460/4) örneklerinde, devamlılık fiiline ise ağlayugelmek (G.256/3) örneğinde rastlamaktayız.

Şâir, "ma'sûm" kelimesini halkın kullandığı galat şekliyle "maksûm" olarak kullanır. Bu kullanım bugün de özellikle Trakya bölgesinde halk ağzında kullanılmaktadır.

Esîr olmuş yitürmiş tıfl-ı maşşûmın girü bulmuş

Zen-i dünyâ maḥabbetle dil-i nādāna şarmaşmış

G.195/6

Divân'da tespit ettiğimiz, kökü Türkçe'nin eski dönemlerine dayanan ve XVI.yy.'da da yaşamaya devam eden Türkçe kelimeler ve karşılıkları aşağıda verilmiştir.

karanuluk: karanlık (G.25/4), kuçmak: kucaklamak (G.32/7), yalun: alev (G.61/3), yarag: silah (G.61/3), depretmek: harekete geçirmek (G.142/5), sayru: hasta (G.312/2), yigrek: üstün, daha iyi (G.181/1), esen: sağlıklı (G.193/2), irgürmek: eriştirmek (G.196/74), öykünmek: taklit etmek (G.256/1), ırılmak: ayrılmak (G.299/2, G.312/5), kocalmak: ihtiyarlamak (G.310/2), tamzurmak: damlatmak (G.376/4, G.380/4). Göyünmek: yanmak (G.472/1). yügrüg: hızlı giden (G.482/5), ayıtmak: söylemek (KIT.33), okımak: çağırmaq (TKB.4/3)

İmâle ve zihâflara rastlanmasına ve vezin yanlışlıklarına rağmen Ziyâ'î'nin şiirlerindeki canlı, kıvrak ve akıcı konuşma dili ve sade Türkçe, onun aruza hakimiyetini engellememiştir.

Kimse yok mı ki beni öldüre küyüfda seniüf

Beni kırtara ğamuñdan seni feryādumdan

G.335 2

²⁵¹ Muharrem Ergin. (1986) *Türk Dil Bilgisi*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul; s.346

Ziyâ'î'nin dilindeki sadelikten ve halkın konuşma diline yakın ifadelerden kaynaklanan canlılık, kıvraklık ve rindâne üslûbuyla Nedim'î müjdeler bir hali vardır.

Koynuma gir esirge kuzıcağum

Bedenüm başdan ayağa beredür

G.133 3

Şiirlerinde: kuzucağım, beğüm, canum, iki gözüm, sultanum, gözüm nuru gibi samimi ifadelere de sık sık rastlanır.

Revâ midur gidem zulm ile boynuñda kala kanum

Umarken luţfuñı ihsānuñı devletlü sulţā num

TCB.1/ Vasta

Benüm iki gözüm şarāb alalum

Cigerüm pāresi kebāb alalum

G.287:1

Nedür cevri eyleyüp çok böyle i' rāz itmege bā^c is

Ne gördüñ hey gözüm nūrı Ziyā'î müstemendüñden

G.317/5

Umûmiyetle halk edebiyatında rastlanan "dedim-dedi" şeklindeki söyleyişlere Ziyâ'î'de de rastlanır.

Baña zulm oldu dil gitdi didüm bir büse vir bārī

Didi ol cānumuñ cānı olan oldu giden gitdi

G.494:4

Didüm geçdi ğamzeñ oķı cānuma

Didi añma anı mezā mā mezā

Didüm ağladursın beni dem-be-dem

Didi kim añılmaz geçen mācerā

KTT.5

Ziyâ'î, veznin imkânlarından ve kelimelerin ahenginden ustalıkla faydalandığından şiirindeki mûsikî açıkça hissedilir. Bunu bazen vezinle bazen de tekrarlarla yaratır.

Ķudumuñ Merve haķkıyçün hayāt-ı cāvidānumdur

Benüm Ka'bem benüm kıblem benüm 'ömrüm şafā geldüñ

G.234/4

Defter-i 'uşşāķ içinde vāşıl-ı vaşıl olanuñ

İsmi mevcūd olur ammā cismi nā-mevcūd olur

G.102 2

Ağlamakdan yeg gelür vaşlufla şād olmağ baña
Ben kenāra ‘āşıkem gönderme deryā seyrine

G.391 3

Şâir, günlük yaşayışını ve rûh halini şiirine yansıtmıştır. O, gerçek hayattan uzak bir şâir olmadığından şiirinde yer yer realist unsurlar görülür. Özellikle de alışılmış kaside tarzından farklı olarak “Hâne-i Virâne” kasidesinde bu husûsiyet fazlasıyla yer alır. O, bu kasidede fakirliğini, evinin eskiliğini ve çektiği sıkıntıları anlatır.

Tahtalar feryād ider şarşar der ü dīvārı hep
Rûzgāruñ her kaçan doķınsa bād-ı şarşarı

K.11/16

Ocağa yansun odun bāzāra gelmez bir gice
Rahtını yaķsam gerekdür gör belā-yı digeri

K.11/17

O, duygularını bazen bir selām, bazen kıskançlık, bazen umursamazlık ve gururlanma, bazen ümit ve ümitsizlik, bazen de şikâyet olarak dile getirir.

Luţfuñ ile yine yād itdün Ziyâ’î bendeñi
Merhabā ey āşinā-yı cān-ı şeydā merhabā

G.5/4

Başumdan aşdı miñnetler geçüpdür cāna ĥasretler
Kime kılam şikâyetler göñülden bu melālümünden

G.312 3

Ziyâ’î, şiir tarzının İranlı meşhur şâirlerden de üstün olduğunu düşünür. Ona göre, kendisinden daha güzel şiir yazan bir başka şâir yoktur.

Bu tarzda bir şi’r-i dil-āvız Ziyâ’î
Ĥaķķā bu ki Şîrāz ü Ĥorāsānda bulunmaz

G.176 5

Şiirde konuşma diline yakın ve samîmi söyleyişler, Ziyâ’î’nin üslûbunu akıcı kılmış, hislerini zorlanmadan ifade etme imkânı sağlamıştır.

Bulsam seni bu derd-i derūnum disem saña
Ammā bulan sen āfeti kendin kaçan bulur

G.80 4

Bazı beyitlerde, sanki sevgili karşısındaymış gibi sorular sorup cevap beklemesi de çok zarif ve samimidir.

Nedür o gizleniş āyā nedür o şerm ü hicāb

Nedür o hüsn ü edā ile āh o gizlü hiṭāb

G.31 1

Şâir. hayatı boyunca sıkıntılar, yokluklar ve gurbet çekmesine rağmen zaman zaman dünyanın zevk ve nimetlerinden kām alma arzusunu da samimi duygularla dile getirir.

İçelüm birer ikişer sāğar

‘Ömrümüzden biraz hisāb alalum

G.287 2

Ziyâ’î’nin dünyaya kalenderâne bakışı, rindliğinin bir neticesidir.

Vefā umma o şehden ḥadd-i zātından cefā-cūdur

Severseñ sev giderseñ git belālar çek cefalar çek

G.235:4

Gedā-yı kām-bīn ü kām-rān ü kām-yābuz biz

Edānī kısmına meyl itmezüz ‘ālī cenābuz biz

G.183:1

O. şiirinde yeni hayāl ve tasavvurlara da yer vermiştir. Kar yağışını, felek değirmeninin un öğütmesi şeklinde tasvîr etmesini kendisi de “turfe hayâl” olarak ifade eder:

Kar yağduqça düşer ḥāṭıra bu turfe hayāl

Āsiyāb-ı felek un atdı ne ğam yir fuqarā

K.2/7

Karın yağışıyla ilgili diğer bazı orijinal hayâller ise şunlardır:

Güneşin balık burcunun pullarını kazıması:

Ḥūt burcını güneş var ise şayd itdi yine

Qazır anı dökülen pullarıdur berf-āsā

K.2/3

Beyaz arıların cihāna bela taşınması:

Qar yağar şanma cihāna niçe zenbūr-ı sefid

Ḥāşılı bal yirine getürür oldı belā

K.2 5

Feleğin yaz defterini yırtıp atması:

Yırtup atdı var ise defter-i şayfi gerdün

Ḥurde-i kāğıda beñzer dökilen berf-i şitā

K.2 10

Dehr kocakarisının dökülen ak saçları:

Derdi mi dökdi saçın pire-zen-i dehr yolar

Dökilen ak saçıdur berf degüldür haqqā

K.2/15

Feleğin ay ve güneş yumurtalarının kabuğunu dökmesi. felek hallacının yeryüzüne pamuk atması. dehrin vîrâne evinin tamir olurken kirecinin dökülmesi.

Ziyâ'î'de orjinal olarak görülen diğer bir unsur da mizahtır. Şâir, evini anlattığı kasidede hem kendisiyle hem de eviyle ince ince alay eder.

Kaşr-ı Kayserdür aña nişbet Ebū Derdā evi

Böyle ev yapılmamışdur devr-i Ādemden beri

K.11/6

Fareler yir yir deliklerden çıkarmış başını

Şan temāşā idüp istihzā ider ben ahqarı

K.11/26

Rindâne, samimi, âşıkâne ve coşkulu bir şâir olan Ziyâ'î'nin lirizmi yanında kadere boyun eğmişlik, ölümün mûnis görünmesi ve dünyanın fâniliği hakkındaki mistik yaklaşımını da görmek mümkündür.

Ziyâ'î ŧurmayup bu fānī dünyāya gelen gitdi

'Aceb bu kim haber virüp dimez kimse giden gelmiş

G.193/4

KAYNAKÇA

- Ahmed Bâdi. *Armağan*. Haz. Süreyya Beyzadeoğlu. Trakya Üniversitesi Yayınlanmamış Üniversite Projesi
- Ahmed Bâdi. *Riyâz-ı Belde-i Edirne*. İstanbul Beyazıt Devlet Kütüphanesi T.Y. Nr. 10392
- AKSOY, Ömer Asım (1995): *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*. İstanbul, İnkılap Kit.
- AKÜN, Ömer Faruk , *İslam Ansiklopedisi. Dîvân Edebiyatı mad.* İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı.
- ARISAN, Kazım. ARISAN, Duygu (1995): *Osmanlı Adet, Merasim ve Tabirleri I,II*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yay.
- AYVERDİ, E.Hakkı (1981): *Osmanlı Mimari Eserleri*, İstanbul Fetih Cemiyeti
- Bâkî. *Dîvân*. Yay. Haz. Sabahattin Küçük (1994), Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- BANARLI, Nihat Sami(1982): *Şiir ve Edebiyat Sohbetleri I,II*. İstanbul, Kubbealtı Neşriyat
- _____ (1871): *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul, M.E.B. Yay.
- Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, (1992): *Bosna-Hersek ile İlgili Arşiv Belgeleri* Ankara, Yayın no:7
- BİLGEGİL, Kaya (1980): *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, İstanbul, Enderun Kitabevi.
- CANIM, Rıdvan (1995): *Edirne Şâirleri*, Ankara, Akçağ Yayınları
- CEHAJIC, Dzemal (1976): *Prilozi Za Orjentalnu Filologju*, Sarejevo. Orjentalnu Institut u Sarejevu
- ÇANGA, Mahmud (1991): *Kur'an-ı Kerim Lügati*. İstanbul. Timaş Yay.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmet (1981): *Dîvânlar Arasında*. Ankara. Umran Yay.
- _____ (1971): *Necâti Beğ Dîvânının Tahlili*. İstanbul, M.E.B. Yay.
- ÇELEBİOĞLU, Amil (1994): *Kanûnî Sultan Süleyman Devri Türk Edebiyatı*. İstanbul, M.E.B. Yayınları
- ÇELTİK, Halil (1998): *Ömer Ferit Kam ve Âsâr-ı Edebiye Tetkikatı*. Ankara Kültür Bakanlığı Yayınları
- DEVELLİOĞLU, Ferit (1995): *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara. Aydın Kitabevi Yay.

- DİLÇİN, Cem (1983): Yeni Tarama Sözlüğü, Ankara, Türk Dil Kurumu Yay.
- ERGİN, Muharrem (1986): *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul, Boğaziçi Yayınları
- Evliya Çelebi Seyâhatnâmesi. (1993): İstanbul, Üçdal Neşriyat
- Fuzûlî. *Divân*. Yay. Haz. Kenan Akyüz , Süheyl Beken, Sedit Yüksel, Müjgan Cumbur. (1990): Ankara, Akçağ Yay.
- Gölpınarlı, Abdülbaki (1977): *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, İstanbul, İnkılap ve Aka Yayınevi
- GÖRGÜLÜ, İsmet, YILMAZ, Veli (1992): *Bosna-Hersek*, İstanbul, Harp Akademileri Komutanlığı Yay.
- Hasan Ziyâ'î. *Kıssa-ı Şeyh Abdürrezzâk*. İstanbul Büyük Şehir Belediye Kütüphanesi, M.Cevdet Yazmaları-K.272
- İPEKTEN, Haluk (1973): *Fuzûlî, Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Bazı Şiirlerinin Açıklamaları*, Ankara, Atatürk Üniversitesi Yay.
- _____ (1985): *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri*, Ankara, Birlik Yay.
- İPEKTEN, Haluk, İSEN, Mustafa ve diğerleri (1988): *Tezkirelere Göre Divân Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları
- İSEN, Mustafa (1989): "Divân Edebiyatında Mahlasdaş Şâirler", *Milli Eğitim*, S.82, Ankara
- _____ (1989): "Divân Şâirlerinin Tasavvuf ve Tarikat İlişkileri", *Milli Eğitim*, S:84 Ankara
- İSEN, Mustafa (1994): *Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*, Ankara, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu
- _____ (1997): *Ötelerden Bir Ses*, Ankara, Akçağ
- Kafzâde Fâizî. *Zübdetü'l Eş'âr*. Süleymaniye Kütüphanesi, Şehit Ali Paşa- 1877/1
- KARAHAN, Abdülkadir (1995): *Fuzûlî, Muhibi, Hayatı ve Şahsiyeti*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yay.
- Kâtip Çelebi. *Keşfü'z-zünûn*. Maarif Matbaası(1941), İstanbul
- KAVRUK, Hasan (1998): *Eski Türk Edebiyatında Mensur Hikayeler*, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Kınalızâde Hasan Çelebi. *Tezkiretü'ş-şuarâ*, Yay. Haz. KUTLUK, İbrahim (1989): Ankara, Türk Tarih Kurumu.
- KOÇU, Reşat Ekrem (1967): *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, Ankara, Sümerbank Kültür Yay.

- KORTANTAMER, Tunca (1993): *Eski Türk Edebiyatı Makaleler*. Ankara. Akçağ Yay.
- KÖPRÜLÜ, Fuad (1986): *Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul. Ötüken
- KÖPRÜLÜ, Fuad (6.Baskı): *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. Ankara. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- KURNAZ, Cemal (1996): *Hayâli Bey Divânı'nın Tahlili*, İstanbul, M.E.B. Yayınları
- _____ (1995): *Tahir Olgun Edebi Mektuplar*, Ankara, Akçağ Yayınları.
- _____ (1990): *Halk ve Divân Şiirinin Müsterekleri Üzerine Denemeler*. Ankara. Akçağ
- _____ (1997): *Divan Edebiyatı Yazıları*, Ankara, Akçağ
- _____ (1984): "Yahya Bey Divânında Atasözleri ve Deyimler", *Türk Kültürü Araştırmaları* (F.Kadri Timurtaş Hatırasına Armağan), Sayı:1-2
- KUT.Günay (1979): "Edirne Selimiye Kütüphanesi'ndeki Türkçe Yazmalar Üzerine". *In Memoriam Ali Nihad Tarlan Volume: 3*, CAMBRIDGE. Şinasi Tekin- Gönül Alpay Tekin
- KÜÇÜK, Sabahattin (1988) *Bâki ve Divânından Seçmeler*, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.
- Latîfi . *Tezkire*. Yay. Haz. Mustafa İsen. Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- LEVEND, A.Sırrı, (1984) *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara, Türk Tarih Kurumu
- _____ (1984): *Divân Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*, İstanbul, Enderun Kitabevi.
- MAZIOĞLU, Hasibe (1992): *Nedim'in Divân Şiirine Getirdiği Yenilik*, Ankara, Akçağ Yay.
- MAZIOĞLU, Hasibe *Türk Ansiklopedisi, Türk Edebiyatı-Eski mad. C.32*
- Muallim Nâci. *Lûgat-ı Nâci*. (1995): İstanbul, Çağrı Yay.
- Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları. *İslam Ansiklopedisi*, C.I-
- NAMETAK, Fehim (1989): *Pregled Knjizevnog Svaranja Bosansko-Hercegovaskin Muslimana Na Turskom Jeziku*, Sarejavo, Islamska Kultura
- Necâti Beğ. *Divân*. Yay. Haz. A. Nihat TARLAN. İstanbul. M.E.B. Yay.
- Nedim. *Divân*. Yay. Haz. Muhsin Macit (1997) Ankara. Akçağ Yayınları
- ONAN, Necmeddin Halil (1989): *İzahlı Divân Şiiri Antolojisi*. İstanbul M.E.B. Yay.
- ONAY, Ahmet Talat (1992): *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*. Ankara. Türkiye Diyanet Vakfı Yay.

- Ötüken-Söğüt. (1986): *Başlangıcından Günümüze kadar Büyük Türk Klasikleri*. İstanbul
- ÖZKAN, Mustafa (1995): *Türk Dilinin Gelişme Alanları Ve Eski Anadolu Türkçesi*. İstanbul. Filiz Kitabevi
- PAKALIN, Mehmet Zeki (1993): *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. İstanbul. M.E.B. Yayınları.
- PALA, İskender (1989): *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*. Ankara. Akçağ Yayınları.
- PEKOLCAY, Necla (1968): *İslâmî Türk Edebiyatı*, İstanbul. İslam Medeniyeti Yay.
- REDHOUSE (1996): *Turkish And English Lexicon*, Beirut. Librairie du Liban.
- SEFERCİOĞLU, M.Nejat (1990): *Nev'î Divânının Tahlili*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları
- SU, Kâmil (1979): *Tarih-i Bosna Der zaman-ı Hekimoğlu Ali Paşa*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları
- SUNGUR, Necati (1994): *Âhi Divânı*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yay.
- Sükkerî. *Divân*. Yay. Haz. Yay. Haz. Erdoğan Erol (1994): Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurulu, Divanlar dizisi-2
- Şemseddîn Sâmî, (1889) *Kâmûsü'l-A'lâm*. İstanbul
- _____ (1989): *Kâmûs-ı Türki*, İstanbul, Enderun Kitabevi
- Şemsi Paşa. *Divân*. Mehmet Akkaya, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1992.
- ŞENTÜRK, Atilla (1995): *Rakibe Dair*, İstanbul Enderun Kitabevi
- Tahirü'l Mevlevî. *Edebiyat Lûgatı*. Yay. Haz. Kemal Edip Kürkçüoğlu (1973): İstanbul. Enderun Kitabevi
- TARLAN, Ali Nihat (1964): *Şeyhi Divanını Tetkik*, İstanbul, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları
- TİMURTAŞ, Faruk Kadri (1994): *Eski Türkiye Türkçesi*. İstanbul. Enderun Kitabevi
- TOLASA, Harun (1983): *Sehi, Latifi, A.Çelebi Tezkirelerine Göre 16. Yy. Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi I*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fak. Yay. İzmir.
- Türkiye Diyanet Vakfı. *İslam Ansiklopedisi*. C.I-XI
- UNAT, Faik Reşit (1974): *Hicri Tarihleri Milâdî Tarihe Çevirme Kılavuzu*. Ankara, Türk Tarih Kurumu.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı (1988): *Osmanlı Tarihi*. Ankara. Türk Tarih Kurumu

_____ (1984): *Osmanlı Devletinin İlimiye Teşkilatı*. Ankara. Türk Tarih Kurumu

ÜZGÖR. Tahir (1990): *Türkçe Divân Dibâceleri*. Ankara. Kültür Bakanlığı Yayınları

_____ (1983): *Edebiyat Bilgileri*. İstanbul. Veli Yayınları

YILDIZ. Hakkı Dursun. *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*. İstanbul. Çağ Yay.

YILMAZ. Mehmet (1992): *Edebiyatımızda İslami Kaynaklı Sözler*. İstanbul. Enderun Kitabevi

III. BÖLÜM

METİN

TRANSKRİPSYON İŞARETLERİ VE METİN TESBİTİ İLE İLGİLİ AÇIKLAMALAR

1) Bugünkü alfabemizde bulunmayan harfler şöyle gösterilmiştir.

'	→	(ٴ)	z, d	→	(ظ)
ş	→	(ش)	ţ	→	(ط)
h	→	(ح)	z	→	(ظ)
h	→	(ح)	c	→	(ع)
z	→	(ذ)	ğ	→	(غ)
ş	→	(ش)	k	→	(ق)
ñ	→	(ن)			

2) Arapça ve Farsça kelimelerdeki “hurûf-u med” şöyle gösterilmiştir.

Ā ā, Ū ū ō, Ī ī

3) Farsça'daki “vāv-ı ma'dûle”ler “h^vāce”şeklinde gösterilmiştir.

4) Birleşik isim ve sıfatların arasına “-” konulmuştur: dil-ber, gül-istân.

5) Vezin icabı kısa kunması gereken heceler aslına uygun olarak transkribe edilmiştir.

6) “dā'im”, “dāyim” şeklindeki yazılışlardan ilki tercih edilmiştir.

7) “tağ, tölâb” yazılışlarının yanı sıra “dağ, dölâb” yazılışları da yer almaktadır. Bunlar metinde görüldüğü gibi yazılmıştır.

8) İsimden isim yapma eki olan “-lı/-li, -lu/-lü” iki şekliyle de görüldüğünden metinde yazıldığı gibi alınmıştır.

9) Metinde Eski Anadolu Türkçesi ve onu takip eden Klasik Osmanlıca dönemine ait ses ve şekil özellikleri esas alınmıştır:

“gelürmiş, degül, benüm vb.”

Bunun yanında metinde “-ub/-üb” olarak görülen zarf-fiil eki “-up/-üp” şeklinde yazılmıştır.

10) Metindeki bariz vezin bozuklukları ve yanlış yazılışların yanı sıra vezni ve anlamı tamamlamak için yapılan ilaveler dipnot olarak gösterilmiştir.

11) Metinde okunamayan ya da doğruluğundan şüphe edilen kelimeler “???” ile gösterilmiştir.

DĪBĀCE

Minnet ü şükür ol Mennân u Şekûra ve hamd ü şenâ ol Sübhân ü Ğafûra ki zamân-ı evvelde ve rûz-ı pîrûz-ı ezelde ervâh-ı insânî halk idüp meydân-ı ‘azemet ü celâlinde ve eyvân-ı kibriyâ-yı bî-zevâlinde tertîb-i dîvân-ı ‘azîm itdükde vezâif-i rızıklarını defter-i "nahnü kâsemnâ"da ve nefâis-i enfâs-ı ‘ömr-i ma‘mûrelerin "ellezi kâddere feheda" fehvâsınca taqdîr idüp halâyıkuñ kimini lâyıķ-ı ni‘am-ı cennât-ı kerîm ve kimini müsteħak-ı ‘azâb-ı nâr-ı elîm eyleyüp "İnne'l-ebrâre lefi na‘îm ve inne'l-füccâre lefi caħîm" hükmi muķarrer oldu ve ol cem‘iyyet-i ‘uzmâda "Cennâtün tecrî min tahtîhe'l-enhâr" gülistânında sürür ile server-i şâhib-i serîr ve niçe ‘âķıbetü'l-emr-i ‘ikâb-ı ‘azîm ile mu‘âķıb ve sicn-i siccînde esîr oldu. "Fariķun fi'l-cenneti ve fariķun fi's-sa‘îr" âşarı zuhûr eyledi. Meger ki cumhûr-ı şu‘arâ şu arada muntazır-ı fermân-ı hümâyün olup hayretde ve müterakķıb-ı emr-i Hüdâyı "kün feyekün" olup ħavf u ħaşyetde tururken nâ-gehân bir nidâ-yı mehîb ve bir şadâ-yı ‘acîb gelüp "Ve’s-şu‘arâü yettebiühümü'l-ġāvun" âyeti istimâc olındı. ‘Acebâ bu nîkbet ü zillete bâ‘îş nedür diyü birbirine su‘âl iderken "Elem tere ennehüm fi külli vâdin yehîmün" ħiķabı ile muĥâķab "Ve ennehüm yakûlüne mâlâ yef‘alün" töhmeti ile müttehem olup ‘aybları yüzlerine urıldı. Ve ‘âķıbet başlarına ne gelecekleri âşikâre görüldi. Külliyyet ile ħâtırlarına ye’s ve şikeste dillerine ħavf-ı ye’s ‘arız olup tamâm nevmîd olduklarında nâ-gâh münâdî-i rahmet-i Raħmân âvâz-ı bülend ile "İlle'l-lezîne âmenü ve ‘amilü’s-şâliĥâti" âyetin tilâvet idüp şu‘arâ-yı ehl-i İmânı ve şuleĥâ-yı nev‘-i insânî istisnâ eyledi. Ol istisnâ şenâ-yı şu‘arâ-yı ehl-i islâma bâ‘îş olup şenâ-yı Hüdâ-yı cihân-âferîne ve midĥat-i Hâlık-ı âsumân u zemîne şurûc eylediler. Kıt‘a:

Kibriyâsı ķulzüminden ķaķredür baĥr-ı muĥîķ
 Büstân-ı ķudretinden berg-i süsen âsumân
 Zerredür nûr-ı cemâlinden anuñ şems-i münîr
 ‘İzzeti şaĥrâsına dâġlar uvaķ ķumdur hemân
 Muşĥaf-ı ‘ilmine ĥarf-i dâldur ‘ilm-i beşer
 H‘ân-ı luĥfindan eşerdür ĥâşıl-ı bâġ-ı cihân
 Ćâr ‘unşur heft yemm nüĥ âsumân u şeş cihât
 İki ‘âlem birliginüñ şâhididür bî-gümân
 Hâr u ĥasdan ķut ki bir tıfl eylemiş cüz‘i binâ
 Mülkine nisbet anuñ mülk-i Süleymân-ı zamân

Ve şalavât-ı selâm ol enbiyâya ki dîvân-ı ķazâ-yı Rabbânîde töhmet-i şî‘irden müberrâ ķılınup "ve mâ ‘allemnâhü’s-şî‘re ve mâ yenbaġı lehu" teşrîfi ile müşerref ķılındı. Ve eyvân-ı kibriyâ-yı sübhânîde şâ‘irlik isnâdından mu‘arrâ ķılınup şân-ı şerîfinde "ve mâ hüve bişâ‘irin

mecnûn" bürhânı nâzil olup nazm-ı Kur'ân-ı 'azîm aña mu'cize olduğı bilindi. Şalâtu'llâhi aleyhi ve selâmühü.

Meşnevi:

Âfitâb-ı sipihr kün feyekûn
 Vernâ hüve bişâ'irin mecnûn
 Ene-efşah bahârınufî bâğı
 Gül-sitân-ı şefâ'at ırmağı
 Rahmet-i halk-ı 'âlemüfî sebebi
 Fağr-ı 'âlem Muhammed-i 'Arabî

Ve çâr-yâr-ı güzîne ki beyt-i İslâmufî çâr erkânıdır. Ve sair âl u aşhâba ki her biri 'asker-i ümmetüfî sulţâmıdır. "Ruğvânu'llâhi te'âlâ 'aleyhim ecma'în". 'Ale'l-ğuşuş Hazret-i Hassân'a ki "şu'arâü'l-İslâm taht-ı livâike" kerâmeti ile tekrîm olunmuşdur. " ??? el müşrikîn fe-inne Cibrîlü me'ake" sa'âdeti ile ta'zîm olunmuşdur.

Kıt'a:

Ne sa'âdetdür ögile Cebrâ'il
 Ola nazm-ı suğanda aña mu'în
 Niçe kez Şâh-ı enbiyâ vü rûsül
 Hüsni tab'ına eyledi taşîn

"Eş'sebâbü şu'betün mine'l-cünûn" hasebince dîvânelüğü deminde ve mestânelüğü 'âleminde 'aşk u mağabbet 'âlemine düşüp derd ü miñnet vâdilerinde hayrân u ser-gerdân gezerken vuşlat ümidine heves idüp ol heves bād-ı hevâ olup 'ömr-i nâzenin bād-ı hevâ-āsâ gelüp gitdi. Ve tab'-ı selîm ol hevâda kelâm-ı mevzûna meyl itdi. Ol sebebden niçe nazm-ı ğarîb ve niçe şi'r-i dil-firîb diyüp şafahât-ı müsveddâtda kalmışdı. Âhirü'l-emr evrâk-ı hazân-mişâl perişân u zâyî' olmasın münâsib görmeyüp hurûf-ı hecâ tertübince kaşâid ü ğazel ü ğayrıdan bir dîvân cem' eyledüm. Mercüdur ki bu dîvânenüñ dîvânına nazâr iden yârân-ı şafâ ve ihvân-ı vefâ "El 'özü 'inde kirâmü'n-nâsi mağbül" muktezâsınca kuşürin ma'zür buyuralar. Zîrâ dîvâne-i bî-'ağldan kelâm-ı ma'kül istemek 'inde'l-'uğalâ 'ağla mülâyim degüldür. Ve ekser 'ömr-i nâzeninüm belâ vü miñnetde ve 'inâ vü meşakkatde mürür itmegin ba'zı evkâtda şanâyî'-i şi'riyyeye kaşd itmeyüp kelâm-ı mevzûn ile mücerred hasb-ı hâl murâd olunmuşdur. Ve ba'zı eş'arumuz ibrâm-ı yârân ile söylenüp mücerred hâtırları ri'âyet olunsun diyü nazm olunmuşdur. Ol sebebden kimi zülfi dil-ber gibi muşanna' vü muhayyeldür ve kimi ruhsâr-ı dil-dâr gibi bî-hatı ü hâl mişâl-i sâde-rü güzeldür.

Ammā eş'ār-ı şu'arā-yı zamāna nisbet her biri bir hâlden hâlî degüldür. Belki maḥbûb-ı siyeh-çerde mânend baḳduḡuñca muṭâla'a duyar. Ve aña göñül virüp meyl idene cāzibesin izhâr ider.

Qıt'a:

“Umarın kim ola nazmumda benüm

Ekser ebkâr-ı ma'ânî zâhir

Mâlik gibi ṭab'-ı pâke

Añladuḡum bu ki her bir şâ'ir

Vaşf idenler süḡan-ı maṭbû'ı

Yedḡulü'l-üzne bilâ izn dir”

KASİDELER

-1-

Kaşide-i Deryâ Der Medh-i Hasan Paşa Yessera'llâhu mâyeşâ'*Fe 'lâtün Fe 'lâtün Fe 'lâtün Fe 'lün*

- 1 Fi'l-meşel 'âşık-ı şürîdeye beñzer deryâ
Yarı koynına girer anuñ için her deryâ
- 2 Mevc mevc itdi anı şanma muhâlif yiller
Cünd-i a'câya meger kim cebe şatar deryâ
- 3 Üzerinden yine yol virdügiçün a'câya
Dest-i bād ile dögüp gögsini ifler deryâ
- 4 Gömgök itdi deñizüñ çehresini sille-i bād
Ki olur keşt-i a'câ ile hem-ser deryâ
- 5 Serverâ çün ele girdi boğazı deryānuñ
Umarın hazretüñe ola musahhar deryâ
- 6 Şu koyup ocağına düşmen-i dññ bārān
Umarın memleketin ğarķ ide ekşer deryâ
- 7 Göricek heybet-i şemşürüñi oldı sâkin
Nā-sezā eylemez oldı hareketler deryâ
- 8 Düşmen-i dñi helāk itse gerek şanma habāb
Ğaybdan eyledi peydā niçe çāder deryâ
- 9 Deñizüñ göñline girdi bu vilāyet şuları
Dār-ı İslāma muhibb oldı muķarrer deryâ
- 10 Her kaçan görse esüp geldi nesim-i rahmet
Şevķ ile cūşa gelür ey şeh-i kişver deryâ
- 11 Tañ degüldür aña daħl eylese her āb-ı revān
Yol virür 'asker-i küffāra bu ebter deryâ
- 12 Giderür cevşenini bād-ı şabā tā ki çıkup
Ceng ide düşmen-i dñ ile mükerrer deryâ
- 13 Umarın olmaz idi iki yaķa ıssı gelüp
Sürmeseydi yüzini dergehüñe ger deryâ

- 14 Rū-yı deryāda degüldür görinen zevraklar
Geldi der-gāhuña kāse ile ide cer deryā
- 15 Deñiz itmez bu yaçalarda temevvüc likin
Şevk-i mihrüñle giribānını yırtar deryā
- 16 Heybetüñden yüregi ditrer eyā baħr-ı kerem
Şanma kim kıldı temevvüc bu hünere-ver deryā
- 17 Rūzgār içre diler tā ki yaza midħatüñi
Bād-ı şarşar ile çeker yüzine mıştar deryā
- 18 Bu yaçalarda seni seyr ideli düşmenden
Göfli bulanmadı olmadı mükedder deryā
- 19 Rū-yı deryāda ħabāb olmadı peydā likin
İtdi a^cdāña nazar ħışm ile ejder deryā
- 20 Aķdeñizden umarın kim elini yuya Frenk
Çün kudümüñla senüñ oldı muzaffer deryā
- 21 Sen gelelden gözi açıldı şehā deryānuñ
Her ħabābını bilür çeşm-i münevver deryā
- 22 Şöyle deryāya muħıbb olmuş idi düzd-i la^cın
Güiyā başına olmuşdı berāber deryā
- 23 Yiryüzinde çü ^cadū ^caskerine yol virdi
Yirlere düşdi yüzi oldı muħaķķar deryā
- 24 Şimdi baş kıldırup a^cdā çü ħabāb-ı deryā
Çıkdılar karaya yol virdi bu aħker deryā
- 25 Düşmenüñ kanını dök cehd idüben eyle cihād
Ki bu demlerde olur saña musaħħar deryā
- 26 Mevc-i deryāyı çeküben çevirür bād-ı şehir
Ki niçün yol vire a^cdāya bu kem-ter deryā
- 27 Ĥāşılı bād-ı hevādur defüzüñ menfa^cati
Bir iki yüzlüdür ancaķ neñe yarar deryā

- 28 Bir yüzi hazretüñüñ bir yüzi küffäruñdur
Oldı ma'nide iki yüzlü muqarrer deryä
- 29 Dil döker aña niçe nehr-i 'azîm ey server
Yohsa olmazdı iki yüzlü dil-äver deryä
- 30 Leb-i deryäda binä eyledüğüñi kal'a şehä
Zann ider anı görüp sedd-i Sikender deryä
- 31 Aqdeñiz dergehüñe şöyle maħabbet kıldı
Der-kenär eyledi ol kal'ayı befizer deryä
- 32 Bir gazälar kılıcısın sen eyä seyf-i gazä
Dökdügin hün-i 'adü oldı bir aħmer deryä
- 33 Görmez oldum qarasın baħr-ı gamuñ Hızr ol kim
Beni ğarq itmeye nā-gāh bu kāfir deryä
- 34 Şöyle acıdı bugün cānumızı qahr-ı felek
Ağladı hālümüze ebr acıdı her deryä
- 35 Baħr-ı nazmum ne 'aceb baħr-ı firāvān oldı
Oldı her kāfiyesi ey şeh-i ekber deryä
- 36 Gevher-i baħr-ı qaşidüm saña läyıkdur kim
Hazretüñ çün yiridür şaklasa gevher deryä
- 37 Şi'rümüñ baħrına tañ mı şu gibi aqsa göñül
Qulzüm-i luḡ-ı laḡif oldı bu ??? deryä
- 38 Āsitānuñda Ziyā'ı ki du'ā-güyüñdur
Ol senüñ medhüñi dimez mi muqarrer deryä
- 39 Kaydefä gibi Hudā düşmenüñ ğarq itsün
'Ömrüñ olduqça ola saña musahħar deryä
- 40 Nüh ömrin dilerin vire saña ol Bākı
Tuta mādām ki dünyayı ser-ā-ser deryä

-2-

Kaşide-i Berf-i Şitâ Der Medh-i Fahrü'l Ümerâ Hasan Beg

Fe ʔlâtün Fe ʔlâtün Fe ʔlâtün Fe ʔlün

- 1 Rüzgâr ile cihâna tağlup berf-i şitâ
Gösterür şimdi cihân şahnını bir aq deryâ
- 2 Yazda ısınmış idük zevkine bâğ-ı dehrüf
Geldi kış mevsimi şovutdı bizi serd-i hevâ
- 3 Hüt burcını güneş var ise şayd itdi yine
Kazır anı dökülen pullarıdur berf-âsâ
- 4 Ağ iderken yüzini dökdi sefid içini bād
Zişt görünse bu dem-i pîre-zen-i dehr n'ola
- 5 Kar yağar şanma cihâna niçe zembür-ı sefid
Hâşılı bal yirine getirür oldı belâ
- 6 Karlar yağdırıcak şun^c-ı Hudâ-yı Cebbâr
Aqçe pul şaçdı şanurdum şeh-i gerdün güyâ
- 7 Kar yağdukça düşer hâtıra bu şurfe hayâl
Âsiyâb-ı felek un atdı ne gam yir fukarâ
- 8 Bilmezin kar mı yağar yoğsa felek bâğında
Şecer-i Sidre bahârın mı döküpdür âyâ
- 9 Beyza-ı mihr ü mehi var ise ekl itdi felek
Hurde yumurda kabıdur dökülüşler meselâ
- 10 Yırtup atdı var ise defter-i şayfi gerdün
Hurde-i kâğıda beñzer dökilen berf-i şitâ
- 11 Kavs burcın ele mi aldı felek hallâci²⁵³
Penbesi mi dökilür şahn-ı zemîne ʔacebâ
- 12 Tut ki ta^cmîr oluyor hâne-i vîrâne-i dehr
Kirecin dökdi yaparken anı bennâ-yı kazâ

²⁵³ Hallâci: Divân' da "cellâdi"

- 13 Ejder-i āhum ider tevsen-i gerdūni zebūn
Berf şanma deh-yek-i kefi şaçıldı şehā
- 14 Şimdi aķ kara bakup baht-ı siyāhum anarın
N'oldı kim nesneye mālīk degülem aĝ u kara
- 15 Derdi mi dökdi şaçın pīre-zen-i dehr yolar
Dökilen aķ şaçıdur berf degüldür haķķā
- 16 Gördi dil-ber leb-i esrārına hayrānem ben
Berf yağdırsa felek hey'et-i sükkerde n'ola
- 17 Ben niçe ıssı sovuķ çekmişem ey luţf ıssı
Dergehüñ oldı sovuķdan baña āhır me'vā
- 18 'Arşa-ı ğuşşada kış başdı vücūd ise za'if
Kurtar Allāh için ey menba^c-ı ihsān u 'aţā
- 19 Mesnedüm yok bu cihānda işigüñden ğayrı
Dergehüñde olur olursa baña zevķ ü şafā
- 20 Sensin ol muhsin-i bī-meşel Hāsan Beg ki senüñ
Hüsñ ü ihsānuñu taḥşin ide Hāssān şehā
- 21 Menba^c-ı cūd u kerem melce-i erbāb-ı hüner
Ma^cden-i luţf u saḥā mazhar-ı elţāf-ı Hudā
- 22 Zülmet-i ğamda kalurdum niçe ay u niçe ğün
İrmese maţla^c-ı mihrüñden eger nūr-ı ziyā
- 23 Serdlik yüzini gösterdi felek ta^cn itme
Vāki^c olursa kelāmumda eger bār-ı dādā
- 24 Baĝrumı deldi benüm tışe-i derd-i tüşe
Ğam zād itdi ziyāde elem-i dil peydā
- 25 Ger azıķdan azacıķ baña iderseñ ihsān
Birine biñ vire gül-zār-ı cinānda Mevlā
- 26 Gerçi şermendeyem ihsān-ı şafā-baḥşuñdan
Beni söyletdi zarūrī n'ideyin faķr u fenā

- 27 Ārzü eyler iken tūşe-i ihsānuñdan
Kar yağsun başuña dir isen ey vāy baña
- 28 Kūşe-i ğamda şovukdan gice ditrerdi yürek
Hātif-i ğayb hemān eyledi bu resme nidā
- 29 Ey Ziyā`i ne umarsın bu şovuk sözlerden
Ol kemāl ü kerem ıssı bege var eyle du`ā
- 30 Beglerüñ gerçi yüzi ıssıdur ammā var ümīd
Seni şovutmaya nevmīd idüp ol kân-ı saħā
- 31 Z̄atı pākı ola ıssı vü şovukdan maħfūz
Geldügince bu cihān gül-şenine şayf u şitā
- 32 Aña Allāh naşīb ide yüz aklıklarını
Ola mādām ki aq berf ile rü-yı dünyā

-3-

Kaşide-i Bahār Der Medh-i Muştafā Beg

Meş`ulü Fā`ilān Meş`ulü Fā`ilün

- 1 Maşnu`-ı kâināta şabāh eyledüm nazār
Luţf-ı Hudāya mazhar idi zāhirā seher
- 2 Meydān-ı gül-sitānda çemān idi her çemen
Mānend-i Hızr hulle-i haq̄rā geyüp şecer
- 3 Dendān-ı gönçe idi degül jāle görinen
Luţf-ı laţife şād olup eylerdi handeler
- 4 İrdi behişt eserleri ürd-i behişt irüp
Luţf-ı Hudā eserleridür kim şabā eser
- 5 Şahnında gül-şenüñ esen idi seher yili
Şihhatde idi tıfl-ı çemen cümle tāze ter
- 6 Rüşen bu kim cihān yüzi nür u ziyā idi
Hurşid-i şevki şöyle ki göz nürünü başār

- 7 Hāllākına müsebbih idi zümre-i tıyūr
Dehşet virürdi halk-ı cihāna şadā-yı mürğ-ı seher²⁵⁴
- 8 Bū-yı bahār irişdi seher cān dimāğına
Bu ise bū-yı ter didükleri hep bu yiter
- 9 Şebnemden ayruğ ağlamadı kimse çerhden
Her kande baksa kişi cihānuñ yüzi güler
- 10 Esdikçe çin-seherde nesim-i şabā laţif
Bir rāyiha gelürdi ki cānlar şafā sürer
- 11 Bilmem bu rāyiha ne idi yāsemem degül
Zülf-i nigār açılalı düşmişdürür meger
- 12 Hod bū-yı gülde böyle leţāfet kaçan olur
Sünbülde yok bu rāyiha bilmem neden irer
- 13 Tañlardum aña şubh-dem āyā nedür bu²⁵⁵
N'oldı neden irişdi cihāna bu nūr u fer
- 14 Deşt-i 'ademde iken o gün ziver-i cihān
Şehr-i vücūda geldi be-nā-gāh ser-be-ser
- 15 N'oldı sebep ki 'ālemi zeyn itdi luţf-ı Hākk
Bā'ış mi var ki irdi cihāna bu zīb ü fer
- 16 Tenhāda bunu fikr iderek nā-gehān hemān
Tab'-ı selime mülhem-i ğayb eyledi haber
- 17 Hākk 'ömrini ziyāde ide Muştāfā Begüñ
Oldı Muḥammed ümmetine mihr-i nām-ver
- 18 Mādām kim ide bu cihān içre 'adl ü dād
Luţf ide bize lā-cerem ol Hālik-i beşer
- 19 Kısra 'adālet ile mu'ādil degül aña
Ba'de'n-nebī 'adālet ile bir bu bir 'Ömer

²⁵⁴ Misraim vezni bozuk.

²⁵⁵ Misraim vezni bozuk.

- 20 Kalmadı ehl-i şirret ü müfsid zamānede
Eyyām-ı devletinde unıduıldı şūr-ı şer
- 21 Ümmid odur ki kendüyi taşlardan uçurur
Ehl-i zarar görürse anuñ heybetin eger
- 22 Mümkün degül kemāli ile ‘adl ü dādını
Vaşf eyleye Ziyā’i anuñ olduğı kadar
- 23 Bu deflü var nazm-ı belīgüm güherlerin
Der-gāhuna nisār iderin eyleyüp güzer
- 24 Cüz’i sebep gerek ide küllü ‘ağalar ol
Kadr-i kemāli yine kemāl ehli fehm ider
- 25 Ey Vācibü’l-vücūd murādum budur hemān
Devr eyledükçe dünyede hürşid ile kamer
- 26 Rüz u şeb eyle devlet ü ‘ömrini müstedām
Eyle vücūd-ı düşmenine kahr ile zarar

-4-

Kaşide-i Güneş Der Medh-i ‘Osmān Beg

Fā ‘lātün Fā ‘lātün Fā ‘lātün Fā ‘lün

- 1 Mısr-ı çerhüñ ‘izzet ile oldu sultāmı güneş
Hüsn ile güyā ki oldu Yūsuf-ı şānı güneş
- 2 Yūsuf-ı māhı yitirmiş şüle şanmañ görinen
Dem-be-dem ağlar nitekim pır-i Ken‘ānı güneş
- 3 Dem-be-dem ditrer felekde bād-ı āhumdan benüm
Sidrenüñ güyā ki oldu berg-i lertzāmı güneş
- 4 Görmeyelden rü-yı yarı tende yaqdum dāğlar
Sīnemüñ oldu bugün her dāğ-ı hicrāmı güneş
- 5 Gelse ger gözüm terāzūsına ol Yūsuf-cemāl
Fi’l-meşel eyler müşerref burc-ı mizāmı güneş

- 6 Döne döne anı oynatsa n'ola cevğân-ı āh
 'Arşa-ı gerdünüñ oldı güy-ı ğaltānı güneş
- 7 Şubhadek beñzer ki dağda büyümişdür āfitāb
 Anuñ için beklemez der-gāh-ı cānānı güneş
- 8 Ğamzesi cellādı cānānuñ helāk eyler bizi
 Göklere girse yiridür şubh-dem kanı güneş
- 9 Gün yüzünden ayru düşsem ol meh-i tābānumuñ
 Tāli'ümdür kim yaqar bu cism-i 'uryānı güneş
- 10 Zülmet-i şeb kākül-i cānāna öykünmek diler
 Dahl ider her gün anuñ çün aña nūrānı güneş
- 11 Yağmasun āhum seni öykünme rü-yı dil-bere
 Ğāfil olma aşşı itmez şon peşimānı güneş
- 12 Çehre-i hürşide muhkem sille urmuşdur kūsūf
 Yüzüñe öykünmiş ey dil hasteler cānı güneş
- 13 Hāle öykünmiş niṭākına meh-i tābānumuñ
 Gezdürür bāzār-ı çerḥ içre müdām anı güneş
- 14 Döne döne bezm-i cānāna kebāb olmaq diler
 Oldı ol Mirriḥ çeşmüñ kulu kurbānı güneş
- 15 Sūre-i ve's-Şems yazmış şafḥā-ı gerdūna mihr
 Ve'd-Duḥāyı vird idinür itse seyr anı güneş
- 16 Şanurın ṭāvus-ı zerrīn pür şalınur bāğda
 Her kaçan kılsa felek bāğında cevlāmı güneş
- 17 Künbet-i çerḥ üstine bir şemse-i zerrīn yazar
 Oldı güyā kim Nigār-istān felek Mānı güneş
- 18 Bir kabā geymiş felek 'id-ı vişāl-i yārda
 Güyiyā zerrīn benekdür aña nūrānı güneş
- 19 Şanki bir berber dükānidur sipihrüñ kubbesi
 Aşmış içinde anuñ mir'āt-ı raḥşānı güneş

- 20 Güyyâ tölâb-ı çerhe bağlu zerrîn küzedür
Âb-ı nür ile şıvarur bağ u büstânı güneş
- 21 Kûbbe-i eflâke bir kandil aşar günden güne
Her zamân eyler münevver çerh-i devrânı güneş
- 22 Zümre-i küffâra ‘arz eyler bu gün rüşen delil
Şafha-i çerhe yazar âyât-ı Kur’ânı güneş
- 23 Şubh-dem bu maţla‘ı eflâke yazdı âfitâb
Şafha-yı çerhe çeküp bir haţt-ı nürânî güneş
- 24 Şöyle zibâ gösterür şah-ı gül-istânı güneş
Bağ-ı dehrüñ görünür her verd-i handânı güneş
- 25 Süre-i Nürı yazar eflâke her gün âfitâb
Ezber eyler güyyâ âyât-ı Furkânı güneş
- 26 Yine baş kaldırdı eflâk üzre şâh-ı hâverî
Tutdı güyyâ esb-i hüsn ile bu meydânı güneş
- 27 Terkiye aşmaz sipihr üzre hilâli zerrece
Her kaçan öpse rikâb-ı mîr-i ‘Oşmânî güneş
- 28 Âsitânında hilâl eksüklü kulıdur anuñ
Bir zavallı kimsedür der-gâhı der-bânı güneş
- 29 Halka-ı bâb-ı serâyıdur hilâl-i âsumân
Tâkıdur kavı-ı kuzah her câm-ı raşşâmı güneş
- 30 Âsitânuñ virmez eflâke ey şâh-ı zemîn
Zerre gelmez gözüme yanuñda bu fânî güneş
- 31 Bilürin kendüm degirmendür bu devr-i âsumân
Olagelmişdür anuñ ey şâh mihmânı güneş
- 32 Hoş degirmende ağarmışdur şakalı kim senüñ
Âsitânuñ beklemez ey luţf-ı ‘ummânî güneş
- 33 Mihrüñ ile gün başına pîr-i çerhüñ her seher
Yüregi oynar ferâhdan görse sen cânı güneş

- 34 Kāpuña öykündügiçün k̄ulb taqdı çerhe māh
Her gice encümle eyler nār u nūr anı güneş
- 35 Yire başmaz ayağı şevkinden olur şād-mān
Görse hürşid-i cemālūñ ey kerem k̄anı güneş
- 36 H̄ayli gün gördi felekler devr-i ‘adlūñde sentūñ
Devletūñde görmedi bir zerre noksānı güneş
- 37 Dergehūñde zeyn içün bir şeb-külāh geymiş hilāl
Şarınur başına destār-ı perīşāñı güneş
- 38 Ni‘met-i in‘āmuña var ise öykünmek diler
Bir t̄abaqdur āsumān bir sīb-i eyvāñı güneş
- 39 Çerh bir dīvānedür zencir-i mihrūñ sürmede
Nār-ı şevkūñ birle yakılmağda pinhāñı güneş
- 40 Āsitānuñ māh ırakdan gösterür barmağ ile
H̄ıdmetūñde dā’imā yürür h̄urāmāñı güneş
- 41 Hey ne ‘ālemdür nażar kıl nazmuma ey z̄ü’l-kerem
‘Arz ider der-gāhuña her mışra‘-ı şāñı güneş
- 42 Yiridür yazsa ‘Uṫārid çerhe bu ebyātı kim
Ola her bir k̄āfiye göklerde nūrāñı güneş
- 43 Ey Z̄iyā’i şüle-i h̄ürşidde şanma görinen
Çekdi mıstar yaza bu nazm-ı dūr-efşāñı güneş
- 44 Olalı perverde-i ebr-i saḫāsı ben faḫır
Olmuşam ol k̄ān-ı iḫsāna du‘ā-h̄’āñ ey güneş
- 45 Dā’imā göñli murādın vire Rabbū’l-‘ālemin
Virdügince ‘āleme nūr-ı firāvāmı güneş
- 46 ‘Ālem-i şih̄hatda seyrān itsün ol şeh muttaşıl
İtdügince ‘arşa-yı ‘ālemdede nūrāñı güneş

-5-

Kaşide-i Hazān Der Medh-i Meḥmed Beg*Meḥā ʾlūn Fe ʾlātūn Meḥā ʾlūn Fe ʾlūn*

- 1 Cihāna vakt-i hazān irdi cāna ḥūzn ü melāl
Cihāna berf-i şitā yağdı cāna derd-i zevāl
- 2 Degül degül ki ʿumūmen ḥavādiş-i gerdūn
Bi-esrihā baña mahşūş oldu fi'l-āzāl
- 3 Çemen hazānesi şimdi hazān-ı berginden
Olupdurur altunlar ile māl-ā-māl²⁵⁶
- 4 Çemende serv ayağında tutuldu yah likin
Yaraşur o kad-i mevzūna ol gümüş ḥalḥāl
- 5 Egildi anı arar fi'l-ḥakīka egmedi bād
Düşürdi toprağa altun varaklarını nihāl
- 6 Reh-i nigārda evrākı seyr idenler dir
Nedür bu dāğ-ı siyehle bu sine-i abdāl
- 7 Meger ki tahta-ı nerd oldu rāh-ı yār varak
Pul oldu zār benem rāh-ı yārda pā-māl
- 8 Üzülde berg-i şecer şimdi kış kıyāmetdür
Görüñ ki yevm-i yefür oldu ma'nide fi'l-ḥāl
- 9 Vefāda Rüstem iken Zāl-i dehri kış basdı
Ḥarāmi gibi şoyar berg-i bīdi bād-ı şimāl
- 10 Tonandı jale ile gitdi bergi eşcārı
Yaşın döküp benüm için meger yolındı cibāl
- 11 Çürür giderse n'ola yiryüzinde bunca varak
Sipihr yok yire dā'im çürütmek ister māl

²⁵⁶ Mısraın vezni bozuk.

- 12 Meger ki pîre-zen-i dehr başın itdi tırāş
Dökilen aq saçıdur yiryüzine berf-mişāl
- 13 Çemen şarardı vü huşk oldu her giyeh meşelā
Faķire süzen olurdu ğaribe anca hilāl
- 14 Enār bergi şarardı vü egdi ķāmetini
Zemîni çerh şanur gün vezni aña hilāl
- 15 Benüm de derd bilüm bükdi vü şarardı tenüm
Nazar kılan baña eyler enār bergi hayāl
- 16 Beni miskîn-i kenār-ı ķasāvet itdi hemān
Kılan bu rü-yı zemîni ğarîķ-i māl ü menāl
- 17 Bu deşt-i  alemde dūşdüm ğarîb ü ser-gerdān
Ne b -yı vefā irişdi ne geldi vahşî ğazāl
- 18 Bu deşt-i fāķada d vāneyem ki boynumda
Kuy d-ı fakr u felāket selāsil ü ağlāl
- 19 Ne hāl olur bu ki aşlā zamān-ı māz de
Bu deñl  ğuşsa baña itmez idi istiķbāl
- 20 Ne deñl  p r-zer ise āst n-i devrānuñ
Cihān halkı sen ñ āsitānuña meyyāl
- 21 Saĥ  v  ehl-i kerem H zret-i Meĥemmed Beg
Ser-i ekābir-i āfāķ u meĥhar 'l-emsāl
- 22 Em n-i d n ü diyānāt u nāzır-i ğurebā
Sipih-r-i  adl u saĥā mihr-i devlet ü iķbāl
- 23 Em r-i hayl-i efāzil sa id-i fi`d-dāreyn
H r-ı sipih-r-i sa ādāt o sāye-i m te al
- 24 M rekkeb olsa sirişk m cihān halkı deb r
Defātir-i kerem ñ yazmaya  aliyy 'l-icmāl
- 25 Dil mde midĥat-i şir n ñ oldu s kker-i ter
Der-i şerif ne  arzoldı hāl-i m -fi`l-bāl

- 26 Rızā budur ki Ziyā'iyi zulmet-i ğamdan
 'Āṭāfi rehber olup kırtara bilā-ihmāl
- 27 Revā mıdur ki ola küşe-i melāletde
 Hızān varakları gibi müşevveşü'l-ahvāl
- 28 'Ale'l-ḥuşuş du'ā kıla 'an şamimü'l-ḳalb
 Devām-ı devletüfe bi'l-ġudüvvi ve'l-āşāl
- 29 Cenāb-ı ḥazretüfe her zamān du'ām oldur
 Cihāna bereketi mādām ki şaçarsa nihāl²⁵⁷
- 30 Şaçıla 'āleme lutfuñ diremleri bi'ḥadd
 Şahāñı artıra her bār Ḳādir-i müte'āl

-6-

Ḳaşıde-i Ḳalem Der Medḥ-i Mehmed Beg

Fe ʿlātün Fe ʿlātün Fe ʿlātün Fe ʿlün

- 1 Şā'irāne geh olur ḳaşd eyler ihāma ḳalem
 Geh mişāl-i melek olur sebep ilhāma ḳalem
- 2 Kimde var bu hüner ü fażl u belāgat 'acebā
 Bi'-bedel vaşf yazar²⁵⁸ her süḥan endāma ḳalem
- 3 Gösterür mu'cize mānend-i 'aşā-yı Mūsā
 Şekl-i ejder görünür a'yen-i a'dāya ḳalem
- 4 Lüle-i çeşme-i ḥayvāna nemi icrā eyler
 Cān-fezā ḳā'ideler ḥāşa daḥı 'āma ḳalem
- 5 Neġamāt eyledi ney subḥ-dem eyle şandum
 Oldı hengām-ı seḥer eyledi hengāme ḳalem
- 6 Bu ne sırdur niçesin lāyık-ı iḳbāl eyler
 Niçesin uğradur ammā ğam u ālāma ḳalem

²⁵⁷ Mısrām vezni bozuk.

²⁵⁸ Yazar: Divānda yazarsın.

- 10 Ben iderdüm kıadd ü zülfını nıgāruñ ta'rif
Dağı el urmamış ıdı elif ü lāma kıalem
- 11 Bāđ-bān-ı dıl umar buse yazup çeşmine vaşf
Bitse řeftālü n'ola aşladı bādāma kıalem
- 12 Vaşf-ı zülfın yazamam rüyını medđ eyler ıken
Rūmilinden hıç olur mı kı gıde řāma kıalem
- 13 'Aşıkem barmağufı öpmege men' itme dıdüm
Güldı n'eyler dıdı mest-i mey-ařāma kıalem
- 14 Her kaçan vesme çeke mıl ile ebrüya nıgār
Dir gören anı kı tuđrā çerker ađkāma kıalem
- 15 Ser-nüviştüm ğam-ı derd oldı ezel hıç bılmem
Uğradur mı dağı çok dürlü ser-encāma kıalem
- 16 Bılmezin başa ne yazmışdur ezel kılk-i kaçā
Neler eyler dağı cān u a'zāma kıalem
- 17 Puhte-i nār-ı ğamem olsa sözümde n'ola süz
Bezm-i fađl iäre şunulmaz ğıbi her hāma kıalem
- 18 Kımse yazmaz umarın nağm-ı bedi'üm ğıbi şi'r
Gerçi ırdı ırişür dağı çok eyyāma kıalem
- 19 Kařdum odur kı idem vaşf-ı cemilüñ dā'im
Bu cihān iäre meğer sehv ile bı-hāme kıalem
- 20 Ŧab'-ı ŦüŦı bu kaçıdüm şeker-ıstān-ı sūhan
Ney-şeker kıāfiyeyi ırdüren itmāma kıalem

- 21 Yazamaz vaşfuñı aqlām-ı eķālim-i cihān
Ben yitem vaşfuñ idem yā irem erķāma ķalem
- 22 Her ne hıdmet buyurursañ başı üstinde tıtar
Müstehak oldu haķıķatde çok iķrāma ķalem
- 23 Hāme-veş bağrı delinsün yine ehl-i ĥasedüñ
Girdi ol emrün ile mülket-i İslāma ķalem
- 24 Çün vilāyetde emīn olduñ emīn ol ğamdan
Yazsun emrünle niçe defter ü ser-nāme ķalem
- 25 Zulmet-i derd ü ğama şaldı Ziyā`iyi hemān
Gerçi irgürdi çok ehl-i hüneri kāma ķalem
- 26 Luţf-ı tab`um ide iş`ār ayađuñ toprağına
Umarın yalvarıcaķ duymaya ibrāma ķalem
- 27 Hāk-i pāya bu du`āyı yazup itsün iş`ār
Luţf idüp söyledüğüm başlasun i`lāma ķalem
- 28 Dest-i luţfuñda senüñ eylesün ey menba`-ı cūd
Ķahr-ı müfsidlere luţf u kerem eytāma ķalem

-7-

Ķaşıde-i Ahvāl-i Rūzgār Der Medĥ-i Ĥasan Beg

Fe `ılātün Fe `ılātün Fe `ılātün Fe `ılün

- 1 Ey dirîĝā ki döner `aksine bu devr-i zamān
Düşdi bir ĥüsn-i ğurūra yine nev`-i insān
- 2 Bāşir-i şerr ü fesād oldu beşer hāy meded
Ne beşāret bula elünnden ahālī-i zamān
- 3 Niçe şād ola göñül her `abese vü ĥubsa
Döndi şādı yine hengāme-i meymūna hemān
- 4 Cisre girdi ĥased-i peykere tıldı peygār
Zirih-āsā koyılur birbirine ĥalk-ı cihān

- 5 Ğıybet ü kizb ü mesāvīde müsāvī oldı
Merd-i merdūd ü zen-i zānīyye vü pīr ü cevān
- 6 Şimdi yārānuñ eşedd oldı esedden ḥasedi
Şīr-i ḥūr-ı tıflı görürsin ki olur şīr-i jiyān
- 7 Başı göklerde bugün Tübāya hem-ser geçinür
Sāye-i serv gibi yüzi koyı yirde yatan
- 8 Bi`z-zarūrī didük el arḳası yirde çün kim
Puşt olanlar geçinür n`eyleyeyüm puştı-bān
- 9 Kendü keyfiyyetini bilmez iken tiryākī
Geçinür bengī gibi vāḳıf-ı esrār-ı nihān
- 10 Ma`rifet rāyiḥasın tuymaz olur bir miskīn
Kibr ile burnı ucı göge irişür her ān
- 11 Dirlik ıssı olmaz olsa eger ehl-i hūner
Nüş idüp āb-ı ḥayāt-ı keremi her ḥayvān
- 12 Işığa kimse gözün üzre ḳaşuñ var diyemez
`Ālim olan çeker ammā elem-i bī-pāyān
- 13 Degmede degme bir ehl-i hūnere degmeye pāy
Ḳısmet olınsa eger zevḳ ü şafā-yı devrān
- 14 Kendüzin gördi ğurūr āyīnesinde cehele
Gidiler var ki şanur kendüye yoḳdur aḳrān
- 15 Bilürin kendüm ucuz olduĝını buĝdayuñ
İrdi bir dem ki bulınmaz cev-i erzen erzān
- 16 Cāh ile cāhil olanlar buluşur zevḳ eyler
Kām ile līk bulışmaz n`ideyin kāmīl olan
- 17 Şā`ir-i fāzıla bir raĝbet ider ḳalmadı ḥiç
Ne `acebdür bu ki şā`ir geçinür her nādān
- 18 Yoḳ mı ben bī-dili bir acıyacaḳ şīrīn-tāb
Aĝlayup derd-i derūnum ideyin aña beyān

- 19 Kalduğ ayağda bizi eyledi iller pā-māl
Başumuzda niçe endüh u ğam u derd-i girān
- 20 Ta'n-ı nādān ile dānā ħasedinden hergiz
Bulmaduğ devr-i zamān iĉre meded emn ü emān
- 21 Baña bu dehr-i denī zūlm ider oldu ħayfā
Başladı ħahr ile vīrāneliđe cānib-i cān
- 22 Cevr-i devr ile ki dil mülki ħarāb olmuşdur
Añladuđum bu ki olmaya ebed ābādān
- 23 Meger anı ide ma'mūr kemāl-i luţfuñ
Ey emīr-i kerem ey menba'ı cūd u ihsān
- 24 Sensin ol muħsin-i ihsān Ĥasan Beg ki senüñ
Görse elţāfuñı aħsenet diyeydi Ĥassān
- 25 Kurtarursın niçe mazlūmı felek zūlminden
Niçe müşgil iş olur ħāk-i derüñde āsān
- 26 Fuċarā zevċ ü ħuzūr itmededür sulţānum
Devr-i 'adlūñde senüñ itmeyorur kimse fiĝān
- 27 Ĥaşlet-i cūd-ı vücūduñda ki vaz' itdi Ĥudā
Zāhir-i mazħar olur aña gedāyān-ı zamān
- 28 Bereket buldı zemīn oldu mübārek ħademüñ
Geldüğüñ mülkete yağdı zararsız bārān
- 29 Geldüğüñ yirde ĉemen neşv ü nemā buldı hemān
Şaħn-ı firdevse şebīħ oldu fezā-yı büstān
- 30 Zāt-ı pāküñ niçe medħ ide Ziyā'ı bendeñ
Yoċdur evşāfuña ey mīr-i mükerrerem pāyān
- 31 Ĥār-ı āzārdan Allāh ide zātuñ maħfuz
Olasın gül gibi gül-zār-ı cihānda ħandān
- 32 'Ömrüñi devletüñi dā'im ide Ĥazret-i Ĥaċċ
İki 'ālemde saña vire mezāduñ Yezdān

-8-

Kaşide-i Bahār Der Medh-i Sinān Beg*Fe ʿlātūn Fe ʿlātūn Fe ʿlātūn Fe ʿlūn*

- 1 Dün gice olmuş idüm küşe-i gül-şende mekîn
Niçe gül-şen aña reşk eyler idi ʿadn-ı berîn
- 2 Leb-i cüy üzre kim haṭṭ-ı leb-i yār-şıfat
Şafha-yı gül-şene kâfi idi zîb ü tezyîn
- 3 Yâsemen şâhı ki yir yir şuya ṭayanmış ola
Süre-i Kevşere eyler el urup san ki yemîn
- 4 Âhir elden gider iş bu leb-i cüy u gül-zâr
Eyleñüz zevk ü şafâ elde iken fırsat-ı hîn
- 5 Bâğa ferverd yiter gül-şen-i dehre nite kim
Ser-be-ser zîb yiter şimdi meh-i ferverdîn
- 6 Bâreka'llâh ne güzel demlere irdük bu zamân
Oldı havrâsı hemân cennet idi rû-yı zemîn
- 7 Her giyeh şekl-i elif kaṭre-i şeb-nem nokṭa
Zevk ya ʿnî bir iken şimdi on oldu taʿyîn
- 8 Ne çemen şunʿ-ı Hudâ şaldı yire sebz bisâṭ
Her bahârıyla şecer çâder-i bâlâ vü güzîn
- 9 Küşe küşe çağırur bülbül-i gül-zâr-ı hezâr
Gitme gül-şenden ırak hây şakın hây şakın
- 10 Göricek bâğı bu resme katı oldum mağrūr
Şâdîlik eylemege başladı kalb-i ğam-ğîn
- 11 Anda bir mürğ-ı hoş-elhân işitdüm nâ-gâh
Giceden şubha dek eyledi feryâd u enîn
- 12 Niçe feryâd-ı ferîd ü niçe efgân-ı bülend
ʿÂşıkâne niçe nâle niçe âvâz-ı hazîn
- 13 Didüm ey mürğ-ı hoş-elhân beyân eyle baña
Niye kılduñ ʿacebâ böyle enîn ile hanîn

- 14 Ta‘n-i ā‘dā mı ‘aceb yoḥsa ḥasūd itdi ḥased
Cānuña bunca cefā kıldı mı eflāk-i berīn
- 15 Hicr-i cānān ile nalān mısın ey mürğ-ı ğarīb
Hem-demüf yok mı seni böyle kim itdi ğam-ğīn
- 16 Göñlüñe yoḥsa gelür bāğa ḥazān irecegi
Yoḥsa olmadı mı cānuñ ğam-ı cānāndan emīn
- 17 Bu tereddüdde iken mülhem-i ğā‘ib nā-gāh
Bülbül-i cāna ḥiṭāb itdi didi ey miskīn
- 18 Ğayre şormaḳ ne ‘aceb kendüñe gör n’eylediler
Bir iki müfsīd ü bed-kār ü bed-endiş hemīn
- 19 İftirā taşı ile şişe-i ‘ırzuñ şıdılar
Gıtdi yüz řuyı sevinmekde ‘adū-yı bī-dīn
- 20 Uğraduñ bir şurı bühtāna yařuñ aḳmaḳda
Yiridür ğarḳ ola ger baḥr-ı siriřküñde zemīn
- 21 Di yūri ḥālūfi ol řāḥib-i cūd ü kereme
Ola kim merḥamet ide ḳomaya böyle ḥazīn
- 22 Müşfik ü ehl-i saḥā ya‘ni Sinān Beg kim anuñ
Menba‘-ı ceş-i İlāh dergehidür ḥıřn-ı ḥařīn
- 23 Umarın bunu revā görmeye kim ehl-i hüner
Pāy-māl ola zamānında olup ḳahra ḳarīn
- 24 Dest-ğır ola ayaḳda ḳomaya řefḳat ide
Saña Allāh rızasıyçün ola şimdi mu‘īn
- 25 Zūlmet-i ğamda Ziyā‘iyi melül eylemeye
Bezı ide āb-ı ḥayāt-ı keremin aña hemīn
- 26 Yā İlāhī dilerin göñli murādın viresin
İki ‘ālemde anuñ diyelüm āmīn āmīn

-9-

Kaşide-i Seng-istān

Fe ʿlātūn Fe ʿlātūn Fe ʿlātūn Fe ʿlūn

- 1 Nā-gehān ʿālem-i ʿiṣretde iken zevkde iken
Sīm-sīmāları gül-şende kenār eyler iken
- 2 Rūzgār atdı beni sāhil-i bahra nā-gāh
Gel difūz böyle belā çekdi mi bir ehl-i sūhan
- 3 Bir ulu taşda yüce kalʿada diz-dār-ı felek
Beni ḥabs itdi günāhum ne belādur bilmen
- 4 Seng-dil bir şanemüñ derdini çekmek gibidür
Böyle bir seng-i siyāh üzre tutmak mesken
- 5 Bīsūtūn üzre hemān Kūh-ken oldum güyā
Cān-ı Şīrinden uşandurdı beni çerḥ-i kühen
- 6 Meskenet meskeninüñ sākini oldum ammā
Beni taḥrīk iden āyā ne hevādur başdan
- 7 Şāhin-i ṭabʿ-ı bülendüm yine pervāz itsün
Kendüm uçuramaz isem şimdi eger taşlardan
- 8 Geh taşı başa gehī başumı taşā ururın
Yaʿni dīvāne-mişāl oldu göñül derdinden
- 9 Dōstlar kaldı taş altında benüm iki elüm
Dest-gır ola meger seng-i siyāhı yaradan
- 10 Beni acufi ki cihān başuma zindān olmuş
Kanı ol seyr-i şahāri kanı gül-geşt-i çemen
- 11 Böyle bir teng mekāna n'ite kim kalb-i ḥasīs
Beni dil-teng iden ey çerḥ-i felek sensin sen
- 12 Cāmiʿ-i çerḥe hemān minber-i kudretdür bu
Şimdi üstine çıkup tut ki ḥaṭīb oldum ben
- 13 Cānuma āteş-i ğam düşdi dutuşdum cānā
ʿAceb olmaz eger āteş çıka katı taşdan

- 14 Taşda meskenden iften katı şikâyet kıluruz
N'idelüm başumuza pârelenür anca mihen
- 15 Bir ulu taşı mezârumda nişân eyleyesiz
Döstlar bunda ölürsem elem-i ğurbetden
- 16 Bir Hudâyi kayalardur ki Hudâ ide halâş
Şâhin-i tab'umu bu yirde yuva tutmağdan
- 17 Âdem olan hele cennetden ider mi nefret
Seng-i ta'n ursa yiridür baña yârân-ı vağan
- 18 Ger cenâzem çıkarup defnüme kaşd eyleyeler
Korğum oldur ki ilişe kala taşlarda kefen
- 19 Çâr erkânı haşar-nâk iki yanı uçurum
Şar' u erkânı budur kim gide âdem erken
- 20 Lâle-veş rızkuñı taşdan çıkar olma dil-teng
Dağ-ı ğam var ise sineñde Ziyâ'î katlan
- 21 Dağ u taşı yaradan Tañrıdan oldur maqşüd
Çıkam âhir buradan bād-ı şabâ gibi esen

-10-

Kaşide-i Hasb-i Hâl Der Medh-i Hasan Beg

Fe ʿlātün Mefâ ʿlün Fe ʿlün

- 1 Cân ezel düşmiş idi seyl-âbâ
Rüzgâr atdı şimdi girdäba
- 2 Rismân-ı ümîd ele girmez
Bir sebep yok el ire âsiyâba
- 3 Şevk gelmez karañu göñlüme hiç
Derdüm artar çıkınca meh-tâba
- 4 Dest-i miñnetde ten kemân oldu
Cân nişân oldu tîr-i pür-tâba

- 5 H^vāb-ı ğafletde geçdi ‘ömr henüz
Varmadum rāhat ile ben h^vāba
- 6 Zehr-i kahrı şunar bu dehr-i denī
Teşne-dil mā’il olsa cüllāba
- 7 La‘l-i dil-ber taḥassüriyle bu dem
Gözyaşı döndi şimdi h^un-āba
- 8 İñledüp ağladup yaşum akıdup
Beni döndürdi çerḥ dölāba
- 9 Ten miḥnetde cān u dil lerzān
Beñzedi fi’l-ḥaḳīka sīm-āba
- 10 Şöyleyem bakmağa yüzüm yokdur
Rū-yı yārāna vech-i aşḥāba
- 11 Bāġ-ı ‘ālemde her dem ağlar iken
Döndi ‘aynıyla eşk ‘unnāba
- 12 Pister-i ḥāki ideli me’vā
Bağmazam cāme-h^vāb-ı sincāba
- 13 Teşnedür dil zülāl-i şefkatüñe
Bizi ḥaml itme degme sīrāba
- 14 Raḥmet itsün Raḥīm o merḥūma
Ki ider pend-i böyle aḥbāba
“Devlet istersen arḳa vir arḳa
Bir ulu āsitāna bir bāba
Ka‘beye virmeseydi arḳasını
Kimse baş egmez idi miḥrāba”
- 15 Dil işidüp bu pend-i maṭbu‘ı
İlticā kıldı zıll-ı Vehhāba
- 16 Ya‘ni muḥsin Ḥasan Beg ki müdām
İder iḥsānı şeyḥ ile şāba

- 17 Mālik itdi anı Hudā-yı kadir
Mülk-i dārāt u dār u dārāba
- 18 Lā-cerem olmadı bu mülk naşib
Cem ü Cemşid ü Sām u Sührāba
- 19 Göñli alçaq şu gibi kadri yüce
Meyli yok zerre kibr ü i'cāba
- 20 Hāk-i pâyında bulunur kıymet
Var ümüdüm bu gevher-i nāba
- 21 N'ola nazmum begense meyl eyler
Kāmil olan kemāl-i kām-yāba
- 22 Fi'l-ḥaḳīka selāset-i nazmum
Beñzer ol pāk aḳup giden āba
- 23 'Avn-i 'aynufla ey emir-i kelām
Naẓar eyle bu nazm-i nā-yāba
- 24 Kākül-i zülfi medḥ ider çoḳdur
Beni beñzetme degme mü-tāba
- 25 Niçe kez deldi baḡrumı ḡam-ı derd
Nazmum uyınca dürr-i hoş-āba
- 26 Şevke gāhī gelür Žiyā'ı gönül
Beñzedi zulmet içre şeb-tāba
- 27 İtsün ol mır için du'ā dil ü cān
Yüz urup bāb-ı rabb-ı erbāba
- 28 Eyledükçe 'aṭā vü luṭfi zuhūr
Maẓhar olsun 'aṭā-yı Tevvāba

-11-

Kaşide-i Hâne-i Virâne

Fâ 'îlâtün Fâ 'îlâtün Fâ 'îlâtün Fâ 'îlün

- 1 Meskenüm oldu dirîğâ bir 'aceb miñnet yiri
Hâne-i virâneye koydı felek ben çakeri
- 2 Hâne-i virâne-i kalbüm midür yâ meskenüm
Zâhirâ yoħsa kazâ-yı âsumân-ı mazharî
- 3 Beyt-i şî'ri böyle nâ-sâz olmasun bir şâ'irüñ
Yoħsa Beytu'llâh haħķı dünyede ҡalmaz yiri
- 4 Bir fenâ kâşanedür ammâ o da mülküm degül
Gerçi yoķdur hânenüñ 'âlemde bundan bed-teri
- 5 Ƙâmetüm yay olsa toķınmam kiriş ağacına
Ok gibi toğrulsam ammâ şorma hiç derd-i seri
- 6 Ƙaşr-ı Ƙayserdür aña nişbet Ebü Derdâ evi
Böyle ev yapılmamışdur devr-i Âdemden beri
- 7 Aflamaz hâlüm meger hem-hânem olan 'ankebüd
Ol benümle yelde yağmurda çeker miñnetleri
- 8 Anı üstâd-ı fenâ hayli muşanna' eylemiş
Biñsekizyüz revzeni var ikiyüz elli deri
- 9 Şöyle evdür mâl-ı meyyîtden mezâd olınsa ger
Bir pula teklîf olınsa kimse olmaz müşteri
- 10 Var ise eyler temâşâ çekdüğüm zaħmetleri
Tahtadan başın çıkarmış yekserinüñ ekseri
- 11 Ƙorķarın çâh-ı cehennemdür temâşâ eylesek
Evdeki mâr u çiyân u 'akreb olmuş bir çeri
- 12 Ol ķadar evde yakışsun bu evüñ mi'mârı çün
İhtiyâr itmiş degül yapmakda tarz-ı âheri

- 13 Cā-be-cā çekmiş müşebbek zarların²⁵⁹ bir ‘ankebūd
Perde-dārumdur benem iklīm-i fakruñ serveri
- 14 Dem-be-dem derd ü belādan dürlü şüret gösterür
Cā-be-cā dökmiş suyu āyine-i İskenderi
- 15 Raht-ı fülk-i Nūh ile hem-‘aşrdur her tahtası
Cerr idüpdür anı ‘Ūc İbn-i ‘Unuğdan dülgeri
- 16 Tahtalar feryād ider şarşar der ü divānı hep
Rüzgāruñ her kaçan dokınsa bād-ı şarşarı
- 17 Ocağa yansun odun bāzāra gelmez bir gice
Rahtını yaqsam gerekdür gör belā-yı digeri
- 18 Her tarafından yel nüfuz itdükte āteş-dāndan
Dağıdur külliyyet ile cem‘ olan hākisteri
- 19 Müslümānlar n’eyleyem mānend-i destār-ı Yehūd
Kahtrelerden cā-be-cā dülbendüm olmuşdur şarı
- 20 Dem-be-dem ağladuğum bu kim duhān-ı bi-amān
Göz göre nergis gibi bi-nür ider çeşm-i teri
- 21 Gāh eve girdükçe bakup gülerin bi-ihtiyār
Hep düttün derdünden ağlar görsem oğlancıkları
- 22 Hāzret-i Ya‘kūba döndüm meskenüm Beytū’l-hāzen
Gözsüz eyler korqarın āhır felek ben çakeri
- 23 Āteşi yel dağıdur şu kaynağıdur toprağı
Çār ‘unşur mecmu‘ıdur fi’l-hākikā her yiri
- 24 Fi’l-meşel ser-çeşmedür divārinuñ her bir taşu
Sine dögmek kaşd eyler galibā her mermeri
- 25 Perdesi açık vilāyet ehline beñizer hemān
Perdesin yıllar harāb itmiş açılmış her yiri

²⁵⁹ Zarların: Divān’da “zarlar”

- 26 Fareler yir yir deliklerden çıkarmış başını
Şan temâşâ idüp istihzâ ider ben aḥkârı
- 27 Fareler çün pâreler olanca esbâbum meded
Bir kedi yok mı ki görsün ḥayfumu gelsün beri
- 28 Ḥānenüfî bağı delinmiş şaḥmañuz şūrâḥ-ı müş
Yâ dehendür itmege şekvâ ya miḥnet sâğarı
- 29 Tozlıdır dīvârı ammâ yil eserse gör tozu
Ḥānenüfî sakfin yıķarsa gör belâ-yı ekberi
- 30 Ebr-i miḥnetdür duḥānı iş bu miḥnet-ḥānenüfî
Āteşinüfî her şerârı bir nuḥûset aḥteri
- 31 Zāhidâ sen de kömür çiyner deli şanma beni
Bilürin küllî cehennem aḥkerîdür aḥkerî
- 32 Mezbeyleyle ev önün toldurdılar hem-sâyeler
Mezbele gibi gedik olsun İlähî yirleri
- 33 Ey Ziyâ'î kalb-i fâsık gibi zulmetdür içi
Taşra çık görmek dilerseñi âfitâb-ı ḥâveri

MUSAMMATLAR

TERKİB-BEND²⁶⁰

-1-

Fe ʿlātün Meḡā ʿlün Fe ʿlün

1

- 1 Ey dirîğā bu ʿālem-i fānī
Ağladur her dem ehl-i ʿirfānı
- 2 Kişi kaşr-ı ümīde çıkmış iken
Ān-ı vāhidde ol yaqar anı
- 3 Niçesi rāhat u şafāda iken
Toldı ey vādan āhır eyvāmı
- 4 Koyalum ġayrı ʿayn-ı ʿibretle
Hele seyr eyle şimdi insānı
- 5 Birbirine zirih gibi koyulup
Geçirür ceng ile bu devrānı
- 6 Hüner ehline bî-hünerler hep
Āşikār itdi baʿzı pinhānı
- 7 Nākısuʾl-ʿaqlı kāmil aḡlarlar
Zann iderler kemāl noḡsānı
- 8 Tōğrılar oq gibi yabana düşüp
Egriler tıtdı şimdi meydānı
- 9 Tōğrusı niçe tōğru egri çıkar
Niçe cānı ḡalāş ider cānı
- 10 Emr ber-ʿaks olup cihān içre
Tōğrılar qalmadı zamān içre

²⁶⁰ Divān'da "Terci" yazılmış.

2

- 1 Şüm ʔali^cden ideyin her gāh
Bülbül-āsā hezār nāle vü āh
- 2 Gördi hālüm harāb mātem için
Kara geydi meger ki baht-ı siyāh
- 3 Geçdi ʔömrüm belā vü zilletde
Tūtalum mülk-i nazma oldum şah
- 4 Ma^crifetden cihānda fā^ʔide yok
Raḥmet itmezse āḥiretde Allāh
- 5 Nef^c görmem kemālden ammā
Ba^czı yārānı görürin her gāh
- 6 ʔālib olsam eger ki cāha fakīr
Vāki^c olur yolumda bir ulu çāh
- 7 Dirlük itsem ricā beni bu felek
Dirlügümden uşandurur nā-gāh
- 8 Olmasun hīç kimse bencileyin
Böyle bed-baht u ^cāciz ü güm-rāh
- 9 Der-i bahtum güşāde olmayorur
Fetḥ-i bāb ile yā Kerīm Allāh
- 10 Senden olmazsa bir ^cināyet eger
Bād-ı miḥnet vücüd dalın eger

3

- 1 Hālüm i^clām için benüm her ān
Cā-be-cā çāk cāmum oldu hemān
- 2 Çıkmağıyçün yā dūd-ı süz-ı derün
Revzen açıldı yer yer oldu ^ciyān
- 3 Yā belā tıḡi çāk kılduḡına
Zāhirüm bāḥnumdan oldu nişān

- 4 Kudreti geh alka ıa gide
Za'fdan a'ılanur tenümdaki cân
- 5 Ta'n-ı ervâhdan hicâb kılup
Ma'bes-i tende yahûd oldu nihân
- 6 Kamı ol gün ki mihr-i lu'f-ı La'îf
Şeb-i zilletde iken ola 'ıyân
- 7 Kalmış iki elüm taş altında
Dest-gır ola rahmet-i Rahmân
- 8 Kaldum ayakda dest-gırüm yok
Başda ise belâ-yı bî-pâyân
- 9 Bir görünmez belâya düşdüm ben
Hakdan olur olursa bir dermân
- 10 Ey viren âfitâb u mâha ziyâ
Zulmet-i ğamdan eyle cânı rehâ

4

- 1 Ey göñül fâriğ ol şikâyetden
Ne beter hâşılı asâvetden
- 2 Bir dem olmaz mı sâkı-i rahmet
Mest ide cânı râh-ı râhatdan
- 3 Ne kadar kim muadder itdi ader
İrişür herkese oıtmadan
- 4 Ne bilürsin ezel güninde saña
Ne naşib oldu rız u ni'metden
- 5 Tıtalum anca mülke mâliksin
Devlet ü 'izzet ü sa'âdetden
- 6 'Âkıbet bu cihân-ı fânide
Haberün yok mı yo'hsa rıhletden
- 7 Gözüñ aç büstân-ı 'âlemde
Nergis-âsâ bu h'âb -ı ğafletden

8 Saña yetmez mi ey göñül bürhân
 Äyet-i küllü men 'aleyhâ fân

5

- 1 Ey göñül gel berü du'â eyle
 Hâzret-i Hâlika nidâ eyle
- 2 Kendü lutfuñdan ey Hudâ-yı Kerîm
 Sen göñül derdine devâ eyle
- 3 Kendü dârü'ş-şifâ-yı 'avnüñden
 Cân-ı bîmârı pür-şafâ eyle
- 4 Eyle dermândeyem baña dermân
 Derd-mendem baña şifâ eyle
- 5 Câmı yâd eyle rahmetüñle meded
 Dili lutfuñla âşinâ eyle
- 6 Qalbüm âyînesin mücellâ kıl
 Jeng-i endüñü bir yaña eyle
- 7 Ben gedâyı kemâl-i lutfuñdan
 Mülk-i cennetde pâdişâ eyle
- 8 Beni ahvâl-i rüz-ı maşşerden
 Yâ İlahî meded rehâ eyle
- 9 Qaldı kuluñ Ziyâ'î zulmetde
 Dil ü cânını pür-ziyâ eyle
- 10 Mihr ü mâhuñ ziyâsı sendendür
 Derd-mendüñ devâsı sendendür

TERCİ^c-BEND

-1-

Meḡā ʿlūn Meḡā ʿlūn Meḡā ʿlūn Meḡā ʿlūn

1

- 1 Diyār-ı ğurbete düşdüm ğam u derd oldı yārānum
Bu fānı ʿālem içre ne serāyūm var ne dükkānum
- 2 Mekīn olmaĝa aşla bir mekānda yoĝdur imkānum
İriŝdi anca dürlü devlete emsālūm aĝrānum
- 3 Benüm ser-pençe-i muĝtelle çāk oldı girībānum
Uşandum ŝatlu cānumdan benüm ey māh-ı tībānum
- 4 Hıŝāb olmaĝ ne mümkindür benüm derd-i firāvānum
Benüm derdüm baña kāfidür ey pākīze dāmānum
- 5 Gözüme karŝu her nā-ehle uyma sen de sulṫānum
Koŝlama her pelīd ile benüm serv-i ħurāmānum
- 6 Ķalursa böyle derd-i ʿaŝĝ ile ħāl-i perīŝānum
Helāk olur belā vādīlerinde cism-i ʿuryānum
- 7 Gelürseñi öldüğümde ĝabrüm üstine benüm cānum
Muĝadderdür iŝitmeñi cān ĝulaĝıyla bu eĝānum
- 8 Revā mıdur gidem zūlm ile boynuñda ĝala ĝanum
Umarken luṫfuñu iĝsānuñu devletlü sulṫānum

2

- 1 Gezerken gül-şen-i ʿālemde ser-gerdān u āvāre
Dil-i āvāre düşdi şimdi sen yār-ı cefā-kāra
- 2 Nedür māhiyyetüñi ħiç görmedüm bu resme meh-pāre
Kimüñi cānısın ey rüĝ-ı mücessem başla ĝüftāra
- 3 Ne bāĝuñ servisisin gel ŝaluñ nāz ile reftāra
Hezārān işve ile ŝalnup geldükçe gül-zāra

- 4 Esirge şefkatüñden bir nazâr kı1 ben sıyeh-kāra
Ya derdüñden helāk oldum ya eyle baña bir çāre
- 5 Senüñ vaşluñ olur dermān olursa derd-i bīmāra
Gözüm pür-nem göñül pür-ğam belā çok ʔāli‘üm kara
- 6 İşüm kaldı hemān şimdi kemāl-i luṭf-ı Settāra
Za‘ifem pādişāhum kıyma iñen ben günāh-kāra
- 7 Yazuḳdur zulum ile ʔan eyleme maḳlüm-i nā-çāra
Peşimān olasın itdüklerüñe soñra ālvāre
- 8 Revā mıdur gidem zulum ile boynuñda ʔala ʔanum
Umarken luṭfuñı ihsānuñı devletlü sulṭānum

3

- 1 Cihānda görmemişdür kimse şīrīn lebüñden dād
Kıya baḳışlaruñı derd ehline cānā yeter cellād
- 2 Vefāyı itmesün ben bi-vefāya kimse hiç isnād
Cefā resmini yoḳsa sen mi itdüñ ibtidā icād
- 3 Bu vīrān olası göñlüm ebed olmayorur ābād
Meger sen dest-i luṭfuñla esāsın idesin bünyād
- 4 Hevāña gerçi ey servüm düşen ğamdan degül āzād
Hevā-dār oldum uşta ben de saña herçi-bād-ābād
- 5 Saña ‘āşık olan olmak gerek derd ü ğama mu‘tād
Muṭī‘ olmak gerek cevri-zamāna derdüñe münḳād
- 6 Vücüd ħirmenini ħāşılı itmek gerek ber-bād²⁶¹
Ġamuñla āşinā olan olur ħayr ile āħir yād
- 7 Keserken Bīsütümü derd-i dilden eyleyüp feryād
İşitdüm kim dem-i āħirde Şīrine dimiş Ferhād
- 8 Revā mıdur gidem zulum ile boynuñda ʔala ʔanum
Umarken luṭfuñı ihsānuñı devletlü sulṭānum

²⁶¹ Misram vezni bozuk.

4

- 1 Kūdūret var ziyāde şimdi kalb-i pūr-melālümde
Saña derd-i derūnum dimege yoqdur mecālümde
- 2 Bugün ey āfitābum geldi yaklaşdı zevālümde
Şehādet var şehid olmağa şimdi eşk-i alümde
- 3 Belā budur beni ‘aşkuñ komayur kendü hālümde
Cihān zevk ü şafāda ben günāh ile vebālümde
- 4 Hele başdan çıkar bir gün vücūd-ı pāy-mālüm de
Ser-i zūlfuñ tezekkürdür muhaşşal kıl u kālümde
- 5 Cihānda bundan ayruq fāide yoqdur kemālümde
Saña iller dolaşur muttaşıl ben infişālümde
- 6 İrişen vuşlatuñda ben kemāl-i infi‘ālümde
Göñül miñnetde fikrüm şehr-yār-ı bî-mişālümde
- 7 Ümidüm var hemān luţf-ı Kerīm-i lā-yezālümde
Gice gündüz bu beyt eglencem olmışdur hayālümde
- 8 Revā mıdur gidem zulm ile boynufida qala qanum
Umarken luţfufı ihsānuñı devletlü sulţānum

5

- 1 Vücūdum külliya hākister itdi nār-ı hicrānuñ
Yüzüme gülmedi bir gün senüñ ruhsār-ı handānuñ
- 2 Helāk itdi beni āşüb ile ol çeşm-i fettānuñ
Perişān eyledi ahvālümü zūlf-i perişānuñ
- 3 Benüm ālyla qanum dökdi la‘l-i gevher-efşānuñ
Tutam Hakk kādı olduqda yarın mahşerde dāmānuñ
- 4 Cenāb-ı Hakkā ‘arz idem senüñ zūlf-i firāvānuñ
Benümle lā-cerem söyleşmege olmaya imkānuñ
- 5 Bugün şulh it benümle var iken işlāha dermānuñ
Diger-gün olmadın hālün ‘ikāba düşmedin cānuñ

- 6 Baña çok zulm idersin hep cevābın viresin anuñ
Beni nevmīd kıldı vuşlatuñdan tığ-i bürrānuñ
- 7 Benüm hışm ile bağrum deldi ol peykān-ı müjgānuñ
Cihānda görmedin ben zerre deflü luţfuñ ihsānuñ
- 8 Revā mıdur gidem zulm ile boynuñda kıla kıanum
Umarken luţfuñ ihsānuñ devletlü sulţānum

6

- 1 Cemālūñ bāġı olmazsa cehennemdür baña gül-şen
Ruġuñ ħurşīdini görmezsem olmaz ħātırıum rüşen
- 2 Müjeñsiz çeşmüme ħançer görünür ġonçe-i süsen
Yüzüñ seyr itmesem müjgānum olur çeşmüme süzen
- 3 Baña sensiz olur kendü vücūdum dōstum düşmen
Senüñ űryānunam n'eyler benüm cismümde pīrāhen
- 4 Gül-istāndur baña fikr-i ruġuñla küşe-i külġen
Beni gördükçe miġnetde niçün rahm eylemezsin sen
- 5 Dil-i pākūñ cibilli seng-i ħārādan yahūd āhen
Maķām-ı ħasret olmuşdur dil-i miskīnūme mesken
- 6 Bulursın sen de bir ġün hep baña itdüklerüñ kıatlin
Bugün nār-ı firāķuñla beni sensin helāk iden
- 7 Gidersem bāġ-ı firdevse olup nevmīd vaşluñdan
Gelicek ħālet-i nez'a okuyam iş bu beyti ben
- 8 Revā mıdur gidem zulm ile boynuñda kıla kıanum
Umarken luţfuñ ihsānuñ devletlü sulţānum

7

- 1 Gice meclisde seyr itdüm o māh-ı meclis-ārāyı
Münevver eylemiş ħurşīd-i ruġsārı her arayı
- 2 Unutdurnuş yüce űnvān ile dārāt-ı Dārāyı
İder űaşķ ehline her lahẓada yüz biñ müdārāyı

- 3 Bir özge bezm-i hâş itmiş getürmüş bezme şahbâyı
O şahbâ ile mest itmiş ser-â-ser halk-ı dünyâyı
- 4 Duḥûl itdüm o şâhuñ bezmine ağlayı ağlayı
Düşüp ayağına itdüm vişâlınden temennâyı
- 5 Tehevür itdi baḳdı hışm ile ol mâh-ı hercâyı
Didi cellâd-ı hûn-rîzine ḳatlı eyleñ bu şeydâyı
- 6 Hemân ḳaşd itdi hışm ile çeküp tiğ-i mücellâyı
Ḥayâtumdan ümidüm kesdüm añdum nâm-ı Mevlâyı
- 7 Çekerken ‘âlem-i bâtında bu havfı bu ğavğayı
Uyandum nâ-geh oḳurken bu beyt-i ḥasret-efzâyı
- 8 Revâ mıdur gidem zulm ile boynuñda ḳala ḳanum
Umarken luṭfuñı iḥsânuñı devletlü sultânım

8

- 1 Raḳıbuñ muttasıl şoḥbetde ülfetde meveddetde
Belâ-keş ‘âşıkuñ hayretde ḥasretde ḥasâretde
- 2 Muḥaşşal halk-ı ‘âlem ser-be-ser envâ‘-ı devletde
Benüm ḥâlüm şorarsan şimdi derd-i bî-nihâyetde
- 3 Göñül miḥnetde cân ḥasretde ten dürlü meşakḳatde
Dil ü cân u tene cevruñı elemeler virdi ğâyetde
- 4 Senüñle söyleşem Ḥaḳḳ ḳaḳı olduḳda kıyâmetde
Belâñı ben çekem lâyıḳ mı eller cümle vuşlatda
- 5 Kimi eyvân-ı rif‘atde kimi büstân-ı ‘işretde
Hemân tenhâ benem derdüñ çeken iḳlîm-i ğurbetde
- 6 Düşelden ‘aşkuña günden güne oldum ḳasâvetde
Revâ mı böyle bed-ḥaşlet ola Şâh-ı velâyetde
- 7 Ḳuluñ her biri iḥsânuñ görür devletde ‘izzetde
Döküldi ḳahr ile ḳanum benüm meydân-ı zilletde
- 8 Revâ mıdur gidem zulm ile boynuñda ḳala ḳanum
Umarken luṭfuñı iḥsânuñı devletlü sultânım

9

- 1 Cihānda safa beñzer cevri çok bir bî-vefâ olmaz
Ėamuñ katl eylemez vaşluñdan ise bir ricā olmaz
- 2 Muhaşşal derd-mendüñ hāli hergiz bir yaña olmaz
Hele hercāyî dil-ber sevmeden müşgil belā olmaz
- 3 Seni ammā gören kimdür yüzüñ kim mübtelā olmaz
Cihānda safa beñzer kılları çok pādişā olmaz
- 4 Žiyā'î gibi der-gāhuñda muhliş bir gedā olmaz
Senüñ bir zerre ammā luţfuñ ihsānuñ aña olmaz
- 5 Anı yād eylemezsın hazretüñle āşinā olmaz
Kadimî derd-mendüñdür aña senden devā olmaz
- 6 Tabîb-i cān u dilsin senden ammā bir şifā olmaz
Ümidüm var idi vaşluñdan ammā Ėālibā olmaz
- 7 Hemān öldür beni baña bu dirlikden şafā olmaz
Egerçi zulm ile kıan eylemeñ dañı revā olmaz
- 8 Revā midür gidem zulm ile boynuñda kıala kıanum
Umarken luţfuñı ihsānuñı devletlü sultānum

MU'ASŞER

-1-

Meḡā ʿlūn Meḡā ʿlūn Meḡā ʿlūn Meḡā ʿlūn

1

- 1 Dirîḡā geçdi ʿömr-i nāzenīnüm derd ü miḡnetde
Ne yārān ile şoḡbetde ne iḡvān ile ūlfetde
- 2 Hüner ḡadri bilinmez ḡaldum alḡaḡ bir vilāyetde
Unutdum bildüḡüm daḡı bu ḡilletde bu zilletde
- 3 ʿAcebdür ḡādirem bir beyt-i nazma niḡe müddetde
Felekden midür āyā ḡalduḡum böyle felāketde
- 4 ḡalur mı ḡāliʿ-i şūmum benüm ʿömrā nuḡūsetde
Mezelleilde meşāḡḡatde melāletde melāmetde
- 5 Yazuḡlar baḡa ger ʿömrüm geḡerse böyle ḡurbetde
Geḡī nā-cins ile şoḡbetde geḡ tenḡā ḡasāvetde

2

- 1 Neler ḡördüm seher İḡāḡḡuḡı fezā-yı mümkinātında
Ki zevḡ esbābı māl-ā-māl dehrüḡ şeş-cihātında
- 2 Şafā ehli şalınur ḡül-şen-i cennet şıfātında
Oturmuş ḡarḡ-ı girdāb-ı belā fülk-i necātında
- 3 Şafāda ehli-i ʿaşḡuḡı her biri maḡbūbı ḡātında
Şafādur ser-be-ser maḡbūblar ḡod ḡadd-i zātında
- 4 Hele bī-behre ḡalmuş yok bu ʿömr-i bī-sebātında
Bulup bir kūşe tenḡā zevḡ ider herkes ḡayātında
- 5 Yazuḡlar baḡa ger ʿömrüm geḡerse böyle ḡurbetde
Geḡī nā-cins ile şoḡbetde geḡ tenḡā ḡasāvetde

3

- 1 Şikeste albüme bir gün gelür eskâr gün-â-gün
Benümle başladı ceng ü cedele ali^c-i meftün
- 2 Didüm ey ara bahtum n'oldı olmışsun ara mağbün
Didi bilmez misin kim dün-perverdür ezel gerdün
- 3 İderken arbede bahtumla ben hâl ise diger-gün
Tesellî buldı albüm ışsa-yı aysı añup ol gün
- 4 Meger şahrâda bir gün kendü hâlin fikr idüp mağzün
Gezerken vahşî âhûlarla şahrâda dimiş Mecnün
- 5 Yazuqlar baña ger ömrüm geçerse böyle ğurbetde
Gehî nâ-cins ile şöhetde geh tenhâ asâvetde

4

- 1 Žiyâ'î zulmet-i ğamda ne ara günlere aldum
Döküldi yüz şuyı ben câm-ı nâmüsü yire aldum
- 2 Götürdüm kendümi deryâ-yı derd ü miñnete şaldum
Hâlâş olmak ne mümkindür belâ girdâbına aldum
- 3 Der-i maqsüd ümîdiyle dirîĝâ baĝrumı deldüm
Aceb-vâr yollara düşdüm aceb şahrâlara geldüm
- 4 Şafâsından cihânuñ bi'z-zarûrî cümle vaz geldüm
Tehî destem ne dünyâdan ne uqbâdan murâd aldum
- 5 Yazuqlar baña ger ömrüm geçerse böyle ğurbetde
Gehî nâ-cins ile şöhetde geh tenhâ asâvetde

MÜSEDDES

-1-

Müseddes-i Maṭla^c-ı Piri Çelebi

Fe ʿlātün Meḫā ʿlün Fe ʿlün

1

- 1 Dökülüp ḫāk-i zilletle külümüz
Qalmasa elde aqçemiz pulumuz
- 2 Olmasa miḫnete taḫammülümüz
Ursalar âteşe tecemmülümüz
- 3 Göge şavursalar eger külümüz
Ḥazret-i Ḥaqqadur tevekkülümüz

2

- 1 Dutuşup derd ile vücüdüm eger
Yansa nâr-ı belâda ser-tâ-ser
- 2 Kara topraqda bu ten-i lâğar
Olsa külliyyet ile ḫākister
- 3 Göge şavursalar eger külümüz
Ḥazret-i Ḥaqqadur tevekkülümüz

3

- 1 Yele virse hevâ qarârumuzı
Kara toprağa qarşa varumuzı
- 2 Eşkiyâ çığnese mezârumuzı
Tağıdur tağlara ğubârumuzı
- 3 Göge şavursalar eger külümüz
Ḥazret-i Ḥaqqadur tevekkülümüz

4

- 1 Sábıķān-ı Őerf-i Aĥmed-i Muĥtār
Çünkü Mansūrı eyledi ber-dār
- 2 Yaķmaĥa ķaŐd idince āĥir-i ķār
İŞidüp söylemiş o Őeyĥ-i kibār
- 3 Gōge Őavursalar eger ķulūmūz
Ĥazret-i Ĥaķķadur tevekkulūmūz

5

- 1 Ey Őiyā'ı sen itme tedbiri
Var gōzet muķteżā-yı taķdiri
- 2 Nażm idüp bu kelām-ı dil-giri
Gör ne dir tekye-i hüner piri
- 3 Gōge Őavursalar eger ķulūmūz
Ĥazret-i Ĥaķķadur tevekkulūmūz

MUHAMMESLER

-1-

Muhammes-i Ğazel-i Vuşūlî Beg

Mefâ Ğlün Mefâ Ğlün Mefâ Ğlün Mefâ Ğlün

1

- 1 İlahî şefkatünden sen dil-i dil-dāra şefkat vir
- 2 Hübîr olmağa bu derd-i derūnumdan ferāset vir
- 3 Dil-i pākine ilhām eyle āşār-ı maḥabbet vir
- 4 “Maḥabbetden İlahî ol meh-i nā-mihre ḥālet vir
- 5 Beni yaqdı aña da zerre deflü bir ḥarāret vir”

2

- 1 İlahî bu vücūdum cūbbesini çāk çāk eyle
- 2 Ya ğarķ-āb it ya pür-süz it ya berbād it ya ḥāk eyle
- 3 Ya dermān eyle derde ḥaşre dek ya derd-nāk eyle
- 4 “Ya vaşl ile sevindür ya firāk ile helāk eyle
- 5 Yaḥūd şevķ ile gönlüñe anuñ daḥı maḥabbet vir”

3

- 1 Dil-i şeydāya pertev şalmaz ol ḥurşid-i raḥşānum
- 2 Güzer kılmaz maḥabbet bezmine ol şem‘-i tābānum
- 3 Yanup yaķılmaķ ister meclisinde cān-ı sūzānum
- 4 “Cemāl-i şem‘ine pervāne-veş yā Rabb ya yaķ cānum
- 5 Ya inşāfa getir anı ya baña şabr u tākāt vir”

4

- 1 Kemān ebrūlaruñ derdiyle māned-i hilāl oldum
- 2 N’ola başdan çıkarsam rāh-ı ğamda pāy-māl oldum
- 3 Ğarib ü bî-kes ü āvāre vü şūrīde-ḥāl oldum
- 4 “Belā-yı ‘aşķı çekmekden hele ben bî-mecāl oldum
- 5 Bu bir bār-ı girāndur sen hemān yā Rabbi kuvvet vir”

5

- 1 Ziyâ'î gibi bir mehcûra zulm ile uzatma el
- 2 Ümidi var vuşul-i vaşl-ı dil-berden hüşüsâ gel
- 3 Bu gün şabr eyle hâl aıla şitâbuñ aşlı var vaz gel
- 4 “Vuşulî dest-i hicrândan halâş olsun hele evvel
- 5 Kerem kıl ey ecel bir lahza ârâm ile mühlet vir”

-2-

Muhammes-i Ğazel-i Emri Çelebi

Fâ Ğlâtün Fâ Ğlâtün Fâ Ğlâtün Fâ Ğlün

1

- 1 Zâhide küyuñ unutturdu behiştüñ meskenin
- 2 Hâşılı virdüñ hevâya şabr-ı ‘âşık hürmenin
- 3 Şiven ile arturursın ‘andelibüñ şivenin
- 4 “Vaz^c idelden bâğ-bân-ı şun^c hüşnüñ²⁶² gül-şenin
- 5 Hâr-ı ğayret güllerüñ şad-pâre kılmışdur tenin”

2

- 1 ‘Âşık olan cân virür ol mâh-ı ruhsâr üstine
- 2 Muttaşıl tañ mı düşerse derd-i düş-vâr üstine
- 3 Şevk-i rüyüñla düşer pervâneler nâr üstine
- 4 “Gül ğam-ı haddüñle düşmiş hançer-i hâr üstine
- 5 Gül-şen içre kan bulaşık buldılar pîrahenin”

3

- 1 Bu ne hikmetdür ki Bârî nür u zulmet halk ider
- 2 Bu ne kudretdür ki ‘âlem zulmet iken ser-be-ser
- 3 Kâinâta nür bahş olmağa nâ-geh gün toğar
- 4 “Gün toğar şanmañ melâik hâne-i çerhüñ seher
- 5 Âfitâbı hüşnüñe karşı açarlar revzenin”

²⁶² Emri Divânı'nda “haddün” Yekta Saraç. (1991): *Emri ve Divânı*. İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul

4

- 1 H̄asret-i h̄addüfile gitdi dün gice benden sürür
- 2 Derd-i dilden āh idüp oldum ziyāde bī-ḥuzūr
- 3 Kıldı āhum şarşar-ı çerḥ-i mu'allādan 'ubūr
- 4 "Gördi kaşr-ı dehrde²⁶³ āhum yelinden söyünür
- 5 Eyledi hāle çerāğ-ı māha perde dāmenin"

5

- 1 H̄asret-i Şīrīn ile kūh-sāra 'azm itdi seher
- 2 Yād idüp derd-i derūnın dilden āh itdi meger
- 3 Āhı bünyādı serāy-ı 'āleme virdi zarar
- 4 "Gördi kim her dem sūtūn-ı ḥāne sūzından²⁶⁴ yanar
- 5 Bīsūtūn itdi varup Ferhād-ı miskīn meskenin"

6

- 1 Eşk-i çeşmüm 'aks-i la'l-i dil-sitāndan sürḥ olur
- 2 Sīnede kalb-i ḥazīnüm daḥı andan sürḥ olur
- 3 Dilde peykān-ı müjeñ dirseñ ki kıandan sürḥ olur
- 4 "Şanma kim peykān-ı gamzeñ dilde kıandan sürḥ olur
- 5 Āteş-i ğam tābıdur anuñ kıazardan temrenin"

7

- 1 Subḥ-dem derd-i firāk-ı yār ile āh eylesek
- 2 Āh-ı mazlūmānedür 'arşa güzār itmek gerek
- 3 Ğā'ib olur güyyiā andan firār eyler melek
- 4 "Şaḥıma encüm tūr-i āh-ı Emri²⁶⁵ vehminden felek
- 5 Bile yatur gice egninden çıkarmaz cevşenin"

²⁶³ Saraç. (1991): "çerhde"

²⁶⁴ Saraç. (1991): "āhından"

²⁶⁵ Saraç. (1991): "tığ u tır-i Emri"

-3-

Muhammes-i Ğazel-i Bâki Efendi*Meġâ Ğlün Fe Ğlātün Meġâ Ğlün Fe Ğlün*

1

- 1 Şarāb mey-gede içre müdām alınmaġda
- 2 Ğarāmī-ves ġadeġ el içinde tutulmaġda²⁶⁶
- 3 Sebūya ġulb taġıldı oturdu alçaġda
- 4 "Metā^c-ı bāde-i ġül-reng Şimdi ayakda
- 5 ĞumāŐ-ı zühd ü riyā Őurmayup Őatılmaġda"

2

- 1 Çü bahr-ı ġamda buluŐduġ ^cadū-yı ġuŐŐa ile
- 2 Şarāb-ı peyki bu deryāda gönderilse dile
- 3 Çü rüzġār virür fülk-i ^cömri bunda yile
- 4 "Kenār-ı ^cayş u Őafāya geçilse Őolmuş ile²⁶⁷
- 5 Yine pür olsa mey-i ġoŐ-ġüvār zevraġda"

3

- 1 Çü muġtesīb mey içürmez bize zebānī degül
- 2 Nihānī içelüm anı hele ^ciyānī degül
- 3 Dil uzradur bize Őōfī velī zebānī degül
- 4 "Şarābı zevraġ ile içmenüñ zamānı degül
- 5 Efendi keŐtīyi kāġıdda Şuyı zevraġda²⁶⁸"

4

- 1 Göñülde sūz-ı nihānīyle ġaynayup vā^ciz
- 2 Hevāya jāle-i ġül gibi Őıçrayup vā^ciz
- 3 Çün oldı mey-mün uyanup vā^ciz
- 4 "Behişt Őevġına Őādilik eyleyüp vā^ciz

²⁶⁶ Misrān vezni bozuk²⁶⁷ Küçük. (1994: 375) Ziyā'ı Divānı'nda "safā geçilse"²⁶⁸ Küçük. (1994: 375) "bardakda"

5 Miyān-ı meclise atıldı yek mu'allakda"

5

1 Şarābı sāğar ile şun berü gel ey sāki
 2 Gör imdi bezm-i cihānda niç'oldı 'uşşākı
 3 Ziyā'ı tiğ-i zebān ile tıtdı āfākı
 4 "Semend-i şab'a süvār oldı 'azm ider Bāķi
 5 Belāğat ehline yā Hū göñüller alçakda"

-4-

Muhammes-i Ğazel-i Bāķi Efendi

Meḡā ṡlūn Meḡā ṡlūn Meḡā ṡlūn Meḡā ṡlūn

1

1 Faķir itdi beni iķlīm-i derde ġam emir itdi
 2 Sürürüm var ki server eyledi şāhib-serir itdi
 3 Süleymānlar zebūn idüp ne Āşafılar eşir itdi
 4 "Şarāb-ı bezm-i ġam zevķin ne mir ü ne vezir itdi
 5 Anuñ keyfiyyetin benden su'āl eyleñ faķir itdi"

2

1 Cihānda 'āķil oldur kim ola 'aşķ ile dīvāne
 2 İçüp bezm-i maḡabbet bādesinden ola mestāne
 3 Hādīs-i 'aşķı ey şōfi şaķın şanma bir efsāne
 4 "Şaçıldı cür'a-yı cām-ı maḡabbet bāğ-ı Rıdḡāna
 5 Şuyın Kevşer nebātın ney-şeker ḡākin 'abir itdi"

3

1 Ne ġāfildür şular kim kār-ı 'ālemden ḡazer kılmaz
 2 İrür seyl-i fenā nā-geh gelüp kimse ḡaber kılmaz
 3 Maḡabbet kaşrını dīvānedür şol kim ki her kılmaz

- 4 “Binā-yı ‘aşka tūfān-ı havādiş kār-ger kılmaz²⁶⁹
 5 Esāsın gūyiyā bennā-yı Kudret kār-gır itdi”

4

- 1 Menāl-i kıddümi bād-ı fenā ditretti hem çü teb
 2 Gelür cān ağızuma ol dem ol yār ile leb-ber-leb
 3 Derün-ı dilden olunca seher virdüm budur her şeb
 4 “Cevānlık ‘alemi gitdi ne vaqtin tođrılām yā Rab
 5 Egildüm bār-ı ‘aşk-ı yār kıddüm bükdi pır itdi”

5

- 1 Gül umarken Ziyā’ı gibi kıaldı ayağum gilde
 2 Dirigā gitmedi kıaldı belā vü derd ü ğam dilde
 3 Mezellet şimdi ‘aşk ehlinde devlet şimdi cāhilde
 4 “Ne ğam endiše-i zilletden ey Bākı bu menzilde
 5 Hidāyet reh-beri luğfin aña kim dest-gır itdi”

²⁶⁹ Küçük. (1994: 425) kılmaz: “olmaz”

GAZELLER

-ELİF-

-1-

Mefâ İlün Mefâ İlün Mefâ İlün Mefâ İlün

- 1 Şalup dil zevrakını ma'rifet deryāsına cānā
Didüm 'aşk ile Bismi'llāhi mecrāhā ve mürsāhā
- 2 Göñül kim cūşa geldi teşne-i feyz-i maḥabbetden
Tıalazlandı nesīm-i rahmet-i Raḥmān ile deryā
- 3 Gelüñ feth eyleñ ey erbāb-ı ḥikmet bu mu'ammāyı
Göñülde 'aşkı peydādur göñül 'aşkında nā-peydā
- 4 Güzeller derdini çekmekdedür dermānı her derdüñ
Baña keşf eyledi seyrümde bu sırrı Ebū Derdā
- 5 'Azāb olur göñül başka maḥşer ehline²⁷⁰
Aña kim ferd olup maḥşerde yarın bulmaya ferdā
- 6 Niçe demdür ki vaşl-ı dil-rübāya irmedi kaldı
Erenlerden umar himmet anuñçün bu dil-i şeydā
- 7 Kaşāvetden helāk oldu Ziyā'ı bezm-i zilletde
Elā yā eyyūha's sāķı edir ke'sen venāvilhā

-2-

Fe İlātün Fe İlātün Fe İlātün Fe İlün

- 1 Ol perı çehrede yā bir bu ki yok resm-i vefā
Yā añağelmedi bir kimse benüm ḥālüm aña
- 2 Toğrusı çok bulunur serv-i sanevber-kāmet
Yokdur illā n'ideyin böyle güzel müsteşnā
- 3 Korğarın 'ār ide benden seg-i kūy-ı dil-ber
Yohsa ben kendüm olurum katı çokdan rüsvā

²⁷⁰ Mısram vezni bozuk.

- 1 Yaşum birdür hevâ-yı zülf-i yâr ile habâb-âsâ
Anuñçün bezm-i ğamda kaldum ayakda şarâb-âsâ
- 2 Ben ol ʿuryân-ı deşt-i miñnetem kim ʿâlîʿümdendür
Beni ey mâh-ı tâbânum yaķarsın âfitâb-âsâ
- 3 Revân olsa yaşum her sūya cānâ sū-yı zann itme
Aķar didâruñ ister ʿaşıkuñdur çünki âb-âsâ
- 4 Vedaʿ-ı hicre nâfidür anuñçün ey ʿabîb-i cān
Sirişkümler toludur şîşe-i çeşmüm gülâb-âsâ
- 5 Meger ʿab-ı Ziyâʿi şâh-bâz-ı evc-i maʿnâdur
Ki vehm eyler zamānuñ şâʿiri andan ğurâb-âsâ

-4-

Fâ ʿlātün Fâ ʿlātün Fâ ʿlātün Fâ ʿlün

- 1 Derdüñ ile tağlara düşsem gerek didüm şehâ
Yüri hey Mecnün didi ol saçları Leylâ baña
- 2 Şahn-ı dünyâ gözüme dar oldu derd-i yâr ile
Hâķ dimişlerdür izâ cāeʿl-ķazâ zâķaʿl-fezâ
- 3 Seyre alup gitdiler ol mâhı tenhâ bu gice
Tañrıya ışmarladum faʿllâhu ğayrun ğâfızâ
- 4 Mihre baķdumsa ʿizâruñ terk idüp ğün görmeyem
Laʿlũñi ķoyup mey içdümse ğarâm olsun baña

- 5 Luṭfuñ ile yine yād itdüñ Ziyā'î bendeñi
Merḥabā ey āşinā-yı cān-ı şeydā merḥabā

-5-

Meḥā Ŷlūn Meḥā Ŷlūn Meḥā Ŷlūn Meḥā Ŷlūn

- 1 Niçün bir zerre mihriñ görmez ey meh bu dil-i şeydā
Niçün aḥvāl-i Mecnūna teraḥḥum eylemez Leylā
- 2 Niçün cem'iyet-i ḥāṭır ola ellerde sulṭānum
Hevā-yı sūnbülūñle ben perişān-ḥāl olam tenhā
- 3 Baña ṭa'ın eylemek yokdur benüm de var idi 'aqlum
Beni dīvāne kıldı 'aqlum aldı bir perī-simā
- 4 'Araḳ-riz olur ol māhuñ yüzi gāhi ḥicābından
Kūsūf irse güne olur nücūm-ı āsumān peydā
- 5 Ziyā'î baş açık dīvānedür şahrā-yı 'aşkuñda
Başında tāc idinmez āşiyān-ı mürḡı Ḳays-āsā

-6-

Fe Ŷlātūn Fe Ŷlātūn Fe Ŷlātūn Fe Ŷlūn

- 1 Alma şeftālūmi dir ol lebi ḥurmā eyvā
Ḳays-ı nār-ı ḡama ālüde kıtur şan Leylā
- 2 Şıdı peymāne-i ḳalbüm çün o peymān-şiken
Dideden ḥūn-ı ciger aḳmaḡa yüz ṭutsa n'ola
- 3 Yā büküldüm çekerek bār-ı ḡam-ı cānāmı
Fikr-i ebrūsı bilüm bükdi kemān eyledi yā
- 4 Leb-i cān-baḥşuñ ile ey şanem-i sim-beden
Sūnnet-i Ḥazret-i İsayı idersin ihyā
- 5 Gerçi aḡyāra leb-i la'lūñ olupdur şeker-āb
Oldı bi-çāre Ziyā'î ḳuluñta zehr ammā

-7-

Fā 'īlātūn Fā 'īlātūn Fā 'īlātūn Fā 'īlūn

- 1 'Ārız-ı cānāna düşdi şaŋmañuz zülf-i dü-tā
Ġāfil olmañ Rūmiline geldi iki ejdehā
- 2 İki kāfir Mışra gelmiş sükker almak kaşdına
La'line şarķar ruħında şaŋmañ ol zülf-i dü-tā
- 3 Cān dimāğın bu seher ğāyet mu'atţar kıldılar
Şu kenārında iki sūnbüldür anlar ğālibā
- 4 Gice gündüz var ise fikr-i dırāzumdur benüm
'Āşıkuñ 'ömri tavīlidür ya anlar zāhirā
- 5 Gice zulmetde Žiyā'î şevķ-i gisū-yı nigār
Bu muħayyel sözlerin tesvīdin itdi iktizā

-8-

Mef'ūlū Mefā 'lū Mefā 'lū Fa'ūlūn

- 1 İtdüm ķamu Rūm illerini gerçi temāşā
Va'llāhi saŋa bulmadum ey muğbeçe hem-tā
- 2 İki gözümüñ yaşı biribirine aķdı
Buluşdı Sitanbul'da şanasın iki deryā
- 3 Kūyuñ var iken dünyede ey ħūr-ı cinānum
Göñlüm dilemez şehr-i Sitanbulda Ķalatā
- 4 Ben bulmadum cāmi'-i ħüsnüñ gibi ma'bed
Meşhūr-ı cihān olmuş egerçi Ayāşofyā
- 5 Ħabs olsa Žiyā'î Yediķullede sekiz yıl
Virmezdi sekiz cennete didāruñı cānā

-9-

Fe ʿlātün Fe ʿlātün Fe ʿlātün Fe ʿlün

- 1 Geydi ol şüh-ı cihân egnine zîbâ dîbâ
Oldı her küşede şimdi gül-i beydâ peydâ
- 2 Devr-i gül dâim ü cānāne mülāyim ammā
İdemez Zāl-ı zamān ile mūdārā Dārā
- 3 Tāʿat-ı Hâkķı koyup māʿil-i hūbān oldum
Kimsede var mı ola bunca haḫā yā āyā
- 4 Beni ferdāya şalup derdümi arturdı ḫabîb
Cānuma eyledi teʿşîr bu ferdā derdā
- 5 Hāy şevķ ehli Ziyāʿî ğazelin ezberleñ
Sözi rengin ü edāsı ter ü maʿnā rānā

-10-

Mefʿûlü Fā ʿlātü Mefā ʿlü Fā ʿlün

- 1 Uyar cünün u ʿaşķ u hevā muttaşıl baña
Ķo her ne dirse pâdişehüm disün il baña
- 2 Ağyār bî-ḫuzûr ise ğamuñı çekmeden²⁷¹
Cevr ü cefāñı pâdişehüm sen de Ķıl baña²⁷²
- 3 Ağyāra seng-i ʿişveñi atmaķ neden gelür
Bir iyügünñ toķınmadı ey seng-dil baña
- 4 Sebze vü benefşe vü sünbül ü reyḫān ü yāsemen²⁷³
Zülf-i nigār olsa velî muttaşıl baña
- 5 Beñzetdüñ ey Ziyāʿî meye leblerin diyü
Gice şurāḫî bezmde uzatdı dil baña

²⁷¹ Dîvân`da “Ağyār bî-ḫuzûr ise ğamunı çekmeden senün”

²⁷² Dîvân`da “Cevrünü cefanı”

²⁷³ Mısram vezni bozuk.

-11-

Fā ʿlātūn Fā ʿlātūn Fā ʿlātūn Fā ʿlūn

- 1 Gice seyründe leb-i cānānı būs itdüñ dilā
Zulmet içre çeşme-i hayvānı bulduñ vākʿiā
- 2 Mürde idüñ düşde Rūhu'llāh ihyā eyledi
Şanma būs itdüñ leb-i dil-dārı seyründe dilā
- 3 Cām-ı laʿlinden gice şerbetler inʿām eyledi
Haste idüñ bir tabīb-i dil irişmişdür saña
- 4 Teşne idük uyanup lā-yaʿkıl oldum var ise
Leb diyü şahbā-yı ʿaşkından kadeh şundi baña
- 5 Buña hayrānem ki nā-geh bengī-i hicrān iken
Gice helvālar iderdi laʿl-i nāb-ı dil-rübā
- 6 Lāl iken güyā benüm tūṭī-i tabʿum bu gice
Cāna lāyık sükker-i ter şundi bir dil-dār aña
- 7 Rūh-ı şānī idi çün kim laʿl-i nābı dil-berüñ
Ey Ziyāʿi cān-ı şirīnūñ ne var kılsañ fedā

-12-

Fā ʿlātūn Fā ʿlātūn Fā ʿlātūn Fā ʿlūn

- 1 Dīde dīdāruñ temāşā itmek olmazsa n'ola
Rüyuñı rü'yāda seyr itmek de hoşdur vākʿiā
- 2 ʿĀşık-ı dil-hasteye hoş gelmese derdüñ sentüñ
Ey tabīb-i cān ezelden olmaz idi mübtelā
- 3 Hāme yonsam kaşlaruñ vaşfını yazmak kaşdına
Gösterür şekl-i hilālī her tırāşum gālībā
- 4 Ey Hicāza ʿazm idenler Merve haqqı var mı diñ
Kaʿbe-i küyün tavāf itmek gibi zevk ü şafā

- 5 Kara zülfünden şikâyet kıldı şanursın hemân
Eylese baht-ı siyâhına Ziyâ'î bed-du'â

-13-

Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fa'ûlün

- 1 Olmasañ eger dil mi virürdüm saña cânâ
Dil-dâr u dil-efrüz u dil-ârâm u dil-ârâ
- 2 Ben şimdi belâsın mı çekerdüm ezel anuñ
Ger olmasa sevdâsı süveydâda hüveydâ
- 3 Çok çekdi çevirdi anı ol kaşı kemânum
Cevvâr eline düşdi göñül eyle olur yâ
- 4 Kânum dökese bir dem ola ey gözi hünî
Ol demler içün mi bizi şaklar felek âyâ
- 5 Bir derde düşürdi bizi ol âfet-i devrân
Öldürse gelüp olmaz idi böyle tesellâ
- 6 Dirdüm beni ihyâ ide bilmem hiç olur mı
Bir muğbeçe-i mu'cize-i Hâzret-i 'İsâ
- 7 Kuçmağı umar kulzüm-i hicründe Ziyâ'î
Girdâba düşen şanma kenâr uma nigârâ

-14-²⁷⁴

Mef'ûlü Fâ'îlâtü Mefâ'îlü Fâ'îlün

- 1 İnşâf idelüm böyle güzel az bulunur âyâ
Yüzi gül ola la'î sükker tırta mu'tarrâ
- 2 Allâh bilür pâdişeh-i 'âlem olurdum
N'eyler dise Mecnûnum ol şacı Leylâ

²⁷⁴ 1. ve 2. Beyitlerin vezni bozuk

- 3 Gerçi ki cāna ‘arız olur dāimā kazā
Ammā firāk-ı yār gibi olmaya kazā
- 4 La‘lūñ yanında buse-i Şirîn telh olur
Zülfūñ yanında gīsū-yı Leylā kara kazā
- 5 Hālāt-ı ‘aşk ider beni geh küh gāh kāh
‘Arız olur vücūduma yā vecd yā kazā
- 6 Yir gök götürmez eşküm ile āhumı benüm
İrse kaçan ki firkatūñ ile baña kazā
- 7 Her demde kanlu yaş akıdursın Ziyā`iyā
Şabr eyle çünkü böyle ider iktizā kazā

-15-

Mefā ‘lūn Mefā ‘lūn Fa ‘lūn

- 1 Şaçūñ Mecnūndur gīsū-yı Leylā
‘İzāruñ ‘özü-ñ‘āhı rü-yı Leylā
- 2 Bahā-yı hāk-i pāyuñ olmaz altun
Efendi sımde yokdur bu sımā
- 3 Leb-i la‘lūñ şekerdür cāna lāyık
Zebānuñ tūñdūr ey yār güyā
- 4 Geyerseñ pādişāhum gey yaraşur
Ser-ā-ser aţlas u dībā-yı zībā
- 5 Ruḥun lāle dişūñ lū`lū-i lālā
Dilūñ seng ü libāsuñ daḥı hārā
- 6 Eyā şem‘-i cihān bezmūñde olmaz
Ziyā`ī gibi bir şevk ehli peydā
- 7 Serāy-ı midḥatūñde bu yedi beyt
Beneynā fevḥakūm seb‘an şidādā

-16-

Fe ʔlātün Fe ʔlātün Fe ʔlātün Fe ʔlün

- 1 Bugün ol şüh-ı cihān nā-geh elüñ şaldı baña
Çin-seher pençe-i hürşid hemān kaldı taña
- 2 Şöyle şevk irdi baña el şalıcağ cānānum
Yed-i beyzāyı ʔiyān itdi şanurdum Mūsā
- 3 Gāh olur el şalar ol yār baña āh itsem
Gül-i gül-şen şalınur bād-ı şabādan güyā
- 4 Kim bakar yāsemenüñ bāğda şalınuğına
Nā-gehān el şalıcağ ol şanem-i bī-hemtā
- 5 El şalar gerçi Żiyāʔıye işāretler ider
Şalınur eller anuñ iki yanında ammā

-17-

Mefā ʔlün Mefā ʔlün Mefā ʔlün Mefā ʔlün

- 1 N'olaydı bir gice gün gibi çıksa ol kamer tenhā
Aña derd-i derūnumdan diyeydüm bir haber tenhā
- 2 Ne ʔālemdür bu kim seyrümde ol māh-ı cihān-ārā
Girer ʔuryān olup koynuma her şeb tā-seher tenhā
- 3 Ayaklarda anuñçün kalmışam kim ol ser-i hūbān
Vefādan el çeker el virmez ellerle gezer tenhā
- 4 Yüzün gün görmez iken genc-i Qārūnuñ gibi āhır
Kara toprakda kalmış anca sīm-endāmlar tenhā
- 5 Żiyāʔı şevke geldi göñli bir fānūs-ı hikmetdür
Ki anda rüz u şeb ʔaşk āteşi tırmaz yanar tenhā

-18-

Fā ʕlātūn Fā ʕlātūn Fā ʕlātūn Fā ʕlūn

- 1 Ğamzeñ ile kākülüñ zulum-i mehīn eyler baña
Gözlerüñle kaçlaruñ sihr-i mübīn eyler baña
- 2 Döstlar luṭf eyleñ adum añmañ ol hercāyiye
Hem sizi düşmen şanur hem huşm u kīn eyler baña
- 3 Gitdi ʕaqlum gitdi fikrüm gitdi şabrum gitdi dil
Döstlar bu zulmi hep ol nāzenīn eyler baña
- 4 Göñlüm aldı cānuma kaçd itdi bed-nām eyledi
Kim bilür şimden girü cevri idici n'eyler baña
- 5 Ey Ziyā'ī şevk ile hicr āteşine düşdüğüm
Nūr-ı Mevlā haqqı hep ol meh-cebīn eyler baña

-19-

Fe ʕlātūn Fe ʕlātūn Fe ʕlātūn Fe ʕlūn

- 1 Haşret-ı ʕarız-ı yār ile ölürsem hayfā
Berg-i gülden tenüme bir kefen eyleñ peydā
- 2 ʕaşk-ı ve'l-Leylīsī başında idi Mecnūnuñ
Āşiyān eylemedi yoḥsa gelüp mürğ-ı belā
- 3 Göñlümüñ hānesine revzen olupdur çeşmüm
Pertevüñ girse n'ola göñlüme ey şems-i Duḥā
- 4 Serve beñzer dir isem kaddüñ eger incinme
Toğrusı bu ki yalancı olur ekşer şu'arā
- 5 Ey Ziyā'ī buluruz menzil-i maşşüdü ne ğam
Zulmet-i ğamda çü şevk-i ruḥudur rāh-nümā
- 6 Rāh-ı ʕaşkıyla diyār-ı ğama çün ʕazm itdüm
ʕAdem iklīmine varmak bi-tariķi'l-evlā

-20-

Fe ʿilātün Meḡā ʿlün Fe ʿlün

- 1 Hün-i eşküm şarābdur gūyā
Gözüm iki ḡabābdur gūyā
- 2 Žeḡanınuñ ḡayāli çeşmümde
Cām-ı mülde ḡabābdur gūyā
- 3 Vaşf-ı zülfinde şiʿr-i manzūmum
Bir muḡavvel kitābdur gūyā
- 4 Meclis-i ḡamda eşk ile cigerüm
Mey-i nāb u kebābdur gūyā²⁷⁵
- 5 Ey Žiyāʿi žiyā-yı mihr-i ruḡı
ʿĀleme āfitābdur gūyā

-21-

Fe ʿilātün Fe ʿilātün Fe ʿilātün Fe ʿlün

- 1 Baña reng itdi ruḡ u laʿlūñ ki āl oldı baña
Sāḡiyā dīvāneñem bilmem ne ḡāl oldı baña
- 2 ʿĀlem-i rü`yāda seyr itdüm o māhı bu gıce
Vāḡıʿā seyr itdügüm özge ḡayāl oldı baña
- 3 Bāḡ-ı miḡnetdür vücūdum büstānı gūyā
Dāḡlarla şerḡalar gülden nihāl oldı baña
- 4 Böyle taḡsım eyledi var ise Ḳassām-ı ezel
ʿİşret ü şādī saña ḡüzn ü melāl oldı baña
- 5 Ey Žiyāʿi zulmet-i firḡatde ḡaldum yaluñız
Menzil-i maḡşūda yol bulmak muḡāl oldı baña

²⁷⁵ Divān'da "mey ü nāb u kebābdur gūyā"

-22-

Mefâ 'lün Fe 'lātün Mefâ 'lün Fe 'lün

- 1 Ne derd olur bu ki bu derd başa düşmiş ola
Bi-esrihâ ben esîre belâlar üşmiş ola
- 2 Düşürdi bend-i belâya bu ben fütâdeyi 'aşk
Cihânda az bulunur ki böyle düşmüş ola
- 3 Bu dem bilâd-ı belâda turup belâ çekerin
'Âceb kim ola bu derd ile turuşmuş ola
- 4 Kad-i nigârdan ırâk belâları görürin
Belâ budur benüm ile belâ görüşmüş ola
- 5 Ziyâ'iyâ ğamumu kimse bilmez âh benüm
Meger şu kim bu belâ ile ol buluşmuş ola

-23-

Fe 'lātün Mefâ 'lün Fe 'lün

- 1 Şol siyeh çeşmüñi gören şeydâ
Mest-i 'aşk olsa tañ degül cânâ
- 2 Naqd-i cânâ metâ^c-ı vaşluñı vir
Bey^ci döndürmese 'ayb olur zîrâ
- 3 Ey perî yok yire dehânuñ için
Müdde^cilerle iderüz ğavġâ
- 4 Vaşf-ı tiġüñde kı^cı'alar yazarın
Vâcibü'l-ka^ctl isem de farazâ
- 5 Zîr-i zülfindedür yüzi yârufî
Şanki zulmetdedür Ziyâ'î ziyâ

-24-

Mef'ulü Fâ 'lâtü Me'fâ 'lû Fâ 'lün

- 1 Dirsın ri'yâzetüñde ri'yâ yok çü zâhidâ
Bir büriyâ geversin olur sa'ña bu ri'yâ
- 2 Cânâ ğarîķ-i baħr-ı ğamuñ yâd idüp 'aceb
Dimez misin ki ķandedür o eski âşinâ
- 3 Çerķ-i felek bu seb'a-ı seyyâresiyle âh
Oldı helâk-ı ħalka yedi başlu ejdehâ
- 4 Aķıtdı baħr-ı eşki Sikender-şifat o şâh
Ğarķ eyledi vücudumu çün mülk-i Kaydefâ
- 5 Manendi yok şanurdum o mihr-i kamer-ruħuñ
Gördüm nazîrin âyînesinde Ziyâ'iyâ

-25-

Fe 'lâtün Fe 'lâtün Fe 'lün

- 1 Çeşm ü ebrûñ ile ķaddüñ şanemâ
Görinür gözümüze 'ayn-ı i'nâ
- 2 Nuķl-ı meclis lebüñfe öykünmiş
Anuñ için mezelendi zurefâ
- 3 Terk idüp la'lüñ içersem bâde
Bezm-i 'âlemde ħarâm ola baña
- 4 Ğarañıluķda ne göz kıpduĝını
Bilürin encümüñ ey mäh-liķâ
- 5 Âsumân encümen-i encümini
Seni ħıfz itmege gönderdi şehâ
- 6 Ehl-i 'aşķı ne için yakdı diyü
Nâr-ı hicrûñle tutuşdum cânâ

- 7 Gül-şen-i kūyuñ içinde ey gül
Bülbülüñdür bu Ziyâ'î güyâ

-26-

Mef'ûlü Mefâ 'lû Mefâ 'lû Fa 'lûn

- 1 Kaşdı bizedür n'idelüm ey dil o dil-ārā
'Uşşâkı helâk itdi 'umüm üzre huşuşâ
- 2 Ağyâr temâşâ ideyor hüsni her ān
Biñ cehd ile biz göremezüz özge temâşâ
- 3 Ey 'aşk bize sen dañu bir bār-ı girānsın
Ta'llāhi lekad āsereka'l-Allāhu 'aleyhā
- 4 Başumda yuva derd-i serümdür didi Mecnün
Üstādlaruñ başı ağrımaz didi Leylā
- 5 Yağmada gözi yaşı Ziyâ'inüñ o zālīm
Raħm itmedi itdi dil ü cān mülkini yağmā

-27-

Fe 'lātün Fe 'lātün Fe 'lātün Fe 'lün

- 1 Ey ṭabīb eyle didüm vaşluñla derdüme devā
Didi qarın ağrısı ol gözleri bīmār baña
- 2 Zülfüñ altında ne hoş yaraşur ol hāl-i siyeh
Cīmüñ altında konan noqtaya beñzer güyâ
- 3 Āfitāb-ı ruħuñ arturdu bugün şevķümüzi
İnnehu luṭfu laṭifin ce'ale'ş-şemse ziyâ
- 4 Mey içüp lebleri şevķine gelüp kapusına
Eyler ol şāha dil-i mest senā-yı müsteşnā
- 5 Görse Ḥassān ile Selmān Ziyâ'î şî'rüñ
Biri aħsente diyeydi birisi sellemnā

-28-

Mefâ ilün Fe ilātün Mefâ ilün Fe ilün

- 1 Bize vefâ ider oldu ol âfet ahyânâ
Emâtenâ elemün v'el-ḥabîbü ahyânâ
- 2 Yüzün görüp yire düşdi yüzüm hiçâbumdan
Ne secdedür bu da sübhâne rabbiye'l 'alâ
- 3 Yiridür âb-ı zer ile mezâr-ı Mecnûna
Yazılsa âyet-i İsrâ bi 'abdihi Leylâ
- 4 İki eli taşuñ altında kaldı Ferhâduñ
Terahḥum itmedi Şîrîn gelüp yazuqlar aña
- 5 Beyân ider ğam u derdi Ziyâ'î her beytüñ
Şanur görenler anı ḥâne-i Ebü Derdâ

-29-

Mef'ûlü Fâ ilātü Mefâ ilü Fâ ilün

- 1 Kaçkın kuluñ kapuña gelüp izn ider ricâ
İhsânuña ne lâyiğ ise anı kıl şehâ
- 2 Almağda büse-i leb-i Şîrînüñi rakîb
Ben görmedüm daḥı ola mı Hüsrevâ revâ
- 3 Girdâb-ı baḥr-ı derde düşüp dil meded umar
Ol derd-mendi yâd ide yok mı bir âşinâ
- 4 Aldum metâ^c-ı vaşluñı cân nağdini virüp
Yâr ile böyle itsün iden bey^c-i bi'l-vefâ
- 5 Şevk-i 'izâr-ı yâr ile her söyleyen ğazel
Böyle laṭîf ü ḥüb gerekdür Ziyâ'iyâ

-BĀ'-

-30-

Fā ʿlātūn Fā ʿlātūn Fā ʿlātūn Fā ʿlūn

- 1 Çünkü nev-rüz ola dirler zerre kalmazmış şehāb
Gün yüzüfide zülf ebr-āsā neden ay āfitāb
- 2 Dest-gır olmazsan ey serdār-ı hūbānum baña
Derd-i ʿaşkuñ pāy-māl eyler beni hālüm harāb
- 3 Gel ğubār-ı cismi kaldur ayağdan ey bād-ı şabā²⁷⁶
Āsitānına nisār olsun ʿAlīnūf bu tūrāb
- 4 Dem-be-dem aġyār ile tenhāda tek çift olmasun
Meclis-i cānāneye baġrum kebāb eşküm şarāb
- 5 Hʿābda seyr eyledüm dün gice ol meh-pāreyi
Ey Ziyāʿi çok zamān olur ki böyle düşe hʿāb

-31-

Mefā ʿlūn Fe ʿlātūn Mefā ʿlūn Fe ʿlūn

- 1 Nedür o gizleniş āyā nedür o şerm ü hicāb
Nedür o hūsn ü edā ile āh o gizlü hıṭāb
- 2 Nedür o luṭf-ı hafī ol tekellūm-i maḥfī
O ʿahd-i bī-hūde ol nāz u şive ile cevāb
- 3 O söyleyiş o gülüş o tevāzuʿ ile selām
O şalınış o reviş ol kirişme ile şitāb
- 4 O göz ucıyla bakışlar o kaşların çatmak
Ol inciniş o söġüş āh o zālīm-āne ʿitāb
- 5 Ziyāʿiyā nedür ol gice gelmege ikrār
Meded meded ya nedür intizārda bu ʿazāb

²⁷⁶ Mısram vezni bozuk.

-32-

Fā ʿlātün Fā ʿlātün Fā ʿlātün Fā ʿlün

- 1 Hazz iderse kesret-i ʿuşşâkdan tañ mı habîb
Lâ-cerem kim hasteler çok olsa hazz eyler tabîb
- 2 Fi'l-haқиka cevri-cânânı görüp incindüğüm
Pâdişâha incinür güyâ ki bir merd-i ğarîb
- 3 Çonçenüñ gönli açılmış gül güler hikmet bu kim
Nâr-ı hicrâna yanup hâkister olmuş ʿandelîb
- 4 Kurtarur ğamdan bu gün ehl-i kûbûr eyler bizi
Ol kemân ebrû atarsa tiğ-i huşmın yâ naşîb
- 5 Görmeyince ʿarızın oşşamayınca ğabğabın
Bağma ey dil verd-i raʿnâya elüñfe alma sîb
- 6 ʿArızuñda ey şanem zülf-i perişānuñ sentüñ
Şanki şu içre kilisâda komışlardur şalîb
- 7 Tütî-i tabʿ-ı Ziyâ'îyi kuçarsın şayd idüp
Şâh-bâz-ı evc-i istiğnâ mısın ey dil-firîb

-T Â'-

-33-

Fe ʿlātün Fe ʿlātün Fe ʿlātün Fe ʿlün

- 1 Minnet Allâha ki irdi yine ʿid-i vuşlat
Vuşlat-ı yâr ile buldı dil-i bîmâr şihhat²⁷⁷
- 2 Şihhat olursa rakîbi komayam şihhat ile
Eyle bed-nâm ideyin anı olursa tâkat
- 3 Tâkatüm tâk olur görmeyeli hâk-i derüñ
Derüñi mesken ideyin bulur isem fırsat

²⁷⁷ Divân'da "Vuşlat-ı yâr ile buldı dil şihhat"

- 4 Fırşat el virse öpeydüm elini yāruñ ben
Ben kuluyla n'ideyin eylemez ol şāh ülfet
- 5 Ülfet eyler seg-i kūyuñla Ziyā'î her gün
Bir gün ey āhū seni şayd ider ol bî-minnet

-34-

Fe İlatün Meḫā İlün Fe İlün

- 1 İtdüñ ey seng-dil beni katı şaht
Bilmezin kim sitāremi yā baht
- 2 Yok dime söyle ey dehān-ı 'adem
Gönçe-āsā taralmasun dil-i saht
- 3 Var ise itdi Bānî-i ezeli
Hāne-i 'aşka derd-i gāmdan raht
- 4 Şāhidur mîr-i 'aşkân-ı bağun
Tacı beg borkidür çemen aña taht
- 5 Gel şeh-i 'aşka kulluk eyleyelüm
Ey Ziyā'î ya taht ola yā baht

-35-

Fā İlatün Fā İlatün Fā İlatün Fā İlün

- 1 Çünkü cānuñdur güzeller zāhidā cānuñ gözet
Uymasun dîv-i raķibe ya'ni cānānuñ gözet
- 2 Ey şeh-i mülk-i cemāle dînüm İmānum diyen
Uydu yār ağyāra var sen dînüñ İmānuñ gözet
- 3 Her dem ol Yūsuf-liķā gözüm terāzūsındadır
H'āce-i bāzār-ı 'aşk ol sen de mizānuñ gözet
- 4 Dest-i hasret çekdi çak itdi giribānuñ dilā
Kūy-ı dil-ber seglerinden bāri dāmānuñ gözet

- 5 Bir devāsız derde düşmişdür Ziyā'î derd-mend
Ey dil-i haste yürü sen kendü dermānuñ gözet

-36-

Fā 'īlātūn Fā 'īlātūn Fā 'īlātūn Fā 'īlūn

- 1 Cām-ı 'aşk ile beni itdi ezel sākisi mest
Bezm-i hāş itdükte ervāh-ı beşer rüz-ı elest
- 2 Sāyesi düşdügi toprakdan düzilse bir şanem
Zannum oldur cümle 'aşıklar olurdu büt-perest
- 3 Göricek mescidde ağıyāra maḥabbet kılduğūñ
Hūn-ı eşk-i çeşm ile 'aşıklar aldı āb-dest
- 4 Eşk-i çeşmüm seyl olup akmazdı zāhir dem-be-dem
Şiše-i dil bulmasa seng-i havādisten şikest
- 5 Rāz-ı 'aşkuñ dilde saqlardı Ziyā'î lik çerḥ
Sille-i miḥnet urup söyletdi anı darb-ı dest

-37-

Mef'ūlü Mefā 'īlü Mefā 'īlü Fa 'ūlūn

- 1 Kendümde şanurdum var imiş kuvvet ü şevket
Meydān-ı belāya getirüp başdı kasāvet
- 2 Tā'n eylemeñ ol yāri seversem nazar eyleñ
Ol çeşm ü ol ebrū nedür ey ehl-i başiret
- 3 Şoñ demde görürsem yüzün ol şāhid-i cānuñ
Ben mürde-i 'aşka yeter ol deñlü şehādet
- 4 İki gözümüñ şişesi kumlarla pür olsun
Ger kuḥl-ı ğubār-ı derüñ irmezse bu sā'at
- 5 Cān virmededür derdüñle haste Ziyā'î
Ey gözleri bimār cihānda saña şihḥat

-38-

Fe ʿilātün Meḥā ʿilün Fe ʿilün

- 1 Olalı kākülüñi şehā zulmet
Tutsa dil mülkini dilā zulmet
- 2 Tañ mı havf itse dil şeb-i ğamda
Korculudur çü vāqı'ā zulmet
- 3 Şeb-i hicründe hayāl-i lebüñ
Āb-ı hayvāna oldı cā zulmet
- 4 Göricek tırta-ı siyeh-fāmuñ
Tañ mıdur kalsa ger taña zulmet
- 5 Zülfi sevdası ile hāne-i dil
Olsa tañ mı Ziyā'iyā zulmet

-39-

Meḥā ʿilü Fā ʿilātü Meḥā ʿilü Fā ʿilün

- 1 Zevk ü şafā gelür baña derd ü belā-yı döst
Mıhr ü vefādurur baña cevı ü cefā-yı döst
- 2 Ey dil ümüd-i vaşlı ko bātlı hayāl imiş
Çekmek gerek firakı budur muhteżā-yı döst
- 3 Ben hasteden diftüz ki eṭibbā elin çeke
El virmedi murādum idem merhabā-yı döst
- 4 İnşāf idüñ ki himmetüm a'lä degül midür
Bu geldi yāduma ki olam āşinā-yı döst
- 5 Hiç Haqq revā görür mi ki ben derdini çekem
Ağyār ile şafālar ide ey Ziyā'ı döst

-40-

Fā ʿlātūn Fā ʿlātūn Fā ʿlātūn Fā ʿlūn

- 1 ʿAqlumı eyler perişān kākül-i hoş-bū-yı dōst
Cenneti unutturur āhir ümīd-i kūy-ı dōst
- 2 Bu libās-ı sebz ile bu şīve-i refāir ile
Rāstī şimşāda beftzer kāmēt-i dil-cū-yı dōst
- 3 ʿİd-ı vaşla irmedin kurbān-ı cānān olmadın
Öldürür bizi eyā ejder-i gīsū-yı dōst
- 4 ʿAql u dil gitdi nigārā kaldı ancak cān u ten
Kānde ise gözedür anlar da her dem sū-yı dōst
- 5 Rāstī kaddūm Ziyāʿi bükdi bār-ı derd-i yār
Var ise sihr eylemişdür sāhir-i ebrū-yı dōst

-41-

Mefʿulū Mefā ʿlū Mefā ʿlū Fa ʿlūn

- 1 Dendānuñı vaşf itmege her kim kıla niyyet
Bağrı delinür ey dūr-i deryā-yı leṭāfet
- 2 Mecnūn-ı ezel ʿaşk işini başa iletdi
Nevbet bize degdi şānemā kār-be-nevbet
- 3 Minnet iderem vuşlatuñ ey ārzū-yı cān
Yoḥsa ğam-ı hicrānuña ʿālemde ne minnet
- 4 Bir gün umaram mihrūfı ey māh-ı dil-efrūz
Rūʿyāda baña Şeyḥ-i Vefā eyledi himmet
- 5 Nazmun ḥad-i iʿcāza iletmezdi Ziyāʿi
Ey muğbeçe olmasa ger ümmetde kerāmet

-SĀ'-

-42-

Meḡā 'lūn Meḡā 'lūn Meḡā 'lūn Meḡā 'lūn

- 1 Raḡībūñle ḡıtālūm ḡalmadı her dūndan mīrās
Ġazā bezminde ŧem' olmaḡ baña ŧem'undan mīrās
- 2 Belā deryāsınun māhileriyle āşınā oldum
ḡalupdur bu kerāmet Hāzret-i Zū'n-nūndan mīrās
- 3 Benümdür ŧimdilik esbāb-ı derd-i 'aşḡ-ı cānāne
Baña ḡalmıŧdur ol Ferhād ile Mecnūndan mīrās
- 4 Meger ey ehl-i dūnyā bu ḡurūr u bu enāniyyet
Size ḡalmıŧ hemān Hāmān ile Kārūndan mīrās
- 5 Dehānuñla miyānuñ sırrımı ma'lūm idinmiŧdür
Ziyā'ıye bu ḡikmet ḡaldı Eflāḡūndan mīrās

-43-

Fā 'lātūn Fā 'lātūn Fā 'lātūn Fā 'lūn

- 1 Eyledüm ol ḡül-ruḡuñ kuyında aḡyār ile baḡş
İŧidenler didi bülbul eylemez ḡār ile baḡş
- 2 Ol ḡözi ḡūñı beni eyler diyü āḡir helāk
Eyledüm ben ḡaste bir mest-i dil-āzār ile baḡş
- 3 Ey dil-i ŧūrıde gel baḡş eyleme aḡyār ile
Mū'min olan eylemek cā'iz mi küffār ile baḡş
- 4 Mest-i 'aşḡem yanuma gelmeñ beni 'ālemde ḡoñı
Müşkil olur meclīs-i ŧahbāda mey-ḡār ile baḡş
- 5 Ol dehān-ı ḡonçe vaŧfında Ziyā'ı rūḡumuz
Eylesün mülk-i 'ademde H'āce 'Atḡār ile baḡş

-CİM-

-44-

Fe ʿlātün Fe ʿlātün Fe ʿlātün Fe ʿlün

- 1 Şāh-ı ʿaşkem virilür baña ğam u ğuşşa hārāc
Başum üzre ʿalev-i āteş-i āh altun tāc
- 2 Gice aġyār ile mescidde ne kılduñ bilmem
Tañladum şubha dek ol işüñe ey hūb-mizāc
- 3 Dōstum uğrayıcağ kabrūme düşünām ile
Ki olur mürdelerüñ rüñi duʿāya muhtāc
- 4 Ey tañb-i dil ü cān derdüñe düşdüm gıtdüm
Şerbet-i laʿlūñ olur baña ger olursa ʿilāc
- 5 İmriü'l-Kaysa kıyās itme Ziyā'ı şıʿrūñ
Ki budur ʿazb ü furāt ol birisi milh-i ücāc

-HĀ '-

-45-

Mefʿulü Fā ʿlātü Mefā ʿlū Fā ʿlün

- 1 ʿUşşāka vir bāde-i şāfi şafā-yı rüh
Aşhāb-ı zevke cām-ı mücellā cilā-yı rüh
- 2 Yok yok haṭā didüm leb-i sāķı murād-ı dil
Ol bī-bedel ʿizār-ı muşaffā şafā-yı rüh
- 3 Cāndur çeken belā-yı leb-i laʿl-fāmuñi
Ğam yok belā-yı tende belādur belā-yı rüh
- 4 Pervāz-ı ney hemişe bülend eylesün meded
Tā evc-i kibriyāya irince hümā-yı rüh
- 5 Erbāb-ı şevk anı oğduğca bulur hayāt
Teʿlifüñ olsa tañ mı Ziyā'ı ğidā-yı rüh

-46-

Mef'ulü Fâ 'ilātün Mef'ulü Fâ 'ilātün

- 1 Hālet-i firķat olmaz vaşl-ı nigāra rāciḥ
Faşl-ı ḥazān olur mı evvel bahāra rāciḥ
- 2 Fikr-i vişālūñ olmaz kuçmak gibi miyānuñ
Olmaz miyān-ı deryā zevķ-i kenāra rāciḥ
- 3 Ḥüsn ü cemāl ü nāz u refār u 'iṣve ile
Ḥübān-ı 'ālem olmaz ol şive-kāra rāciḥ
- 4 Tā'n itmeñ ehl-i 'aşķa rüsvā-yı 'ālem olsa
'Aşķ ehli 'aşķın eyler nāmūs u 'āra rāciḥ
- 5 Rüşen bu kim Ziyā'ı 'aşķ ehlinüñ yanında
Olmaz beḥişt-i 'ālā didār-ı yāra rāciḥ

-47-

Fe 'ilātün Mefā 'ilün Fe 'ilün

- 1 Sākiyā şun berü şarāb-ı şabūḥ
Ola meksūr göñlümüz meftūḥ
- 2 Lā-cerem ğark ideydi zevraķını
Şalsa eşķ-i çeşmüme Nūḥ
- 3 Ey şanem söyle fikr-i la'lūñ mi
Āsumān üzre cism-i 'İsāya rūḥ
- 4 'Aşķ yanında ol mehūñ mezmüm
Kendü 'ālemde ḥüsn ile memdūḥ
- 5 Vaşf-ı la'lūñ Ziyā'ı şerḥ ide ger
Bir muṭavvel kitāb olur meşrūḥ

-48-

Fa ũlũn Fa ũlũn Fa ũlũn Fa ũl

- 1 Ferāmũş olunmaz şafā-yı kadeh
Hebā ola mı hĩç bahā-yı kadeh
- 2 Tolar ehl-i bezmũfi şadāsiyla dehr
Oķırlar meger kim du^cā-yı kadeh
- 3 Niçũn imtizāc idemez şõfler
İfen hoşdur āb u hevā-yı kadeh
- 4 Bu devr içre sākĩ bizi yād itdũfi
Varup olalum āşinā-yı kadeh²⁷⁸
- 5 Çũ şevke gelür içecek sākıyā
Zıyā'ıye lāzım zıyā-yı kadeh

-HĀ'-

-49-

Fā ũlātũn Fā ũlātũn Fā ũlātũn Fā ũlũn

- 1 Rind şũh u şem^c şũh u sākĩ vü peymāne şũh
Tañ mı olsa yanuben yaķılmada pervāne şũh
- 2 Kũh-ken gibi virürsem cān-ı Şırĩnũm ne var
Oldı çũn kim dõstlar ol gözleri mestāne şũh
- 3 Bõyle küstāhāne kāfirlikler itme ey şanem
Vechi yok kim diyeler sen āfet-i devrāna şũh
- 4 Adı Mecnũn olmağ ile ^cāşık olur mı kişi
Gitdi şahrāya hevāya uydı bir dıvāne şũh
- 5 Deşt-i şevk içre Zıyā'ı gibi Mecnũn olmaya
Çũn dil-i şũride sevdi bir güzel cānāne şũh

²⁷⁸ Divān'da "Varup olalum āşinā vü kadeh"

-DĀL-**-50-***Meḥ'ulü Meḥā'lu Meḥā'lu Fa'ulün*

- 1 Çün ḥüsn ile 'ālemde yok emsāl-i Muḥammed
Olsa n'ola dil cān ile meyyāl-i Muḥammed
- 2 'Ālemde yeter mu'cize-i bāḥire bī-şekk
Aşḥāb-ı ḡam-ı 'aşka ruḥ-ı āl-ı Muḥammed
- 3 Şan Bedr ḡazāsında ol 'ārız-ı bedr ay
'Uşşākı şehid eylemedür ḥāl-i Muḥammed
- 4 Şan Ka'be ṭavāfında Bilāl-i Ḥabeşidür
Ol 'ārız-ı ra'nāda ḥāl-i Muḥammed
- 5 Ḳurbān-ı vişālinde beni eylese ḳurbān
Olmasa Ziyā'î ne var ihmāl-i Muḥammed

-51-*Meḥā'ulün Meḥā'ulün Meḥā'ulün Meḥā'ulün*

- 1 Niçe bir çāh-ı ḡamda ḥabs olam dil-ḥaste vü nā-şād
Beni bu ḡamdan ey servüm iderseñ vaḳtidür āzād
- 2 Reh-i mey-ḥānede düşdüm gice ḳan mest-i ḥāk-ālūd
Meded gelsün beni pīr-i ḥarābāt eylesün irşād
- 3 Baḥā öykündi beñzer 'āşık oldı cümle bu 'ālem
Ki feryād u fiḡānumdan ider ḥalk-ı cihān feryād
- 4 Gel inşāf idelüm hiç böyle olmaz 'āşık-ı Şīrīn
Keserken Bīsütünü kesmedi ümmidini Ferḥād
- 5 Ziyā'î zulmet-i ḡamda gezer şādān olup nādān
Giriftār-ı ḳafes bülbül yürür zāḡ u zaḡan āzād

-52-

Fe ʕlātün Meḫā ʕlün Fe ʕlün

- 1 Āsitānuñdan ideli beni redd
Mededüm yok fiğāna daḫı meded
- 2 Ḥaddüñ üstinde ḫāl-i müşğünüñ
Yaraşur ziyāde fevķ-al ḫadd
- 3 Bāde-i ʕaşkuñ ile mest oldum
Ġamuñ urdı baña ḫadd-i bî-ḫadd
- 4 Ṭañ mı mecmû-ı ḫālüm añlatsa
Ol ferîd-i cihāna bir müfred
- 5 Menzili ʕāķıbet Ziyā`İnüñ
Zekānuñ ḫasretinden oldı laḫd

-53-

Fā ʕlātün Fā ʕlātün Fā ʕlātün Fā ʕlün

- 1 Pādişāhum ser-güzeştüm yazmaķ idüdüñ murād
Eşķ-i ḫün-ālüd ile gördüm mürekkebdür midād
- 2 Derd ü ğamda aşınālar añmaz olmuş ḫālümü
Hiç olur mı kim ide ben ḫasteyi bî-gāne yād
- 3 Ehl-i ʕaşķa zūlm olur hergiz ʕadālet ḫalması
Laʕl-i şîrîñüñde vardur var ise ʕālemde dād
- 4 Söyle ey kāfir o laʕl-i şekkerîñüñ meşrebin
Bi-ḫalel midür ʕakidüñ idelüm mi iʕtikād
- 5 Ber-murād olsa Ziyā`î nā-murād olmaz ʕaceb
Çün zaman oldı zamān-ı devlet-i Sulṫān Murād

-54-

Mef'ulü Fâ İlatün Mef'ulü Fâ İlatün

- 1 Ey 'ırzı şaklayan kişi var eyleme 'inād
'Āşık degülsen eyleme derd-i serüm ziyād
- 2 'Aşk ile 'ırzı bir yire yazsam da vechi var
Maqbūldür ğazelde begüm şan'at-ı tezād
- 3 'Aşk âteşi yakupdur şu resme hāzrāyī kim
Gül-şende şanur anı gören tūde-i remād
- 4 Ağladuğum budur ki dirîğā vü hāsetā
Ümmid var iken beni yār itdi nā-murād
- 5 Kimdür diyen baña şeh-i hūbān dir isen
Kuluñi Žiyā'î 'abd-i fakīr ez'afü'l-i'bad

-55-

Fe İlatün Mefā İlün Fe İlün

- 1 'Aşk-ı Şirīn ile kazandıñ ad
Şānīyem şimdi saña ey Ferhād
- 2 Dest-i zulmüfle pāy-māl itdüñ
Dād elüfden şeh-i cihānum dād
- 3 Būy-ı zülfüñ getürdi bād-ı şabā
Vākıf olan didi mübārek bād
- 4 Dām-ı zülfünde mürğ-ı diller çok
Cümleten şayduñuz mı ey şayyād
- 5 Nerm olıma çü seng-i kalb-i nigār
N'eyler imdi Žiyā'iyā feryād

-56-

Fe ʿlātün Meḡā ʿlün Fe ʿlün

- 1 Kalmadı ben fakire hāy meded
Ne kapuñda ricā ne sende sened
- 2 Bülbül-i bāğa bakma ey nergis
Getürür dīdeye remād remed
- 3 Nāme ġamz eylemiş beni yāra
Siyeh it yüzün ey midād meded
- 4 Saña göñlüm qalur benüm cānum
Eyler iseñ beni kapuñdan redd
- 5 Vardı divānelik yolın tıtdı
Oldı şimdi Ziyā ʿi ehl-i hıred

-57-

Fe ʿlātün Meḡā ʿlün Fe ʿlün

- 1 Kaşuñ alnuñda ey ḡabīb-i ferīd
Āfitāb üzre şekl-i medd-i medīd
- 2 Şubḡ-dem ʿarızuñ görüp ey māh
Ṭarf-ı maġribde tañlamuş ḡurşīd
- 3 Tiġ-i cān-baḡş-ı dil-rübādan biz
ʿĀşıkuz idelüm mi kaṭʿ-ı ümīd
- 4 Düşeli cāna zülf-i sevdāsı
Eyledüm bir niçe ġazel tesvīd
- 5 Eski eşʿarı hep unutturdu
Ey Ziyā ʿi bize bu ṭarz-ı cedīd

-58-

Fe ʕlātün Meḩā ʕlün Fe ʕlün

- 1 Hem-ser oldu o serv-ḩadde pelid
Reşk-i nize çekdi üstine bîd
- 2 Nâlesin diñle ben bi-sitâresizüñ
Ne çalarsın yanumda ey Nâhîd
- 3 Ey göñül her nağamda iñlersin
Neye eyler bu nâleler taḩlîd
- 4 Bilmeyen ḩadr-i cennet-i vaşluñ
Düzaḩ-ı hicrde ḩalur cāvîd
- 5 Göreli şevḩ-i mihr-i ruḩsârın
Şevḩe geldi Ziyâ'iyâ ḩurşîd

-59-

Fâ ʕlātün Fâ ʕlātün Fâ ʕlātün Fâ ʕlün

- 1 Seyr idem seyrümde dirdüm yârı dutardum ümîd
Gözlerümden uyḩu daḩı gitdi oldu nâ-bedîd
- 2 Büse-i laʕlin dirîğ itdi dirîğâ ol şanem
ḩaḩ' idersem tañ degüldür taḩlu cānumdan ümîd
- 3 ḩaḩ'-i daʕvi ḩılmağa ʕuşşâḩa bir şâhid yeter
Tîğ-i ğam kāfidür âḩir itmege anı şehîd
- 4 Gönlümi ḩabs itdi zindân-ı zenaḩdânumda yâr
Zülfini zencîr ḩıldı ʕaşḩını muḩkem kilîd
- 5 Ben helâkem buña kim düşmen bugün oynar güler
Ey Ziyâ'î rüz-ı mâtem olmasun mı rüz-ı ʕîd

-ZĀL-

-60-

Meḡā ḡlūn Fe ḡlātūn Meḡā ḡlūn Fe ḡlūn

- 1 Ciger-i ḡam ŧanemūñ bezmine kebāb-ı leziz
Lebi ḡayāli ile eŧk-i ter ŧarāb-ı leziz²⁷⁹
- 2 Çü cān virürdüm o la'l-i lezizi yād itdüm
Acuñ beni ki eceldür baña ŧarāb-ı leziz
- 3 'Aceb mi yursam elüm çeŧme-i ḡayātumdan
Çü ḡaste olana acı gelür her āb-ı leziz
- 4 Ğamuñdan eŧküm aķar gör zamān-ı bārāndur
Bu ḡ'āb-ı mevtüm olur ŧimdi baña ḡ'āb-ı leziz
- 5 Žiyā'ī ol ŧanemūñ ŧormadın lebini henüz
Ecel iriŧdi almadın daḡı ḡ'āb-ı leziz

-RĀ' -

-61-

Meḡā ḡlūn Meḡā ḡlūn Meḡā ḡlūn Meḡā ḡlūn

- 1 Mezārumda açılmış lāle ŧanmañ 'aks-i dāḡumdur
Ricālū'l-ḡayb ķabrümde ķomıŧ yāḡūd çerāḡumdur
- 2 Bi-ḡamdi'llāḡ ki baŧum pārelendi seng-i dil-berden
Ķaranfillerle zeyn olmiŧ benüm ra'nā ķabaḡumdur
- 3 Maḡabbet bezm-ḡāḡında ŧaķınsun müdde'i benden
Derünum āteŧinden her 'alev yaluñ yaraḡumdur
- 4 Rch-i kūyuñla ḡāķ-i āsitānuñ tek baña ķalsun
Hilāl ü keh-ķeŧān aŧla ne çiftüm ne oraḡumdur

²⁷⁹ Divān'da "Lebi ḡayāli eŧk-i ter ŧarāb-ı leziz"

- 5 Baña bu 'âlem-i vâsi' de yir yok aña dil-tengem
Ziyâ'î şimdi ancak zulmet-i miñnet durağumdur

-62-

Mef'ûlü Fâ 'îlâtü Mefâ 'lû Fâ 'lün

- 1 Dîvânelik zamânıdır eyyâm-ı nev-bahâr
Zencîre girdi şahın-ı çemenlerde cüy-bâr
- 2 Güş-ı güle irişmez odur nâle kılduğı
Gül-şende bülbülitse eger nâle-i hezâr
- 3 Cân istemezdi şimdi 'avâm ihtilâtı
Bulsa eger ki kendüye mahşûş bir kenâr
- 4 Dûd-ı derûnum itdi felek saķını siyâh
Âteş bıraķdı göflüme tâb-ı ruh-ı nigâr
- 5 Hüsrev gibi diyâr-ı sühanda Ziyâ'iyâ
Ben daħı bir ocaķ arayum şimdi nâm-dâr

-63-

Fâ 'îlâtün Fâ 'îlâtün Fâ 'îlâtün Fâ 'lün

- 1 Hâkim-i hüsne gönül cân naķdini rüşvet virür
Vaşluñı hüküm eyleyüp haţtuñ hemân hüccet virür
- 2 Cân virürdüm yolına maķbûli olmaz korķaram
Kaţlüm isterdüm velî kaţâlüme zaħmet virür
- 3 Kâr-ı Ferhâdı begenmez niçeler yetmez mi kim
Küh-ı ğamda itdüğü 'âşıklara ğayret virür
- 4 Añmañ eyyâm-ı firâķı işidenlerden ıraķ
Adın işitmek ne deñlü âdeme heybet virür
- 5 Nazm-ı şîrînüm okursam şevķ-i vaşluñla n'ola
Eyle dirler döstüm tuz ni'mete lezzet virür

- 6 Bengiler hayrân olurdu ger temâşâ kılsalar
Baña esrâr-ı leb-i dil-ber ne keyfiyyet virür
- 7 Hâlden hâlî degül nazm-ı selef ammâ benüm
Ey Ziyâ'î her sözum çok şevk ü çok hâlet virür

-64-

Mefâ 'lün Mefâ 'lün Mefâ 'lün Mefâ 'lün

- 1 Kudümü nev-bahâr u mevsim-i 'ayşa 'alâmetdür
Benefşe fi'l-meşel miftâh-ı bâb-ı bâğ-ı cennetdür
- 2 Gel ey sâkı bahâr irdi getür câm-ı muşaffâyı
Şafâ kesb idecek demdür bu fırsat-ı gânimetdür
- 3 Ben ol dîvâneyem zencîr-i zülfeynüfledür fahrüm
Baña 'aql ehline uymak cihânda hayli zahmetdür
- 4 Senüñ cism-i lañifüñ bahr-ı behçetdür kenârı yok
Senüñ nâfuñ meger girdâb-ı deryâ-yı leñâfetdür
- 5 Bu şî'r-i âb-dâruñ görse ger Câmî sekâhu'llâh
Diyeydi kim Ziyâ'î sâkı-i bezm-i belâğatdur

-65-

Fâ 'lâtün Fâ 'lâtün Fâ 'lâtün Fâ 'lün

- 1 Yolına 'âşıklar anuñ cân virür dörder beşer
Dir görenler ol melek-sîmâyı mâhirü'l-beşer
- 2 'Âlem-i 'işretde cüş itdi mañabbet çeşmesi
Câm-ı mey şanmañ müdâm anuñ ayağıdur açar
- 3 Bendeñi giryân iden su'bân-ı zülfeynüñ gibi
Görmedi düşünde Dâhğak ey şeh-i Cemşid-i fer
- 4 Şavma küt-ı guşsañı şâ'im-i hicrânuñı
'İd-i vaşluñla sevindür ey hilâl-ebürü kamer

- 5 Va' de eyler vaşlın ammā bi-vefā itmez vefā
Virmek Allāhuñ Ziyā'ı görelüm āhır n'ider

-66-

Mefā 'lün Mefā 'lün Mefā 'lün Mefā 'lün

- 1 Bugün lāleyle nergisden çemen pür zib ü ziverdür
Biri Cem cāmıdur sāķı biri tēc-ı Sikenderdür
- 2 Getür cām-ı sürür encāmu sāķı devr-i güldür bu
Şabā hem-pā şafā hem-dest ü şahbā hem-ser-i terdür
- 3 Görelden rü-yı zibāñ ile gīsü-yı perişānuñ
Benüm ey hüsni nevr-rūzum günüm gicem berāberdür
- 4 Erāzil pāy-māl itse beni incinmezem hergiz
Ki zirā bilürem gerdün ezelden dün-perverdür
- 5 Beni şehr-i selāmetden bugün men' itdiler ammā
Varup küy-ı melāmetde karar itmek muķarrerdür
- 6 Görinen üstüh'ān-ı sine şanmañ hāy derd ehli
Tökünmüş cevri dil-berden baña her biri hañçerdür
- 7 İşitdüm ey şeh-i 'ālem ki cāhillerle yār olduñ
Ziyā'ıyı unutma ol daħı bir cāhil ebterdür

-67-

Mef'ulü Fā 'lātü Mefā 'lū Fā 'lün

- 1 Ol şāhun itdügi baña zulm-i 'azımdür
Bilmem günāhum da nedür Hāķķ 'Alımdür
- 2 Her dem raķıbe mihr ü vefā eyleyüp baña
Cevr ü cefālar eyleseñ Allāh Kerımdür
- 3 Rāh-ı belā misāfirinüñ derd ü miħnetin
Bilmez o kim diyār-ı şafāda mukımdür

- 4 Mey meclisinde ol şanem-i mey-perestümüñ
Güyâ dehân-ı bî-bedeli meyde mîmdür
- 5 ‘Ayn-ı ‘adüya görünür ejder Zîyâ`iyâ
Güyâ kalemi elde ‘aşâ-yı Kelimdür

-68-

Fâ ‘îlâtün Fâ ‘îlâtün Fâ ‘îlâtün Fâ ‘îlün

- 1 Didüm ey sâkı meded göflümde bir ğam var gider
Câm-ı mey şundi didi huz mā şafâ da^c mā keder
- 2 Ağrı altun degerdi ol şeh-i mısr-ı bahâ
Kıymetin bilmezlere kendin şatar ucuz düşer
- 3 ‘Arızuñ üzre perişân eyleme zülfeynüñi
Lâ-cerem firdevs-i ‘alâ içre olmaz giceler
- 4 Müşkil-i ‘aşkı şoran gelsün ki destümde kalem
Dili ucında cevâbın her zamân hâzır dutar
- 5 Ey Zîyâ`î ekser eş‘aruñ beşer beyt eyledüñ
Pençe-i hürşid-veş âfâkı tutsun ser-be-ser

-69-

Mefâ ‘îlün Mefâ ‘îlün Mefâ ‘îlün Mefâ ‘îlün

- 1 Derūnumda benüm şanmañ ki derd-i ‘aşk dâğıdur
Melâmet tekyesidür hâne-i kalb ol çerâğıdur
- 2 Göñülden eksük olmaz fikr-i zülf ü çeşm ü müjgānuñ
Bu vîrân olası beñzer harāmîler yatağıdur
- 3 Beden miñnet hişârı cān ise diz-dārıdur anuñ
Dikilmiş cismüm üzre yâreler birkaç yamağıdur
- 4 Göñül geçdi güzeşte dil-rübâlardan bugün ammâ
Hele ben bildüğüm ol serv-ğaddüñ rāst çâğıdur

- 5 Ziyâ'î târik-i târik câh-ı çâhidür şimdi
Yirin anuñ şorarsañ kaşr-ı istiğnâ turağıdur

-70-

Fe 'lâtün Fe 'lâtün Fe 'lâtün Fe 'lün

- 1 Baña bir gün umarın vuşlat-ı cânân virür
Ol Hudâ kim bir avuc toprağa İmân virür
- 2 Ten-i zerdümde görüp 'illet-i 'aşkı didi yâr
'İllet ile dirilen miñnet ile cân virür
- 3 Dâğın ihsân idicek şöyle sevâb itdi nigâr
Bir yetİme şanasın şefkat ile nân virür
- 4 Derd-i 'aşka olalum râzı ki çün Hâzret-i Hâkk
Kimine derd virür kimine dermân virür
- 5 Yüri gam çekme Ziyâ'î ki ezel Kaşşâmı
Kimine vaşl virür kimine hicrân virür

-71-

Fâ 'lâtün Fâ 'lâtün Fâ 'lâtün Fâ 'lün

- 1 Hasret-i gisü-yı müşğînüfle kaddüm dâl olur
La'l-i renginüñ ümidiyle baña çok âl olur
- 2 Câm-ı hasret şunma hey âfet helâk itdüñ beni
Bu mañabbet meclisinüñ badesi kattâl olur
- 3 Yâ irem bâğ-ı vişâle yâ virem derdüñle cân
Râh-ı 'aşkuñda ümidüm var baña bir hâl olur
- 4 Bir bir eylerdüm beyân ağıyâra işler kılduğum
Korqarın kim kışsa-ı Seyyîd gibi Baţţâl olur
- 5 Zühd mağbulümdür ammâ ey Ziyâ'î n`eyleyem
Leblerin yâd itdügümce dil meye meyyâl olur

-72-

Mefâ 'lün Mefâ 'lün Mefâ 'lün Mefâ 'lün

- 1 Hevâ-yı kâkülünde rakş ider gönüm kebüter-vâr
Şafâlar kesb ider cân âteş-i gamda semender-vâr
- 2 Ğazelde lâm-elifdür Zülfekâr u tab' Düldüldür
Dilîriyem bugün meydân-ı nazmuñ ben de Hâydar-vâr
- 3 Hârâba virmesün su'bân-ı âhum mülk-i dünyâyı
Yiridür ger çekilse cânib-i eflâke ejder-vâr
- 4 Ruħuñ terk eylesün bu reng ü âli Kaydefâ-âsâ
Sirişküm üstüne deryâ çeker yoħsa Sikender-vâr
- 5 Ğazıtđum şaşumı řavķ eyledüm ğisũñı boynumda
Efendi baş açık abdâluñam ben de şalender-vâr
- 6 İrürsem Ka'be-i vaşluña kıblem ömre sa'yum yok
Ki la'lüñ zenzeminde Merve haķķı çok şafâlar var
- 7 Nişanumdan şorarsa sũz-ı elfâzum görüp dil-ber
Çerâğuñdur Ziyâ'ı dirlere ayduñ bir sũhan-ver var

-73-

Fe 'lâtün Fe 'lâtün Fe 'lâtün Fe 'lün

- 1 Dimem ey şöfi saña 'aşık olup dil-ber gör
Söz güherdür kulağuñ tut bir iki gevher gör
- 2 Olma keyfiyyet-i esrâr-ı ğamuñ hayrânı
Ne ğubâr-ı reh-i yâr ol ne leb-i dil-ber gör
- 3 Bülbül-i bâğ-ı fenâ gibi ne feryâd eyle
Ne gül-istân-ı melâhatde gül-i aħmer gör
- 4 Ne leb-i la'line cân vir ne hayâl eyle saçın
Ne uyu maķberelerde ne kara düşler gör

- 5 Dil-berüñ derd ü belâsın ƙo Žiyâ'î çeksün
Yüri sen şavma'ada nür-ı kerâmetler gör

-74-

Fâ ĩlatün Fâ ĩlatün Fâ ĩlatün Fâ ĩlün

- 1 Yüzine tıtar elini baƙduđumca nâz ider
Âh elinden ol şeh-i ĥüsnuñ ki cevre yüz tıtar
- 2 Ol perinüñ şive ile yüzine el tıtuğu
'Âşık-ı şürıde-ĥâtırdan ĥicâb eyler meger
- 3 'Ârıızı ĥurşid ü desti pençe-i ĥurşiddür
Yâsemenle gül-şen-i ĥüsn içre yâĥüd verd-i ter
- 4 Fi'l-meşel oldu yed-i beyzâ-yı Mûsâ âşikâr
Anuñ için ehl-i 'aşkuñ gönli şevĥ ile tılar
- 5 Bûse-i ruĥsârı ĥayfâ kim naşib olur ele
Zulmet-i ĥamda Žiyâ'î muttaşıl derdin çeker

-75-

Mefâ ĩlün Mefâ ĩlün Mefâ ĩlün Mefâ ĩlün

- 1 Göñül âh iderken feryâdın eflâke uçurmuşdur
Gözüm ƙan ağlamağa başladı bilmem ne görmüşdür
- 2 Metâ'-ı bâde-i gül-reng iñen şatılmadı ƙaldı
Ĥarâbâtîler ey sâķî meger ayağa urmuşdur
- 3 Leb-i cân-baĥşın urdum mürde ihyâ ƙıldı cânânum
Gice var ise düşde Ĥazret-i 'İsâyı görmüşdür
- 4 Maĥabbet şâhınuñ bir gözi bağlu şâh-bâzıyam
Ecel mürğın henüz avlatmayup ƙoldan uçurmuşdur
- 5 Seĥer ƙafiânüñ açmış gül gibi bâğa şalınmışsın
Şanevberler Žiyâ'î gibi hep ĥayretde durmuşdur

-76-

Mefâ 'lün Mefâ 'lün Mefâ 'lün Mefâ 'lün

- 1 Dem-â-dem derd ile kan içdüğüm la'î-i lebûñdendür
Başum tȯb olduğı meydân-ı 'aşka ğabğabuñdandur
- 2 Egerçi hüriler cennetdedür Allâh bilür ammâ
Bcnüm hür-ı cinânum ey mu'allim mektebûñdendür
- 3 Güzel dil-ber sevüp sen bâde-i gül-reng içermişsin
Üşenme şöfi 'aşk ehlinden anlar mezhebûñdendür
- 4 Hilâl eksüklüğün bildi görince na'ıceñ naşşın
Ziyâsı kevkebuñ göklerde 'aks-i kebkebuñdendür
- 5 Ziyâ'inüñ efendi şevki rû-yı meh-veşûñdendür
Ğam-ı hicrân ile zevk itdüğü yâd-ı lebûñdendür

-77-

Mefâ 'lün Mefâ 'lün Mefâ 'lün Mefâ 'lün

- 1 Şaçuñ vaşf itmede cânâ ne miñnetler çekilmiştir
Beyâza çıkmada haţtuñ ne zahmetler görilmiştir
- 2 Senüñ râz-ı dehânuñ fehm idüp hıfz itmiş anuñcün
Mu'ammâ kısmınun ey nükte-dân adı çekilmiştir
- 3 Gice kaşd eylemiş âheng-i âhum çıkmağa çerçe
Senüñ küyuñ koyup yabana gitmiştir yañılmışdur
- 4 Bugün mey-hâneden mescid temâşâ kılmağa vardum
Ğanâdil adına gördüm ki bi-hadd câm aşılmışdur
- 5 Hevâ-yı zülf-i dil-berde Ziyâ'î berg-i ümmîdüm
Gül-i gül-şen gibi ber-bâd olup gitmiş tağılmışdur

-78-

Mefâ 'lün Mefâ 'lün Mefâ 'lün Mefâ 'lün

- 1 Hevâ-yı kâkülüñle ger olursam 'âkıbet ber-dâr
Ümîdüm bu ki dünyâ halkı dirler ni'me 'uķbe`d-dâr
- 2 Düşelden çârsü-yı 'aşka yandur nâr-ı 'aşkuñla
Hadîs-i h'âce-i 'âlemdür ehlü's-süķi ehlü'n-nâr
- 3 Firâķuñda ümîd-i vuşlatuñ endişem olmuşdur
'Aceb mi hasteliķde şihhat itse ârzü bîmâr
- 4 Reh-i 'aşkuñda dil gitdi belâ bu derd-i dil gitmez
Gider başum da gitmez başdan ammâ 'aşkuñ ey dil-dâr
- 5 Ziyâ'î 'âşik olmak çâr 'unşurdan ferâģatdür
Vücüdum maħv kıldum 'âşik oldum ben daħı nâ-çâr

-79-

Fâ 'lātün Fâ 'lātün Fâ 'lātün Fâ 'lün

- 1 Şanna dellâlı ki ol maħbüb-ı dellâl gezdürür
Çârsü-yı 'aşķ-ı Yûsufda hemân cân gezdürür
- 2 Çârsü-yı 'aşķda zülfüñ hayâliyle göñül
Tıfldur güyâ girüp bâzâra reyħân gezdürür
- 3 Var iken la'lüñ zülâli kimse baķmaz sükkere
Sükkeri bâzâriler dükkân-ı bed-kân gezdürür
- 4 Biz ırâķdan baķsak eyler bize ta'n ehl-i cihân
Dil-berüñ ra'nâların hep şimdi nâdân gezdürür
- 5 Dil Ziyâ'î ol leb-i rengini medħ eyler yürür
Çârsü-yı miħnetüñ dellâlı mercân gezdürür

-80-

Meḥḥulü Fā Ḥlātü Meḥḥülü Fā Ḥlün

- 1 Āhum ki bir nefesde felekde vaḥan bulur
Kendin saḳım bād-ı şabāyı esen bulur
- 2 Hicründe cān viren sevinür çün kefen geye
Müflis gibi ki yolda yeñi pîrehen bulur
- 3 Her dem baña ʿazāb u ʿikāb u ʿitābuñı
İtme efendi çün ki cihānda iden bulur
- 4 Bulsam seni bu derd-i derūnum disem saña
Ammā bulan sen āfeti kendin kaçan bulur
- 5 Maḥv itdi derd-i ʿaşkuñ efendi vücūdını
Bilmem Ziyāʿi bendeñi guşşañ neden bulur

-81-

Meḥḥülün Meḥḥülün Meḥḥülün Meḥḥülün

- 1 ʿAdem mülkin baña seyr itdüren yāruñ dehānıdır
Benüm cism-i naḥifüm kıl gibi kılan miyānıdır
- 2 Beni ğarḳ itse tūfān-ı sirişke biñ yaşar dil-ber
Ḥaḳıḳatde baña ol rüḥ-ı şānı Nüh-ı şānıdır
- 3 Degüldür penbe-i dāğum görinen başum üstinde
Benem Mecnün-ı ʿaşḳ ol mürğ-ı miḥnet āşiyānıdır
- 4 Ḳanı sāḳı-i simin-saḳ ile cām-ı sürür encām
Cevānlıḳ ʿālemi gül devri şeydālıḳ zamānıdır
- 5 Maḥabbet ḳulzūminün sāhilinde kūh-ı miḥnetde
Beden bir ḳalʿadır kim derd ü ḥasret pāsbanıdır
- 6 Beni āvārc-i deşt-i cünün iden nedür āyā
Cevānuñ derdi mi yoḥsa cevānlıḳ ʿunfuvānıdır

- 7 Yüzüñ aķ gl gibi ra'nā lebñ berg-i gl-i ĥamrā
Cemālñ gl-Ŗeni gyā leťāfet gl-sitānidur
- 8 Senn ķurbānuñ olmak ey kaŖı yā gećdi gñlmnden
Hedef olmak ĥadeng-i ġamzeñe devlet niŖānidur
- 9 Sefine keŖti-i ĥikmet dr-i manzmdur nazmum
Ziyā'ı Ŗi'rumñ her baĥrı deryā-yı ma'ānidr

-82-

Fā Ŗlātn Fā Ŗlātn Fā Ŗlātn Fā Ŗln

- 1 'Ārızuñ hicrinde eŖk-i dide Nlñ 'aynidur
Fi'l-meŖel 'aynen tusemmā Selsebilñ 'aynidur
- 2 Derdden sz-ı dernum āteŖ-i Nemrddur
EŖk-i ćeŖmñ ġuŖŖadan 'ayn-ı Ĥallñ 'aynidur
- 3 'Aynı ile dāġuma beñzer gl-i ĥamrā-yı bāġ
Nergis-i gl-zār bu 'ayn-ı 'allñ 'aynidur
- 4 'Aynı ile 'arızuñ mānendidr māh-ı mnr
Zāt-ı pākñ gkde ĥurŖid-i cemlñ 'aynidur
- 5 Ŗevķm artar cismmi yaķduķća nār-ı nāz-ı yār
Ey Ziyā'ı Ŗem'de yanan fetilñ 'aynidur

-83-

Fe Ŗlātn Fe Ŗlātn Fe Ŗlātn Fe Ŗln

- 1 Bāġda bād-ı ĥazān bulduġı eŖcārı Ŗoyar
Ŗol ĥarāmı gibi kim zlm ile tccārı Ŗoyar
- 2 Prehensiz ķodı 'uŖŖāķı ĥayāl-i ćeŖmñ
Muĥtesib tt ki bulup zecr ile mey-ĥ'ārı Ŗoyar
- 3 Nā-ġehān ķadre irp gñli murādın buldı
Cāme-ĥ'āb-ı Ŗeb-i vŖlatda Ŗevķm yārı Ŗoyar

- 4 Bir yaña şeyh şoyar söfi ider zühd ehlin
Bir yaña pîr-i muğân fâsık-ı bed-kârı şoyar
- 5 Ğam-ı ğamzeñ kodı ‘uryân Ziyâ’i kuluñı
Tut ki cellâd-ı şchin-şâh güneş-kârı şoyar

-84-

Mefâ ‘lün Mefâ ‘lün Mefâ ‘lün Mefâ ‘lün

- 1 Şolar kim bendeñi ğamz eyleyüp dîvânedür dirler
Senüñ çün ey perî-rü ‘aql alur cânânedür dirler
- 2 Muqayyed olduğı çün dil şacı zencîrine yârufı
Niçe yirden işitdüm kim baña dîvânedür dirler
- 3 Mağabbet kılzümüne ğarq olanlar ittifaq idüp
Vefâ-yı dil-berân için ‘abeş efsânedür dirler
- 4 Senüñ çün ser-be-ser ehl-i sivâ ey yâr-i gendüm-gün
Melâhat hîrmeninde hâşılı bir dânedür dirler
- 5 Hârâbat erlerinden hâlini şordum Ziyâ’ınüñ
Şarâb-ı bezm-i ‘aşk-ı yâr ile mestânedür dirler

-85-

Fâ ‘lâtün Fâ ‘lâtün Fâ ‘lâtün Fâ ‘lün

- 1 Derdüñ ile gönül cânâ geh ağlar geh güler
Nite kim ğurbet çeken şeydâ geh ağlar geh güler
- 2 Gâh derd-i firqatüñle gâh ümid-i vaşl ile
Dergehüñde ‘aşık-ı rüsvâ geh ağlar geh güler
- 3 Gâh şebnemle tolar geh açılır gül-zârda
Şevk-i rüyuñla gül-i ra‘nâ geh ağlar geh güler
- 4 Câm-ı ‘aşkuñ mesti geh handân u geh giryân olur
Bezm-i meyde mest olan zîrâ geh ağlar geh güler

- 5 Şevke gelmişdür Ziyâ'î gibi 'aşıkdur meger
Meclisüñde şem'î-bezm-ārā geh ağlar geh güler

-86-

Mefâ 'lün Mefâ 'lün Mefâ 'lün Mefâ 'lün

- 1 Benüm cānān ile rüz-ı ezelde ittiḥādum var
Vişāl ile firākuñ farkı yoḡdur i'tiḡādum var
- 2 Vücüdum ḡirmenin bād-ı fenā maḡv itdi ser-tā-ser
Muḡaşşal bu ki 'ālemde benüm ancak bir adum var
- 3 Baña ta'n itme ey zāhid eger āh idüp ağlarsam
Benüm ol Ḳāsımü'l-erzāk işiginde murādum var
- 4 Elem çekmem belādan derd ü ḡamdan zerre derdüm yoḡ
Benüm taḡdīr-i Mevlāya ezelden inḡiyādum var
- 5 Ziyâ'î herkesüñ bir mesnedi vardur bu 'ālemde
Benüm der-gāh-ı Ḡitī-āferīne istinādum var

-87-

Fe 'lātün Fe 'lātün Fe 'lātün Fe 'lün

- 1 Gören ağyārı der-i yārda ḡannās şanur
Seyr iden mekr ile telbīsini vesvās şanur
- 2 Medḡ ider pīr-i muḡānı o men'î-bāde-fürüş
Her kişi kendü atasın Ḥı zır İlyās şanur
- 3 Rüz u şeb ḡalk uyımaz nāle vü feryādumdan
Beni kūyuñda görenler zarar-ı nās şanur
- 4 Rüz-ı Ḥı zır itdi ḡara cismümi taşlarla nigār
Benzedüp ḡara libāsa anı il yās şanur
- 5 Ey Ziyâ'î gam-ı 'aşḡ ile ḡanidür dil-i pāk
Gören ammā bizi ḡarḡ-ı yemm-i iflās şanur

-88-

Meḡā ḡlün Meḡā ḡlün Meḡā ḡlün Meḡā ḡlün

- 1 Be hey zālim maḡalleñ toprağı ƣan ile ƣolmuřdur
Miřāl-i Kerbelā ħün-ı řhidān ile ƣolmuřdur
- 2 Benüm de küy-ı cānān itlerine bergüzārum var
Şeġerde kāse-i ƣalbüm ciger ƣarıyla ƣolmuřdur
- 3 Baña raġm eylemeñ firdevs-i küyüñdan görüp müñfekk
Derūnum hep ħayāl-i vařl-ı cānān ile ƣolmuřdur
- 4 Belā vü derd ü ġam göñlümedür sen ey ferāġ var git
Saña va'llāhi yir yoğ ħücre yārān ile ƣolmuřdur
- 5 Ruġuñ vaşfındaki şi'rum ser-ā-ser deġri ƣutmuřdur
Vilāyet Şeyġ Sa'dīñüñ Gül-istānyla ƣolmuřdur
- 6 Gül-i fazl ey Žiyā'ı ħiç bilür misin niçün yitmiř
Cihān gül-zārı ħār-istān-ı nādān ile ƣolmuřdur

-89-

Fe ḡlātün Fe ḡlātün Fe ḡlātün Fe ḡlün

- 1 Rū-yı řiřġat görür ol ħaste geh yanađuñ öper
Tāze cān bulur o bīmār geh ƣudađuñ öper
- 2 Gūřuña gizlü ħaber dir gibi olur maġzā
Gūřvāruñ eđilüp görince ƣulađuñ öper
- 3 Pāy-māl-ı ser-i ġisü-yı periřānuñdur
Dil-i āřüfte ki dāmen gibi ayađuñ öper
- 4 Mālik-i mühr-i Süleymān olur ol 'āřık kim
Fırşat el virse aña bir gice ƣırnađuñ öper
- 5 Ey řabā yār Žiyā'ıyi řorarsa diyesin
Ĥāk-i rāh-ı ser-i küyuñdur o başmağun öper

-90-

Fā ʿilātün Fā ʿilātün Fā ʿilātün Fā ʿilün

- 1 Bir ʿaceb dīvāneyem kendü sözümden bî-ḥaber
Olmuşam mest-i mey-i engür özümden bi-ḥaber
- 2 Rû-yı yarı görmedüm ḥālin daḥı seyr itmedüm
Ṭāliʿümden ğāfil oldum yıldızumdan bî-ḥaber
- 3 Ol iki gözüm beni ağlatmak ister hicr ile
Dem-be-dem kan ağların iki gözümden bî-ḥaber
- 4 Yüzümü toprağa sürdüm eyledi yüzbiñ cefā
Olmuşam her vech ile kendü yüzümden bî-ḥaber
- 5 Geldi cānān ey Ziyāʿi kendüm idrāk itmedüm
Yārdan ğāfil diriġā kendüzümden bî-ḥaber

-91-

Meḥā ʿlün Meḥā ʿlün Meḥā ʿlün Meḥā ʿlün

- 1 Ḥurūş-ı bîhüde erbāb-ı ʿaşka nā-münāsibdür
Ne çāre bu dil-i şeydānuñ ammā ʿaşkı ğālibdür
- 2 Revā müdur baña tenhā cefā-yı bî-ḥisāb itmek
Be hey sulṭān-ı ʿālem cümle ʿālem vaşla ṭālibdür
- 3 Bizi maḥrūm kılmak vuşlaṭuñdan neh-y-i ḥāzırdur
Deḥānuñ büsesin teklif kılmak emr-i ğāʿibdür
- 4 Senüñ ğār-ı zenaḥdānuñdaki diller belā-keşdür
Oğunmak Kışsa-ı Aşhāb-ı Kehf ammā ʿacāʿibdür
- 5 Münevver kılduñ ey nūr-ı muşavver bezm-i āfākı
Çerāġuñ çak Ziyāʿide çerāġ olmak münāsibdür

-92-

Mefâ ilün Fe ilātün Mefâ ilün Fe ilün

- 1 Firāk-ı yār ile bî-ḥadd ḳasāvetüm vardur
Hezār deftere şıgmaz ḥikāyetüm vardur
- 2 Vişāl-i yāra irişdükte cür'et idemedüm
Zamān-ı ḥaşr irişince nedāmetüm vardur
- 3 Şikāyet eylemezim kimseden benüm ammā
Bu baḥt-ı şümdan özge şikāyetüm vardur
- 4 'İtāba müstahak olmağıçün el üzreyin dir
Benüm güzellere gāhî zerāfetüm vardur
- 5 Ziyā'î şî'rine daḥl itmesün 'inādı ḳosun
Kelāmum aḥlamayan şahşa minnetüm vardur

-93-

Fe ilātün Fe ilātün Fe ilātün Fe ilün

- 1 Ey açık ḳaşlu ḥayālî ḳaşınuñ şām u seḥer
Ḳaşr-ı 'aşḳuñda yeter gözlerüme medd-i başar
- 2 ??? şafḥa-yı sīnemde ḡamufı metni durur
Ehl-i derd olmayan anı bilimez şerḥa baḳar
- 3 Şehre meşhūr olalı ḥüsn ile ol mäh-ı münîr
Rü-yı ḥurşide bugün eyleyemez kimse nazar
- 4 Zülfine göñlüm aşar yār günāhın şormaz
Gerçi Mansûrî sebbsiz bilürüz aşmadılar
- 5 İltifāt eylemez efḡān-ı Ziyā'îye ḥabîb
Ḳulaḡum aldı diyü bülbüle baḳmaz gül-i ter

-94-

Mefâ ilün Mefâ ilün Mefâ ilün Mefâ ilün

- 1 Dilâ būs-ı leb-i cānāna mağrūr olma firķat var
Bilürsin āhırinde bezm-i şahbānuñ nedāmet var
- 2 Ümidüñ keş temennā itme vaşlın ehl-i derd ol kim
Cefā-yı dil-beri çekmekde ey dil özge hālet var
- 3 Göñüller naķdini almaķda eyler hīleler peydā
Zen-i dūnyāya aldanma er iseñ erde ğayret var
- 4 Ruħuñ bāğın temāşā itmede ‘ömrüm şafā yokdur
İdiecek bir mesīre seyrini dilde meserret var
- 5 Bu Sa‘dī gör ki Fettāhī Ziyā‘īye mu‘īn oldı
Kemālınden zahīrūñ sözlerinden yeg selāset var

-95-

Mef‘ulü Fā ilātü Mefâ ilü Fâ ilün

- 1 Ağyārdan şu dem ki saña yār ola üç er
Tīrūñle bize bāl-ı belā hep üçer uçar
- 2 Her bir melek yanında birer dīv var gezer
Yanında ol perī ruħuñ ammā beşer beşer
- 3 Şīr-i ner oldı disem o cellāda tañ degül
‘Āşıkların çü katl ider onar onar
- 4 Baħr-ı ğamuñ degüldür bir iki şināveri
‘Āşıklarūñ bu baħrda cānā yüzer yüzer
- 5 Kuluñ Ziyā‘ī dirler efendi bu lü‘lüyi
Bu baħr içinde nazm idici birer birer

-96-

Meḡā ḡlün Meḡā ḡlün Meḡā ḡlün Meḡā ḡlün

- 1 Gözümden yaş akar her dem gönülde bunca ğuşşam var
Benüm iki gözüm çün dünyede bilmem dağı nem var
- 2 Niçe bir āteş-i hicrāna yakduñ merḡamet kıł kim
Benüm rüḡum bilürsin dār-ı ʿuḡbāda cehennem var
- 3 Dem-ā-dem seyr ider ḡüsnüñ raḡīb-i dīv-şekl ammā
Cinān-ı küyuñı ʿömrinde görmez bunda ādem var
- 4 Ne deñlü cevır iderse ol perı hiç ihtizār itmez
Elem çekmekde hey dīvāneler bir özge ʿālem var
- 5 Żiyā`i ḡorḡarın ter düşmesün ğāyet de nāzıkdür
Güli ruḡsār-ı cānāna şebih itmekde şübhem var

-97-

Fe ḡlārün Fe ḡlārün Fe ḡlārün Fe ḡlārün

- 1 Şād ol ey şāim-i hicrān yine bayrām gelür
Şalını şalını ol serv-i ḡurāmān gelür
- 2 ʿAhd ü peymāndan iñen dönme iñen ey raḡḡāş
Devrdür böyle bu ḡalmaz geçer eyyām gelür
- 3 Gelse ger raḡş iderek bezme o ḡurşid-i cihān
Tenüme cān irişür cānuma ārām gelür
- 4 Merḡabā eylesin ola ki devlet vire el
Ey ḡalan rüze-i ğamda gör e bayrām gelür
- 5 Ey Żiyā`i niçe ḡırılmaya ḡalḡ-ı ʿālem
Çünki ol piste-dchen gözleri bādām gelür

-98-

Mef'ulü Fâ 'ilätü Mefâ 'lü Fâ 'lün

- 1 Cellād-ı çerh hey ne 'aceb hün-riz olur
Her ay başında mäh-ı nevi tiğ-i tiz olur
- 2 Ger şimdi kırtulursa bu zindān-ı ğuşşadan
Mısr-ı vücūd içinde begüm cān 'Aziz olur
- 3 Kānum dokerse bezm-i belāda gözüñ ne tañ
Mest-i şarāb-ı 'işve olan cür'a-riz olur
- 4 Leylā işigini kodi şahrāya yüz tutup
Mecnün-ı dest-i 'aşk 'aceb bî-temiz olur
- 5 Kaçsa Ziyā'iden o vefāsiz 'aceb degül
Ādemden işi vahşî ğazaluñ giriz olur

-99-

Mef'ulü Fâ 'ilätü Mefâ 'lü Fâ 'lün

- 1 Çeşmi harāmîdür işi hep tutma urmadur
Mu'tadı dām-ı kākülinüñ hile kırmadur
- 2 Yıksak nihāl-i 'ömri n'ola emr-i yār ile
Mağşūdumuz murādını anuñ bitürmedür
- 3 Ey hāk-i pāyı dide-i 'uşşāka tütüyā
Bu āsitāneden ğarezüñ bizi sürmedür
- 4 Leylī-i zülfüñe güzelüm ben muqayyedom
Mecnünüñ işi dünyede bî-ķayd oturmadr
- 5 Şeh-bāz-ı tab'a bu ğazel-i ter Ziyā'iyā
Bi'llāhi hiç yalan degül ancak uçurmadr

-100-

Mef'ûlü Fâ 'îlâü Mefâ 'îlü Fâ 'îlün

- 1 Maĥcûbdur ĥicâb ider ol yâr-ı ŧive-kâr
Vaŧlına irmege niçe yüz biñ ĥicâb var
- 2 Gizlenme ey melek gel e göster cemâlûñi
Derd-i derûnum eylesin bir bir âŧikâr
- 3 Allâh ne ŧâh-bâz imiŧ ol ĥâl-i 'ârızuñ
Sîmurġ-ı ŧab'um eyledi bir laĥzada ŧikâr
- 4 Mâ'î geyen nigâra göñüller aĥar gider
Enhâr bahre nite ki fi'l-leyli ve'n-nehâr
- 5 Öpdi raĥîb la'lûñi olmaz mı bârî ĥiç
Bahr-ı ġamuñ ġariĥi Ziyâ'îye bir kenâr

-101-

Mefâ 'îlün Mefâ 'îlün Mefâ 'îlün Mefâ 'îlün

- 1 Maĥabbet meclisinde bilürüz Mecnûnı 'âĥıldür
Melâmet ŧan'atında Kûh-ken üstâd-ı kâmindür
- 2 Riyâ ile cemâlûñ muŧhafına nâzır olmuŧdur
Senûñi zûlf-i siyâhuñ Ĥlaĥĥ bilür kim ĥara câhildür
- 3 Leb-i la'lûñ ki anuñ teŧnesidür Ĥızr u İskender
Raĥîbe rûĥ-ı ŧânîdür baña semm-i helâhildür
- 4 Görürler ŧurrası ŧarrârdur hem ġamzesi ġammâz
'Acebdür ol gözi cellâddan bu ĥaĥĥ ġâfildür
- 5 Ziyâ'î ŧubĥ-dem böyle iŧidüm bir müfessirden
Ĥabîbüñ rû-yı ĥûbı ĥaĥĥına ve'ŧ-ŧems nâzildür

-102-

Fā ʿilātün Fā ʿilātün Fā ʿilātün Fā ʿilün

- 1 Kāh olur şevk-i ruḥuñ dil micmerinde od olur
Āhum ana dūd olur cān-ı hāzīnüm ʿūd olur
- 2 Defter-i ʿuṣṣāk içinde vāşıl-ı vaşl olanuñ
İsmi mevcūd olur ammā cismi nā-mevcūd olur
- 3 Sen melek-sīmāya zemm itmiş bizi bir müddeʿi
Lā-cerem şeytānlık iden ʿāķıbet merdūd olur
- 4 Ey yüzi gül laʿli mül dirseñ gice mey içmedüm
Nergis-i mestüñ nedendür böyle hʿāb-ālūd olur
- 5 Gerçi eylersin Ziyāʿiye cefā-yı bî-hisāb
İʿtikādum var hisāb-ı maḥşer-i mevʿūd olur

-103-

Fā ʿilātün Fā ʿilātün Fā ʿilātün Fā ʿilün

- 1 Niçe vaşl olam ki cānum cevri-i dil-berden kaçar
Bir yaña cānān ise feryād u āhumdan kaçar
- 2 Şād ol ey dil cevriyi çekmekde hāşş olduñ yine
Zulmini gören ʿumūmen pādişāhumdan kaçar
- 3 Didüm ey meh rüyufu seyr itmesün gīsūlaruñ
Didi gör divāneyi zülf-i siyāhumdan kaçar
- 4 Tağılursa jāleler yelden benüm de ey felek
Encüm-i seyyāre āh-ı şubḥ-gāhumdan kaçar
- 5 Ey Ziyāʿi korķarın bir gün Kirāmen Kātubin
Yazmada izhār-ı ʿacz eyler günāhumdan kaçar

-104-

Fā 'lātün Fā 'lātün Fā 'lātün Fā 'lün

- 1 Var ise bi-çäre bülbül 'aşık-ı didârdur
Gicelerle nâle eyler şubha dek bidârdur
- 2 Bū-yı ümmid-i vişālūñle senüñ dil hânesi
Ey gül-i gül-zâr-ı cennet külbe-i 'aţţârdur
- 3 La'î-i renginüñde ey meh-rû yine tebhâle var
Berg-i verd-i aḥmer üzre şebnem-i gül-zârdur
- 4 'Ârız-ı cānāneye meyl eyledi gönüm benim
Lāleye konmuş hemān zenbūr-ı bî-miḳdârdur
- 5 Merḥabāsız yârdan el çek Ziyâ'î fāriğ ol
Devlet el virince şabr it bunda ḥikmet vardur

-105-

Mef'ûlü Fā 'lātü Mefâ 'lū Fā 'lün

- 1 Āh itdügümce dil-bere te'sîr ider mi gör
Āhen mi gönli ol şanemüñ yâ ḥacer mi gör
- 2 Ğamz itdi bülbül-i dili yâra raḳîb-i zâğ
Şuç olmayınca ol gözi şāhin tutar mı gör
- 3 Şalındı gitdi gül-şene dirler o serv-ḳadd
Ey dil tecessüs eyle bu toğru ḥaber mi gör
- 4 Cām-ı zücâc içinde 'aceb reng bağladı
La'lüñden utanup kızarur meyde şermi gör
- 5 Sevdi beni Ziyâ'î diyü taş uram didüñ
Evvel nazâr ḳıl üstine anuñ düşer mi gör

-106-

Fā ʾlātün Fā ʾlātün Fā ʾlātün Fā ʾlün

- 1 Yine cāndan sevgilü ol şāh-ı hübānum gider
Bir yaña cānum gider bir yaña cānānum gider
- 2 Gitdi rüz-ı vuşlat irişdi şeb-i firķat yine
Cānib-i ğarba bu gün ol mihr-i raḥşānum gider
- 3 Dağıl ey şabr u karar ey ğam ḥarāmī-veş iriş
Mülk-i dil ḥālī kalur devletlü sultānum gider
- 4 Ayrılık bilmem nedür ḥaḳḳā eceldür bu baña
Ey Müselmānlar acufi kim dīnüm İmānum gider
- 5 Ey Ziyā`i göz açup bir daḥı bakmam ʿāleme
Çün gözüm nūrı gider hem nūr-ı Yezdānum gider

-107-

Fā ʾlātün Fā ʾlātün Fā ʾlātün Fā ʾlün

- 1 Ey dil-i pejmürde müjde şāh-ı hübānum gelür
Ol leb-i ʿİsā irişür seyrine cānum gelür
- 2 Döstlar tañ mı kıyāmet kopsa düşmen başına
Ṭarf-ı maġribden benüm ḥurşid-i raḥşānum gelür
- 3 Başladı cān u gönül iklīmi maʿmūr olmaġa
ʿİzzet ile şehrine sultān-ı hübānum gelür .
- 4 Ol şanem kāfırlık itmez ey Müselmānlar bilüfi
Dinüm için iʿtikād eylefi ki İmānum gelür
- 5 Zülmet-i hicre düşenler āb-ı ḥayvān istesün
Ben Ziyā`iyem benüm ol nūr-ı Yezdānum gelür

-108-

Fe ʿilātün Fe ʿilātün Fe ʿilātün Fe ʿilün

- 1 Germ olup olma iñen ey meh-i ğarrā maġrūr
Ne kadar olmuş iseñ hüsn ile şehre meşhur
- 2 Bedenüm kalʿasını yıkdı ħarāmi-i ğamuñ
Ezel olduĝı gibi olmaya ʿömrā maʿmūr
- 3 Bir perişānluĝı var başın aşar her tarafa
Mey-i şebnemden olupdur gül-i ħamrā maĥmūr
- 4 Dil-berüñ derd ü ğamu cānumuza minnetdür
Vāmuķa şorsañ olur ʿişve-i ʿAzrā maʿzūr
- 5 Zulmet-i ğamda Ziyāʿiyi ferāmūş itme
Germ olup olma iñen ey meh-i ğarrā maġrūr

-109-

Mefʿulü Fā ʿilātü Mefā ʿlü Fā ʿilün

- 1 Çün ol perī cemāl ilinüñ serveri çıkar
Ey nergis imdi başdan o zer efseri çıkar
- 2 Aylarca ben yüzün göremem līk her gice
Ol āfitāba encüm iken müşteri çıkar
- 3 Dīv-i rakībi öldürecek var ümidümüz
Bir gün bu dehr-i pīre-zenüñ bir eri çıkar
- 4 Zindān-ı derde şalınca kendüyi bir kişi
Mışr-ı maĥabbetüñ görürin serveri çıkar
- 5 Gitsün bu ʿaql kārbanı taĝılsun Ziyāʿiyā
Nāz ile çünki karşımuza ol perī çıkar

-110-

Meḥḥulü Fā ḡlātü Meḥḥā ḡlü Fā ḡlün

- 1 Bir haste yok cihānda ki benden beter düşer
Tīr-i ḡazā efendi baḡa ol ḡadar düşer
- 2 ʿĀlemde bundan özge elem var mıdur ʿaceb
Kim vaḡl ümīdi var iken aḡsız sefer düşer
- 3 Her kim şorarsa ʿālem-i ʿaşḡuḡı haberlerin
Bir ḡālet irişür aḡa kim bī-ḡaber düşer
- 4 Mihmān olunca tekye-i derdüñde dem-be-dem
Bu dāne-i sirişḡ öñüme mā-ḡazar düşer
- 5 Dirmiş raḡīb göñli düşer baḡa dil-berüñ
Va'llāhi ibtidā başına bir ḡacer düşer
- 6 Bilmem efendi kim bu ne sırr-ı ʿacīb olur
Şi'r-i Žiyā'ı la'lüñ aḡılduḡça ter düşer

-111-

Meḥḥā ḡlün Meḥḥā ḡlün Meḥḥā ḡlün Meḥḥā ḡlün

- 1 Bahār şād olur ʿāḡiller anca i'tibar eyler
Bizi dīvāne-i şehri belā evvel bahār eyler
- 2 Zer çehremle sīm-i eşküme mesrūr olur göñlüm
Gedāyı kīmiyā-yı māl-ḡulyā mal-dār eyler
- 3 Ne ḡikmetdür bu kim ʿaşḡ baḡmaz vā'iz ü şeyḡe
Cihānda ḡudmet-i pīr-i muḡānı iḡtiyār eyler
- 4 Didüm la'lüñ umarken niçün oldu bār-ı ḡam yirüm
Didi kim ārzü-yı mey kişiyi ehl-i nār eyler
- 5 Žiyā'ı var ise perridür ol bizden ḡaçar dil-ber
Ya vaḡşı āḡudur insānı gördüḡçe firār eyler

-112-

Meḫ'ulü Fā 'lātü Meḫā 'lū Fā 'lün

- 1 Allāh ki beşer şöyle turtmayup gider
Güyā cihānda kimse şafā sürmeyüp gider
- 2 Biz 'ömre mālīküz dirüz ammā görmezüz
Leyl ü nehār kendümüzi şormayup gider
- 3 Ben hāzır olmayup yoluma ğāfil iken āh
Gördüm ki 'ömr kāfilesi turtmayup gider
- 4 Dirdüm ki şād olam n`ideyin şāh-bāz-ı 'ömr
Mürġ-ı melāletüm henüz uçurmayup gider
- 5 Acuñ Ziyā`i hasteyi derd-i firāk ile
Mülk-i beḫāya sevdüğini görmeyüp gider

-113-

Fā 'lātün Fā 'lātün Fā 'lün

- 1 Ehl-i 'aşkuñ virdi cānan ismidür
Haste diller cānı anuñ cismidür
- 2 Bilmezin kim cāna keyfiyyet viren
Şevḫ-i la'lüñ mi mey-i meclis midür
- 3 Derdümi itmeñ benüm Ḳaysa kıyās
Baña āhūlar görüñ mūnis midür
- 4 Fūls-i eşk-i çeşm ḫadsiz var iken
Pādişāhum her gedā müflis midür
- 5 Duḫter-i rezdür senüñ medḫ itdügüñ
Hey Ziyā`i sevdüğün zen kısmıdur

-114-

Fā ʿilātün Fā ʿilātün Fā ʿilātün Fā ʿilün

- 1 T̄aḥlamañ ʿuryān isem ben ʿārı bilmem ʧandadur
Süst-i ʿaşkem cübbe vü destārı bilmem ʧandadur
- 2 Ol vefāsız yārı ararken yitürdüm kendümi
Kendümi bulmaç kanı dil-dārı bilmem ʧandadur
- 3 Derd-i dilden taʿn-ı düşmeden şikāyet kılmağa
Gösterüñ Allāh için hūnkārı bilmem ʧandadur
- 4 Rubʿ-ı meskūm bütün baḥş itseler eksükliye
Hıçe şaymam bilürem kim yārı bilmem ʧandadur
- 5 Gīsü-yı fettāmı dil mülkini vırān eyledi
Hey meded ol mekri çok ʿayyārı bilmem ʧandadur
- 6 Bilmezin ol ğamzesi ğammāzı ʧanda arayam
Hey dirīğ ol tırrası tarrārı bilmem ʧandadur
- 7 ʧanum içer ey Ziyāʿi dem-be-dem gerçi ḥasūd
Ben henüz ol gözleri hūn-hʿārı bilmem ʧandadur

-115-

Fā ʿilātün Fā ʿilātün Fā ʿilātün Fā ʿilün

- 1 Yırde yaşum ʧaḥresin baḥr-ı mükedder şandılar
Āsumān üzre şerār-ı āhum aḥter şandılar
- 2 Yandığınca nār-ı ğam derdinden irdi bũ-yı misk
Gönlümi erbāb-ı şevç Allāh ki micmer şandılar
Gönlümüz nār-ı ğamuñla çok şafālar kesb ider
Anda bu ḥālātı görenler semender şandılar
- 4 Cān-ğariz olduğına baçmayup itdiler fedā
Yūsuf-ı Mışra seni şāhum birāder şandılar

- 5 Dil-rübâlar mâ'il oldılar Ziyâ'î hasteğe
Var ise anuñ şararmış yüzini zer şandılar

-116-

Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün

- 1 Zemîne şanma kim zülzâl irişür nâ-gehân ditrer
Teb-i hicrândan ol şühûñ bugün cümle cihân ditrer
- 2 Perîler şerrine uğramış âdem gibi vâveylâ
Görenler ol perî ruhsârı cānum her zamân ditrer
- 3 Dilâ cām-ı ezel maḥmûrısın kim dâde lerzānuñ
Mülâyim dil-beruñ cām-ı lebin tutsa hemân ditrer
- 4 Tabîb-i cānsın iḥsân eyle la'î-i şerbetinden gel
Teb-i hicrānuña düşmiş bu cān-ı nâ-tüvân ditrer
- 5 Ziyâ'î katlûme kaşd itse ol âfet sürûrumdan
Gözüm segrür nişānum deprenür cismümde cān ditrer

-117-

Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün

- 1 Şeb-i firqatde şevküm arturan gün yüzli mâhumdur
Fürûğ-ı çeşm-i 'âlem-bînem ol nûr-ı İlâhumdur
- 2 Cihân eyler şikâyet pâdişâha zulm-i zâlimden
Belâ bu kim baña zulm eyleyen ol pâdişâhumdur
- 3 Belâlar ḥirmeni yanında gelmiş kâh idüm şimdi
Tutuşdum 'aşk oduyla âh-ı dil dūd-ı siyâhumdur
- 4 Görinen keh-keşân ü mâh-ı bedr eflâkda şanmañ
Şeḥer vaḳdinde âh itdüm benüm ol şekl-i âhumdur
- 5 Gice ḥurşidümi gördüm Ziyâ'î mâh-ı nev şanma
Ki şevkümdeñ sipihre atdüm anı şeb-külâhumdur

-118-

Fe 'ilātün Fe 'ilātün Fe 'ilātün Fe 'ilün

- 1 'Acebā şebnem ü nergis mey ü peymāne midür
Devr-i gül irdi çemen 'arşası mey-hāne midür
- 2 Būstān-ı ceberūt-ı subhda çerh-i kebūd
Varağ-ı süsen olupdur ki Şüreyyā nemidür
- 3 Baña bir çāre İlähi ki zebün eyledi ğam
Haber-i vaşl-ı şeyh efsün mü efsāne midür
- 4 'Aqlum aldıysa periler baña dīvāne dimeñ
Her metā'ın yitiren sehv ile dīvāne midür
- 5 Zülmet-i ğamda Ziyā'ı niçe bir şevke gele
İntisābı 'aceb ol nūr-ı dirahşāna mıdur

-119-

Fa 'ulün Fa 'ulün Fa 'ulün Fa 'ul

- 1 Ol bālā şanevber ğedādan kaçır
Meger kim belādur du'adan kaçır
- 2 Belāsı devāsızdurur var ise
Tabībüm dil-i mübtelādan kaçır
- 3 Ben ol zülfe irmek ricāsındayam
Egerçi cihān ejdehādan kaçır
- 4 Koyan Ka'be-i küyuñ ā kıblem ol
Gider Merve haqqı şafādan kaçır
- 5 Ğamun odına n'idiğün dilemez
Ziyā'ı nedendür ziyādan kaçır

-120-

Fe ʕlātün Fe ʕlātün Fe ʕlātün Fe ʕlün

- 1 Şiveler kim baña ol şāhid-i Kenʕān şatar
Nağd-i cānum da alursa ʕati erzān şatar
- 2 Penbedür cism-i laţîfî o şeh-i mısr-ı bahā
Oturur küşe-i dükkānda kettān şatar
- 3 Zehr-i ʕahrın içirüp miñnet ile cān virürin
Ki leb-i şerbetin ağıyāra hüsni-i cān şatar
- 4 Ehl-i ʕaşka şanemā sîm-tenüfî virme şaşın
Ağçe üstine ölür her birisi cān şatar
- 5 Kim ola ʕabʕ-ı Ziyāʕiye ki taħsîn itmez
Söyler ol medh-i hasen şanʕat-ı Hıassān şatar

-121-

Fe ʕlātün Fe ʕlātün Fe ʕlātün Fe ʕlün

- 1 Kendüye döst beni kendüye bed-ḥāh bilür
Çekdügüm zaḥmeti bilmez henüz Allāh bilür
- 2 Ğam uşandurdu beni cān u cihān mülkinden
Yoğ mıdur kimse ʕadem kişverine rāh bilür
- 3 Yığma göñlüm şaşın ey āfet-i devrān şaşın
Kaʕbe yığmağça günāhı olur Allāh bilür
- 4 N`ola ger derdüñe düşdiyse göñül ğam yimezem
Ola kim vird-i tevekkeltü ʕala`llāh bilür
- 5 Sağlar ḥāli Ziyāʕiye n`ola bilmez ise
Ol gözi ḥaste hele sellemehu`llāh bilür

-122-

Fe ʕlātün Meḡā ʕlün Fe ʕlün

- 1 İki şāhiddür ol iki ruḡsār
Daʕvî-yı ḡsñ iderse vechi de var
- 2 Gül ruḡın görsem gül-sitānda
Zehr-i kātıl gelür baña ezhār
- 3 Ğam siyāset-gehünde Manşūruz
Leyse fi`d-dāri ġayrunā deyyār
- 4 Nār-ı ruḡsārı yakdı cānumuzı
Ve kınā rabbenā ʕazābe`n-nār
- 5 Zenāḡında Žiyā`iyā dil ü cān
Şānı isneyni iz humā fi`ġ-ġār

-123-

Fe ʕlātün Fe ʕlātün Fe ʕlātün Fe ʕlün

- 1 Naḡs iden ḡālî`ümi ol meh-i tābānumdur
Bî-sitāre kılan ol mihr-i dirāḡşānumdur
- 2 Kānlu dāġum elemüñden senüñ ey lāle-ʕizār
Baġ-ı sñemde açılmış gül-i ḡandānumdur
- 3 Sāḡiyā teşne-dilem cāmuñı yā lālüñi şun
Kānġısın himmet iderseñ o benüm cānumdur
- 4 Kānın içdi cigerin deldi dilüñ ġamze-i yār
Acısam n`ola birāder cigerüm ḡanumdur
- 5 Ey Žiyā`i şeh-i iḡlîm-i belāyem şimdi
Cümle şevk ehli benüm kātib-i divānumdur

-124-

Mef'ulü Fā 'ilātü Mefā 'ilü Fā 'ilün

- 1 Ümmid odur ki eylesin gāh geh nazār
Düşdükçe luṭfuñı umar ey şeh üftādeler
- 2 Yaşum oluklar itdi ruḥ-ı zerdüm üstine
Ol Ka'be-i cihāna bu altun oluk yiter
- 3 Ka'be haqqı çün ehl-i maḥabbet cemālūñı
Kıble idindiler şanemā gör ne kıldılar
- 4 Kıblem ḥaṭuñdan irür aḥir ḥüsnüñe zevāl
Dirler esās-ı Ka'beyi aḥir Ḥabeş yıkar
- 5 Şevk-i ruḥuñ bu çeşm-i pür-eşk-i Ziyā'ide
Güyā fetil-i āb-ı kanādıldür yanar

-125-

Fā 'ilātün Fā 'ilātün Fā 'ilātün Fā 'ilün

- 1 Meclis-i 'aşka melül olup gelen ḥürrem gider
Nite kim giden der-i mey-ḥāneden bî-ğam gider
- 2 Mest-i 'aşk-ı cān olup geçdüm cihān u cāndan
Kanda kim keyfiyyet-i mey gelse andan ğam gider
- 3 Didüm ey gül ḥüsnüñ açmış bāda virme jālemi
Ḥande-i nāz eyleyüp didi yanumdan nem gider
- 4 Çok kişi olur helāk irince kaşr-ı vaşluña
Cennet-i küyuñ maḳām olunca çok ādem gider
- 5 Cām-ı Cem nüş it Ziyā'ı gibi 'ālemde müdām
Bezm-i 'ālemdür bu şāhum cām ḳalur Cem gider

-126-

Mef'ûlü Fâ 'îlârü Me'fâ 'îlü Fâ 'îlün

- 1 İçdüm şarâb-ı 'aşkuñı mestânelik budur
Yandum çerâğ-ı şevküñfe pervânelik budur
- 2 Görmek dilerse beydağ-ı hâl-i ruhuñ rakîb
Açmaz ço şâhum arada ferzânelik budur
- 3 Zencîr-i zülfi Leylâya Mecnûn esîr iken
Şahrâya kaçdı bir dağı divânelik budur
- 4 Deryâ-yı gâmdaki ezeli âşinâların
Yâd eylemez o muğ-beçe bî-gânelik budur
- 5 Gördüñ zen-i zamâne vefâ eylemez saña
Terk it Ziyâ'iyâ anı merdânelik budur

-127-

Mef'ûlü Fâ 'îlârü Me'fâ 'îlü Fâ 'îlün

- 1 Âh ol dehen diyâr-ı dili ser-be-ser yaçar
Bir şehri gâh olur ki düşer bir şerer yaçar
- 2 Göñlüm yıkıldı cânuma od düşdi hağ bu kim
Sultân-ı 'aşk kânde ki kónsa yıkar yaçar
- 3 Seyyâre şanma kayyum-ı Kudret sabâha dek
Gör câmi'-i sipihre ne kandiller yaçar
- 4 Ğam külheninde yandı kül oldu vücûdumuz
Nâr-ı kazâ efendi bizi ol kadar yaçar
- 5 Hâkister oldu bülbül ü âteş kırmızı gül
Beñzer Ziyâ'î bülbüli bir verd-i ter yaçar

-128-

Meḥḥülü Fā ḥlātü Meḥḥälü Fā ḥlün

- 1 Bindi semend-i nāzına ol şeh-süväri gör
Şayd itdi mürğ-ı cānumı didi şikāri gör
- 2 Āh eyleyüp didüm ni ki bu ğubār-ı haḥ
Güldi o ğonçe-leb didi kim rüzgāri gör
- 3 Cānlar virür ol şaneme yādigār için
Cān virmek ister engel yādigāri gör
- 4 Çeşmi ḥayāli ile gözüm uyķuya varur
Ey cān gelürse üstüme uyarıgör
- 5 Evvel mülāyemetle dil aldı Ziyā'iyā
Āḥir ne kıldı n'eyledi ol şive-kāri gör

-129-

Fe ḥlātün Meḥḥälü Fā ḥlün

- 1 Gördüm ol kıdd-i müntehi şalınur
Āh kim cānuma belā şalınur
- 2 Gül-şen-i dehrde o serv-i revān
Cānuma kıлмаğa cefā şalınur
- 3 Şalar anca ğaribi toprağa
Nāz ile çün o dil-rübā şalınur
- 4 Rüzgār-ı cihān muḥālifdür
Korkarın yār bir yaña şalınur
- 5 Ruḥ-ı yārı Ziyā'iyā göricek
Kara gönlüme ziyā şalınur

-130-

Fā ʿlātūn Fā ʿlātūn Fā ʿlātūn Fā ʿlūn

- 1 Hastalıklar cismüme ol çeşm-i şehladan mıdur
Bu belâlar başuma ol kadd-i bälâdan mıdur
- 2 Zülfüñ ucından mıdur göflüm perîşân olduğı
Her zamân derd ü belâ Mecnûna Leylâdan mıdur
- 3 Maḥremüñdür ğayrılar ben böyle maḥrûm oldugum
Kara baḥtumdan mıdur yoḥsa bu sevdâdan mıdur
- 4 Zülf ü ʿarız fikri uyutmaz beni leyl ü nehâr
Bilmezem dilden midür derdüm dil-ârâdan mıdur
- 5 Mey içer laʿlüfî öper cânâ Ziyâʿi dem-be-dem
Şevki laʿlüfîden midür cām-ı muşaffâdan mıdur

-131-

Fā ʿlātūn Fā ʿlātūn Fā ʿlātūn Fā ʿlūn

- 1 Şohbet eyleñ yâr ile vaqt-i bahâr elden gider
Bâde nûş eyleñ kenâr-ı cüy-bâr elden gider
- 2 İledüñ pîr-i muġâna bir duʿâ kılsun baña
Mest-i ʿaşkem korqarın kim ihtiyâr elden gider
- 3 Ey müselmânlar melâmet eylemeñ âh eylesem
Küy-ı yâra varıcağ nâmûs u ʿâr elden gider
- 4 Ey gönül cevrimi zevk aña cefâsını vefâ
Bir zaman olur ki yâr-ı şive-kâr elden gider
- 5 Göricek yârüñ cemâlin ʿaqlum olur târ u mâr
Bir belâdur görmesem şabr u qarâr elden gider
- 6 Ey süvâr-ı esb-i nâz iñende maġrur olma kim
Başuña sevdâ düşer bir gün mehâr elden gider

- 7 Ey Ziyâ'î mest olalum şevkine ol meh-veşûñ
Bir dem olur kim şarâb-ı hoş-güvâr elden gider

-132-

Fe ʿlâtün Fe ʿlâtün Fe ʿlâtün Fe ʿlün

- 1 Gül-şen-i dehrde zevk eyleyecek günlerdür
Ağ şüküfeyle ağaçlar şanasın çâderdür
- 2 ʿÜddur nâlelerüm sinede hod âteş-i ğam
Kulzüm-i ğamda gönül şandalı micmerdür
- 3 Hâne-i dil ki kızardur anı âteş-i ğam
Fikr-i kalbünle hemân külbe-i âhen-gerdür
- 4 Gördi kan ağladuğum acıdı ol şîrîn-leb
Sevinüp kesb-i şafâ eyleyecek demlerdür
- 5 Ey Ziyâ'î niçe gencine olur vuşlat-ı döst
Halka halka saçınuñ turreleri ejderdür

-133-

Fe ʿlâtün Meşâ ʿlün Fe ʿlün

- 1 Şevküm ol âfitâb-ı enveredür
İntisâbum meh-i münevveredür
- 2 Tañ mı gün görmese belâlu gönül
Şâm-ı hicründe kaldı şeb-peredür
- 3 Koynuma gir esirge kızıcığum
Bedenüm başdan ayağa beredür
- 4 Fikr-i kalbünle revzen-i çeşmüm
Güyyâ bir demirli penceredür
- 5 Tâli'î naḥs yıldızı düşkün
Ru-yı baḥtî Ziyâ'inuñ qaradur

-134-

Mefâ 'lün Mefâ 'lün Mefâ 'lün Mefâ 'lün

- 1 Elinde kâse-bâzuñ kâse şanma ey dil-i meksur
Yuvasın bülbül-i cân itdi şâh-ı servde ma' mür
- 2 Elinde kâsedür şanmañ melâhat gül-sitânında
Açılmış taze güldür gül budağında degül mestür
- 3 Ayağuna iderdi ser-fürü çini şaçuñ gibi
Elüñde devr ider görse bu kâşî kâse-i fağfür
- 4 Güzellikde tatalum mâhu bir barmağda oynatduñ
Gel ey hürşid-i 'âlem-bînüm olma hüsnuñe mağrür
- 5 Gözüm nürü Ziyâ'î kabrine rağs iderek gelseñ
Mezârında görenler diyeler kim cilve eyler nür

-135-

Fe 'lâtün Mefâ 'lün Fe 'lün

- 1 Hâl-i 'uşşâkı ehl-i hâl añlar
Çam-ı cânânu pür-melâl añlar
- 2 Leblerüñ kadrini benüm cânüm
Teşne-i çeşme-i zülâl añlar
- 3 'Alev-i süz-ı sinem ol meh-rü
Sakf-ı cflâkda hilâl añlar
- 4 Kudretüm yok söze görince yüzün
Yâr ben derd-mendi lâl añlar
- 5 Yüzüñ aydın Ziyâ'iyâ çün kim
Şevküñ ol nür-ı Zü'l-celâl añlar

-136-

Fā 'ilātün Fā 'ilātün Fā 'ilātün Fā 'ilün

- 1 Niçe girdi destine cellād-ı mevtüñ Sāmı gör
Dāmına düşdi ecel şayyādınun Behrāmı gör
- 2 Tırmasun devr eylesün meclisde sāğar sākiyā
Sür'at-i devr-i zamānı gerdiş-i eyyāmu gör
- 3 Ārzü-yı keşer ü firdevs iderseñ zāhidā
Ol zülāl-i la'li seyr it ol ruḥ-ı gül-fāmı gör
- 4 Ey belā deşinde Mecnūmı temāşā kılmayan
Gel hemān hāmūn-ı ğamda bu dil-i şeydāmı gör
- 5 Bilmek isterseñ eger ehl-i caḥimūñ ḥālını
Nār-ı firkatda Ziyā'ı çekdügi ālāmı gör

-137-

Fā 'ilātün Fā 'ilātün Fā 'ilün

- 1 İltifāt itse baña ol serv eger
Gül-şen-i kalbüm ebed ābād ider
- 2 Ol kaşı yā tır urursa sīneme
Kısmet-i ğamdan bana sehmüm deger
- 3 Çın-i zūlfümde gice mihr-i ruḥun
'Arz idince ol meh oldı çın-seher
- 4 Dāğ-ı sine seng-i miḥnetden nişān
Şerḥa-yı ten tiğ-i dil-berden eşer
- 5 Ol saçı Leylā beni Mecnūn idüp
Ser-güzeştüm ellere destān ider
- 6 Şevket-i ḥārı temāşā eyle kim
Gül-sitānda bülbüle ḥançer çeker

- 7 Zâhid-i huşka kırî efsânedür
Ey Zîyâ'î gözden akan yaşlar

-138-

Meîâ 'lün Meîâ 'lün Meîâ 'lün Meîâ 'lün

- 1 Ne sükkerdür leb-i dil-ber ki diller aîta mâ'ildür
Meger kim sûre-i Kevşer anuî hakkında nâzildür
- 2 Başum râh-ı mahabbetde ceresdür kim fiğân eyler
Şadâlar virmege güyâ zebânum aîta bir dildür
- 3 Bize 'arz itmeyelden 'arızuî bir aydur ey meh-rû
Yiler âhum yili küyufida ammâ bir niçe yıldur
- 4 Leb-i şîrînüñe cân meyl iderse anı men' itme
Lebüñ zevkin begüm şormak diler kapuñda sâ'ildür
- 5 Eger bir büseñe cânın dilerseñ cân atar cânâ
Zîyâ'î dañı 'âkil kişidür ma'küle kâ'ildür

-139-

Meîâ 'lün Meîâ 'lün Fa 'lün

- 1 Faķirem eyle ihsân ey cefâ-kâr
Vişâlüñ meyvesinden baîta her bâr
- 2 Hicâb itme kuluñdan kim fiğânum
İder âñir cemâlüñ perdesin zâr
- 3 Şovuk sözlü rakîbe degme luţf it
Saîta kim dir ki el qar berfe ey yâr
- 4 Gül-i bî-hârıdur çün kim behiştüñ
Qanı kimdür mahalleñde diken hâr
- 5 Ne var yanarsa şem'-i meclis-ârâ
Zîyâ'î yüz bezmde şevkümüz var

-140-

Fe ʔlātün Meʔā ʔlün Fe ʔlün

- 1 Ol meh efrād-ı hüsni cāmi' dūr
Lik aġyāra ġayrı māni' dūr
- 2 Cān u dil naq̄dine ziyān eyler
Ol ki esbāb-ı vaşla māni' dūr
- 3 Ulu yoldur ʔariq̄-i 'aşq-ı ḡabīb
Gönlümüz ol ʔariqe şāri' dūr
- 4 Baña lāzum mı bu ta'addiler
Ḥod günāhumda ġayr vāqi' dūr
- 5 Ey Ziyā'ı gül-ābdur eşküm
Ki şadā-yı firāka nāfi' dūr

-141-

Meʔʔulü Fā ʔlātü Meʔā ʔlū Fā ʔlün

- 1 Cānān çıkınca ʔaşraya cānum çıkar gider
Ger çıkmaya sipihre fiġānum çıkar gider
- 2 Āzāde ola dil çeh-i ġamdan ki ġayr ile
Gül-geşt-i bāġa serv-i revānum çıkar gider
- 3 Dār-ı fenāda çeşm-i pür-eşküm beka k̄alur
Çün subḡ-dem o mihr-i cihānum çıkar gider
- 4 Oq gibi toġrı söyleyeyüm k̄addümüz bük̄er
Seyrāna çün ol kaşı kemānum çıkar gider
- 5 Yaq̄dı derūnum āteş-i firq̄at Ziyā'ı iyā
Āhum degül sipihre duḡānum çıkar gider

-142-

Mef'ulü Fâ 'lâtün Mef'ulü Fâ 'lâtün

- 1 Zülfüñ ruhuñda cānā cān üzre cime beñzer
Güyā femüñ yüzüñde muşhafda mīme beñzer
- 2 Hüsnuñ ğarīb-i 'ālem zülfeynüñ iki miskīn
Dendān-ı bī-naẓīrūñ dürr-i yetīme beñzer
- 3 Her kande 'azm iderse yanınca cünd-i 'uşşāk
Şāhum bu şevket ile Sulţān Selīme beñzer
- 4 Kaddüñ dirāht-ı cennet tūbā l'imen re'āhu
Ey reşk-i hūr kūyuñ bāğ-ı na'īme beñzer
- 5 Mālik degül Ziyā'ī kim deprede zebānı
Hicr odı haķ budur kim nār-ı cahīme beñzer

-143-

Fā 'lâtün Fā 'lâtün Fā 'lün

- 1 Cennet'ü-l mevā cemālūñ bāğıdır
La'ī-i nābuñ Selsebīl ırmağıdır
- 2 Dağıdır 'aql u dil ü fikrüm benüm
Her kaçan kim şāne zülfüñ dağıdır
- 3 Bāğ-ı kūyuñda nigārā lāleyüz
Bağrumuz yanıkları ğam dāğıdır
- 4 Başum için dest-gır olan bize
Bezm-i 'aşkuñ sākiyā ayağıdır
- 5 Bu Ziyā'īnüñ dolaşur gönline
Nüşha-yı zülfüñ meğer dil bağıdır

-144-

Mef'ûlü Mefâ'îlün Mef'ûlü Mefâ'îlün

- 1 Başumda ğam-ı sevdâ bilmem neden olmuşdur
Ey yâr-ı siyeh-püşem baña olan olmuşdur
- 2 Ben mülket-i firqatde çeşmüñ gibi bîmârem
Âhum yili küyüñde şimdi esen olmuşdur
- 3 Sen Mısr-ı melâhatde sultân idüğüñ söyler
Ken'ânda çeh-i Yûsuf güyâ dehen olmuşdur
- 4 Ser-cümle cihân halkın miskin ider ol âhû
Büy-ı ser-i zülfüñden 'âlem Hoten olmuşdur
- 5 Her kim ki Ziyâ'i-veş vaşf itdi leb-i la'lüñ
Hüsrev gibi 'âlemde Şîrîn-sühan olmuşdur

-145-

Mef'ûlü Fâ'îlâtü Mefâ'îlü Fâ'îlün

- 1 Gül-zâr efendi şanma ki küyüñde gül döker
Vaşluñ ümîdine yoluña aqçe pul döker
- 2 Bî-hüş ider beni o peri 'arz-ı cemâl iderse
Eşk-i ter acıyup yüzüme âb-ı gül döker
- 3 Kanlu yaşum dökersem efendi 'aceb degül
Meclisde mest olan kişi üstine mül döker
- 4 Görüp saçında çeşmini yandı kül oldu ten
Uğrı gözine 'arîf olan gice kül döker
- 5 İtdi Ziyâ'i yoluña kanlu yaşın nisâr
Şahuñ yolına la'l ü güher şan ki kul döker

-146-

Mef'ûlü Fâ 'îlâtü Mefâ 'îlü Fâ 'îlün

- 1 Sâķî elinde rengi meyûñ çünkü kandurur
Bilmem bu teşne cânım aña niçe kandurur
- 2 Cānāna hem-dem oldu raķib āķirü`l-emr
Bu işler ile ol bizi cāndan uşandurur
- 3 Ğam zulmetinde şevķ virür baña sūz-ı āh
Cānum çerāģını bedenümde o yandurur
- 4 Vā'iz bugün cehennemüñ evşāfın eyledi
Bildüm zerāfet ile anı bize yandurur
- 5 Vaşf-ı lebüñ Ziyā`î ne şîrîn edā ider
Zevķ ehlinüñ dehānın ıraķdan şulandurur

-147-

Mefâ 'îlün Fe 'îlātün Mefâ 'îlün Fe 'îlün

- 1 O nūr-ı çeşmüm ayağın şu dîdeye ki başar
Cihānda nergis-i bāģa ne yüzden ide nazār
- 2 Ne cānibe şalınur gül-şen-i cihānda 'aceb
O serv boyludan alsam n`olaydı toğru haber
- 3 Cihānda lāl-i lebüñ var iken mevzūn
Ne fā`ide ide şol kim varup taşdı güher
- 4 Zere şarılr imiş ol nigār-ı sîm-beden
Eger ki 'āşık isen zer gibi cihānda şarar
- 5 Efendi koluñı boynuma şal ki lāzumdur
Semend-i tab'ı Ziyā`îye bir gümüşli kemer

-148-

Mef'ûlü Fâ 'îlâtü Mefâ 'lü Fâ 'lün

- 1 Tîr-i ğamuñla ğamzeñ oķı ki cāna degdiler
Bağrumı delmedi bir tîr-i kazā-yı kader
- 2 Nāz uyķusunda seher-geh-i kazāyı gör
Şaf şaf cemā'at-i müjesi hep kazā ider
- 3 Merĝüb olupdur elde sirişküm hikāyeti
Gözden geçürdüm anı hele ben de döstlar
- 4 Ölince kıomayam seni küyuñ unutmayam
Şeddād bāğına irem ey serv-ķadd eger
- 5 Bezm-i cihānda cām-ı memātı Żiyā'iyā
İçmek gerek ne çāre bu bir devrdür döner

-149-

Mef'ûlü Fâ 'îlâtü Mefâ 'lü Fâ 'lün

- 1 Kûy-ı nigārda kıomaz aĝyār bize yir
Cāndan anı luķ kııl ey bî-zevāl ayır
- 2 Hāk-i der-i nigārı revā görme ey şabā
Çeşm-i rakıbe kıoymağā vādıde kıum kıayır
- 3 İki nigāra bağlanamaz m'ola bir göñül
Bu hātıruma kıolanur oldu ikide bir
- 4 Vaşl oldum ol mehe gice bu düş midür didüm
Çonçe gibi tebessüm idüp didi kim kıayır
- 5 Eş'ār dimede hele Hāssān-ı şāniyem
Baña Żiyā'î halkı cihānuñ Hāsan mı dir

-150-

Fā 'ilātün Fā 'ilātün Fā 'ilātün Fā 'ilün

- 1 Her kaçan kim yüzine ol şaru kāküller düşer
Mülket-i İslāma şan cünd-i benî aşfer düşer
- 2 Mürg-ı tab'um ol gözi şeh-bāz önünde alınur
Ol ruḥ-ı zibāyı görse eşk-i çeşmüm ter düşer
- 3 Na'ıçenle kebkebün naqşın gören ey āfitāb²⁸⁰
Ḥāk-i pāyuña hilāl ile şanur Ülker düşer
- 4 Ḥāk-i pā-yı yārda ekstik degül üftādelər
Kulı olur ḥalk-ı 'ālem ol şehüñ ekşer düşer
- 5 Merd-i 'aşk olalı sen dīvāne olmuşsın diyü
Başına şimdi Ziyā'inüñ niçe nā-merd üşer

-151-

Mef'ulü Fā 'ilātün Mef'ulü Fā 'ilātün

- 1 Bāzār-ı 'aşk içinde derdüñ murādı vardur
Bu naqd-i cānuñ ammā gāyet kesādı vardur
- 2 Dildür çeken belāsın Şirīn-i bī-vefānuñ
Ferhād-ı küh-ı 'aşkuñ ancak bir adı vardur
- 3 Bilmem niçün ta'addı kıılır o şāh-ı ḥübān
Şirīn-leb olanuñ ḥod elbetde dādı vardur
- 4 Āhumla çerḥ döner bir yildegirmenidür
Şām u seherde tañ mı ũrmazsa bādı vardur
- 5 Şeh-bāz-ı evc-i ma'nī tab'uñdurur Ziyā'i
Ammā ḥasūd zāḡuñ her dem 'inādı vardur

²⁸⁰ Divān'da "Na'ıçenle kebkebün naqşın ey āfitāb"

-152-

Mef'ulü Fâ 'lātü Mefâ 'lū Fâ 'lün

- 1 Diller efendi kākül-i meftülüne gelür
Şeh-bāz-ı tab^c kande ise koluña gelür
- 2 Ey dil çekildi evc-i beķāya hümā-yı rüh
'İķāb-ı merg lāşe-i maķtülüña gelür
- 3 Şahum sürür-ı zevķ ü şafā vü ferah saña
Derd ü belā meşakķat ü ğam kuluña gelür
- 4 Kāt-i raķib için koluña gelmediyse taş
Ey dil nigāra cānuñ at ol koluña gelür
- 5 Luţf it esirge 'aşık-ı bî-çāredür begüm
Redd eyleme Žiyā'iyi kim yoluña gelür

-153-

Fâ 'lātün Fâ 'lātün Fâ 'lātün Fâ 'lün

- 1 Dil ki dil-dāruñ müdām ol la^c-i zibāsın sever
Rind-i derd-āşāmdur kim cām-ı şahbāsın sever
- 2 Zülfüñi dil hālüñi cānum severse taş degül
Dünyede hālince herkes kendi sevdāsın sever
- 3 Dōstlar cismüm seg-i dil-dāra ķurbān eyleñtüz
Çün ol āhū itlerüñ āşüb-ı ğavgāsın sever
- 4 Şöfiye ümmü'l-ķabāiş 'aşıķa rez duķteri
Bir meşeldür kimi kıızın kimi anasın sever
- 5 Gerçi kim rüsvā-yı 'ālemdür Žiyā'î derd-mend
Likin inşāf idelüm maķbūbuñ a'lāsın sever

-154-

Fā 'lātün Fā 'lātün Fā 'lātün Fā 'lün

- 1 Bağrumuñ pergālesi dil gül-şeninde lāledür
Her seher kan yutduğum derdüñle güyā jāledür
- 2 Duhter-i rez kimseye el virmedi dirlerdi līk
Sāķi-i bezme müdām ayağını hunnāladur
- 3 Şañmañ altunlu kemer kuşatdı ol şāh-ı cihān
Āfitāb-ı āsumān-ı hüsne ol bir hāledür
- 4 Cāma te`şir eylemiş tāb-ı teb-i `aşkuñ senüñ
Leblerinde şol habāb-āsā meger tebhāledür
- 5 Şöfiyā terk it Ziyā`iyi kadeh şun sāķiyā
Ġill u Ġışşdan pāk iden kalbi mey-i Ġassāledür
- 6 Kabrüm üstinde nişān-ı pā-yı kelbün güyiyā
Tüde-i hāk-i mezārumda açılmış lāledür

-155-

Fe 'lātün Fe 'lātün Fe 'lātün Fe 'lün

- 1 Çıksa nāz ile baña ehl-i ğamuñ cānı çıkar
Çözicek tırrasını `aķlı perişān eyler
- 2 Tolaşur gerdenine iki tarafdan Ġīsü
Ezilür la`l-i şeker-bārına her bār şeker
- 3 Şaķınur keştı-i hüsni muhālif yilden
İndürür yelkenin ol şeh katı āh itsem eger
- 4 Haste-i `aşk oluram küy-ı nigāra varsam
Varduguñca sen esen olduñ cyā bād-ı seher
- 5 Bağlanaldan saçı zencirine dil dil-dāruñ
Halk-ı `ālem baña dīvāne Ziyā`i dirler

-156-

Fā ũlātün Fā ũlātün Fā ũlātün Fā ũlün

- 1 Zār iden ben bülbüli ol ruĥları gül-gündur
Mest ü rüsvā eyleyen ol lebleri mey-gündur
- 2 Ger beni yārān ũorarsa firĥat iĥlīminde diñ
Ol ũaĥı Leylā ĥayāliyle daĥı Mecnündur
- 3 Üstüĥ'ānum nāy u ĥaddüm ĥeng idüp zār eylemeñ
Ey güzeller ũāhı yoĥsa eskiden ĥānün mıdur
- 4 Zehr-i ĥahrından bu dehrüñ lāleye ĥan aĥlada
Görmedüm benden beter anuñ da baĥrı ĥündur
- 5 Dest-i ĥamdan ĥurtarımadı giribānın daĥı
Gerdenin alan Žiyā'ınüñ meger gerdündur

-157-

Mefā ũlün Mefā ũlün Mefā ũlün Mefā ũlün

- 1 Gidelden ol perī-peyker firāĥı cāna gelmiũdür
Diriĥā kim gidüp 'ömrüm ecel gerdānum almiũdur
- 2 Elüm ĥut sāĥiyā ũun cām-ı Cem tā ũevĥ-i la'lüñle
Vücüdüm cür'a-yı sāĥar gibi ayaĥda ĥalmıũdur
- 3 Miyānuñdan naũībüm alayın men' itme ben bendeñ
Bilürsin pädiũāhum kim alan bir ĥıldan almiũdur
- 4 ũikāyetler ĥılır bi-ĥāre dil baĥt-ı siyāhından
ĥayāl-i zülfi yārānı meger sevdāya ũalmıũdur
- 5 Žiyā'ı dürlü sözler vaũf ider dendānı vaũfında
Maĥabbet baĥrına ĥavvāũ olup 'aũĥ ile ĥalmıũdur

-158-

Fe ʕlātün Fe ʕlātün Fe ʕlātün Fe ʕlün

- 1 Cām-ı ğam meclisine bu dil-i nā-kām okınur
Güviyâ bezm-i meye rind-i mey-âşâm okınur
- 2 Vuşlatuñ niʕmetin aĝyâra kaçan vaşf itsem
İncinür mevtine şan süre-i Enʕām okınur
- 3 Añdı aĝyâra ne reng itdügümi yārānum
Gürum üzre şanasın Kışşa-ı Behrām okınur
- 4 Urdı bir tîĝ-i sefid uğrayıcaĝ kabrûme yār
Görinür anda o maĥbûb-ı dil-ārām okınur
- 5 Ey Ziyâ'î yazaram ĥaţţ-ı lebi evşâfin
Lâ-cerem meclis-i şahbâda bu erĝām okınur

-159-

Fe ʕlātün Fe ʕlātün Fe ʕlātün Fe ʕlün

- 1 Râh-ı kûyuñda şu kim terk-i dil ü cān eyler
Aña firdevs-i berin içre ʕaceb cā neyer
- 2 Tañ degül şubĥ gibi şādık ise ʕuşşâkuñ
Her biri mihr-i güle çāk-ı giribān eyler
- 3 Berg-i gül gibi tenüñ nāzûk ü terdür cānā
Bülbül-i tabʕumı ammā niçe nālān eyler
- 4 Bezm-i ğamda n'ola ʕuşşâkuñ iderse feryād
Meclis içre yaraşur olsa hoş āvān eyler
- 5 Zārum uyıtmaz iken ĥalkı der-i dil-berde
Ey Ziyâ'î ʕacebā ney neye eĝĝān eyler

-160-

Fe ʿlātün Fe ʿlātün Fe ʿlātün Fe ʿlün

- 1 Hatt degüldür leb-i dil-berde dilâ itme hazer
Lebine sāye-i ebrûsı düşüpdür beñzer
- 2 Ya şekerdür lebi üşmişdür aña mür u mekes
Ya yeşil tütüdüdür hattı lebi sükker-i ter
- 3 Hücet-i hüsnine imzâdur o hatt-ı miskîn
Ya benüm defter-i cürmümdür o hatt-ı dil-ber
- 4 Yine ben vâşif-ı hatt-ı leb-i cânân oldum
Levh-i yâkûta yazılsa yiridür bu sözler
- 5 Hatt-ı müşgini görenler leb-i cânānumda
Cānuña düşdi Ziyâ'î didiler yine keder

-161-

Fâ ʿlātün Fâ ʿlātün Fâ ʿlün

- 1 Güş-ı cânānı görenler şandılar
Gül taqınmış zülfüne ol sım-ber
- 2 İki cânibden degüldür iki güş
Anı bekler iki şakk olmuş kamer
- 3 Sımden mengüşdur şanur gören
Güşü şöyle görünür zibâ vü ter
- 4 'Aşıkun başında yir yir kanlu dâğ
Güşü yāruñ şan ki ra'na lāleler
- 5 Ey Ziyâ'î dürr-i nazmuñ güş ider
Güşına tañ mı şadef dirlerse ger

-162-

Fâ ʿlātün Fâ ʿlātün Fâ ʿlātün Fâ ʿlün

- 1 Şanma cevrüñden kaçıp dil sevmeden bî-zâr olur
Her ne miqdâr olsa cevrüñ ʿaşkum ol miqdâr olur
- 2 Bâğ u cûya şimdi bir hâlet virür devr-i bahâr
Şive-i cennâti tecrî tahtehe`l-enhâr olur
- 3 Tâli`ümdür bir güneş yüzlüyi sevsem dōstlar
Hem beni düşmen bilür hem düşmenümle yâr olur
- 4 Düşmene düşnâm idersem yâra bî-pervâ senâ
Kimse ta`yib itmesün dîvânelügi ʿâr olur
- 5 Hîn-i vuşlatda Ziyâ`i bûs idem dilber lebin
Buña hayrânem ne yüzden vâkıf-ı esrâr olur

-163-

Fe ʿlātün Fe ʿlātün Fe ʿlātün Fe ʿlün

- 1 Rind iseñ ʿarif iseñ bezmümüze gel meyi gör
Zühd da`vâsı dilüñde var ise gelmeyigör
- 2 Mey habâbı gibi var ise hevâ başında
Ey dil ayakda şakın cür`a-şifat kalmayıgör
- 3 Dil ü cân u ten efendi saña kurbân olsun
Tek rakîbüñ dil-i nâ-pâkin ele almayıgör
- 4 Ey şabâ şâm u seher seyr-i gül-istân eyle
Ağ gülüñ şebdeki dülbendini tek çalmayıgör
- 5 Şayd olur şanma Ziyâ`i o hü mâ-pervâzı
Şâhin-i şab`-ı bülendüñ sen aña şalmayıgör

-164-

Fā ʿilātūn Fā ʿilātūn Fā ʿilātūn Fā ʿilūn

- 1 Otlıdur keyfiyyet-i kudretle şimdi sebze-zār
Ey şabā degme otına itme teklif-i ğubār
- 2 Sebze-zār-ı bāğa bir ot virdi dehr-i nev-bahār
Ol sebebden hātır-ı hāmūna düşmişdür ğubār
- 3 Halk-ı ʿālem vāʿiz ü şeyhe giderler ben daħı
Eyledüm mey-hānede pır-i muğanı ihtiyār
- 4 Pişe-i nazm içre çok vahşî kaçırmışdur selef
Ben erenler himmetinde eyledüm bir bir şikār
- 5 Rū-yı zerdümle Ziyāʿi bir hazān yaprağıyam
Bāğ-ı miħnetde beni toprağa şalmış rüzgār

-165-

Fā ʿilātūn Fā ʿilātūn Fā ʿilātūn Fā ʿilūn

- 1 Muttaşıl tıfl-ı dili ol mihr-i enver söyledür
Muʿcizeyle tıflı şan Yūsuf peyamber söyledür
- 2 Söyledür tabʿum benüm ol şāh-ı hūbān fiʿl-meşel
ʿİlm ü hikmetden Aristoyı Sikender söyledür
- 3 Hep güzeller derdidür tabʿ-ı selimüm söyleden
Mücrimi iskencelerle tut ki begler söyledür
- 4 Ārzū-yı vuşlatuñdur söyleden ʿāşıkları
Tütü-i güyaları güyā ki sükker söyledür
- 5 Ey Ziyāʿi söylemekden geçe tütü-i zamān
Ol şeker-güftār anı vaʿllāhi söyler söyledür

-166-

Meḡā ḡlün Meḡā ḡlün Meḡā ḡlün Meḡā ḡlün

- 1 Maḡalleñde gören ben ḡasteyi ḡāyet zebün añlar
Ezelden päy-māl-ı dest-i ḡahr-ı dehr-i dün añlar
- 2 Benüm süz-ı derünüm añlamaz nā-puḡte aḡmaḡlar
Ėamum añlarsa ancaḡ Ḳays-ı ḡaḡrā-yı cünün añlar
- 3 Kilisā-yı bedende cān-ı zār ifler ḡanemlerden
Raḡīb-i kibr işitdüke ḡadā-yı erḡanün añlar
- 4 Yoluñda çekdüḡüm ḡann itme kim maḡlumuñ olmuşdur
Benüm ḡālüm hemān ol ḡālim-i rāz-ı derün añlar
- 5 Žiyāḡi biz edānī-i zamāna päy-māl olduḡ
Kemāl ile maḡārif ehlin ancaḡ zü-fünün añlar

-167-

Fā ḡlātün Fā ḡlātün Fā ḡlātün Fā ḡlün

- 1 Ḳāne-i dehrüñ ḡöñül bir oñmaduḡ evbāşıdur
Ḳahr-ı derd ü ḡam ḡiyālidür o da ev başıdur
- 2 Bir gice dünyāya gelmiş Leylīyle kāküli
Ol şeker-leb yār ile Şīrīn süd ḡardaşıdur
- 3 Derd ile rüz-ı ezelde bile giryān oldılar
Çeşmümüñ Ferḡād ile iki yaşdaşıdur
- 4 Cāmiḡ-i pāk u muḡazḡamdur sipihr-i nüḡ ḡıbāb
Ey melek āḡ-ı derünüm her seḡer ferrāşıdur
- 5 Pādişāḡ-ı kişver-i ḡaşkem Žiyāḡi şimdi ben
Şehr-i ḡamda mürde cismüm benüm şubaşıdur

-ZĀ '-

-168-

Mefā 'lün Mefā 'lün Mefā 'lün Mefā 'lün

- 1 Benüm ol gözleri fettān meftūn olduĝum bilmez
Meded ol Őaçı Leylā kara maĝbūn olduĝum bilmez
- 2 Benüm aĝladuĝum āh itdüĝüm budur ki 'ālemde
Henüz ol zūlfi Leylā böyle Mecnūn olduĝum bilmez
- 3 'Aceb mi mā'il olsa kıŝŝa-ı Mecnūn u Leylāya
Çün ol vahŝi ĝazālum Kays-ı hāmūn olduĝum bilmez
- 4 Sipihr-i bi-vefā-āsā cefā eyler meger ol ŝūh
Ezelden pāy-māl-ı kahr-ı gerdūn olduĝum bilmez
- 5 Ziyā'ı acıduĝum bu ki her bir t̄alib-i ma'nī
Belāĝat k̄ulzümüñden dürr-i meknūn olduĝum bilmez

-169-

Fā 'lātūn Fā 'lātūn Fā 'lātūn Fā 'lātūn

- 1 'Āŝık-ı dil-dār olaldan rāh-ı ĝurbet beklerüz
Geçmişüz biz 'ārdan k̄üy-ı melāmet beklerüz
- 2 Biz hilāl-i na'l-ı esb-i yāri her dem gözlerüz
İRmege 'īd-i murāda dāll-ı devlet beklerüz
- 3 Pādiŝāh-ı 'aşka k̄ul olalı bu 'ālemde biz
Mālīk-i mülk-i ĝamuz başka velāyet beklerüz
- 4 Bād-ı kahr ile felek girdāba şalmışdur bizi
Baħr-ı firkatda henüz fülk-i felāket beklerüz
- 5 Görelī ruhsār-ı yāri kıpkızıl dīvāneyüz
Lāle gibi daĝa düŝdük k̄üh-ı miħnet beklerüz
- 6 Leylī-ı zūlf-i nigāruñ biz daħı Mecnūmiyuz
Kalmıŝuz yabanda ŝahrā-yı firkat beklerüz

- 7 Ey Ziyâ'î olmuşuz 'âlemde bi-nâm u nişân
Biz 'adem 'ankâsiyuz Kâf-ı kanâ'at beklerüz

-170-

Fe 'îlâtün Fe 'îlâtün Fe 'îlâtün Fe 'îlün

- 1 Şâh-ı 'aşk olmayana ehl-i hıred şâh dimez
'Aşk eri câh-ı cihâna a begüm câh dimez
- 2 Naţ'-ı dilden kaçaram bârî diyü beydağ-ı cân
Niçe ferzâne olur şâhı görür şâh dimez
- 3 Elif kıddüñ ile hâ gözüñi sultânum
Kimse yok mı göricek derd ile bir âh dimez
- 4 Dir dimez halk-ı cihâni kıl ider kendüzine
Şâh-ı hüsn olduğum gâh dir ü gâh dimez
- 5 Tekye-i gâmda Ziyâ'î hele dervîş olalı
Câhile minnet ile yarıcuñ Allâh dimez

-171-

Mefâ 'lün Mefâ 'lün Mefâ 'lün Mefâ 'lün

- 1 Gören ol çehre-i gül-günü hergiz alını bilmez
Belâ-yı kıdd-i bâlâsın çekenler balını bilmez
- 2 'Aceb ol mihr-i meh-peyker niçün kendüye gâdr eyler
Olur nâ-cins ile hem-ser bugün emsâlini bilmez
- 3 Pelîd ile olur hem-ser cihân bāğını geşt eyler
Niçün ol serv-kıdd dilber bizümle şalımbilmez
- 4 Şaçın gerdânına şalmış günâhum boynına almış
Bu miñnet-hânedede kalmış ğaribüñ hâlini bilmez
- 5 Tabîb-i cân imiş çün kim leb-i cân-bağışı dil-dâruñ
Ziyâ'î gibi bîmâruñ niçün aĥvâlini bilmez

-172-

Fâ ʕlātün Fâ ʕlātün Fâ ʕlātün Fâ ʕlün

- 1 Ol kıyāmet yār ile ھاşr olabilse cānumuz
Tarf-ı mağribden çıkagelse hūr-ı rahşānumuz
- 2 Tāliʕüm yok kim ben ol hürşid-i rahşānı görem
Ol sitārem yok ki çıka mäh-ı ʕālī-şānumuz
- 3 Meclis-i ğamda gözüm yaşın görüp mānend-i mey
Āteş-i hicrūñ kebāb itdi bizüm büryānumuz
- 4 Bunca yıldur ʕaşk-ı pāki cānumuzda şaklaruz
Zāhidā dil-ber seversek yok mıdur İmānumuz
- 5 Ey Ziyāʕi ol şeh-i ʕaşkuz cihān mülkinde kim
Hāşr olunca lā-cerem tağılmaya dīvānumuz

-173-

Fe ʕlātün Fe ʕlātün Fe ʕlātün Fe ʕlün

- 1 Sihr-i ğamzeñden efendi katı ğāfil degülüz
Bilürüz fitne-i zülfüñ kara cāhil degülüz
- 2 Çekerüz bār-ı ğamuñ bārī bizi denk itme
Nā-tüvānuz hey efendi müteħammil degülüz
- 3 Kıl ü kāl eylesün kimse şaçuñ vaşfında
Kılca ey zülf-i siyeh biz buna kâʕil degülüz
- 4 Seni ey serv-i gül-istān-ı tarāvet her ğāh
Toğrulukla severüz ğayruña māʕil degülüz
- 5 Leb-i dil-ber bizi her demde kılur kan hayrān
Şevk-i cām ile Ziyāʕi gibi kanzil degülüz

-174-

Mef'ûlü Fâ 'îlâtün Mef'ûlü Fâ 'îlâtün

- 1 Seng-i cefâsı yâruñ bir dem başumdan inmez
Devlet günü başuma toğdı ebed tolinmaz
- 2 Ol serv-ķadd nigârı toğrılığ ile sevdüm
Derdi bilüm büküpdür toğrılığum bilinmez
- 3 Gördükde eşk-i āhum dil-ber terahhum itmez
Āb u hevāya beñzer ol seng-dil tanınmaz
- 4 Nār-ı maħabbetine düşdüm bir āfitābuñ
Gerçi şovukluk eyler ammā ol od şoyınmaz
- 5 Göstermedi Žiyā'ı ol māh gün yüzini
Hem řālī'üñ açılmaz hem yılduzuñ görünmez

-175-

Mef'ûlü Fâ 'îlātün Mef'ûlü Fâ 'îlātün

- 1 Didüm 'izaruñ üzre ĥařtuñ neden belürmez
Didi kim yansa āteş anda çemen belürmez
- 2 Rāh-ı maħabbetüñde dil zahmetin şorarsañ
Ĝam cānuma geçüpdür ammā geçen belürmez
- 3 Mecrūħuñiam 'ilāc it ey kaşları kemānum
Tırūñ toķınmayınca derd-i beden belürmez
- 4 Va'llāhi 'ālem içre yoķdur senüñ nazıruñ
Bilüñ ĥayāle gelmez hiç ol dehen belürmez
- 5 Rüm içre pādişāhum çoķdur egerçi şā'ir
Ammā Žiyā'ı gibi ehl-i süħan belürmez

-176-

Mef'ûlü Mefâ 'lû Mefâ 'lû Fa 'ûlûn

- 1 Manend-i leb-i la'li Bedehşānda bulunmaz
Hemtā-yı ser-i zülfi Karamanda bulunmaz
- 2 Mısr içre bunuñ gibi şeker-leb ele girmez
Hiç böyle güzel mülket-i Ken'ānda bulunmaz
- 3 Kaṭā o gözi kâtil ü hūn-riz nigāruñ
Şemşir-i cefâsı gibi Kirmānda bulunmaz
- 4 Ey gözlerümüñ nûrı beni sürme tapuñdan
Hāk-i kademüñ kuhlı Şifehānda bulunmaz
- 5 Bu tarzda bir şî'r-i dil-āvîz Ziyā'î
Hākķā bu ki Şirāz ü Horāsānda bulunmaz

-177-

Fe 'lātûn Mefâ 'lûn Fe 'lûn

- 1 Mübtelā-yı belā-yı maḥbûbuz
Müsteḥak-ı cefā vü āşûbuz
- 2 Dîde meftûh u göflümüz meksür
Biz belā 'āleminde mañşûbuz
- 3 Başdan ayağa pāy-māl olduk
Eller içre bunuñla merġûbuz
- 4 Rüstemüz tūtalum şecā'atde
Ġālibā Zāl-ı dehre maġlûbuz
- 5 Zūlmet-i ġamda böyle kalmayalum
Biz Ziyā'î ziyāya mensûbuz

-178-

Fe ʿlātün Fe ʿlātün Fe ʿlātün Fe ʿlün

- 1 Rāh-ı ğamda n'ola kórķarsam efendüm cā'iz
Yolda her ehl-i sefer kılsa tevehhüm cā'iz
- 2 Niçe yıl ğurbet-i hicründe belālar çekdüm
Bir ğarib ʿademe olmaz mı terahhüm cā'iz
- 3 Göricek haṭṭ-ı ruḥuñ niçe fiġān eyleyeyin
Lā-cerem olmadı Qur'ānda terennüm cā'iz
- 4 ʿArızın görmez iseñ var ayaġı topraġına
Şu bulunmazsa türāb ile teyemmüm cā'iz
- 5 Seg-i küyuñ göricek oldu Ziyā'î handān
Kişi yārānını gördükde tebessüm cā'iz

-179-

Meḡā ʿlün Meḡā ʿlün Meḡā ʿlün Meḡā ʿlün

- 1 Dem-ā-dem cānumı kórķutma idüp hañçerüñ ser-tiz
O demler kanı kim kanum dōke ol hañçer-i hün-riz
- 2 Acurdı Bīsütün-ı ğamda düşmiş haste Ferhādı
ʿAceb Şirīn-sühāndur Hüsrev-i Dehlū gibi Perviz
- 3 Ğamuñdur Bīsütünüm tişem āhumdur benem Ferhād
Lebün Şirīn ruḥuñ Gül-gün şaçuñdur Hüsrevā Şeb-diz
- 4 Şabā küyuñdan irdi çin-seher kıldı tesellāyı
Perişān hāṭırum cem' eyledi ol bād-ı zülf-āmiz
- 5 Ziyā'î sinemüz külhan raķib-i seg cehennemlik
Felek hammāmına cām oldu encüm kehkeşān ķariz

-180-

Mefâ ilün Mefâ ilün Mefâ ilün Mefâ ilün

- 1 Didiler giderek ol cevri çok dil-ber cefâ itmez
Cefâya şabr iderdüm korqarın 'ömrüm vefâ itmez
- 2 Gözi yaşını zezem itmeyen 'âşıklar â kıblem
Maħalleñ Ka'besinde Merve haqqı çün şafâ itmez
- 3 Yiridür ol meh-i bi-mihre dirsem bi-vefâdur ger
Ki 'ahd itdi beni qatl itmege ammâ vefâ itmez
- 4 'Aceb niçün tabîb-i cân u dil dirler o cellâda
Dil-i bîmâruma raħm eyleyüp çün kim şifâ itmez
- 5 Beni giryân idüp aġyârı ĥandân itdün ey gerdün
Ziyâ'îye bu qahrı derd-i hicr-i Muştafâ itmez

-181-

Fe ilâtün Fe ilâtün Fe ilâtün Fe ilün

- 1 Kays benden ġam-ı hicrânuñı yigrek bilmez
'Âşıkuñ çekdüġi âlâmını muđħak bilmez
- 2 Halkı her gice felek sufresine da'vet ider
'Arz ider encüm ile mâhı tuz etmek bilmez
- 3 Hâr-ı hicrânda niçe bülbüli nâlân eyler
Tâzedür ol gül-i nevreste sevlmek bilmez
- 4 Görür âyîne-i qalbinde nigârı naqşın
Kendüden 'âşıq olan yârını münfek bilmez
- 5 Pây-mâl itdi bizi ellere el virdi nigâr
Vaşf-ı dest ü kef ü engüştini dirsek bilmez
- 6 Qadrini bilmeze yâr oldı belâdur dil-ber
Bir belâ bu biz anuñ qadrini bilsek bilmez

- 7 Bilmez ol yār didüm şî'r yalan olduğunu
Ey Ziyâ'î işidenler didi gerçek bilmez

-182-

Fe ʿlātün Fe ʿlātün Fe ʿlātün Fe ʿlün

- 1 Ben ğubāra nazar ol yār-ı dil-ārāmum itmez
Kabrüm üstine kadem başmağa ikdām itmez
- 2 Meskeni küy-ı nigār olmayıcağ miskînüñ
Göflümüz bağ-ı İremde daħı ārām itmez
- 3 Leb-i dil-ber ki bizi mest-i müdām itmişdür
Rind-i mey-hʿāreye çok böyle mey ü cām itmez
- 4 Böyle rüsvā-yı cihān olduğuma ʿaʿn itmeñ
İhtiyār ile kişi kendüyi bed-nām itmez
- 5 Diyemez şî'r-i Ziyâ'î gibi her bir şā'ir
Lā-cerem Rüh-ı Kudüs herkese ilhām itmez

-183-

Mefā ʿlün Mefā ʿlün Mefā ʿlün Mefā ʿlün

- 1 Ğedā-yı kām-bîn ü kām-rān ü kām-yābuz biz
Edānî kısmına meyl itmezüz ʿālî cenābuz biz
- 2 Kıyās itme bizi her aħmak u nā-cins ü nādāna
Karadağ gibi sulṭānum bugün hāzır cevābuz biz
- 3 Hevā-yı ʿaşkuñ ile ʿākıbet baş terkin itmekdür
Bizüm maḫsūdumuz deryā-yı ğamda bir ḫabābuz biz
- 4 Bizi her dem erāzil pāy-māl itmekdedür zîrā
Ayağda kalmış ednā alçağa düşmiş türābuz biz
- 5 Ziyâ'î nesne bilmez dir işitdüm baʿzı cāhiller
Açılmaz degme bir nādāna bir müşkil kitābuz biz

-SİN-

-184-

Fe İlatün Fe İlatün Fe İlatün Fe İlün

- 1 Şerbet-i lâlûñi şun hasteñe ey āfet-i nās
Oldı çün haññ-ı lebüñ fihi şifāün li`n-nās
- 2 ‘Ömrümüñ hāşılı sensin benüm ey rûh-ı revān
Kāmetüm mezra‘-ı ‘ālemde ğamuñ eyledi dās
- 3 Kavl-i şārih ile şerh olabilür şerhalarum
Ne kazāyā-yı kazā-yı dil olur Kaysa kıyās
- 4 Küşte-i tiĝ-i ğamem mātemümi tutdı nigār
Ne belā-yı siyeh oldı baña ol kara libās
- 5 Dehenüñ sırrını keşf itdi Ziyā`i ammā
Kanı bir hurde bilür rāz duyar rāz-şinās

-185-

Fā İlatün Fā İlatün Fā İlatün Fā İlün

- 1 Fıkr-i ruhsārum dil-i şeydāya olmuş mün‘akis
Fi`l-meşel hursıddürür deryāya olmuş mün‘akis
- 2 Hāmırını lālūñden almış ğālibā rüz-ı ezel
La‘l-i gül-rengüñ mey-i hāmraya olmuş mün‘akis
- 3 Hüsni bi-hemtā görüp karşıñda hayrān olma kim
Tal‘atuñ āyine-i ğarrāya olmuş mün‘akis
- 4 Seng-i hārādan çıkan nārı cibillī şanmañuz
Süzü Ferhāduñ ezel hārāya olmuş mün‘akis
- 5 ‘Aşkumuz fāş oldı dehre her güneş söyler yürür
Ey Ziyā`i şevkümüz dünyāya olmuş mün‘akis

-186-

Meḡā ʿlün Meḡā ʿlün Meḡā ʿlün Meḡā ʿlün

- 1 Küläleñdür gül-istān-ı ruḡuñda cilve-ger ṭāvus
Bulınmaz gül-şen-i firdevs içinde böyle ter ṭāvus
- 2 Şaçuñ vaşfını ṭāvusı mürekkeblerle zeyn itdüm
Şanur anı görenler bir muʿanber muʿteber ṭāvus
- 3 Gül-i rengin ile her şāḡ-ı gül gül-zār-ı ʿālemde
Ziyādan cilve eyler şanasın cevlan ider ṭāvus
- 4 Gül-istānda şalınsa ol melek zerrin kabā ile
Görenler dir ki cennet büstānında gezer ṭāvus
- 5 Ziyāʿi bāḡ-ı nazmuñ bir müzeyyen gül-sitāndur kim
Kenārında anuñ her kāfiye bir cilve-ger ṭāvus

-187-

Fā ʿlātün Fā ʿlātün Fā ʿlātün Fā ʿlün

- 1 Niçe ʿankālar şikār olurdu mānend-i mekes
Düzseler ḡāşāk-ı küy-ı dil-rübādan bir kafes
- 2 Şalınur durmaz dili çalar fiḡān eyler müdām
Var ise cām-ı mey-i ʿaşkuñla kanzıldür ceres
- 3 Çok bu deflü zulum-i bī-ḡadd bunca derd-i bī-ḡıyās
Pādişāhumdan Ḥudā bilür degüldi mültemes
- 4 Hep ser-i aḡyār içündür itlerüñle daʿvāmuz
Tiḡ-i ʿadlünle şehā luṭf eyle ol daʿvayı kes
- 5 Gel Ziyāʿiden şikāyet kılalum dil-dārına
Bizi uyutmaz anuñ āh u fiḡāmı bir nefes

-188-

Meḡā ʿlūn Meḡā ʿlūn Meḡā ʿlūn Meḡā ʿlūn

- 1 ʿAceb midür yüzüñi gördükde itse her gedā meclis
Bilürsin mevsim-i gülde olur ey şeh revā meclis
- 2 Yine rahm eyleyüp şem^c-i ruḡuñ gösterdüñ ey meh-rū
Şeb-i firḡatde anuñ cün olupdur pür ziyā meclis
- 3 Ney ü ḡanūnı ifler mesti feryād u fiḡān eyler
Ġam-ı hicr-i nigāra beḡizer olmuş mübtelā meclis
- 4 Melek sāḡı şafaḡ mey nuḡl encüm māh-ı nev sāḡar
Güneş şem^c-i şafā ḡavs-i ḡazaḡ çeng ü semā meclis
- 5 Gelelden meclise ol yüzi Ka^cbe lebleri zemzem
Ziyāⁱ Merve ḡaḡkıyçün olupdur pür-şafā meclis

-189-

Fā ʿlātūn Fā ʿlātūn Fā ʿlātūn Fā ʿlūn

- 1 Mevsim-i güldür döşendi meclis-i şahbāya nās
Destine destār merhūn olmada cāma libās
- 2 Bezm-i gülde yār ile aḡyār içer ḡurmaz müdām
Zehr-i ḡahr-ı dehri nūş itsem n'ola ben ḡas ḡas
- 3 Ey cefā-cū muttaşıl senden baña eksük degül
Derd-i bī-ḡadd cevri-i bī-pāyān cefā-yı bī-ḡiyās
- 4 Sīm-tenler vaşlın eyler ḡaḡtır-ı şeydā ricā
Bir gedā devletlülerden aḡçe eyler iltimās
- 5 Şevḡin artursa dilüñ şi^c-i Ziyāⁱ ḡaḡn degül
Muşḡaf-ı rüyuñdan itmiş anca yirde iḡtibās

-ŞİN-

-190-

Mef'ûlü Fâ 'îlâtü Mefâ 'îlü Fâ 'îlün

- 1 Hakkâ ki bezm-i bâğ güzel bezm-gâh imiş
Ey ehl-i 'işret âhîri ammâ ki âh imiş
- 2 Ğam tekyesi ki erbâb-ı menzil-i 'aşkdur
Şehr-i maḥabbet içre ulu ḥân-gâh imiş
- 3 Uzun gice belâları zülfüñ ḥayâli hem
Baht-ı siyeh daḥı ne belâ-yı siyâh imiş
- 4 Gâh maḥalleñ içre raḳîb-i seg âh ider
Ammâ ki nağmesi de maḳâm-ı segâh imiş
- 5 Girdi sipâh-ı eşk ile şehr-i melâmete
Derd ehline Ziyâ'î meger pâdişâh imiş

-191-

Fe 'îlâtün Fe 'îlâtün Fe 'îlâtün Fe 'îlün

- 1 Hüb-ı mergüb idi bu 'âlem-i fânide güneş
Şevḳ-i mihrüfle senüñ olmasa şüride güneş
- 2 Şevḳi artar yüzini der-gehine sürse gedâ
Her seḫer kapuña yüz sürer ol ümmide güneş
- 3 Ḥânemüz rüşen ola ḥâtır-ı hoş-ḫâl mişâl
Ger şebân-geh gele ol mâh-şifat gide güneş
- 4 Sâye-perver boyı serv-âfetüme beñzeyemez
Şîr-i şehrdür iki pîr-i cihân-dîde güneş
- 5 Ne yüzün gösterür ol meh ne gönül şevḳe gelür
Ne o meh-pârede ay var ne Ziyâ'ide güneş

-192-

Fā ʿilātün Fā ʿilātün Fā ʿilātün Fā ʿlün

- 1 Döſtler rüsvây u bed-nâm olsam itmeñ serzeniſ
İtdi dīvāne beni ol cilve ol nāz ol reviş
- 2 Bāğ-ı hüsn içre nihāl-i naḥl-i bālā-yı ḥabīb
Bāğ-bān-ı luḥf-ı Yezdān ile bulmuş perveriş
- 3 Ḥāne-i dilde hemān Erjeng naḫşıdur ḥayāl
Çin-i ebrü-yı nigār olmuſdur elde munteḫiş
- 4 Olmaya bî-gāne dirseñ yād ide dil-ber seni
Āsitānında var evvel aſināsiyla biliſ
- 5 Ḥıſm ider zülfüñ Ziyā'ıye ğazabdan küfr olur
Söyle ey ʿaſıqlaruñ kim saña n'itmiş n'eylemiş

-193-

Mefā ʿlün Mefā ʿlün Mefā ʿlün Mefā ʿlün

- 1 Bu mürde cisme ſanmañ bir niçe yirden kefen gelmiş
Faḫire ğālibā devletlülerden pīrehen gelmiş
- 2 Göñül geldikçe bīmār oldı küyuñda belā bu kim
Maḥalleñden ſabā ḥaste gidüp girü esen gelmiş
- 3 Cefāsından kaçup dil girü luḥf ümmidine geldi
ſorup ol bî-vefālar serveri didi kaçan gelmiş
- 4 Ziyā'ı tırmayup bu fānı dñnyāya gelen gitdi
ʿAceb bu kim ḥaber virüp dimez kimse giden gelmiş

-194-

Mefā ʿlün Mefā ʿlün Mefā ʿlün Mefā ʿlün

- 1 Ğamı ol taze dil-dāruñ dil-i ğam-nāke ſarmaſmış
Nihāl-i tāzesi engür-ı bāğunñ tāke ſarmaſmış

- 2 Vücüd-i hâk-sâre şarmaşan regler mahalleñde
Tamarlardur ki servüñ sâyesinde hâke şarmaşmış
- 3 Hayâl-i vuşlatuñ rûhumla şandum imtizâc itmiş
Görüp pîrâhenüñ kim ol vücüd-i pâke şarmaşmış
- 4 Bugün ğurbetde gördüm âşinâlar birbirin bulmuş
Seg-i küyuñ şanurdum 'âşık-ı bî-pâke şarmaşmış
- 5 Edâniye zarüretden Ziyâ'î ilticâ eyler
Ġarîk-i baħr-ı ğamdur bulduğı hâşâke şarmaşmış

-195-

Meñâ 'lün Meñâ 'lün Meñâ 'lün Meñâ 'lün

- 1 Çemende şarmaşık gördüm gül-i büstâna şarmaşmış
Şanurdum kim Züleyhâ Yûsuf-ı Ken'âna şarmaşmış
- 2 Şarılmış Yûsufuñ pîrâhenine Ġazret-i Ya'küb
Açılmış yâsemen berg-i gül-i handâna şarmaşmış
- 3 Şarılmış câme-h'âb-ı vuşlat içre 'âşık u ma'sûk
Görenler dir ki tendür hasretiyle câna şarmaşmış
- 4 Göñül tıflı yapışmış rîsmân-ı kâkül-i yâra
Görenler dir ki cân-bâz oğlanı urğana şarmaşmış
- 5 Ricâ eyler dil-i senginî dil-berden vefâ 'âşık
Şanasın şarmaşıkdur dağda seng-istâna şarmaşmış
- 6 Esîr olmuş yitürmiş tıfl-ı maşşümün girü bulmuş
Zen-i dünyâ maħabbetle dil-i nâdâna şarmaşmış
- 7 Ziyâ'î ehl-i dünyâ şarmaşup kalmış bu dünyâya
Şanasın şarmaşıkdur kal'a-yı virâna şarmaşmış

-196-

Mef'ulü Mefâ 'lû Mefâ 'lû Fa 'ulün

- 1 Bilmem ne ki sihr itdi baña ol yüzi meh-ves
Çeşmümde şular zâhir oldı sîne de âteş
- 2 'Aklum taķınıķ yâr vefâsız rakibâ çok
Bilmem n'ideyin n'eyleyeyin hâl müşevveş
- 3 Yanında siych-rûlar o sengîn dilüñ çok
Ey bülbül-i dil ğam yime bifi ķargaya bir taş
- 4 Dünyâda beni Yûsufumuñ vaşlına irgür
Ey şöfi gel ol âhîretüñ çün baña ķardaş
- 5 İnşâf idelüm şimdi Ziyâ'î gibi yokdur
Bir ğam-zede vü zâr u dil-fiğâr u belâ-keş

-197-

Fâ 'lâtün Fâ 'lâtün Fâ 'lâtün Fâ 'lün

- 1 Hısm-ı çeşmüñ cânımı ey yâr bîmâr eylemiş
Başuma bu dâr-ı dünyâyı benüm dar eylemiş
- 2 Tahta-yı tâbutum üzre ifiledür dil-ber beni
Tahta-yı nerd üzre güyâ ben ķuln zâr eylemiş
- 3 Çâr 'unşurdan yaradaldan tenüm Cân-âferîn
'Aşk-ı cânânda beni ğâyetde nâ-çâr eylemiş
- 4 Bizi ğam öldürdi öldürmez diyü ol bî-vefâ
Gerçi kim öldürmege evvelde ikrâr eylemiş
- 5 Firķatüñ çok çekdi kim her bir günü bir yılcadur
Bu Ziyâ'inüñ Hudâ 'ömrini bisyâr eylemiş

-ŞÂD-

-198-

Fâ 'îlâtün Fâ 'îlâtün Fâ 'îlâtün Fâ 'îlün

- 1 Gel beni zecr ile öldür kâkülün dârına aş
Kışşa-yı derdüm gibi bulunmasun beyne'l-kışş
- 2 Tîr-i ğamzeñ şöyle kılmışdur müşebbek sînemi
Seyr idenler şanur anı cism-i cāna bir kafeş
- 3 Hâlka-yı bezm-i şarāb oldu maḥabbet ḥātemi
Cām-ı la'îlindür aña yaqutdan gūyā ki faşş
- 4 Fıkr iderdüm kim niçe biçem melāmet cāmesin
Karşudan gördüm pür-şevküm getürür bir maķaş
- 5 Ey Ziyā'î nūr-ı Yezdān olduğına ol şanem
Ehl-i imāna kaş ile kirpigi yetmez mi naşş

-199-

Mef'ûlü Fâ 'îlâtü Mefâ 'îlü Fâ 'îlün

- 1 Lāzım mı derd-i 'aşkı saña eylemek luḥūş
Mir'āt-ı dilde 'aks-i ruḥ-ı yār-ı ter nuşūş
- 2 'Uşşāķı ḥaste kodi muḥabbet yüzükleri
Şol kehrübāy çehreleridür meger fuşūş
- 3 Mir'at-ı dilde 'aks-i ruḥ-ı yārı seyr kıl
Yoğ ise anda jeng-i riyā var ise ḥulūş
- 4 Ādem bu mülk-i fāniye itsün mi 'itimād
Çekmekdedür ğumūmı 'umūmen 'ale'l- ḥuşūş
- 5 Nazm-ı Ziyā'î gibi gerek şî'r-i āb-dār
Tā beytine gelüp od urmaya lüşūş

-200-

Mefâ 'lün Mefâ 'lün Fa 'ulün

- 1 Dilâ ol yüri bahr-ı 'aşka gavvâş
Leb-i dil-berdür anda gevher-i hâş
- 2 Benem Manşür-ı meydân-ı mahabbet
Hemân cānâ şaçuñ zencirine aş
- 3 Cemādâtı gamuñ tahrik iderdi
'Aceb mi söfîler olursa rakķâş
- 4 Biçerken cāme-i 'aşkı rakıbe
Bugün hayyâţ elinde şandı miķrâş
- 5 Halâş olmağa kizb-i müdde'iden
Ziyâ'î okuruz şıdķ ile ihlâş

-DĀD-

-201-

Fâ 'lātün Fâ 'lātün Fâ 'lātün Fâ 'lün

- 1 Lāyık-ı vaşl olmadur bu eşk-i dīdemden ğaraz
Bir şafâ sürmekdür āhir şimdiki demden ğaraz
- 2 Cān virüp cānāna derdüm 'ākıbet vaşl olmadur
'Ālem itmekdür hemân bu iki 'ālemden ğaraz
- 3 Cām-ı Cem efsānedür kim rindler söyler yürür
La'l-i nābuñ cāmdan sensin begüm Cemden ğaraz
- 4 Böyledür iz'ānumuz zevķ ü elem efsānedür
Vaşl u hicrānuñdur ancaķ sūr u mātemden ğaraz
- 5 Vuşlatuñdur añlaram firdevs-i 'alādan murād
Var ise nār-ı firāķuñdur cehennemden ğaraz
- 6 Ka'beden kıblem senüñ dīdār-ı pāküñdür murād
Ğabğabuñ çāhıdur ey meh çāh-ı zemzemden ğaraz

- 7 Ey Ziyâ`i hâlüm i`lâm itmedür der-gâhına
Gice gündüz böyle feryâd ile nâlemden ğaraz

-202-

Mef`ulü Fâ `lâtü Mefâ `lü Fâ `lün

- 1 Firkatda la`l-i dil-beri ańmaq melâl-i maħz
Anuñ dehân-ı bûsesin almaħ muħal-i maħz
- 2 Teşne-dilüz ħarâret-i hicrûfle yanmuşuz
Unutma bizi ey leb-i la`li zülâl-i maħz
- 3 Ğisûlaruñ dile kaťı zulm ider dirîĝ
Boynuñda ol degül `ömrüm illâ vebâl-i maħz
- 4 Bu sa`dî gör ki nüş idicek câmü ħüsrevâ
Şöyle ħasen direm sözi olur kemâl-i maħz
- 5 Ğâlin Ziyâ`inuñ ne şorarsın ki ol ğarîb
Ey mümiyân ğamuñla olupdur ħayâl-i maħz

-203-

Mefâ `lün Mefâ `lün Mefâ `lün Mefâ `lün

- 1 Dirîĝâ derd-i `aşķ irdi irişdi cānuma emrâz
Yanumdan gitdi yārānum eħibbām eyledi i`râz
- 2 Şu derde mübtelâyem kim eťibbâ idemez dermân
Ecel gibi güzel şihĥat müyesser eyle ey Feyyâz
- 3 `Aceb mu`tâd imiş göñlüm belâ-yı `aşķı çekmede
Zebûn olurdu gerdûna eger yüklense bu a`râz
- 4 Görüp tiĝ-i cefâñı nefret itmez kimse ħapuñdan
Meger cānâ yoluñda cānı ħurbân itmedür aĝrâz
- 5 Ziyâ`inuñ efendi boynın ur şevķin ziyâd eyle
Ziyâsı şem`uñ artuķdur kesince boynını mikrâz

- T̄Ā '-

-204-

Fe ĩlātün Fe ĩlātün Fe ĩlātün Fe ĩlün

- 1 Ğarızuñda degül ol ĥaṭṭ-ı perıřān ğalaṭ
Hiç olur mı ki ola āyet-i Qur'an ğalaṭ
- 2 řerbet-i ārzū-yı la'lüñi dil řundi baña
Meye göndermiş idüm eylemiş oğlan ğalaṭ
- 3 Vaşl ile firķati fark itmiş işitdüm ađyār
Bilsem āyā ki neden eyledi nādān ğalaṭ
- 4 Kām-rān itdi edāñiyi e'āliyi hem-pāy
Muttasıl itmededür şarum devrān ğalaṭ
- 5 Ey Žiyā'ı řeh-i nazmem sūhanum tođrusı rāř
Korķum oldur ki ide kātib-i dıvān ğalaṭ

-205-

Fā ĩlātün Fā ĩlātün Fā ĩlün

- 1 Var ise çehreñde řañ mı ĥāl ü ĥaṭṭ
Yaraşur muşhafda i'rab ü nuķaṭ
- 2 Ğarızuñ seyr itmek ister mürđ-ı cān
řu kenārın ārzū itmez mi baṭṭ
- 3 Ğayra ķalmıřdur umūr-ı řařķda
Her kimüñ oldu murādı ol vasat²⁸¹
- 4 Añladuđum bu ki rāh-ı dil-bere
Başını ğaltān iden itmez ğalaṭ
- 5 Ey Žiyā'ı bařumuz beř vakıtde
Nıl ü Ceyhün u Fırāṭ u Dicle řaṭṭ

²⁸¹ Divān'da "Her kimün ki oldu murādı ol vasat"

-206-

Fā 'lātūn Fā 'lātūn Fā 'lātūn Fā 'lūn

- 1 Hāne-i kâlbe o şeh şaldı bisâ-ı inbisâ
Tayy olındı büriyâ-yı zevk ü bālin-i neşâ
- 2 Vaşf-ı āh-ı āteşinüm yazdılar şanmañ fişek
Göklere mektüb uçurdılar ki kılsun ihtiyâ
- 3 Tañ mı ser-gerdān yürürse yollar üzre gird-i bād
Böyle eyler hāk-i pā-yı yārda kalan ihtiyâ
- 4 Mihr ü meh iki şafağdur tevsen-i çerhūñ meger
Şol licām-ı kehkeşānına kılmış irtibâ
- 5 Ey Ziyâ'î ol kıyāmet yār ile haşr olmağa
Derd ü ğam güyâ terāzūdur reh-i 'aşkı şirâ

-ZĀ'-

-207-

Meḡā 'lūn Meḡā 'lūn Meḡā 'lūn Meḡā 'lūn

- 1 Belālu 'āşık itmez dime luḡ ile vefādan ḡaz
Ṭabībüm yoḡsa bīmār olan itmez mi devādan ḡaz
- 2 Naẓar kıl hışm ile rā kaşlaruñ çat ey hilāl-ebrū
Göñül kesb-i şafā eyler ider cānum bu rādan ḡaz
- 3 N'ola ğam kişverinde dil severse ger seg-i küyuñ
Ġarīb iklīm-i ğurbetde ider çün āşinādan ḡaz
- 4 Baña yir gösterür kâşānesinde bir ḡaşir üzre
Anı bilmez mi zāhid 'āşık itmez büriyādan ḡaz
- 5 Yüzüñ göster Ziyâ'îye görür çāh-ı firākuñda
İderler zulmet-i zindānda kalanlar ziyādan ḡaz

- AYN-

-208-

Mef'ûlü Fâ 'îlâtü Mefâ 'îlü Fâ 'îlün

- 1 Gitdüm diyâr-ı ğurbete cânânum elvedâ^c
Düşdi sefer çü bendeñe sulţânum elvedâ^c
- 2 'Aqlum taĝıldı 'arıyüm ey mâh 'ârdan
Bilmem ki n'oldum ey gözi mestânum elvedâ^c
- 3 Bülbül gibi hezâr fiĝân eylesem gerek
Ben ey yanaĝı verd-i gül-istânum elvedâ^c
- 4 Sünbüllerüñden ayru perişân-ı hâtırurum
Cem^c olımadı ey saçı reyhânum elvedâ^c
- 5 La'î-i leb-i habîb görünmez Ziyâ'iyâ
Kân ağlasun bu dîde-i giryânum elvedâ^c

-209-

Fâ 'îlâtün Fâ 'îlâtün Fâ 'îlâtün Fâ 'îlün

- 1 Olalı göñlüm gibi âşüfte-i dil-dâr şem^c
Şubha dek göz yummaz olur tâ-seher bîdâr şem^c
- 2 Ger kafasından çekerlerse zebânuñ bir şerer
Süz-ı 'aşkuñ nüktesinden eylemez izhâr şem^c
- 3 Ben du'â-güyın sögerse tañ degül ol mâh-rû
Dil uzadur kendüye cân virene her bâr şem^c
- 4 Kaddüñüñ bir dikmesidür serv-i gül-zâr-ı cihân
Bir çerâĝıdur senüñ ruhsârıñıñ ey vâş şem^c
- 5 Rüşen eyler miydi bezmi mihr-i 'âlem-tâb-veş
Böyle pür-şevk olmasa her şeb Ziyâ'î-vâr şem^c

-ĠAYN-

-210-

Mef'ûlü Fâ 'îlâtü Me'fâ 'îlü Fâ 'îlün

- 1 Ṭab'um şerāya mā'il ider ıztırārī bāğ
Sākī getir meyi kamu??? ıztırır gayr-ı bāğ
- 2 Didüm göreyin müje'fi kaçma didi yār
'Ākil virür mi destine dīvānenüñ bıçāğ
- 3 Şevk-i ruhuñ yaqar ser-i küyüfida cānumı
Ḥayr itdi yaqdı küşe-i meclisde bir çerāğ
- 4 Yaqdı memālik-i gazeli sūz-nāk ile rüḥum
Ezelde ḥusrevā uyarmış gibi ocāğ
- 5 Gören²⁸² ziyā-yı mihr-i 'izārın Ziyā'iyā
Eyler fūrüg-ı şems-i cihān-tābdan ferāğ

-211-

Fe 'îlātün Me'fâ 'îlün Fe 'îlün

- 1 Bāğ-ı sīnemde her dem ey gül-i bāğ
Şol ki ol ğonca itmedi beni sağ
- 2 Gül-sitān-ı cemāl-i cānānuñ
Oldı dil mürğınuñ ayağına bağ
- 3 'Ārızuñ üzre ḥāl ü zülfüfle
Şayd-ı mürğ-ı dil eyledüñ yüzüñ ağ
- 4 Sākiyā bizi şöyle mest itdüñ
El dutuldu dutulmaz oldı ayağ
- 5 Meclis-i meyde mäh-ı tábānum
Şevke geldi Ziyā'ı gibi çerāğ

²⁸² Dîvân'da "Görüş"

-212-

Fe ʿlātün Fe ʿlātün Fe ʿlātün Fe ʿlün

- 1 Bâğ-ı şihhatde gezerken ferâh u zevk ile şağ
Yağdı tâb-ı teb-i hasret işidenlerden ırağ
- 2 Haste dillerde egerçi niçe ʿillet bulunur
Hiç lâyıq degül ammâ ki yolından şapa şağ
- 3 Var iken eşk-i revānum neme yarar cûlar
Hüsni dilber var iken baña ne kayd olsun bâğ
- 4 Bülbül-i tabʿuma cevlan-geh olur bâğ-ı kemâl
Âşiyân eylemez anda umarın zâğ u kelâğ
- 5 Yâr-ı şadık arayup bulmağa çekdüm çok elem
Ey Ziyâʿi aramağdan idelüm bâri ferâğ

-FĀʿ-

-213-

Fe ʿlātün Fe ʿlātün Fe ʿlātün Fe ʿlün

- 1 Kaşına karşı dizilmiş niçe müjgân şaf şaf
Karşı mihrâba тұrur san ki müselmân şaf şaf
- 2 Kırmızı gülleridürür bâğ-ı cüduñ yir yir
Sinem üstinde olan dağ-ı firāvān şaf şaf
- 3 Bâğı ol serv-i hürāmān güzer itmez mi görüñ
İntizār üzre тұrur serv-i gül-istān şaf şaf
- 4 Ha şaķın terk-i cefā eyle şikāyet kılurın
Rüz-ı mahşerde kaçan kim тұrur inşān şaf şaf
- 5 Gel Ziyāʿiyi halāş eyle beden kaydından
Çünki eksük degül ey şāh duʿā-hʿān şaf şaf

-214-

Fe ʿilātün Fe ʿilātün Fe ʿilün

- 1 Yok mıdur şefkatüñ ey bî-inşâf
Bendenüñ eyle günâhını muʿâf
- 2 Ğayrılar gördüğü luḫ u keremüñ
Görmedüm nişimî ḫaḫkü'l-inşâf
- 3 Umarın saña beni ğamz ideni
Âşikâr ide ḫafıyyü'l-elḫâf
- 4 Görse ger tiĝ-i ğam-ı cânânu
Cebeli olur idi ḫulle-i Ḳâf
- 5 Ey Ziyâ`î ğam-ı cânânuñ ile
Faḫrlar ḫıl uyar şâ`ire lâf

-ḲĀF-

-215-

Mefâ ʿilün Mefâ ʿilün Mefâ ʿilün Mefâ ʿilün

- 1 Miyânuña yaḫışdı zer kemer ḫüb oldu ortalıḫ
Libâs-ı nâzı geydüñ vir lebüñden büse ḫelvâlık
- 2 Bugün cevruñle göñlüm yıḫduñ aşlâ virmedüñ şüret
Ğamuñla ey şanem dil ḫânesi Eski Kilisâlık
- 3 Miyâncı olmayınca bilini ḫuçdurmaz ol âfet
Cihân aksine döndi şimdi ortalıḫ temâşâlık
- 4 Güzeller mübtelâsı derd-i ʿaşḫuñ pây-mâliyem
Yaradaldan berü cism-i za`ifüm Ḥâzret-i Ḥâlîḫ
- 5 Ziyâ`iyi nazardan dür idüp aĝyâra yâr olduñ
Umulmazdı benüm iki gözüm senden bu rüsvâlık

-216-

Fâ ʔlātün Fâ ʔlātün Fâ ʔlātün Fâ ʔlün

- 1 Mülk-i nazm içre baña beñzer bugün vaşşâf yok
Degme bir dîvânda elfâzum gibi evşâf yok
- 2 Şayd-gâh-ı deş-i ‘aşkuñ ben de bir şayyâdıyam
Şaydum olur lîk bir âhû-yı müşğîn-nâf yok
- 3 Kâni kimdür bu cihân içre ‘anķâ yok diyen
Ben de bir ‘anķâyem ammâ baña kûh-ı Kâf yok
- 4 Fi’l-ħaķıķa gevher-i nâ-yâbum inşâf eyleseñ
Bir zamândur şimdi ammâ kimsede inşâf yok
- 5 Derd ile beñzüm şararsa ey Ziyâ’î ğam degül
Ben zer-i ħâliş-vücüdem n’eyleyem şarrâf yok
- 6 Ħâlümi yârân şorarsa bî-cihet kıaldum faķır
Şeş-cihet vîrân muħaşşal ħâşıl-ı evķâf yok

-217-

Fe ʔlātün Fe ʔlātün Fe ʔlātün Fe ʔlün

- 1 Sünbülî zülfi hevâ ile perişân bulıcaķ
Raħm idüp yâr didi bu daħı miskîn ancaķ
- 2 Rûzgâr atdı göñül fülkini girdâb-ı ğama
Kırtarursa beni kırtarur efendi zevraķ
- 3 Kâfir ağyârı helâk itmege bir demde hemân
Üstine peyk-i ecel gibi bıcaķla varsaķ
- 4 Dil-rübâlar göriceķ göñlümi zülfüñde esîr
Didiler ħây n’olaydı o esîri kıtsaķ
- 5 Ey Ziyâ’î şu gibi taşdı göñül cüş itdi
‘Özr-i leng eylemeyüp yâr ayağına aķsaķ

-218-

Fā 'ilātün Fā 'ilātün Fā 'ilātün Fā 'ilün

- 1 Şafha rüyum düde eşkümdür müjem aqlām-ı 'aşk
Serde haţt-ı ser-güzeştümdür benüm erķām-ı 'aşk
- 2 Dām-ı tesbiḥ-i riyyāya biz muķayyed olmazuz
Ehl-i 'aşkuz zāhidā zülf-i şanemdür dām-ı 'aşk
- 3 Rāh-ı 'aşkuñda elif gibi olurdum müstaķim
Kaddümi lām itmese ey serv eger ālām-ı 'aşk
- 4 Dil kesildi 'ayş-ı dünyādan kazā kestirdi yol
Zāhir oldu bu mu'ammādan bize bir nām-ı 'aşk
- 5 Gerçi kim dırlar şarāb içmez Ziyā'î-i derd-mend
Dōstlar va'llāhi mest itmişdür anı cām-ı 'aşk

-219-

Fe 'ilātün Fe 'ilātün Fe 'ilātün Fe 'ilün

- 1 Gice pervāne gibi şevķden ārāmum yok
Benüm eyyāmum gibi dünyede eyyāmum yok
- 2 Elüm irişmedi ol zülfe yüzün görmedüm āh
Kadre kādır degülem bir yaña bayrāmum yok
- 3 Gül-i bāĝı n'ideyin sünbülünü toplayayın
Bir boyı serv yüzi gül semen endāmum yok
- 4 Giderin āḫiret iklimine yā hū yā hū
Göñül eglencesi bir yār-ı dil-ārāmum yok
- 5 Açmaĝa kalb-i perişanı Ziyā'î geh geh
Bir şacı sünbül-i ter 'arız-ı gül-fāmum yok

-220-

Mef'ulü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fa'ülün

- 1 Divāneyem ahvāl-i cihāna nazarum yok
Mest-i mey-i engürem özümdeñ haberüm yok
- 2 Bendeñ olalı pādişāh-ı mülk-i ğam oldum
‘Aşkuñla ğaniyem şanemā sım ü zerüm yok
- 3 Şol tapduğum Allāh hakkı deyr-i cihānda
Bir göñlümi egler şanem-i sım-berüm yok
- 4 Cennet ‘amelin işleyemem derd ü ğamdan
Andan berü kim küy-i nigāra güzerüm yok
- 5 Cennetdür anuñ küyü Ziyā’i lebi kevser
Ol cennete uçmağa veli bāl u perüm yok

-221-

Fe'îlātün Fe'îlātün Fe'îlātün Fe'îlün

- 1 Ey göñül ‘ārif isen iç yürü cām-ı Cem-i ‘aşk
Ki deger iki cihān zevkine bir ‘ālem-i ‘aşk
- 2 Felek üstinde melek emrine rām olmuş idi
Olsa engüşt-i Süleymānda eger hātem-i ‘aşk
- 3 Mihrüñi görmediler çün ki sipihrüñ giceler
Geydiler zulmet-i firkatde kalup mātem-i ‘aşk
- 4 Çeşm ü hāl ü dehenüñ fikri göñüldeñ gitmez
Eksük olmadı derünümdeñ efendi ğam-ı ‘aşk
- 5 Bağ-ı ‘ālemde hayāl-i gül-i ruhsāruñ ile
Dem-be-dem çeşm-i Ziyā’i ağıdur şebnem-i ‘aşk

-222-

Mefâ ilün Mefâ ilün Mefâ ilün Mefâ ilün

- 1 Cebinine kodı uyurken ol meh nâ-gehân barmâk
Ben anı şandum engüşt-i Nebî kim mâhı kılmış şak
- 2 Görenler eyle şanur sûre-i Şems ü Kalem yazduk²⁸³
O mâhuñ ayasıyla barmağı vaşfın kaçan yazduk
- 3 ‘Aceb havz-ı müdevver kef-i sîmîni cānānuñ
Ki teşne dillere karşı diler beş lüleden akmak
- 4 Şafağ hunnâsı hürşid ayası engüşt mâh-ı nev
Elinde hüşe-i pervînesidür ol mehüñ tırnak
- 5 El elden üstün olduğın işitdi var ise hürşid
Sipihre ağdı destüfle berāber olmağa el-ħak
- 6 Yaraşur pençe-i sîmîni gül-zār-ı cemālinde
Gül-istāna virüpdür fi’l-ħakîka revnak
- 7 Ziyâ’î sen gül-istān-ı cemāl-i yāra bülbülsin
Kefi ak güldürür beş gonçedür yanufıda beş barmak

-223-

Mef’ulü Fâ ilātü Mefâ ilü Fâ ilün

- 1 Gitdüñ yaluñuz ey meh-i tābānum el-firāk
Tārîk-i ğamda kaldı dil ü cānum el-firāk
- 2 Dil mürdesine ol leb-i ‘İsâyı bulmağa
Çıksa sipihre yiridür efgānum el-firāk
- 3 Ben el yudum hayat şuyından meded meded
Zulmetde kaldı çeşme-i hayvānum el-firāk
- 4 Ben künc-i ğamda haste-i dil-besteñem senün
Bulınmadı bu derdüme dermānum el-firāk

²⁸³ Dîvân’da “Görenler eyle sanur Sûre-i ve’ş-şems ü ve’l-kalem yazduk”

- 5 Bildüm Žiyā'î Őimdi yanumdan çıkup giden
Yā 'ömrüm idi almadı yā cānum el-firāk

-224-

Mefā 'lün Mefā 'lün Mefā 'lün Mefā 'lün

- 1 Gözüm yaŐından özge elde 'ālemde nüķūdum yok
Ne ğam māl u menālum yoĝ ise bārī ħasūdum yok
- 2 Ne aldum ben ne Őatdum nesnesin bu fāni dūnyānuŕ
Bugün 'ālem metā'ından ziyānum daĥı sūdum yok
- 3 Niyāz idüp yire urmam yüzüm bāb-ı erāzilde
Ğani-i Lem-yezelden ğayra 'ālemde sūcūdum yok
- 4 Muķadder bir azā gelse rızādan ğayrı fikrüm yok
Cihānuŕ nef'ine okluk sūrurum yok sūrūdum yok
- 5 Žiyā'î ben kemāl ü ma'rifet Ķāfında 'anķāyem
Anuŕçün cāhilān-ı dehr öŕinde hiç vūcūdum yok

-KĀF-

-225-

Fe 'lātün Fe 'lātün Fe 'lātün Fe 'lün

- 1 Ey dil ü cān ğam-ı cānān ile miĥnetde oluŕ
Ŧa'n-ı agyār ile ųilletde meŐaķķatde oluŕ
- 2 Sizi iŐmarladum Allāha didüm cān u dil
Didi anlar daĥı Őiĥhatde selāmetde oluŕ
- 3 Göricek 'āŐıķı kuyuŕıda kilāb-ı kūyuŕ
Didi ĥudmetde olalum didi 'izzetde oluŕ
- 4 Rindler pīr-i ĥarābāta diyince yā hū
Didi luŦ ile hemān devlet ü rif'atde oluŕ

- 5 Vaşl-ı cānāneye iqdām idüñ ihmāl itmeñ
Ya Ziyā`î gibi her-bār mezelletde oluñ

-226-

Mefâ`lün Mefâ`lün Mefâ`lün Mefâ`lün

- 1 Bugün ey mihr-i raḥşān ol meh-i tābānum añdurduñ
Gice ey māh-ı bedr ol āfet-i devrānum añdurduñ
- 2 Cihān bāğında senden umduğum bu mıdur ey bülbül
Perişān-ḥātır itdüñ zülf-i müşg-efşānum añdurduñ
- 3 Gice meclisde bir ḥāl itdüñ ey pervāne bi`llāhi
Yanup yakıldığum nār-ı ğam-ı hicrānum añdurduñ
- 4 Gül-istānda seher şol deflü feryād itdüñ ey bülbül
Ki āh u zār ile derd ü dil-i nālānum añdurduñ
- 5 Ziyā`îye seherde ey şabā bir nükte açduñ kim
Derūnum ḥūn idüp ol ğonca-ı ḥandānum añdurduñ

-227-

Mefâ`lün Mefâ`lün Mefâ`lün Mefâ`lün

- 1 Egerçi ḥüsn içinde ol perî-ruḥsār olupdur beg
N'olaydı olmasa yanında anuñ kimse bizden yeg
- 2 Ola kim mā`il olup iltifāt ide bu ben ḥāke
Var ey bād-ı şabā gül-şende ol serv-i revānı eg
- 3 Ten-i `uryānuma cellād-ı ğam hîle `ikāb itdi
Gögermiş tāziyāne yiridür cismümde şanmañ reg
- 4 `Adū-yı ğuşşa vü ğam ḳal`a-ı cāna hücüm itse
Göñül burc-ı bedenden çığırur Allāh yegdür yeg
- 5 Ḳaşuñ çin eyleyüp ḥışm eyledüñ miskīn Ziyā`îye
Yanuñdan gitmez ey āhū baḳışlu hiç raḳīb-i seg

-228-

Meḡā ʿlūn Meḡā ʿlūn Meḡā ʿlūn Meḡā ʿlūn

- 1 Göñül derdine bakmañ şüh-ı derd-efzāyı seyr eyleñ
Cünün-ı Kıysa bakmañ behçet-i Leylāyı seyr eyleñ
- 2 Maḡabbet şevkine ey müdde'iler eylemeñ inkār
Vuḡūf-ı ḡāl için bir şüret-i zibāyı seyr eyleñ
- 3 Hevā-yı 'aşk-ı yār ile sirişküm cūşa gelmişdür
Bu riḡ-i şarşar ile mevc uran deriyāyı seyr eyleñ
- 4 Ezelden göñlüm ol Yūsuf-liḡāyı düşde görmişdür
Beni 'aşk ile ser-gerdān iden rü'yāyı seyr eyleñ
- 5 Şeb-i vuşlatda ol māhı temāşā itmek olmazsa
Hevānuñ i'tidālinde çıḡuñ bedr ayı seyr eyleñ
- 6 Şular çağlar hevālar mu'tedil güller açılmışdur
Bahār eyyāmıdır divāneler şahrāyı seyr eyleñ
- 7 Ziyā'inüñ derūnı dāḡını görmek ne mümkündür
Beyābān-ı fenāda lāle-i ḡamrāyı seyr eyleñ

-229-

Fe ʿlātūn Fe ʿlātūn Fe ʿlātūn Fe ʿlūn

- 1 Yār aḡyārdan olmadı dirīḡā münfek
Anı ol segden ayırmaḡa ne kılsaḡ n'itsek
- 2 Beglögüm varur ḡabā cem'ine mirem güyā
Rūmilinde baña sancaḡ virilmiş Hersek
- 3 Geymeden efser-i zerrinī muḡaddem ḡuşanur
Nāz ile cāmesin ol vaḡşī ḡazālum gevicek
- 4 Vezne gelmez şu'arā-yı şı'r bu nazma nisbet
Ṭob-ı āhumla çakışmaz daḡı çatlarsa tüfek

- 5 Ey Ziyâ'î bize rahm itmek elinden gelmez
Ne kadar vaşf-ı kef ü sâ'id ü destin dirsek

-230-

Meḡā 'lün Meḡā 'lün Meḡā 'lün Meḡā 'lün

- 1 Zerüñ zerd oldı cismi ḡasretinden sim-simānuñ
Teni bir yaña sim ü zer ḡamından chl-i dünyānuñ
- 2 Temevvüc şanma derḡā sinesin derdüñle çāk eyler
Kenār özler meger bir derdi var elbetde derḡānuñ
- 3 Fenüñ bir nükte-i müşkildürür kim zerre anlatmaz
Benüm cānum hemān bir adı var ancak mu'ammānuñ
- 4 Lebüñ zülfeyn ü ruḡsāruñla ḡoş zibā yaraşmışdur
Şeb-i meh-tābda ḡāyetde ḡoşdur nūşı şahbānuñ
- 5 Şabāvet 'āleminde itdügüñ ḡālātı terk eyle
Şabā bir tārına degme o zülf-i 'anber-efşānuñ
- 6 Öürsem cevri-i cānān ile taş dikmeñ mezārumda
Nişānum ḡalmasuñ kūyında ol bī-rahm cānānuñ
- 7 Ziyā'î sen belāḡat mülkinüñ sulḡānısın şimdi
Bozılmaz lā-cerem ḡaşre dek āyīn-i dīvānuñ

-231-

Meḡā 'lün Meḡā 'lün Meḡā 'lün Meḡā 'lün

- 1 Yiridür terk-i cān itsem çü sen terk-i diyār itdüñ
Şiduñ ahdi bizi ḡāyetde şimdi dil-fiḡār itdüñ
- 2 Beni ey lāle-ruḡ cām-ı mey-i 'aşkuñla mest itdüñ
Tenümde dāḡ-ı ḡasretler koduñ ḡoş yādigār itdüñ
- 3 Dotalum kim bilüm yā gibi bükdüñ ey kemān-ebürü
Niçün yā oḡ gibi ta'cil ile benden firār itdüñ

- 4 Zamāne hūbınuñ ‘ahdine hiç inanmasun kimse
Şıduñ ‘ahdi baña sen çünki böyle ey nigār itdüñ
- 5 Maħalleñ mesken olmuşdı Ziyā’i derd-mendüñe
Efendi turmaduñ ikrāra amı bî-ķarār itdüñ

-232-

Meḫā ‘ilün Fe ‘ilātün Meḫā ‘ilün Fe ‘ilün

- 1 Degül mi ‘arş-ı mu‘allā liķāsı Maħmüduñ
Degül mi Sidre ķad-i müntehāsı Maħmüduñ
- 2 Benānı māh-ı nev-i ‘iddür haķiķatde
Meh-i münevvere beñizer ayası Maħmüduñ
- 3 Dem-ā-dem akıdur oldı eşk-i hününüm
Boyandı ķana kırmızı libāsı Maħmüduñ
- 4 Cefā vü cevriñi yıllarca çekdügüm bu kim
Göñülde vardur ümüd-i vefāsı Maħmüduñ
- 5 Ziyā’iyā şeh-i mülk-i belā olur ‘aşık
Olinca cān u göñüldeñ gedāsı Maħmüduñ

-233-

Fā ‘ilātün Fā ‘ilātün Fā ‘ilātün Fā ‘ilün

- 1 Toğrısı bu kim senüñ bir serv-i bālādur ķadüñ
Yā behişt-i hüsn içinde şāh-ı Tübādur ķadüñ
- 2 Her pelīde hem-ser olma ey boyı serv-i revān
Bir nihāl-i tāzesin ğāyet de ‘ālādur ķadüñ
- 3 Hem letāfet büstānında şaçuñ reyħāndur
Hem melāħat gül-şeninde serv-i ra‘nādur ķadüñ
- 4 Toğruyam yoluñda didüm İlaķķ bilür ey serv-ķad
Didi bār-ı derdüm ile şimdi dü-tādur ķadüñ

- 5 Kahr ile çün kim elif kaddüñ kemân itdi raķib
Ey Ziyâ'î yiter âhuñ urmağa yâdur kadüñ

-234-

Mefâ'ülün Mefâ'ülün Mefâ'ülün Mefâ'ülün

- 1 Raķib-i kâfire niçün sen ey nür-ı Hudâ geldüñ
Gelem saña raķibi añmayam dirdüñ añageldüñ
- 2 Meded kırtar ğarıķ-i baħr-ı hicrân olmadın çün kim
Ğamuñ deryâsınuñ ğavvâşına ey âşinâ geldüñ
- 3 Niçe gün hân-ķah-ı şeyħaynuñ irşâdın beķâ kılduñ
Anuñ çün meclis-i 'uşşâķa ey şöfi fenâ geldüñ
- 4 Kudümüñ Merve haķķıyçün hayât-ı câvidânumdur
Benüm Ka'bem benüm kıblem benüm 'ömrüm şafa geldüñ
- 5 Dü-tâ ol bâr-ı hicrüm çekmede ol yâr-ı zâlim dir
Dimeķ olsun Ziyâ'î emr-i cânâmı dutageldüñ

-235-

Mefâ'ülün Mefâ'ülün Mefâ'ülün Mefâ'ülün

- 1 Dem-â-dem gözlerüñden kanlu yaşlar dök elemeler çek
Güzeller şâhidur yâr ana lâyıķ dürr ü gevher çek
- 2 Gözüñ sâķî gözüñ yaşı şarâb-ı la'ldür ey dil
Şeh-i iklim-i hicrânsın belâ bezminde sâğar çek
- 3 Göñül yar müntakım der-ğâhına çok çok şikâyet kııl
Ki ağyâr ile 'işretde sen ol dürlü belâlar çek
- 4 Vefâ umma o şehden ğadd-i zâtından cefâ-cüdur
Severseñ sev giderseñ git belâlar çek cefâlar çek
- 5 Ne lâzım yolına cân vir ne ķasd it ey gözi cellâd
Göñül maķtül-i hicründür ne çeşm eyle ne ğançer çek

- 6 Hıtañ gelsün görüp aǵyār-ı bi-ǵayret nüfür itsün
Güzeller mülkinüñ sulţānısın a‘dāya ‘asker çek
- 7 Žiyā`i rāsti ol serve lāyık vaşfa kudret yok
Yalan dirlerse şı‘r-i dil-güşāya aşlı var gerçek

-236-

Fā ‘lātün Fā ‘lātün Fā ‘lātün Fā ‘lün

- 1 Esb-i nāz ey pādişeh çābük-semendüñdür senüñ
Elde zülf-i cān-figen ra‘nā kemendüñdür senüñ
- 2 Ey şeker-leb içüren zehri mükerrer cānuma
Ol nebāt-ı hatt ile lālünde kandüñdür senüñ
- 3 Sā‘id-i sımınüñüñ vaşfında şı‘r-i pür-güher
Ey perī gel gör ki ra‘nā bāzū-bendüñdür senüñ
- 4 Baña zülf ü kadd-i yarı añduran ey büstān
Sünbül-i hoş-bū ile serv-i bülendüñdür senüñ
- 5 Göñlini al cāmna kaşd eyle kıl cevri ü cefā
Eyle n`eylersen Žiyā`i derd-mendüñdür senüñ

-237-

Fā ‘lātün Fā ‘lātün Fā ‘lātün Fā ‘lün

- 1 Ğayra çāre kalmadı aǵyār ile ǵavǵā gerek
Sen güzeller pādişāhısın kuluñ rüsvā gerek
- 2 Kendüzin pervāne gibi nār-ı kahrā şalmaǵa
Ehl-i şevk ey şem‘-i cān ‘aşkuñda bī-pervā gerek
- 3 Kahr-ı dünyāyı ferāmüş eyleyüp ‘ayş itmege
Mey gerek meclis gerek maħbüb-ı müstesnā gerek
- 4 Baş giderse gitmeve sevdā-yı ‘aşkuñ başdan
Lā-cerem her ādemüñ başında bir sevdā gerek

- 5 Şuda od gizlenmez ammā ey Ziyā'î lā-cerem
 Āb-dār elfāzda muhriķçe bir ma'nā gerek

-238-

Fe ġlātün Fe ġlātün Fe ġlātün Fe ġlün

- 1 Böyle mestāne bakıř vahřıce āhūda gerek
 Böyle ġıřveyle revıř kebk ile tihūda gerek
- 2 Sünbül-i zülf ü gül-i ġarızuña meyl iderüz
 Bāğ-ı hūsn içre begüm o da gerek bu da gerek
- 3 Ne ise āh-ı dili itmege teskîn biraz
 Mey gerek bāğ gerek vahřıce āhū da gerek
- 4 Şol ġubāruz ki leb-i dil-bere hayrānuz biz
 Ol leb-i la'li řeker ol teni pālūde gerek
- 5 Vařluñ isterse Ziyā'î řaķın alınma begüm
 Çünki dīvāneleruñ sözleri bî-hūde gerek

-239-

Mefā ġlün Mefā ġlün Fa ġlün

- 1 Cefālar itmesün dil-dāra söyleñ
 İñen zılm itmesün hünkāra söyleñ
- 2 Niçe bir pāreye atsun bizi yār
 Teraħħum eylesün bir pāre söyleñ
- 3 Bu sinem zaħminuñ zaħmetlerinden
 Ne deñlü zaħmet ise yāra söyleñ
- 4 Ne bilsün böyle hayrān olduğum yār
 Ğamum bir vāķıf-ı esrāra söyleñ
- 5 Cününümde su'āl itmeñ baña hiç
 Varuñ ol gözleri seħħāra söyleñ

- 6 Yakasın yırtup eyleñ 'aybın izhâr
Açılmasun gül-i gül-zâra söyleñ
- 7 Şarâb-ı la'linüñ keyfiyyetinden
Ziyâ'î gibi bir mey-h'âra söyleñ

-240-

Fâ 'îlâtün Fâ 'îlâtün Fâ 'îlâtün Fâ 'îlün

- 1 'Aş için zevk ehline bir gül-şen-i hürrem gerek
Gönderüñ bağ-ı behiştî görmege âdem gerek
- 2 Mest-i 'aşk olmak gerekdür t'âlib-i dîdâr olan
Bezm-i Cemşid itmege 'âlemde câm-ı Cem gerek
- 3 Müdde'iler dir ki hemm ü gam gerek 'uşşâkda
Her ne dirlerse disünler gam degüldür hem gerek
- 4 Şubh-dem gül-zâr-ı küyuñda beni ağlatdı yâr
Bilmezem kim ol gül-i bağ-ı behişte nem gerek
- 5 Der-gehüñde hiç olımsa şehâ derd ehline
Macerâ-yı eşk-i çeşmin dimege bir dem gerek
- 6 Zülfüñ ile leblerüñ evşâfım dîvânuma
Hañ-ı reyhân u hañ-ı yâküt ile yazsam gerek
- 7 Beklemez kimse Ziyâ'î gibi küy-ı dil-beri
Kıymet-i küy-ı cinânı bilmege âdem gerek

-241-

Mef'ûlü Mefâ 'îlü Mefâ 'îlü Fa 'îlün

- 1 Nâz uyhusına var idi dün meyli nigârüñ
Gözi henüz açılmadı uyhudan uyarüñ
- 2 Çiyner dilin inanmañ aña dilde kemik yok
Ağyâr-ı seg emdüm dirse dilini yârüñ

- 3 Maḥşulini taḫsīm idc ger gül-şenüñ eşcār
Pāyına hemān āb düşer serv ü çenāruñ
- 4 Cān bülbüli gül-geşt iderek bāğ-ı cemālin
Açıldığımı göremedi zülf-i nigāruñ
- 5 Baḥr-ı ğamuña ol ki Ziyā`i gibi düşmez
Bilmez bilürin kıymetin ey yār kenāruñ

-242-

Fā 'īlātün Fā 'īlātün Fā 'īlātün Fā 'īlün

- 1 İftihārumdur beni bu resme rüsvā kılduğunñ
İştihārumdur cihānda böyle şeydā kılduğunñ
- 2 Ey kaşı mihrāb işigi kıble her şām u seher
İstemem agyār ile seyr-i muşallā kılduğunñ
- 3 Kaçma ey vaḥşī ğazālum budur ol miskīn kulunñ
Vāle vü şürīde vü āşüfte şeydā kılduğunñ
- 4 Gördüğünñ dīvāne-i zencīr-i zülfüñdür senüñ
Kays-ı şahrā-yı maḥabbetdür temāşā kılduğunñ
- 5 Ey Ziyā`i şevkidür bir şem`-i bezm-ārānuñ ol
Şubḥa dek pervāne-āşā yandüğunñ yakılduğunñ

-243-

Mefā 'īlün Mefā 'īlün Fa 'ulün

- 1 İşigin gözedirken dil-rübānuñ
Dilā bir gün çıkar elbetde cānuñ
- 2 Ümidüm var añalar yāra derdüm
Düşersem yādına bir āşinānuñ
- 3 Vefā yüzini görmezsem ğamum yok
Yüzün tek göreyin ol bi-vefānuñ

- 4 Cinānı kuy-ı yāra nisbet itme
Be hey zāhid kuşurı var cinānuñ
- 5 Ziyā'î aşınur anca kalemle
Yazınca vaşf-ı engüştin ben anuñ

-244-

Fā 'īlātün Fā 'īlātün Fā 'īlātün Fā 'īlün

- 1 Bir toköz gözli kemerdür nehr-i eşkümde felek
Korçulukdur kehkeşān u şu'le-i hāver direk
- 2 Şehr halkı birbirine gösterür barmağıla
Sen hilāl itdüñ beni derdüñle beñzer ey melek
- 3 Zāhidā çün yüz çevirdüñ sübhā-yı şad dāneden
Bu riyādan yeg degül miydi ferāgat eylemek
- 4 Ol mehüñ kaşı hayālınden çü hazz eyler gönül
Şekl-i mäh-ı nev ser-i etfāle bağlanmak gerek
- 5 Ey Ziyā'î şāh-ı hūbān olduğına ol şanem
Zülfi dāll ü hūsni şāhiddür ne hācet söylemek

-245-

Fe 'īlātün Meñā 'īlün Fe 'īlün

- 1 Çāh-ı Yūsufdur ey şanem zeķanuñ
Hem Süleymān mührdür dehenüñ
- 2 Boynuma almışam senüñ tiğüñ
Kanı dökme belā çekenüñ
- 3 'Āķıbet çünki var ümid -i vefā
Kim ola çekmeye cefāñı senüñ
- 4 Vir metā'-ı vücūduñı evvel
Ger muhibbi isen o sim-tenüñ

- 5 Yıkar ol şeh Ziyâ'iyâ ahir
Tob-ı cevri ile kal'a-yı bedenüñ

-246-

Fe 'lâtün Me'fâ 'lün Fe 'lün

- 1 Kuli olalı şah-ı hübānuñ
Şāhı oldum diyār-ı hicrānuñ
- 2 'Aynına almayan senüñ elemüñ
İtmedi 'ālemin bu dünyānuñ
- 3 Bağ-ı 'ālemde be'fzemez boyuñfa
Rāstī kaddi serv-i bālānuñ
- 4 Karañu göñlümüzde fikr-i hañuñ
Bir mu'ammāsıdur Şeb-istānuñ
- 5 Bu güzellikle ey büt-i tersā
Yāra söz söyle var ise cānuñ
- 6 Bañfa zilletde bañma kim ey şah
Mūr olur hem-demi Süleymānuñ
- 7 Süz-ı sineñ Ziyā'î ahir-i kār
Korğarın kim yağa giribānuñ

-247-

Fe 'lātün Fe 'lātün Fe 'lātün Fe 'lün

- 1 Rāh-ı 'aşk içre ol ey 'āşık-ı şeydā müdrik
Sefer-i bañr-ı mañabbet mi degüldür mühlik
- 2 Umaram vuşlatuñı lik yok imkān-ı vuşul
Didüm ol āfet-i cān didi te'emmül tüdrik
- 3 Firğatüñden eger ey servüm olursa āzād
'Ömri olduğça dil olmaz reh-i 'aşka sālik

- 4 Yūsuf-ı Mısr-ı melâhatsin evā cān-ı ʿaziz
İtseñ olurdu beni genc-i vişāle mālîk
- 5 Cān nisār eyle Ziyā'î yūri rāh-ı yāra
Gel kerem eyle ğanîlerle olma mümsik

-248-

Müstefʿilātün Müstefʿilātün

- 1 Olduñ raķibūñ pendîyle münfek
Hāzā firaķun beynî ve beynek
- 2 Eller ayağuñ tozu olurlar
Ol sāʿidūñ biz vaşfını dirsek
- 3 Güftāra gelse olmaz mı laʿlūñ
Mümkin degül mi şudan tuz itmek
- 4 Kaşr-ı vişāle irmek dilerseñ
Şahrā-yı ğamda var çok belā çek
- 5 Pend-i seleftür diñle Ziyā'î
Cā'iz degüldür hercāyî sevmek

-249-

Mefāʿilün Fe ʿilātün Mefāʿilün Fe ʿilün

- 1 Şabā cihāmı muʿaţtar kıl ol külāleye deg
Yaħūd Vefā tarafına şanevber kıddin ek
- 2 Eger ki cān hāzer eylerse mekr-i düşmenden
Beden hişārına çıksun çağırsun Allāh yek
- 3 Didüm ki şāʿiri koyup raķibe yār olduñ
Ol āhū didi ki gercek yalancıdan it yeg
- 4 Hāyāl-i kākülin ile şeb-i firāķuñda
Şarıldı cismüme mārān-ı ğam degüldür reg

- 5 Ziyâ'î gibi şerhede raķib āh itmez
 'Accb degül ki uyurmuş şerhede dirler seg

-LĀM-

-250-

Fā 'lātün Fā 'lātün Fā 'lātün Fā 'lün

- 1 Servlerdür cā-be-cā bu şerħa-ı sīnem degül
 Tāze güller yir yir açılmış bu dāğ-ı ğam degül
- 2 Seyl-i eşk-i 'aşıkı akıtma ey sultān-ı 'aşk
 Çok ziyān eyler binā-yı hüsni iften muħkem degül
- 3 Kim ki terciħ itmeye cennetden ey şeh küyufı
 İ'tikādum bu ki bu 'ālemde ol ādem degül
- 4 Āsumān-ı hüsne sen hürşid-i 'ālem-tābsın
 Zerrebe beñzetmek ey ğonçe dehānuñ kem degül
- 5 İki 'ālem ğuşşasın çekme Ziyā'î fariğ ol
 Ger ğam-ı cānān olursa hātıruñda ğam degül

-251-

Fā 'lātün Fā 'lātün Fā 'lātün Fā 'lün

- 1 Dil görüp ruhsāruñ eyler ārzü-yı hañ u hāl
 Şan Gül-istān okuyup başlar Şeb-istān-ı hayāl
- 2 Ārzu-yı cān u dilsin ey dil-i gül-zār-ı hüsni
 Hāşıl-ı 'ömrümsin ey nev-bāve-i bāğ-ı cemāl
- 3 Uarf okurken h'āce-i ğamdan bu cān-ı suħte
 Geldi ey maķşūd-ı dil dersinde bāb-ı infi'āl
- 4 Mekteb-i ğamda meger bir tıfl-ı ķābildür rebāb
 Kışşā-ı ders okudup eyler muğannī ğuşmāl

- 5 Derd-i hicrûñle Ziyâ'iyi za'if itmek neden
Sen anı 'âşık hayâl itmekle itmişsin hayâl

-252-

Mefâ 'lün Mefâ 'lün Mefâ 'lün Mefâ 'lün

- 1 Bilüm bükdi ğamuñ pîr eyledi hey nev-cevânum gel
Hırâmuñ birle hurrem kıl benüm serv-i revânum gel
- 2 Senüñ derdüñden öldüm hey meded ey cân-ı müştâkân
Yetiş cân var iken cismümde hey rûh-ı revânum gel
- 3 Yine Tâtâr-ı ğam târâc idüp yıkdı gönül şehrin
Harâb olmağa yüz ttdı meded şâh-ı cihânum gel
- 4 Firâk-ı tāk-ı ebrü tākātüm tāk itdi va'llâhi
Ğamuñla kıl gibi kılduñ beni hey mü-miyânum gel
- 5 N'olaydı bir gice meclisde germ olup o meh-ţal'at
Dise mihr-i nihân idüp Ziyâ'î nâ-tüvânum gel

-253-

Fe 'lâtün Mefâ 'lün Fe 'lün

- 1 Göñlüm itdi zülâl-i yâr hayâl
Ârzü itdi haste hâtır-ı bâl
- 2 Kûşe-i ğamda fâriğü'l-bâlem
Bulmadum kând-i la'lüñi çü mecâl
- 3 Ben perişân-hâli şulţânum
Kâkülüñ gibi eyleme pâ-mâl
- 4 Bilmezem kim ne çâre n'eyleyeyin
Mekr ider saçlarıñ lebüñ baña âl
- 5 Güzer itmez mezâr-ı Mecnûna
Leylinüñ pây-pendidür halhâl

- 6 Ey Ziyā'î kemāle sa'yeyle
Ki gerek erde yā kemāl yā māl
- 7 Mā'il-i māl olurdu ehl-i hured
Olmaz ammā ki māl gibi kemāl

-254-

Fā 'lātün Fā 'lātün Fā 'lātün Fā 'lün

- 1 'Āşık olmuştur kulakdan yāra düşmüşdür gönül
Bir kulağı küpelü dil-dāra düşmüşdür gönül
- 2 Bir belāya uğramış bir derde düşmüş derd-mend
Kullarına zulmi çok hünkāra düşmüşdür gönül
- 3 Eski derdüm tazelendi tāze dil-ber mi sever
Bilmezin n'oldı neden āvāre düşmüşdür gönül
- 4 Bir vefā umardum eyler yār biñ dürlü cefā
Cevri bi-ḥadd dil-ber-i mekkāra düşmüşdür gönül
- 5 Tığ ile biñ pāre eylerse Ziyā'î bendesin
Çayrına meyl itmez ol ḡaddāre düşmüşdür gönül

-255-

Fā 'lātün Fā 'lātün Fā 'lātün Fā 'lün

- 1 La'lin aldum aḡzuma var gerçi hicre ihtimāl
Çıkmayan cāndan ümīdin kesmez ammā ehl-i ḥāl
- 2 Kaddin añup gül-şen-i 'ālemde dir dil bülbüli
Yā ḥaliyye`l-bāl kad belbelet bi`l-bāli bāl
- 3 Mülket-i ḡamda ne tedbir eylesün cān-ı za'if
Çeşm mesti fitne kaşu mekr ider ruḡsār-ı āl
- 4 Yā unutmuş t̄alī'üm yāḥūd yitirmişdür beni
Ey melekler añduruñ Allāh için şüm oldu ḥāl

- 5 Ey Ziyâ'î gerçi evvelde hüner maqbûl imiş
Şimdi bir demdür kişiyi pây-mâl eyler kemâl

-256-

Fâ 'lâtün Fâ 'lâtün Fâ 'lâtün Fâ 'lün

- 1 Yañılup öykünmese ruhsâre-i dil-dâra gül
Hâcletinden eylemezdi cismini şad pâre gül
- 2 Yâra 'arz itmek dilerdüm kanlu yaşum kışşasın
Tuhfе diyü gönderem dirdüm vefâsız yâra gül
- 3 Şanma şeb-nemdür görinen hâsretinden hâddinüñ
Ağlayugelmişdürür ey lâle-ruḥ gül-zâra gül
- 4 'Arızuñ göster didüm ey bi-vefâ nâz eyleme
Hândeler kılup didi n'eyleler 'aceb bîmâra gül
- 5 Nâ-murâd ol ey Ziyâ'î ber-murâd olsun raḳîb
Virülür aḡyâra yâr u mâra genc u ḥâra gül

-257-

Fâ 'lâtün Fâ 'lâtün Fâ 'lâtün Fâ 'lün

- 1 Şüretâ Yüsufdur ol gül lîk Ken'ânî degül
Pâdişâh-ı mülk-i cândur Mısr sultânı degül
- 2 Dişleri dürr-i semîn ammâ 'Adenden çıkmamış
Cân deger la'l-i lebi illâ Bedaḥşânî degül
- 3 Vaḥşî âhûdur Ḥoten şahrâlarından gelmemiş
Bir şekerdür lebleri kim Mısr anuñ kânı degül
- 4 Bir nigâr-ı lâle-ruḥdur mülket-i Rûm içre bu
Benleri Hindî degül zülfi Karamanî degül
- 5 Pister-i ḡamda Ziyâ'î bir ölümlü ḥastedür
Şerbet-i lâ'lüñ dirîḡ itme beşer cânî degül

-258-

Meḫā ʿlūn Meḫā ʿlūn Meḫā ʿlūn Meḫā ʿlūn

- 1 Cefā bi-ḥadd vefā hergiz ḥayāl-i dil-rübā müşkil
Dirilmek derd-i dil-berle degül midür baña müşkil
- 2 Koyup gitmek belā cevri çekmek derd-i bi-dermān
Fırākı bir yaña düşvār u cevri bir yaña müşkil
- 3 O meh gün yüzini yıllarca göstermez nedür bu derd
Vefāsız yārı sevmek gibi var mı bir belā müşkil
- 4 Nedür ol seyr-i dīdār u temāşā-yı ruḥ-ı dil-dār
Olurdu her kişi ʿāşık şomı ger olmasa müşkil
- 5 Ziyāʿi yār ile aḡyār nihāni ʿayş u ʿişretde
Degül mi ayrılık derdi baña vā-ḥasretā müşkil

-259-

Fe ʿlātūn Fe ʿlātūn Fe ʿlātūn Fe ʿlūn

- 1 Ben ölince olurun saña efendi māʿil
Zecr-i hicrūñle kerkese beni sen bir mū kııl
- 2 Saʿy idüp Kaʿbe-i küyuñda şafālar sürmek
Şimdi olmazsa a kıblem gelecek yıl kıabil
- 3 Ḥāl-i ruḥsāruñı örter şanemā zülf-i siyāh
Oldı tañ yıldızına kıara bulutlar ḫāʿil
- 4 Göñli var mı saña meyl itmege zühḫāduñ
Zülf-i ʿayyāruñı gönder ki getürsin bir dil
- 5 Mezraʿ-ı dilde ricā toḫmını taḫşil idemem
Kendüm ancak bu kıadar ekilmişem veʿl-ḫāşıl
- 6 Önce tıflına meger göz degirüpdür nergis
ʿToḡru başın kıutamaz ḫāli be-ḡāyet müşkil
- 7 Fırkıatin gerçi Ziyāʿiyi zaʿif itdi veli
Cānını kıılca kıoyan fikr-i miyānuñdur bil

-260-

Mefâ 'îlün Fe 'îlātün Mefâ 'îlün Fe 'îlün

- 1 Şaçuñla eyleyemez dil-berā cedel sünbül
Ġamuñla perişāndurur ezel sünbül
- 2 Şaçuñla olmasa hem-ser begüm niçe müddet
Bu reng ü bŷyı bulur mıydı mā-ħaşal sünbül
- 3 Yüzüñde zülfüñ efendi iñen güzel yaraşur
Egerçi āteşe dokışın bulur ħalel sünbül
- 4 Dilā ķo seyr-i gül-istānı ķün yeter yāruñ
Yañıağı āb-ı revān zülfi bī-bedel sünbül
- 5 Degül mi nazm-ı Źiyā'î efendi bağ-ı laţif
Bitürdi ziynet için cā-be-cā güzel sünbül

-261-

Fā 'îlātün Fā 'îlātün Fā 'îlātün Fā 'îlün

- 1 Minnet Allāha ki kıldum şāh-ı ħŷsne 'arz-ı ħāl
Ġitdi eyyām-ı firāk irişdi eyyām-ı vişāl
- 2 İtmiş iken baña sensiz gül-şeni nār-ı cahīm
Ey ħalīlüm gül-şen itdi nār-ı hicri Zŷ'l-celāl
- 3 Şevķüñ elden ķomadum irince burc-ı devlete
Olmış iken āsumān-ı ħuşşada ķaddüm hilāl
- 4 Pāy-māl itmişdi ħam ayaķda ķalmışdum velī
Dest-ġır olduñ baña ey ħŷsrev-i mŷlk-i cemāl
- 5 Ey Źiyā'î toĖrusı ķurtarmasa ol serv-ķadd
Ķılmış idüm bār-ı derd altında ķaddüm aña dāl

-262-

Fe ʿilātün Fe ʿilātün Fe ʿilātün Fe ʿilün

- 1 Yalvarup düşme dilā ayağına nite ki seyl
Serv ser-keşdür iñen eylemez üftādeye meyl
- 2 Varıcağ kuyuña dendān-ı següñ dāmende
Eylesem ʿazm-i Gül-istān ilişür hārına Zeyl
- 3 Şimdi ümmid-i vişālūñ var efendi dilde
Düzağ-ı hicrūñe tekrār düşer isem vāveyl
- 4 Leb-i renginūñe öykündüğü için mahzā
Renkler virdi ʿaķıķ-i Yemene necm-i Süheyl
- 5 Dil-i pür-şevķ-i Ziyā`i şeb-i hicrānuñda
Şanki şeb-tābdur şevķe gelür çün ire leyl

-263-

Fā ʿilātün Fā ʿilātün Fā ʿilātün Fā ʿilün

- 1 Şimdi yanumdan gidüp ağıyāra yār olmazdı dil
Tolasam nāzuñ miyānuña muķaddem ben de ķol
- 2 Yüz bulup ruhsārına öykünmek istersin yine
Ey gül-i ter yār elinde olımazsın sağ şol
- 3 Dide-i cānāna çün öykünmedi ey bağ-bān
Saña kim dir gül-şen içre nergis-i bi-rāh yol
- 4 Kimse bāzār-ı maķabbetde ziyān itmiş degül
Ger murāduñ cān virüp derd almağ ise ʿaşıķ ol
- 5 Rūh-ı sānidür Ziyā`iye şarāb-ı erğuvān
Gönlümüz şevķ ile tolsun sen de ey peymāne ķol

-264-

Müstefîlün Müstefîlün Müstefîlün Müstefîlün

- 1 Ey aşınā-yı cān u dil ben bendeñi yād eyle gel
Virāne göñlüm hānesin luṭfuñla ābād eyle gel
- 2 Göñlüm ihāṭa kıldı ğam yaşum akıtma dem-be-dem
Ey serv-i büstān-ārām derdüñden āzād eyle gel
- 3 Bir serv-ḳad-i āzādesin bu dergehüñ üftādesin
Her dem niçün aĝladasın ey ḥande-rū şād eyle gel
- 4 Yaşum şuladı gül-şeni āhum eritdi āheni
Zulm itdi acıtdı beni ğamlar şehā dād eyle gel
- 5 Ğam ‘askeriyle nā-gehān ṭoldı Ziyā’i mülk-i cān
Şimdi zamanıdur hemān ol şāha feryād eyle gel

-265-

Fā ‘ilātün Fā ‘ilātün Fā ‘ilātün Fā ‘ilün

- 1 Sen bezerdüñ bezmümüz ey şem‘-i bezm-ārā ezel
Şimdi bizden bilmezsin niçün bezersin bezme gel
- 2 Ğoncadur peykān-ı tırüñ bāĝ-ı dilde cā-be-cā
Serv-i şahñ-ı sīnemüzdür ḳarb-ı tıĝüñ fi’l-meşel
- 3 Ol hilāl-ebrū işitdi böyle şeydā olduĝum
Derd ile cismüm ḥayāl itdi ki men yesma‘ yuḥıl
- 4 Cānum aldı cebr ile la‘linden ammā raḥm idüp
Büse virürse bedel ol bī-bedel ni‘me’l-bedel
- 5 Şevḳe gelsün okıyan bezm-i şarāb-ı nābda
Vaşf-ı la‘linde Ziyā’i yazdı bir rengin ğazel

-266-

Fā ʿĪlātūn Fā ʿĪlātūn Fā ʿĪlātūn Fā ʿĪlūn

- 1 Meker ider zülfüñ meger ey dilber-i Yusuf-cemāl
Ehl-i şevke renk ider laʿl-i ruḥ-ı renginüñ al
- 2 Saḳı meşşāta mey-i gül-gündur gül-günesi
Saña bir reng olmasun meclisde ey şāhib-cemāl
- 3 Bār-ı hicrūñ söyle kılmış tevsen-i çerḫi naḫif
Üstüḫvān-ı sinesidür görinen şanma hilāl
- 4 Döst uymuş düşmene düşmen ḫayāl itmiş beni
Döstlar bu ḫāl ile dil-berini eyler ḫayāl
- 5 Bendeşem ben de Ziyā'ı gerçi şāh-ı aşka lik
Mālik-i mülk-i kemālem kāmil-i şadr-ı kemāl

-267-

Mefʿūlü Fā ʿĪlātü Mefā ʿĪlü Fā ʿĪlūn

- 1 Bülbül yanup yaqılmağa gül-şende ey ḫalıl
Şaru gül oldu şemʿ meger goncalar fetil
- 2 Bağ içre nergise yaraşur benefşeler
Gök dest-māl ile silinür dide-i ʿalil
- 3 Ey Mısr-ı ḫüsn-i Yüsuf rüz-ı ḫisābda
Mizānı yād kıl yaşumı itme Nil
- 4 Gönlüm çü bāz-pāre kılırsın şaḫın hele
Gisuña pāresi tokınur ey şeh-i cemil
- 5 Ben şol Ziyāʿiyem ki belā zulmetindeşem
Zār u ḡarib ü bīkes ü bi-çāre vü zelil

-268-

Fe ʿilātün Fe ʿilātün Fe ʿilātün Fe ʿilün

- 1 Meclis-i bāğda zerrin kadehe bakma göñül
Mey-i şeb-nemle tolu bülbüledür gonca-yı gül
- 2 Germ olup ʿarız-ı cānānuma öykünmişsin
Şafağ üstüñfe yürüdi tutul ey mäh tutul
- 3 Hāle şanma güneş ey mäh olıcağ dīv anuñ
Tağdı cellād-ı felek gerdenine halka-yı ğül
- 4 Ne aceb devr ider elden ele düşdi sağar
Rağbeti kalmayup ayakda kalur cürʿa-yı mül
- 5 Ağlasun ifülesün ey mäh Ziyāʿi her dem
Ne ziyān ide güle āh u fiğān-ı bülbül

-269-

Fe ʿilātün Fe ʿilātün Fe ʿilün

- 1 Lebüñfe benzedügiyçün mey-i āl
Eli üzre tutar anı meyyāl
- 2 Laʿl-i şirīñüñfe hayrān ancağ
Özledi anuñ için hātırı bāl
- 3 Nağd-i cān ister ise laʿlüñ eger
Ben aña cān virürin nağdini al
- 4 Sim-i eşk ü zer-i çehrem var iken²⁸⁴
Māl ile her tarafum māl-ā-māl
- 5 ʿAştık oldur ki Ziyāʿi ola ol
Hāk-i rāh-ı şeh-i iqlim-i cemāl

²⁸⁴ Divān'da "Sim-i eşk-i zer-i çehrem var iken"

-270-

Meḫā ʿlūn Fe ʿlātūn Meḫā ʿlūn Fe ʿlūn

- 1 Yabana söylemege başladı yine bülbül
Meger ki mest ider şarāb-ı jāle-i gül
- 2 Göñülde çeşm ü ʿizār u külāle fikri hemān
Konuldu şişede şan nergis ü gül ü sünbül
- 3 Çoğalsa memleket-i İslāmda fitne
Tağıldı şafha-yı ruhsār-ı yāra çün kākül
- 4 Revā mı kanumuzu kana kana nüş idesin
Şarābı içme huşūşā ki diye Fahr-ı Resül
- 5 Dil-i Ziyā'î ki meddāh-ı hāl-i rüyūndur
Çemende kımrıdur ağızında dāne-i fülful

-MĪM-

-271-

Meḫā ʿlūn Meḫā ʿlūn Meḫā ʿlūn Meḫā ʿlūn

- 1 Seherde çāk idem gül gibi şevkünden giribānum
Gelürse seyr-i gül-zāra nigār-ı pāk-dāmānum
- 2 Dil-i pür-hūn açılsun ğonca-veş refitāruñı görsün
Seher taraf-ı gül-istāna şalın serv-i hurāmānum
- 3 Niçün gelmez senūñ gül-zār-ı küyuñ seyrine bir gün
Dikenler mi batar pā-yı güle ey verd-i handānum
- 4 Eger kim cān virürsem hasret-i bālā-yı dil-berle
Şanevber şāyesinde defn olınsun cism-i bi-cānum
- 5 Ziyā'î tişe-i ğamla şıyam Ferhād-veş başum
Er ol baş yar diyü Şirin-edā eylerse cānānum

-272-

Meḫā ʿlūn Meḫā ʿlūn Meḫā ʿlūn Meḫā ʿlūn

- 1 Dem-i āhırde şanmañ menzilüm zir-i türāb itdüm
Günāhum çokluğundan yirlere girdüm hiçāb itdüm
- 2 Dirîğā kıymet-i ʿömr-i ʿazizi bilmedüm gıtdüm
Ne kesb-i maʿrifet kıldum ne hayrına şevāb itdüm
- 3 ʿİzār-i iʿtizār-ı yarı cā-yı ilticāya hiç
Komadum ben cenāb-ı ehl-i haḫdan ictināb itdüm
- 4 Koşuldum her ḫar-ı lā-yefheme nekbet gibi ḫayfā
Murādum menziline irmedüm çok ıztırāb itdüm
- 5 Ne dünyādan murād aldum ne oldum ḫālib-i ʿuḫbā
Ziyāʿi gibi dünyāyı vü ʿuḫbāyı ḫarāb itdüm

-273-

Meḫā ʿlūn Meḫā ʿlūn Meḫā ʿlūn Meḫā ʿlūn

- 1 Gıce yād-ı lebūñle eşk-i çeşmüm erguvān itdüm
Şeḫer gül-ruḫlarıñ gördüm hezār āh u fiğān itdüm
- 2 Beni ey ehl-i dil añlañ mezārüm taşıdur şañmañ ²⁸⁵
Ben ol sengin dilüñ derdinden öldüm bir nişān itdüm
- 3 Görüp laʿl-i ḫayāt-efzā-yı cānānı hiçābumdan
Hemen n`itdümse itdüm cānı cismümde nihān itdüm
- 4 Dotalum sevdüğüm çün cevı ide ol māh-ı hercāyī
Baña zulm eyleme sen ey felek bārī saña n`itdüm
- 5 Ziyāʿi gibi ʿömrüm naḫdini ḫarc eyledüm bir bir
Ticāret bilmedüm āḫır taşavvurdan ziyān itdüm

²⁸⁵ Divān`da "Beni ey ehl anlan mezārüm taşıdur şanman"

-274-

Fe ʕlātün Fe ʕlātün Fe ʕlātün Fe ʕlün

- 1 Gice ol meh gele diyü oyalanıgördüm
Durmadi ʕahdine aḥir o yalanı gördüm
- 2 Sinem evvel hedef-i tir-i belā kılmış idi
Vazgeldi bu kez ol kaşı kemānı gördüm
- 3 Gerçi çok dil-ber-i raʕnālar işitdüm ammā
ʕĀlem içinde hemān ḥüsn ile ānı gördüm
- 4 Zerrece ʕaŝıķına merḥameti ŝefķati yok
Bāĝ-ı ʕālemde ben ol ĝonca-dehānı gördüm
- 5 Seyr iden nazm-ı bediʕüm ne beyān eyledüĝin
Ey Ziyāʕi ķo disün ben de meʕānı gördüm

-275-

Fā ʕlātün Fā ʕlātün Fā ʕlün

- 1 Bulmaĝa ķapuñda efendi merām
İdemedüm āḥ tamām ihtimām
- 2 Vuŝlatuñ ardınca irişür firāķ
Olmadı bu derdüme dāʕim devām
- 3 Olmasa hem-reng zülāl-i lebūñ
Ğam-zedeler içmez idi mey müdām
- 4 Didi ķıyām idüp o serv-i ŝehi
Ķaŝd iderin cānuña bir ĝün ķıyam
- 5 Kār-ı Ziyāʕi ķuluñuñ dāʕimā
Saña duʕā eylemedür veʕs-selām

-276-

Mefâ 'lün Mefâ 'lün Mefâ 'lün Mefâ 'lün

- 1 Ğam-ı hicrûñle her dem zehr-i kâtildür benüm nüşum
Belâ vü derd ü hasretdür hayâlûñle hem-âğüşum
- 2 Cihânda ey perî-ruhsâr o hüsni 'âlem-ârâñı
'Aceb dîvânelikdür gördüğümce mahv olur hüşum
- 3 N'olaydı mest-i cām-ı bezm-i nâr olduğda sulţānum
Dise n'eyler mey-i 'aşkumla mest olan o medhüşum
- 4 Ben ol deryâ-yı 'irfānem ki nazmum dürr ü gevherdür
Hevâ-yı 'aşk ile ancak olur cānâ benüm cüşum
- 5 Ziyâ'inüñ şorarsañ zulmet-i hicrûñde ahvālin
Senüñ sevdāña düşmişdür benüm yār-ı siyeh-püşum

-277-

Fe 'lātün Fe 'lātün Fe 'lātün Fe 'lün

- 1 Mekteb-i ğamda elif öğredicek üstādum
Yāduma geldi belādur o boyı şimşādum
- 2 Āh kim rāz-ı nihānum duyulur nālemden
Baña yirden göge dek zulm ideyor feryādum
- 3 Reng ü āl ile dem-ā-dem benüm ol kanum içer
Leb-i la'lüñden efendi alabilsem dādum
- 4 Altmış büseñe yitmişdür işitdüm ağıyār
Biñ belâ bu ki benüm seksene çıkdı adum
- 5 Ben Ziyâ'i gibi mülk-i 'ademe 'azm itdüm
Zāda'llāhu te'ālā ğam olupdur zādum

-278-

Meḡā ʿlün Meḡā ʿlün Meḡā ʿlün Meḡā ʿlün

- 1 Esir-i kayd-ı ʿaşkem maḡbes-i hicrāna maḡbüsem
Ne ʿırzuñ mübtelāsı ne esir-i nām-ı nāmüsem
- 2 Dili cām-ı maḡabbet ḡill u ḡışşdan pāk kılmışdur
Be-ḡaḡḡ-ı Ḥazret-i Rāzıḡ ne zerrāḡem ne sālüse
- 3 Vücüdüm maḡv ider āḡir hevā-yı ʿaşḡ u nār-ı ḡam
Anuñçün dürlü feryād itmede mānend-i Ḳaḡnüse
- 4 Ḥasüd-ı lā-yesüduñ baña buḡzı bir zarar kılmaz
Murādumdan ümidüm kesmişem bir merd-i me'yüse
- 5 Ziyā'iyem benüm nazm-ı bedi'üm şevḡe bā'ışdür
Muḡibb-i bī-riyāyem derd-i bī-dermāna me'nüse

-279-

Fe ʿlātün Meḡā ʿlün Fe ʿlün

- 1 İştıyāḡuñ biḡāra beñzetdüm
Vaşluñ āḡir kenāra beñzetdüm
- 2 Ruḡ-ı gül-günüñ ey gül-i ḡandān
Ben bahār-ı enāra benzetdüm
- 3 ʿĀşıḡuñ kim sirişḡ-i dīdesi yoḡ
Şuyı yoḡ çeşme-sāra beñzetdüm
- 4 Serv-ḡadler seven faḡiri hemān
Eli yufḡa çenāra beñzetdüm
- 5 Ey Ziyā'ı selāset-i şı'rüñ
Tiz aḡar cuy-bāra beñzetdüm

-280-

Meḡā ḡlün Meḡā ḡlün Meḡā ḡlün Meḡā ḡlün

- 1 Vücūdundan uşandum dehr-i fāniden güzer kıldum
‘Adem iklīmi dirler bir ‘aceb mülke sefer kıldum
- 2 Ben ol üstād-ı nerrādem ki pullar dāğ-ı sinemdür
Beni nerd-i belāda zār iden māhı kamer kıldum
- 3 Kenār-ı cūy-bāra cem^c olan zenbūra beñzetdüm
Kenār-ı ‘arızuñda ḡlūñte çünki nazar kıldum
- 4 Elek aşdı benüm fikr-i daķıķüm häleden māha
Gice baḡş-i ruḡuñda görseñ anuñla neler kıldum
- 5 Žiyā’i gibi kūyuñ Ka‘besini kıble-gāh itsem
Namāzumda bu fikri ben niçe şām u seḡer kıldum

-281-

Fā ḡlātün Fā ḡlātün Fā ḡlātün Fā ḡlün

- 1 Eyledi ‘aşkuñ beni şahrā-yı ḡayretde muķım
Bir yanı bāğ-ı ümīd bir yanı hem deryā-yı bīm
- 2 Didi vā‘iz koynuña girmek günāh inanmaduķ
ḡoş günāha girmişüz Estāğfuru ‘llāhü’l-‘azīm
- 3 ‘Ömrümüz naķdin ümīd-i vaşluña şarf eyledük
Bir kerem gelmezse senden n’idelüm Allāh Kerīm
- 4 Diyesin ümmīd-i vaşl eylerdi gitdi nā-murād
Öldüğümde ḡālūmi yārān şorarsa ey nesīm
- 5 Ey dür-i pākize ger kimdür Žiyā’i dir iseñ
Bağrı derdüñle delinmiş gözi yaşlu bir yetīm

-282-

Fe ʿilātün Fe ʿilātün Fe ʿilātün Fe ʿilün

- 1 Nāmede saña yazardum ğam u derd ü keselüm
İfl eyyāmı idüğüñdür benüm ammā ecelüm
- 2 Elif-i kâmet ü mîm-i fem ü lām-ı zülfüñ
Oldı ey laʿl-i lebi sükker-i şâfi emelüm
- 3 Dest-gır ol baña gel ey şanem-i sengin-dil
Ki taş altında kalupdur bu zamān iki elüm
- 4 Ne iki inledügi döne döne döläbuñ
ʿAşk-ı cānān ile bir derdi mi vardur görelüm
- 5 Kaʿbeye varup eger görmek ise nūr murād
Yarı küyında temāşā kıl irak gitmeyelüm
- 6 Zülfi altında yüzi muşhaf elifdür kaddi
Hakkı setr itmeyelüm toğrusını söyleyelüm
- 7 Ey Ziyāʿî saçına öyküne ger sünbül-i bağ
Şağın öykünme diyi aña piyāzı başalum

-283-

Fā ʿilātün Fā ʿilātün Fā ʿilātün Fā ʿilün

- 1 Gül-şen-i ʿālemde bir ğonca-dehānum yok benüm
Müya döndüm ğuşşadan bir mü-miyānum yok benüm
- 2 Bār-ı ğam bükdi bilüm aḥir beni pîr eyledi
Eski derdüm tāzeler bir nev-cevānum yok benüm
- 3 Yār ile aġyārı görmekten ben ölmüş gitmişem
Derdümi ʿarz itmege cānāna cānum yok benüm
- 4 Ben güzeller vuşlatından bi-naşibem tā-ezel
Derd-i dilden ğayrı bir rāz-ı nihānum yok benüm

- 5 Ey Ziyâ'î her sözüñ sükkürdür ammâ n'eyleyüm
Meyl ider bir tütî-i şîrîn-zebânum yok benüm

-284-

Fâ 'îlâtün Fâ 'îlâtün Fâ 'îlâtün Fâ 'îlün

- 1 Ey perî dîvâneñem var ise yâ mest-i meyem
Kılurın zârî vü nâle bezmde bilmem neyem
- 2 Ğamdan özge hem-demüm yok hergiz ey şem^c-i münîr
Kime yanam yakılam yâ kime derdüm söyleyem
- 3 Uşlanur dîvâneler zencîr ile ben ey perî
Terk idersem zülfüñüñ zencîrini dîvâneym
- 4 Şâh-ı 'aşk öñinde hacletden yüzüm düşer yire
Ger koyup tâc-ı melâmet hırka-yı 'ârı geyem
- 5 Ben der-i dil-dâra düşdüm derdüm ammâ bî-қыaş
Ey Ziyâ'î her zamân bu derde bilmem n'eyleyem

-285-

Fâ 'îlâtün Fâ 'îlâtün Fâ 'îlâtün Fâ 'îlün

- 1 Gül-şen-i kûy-ı nigâr imiş bugün bâğ-ı İrem
Çâre yok ben bülbüle tâ kim o gül-zâra irem
- 2 Bâr-ı hicrân-ı nigârı çekmeseydi âsumân
Kâmeti her demde anuñ böyle olur muydı Ğam
- 3 Bâğ-ı 'âlemde görüp ol servi şeydâ olmasa
Dîde-i nergisde olmazdı seher vaqtinde nem
- 4 Kadd-i yârı görelî göñlümde bir Ğam var idi
'Ârızuñda gördüm üç ben bir iken on oldu Ğam
- 5 Ey Ziyâ'î cām-ı bezm-i yâra öykünmek diler
Meclis-i Ğamda dolar Ğün ile çeşmüm dem-be-dem

-286-

Fā ʿlātün Fā ʿlātün Fā ʿlātün Fā ʿlün

- 1 Kalmışam tımârsız çün olmuşam bimâr-ı ğam
Kalmışam nâ-çâr çünki olmuşam efkâr-ı ğam²⁸⁶
- 2 Cismümi hâk ile yeksân eyledi bād-ı firâk
Âb-ı didem olmasa yakardı anı nâr-ı ğam
- 3 ‘Aynuma gelmezdi maḥmûr-ı mey-i ‘aşk olduğum
Özge ‘âlemdür velî keyfiyyet-i esrâr-ı ğam
- 4 Hoş taḥammül eyler idüm bâr-ı ‘aşkı çekmege
Âh eger yüklenmeseydi üstüme ser-bâr-ı ğam
- 5 Âfitâb olursa ayruḳ sevmeyem şehr oğlanın
Şimdilik hercâyî sevmekden Ziyâ’i fariğam

-287-

Fe ʿlātün Meḫā ʿlün Fe ʿlün

- 1 Benüm iki gözüm şarâb alalum
Cigerüm pâresi kebâb alalum
- 2 İçelüm birer ikişer sâğar
‘Ömrümüzden biraz hisâb alalum
- 3 Yanmışuz hicrûñ ile teşne-dilüz
Vuşlatuñdan zülâl-i nâb alalum
- 4 Gel ki şîrîn kışşalar şoralum
Lebleründen güzel cevâb alalum
- 5 Nâlemüz bezm-i yâra saz yeter
Yine yâ Rabbenâ rebâb alalum
- 6 Ola kim açlaydı ʿâlî‘ümüz
Ruḫ-ı cānânedn niḫâb alalum

²⁸⁶ Divân’da “Kalmışam nâ-çârsız çünki olmuşam efkâr-ı gam”

- 7 Māl-hulyā-yı vaşl-ı dil-berden
Gel Ziyā'î biz ıztırâb alalum

-288-

Fâ 'îlâtün Fâ 'îlâtün Fâ 'îlâtün Fâ 'îlün

- 1 Yâr elüm şutmaz elinden çekdi cānum çok elem
Ġamze-i cānāne cānum daħı alursa ne ġam
- 2 Yazmaġa dilde miyānuñ naqşın eylerken hayāl
Baġladı cānā niṭākuñ ol ümide kıl kalem
- 3 Şāh-ı aşkem lāciverdî çerħ otaġumdur benüm
Ġam sipāhumdur benüm yanumca āhumdur 'alem
- 4 La'lüñüñ dīvānesi olan libāsı n'eylesün
Cāmesin naqd eylesün şevk ile içsün cām-ı Cem
- 5 Nür inüp kabr-i Ziyā'îye ziyā vireydi ger
Ol gözüm nürü aña iḡdām idüp başsa kadem

-289-

Fe 'îlâtün Meḡā 'îlün Fe 'îlün

- 1 Çok güzel var cihānda sulṭānum
Saña ḡurbān olur velî cānum
- 2 Seni terciħ ider güzellerden
Bu benüm ḡāṭır-ı perişānum
- 3 Niçe bir bu cefā vü cevri baña
Zulmi ḡo gel esirge sulṭānum
- 4 Taña ḡalurdı kārṡān-ḡırān
Görse Ūlāliḡ neler ḡılur cānum
- 5 Zulmet-i zulmden Ziyā'îyi
Gel ḡalāş eyle māh-ı tābānum

-290-

Mefâ 'lün Fe 'lâtün Mefâ 'lün Fe 'lün

- 1 Şu dem ki pâdişeh-i 'aşka ben vezir oldum
Virüldi mülk-i miñnet baña emir oldum
- 2 Büküldi bār-ı ğam-ı nev-cevān ile kıddüm
'Aceb degül mi cevānlık pır oldum ²⁸⁷
- 3 Nedür bu cevı ü cefālar nedür bu derd-i belā
Ne çāre n'eyleyeyin kāfire esir oldum
- 4 Raķīb-i kāfire çün tiĝ-i āhumı çekerin
Başı yaraĝını görsün ki ben dilir oldum
- 5 Žiyā'iyā kaluban zulmet-i şeb-i ğamda
Meded ki muntazır-ı māh-ı bī-nażır oldum

-291-

Mefâ 'lün Mefâ 'lün Mefâ 'lün Mefâ 'lün

- 1 Şeher vaktinde māhum ğün yüzüñ gördüm tañakaldum
Fenā olur vücūdum diyü kapuñda baķakaldum
- 2 Şanurdum vaşla irdüm 'arz-ı hāl idem diyü bir bir
Hayāl-i dil-rübāya sadece derdüm şayaķaldum
- 3 Cihānda vaşl-ı yāra ırmemiş kalmadı bir 'aşıķ
Yaluñuz küşe-i ğamda hemān ben mübtelā kaldum
- 4 Bu dem bir rüze irdüm toĝrusı kıddüm dü-tā kaldı
Ne rüze rüze-i hicrān-ı cānānı dutakaldum
- 5 Şaçup toĝm-ı ümidi mezra'-ı dünyāya bir kaç kez
Žiyā'ı haşılı kendüm yine derd-i firāķ aldum

²⁸⁷ Mısram vezni bozuk.

-292-

Fe ʿġlātün Fe ʿġlātün Fe ʿġlātün Fe ʿġlün

- 1 Ehl-i inşâf acır ağlar bizi inşâf idelüm
Sâde-rûlardan ayırmağa kıyarsa ecelüm
- 2 Hâlûñ ey yâr hayâlüm şacuñ endişemdür
Kâkülûñ fikr-i dırâzum leb-i laʿlûñ emelüm
- 3 Gitdi yâr irdi dem-i firkat esîr itdi beni
Nâzenîn ʿömr gelüp geçdi irişdi ecelüm
- 4 Şoralum dîv-i raķibe ʿaceb el virmiş mi
Ol gözi haste girse ele nabzın tatalum
- 5 ʿAlevi muhriķ-edâ noķtalar anuñ şereri
Vaşf-ı hicrânda Ziyâʿî yanar oddur gazelüm

-293-

Mefâ ʿġlün Mefâ ʿġlün Mefâ ʿġlün Mefâ ʿġlün

- 1 Bu zulmi görmedüm ben çok meh-pâreler gördüm
Dil-i ʿuşşâķı tığ-i hicrûñ ey meh yareler gördüm
- 2 Görüp sinemde zaķm-ı tığ-i hicrûñ ey cefâ-kârum
Didi cerrâķ böyle görmedüm çok yareler gördüm
- 3 Nazar kıldum sipihre dün gice ey mihr-i meh-peyker
Dizilmiş küyuña seyrân ider seyyâreler gördüm
- 4 Meded bir daķı ańmañ baña Ferhâd ile Mecnûm
Yazılmış defter-i ʿuşşâķda zen-pâreler gördüm
- 5 Ziyâʿî gibi hergiz görmedüm derd ehli haķ bu kim
Egerçi ben daķı çok hasteler bi-çâreler gördüm

-294-

Mef'ulü Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fa'ulün

- 1 Kanlar dökülür cām-ı lebûñ şevkine her dem
Cānlar virülür vaşlına ey maqşad-ı 'ālem
- 2 Cān ğuşşa çeker cümle cihān vāşıl-ı cānān
Dil derdini çekmekte sürer zevkini 'ālem
- 3 Vā'ız baña vaşf itme cinānı ki cihānda
Küyı gibi cennet mi olurmuş be hey ādem
- 4 Ol hüsn-i cemāli göricek göñlümi virdüm
Cānum da virürdüm anı ger bir dağı görsem
- 5 Seyr itmeyeli ol meh-i bî-mihri Ziyā'î
Tārik-i şeb-i hicrde muhtāc-ı ziyāyem

-295-

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün

- 1 Baña iqbāl idelden derd-i dil-ber hoşdur ahvālüm
Şeh-i mülk-i ğamem hem devletüm vardur hem iqbālüm
- 2 Ben ol derd ehliyem 'ālemde kim yokdur benüm hergiz
Ne vaşl-ı yāra ümmüdüm ne cān virmekde ihmālüm
- 3 Leb-i dil-ber hayāliyle tenüm ğamda ğubār olsa
Buña hayrānem añlar yok benüm keyfiyyet-i hālüm
- 4 Getürmeñ yanuma Ferhād ile Mecnūnı luğf eyleñ
Bular şadr-ı maħabbetde degül emşālüm aqrānum
- 5 Cinān-ı küyuña uçmak diler cān mürğı bāl açmuş
N'olaydı ey Ziyā'î bilse ol zālüm benüm hālüm

-296-

Fe ʿlātün Fe ʿlātün Fe ʿlātün Fe ʿlün

- 1 Künc-i ğamda dimezem kimseye kaç^ʿā keselüm
Raḥm idüp tā ki dutmaya nākes elüm
- 2 Añduķ āşnā-yı kelām içre ser-i aĝyārı
Kerem eyle sözümüz burada cānā keselüm
- 3 Kūy-ı cānāna esen geldi nesīm-i āhum
Didi ki bād-ı seherde burda bī-pāk eselüm
- 4 Merḥabā itmek için ança du^ʿalar kıldum
Şāyed idem el uzunluĝını şāhā kes elüm
- 5 Ey Ziyā^ʿi ne za^ʿif itdi beni derd-i firāk
Künc-i ğamda dimezem kimseye kaç^ʿā keselüm

-297-

Mefā ʿlün Mefā ʿlün Mefā ʿlün Mefā ʿlün

- 1 Dirīĝā kim giriftār-ı ʿadū-yı derd-i hicrānem
Cüdāyem pādişāhumdan esīr-i kāfir-istānem
- 2 Ümīdüm kesmezin kaç^ʿā vişālinden o cānānuñ
Kesildi gerçi tıĝ-i hicr ile bu cism-i bī-cānum
- 3 Virelden cānumı cānān yolına tāze cān buldum
Kul olaldan şeh-i ʿaşka ğam iklīminde sultānem
- 4 Bugün iklīm-i hicrān içre kimse ḥālūme bakmaz
Bu dem yaşum silen yārum kanı kim zār u giryānem
- 5 Ziyā^ʿi bengī-i esrār-ı ʿaşk-ı dil-berem ammā
Müyesser olmadı helvā-yı vaşlı buña ḥayrānem

-298-

Fe ʿilātün Meḥāʿilün Fe ʿilün

- 1 Āh kim bir kâmerden ayrıldum
 Ne kâmer sîm-berden ayrıldum
- 2 Gıtdi şabr u dil ü dil-ārāmum
 Râh-ı ğamda nelerden ayrıldum
- 3 Ṭañ degüldür felekden aĝlar isem
 Jāleyem verd-i terden ayrıldum
- 4 Şubḥ-dem ḥʿāb-ı ğaflet aldı beni
 Seḥer irdi seherden ayrıldum
- 5 Eşk-i çeşmüm gibi ben üftâde
 Ey Ziyâʿî nazardan ayrıldum

-299-

Meḥʿulü Fâ ʿilātün Meḥʿulü Fâ ʿilātün

- 1 Çıkdum ʿadem ilinden mülk-i vücûda irdüm
 Der-bend-i ʿaklı geçdüm şehr-i cünûna girdüm
- 2 Cânândan ayru câna ten mâʿil idi
 Ölüp dirilüp âḥir cândan anı ayırdum
- 3 Büs-ı dehân-ı yârı alınca çıkdı cānum
 Ḥayfâ ki cān metâʿın ben yok bahāya virdüm
- 4 Vâʿız didi günehdür koynına girme yāruñ
 Hiç tutmadum sözini nâ-geh günâha girdüm
- 5 Olmuşdur ey Ziyâʿî ğam tekeyesinde yāruñ
 Fikr-i vişâli zikrüm verd-i cemâli virdüm

-300-

Fā ʿlātūn Fā ʿlātūn Fā ʿlātūn Fā ʿlūn

- 1 Ey perî zülfüñ görüp niçe yakıldum bilmedüm
‘Aqlumuñ naqdini başdan yavı kıldum bilmedüm
- 2 Süre-i ve'l-Leyl okurken dün namāz-ı şāmda
Zulmet-i zülfüñ anup ka‘bem ne kıldum bilmedüm
- 3 Ruḥlaruñ ey mäh-rü bir şevk virdi baña kim
Tāb-ı mihrüfle bugün niçe yakıldum bilmedüm
- 4 Dir Hicāza ‘azm iden rāh-ı maḥalleñ var iken
Egri gitdüm toğrusı yolum yafuldum bilmedüm
- 5 Dest ü vaşf-ı ‘arızın şu gibi ezber okurın
Ey Ziyā’î ‘ilm-i ‘aşkı niçe bildüm bilmedüm

-301-

Fā ʿlātūn Fā ʿlātūn Fā ʿlātūn Fā ʿlūn

- 1 Āşinā-yı nefsi şeytān olduğum yād eyledüm
Ol sebebden toğduğum demlerde feryād eyledüm
- 2 Gördüm ol demde yaḥūd şeytān eline girdüğüm
Var ise anuñ elinde böyle feryād eyledüm
- 3 Taş bağırlı dil-berüñ ‘aşkıyla gönüm ḥānesin
Muḥkem olsun diyü tā evvelde bünyād eyledüm
- 4 Mesnedümdür her gice der-gāhuñ ey meh-rü diyü
Kendüme bu töhmeti yok yire isnād eyledüm
- 5 Zulmet-i zindān-ı hicrānda Ziyā’î derd-mend
Kalmış ol serv-i sehî dimez mi āzād eyledüm

-302-

Mef'ulü Mefâ 'lû Mefâ 'lû Fa 'ulün

- 1 Sünbül saçuña öykünür imiş yolayazdum
Ey kāküli Leylâ hele Mecnün olayazdum
- 2 Bir vech ile 'atâr ruḥ-ı yârı ögermiş
Bülbülden işitdüm bugün anı güleyazdum
- 3 Korkutmuş işitdüm bizi tîḡ-i ḡam ile yâr
Bi'llâhi bugün kesb-i şafâdan öleyazdum
- 4 Ol turre-i müşḡine diyüp vaşf-ı dil-âvîz
Gül-zâr-ı cihânda varak-ı sünbüle yazdum
- 5 Şi'rümde Ziyâ'î ne tesellî bula 'aşık
Ben anda hemân kâ'ide-i ḡulgüle yazdum

-303-

Mef'ulü Fâ 'lâtü Mefâ 'lû Fâ 'lün

- 1 Sırr-ı dehānuñı bile mi her raḡib-i şüm
Her bir sefihe keşf ola mı ḡikmet-i 'ulüm
- 2 Meyl eyle bād-ı āhuma ey şem'-i bezm-i cān
Her cānibe çü mâ'il olur bād esince müm
- 3 Gencine-i vişālüñe kaşd eyledüm gice
Nā-geh kıldı ejder-i zülfüñ başta hücum
- 4 Dil yaluñuz vilāyet-i firḡatde n'eyesün
Ḡam 'askeri yürüdi ḡuşuşâ 'ale'l-ücüm
- 5 Ḡam zulmetinde koma belālu Ziyâ'iyi
Yâ dāfi'ü'l-ḡumüm ü ya râfi'ü'l-hümüm

-304-

Mefâ ʿlün Mefâ ʿlün Mefâ ʿlün Mefâ ʿlün

- 1 Olur zülf-i ruḥuñ ḳaddüñde ey dil-dâr ḥam-der-ḥam
Olur bālāya gitdükçe duḥān-ı nār ḥam-der-ḥam
- 2 Meger ṭāḳ-ı derüñle ḥalḳa-yı bābuñ mişālidür
Ki bir ḥamdur felek ḳavs-i ḳuzah tekrār ḥam-der-ḥam
- 3 Senüñ bāḡ-ı cemālünden ḥicāb itmiş meger cennet
Anuñcün böyle olmuş ol sekiz divār ḥam-der-ḥam
- 4 Ne dem kim ḥāba varsañ genc-i ḥüsnüñ bekler ejder-vār
Ḳuşaḡuñ başuñ ucında olur ey yār ḥam-der-ḥam
- 5 Yazar gömgök delüdü yāra ʿarz-ı ḥāli ṭümārın
Ziyāʿi ḡoncasın süsen ider her bār ḥam-der-ḥam

-305-

Fe ʿlātün Fe ʿlātün Fe ʿlātün Fe ʿlün

- 1 Ey ḳaşı yā ḡam-ı hicrünüñ niçe yıllar çekdüm
Ey şeker-leb nʿideyin şimdi mükerrer çekdüm
- 2 Ḥasret-i zülfüñ ile dāra teveccüh kıldum
Hicr-i müjḡānuñ ile sīneme ḥançer çekdüm
- 3 Lām-ı zülfüñce degince ne elemeler gördüm
Ḳadd-i bālāña irince ne belālar çekdüm
- 4 Dāḡ-ı pür-ḥüm ki şundum dil-i mecrüḥa bu dem
Pādişāh-ı ḡama bir tāze gül-i ter çekdüm
- 5 Sāḳiyā ṭañ mu Ziyāʿi gibi mest olsam eger
Ḥasret-i laʿl-i lebüñle mey-i aḥmer çekdüm

-306-

Mefâ ʿlün Mefâ ʿlün Mefâ ʿlün Mefâ ʿlün

- 1 Fenâ dünyâda ben çok serv-ķâmet dil-rübâ gördüm
Belâdur görmedüm bālâ-yı yârı çok baķagördüm
- 2 Umarken vaşlın ol yârũñ kesdüm andan ümmidüm²⁸⁸
Beni yâd eylemez aġyâra yârı âşinâ gördüm
- 3 O servũñ râst geldüm şevķine bir buse ʿahd itdi
Dehân-ı yârdan ben zerre miķdârı vefâ gördüm
- 4 Nesine aldanurlar bilmezsin bu fânî dünyânuñ
Fenâdan ġayrı nesne görmedüm ben çok beķâ gördüm
- 5 Belâ deşinde ʿuryân olmaķ ben ihtiyâr itdüm
Ziyâ`i çün libâsı cism-i ʿaşıkda ķabâ gördüm

-307-

Fe ʿlâtũn Fe ʿlâtũn Fe ʿlâtũn Fe ʿlün

- 1 Hücreme geldi benüm ol boyı Tübâ aķşâm
Baña keşf oldu hemân nükte-i tũbâũ`ş-şâm
- 2 Baña dil-ber sever ol diyü varũñ ta`n itmeñ
Âdemi aldamasun mı şanem-i sîm-endâm
- 3 Bir faķirem baña bu ta`n u melâmet ne revâ
ʿAşk idũpdür niçe sulţân-ı be-nâmı bed-nâm
- 4 Dem-be-dem kanum iķer sâķi-i bezm-i hicrân
Vara mādâm ki aġyâr ile yâr iķe müdâm
- 5 Şi`r-i pür-süzümü seyr itse Ziyâ`i hüsrevâ
Odlara yaķmaġa dîvânın iderdi iķdâm

²⁸⁸ Divân`da "Umarken vaşlın ol yârũñ şimdi kesdüm andan ümmidüm"

-308-

Fe ʔlātün Meḡā ʔlün Fe ʔlün

- 1 Ğam-ı ħaddüfle verd-i ħandānum
Gül gibi çāk olur giribānum
- 2 Derde dermān arardum olsa eger
Ĥaste cismümde derde dermānum
- 3 Cānum ise murād-ı cevrüfde
Ben dirîĝ itmezin benüm cānum
- 4 Aĝdeniz içre Şāhin Adasıdur
Fikr-i çeşmüfle çeşm-i giryānum
- 5 Sen gözi nūrisın Žiyāʔinüñ
Hey benüm āfitāb-ı raĥşānum

-309-

Fe ʔlātün Fe ʔlātün Fe ʔlātün Fe ʔlün

- 1 Gördüm ümmid-i vişālüñde ki yokdur sūdum
Terk-i cān oldu reh-i ĝamda hemān maĥşūdum
- 2 Atuñ āheste bu rāy-ı şeh ki şerār-ı naʔli
Yaĥmasun nār-ı ĝama ten-i ħāk-ālūdum
- 3 ĶorĶarın gökde melekler gözin eyler giryān
Şubĥ-dem āteş-i endüh-ı dilümden dūdum
- 4 Seg-i aĝyār ile ayrılmađuñ görmeyeyin
Dilerin cānumı tenden ayıra Maʔbūdum
- 5 Bir duʔā eyle Žiyāʔi ki Ĥudā ide cüdā
Rūĥ-ı mecrūĥum ile ħālīb-ı ħāk-ālūdum

- 1 Şabâ kıldı rivâyet gönçedan gönçe dehânından
Ki yok bü-yı vefâ 'uşşâka 'âlem gül-sitânından
- 2 Yeñi divâne oldum eski derdüm tâzelenmişdür
Kocaldum mihr umarken bu cihānuñ nev-cevânından
- 3 Ümîdüm riştesin kesdüm vücūdum der-miyân itdüm
Ki bir kılca haber duydum hayālümde miyânından
- 4 Behiştî terk idem kendüm görürsem dâne-i hâlin
Bu hürî gelmemişdür Hazret-i Âdem zamânından
- 5 Umardum kim düşümde seyr idem āhū-yı Ken'ânı
Gözüm uyku yüzün görmez Ziyâ'inuñ fiğârından

-311-

- 1 'Aceb midür çıkarsam 'âkıbet 'aqlum gibi başdan
Şikâyet baht-ı şümumdan meded hâl-i müşevveşden
- 2 'Aceb derd ü belâ çekdüm 'aceb cevr ü cefâ çekdüm
Niçe bî-rahm dil-berden niçe bî-mihr meh-veşden
- 3 Vücūdum gibi vîrân olmasun bir gün kamu 'âlem
Dem-â-dem gözlerümden seyl-i hûn olup akan yaşdan
- 4 Günâhum çokluğundan âteş-i derd-i derünüm var
'Acebdür bahr-ı rahmet cûşa gelmezse bu âteşden
- 5 Ziyâ'î çekdüm anca derd ü miñnet i'tikâdum bu
Beter çekmiş degül kimse belâyı ben belâ-keşden

-312-

Mefâ 'lün Mefâ 'lün Mefâ 'lün Mefâ 'lün

- 1 Dirîğâ kim cüdâ düşdüm ben ol şâhib-cemâlünden
Irak ben mübtelâ düşdüm benüm vahşî ğazâlumdan
- 2 Ben andan düşeli ayru yüzüm şaru tenüm şayru
Haber-dâr olsa ol meh-rû benüm bârî bu hâlünden
- 3 Başumdan aşdı miñnetler geçüpdür câna hasretler
Kime kılam şikâyetler göñülden bu melâlünden
- 4 Cefâ kılar o cellādum çıkar eflâke feryādum
Meger Mevlâm ala dādum benüm ol yâr-ı zâlimden
- 5 Ziyâ'î pür-melâl oldum ğamundan bî-mecâl oldum
İrıldum bir hayâl oldum ben ol kaşı hilâlünden

-313-

Mefâ 'lün Mefâ 'lün Mefâ 'lün Mefâ 'lün

- 1 Şanurdum haste-i 'aşkuñı vaşluñla esirgersin
Çıķup gitdüñ benüm cānum gibi bî-mihr dil-bersin
- 2 Enis idüñ ezel deşt-i maħabbetde bu Mecnūna
Neden kaçduñ benüm vahşî ğazālum niçün ürkersin
- 3 Beni dīvâne kılduñ ey melek 'arz-ı cemâl idüp
Kaçarsın şimdi ādemden hemān perîye beñzersin
- 4 Ğamuñ bārını evvel çekdirüp kıddüm kemān itdüñ
Niye ta'cıl ile oķ gibi benden nefret eylesin
- 5 Ne bulduñ bir leb-i 'İsâ ne içdüñ āb-ı hayvāmı
Ziyâ'î zulmet-i firķatda şimdi ölmek istersin

-314-

Fā 'lātün Fā 'lātün Fā 'lātün Fā 'lün

- 1 Rüz-ı vuşlatda unuttum nüş-ı la'ı-i yārı ben
Hoş peşimānem bugün fi`ş-şayf-i çayy'atü'l-leben
- 2 Ka'beye gıdüñse küy-ı dil-beri terk eyleyüp
Yol yañulduñ gitme gel yañlış döner Bağdāddan
- 3 Sım ü zer harc itmek ister vuşlat-ı Şırın için
Bisütünda var ise ma' den arardı Kūh-ken
- 4 Ehl-i bezme şevk virdi cām-ı mey mey-ñānede
Şan ki mescid rüşen oldu pertev-i kändilden
- 5 Nār-ı ğamdan hep şikāyetdür Ziyā'ı yazduğum
Anuñ için sūz-nāk olmuş kelāmum cümleden

-315-

Fe 'lātün Fe 'lātün Fe 'lātün Fe 'lün

- 1 Ey sirişküm gül-i gül-zār-ı ğamuñ şeb-nemisin
Hey fütāde reh-i dil-berde kimüñ hem-demisin
- 2 Ey şabā söyle ki bir hem-nefesüñ var mı senüñ
Harem-i küy-ı habībümde kimüñ mahremisin
- 3 Ey 'arağ yüzi şuyı 'arız-ı yāruñ sensin
Sen gül-istān-ı leñāfet gülinüñ şeb-nemisin
- 4 Zülf-i dil-dār hevāsı yemm-i firkatde benüm
Şaldı girdāb-ı ğama şimdi vücūdum gemisin
- 5 Ey Ziyā'ı niçe bir 'āleme rüsvāy olasın
Zülf-i zencirine dil bağlama dīvāne misin

-316-

Fe ʿlātün Fe ʿlātün Fe ʿlātün Fe ʿlün

- 1 Gerçi ey muğ-beçe maḥbüb-ı kilisāsın sen
Tapduğum Tañrı ḥaḳı kıble-i tersāsın sen
- 2 Şüretā bir şanem-i sīm-bedensin ammā
Leb-i cān-baḥşuñla maʿnide ʿİsāsın sen
- 3 Deyre şüret viren ol ḥüsn-i dil-ārāmuñdur
Zülf-i bed-kış ile ḥammāl-ı çelipāsın sen
- 4 Yüri kāfirliği ḳo ey saçı zünnār yüri
Ehl-i İslāma kıyar āfet-i raʿnāsın sen
- 5 Öldürüp ḥaste Ziyāʿiyi ḡam-ı hicrūñle
Yine cān virdüñ aña tüt ki Mesihāsın sen

-317-

Mefā ʿlün Mefā ʿlün Mefā ʿlün Mefā ʿlün

- 1 Revā mı ilṭifātüñ böyle kesmeñ derd-mendüñden
Gel inşāf eyle hey sultān-ı ʿālem kendü kendüñden
- 2 Ne derde mübtelādur bu dil-i dīvāne seyr eyle
Ne ḳapuñdan diler gitmek ne ḳurtulmaḳ kemendüñden
- 3 Zāʿif oldum büküldüm firḳatüñle ey hilāl-ebür
Yoluñda fark olunmaz ḳalibum naʿl-i semendüñden
- 4 Hevā-yı firḳatüñ gül-şende lertzān itdi endāmın
Ne ḥālet geldi āyā serve bālā-yı bülendüñden
- 5 Nedür cevri eyleyüp çok böyle iʿrāz itmege bāʿ is
Ne gördüñ hey gözüm nürü Ziyāʿi müstemendüñden

-318-

Fe İlatün Meġā İlün Fe İlün

- 1 Leylî zülfüñe benem Mecnûn
Eksükümdür benüm hemân hāmûn
- 2 Leylî zülfüñ işidüp cânā
Olmuş idüm cenîn iken Mecnûn
- 3 Kāmetüm çeng olur mey-i derdüñle
Ney ki bezmüñde sāķiyā ķānûn
- 4 Ben yaşum bâġ berg-i zerdi döker
Bozılır tüt ki aķçeye altûn
- 5 Bezm-i yāri Žiyā`i vaşġ itdüm
Döndi şî`rümde cām taşına nûn

-319-

Meġā İlün Meġā İlün Meġā İlün Meġā İlün

- 1 Murādum bu ki göñlüm mürşid-i `aşķa mürid olsun
Yolında cānumuz ol şāhid-i cānuñ şehid olsun
- 2 Degülse nükte-i rāz-ı femüñ künhiyle mefhūmum
Vefā-yı dilberān-āsā vücūdum nā-bedid olsun
- 3 Meger kim sāye-i perr-i hümādur zülf-i şeb-rengüñ
Şeh-i mülk-i ġam eyler bendeñi ömrüñ mezid olsun
- 4 Vefā sende mürüvvet sende ihsān u saġā sende
`Alî bālum seni her kim ki sevmezse Yezid olsun
- 5 Žiyā`i gibi da`vā-yı maġabbet eyleyen `aşık
Vuşul-i vuşlat-ı yāri unutsun nā-ümid olsun

-320-

Meḩā ʿlün Meḩā ʿlün Fa ʿlün

- 1 Şeb-i Qadr u şeb-i Mi'rac o zülfeyn
İki kaşuñ arası Kâbe kavseyn
- 2 Zer-i rüyumla sım-i eşk hâzır
Metâ'ı vaşluñ için uşta naqdeyn
- 3 Gül-istân-ı belâda pâdişâhum
Akar her dem iki çeşmüm iki ʿayn
- 4 Tenüm gerdüna döndürdüm nigârâ
Anı dağ encümüyle eyleyüp zeyn
- 5 Ziyâ'î haşre dek hicrûfde kalsun
Tek ol şân-ı şerife gelmesün şeyn

-321-

Fâ ʿlâtün Fâ ʿlâtün Fâ ʿlâtün Fâ ʿlün

- 1 Cānuma kaşd itme ey ʿİsâ-nefes kâfir misin
Evvelâ gör mürde ihyâ itmege kâdir misin
- 2 Bî-ḩuzür isen dilâ fikr-i dehân-ı yârdan
Gel ʿadem iklimine ʿazm idelüm hâzır mısın
- 3 Dem-be-dem ol gözleri ḩunî beni kan ağladur
Eşk-i çeşmüm göricek ey baḩr sen acır mısın
- 4 Ğam metâ'ın alup olsam sım-i eşkümde emîn
Yoḩsa bunca akçeğe ey dide sen nâzır mısın
- 5 ḩasb-i ḩälüñ nazm idüp dil-dâra arz itmek nedür
Bu ḩicâb ile Ziyâ'î sen daḩı şâ'ir misin

-322-

Meḡā ḡlün Meḡā ḡlün Meḡā ḡlün Meḡā ḡlün

- 1 Cüdāyem dergehüñden Merve haḡḡı bî-şafādur cān
İrişür Ka'be-i vaşluña yā Ḥannān u yā Mennān
- 2 Benüm cānān yolına 'āḡıbet cān virmedür borcum
Ḥalāş it deynden 'ālemde her medyūnı yā Deyyān
- 3 Benüm yār-ı 'Azizüm mālîk-i mülk-i bahāsın sen
O ḡüsn ile ḡo varsun Yūsuf olsun Mışırda sultān
- 4 Lebüñden dād umarken ey güzeller şāhı 'āşıkılar
Revā mı eyleye ḡünı gözüñ 'ālemde her dem ḡarı
- 5 Seni vaşf eylemekde tıfl-ı dil ḡayetde mähirdür
Efendi ḡab'a mālîk böyle ḡanda ḡopısar oḡlan
- 6 Degülsin bir zamān da ey perı aḡyārdan münfek
Süleymānsın ki ḡarşuñda iderler dīvler dīvān
- 7 Şarāb-ı 'aşḡuñ ile dem-be-dem cān-ı Žiyā'ı mest
Göñül ḡayrāndur esrār-ı lebüñle ḡüsnüñe her ān

-323-

Fe ḡlātün Fe ḡlātün Fe ḡlātün Fe ḡlün

- 1 Ey şabā beñzer ki geldüñ ḡıḡḡa-yı Ken'āndan
Gel ḡaber vir şāh-ı Mısra külb-e-i aḡzāndan
- 2 Lezzet-i la'ı-i lebüñ fehm itse ey şırın-dehen
Ḥızr elin yurdu muḡarrer çeşme-i ḡayvāndan
- 3 Ḥanlı yaşum ḡatre ḡatre dizilür müjḡanuma
Sübḡadur Allāhu Ekber dāne-i mercāndan
- 4 Ehl-i derde ḡālüm aḡlardum dökerdüm derdümi
Ḥorḡarın ḡazḡ itmeye yārān inen bārāndan

- 5 Uğrasun bir derde ol zālīm Ziyā`iden beter
Aldı çün `aql u dil ü şabrı ne ister cāndan

-324-

Fe ĩlātün Fe ĩlātün Fe ĩlātün Fe ĩlün

- 1 H̄asret-i cāh-ı zenaĥdānuñla çāk olursa ten
K̄abrümi lutf eylesün bir hoşça kızsun gür-ken
- 2 Zā`il oldu seyr-i küyuñla temennā-yı cinān
Fikr-i zülfüñ yāda geldi gitdi sevdā-yı vaṭan
- 3 Şarb idi der-bend-i `aşk aşlā geçilmezdi eger
Açmasa tışeyle bir miqdārımı çün Kūh-ken
- 4 `Askerinde ol şeh-i ĥüsnüñ kızıl bayrak degül
K̄atl-i uşşāk itdi bağlar fāhr için kanlu kefen
- 5 Gitdi `aql u şabr u dil dīdāra imkān olmadı
Ey Ziyā`ı n`eylemek n`itmek gerek gitdi giden

-325-

Mefā ĩlün Mefā ĩlün Mefā ĩlün Mefā ĩlün

- 1 Mesīhā-dem şanemler derdine düşmiş zebünem ben
Fiğān ile cihān deyrinde kalmış erğānünem ben
- 2 Nehār u leyli Mecnūnuñ n`ola geçdiyse miñnetde
Ĝarībem bī-kesem āvāre-i deşt-i cününem ben
- 3 Degüldür Bīsütün ol kesdügi kühşarı Ferhāduñ
Ki deldi taşları taş-ı derün-ı Şīrīnem ben
- 4 Derūnum derdin iş`ār idemem mest olmasam yāra
Budur bā`iş ki meyyāl-i şarāb-ı lāle-günem ben
- 5 Ziyā`ı taş degül ĥün-ı sirişke ĝarķ olursa ten
Şehīd-i tiğ-i `aşk olalıdan ĝarķ-ı ĥünem ben

-326-

Fe ʿlātün Fe ʿlātün Fe ʿlātün Fe ʿlün

- 1 Dehenüñ ğonca-yı cennet gibi hem-vār olsun
Büse virdi baña hiç yok dımedi var olsun
- 2 Cānumı zülf-i ruḥ u ḥāl u ḥaṭuñdan ayıran
Reb^c-i meskūnda murādum bu ki nā-çār olsun
- 3 Ƙahr ile Ƙarū dökülsün lebüñe Ƙaşd idenüñ
Zülfüñe el uzada zulum ile ber-dār olsun
- 4 Cevrüñ arturdu meded añlaya mı ḥālümü yār
Dilerin bencileyin derde giriftār olsun
- 5 Dir imişsin ki Ziyā'î baña Ƙurbān olmaz
Olsun ey şüh-i cefā-pişe sitem-kār olsun

-327-

Mefā ʿlün Fe ʿlātün Mefā ʿlün Fe ʿlün

- 1 Dem-i bahārda bî-behreyem ḥazānda ḥazîn
Vücüdüm olmadı bu devr-i bî-emānda emîn
- 2 Teferrüc eylevelüm bāğı gel bile ey ḥūr
Ki döndi cennet-i firdevse bu zamānda zemîn
- 3 Senüñle geşt idelüm küh u deşti tenhā gel
Revā degül olasın şimdi bir mekānda mekîn
- 4 Ƙarîbüñ oldu şehā yanmayan firāƘ odına
Olaydı olsa eger cānını yaƘan da yaƘîn
- 5 Ziyā'inüñ teni bunda dil ān-ı ḥüsnüñde
Vücüdü āh ki hem bundadur hem anda hemîn

-328-

Fe ʕlātün Fe ʕlātün Fe ʕlātün Fe ʕlün

- 1 Çünkü cennetde ecel olmaz eyā sim-beden
Ne münāsib ki kıla kūyuñu aǵyāra vaṭan
- 2 Diseñ olurdu şunup laʕlūñi ey meh ma em
İtsen olurdu vefā bendeñe meh-mā-emken
- 3 Hāstenüñ güneşe karşı olur zaʕfi kavī
Līk ben haste cemālūñi göricek oldum esen
- 4 Bilmezem nʕeyleyem āhir ne kılam kande gidem
Beni miskīn ider ol gözleri āhū-yı Hōten
- 5 Lā-cerem lāyık-ı firdevs ola rūh-ı Mecnūn
Ki aña sūre-i veʕl-Leyl ile yazılsa kefen
- 6 Hāvı-tıǵūñle şehā kalmadı kan beñzümde
Dem-be-dem gözde bu hūn-āb-ı sirişküm kandan
- 7 Elif-i kāmētūñ ile görüp üç nokta-yı hāl
Biñ belā geldi Ziyāʕiye senūñ ʕaşkuñdan

-329-

Fe ʕlātün Fe ʕlātün Fe ʕlātün Fe ʕlün

- 1 Niʕmet-i vaşluñı bezl it var iken devlet-i hūsn
Dest-būs eylevelüm elde iken fırsat-ı hūsn
- 2 Gīsū-yı bī-bedelūñi şeh-per-i Cibrīl-i emīn
ʕArızuñi muşhaf-ı lā-reyb ü ḥaṭuñ āyet-i hūsn
- 3 Ne kazāyā-yı ğam-ı bī-ḥadd resm ide debīr
Kavı-i şāriḥle ne taʕrif ola ol hücçet-i hūsn
- 4 Āfitābum katı hercāyī güzelsin bildüm
Yoğ imiş sende bugün zerre kadar ğayret-i hūsn

T.C. YÜKSEK ÖĞRETİM KURULU
DOKÜMAN TAYIN MÜHÜRÜ

- 5 Zülfi zencirine bağlandı Ziyâ`î miskîn
Anı divâne idüpdür meger ol hâlet-i hüsn

-330-

Mef'ûlü Fâ İlâtün Mef'ûlü Fâ İlâtün

- 1 Hürşid-i sinefi aç kim 'âlem münevver olsun
Kıl turrañı perişân dünyâ mu'aţtar olsun
- 2 Cân vaşlesidür ey cân nâzik vücüduñ ammâ
Ol vaşlenüñ vuşûli kime müyesser olsun
- 3 Tutdı karar dilde takrîre gelmez endüh
İkrâr-ı vaşluñ âhir bâri muqarrer olsun
- 4 Dök dirhem-i sirişküñ 'arz eyle rû-yı zerdüñ
Çift olmağa ne minnet tek sîm ile zer olsun
- 5 Terk eyledüñ Ziyâ`î bî-çârefi efendi
Ol bî-edeb raķibe uyduñ edebler olsun

-331-

Mefâ İlün Mefâ İlün Mefâ İlün Mefâ İlün

- 1 Cüdâ düşdüm bugün Aḥmed gibi bir şems-i enverden
Şikâyet naḥs-ı tâlî' den meded bî-devlet aḥterden
- 2 Helâkem Aḥmed-i Muḥtâr ḥaḳkıyçün ger olmazsa
'İnâyet Ḥazret-i Ḥaḳdan şefâ'at hem peyâm-berden
- 3 Cüdâyem derüñe Aḥmedüñ ammâ raḥm idüp bir gün
Beni yâd eylemez mi kimse bâri âşinâlardan
- 4 Cüdâyem gerçi Aḥmedden biḥamdi'llâh ümidüm var
Naşib olan gelür âḥir baña ḳadr-i muḳadderden
- 5 Ziyâ`îye delil olmazsa nür-ı Aḥmed-i Muḥtâr
Ḥalâş olmaz ebed târik-i derd-i hicr-i dil-berden

-332-

Fā ʿlātün Fā ʿlātün Fā ʿlātün Fā ʿlün

- 1 Hâzret-i ʿİsânuñ oldıysa mekânı āsumān
Lā-cerem yiri benüm ʿİsâmuñ olmuşdur cinān
- 2 Cān virürken mürdeye ʿāşıklar anuñ vaşlına
Şimdi ʿİsâ cān virüp firdevse olmuşdur revān
- 3 Āhır ölüp dirilüp ol laʿl-i cān-bağşum benüm
İdünüpdür gül-şen-i Dārü's-selāmda mekān
- 4 Gelse ger ʿİsâ kıyāmet kopa dirlerdi benüm
Başuma kopardı kıyāmet gidicek ʿİsâ hemān
- 5 Tatlu tatlu dirilürken ol leb-i cān-bağş ile
Ey Ziyā'î cānum acıtdı bu çerh-i bî-emān

-333-

Mefā ʿlün Mefā ʿlün Mefā ʿlün Mefā ʿlün

- 1 Baña bir nāme gelmez çünki yārān-ı vilāyetden
Ferāğāt lāzım oldu bi'z-zarūrî mülk-i ğurbetden
- 2 Kuluñdan ʿār idüp çün mescide gelmezsin ā kıblem
Ferāğāt eyledüm mescid haqıyçün ben imāmetden
- 3 Baña çün nerd-bān-ı kaşruñ olmadı bugün minber
Efendi hürmet-i Cum'a haqı geçdüm hiṭābetden
- 4 Eger da'vāya gelmezsen raqīb-i bed-fa'āl ile
Şerī'at hürmet-i haqkı hemān geçdüm niyābetden
- 5 Ziyā'î şimdi bir mîr-i kerîme intisābum var
Biḥamdi'llāh bir miqdār kurtuldum kaşāvetden

-334-

Fe ʿlātün Meḥā ʿlün Fe ʿlün

- 1 Ğam u derd ü melāle düşdüm ben
Şimdi bir özge hāle düşdüm ben
- 2 Düşde gördüm bir āfeti sevdüm
Bir hayāl-i muḥāle düşdüm ben
- 3 Sevdüm ol serv-i sım-endāmı
Bülbülem kim nihāle düşdüm ben
- 4 Kāʿil oldum cefā-yı cānāna
Lā-cerem kıl u kale düşdüm ben
- 5 Ey Ziyāʿi kenār ümīdi mi var
Kāʿr-ı baḥr-ı hayāle düşdüm ben

-335-

Fe ʿlātün Fe ʿlātün Fe ʿlātün Fe ʿlün

- 1 Niçe cān kırtaram ol ğamzesi cellādumdan
Niçe āzād olam ol kāmēt-i şimşādumdan
- 2 Kimse yok mu ki beni öldüre kūyuñda senüñ
Beni kırtara ğamuñdan seni feryādumdan
- 3 Tır-i ğamzeñ beni öldürse kaşāvet gitse
Ey kaşı yā bu geçer ḥātır-ı nā-şādumdan
- 4 Bāĝ-ı vuşlatda kimüñle şalınur bilmedüm āh
Almadum toĝrı ḥaber ol boyı şimşādumdan
- 5 Ey Ziyāʿi ğam-ı cānānı ferāmüş idemem
Āşinā-yı dil ü cāndur gidemez yādumdan

-336-

İ'ā ʿlātün Fā ʿlātün Fā ʿlātün Fā ʿlün

- 1 Yāra söyleñ 'ārızın āh-ı ğedādan şaκlasun
Şem'ini luḫ eylesün bād-ı şabādan şaκlasun
- 2 Vaşlı bir gencinedür mālīk degüldür pādīşāh
Söyleñ ihsān itsün ammā eşkiyādan şaκlasun
- 3 Rīsmān-ı kākülünde dir görenler gönlümi
Nev-heves cān-bāzdur Allāh ḫaṫādan şaκlasun
- 4 Keşti-i ğamdur vücūdum düşdi baḫr-ı miḫnete
Ḥaḫḫ te'ālā anı girdāb-ı fenādan şaκlasun
- 5 Gül-sitān-ı ḫüsn içinde bir nihāl-i tāzedür
Ey Ziyā'ı Ḥaḫḫ anı bād-ı belādan şaκlasun

-337-

Mefā ʿlün Mefā ʿlün Mefā ʿlün Mefā ʿlün

- 1 Saña cān virmek ise borcum ancaḫ ey büt-i simīn
Hemān kabz ile teslīm ideyin e'd-deynü şeynü'd-dīn
- 2 Sever dīni gibi dil cevruñ inşāf ile cevritseñ
Ki dirler ey vefāsız yār el-inşāfu nişfü'd-dīn
- 3 Yañulmazsam ḫaṫādur zülf-i yāra misk iṫlāḫı
Gelüp ḫurbān ola ḫiss itse ol būyı ğazāl-i Çin
- 4 Diraḫt-ı bāğ-ı ümmīdüm ne ḫāşıl meyve-dār olsa
Yıḫar seng-i ḫavādisle anı gerdün-ı bed-āyın
- 5 Ziyā'ı kūh-ı ğamda Ḥüsrevā Ferḫāduñ olmuşdur
Ruḫ-ı Gül-gün ü Şeb-diz-i külāleñ vaş ider Şirīn

-338-

Fâ ʿlātün Fâ ʿlātün Fâ ʿlātün Fâ ʿlün

- 1 Yarı görmez gözlerin derd ile giryan itmeyen
Laʿlin emmez dem-be-dem bağrın tolu kan itmeyen
- 2 Mâlik olmaz bir gül-i handâna ser-gerdân olur
Bülbül-âsâ kendüzin gül-şende nālân itmeyen
- 3 Hâşılı bu Zâl-ı dünyâdan murâd almaz bugün
Nâmını Rüstem gibi ʿâlemde destân itmeyen
- 4 Ey güzeller şâhı mahrûm itme vaşluñdan beni
Lâyık-ı ihsân degül insâna ihsân itmeyen
- 5 Ey Ziyâʿî yakası açılmadıķ sözdür bu kim
Başa çıkmaz gül gibi çâk-ı giribân itmeyen

-339-

Fe ʿlātün Fe ʿlātün Fe ʿlātün Fe ʿlün

- 1 Niçe bir derdüñi ey kaşı kemânum çekeyin
Şimdi müştâķ-ı ecel muntazır-ı mehlekeyin
- 2 Kûy-ı dil-berde muhannes dir imiş baña raķib
Câmesin hep ala kan eylemez isem lekeyin
- 3 Baña ekdi dir imiş mezraʿ-ı ʿâlemde raķib
Hâşılı ölmez isem ben anı bir gün ekeyin
- 4 Var şehâdet eşeri câme-i hününümde
Ben ezel küşte-i şemşir-i ser-i maʿrekeyin
- 5 Kûy-ı dil-berde aşılmaķ diler imiş ağıyâr
Ey Ziyâʿî o belâyı daħı varup çekeyin

-340-

Mefâ 'lün Mefâ 'lün Mefâ 'lün Mefâ 'lün

- 1 Dilâ sen 'aşka düşdüñ derd-i bi'-dermânı bilmezsin
Vişâle tãlib olduñ miñnet-i hicrânı bilmezsin
- 2 Dilâ gâfil gezersin sen bu der-bend-i miñnetde
Meger kanlar dökken ol gâmze-i fettâmı bilmezsin
- 3 Kanı idrâkûñ ey dil yoħsa kalduñ mı tedârikden
Uşanduñ tatlu cânuñdan henüz cânânı bilmezsin
- 4 Bilürsin göz uciyla iltifâtuñ bir kez ey ħunî
Niçün yıllarca derdüñ çekdüğüm devrânı bilmezsin
- 5 Sözi maķbülüñ ammâ rağbet itmezsin Ziyâ'îye
Güher kıadrin bilürsin ma'c-den-i 'irfânı bilmezsin

-341-

Fe 'lâtün Fe 'lâtün Fe 'lâtün Fe 'lün

- 1 Kalmış idi ħabs içinde şâh-ı ħübân-ı cihân
Düşmiş idi maħbes-i hicrâna cân-ı 'aşıkân
- 2 Başladı ħalk-ı cihâm yine mecnûn itmege
Ol perî ħabs-ı Süleymân'dan bugün buldı emân
- 3 Ĥaķķa minnet kim yüzün gördi yine aşĥâb-ı 'aşķ
Muştafa gâr-ı belâda gerçi dutmuşdı mekân
- 4 Pâdişâh olsa melâĥat mışırına gâyet maħal
Çünkü zindân-ı belâdan çıķdı ol maħbüb-ı cân
- 5 Ey Ziyâ'î zulmet içre kalmış idi âfitâb
Başuña gün toğdı nâ-geh çıķdı ol mihr-i cihân

-342-

Mef'ulü Fâ İlatü Mefâ İlü Fâ İlün

- 1 Men^c eyleyen vişälüñi bayrâma irmesün
Zülfüñden ayıran beni ahşâma irmesün
- 2 Râh-ı belâda eyleyen ârâmsız beni
Mülk-i şafâda menzil-i ârâma irmesün
- 3 Mahrûm iden beni mey-i la'lüñden ey şanem
Bezm-i sürür içinde tolu câma irmesün
- 4 Zülfüñ tağıtma 'arızuñ üzre benüm begüm
Kâfir çerisi mülket-i İslâma irmesün
- 5 Bâğ-ı cihân içinde murâdum Ziyâ'iyâ
Bâd-ı hazân ol semen-endâma irmesün

-343-

Fâ İlatün Fâ İlatün Fâ İlatün Fâ İlün

- 1 Söyle ey mürğ-ı seher ey 'andelîb-i gül-sitân
Var mı gül yüzlüler içre böyle bir gönçe-dehân
- 2 'Aqlumuñ naqdin metâ^c-ı 'aşk-ı yâra vireli
H^vâce-i 'âlem haqıyçün görmedüm aşlâ ziyân
- 3 Haste-i 'aşkem vücüdum içre var iken ramağ
Gel benüm rüh-ı revânum gel eyâ maħbüb-ı cân
- 4 Bu sirişk-i didemi bir dem temâşâ eylesün
Mağberüm taşından özge kalmadı benden nişân

-344-

Mef'ulü Mefâ İlün Mef'ulü Mefâ İlün

- 1 Kıldıñ bu dil ü câna ey muğ-beçe-i bî-dîn
Derd ü elemüñ taħmîn cevri sitemüñ ta'cın

- 2 Ey baña su`âl iden zülf ü ruḥ-ı dil-berden
Bu yâsem-en-i müşgîn ol berg-i gül-i nesrîn
- 3 La'î ü ruḥ-ı dil-dârı bi`llâhi temâşâ kııl
Biri şeker-i şîrîn ol biri gül-i rengîn
- 4 Zindân-ı firâkında çok derd ü belâ çekdüm
Raḥm ide mi ol bî-dîn yâ māliki yevmü`d-dîn
- 5 Gün yüzini ol meh-rû gösterdi Ziyâ`îye
Didi ki yüzüñ aydın gel şevke be hey miskîn

-345-

Mef`ulü Fâ İlatü Mefâ İlü Fâ İlün

- 1 Terk eyle zûlm ü ğâreti şâh-ı cihân iken
‘Adl eyle kullaruña ferîd-i zamân iken
- 2 Hicrûñ güninde tâzelenür dağ-ı sînemüz
Şol gül gibi açıla vaqt-i hazân iken
- 3 Hikmet nedür ki yoluña olmağ diler fedâ
Mülk-i vücûdum içre bugün cân revân iken
- 4 Ferhâduñ oldu ay yüzi Gül-gün Ziyâ`î gör
Mülk-i süḥanda Hüsrev-i Şîrîn-zebân iken

-346-

Mefâ İlün Mefâ İlün Mefâ İlün Mefâ İlün

- 1 Kesilmez sâyesi gibi yanından ol mehûñ düşmen
Baña bir zerre mihri olmaduğı gün gibi rûşen
- 2 O servûñ zülfi zencîrin görelden bâğ-ı ‘âlemde
Olupdur kıpkızıl dîvâne gül gömgök delü süsen
- 3 Görüp pervâneyi bâl u perin oda yağar şanmañ
Şarâb-ı ‘aşkı mestidür yağar meclisde pîrâhen

- 4 Henüz tohum-ı ümid-i vaşlı ekdüm mezra^c-ı dilde
İñen seyl olma ey eşküm nem alursın bu mezra^cdan
- 5 Hüdâ bu dide-i ğam-dideme çok yaşlar vîrsün
Ziyâⁱ dirhem-i eşkümler her dem taldurur dâmen

-347-

Fe ʿlātün Fe ʿlātün Fe ʿlātün Fe ʿlün

- 1 İltifât itmedi ol âhû seg aġyâra bugün
Şâdilîk eyle dilâ tâlî^cüñ oldu meymün
- 2 Varayın hâk olayın küy-ı dil-ârâda hemân
Yok mıdur kimse baña öğredecék bir efsün
- 3 Küy-ı Leylâyı koyup kıldı beyâbânda karar
İ^ctikâd eyle ki bi'llâhi deliydi Mecnün
- 4 Baña ta^cn eylemeñüz 'âleme rüsvây olsam
Kendü hâlümde komaz derd ü ğam u 'aşk u cünün
- 5 Şeker-istân budur tab^c-ı Ziyâⁱ tûfî
Kâfiye nûnı yuva beyzasıdur noġta-yı nün

-348-

Fâ ʿlātün Fâ ʿlātün Fâ ʿlün

- 1 Toġrusı ruhsârufî ey serv-i çemen
Bâġ-ı hüsne yâ semender yâ semen
- 2 İhsnüñe cân u cihân olmaz bahâ
Din ü dünyâ vaşluña olmaz semen
- 3 Kâ^cbe küyufî rüy u zülfüñ Mısr u Şâm
Şehr-i dil Bağdâddur hâlüm Yemen
- 4 Kehkeşân ucında mâh-ı nev mi yâ
Tevsen-i gerdun öninde bir şaman

- 5 Ey Ziyâ'î lâ-cerem bulur emân
Her marazdan şerbet-i la'lüf emen

-349-

Mefâ 'lün Mefâ 'lün Mefâ 'lün Mefâ 'lün

- 1 Şafaqla mâh-ı nev güyâ ki bir peymânedür pür-hün
İçerler bunda 'aşık kanını mey-hânedür gerdün
- 2 Dil-i 'uşşâka yokdur bend-i zülfüf gibi dil bâğı
Ki hâkkâ sihr bâtl nesnedür efsânedür efsün
- 3 Ne bilsün kıymetini 'âlem-i vaşluñ bu 'âlemde
Muqayyeddür şaçuñ zencirine dīvânedür Mecnün
- 4 Güzellik mülkine Hüsrevdür ol Ferhâdı ol ey dil
Lebi Şîrîn şacı Şeb-diz ruñ-ı cānānedür Gül-gün
- 5 Ziyâ'î gibi şüretde gedâ şekl ise 'aşıklar
Hâkîkat 'âlem-i 'aşk içre hep şāhānedür kânün

-350-

Fâ 'lātün Fâ 'lātün Fâ 'lātün Fâ 'lün

- 1 'Āşıkı mahzūn iden 'âlemde şādān olmasun
'Andelibi ağıladan gül gibi hāndān olmasun
- 2 Bize cām-ı ğam rakıbe la'lüfî şunmak neden
Ey gözi hūnî şakın devründe bir kan olmasun
- 3 Güller açıldıķça gülsün güllerüñ ey ğonca-leb
Sünbül açıldıķça zülfeynün perişān olmasun
- 4 Başumuz toğ itmişüz meydān-ı 'aşk-ı yāra biz
Tūtalum ol şeh-süvāruñ zülfi çevġān olmasun
- 5 İhtiyār it zahmeti öldür beni ey nev-cevān
Bende ğam sende cefā küyüñda efgān olmasun

- 6 Müşteriyüz naqd-i cān ile metā^c-ı vaşluña
 Qorqaruz bir gizlü yirde şofıra hicrān olmasun
- 7 Busesini naqd-i cāna virmege ahd eylemiş
 Cān virürdüm ben hemān dil-ber peşimān olmasun
- 8 Hāk u zer dirler berāberdür yanufıda qorqaram
 ‘Āşık-ı zer-çehreler hāk ile yeksān olmasun
- 9 Katre-i eşk-i Ziyā’iden şakın ey dürr-i pāk
 ‘Ālemi ğarq itmesün bir demde ‘ummān olmasun

-351-

Fā ‘īlātün Fā ‘īlātün Fā ‘īlātün Fā ‘īlün

- 1 Gözümi h‘āb aldı cānān işiginde nā-gehān
 ‘Ālem-i rü’yāda kendüm Ka‘bede gördüm hemān
- 2 Sīnem üstinde elifle dāğ şekl-i āhdur
 Nite kim pehlü-yı gerdün üzre mäh u kekkeşān
- 3 Kehrübādur gözlerüm kirpik degüldür görinen
 Kıl çeker bilüñ hayāliyle senüñ ey mü-miyān
- 4 Yoluña cān virmede baḥş eylerüz aġyār ile
 Tālib-i vaşluz bizi şemşirüñ itsün imtiḥān
- 5 Göñline girdi Ziyā’i taş baġırlu dil-berüñ
 Şāh-bāz-ı evc-i ma‘nā taşda yaptı āşiyān

-352-

Fe ‘īlātün Fe ‘īlātün Fe ‘īlün

- 1 ‘Ālemüñ şanma beķāsın göresin
 ‘Ayn-ı ‘ibretle baķasın göresin
- 2 Fānidür Ka‘be ḥaķķıyçün bu cihān
 ‘Ömre dayanma şafāsın süresin

- 3 Bi-vefā sevme ki ma'kül degül
Her zamān derd ü belāsın göresin
- 4 Cevr-i cānānı çekersin ey dil
Mümkin olmaz ki vefāsın göresin
- 5 Ey Ziyā'î bu belā kılzümünüñ
Umma ayruķ ki karasın göresin

-353-

Me'ûlü Me'fâ'îlü Me'fâ'îlü Fa'ûlün

- 1 Öldür beni zindān-ı ğamuñda koma ğam-ġın
Raħm eyle giriftāruña gel ey me'ca bî-dîn
- 2 Pervāne gibi kendümi yirden yire ursam
Şevķüm var iken yanmağa ey şem'ci mesākîn
- 3 Nāzuñdan iñen ğam yimem ey vahşî ğazalum
Āhū baķısuñ eyledi ammā beni miskîn
- 4 Dil muttaşıl o yāra varup gelmede ammā
Gözden ne aceb ğā'ib olur ol büt-i sîmîn
- 5 Bahr-ı günehe batmam eger menn-i Hudādan
Dirhemce Ziyā'î olunursa baña ta'şîn

-354-

Fā'îlātün Fā'îlātün Fā'îlātün Fā'îlün

- 1 Kānı ol demler ki hūnî eşķüm olmazdı revān
La'î-i yānı emdüğümce ten bulurdu tāze cān
- 2 Devlet el virüp iderdüm merħabā dil-dār ile
Gitdi elden devletüm gör n'eyledi devr-i zamān
- 3 Gün yüzine baķduğümca kamaşurdu gözlerüm
Baķduğüm demde olurdu eşķ-i hūnîñüm revān

- 4 Tatlu tatlu dirilürdüm ol leb-i Şirin ile
‘Āķibet acıdı ben Ferhādı cādū-yı zamān
- 5 Ol kamer-ruh söylese qalmazdı cānumdan ramaķ
Kendü kendümden giderdüm gelse ol maħbūb-ı cān
- 6 Ħande kılsa nāz ile ħandān olurdı cān u dil
Baķsa luťf ile baña qalmazdı cānumdan nişān
- 7 Ey Žiyā’i āteş-i ‘aşķ ile sūzān olduĖum
İş bu şı’r-i sūz-nākūm eylesün bir bir beyān

-355-

Fe ųlātūn Fe ųlātūn Fe ųlātūn Fe ųlūn

- 1 Meyden ey dil ħaber-i la’l-i nigāri şorasın
Mey ħabābında hevāsın anuñ ey şeh göresin
- 2 Ey raķīb ol meh-i ħurşid-liķānuñ bilürüz
Yüzini görmege geldüñ o ķadar gün göresin
- 3 Añma ey ħacı Ħicāzuñ seferin Merve ħaķı
Ka’be-i kūyuña sa’y it ki şafālar süresin
- 4 Beni öldürmege tiĖüñle ezel ‘ahd itdüñ
İntizāruñla revā mı ki bu dem öldüresin
- 5 Niçe demdür ki Žiyā’i yoluña ķan aĖlar
Bir mübārek dem olur mı ki anı güldüresin

-356-

Mef’ūlü Mefā’lü Mefā’lü Fa’ūlūn

- 1 Göñlüm yıķar ol şūĖ-ı cefā-pişe firāvān
Bu dār-ı fenāda bir evüm var o da vīrān
- 2 Añulsa zülāli lebi ol çeşme-i cānuñ
AĞzı şuyını aķıda ser-çeşme-i ħayvān

- 3 Hübân-ı cihâni koyup ol âfet-i cânuñ
Gönlüm çekinür cāzibe-i hüsnine her ân
- 4 Ya'kub-ı dili dem-be-dem ağlatmaz idi
Ger olmasa vâriş-i hüsn-i şeh-i Ken'ân
- 5 Hoşdur dem-i bārānda biraz uykuya varmak
Beñzer ki Ziyâ'î virür ağlamağıla cân

-357-

Mefâ 'lün Mefâ 'lün Mefâ 'lün Mefâ 'lün

- 1 Baña bunca belâlar geldi ol maħbûb-ı ra'nâdan
Uşandurdu beni cân u cihân u dîn ü dünyâdan
- 2 Muğarrer mi kalur bu derd ü miħnet böyle cânumda
Kıyâmet kopa şefkat gelmeye ol serv-i bālâdan
- 3 Maħabbet kanda Leylâ kanda vaşlı kanda sen kanda
Be hey Mecnûn be hey divâne kes ümmidi Leylâdan
- 4 Cezâka'llâhu hayren ey şabâ bu çeşm-i giryâna
Getürdüñ tütüyâ-yı ħâk-i der-gâh-ı dil-ârâdan
- 5 Ziyâ'î mürdeyi her gice ihyâ eylemeñ cânâ
Leb-i cân-baħşuña mîraş kalmış gibi 'îsâdan

-358-

Fâ 'lâtün Fâ 'lâtün Fâ 'lâtün Fâ 'lün

- 1 Bilmezin 'aqlumda dâ'im bu perişânlık neden
Muttaşıl dil ħânesinde böyle virânlık neden
- 2 Gönlümi zülf-i siyâhuñdur perişân eyleyen
Bilmezin zülfüñde ammâ bu perişânlık neden
- 3 Göreli dil-ber lebin neyki bu esrâr 'aceb
Ben ħubâr oldum henüz cânumda ħayrânlık neden

- 4 Mālik olduñ tatalum ey dil belā iklimine
Şāh-ı hūbāna kul iken saña sulţānlık neden
- 5 Kāfir olmadı severse bir büt-i sımın-beden
Böyle ta' n itmeñ Ziyā' iye Müselmānlık neden

-359-

Fe ğlātün Fe ğlātün Fe ğlātün Fe ğlün

- 1 Ne revādur o melek āhumı her ān alsun
Melekü'l-mevt ise gelsün ileri cān alsun
- 2 Rişte-i bārik tenüm kaṭre-i eşküm mercān
Ol mehe diñ ki gelüp sübḥa-yı mercān alsun
- 3 Zāhidā göñlüm alursa o melek ta' n itme
Beni ḥālümde ḳo var git seni şeyṭān alsun
- 4 Düşmişem derdine diñ yāra ki ḳanum dōksün
Marazum var o ṭabīb-i dil ü cān ḳan alsun
- 5 'Arşa-yı nazm Ziyā' inüñ atı oynağıdur
Her kimüñ kim hüneri var ise meydān alsun

-360-

Mefā ğlün Mefā ğlün Mefā ğlün Mefā ğlün

- 1 Saña dil virdüğüm hep dīde-i giriyemden añlarsın
Benüm iki gözüm derd-i derünüm nemden añlarsın
- 2 Baña rāhm eylemezsin şimdi 'aşık olasın ḳatlin
Ğam-ı hicrūñle ḳan ağladuğum bir demden añlarsın
- 3 Gözi yaşlu ḳulıdur bir begüñ ey verd-i ḥandānum
Sirişk-i nergisi vaḳt-i seḫer şeb-nemden añlarsın
- 4 Lebinden bildüñ ey dil cümle ḥālāt-ı mey-i 'aşkı
Şafā-yı şoḫbet-i şahbāyı cām-ı Cemden añlarsın

- 5 Ziyâ'inüñ geçen 'ömrine yazuğ hâk-i rāhuñda
Ne zecr-i hicri çekmişsin ne derd-i ğamdan añlarsın

-361-

Fe 'lātün Meḡā 'lün Fe 'lün

- 1 Hicrūñi şanma az hâlel bilürin
Hây 'ömrüm hemân ecel bilürin
- 2 Darb-ı tıġüñden olmasa havfum
Dir idüm mişli yoğ meşel bilürin
- 3 Görmedüm Leylâ ile Şirîni
Seni ammâ iften güzel bilürin
- 4 Cân virürdi işitmege 'İsâ
Vaşf-ı la'lüñde bir ğazel bilürin
- 5 Ey Ziyâ'i benümle hem-derd ol
Çekdüġüñ zecr-i hicri gel bilürin

-362-

Meḡulü Fâ 'lātü Meḡā 'lū Fâ 'lün

- 1 Keyfiyyetini söyle ki ser-mestidür cihân
Sâķi buyur ki kaṡre-i yemmîdür o dehân
- 2 Āb-ı hayâta irmedi aña salṡanât²⁸⁹
Şovuk şuyufi da içmedi İskender ey cihân
- 3 Ol gül-'izâr ile bile şalınmağ isterin
Gül-zâr-ı küyi içre benem mîr-i 'âşikân
- 4 Ol hüsni bî-naṡîre ki dil olmaz ansız
Hüsni hemân var dime hem hüsni hem ân

²⁸⁹ Mısraın vezni bozuk.

- 5 Eller ki pāy-mālidür ol serv-i ser-keşüñ
Cān-ı Ziyā'î şu gibi olur aña revān

-363-

Mef'ulü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fa'ülün

- 1 Raḥm itmege şāyet ola bir şevki varayın
Pervāne-veş ol şem'e yanayın yakılayın
- 2 Ben mest-i meyem mey-gedede kendümi bilmem
Mesciddedür ol kıble-i kalbüm ne kılayın
- 3 Ol şîr-i şikār-efgen ü merdüm-küşe yâ Rāb
Āhü-yı Ḥotendür dimişem ehl-i ḥaḥāyın
- 4 Çün dār-ı cihānda saçuñ ağyāra şunılmış
Manşür gibi ben bu sebebden aşılayın
- 5 Zülm eyleme hey zālīm esirge ki kapuñda
Ben daḥı Ziyā'î gibi mazlüm-ı gedāyın

-364-

Mef'ulü Fā'îlātü Mefâ'îlü Fā'îlün

- 1 Zeyn oldı şanma gökde nücüm ile keh-keşān
Çok dāğ yaqdı kolında hicrūñ ile āsumān
- 2 Āhumla tutuşup göge çıkmak diler raḳîb
N'eylerse itsün işte işik işte nerd-bān
- 3 Gönder efendi nize-i müjgānı sineme
Tā kim derūndan ideyin cānumı revān
- 4 Ḥaşr olmak isteyen ol kıyāmet nigār ile
Derdini ḥaşr olunca çeküp eylesin fiğān
- 5 Baḥr-ı fenāya şaldı Ziyā'îyi rüzgār
Tābütü zevraḳ u kefeni oldı bād-bān

-365-

Mefâ 'lün Mefâ 'lün Mefâ 'lün Mefâ 'lün

- 1 Güzeller şāhnuñ dīvānuña şāhā ne çıkdum ben
Cününüm gālib oldı bir 'aceb dīvāne çıkdum ben
- 2 Çıkanlar bezm-i 'aşka şevkden yanar kül olurlar
Bu hāli var idi cün ıttıla'um yā ne çıkdum ben
- 3 Gül ü sünbül baña ol 'arız u ruhsarı aındurdu
Beni ağlatdı bāğa cün seher seyrāna çıkdum ben
- 4 Bugün ğam küştī-girin hāke şaldum pāy-māl itdüm
Senüñ şevk-i mey-i 'aşkuñla cün meydāna çıkdum ben
- 5 Çıkup gitdüm mahalleñden Ziyā'ı gibi ey Leylā
Yine Mecnūnluğum tutmuş gibi yabana çıkdum ben

-366-

Fe 'lātün Fe 'lātün Fe 'lātün Fe 'lün

- 1 Hasteye dār-ı şifādur çü der-i şāh-ı cihān
Dünyede bād-ı şabāya esen olmağ āsān
- 2 Vuşlatı umma gönül eyleme dīvānelügi
Bir ğedānuñ ola mı hem-demi sulţān-ı cihān
- 3 Cān virür gerçi senüñ her bir bendeñ
Cān dirig eylemez ben de yoğdur illā mekān²⁹⁰
- 4 Dilde günden güne artar mıydı bu 'aşk u cünün
Olmasa hüsni teraqqıde o māhuñ her ān
- 5 Ey Ziyā'ı degülüz mest ü harābāt ehli
Olduğ esrār-ı leb-i dilbere ammā hayrān

²⁹⁰ Beytin vezni bozuk.

-367-

Fā ʿilātün Fā ʿilātün Fā ʿilātün Fā ʿilün

- 1 Gevher-i laʿlünden ayrı ey büt-i şîrîn-dehen
Dâne-i rümmân eger olsa aķık anı yemen
- 2 Kışsa-ı hicrân-ı Leylâyı hikâyet kıлмаğa
Oldı Mecnûnuñ başında âşiyân güyâ dehen
- 3 ʿĀķıbet toḅ-ı havâdis hâk ile yeksân ider
Kalʿa-yı derd ü belâya cismümi kıldum beden
- 4 Kâşki başsa kadem mülk-i kerâmâta raķıḅ
Boynına Manşür-veş taķılsa bir muḅkem resen
- 5 Ey Ziyâ`i tıtdı ebyâtum cihâni ser-be-ser
Ehl-i beytumdür ḅaķıķatde bu dehr-i pîrezen

-368-

Fā ʿilātün Fā ʿilātün Fā ʿilün

- 1 Kandesin ey mâh-peyker kandesin
Kandesin ey mihr-i hâver kandesin
- 2 Bir pelîde hem-ser olmuşsin meger
Kandesin ey kaddi ʿarʿar kandesin
- 3 Gül-şen-i ʿâlem cehennemdür baña
Sensiz ey hür-ı münevver kandesin
- 4 Hâḅırum sensiz perişândur katı
Şimdi ey zülf-i muʿaḅḅar kandesin
- 5 Zulmet-i ğamda Ziyâ`iyi koduñ
Ey dudâĝı çēşme-i ter kandesin

-369-

Fe ʿlātün Fe ʿlātün Fe ʿlātün Fe ʿlün

- 1 Zāhir itdükçe ruḥ-ı yār muşaffā ʿaraķın
Çerḥ nem-nāk kıllur şeb-nemle gül varaķın
- 2 Silinür āyine-i dilde olan jeng-i ğamum
Her kaçan kim sile ol māh yüzinde ʿaraķın
- 3 Ne ʿacebdür ruḥ-ı cānāne ʿaraķ-riz olıcaķ
Pür ider jāle ile lāle-i ḥamrā ṭabaķın
- 4 Ne ḥicāb eyledüñ ey gül ki ʿaraķ-riz olduñ
Ḥāk-i pāyuña ben üftādeyi gördükçe yaķın
- 5 Ey Ziyā ʿi o perinüñ ili şudur ʿaraķı
Ḥāk-i pāyına yaķın gelme anuñ ḥāy şaķın

-370-

Mefʿülü Meḥā ʿlū Meḥā ʿlū Fa ʿlün

- 1 Gördükde senüñ ʿaşıķ-ı şūrīdeñi giryān
Şöfi n'ola peşmīnesine olsa peşimān
- 2 Zevķ itmek için ārzü-yı vaşl ile oldum
Esrār-ı leb-i dil-ber ile bengice ḥayrān
- 3 Biñ miḥnet ile gitdi gönül yāra ķo gitsün
Korķum bu ki bir gün gide biñ ḥasret ile cān
- 4 Dil-ber ki seferden gelüp itmişdi iķāmet
Tekrār sefer ʿazmin ider yine mi hicrān
- 5 İrdi dil ü cān vaşla Ziyā ʿi bu ne sırdur
Dil dāĝı bayaĝı elem-i hicr kem-ā-kān

-371-

Fe ʿilātün Fe ʿilātün Fe ʿilātün Fe ʿilün

- 1 Zerle mümkindür murād almağ vişāl-i yārdan
Bu rivāyet naql olındı Mālik-i Dinārdan
- 2 Ben leb-i dil-ber gibi şirin müferrih bulmadum
Aşlın aşla bilmezem hayrānem ol esrārdan
- 3 Olmasun olmazsa meylüñ tek ırağ sürme beni
Çok sipāhî var sefer kılmaz geçer tımārdan
- 4 ‘Ayş-ı gül-zār itmege meşgölüz ammā bilmezüz
Kim neler peydā olur tā ki pes-i dīvārdan
- 5 Maʿrifetdür kesret-i cürme Ziyāʿi lîkin ol
Kesmez Allāh şaklasun ümmîdin ol Ğaffārdan

-372-

Fe ʿilātün Fe ʿilātün Fe ʿilātün Fe ʿilün

- 1 Dāğlar kırmızı gül ü şerhalar serv-i revān
Gül-sitān oldı vücūdum gelüfi eyleñ seyrān
- 2 Fikr-i laʿlūñle ruḥ-ı ālüñ eyā serv-i behişt
Birisi vird-i cināndur birisi verd-i cinān
- 3 Ey perî haṭṭuñı gördükde raḳîb itdi nüfūr
Beni dīvāne kıılır cāzibe-i ḥüsn elʿān
- 4 Āsitānuñda ḳuliyam o şeh-i ḥübānuñ
Eylesün her ne dilerse baña göñli sulṭān
- 5 Ey Ziyāʿi irişem vaşlına ol muğ-beçenüñ
Eger olursa baña himmet-i Şeyḥ-i Şanʿān

-373-

Mef'ülü Mefâ 'lün Mef'ülü Mefâ 'lün

- 1 Tob olsa gerek başum meydānda o ğabğabdan
Ölsem de dirîğ itmem ben cānumı ol lebden
- 2 Hālāt-ı mey-i 'aşkı bilmez bilürin herkes
Ey şöfi-i şāfi-dil sen daħı bu şerbetden
- 3 'Arz idüp elif kıddin kul itdi beni cānān
Men 'allemeni harfen kıdd şayyereni 'abden
- 4 Haşr olur idüm bir gün māhumla ümīdüm var
Ger haşre degin cānum ayrılmasa kalıbdan
- 5 Cem' eyle Ziyā'î gel eş'arı ki haṭṭ olsun
Hem nazm-ı mürettebden hem cild-i müzehhebden

-374-

Mefâ 'lün Mefâ 'lün Mefâ 'lün Mefâ 'lün

- 1 Girersin kabre āḫir kaşr ile eyvānı n'eylersin
Ser-ā-ser çün kefen geysen ya bu kaftānı n'eylersin
- 2 Nesine aldanursın bu ḫarāb-ābād dünyānuñ
Bu dārātı bu ṭavr u ṭumṭurāķı kanı n'eylersin
- 3 Huzūruñ uçurur zāğ u zağan gibi 'avām ey dil
Gözet vīrānı büm ol ṭaşrada seyrānı n'eylersin
- 4 Tedārik kıлмаğa kadir degülsin yokdur idrāküñ
Yığarsın māl-ı dünyādan gidicek anı n'eylersin
- 5 Ziyā'î ṭutalum kim pādişāh-ı mülk-i nazm olduñ
Hüner kıdrin bilür yok cem' idüp dīvānı n'eylersin

-375-

Fā ʕlātün Fā ʕlātün Fā ʕlātün Fā ʕlün

- 1 Nāle eyler kāmetin yād eyleyüp cān-ı hāzīn
Serv-i gül-zār üzre güyā ‘andelīb eyler enīn
- 2 Kūyuña benzetdüm anı işidüp evşāfını
Şimdi gitmez hātırımdan fikr-i firdevs-i berīn
- 3 Kātib-i Kudret havāle yazdı çün ‘aşkuñ baña
Nāzır oldum luţfuña olmağa kahruñdan emīn
- 4 Kimse duymaz öldüğüm yā ğayrı şehre vardugum
Niçe ay u gün geçer ey āfitāb-ı meh-cebīn
- 5 Ey Ziyā’i geldi mektüb-ı nigār itdi bizi
Kām-yāb u kām-baḥş u kām-rān u kām-bīn

-376-

Fā ʕlātün Fā ʕlātün Fā ʕlātün Fā ʕlün

- 1 ‘Arızuñ üzre tağılmış zülfüñ ey ārām-ı cān
Şu kenārında açılmış tāze sünbüldür hemān
- 2 Duḥter-i rez şevk-i rüyufi virdi beñzer fikrime
Birbirine iki kızlar yine virmiş armağan
- 3 Şan turunc efsün ile düşmiş maḥabbet nārına
Āteş-i firkatda yanan cism-i zerd ü nā-tüvān
- 4 Haste düşdüm ḥasret-i la‘lünle dün mey-hānede
Şu yirine ağızuma mey tamzurur pīr-i muġān
- 5 Cism-i zārum cān-ı bīmārum ser-i bi-devletüm
Ey Ziyā’i yāra kurbān olmağ ister her zamān

-377-

Meḥʿülü Fā ʿlātü Meḥā ʿlū Fā ʿlün

- 1 Dil-ber odur ki ʿāşıkın eyleye imtiḥān
Şādık bulursa şām u şabāḥ ola mihribān
- 2 ʿĀşık ki cāzibe-i ḥüsne cān vire²⁹¹
Cānān cezā-yı vaşl ide ammā be-şarḥ-ı ān
- 3 Vaşluñ vücūdi var mı henüz cān inanmıyor
Gerçi ki vaşlı ile baña bühtān ider cihān
- 4 Zevḥ iderek dehānuma aldum zebānını
İncindi eyledi beni taʿzīr-i bi`l-lisān
- 5 Öldükde ey Ziyā`i helāk-i raḳīb için
Peykān-ı tūr olur bedenümde her üstüḥ`ān

-VĀ V-

-378-

Fā ʿlātün Fā ʿlātün Fā ʿlātün Fā ʿlün

- 1 Serv-i bālāña ider cennetde Ṭubā ser-fürü
Māh-ı nev ebrūña eyler gökde cānā ser-fürü
- 2 Serv-i gül-şen karşıña şaf şaf ṭurur taʿzīm ile
Zülfüñe eyler benefşe ey dil-ārā ser-fürü
- 3 Ey şeh-i ʿālem sen ol şāh-ı bülend eyvānısın
Dergehüñ ṭāḳına eyler çerḥ-i minā ser-fürü
- 4 Sākinān-ı küyuñ itse secde ebrūña ne ṭañ
Sākin-i mescid kıılır miḥrāba karşı ser-fürü²⁹²

²⁹¹ Mısram vezni bozuk.²⁹² Dīvān`da "Sākin-i mescid kıılır miḥrāba ser-fürü"

- 5 Gördi kim yād-ı lebüfle eller el üzre tutar
Sāgar-ı bezme şurāhi itdi cānā ser-fürū
- 6 Cām-ı ‘aşkuñ mestiyem maħcüb olursam tañ degül
Lā-cerem mest olsa eyler rind-i rüsvā ser-fürū
- 7 Gördi kim vaşında bir nazm-ı müselsel bağladum
Ey Ziyā’ı itdi gīsū-yı zibā ser-fürū

-379-

Mefā ‘lün Mefā ‘lün Mefā ‘lün Mefā ‘lün

- 1 Delüpdür bağrumı ğamzeñ meger tır-i kaçādur bu
Beni bīmār ider çeşmüñ ‘aceb ‘ayn-ı ‘anādur bu
- 2 Raķībüñ dīdesine çöp olupdur göz göre çeşmüm
İħabībüñ Ka‘be-i kūyufıa bir kıble-nümādur bu
- 3 Nigārā baħr-ı eşkümdede dil-i senginüñüñ ‘aksi
Görinür ka‘rdur ya da binā-yı Kaydefādur bu
- 4 Şanurdum mürĝ-ı ğam bir göñlüm egler şāh-bāzumdur
Leşüm üstine қonmaq қasd ider zāĝ-ı belādur bu
- 5 Gelüp bir ħayli söĝmiş қabrüm üzre ol gözüm nürü
Ziyā’ı derd-mende müstecāb olur du‘ādur bu

-380-

Fe ‘lātün Fe ‘lātün Fe ‘lātün Fe ‘lün

- 1 Levħaşa’llāh ne hoş vahşet ider ol āhū
Bāreka’llāh niçün nefret ider ol tihū
- 2 Cān dimāĝına ezel rāyiħa-yı ‘aşq irdi
Çekdireni şimdi belāyı bañıa hep budur bu
- 3 Ne dimekdür bu ki bir dil-ber-i pālūde-beden
Ola bir gice gelüp ‘aşkına hem-pehlū

- 4 Hastelendi görüp ey gül lebüñi gonca-i bağ
 1amzurur penbe ile ebr-i bahār ağızına şu
- 5 Ser-i zülfüñ zenaḥuñda katı sehḥār ancaḥ
 Zenaḥuñdur çeh-i Bābil ser-i zülfüñ cādū
- 6 Didüm ey dil ki maḥabbet ḳadeḥi var mı baña
 Şevḳ ile içdi vü geçdi didi yā hū yā hū
- 7 Olalı ol gözümüñ nūrı gözümdeñ ğā`ib
 Gözüme cümle cihān oldu Ziyā`i ḳarāñu

-381-

Fe ʿlātün Fe ʿlātün Fe ʿlātün Fe ʿlün

- 1 Seng-diller arasında ḳatı āfetdür bu
 Serv-ḳāmetler arasında ḳiyāmetdür bu
- 2 Cān dimāğına senüñ rāyiḥa-yı sünbülüñi
 Getürür bād-ı şabā özge sa`adetdür bu
- 3 Bū-yı `aşḳuñ ireli cāna sürürüm gitdi
 Çoḳ olur rāyiḥa ammā ḳatı ḥikmetdür bu
- 4 Dāğlar sinede eksük degül ey gonca-dehen
 Gül-i ra`nā-yı gül-istān-ı maḥabbetdür bu
- 5 Mey-i engür içilür bezm-i Ziyā`ide müdām
 Şemerāt-ı şecer-i bağ-ı velāyetdür bu

-382-

Mef`ülü Fā ʿlātü Mefā ʿlü Fā ʿlün

- 1 Dirler yanar gider tavla çün kim bir ev `alev
 Ḥayfā ki dilde āteş-i `aşḳuñ `alev `alev
- 2 Āhum sipihr saḳfina od urdı dün gice
 Seyyāreler şererdür aña māh-ı nev `alev

- 3 Her gice halka görünür encüm gibi benüm
‘Ayyüka çıkdı süz-ı derünüm ‘alev ‘alev
- 4 Meyl eyle ey göñül ruḥ-ı cānāna çünki sen
Pervānesin yanup yakılup bārī sev ‘alev
- 5 Cānda ümid-i vaşla metā‘-ı dile kerev
Oldı Žiyā‘i nār-ı ğama ol kerev ‘alev

-383-

Fe ʿilātün Meḥā ʿilün Fe ʿilün

- 1 Tıtdı müşğīn saçını ol meh-rū
Didi dil dağıdıci budur bu
- 2 Beni ağlatmasun o kaşı kemān
Dökmesün āb-ı rüyum ol ebrū
- 3 Şaru altuna meylini göricek
Cümle ‘uşşākuñ oldılar şaru
- 4 Bu gice ‘ahd kıldı seyre çıka
Çıkdı cānum çıkınca ol meh-rū
- 5 Kūy-ı ğamdur yiri Žiyā‘inüñ
Aña yegdür felekden ol ser-i kū

-384-

Fe ʿilātün Meḥā ʿilün Fe ʿilün

- 1 Nāz ile geçdi ol gözi āhū
Neler itmişdürür baña āh o
- 2 Gerdeni ğāyet ile nāzikedür
Korqarın anı incidür lü‘lü
- 3 Bū-yı zülfin duyınca zāhid-i huşk
Didi bi‘llāhi hoşça rāyiḥa bu

- 4 Lebi āb-ı hayāt ise mahzā
Yār-ı hercāyiden dilā al bu
- 5 Misk-i Rūmī Ziyā'ī zülf-i nigār
Hod gül-rū hemān gül-rū

-385-

Fā 'lātün Fā 'lātün Fā 'lātün Fā 'lün

- 1 Ey kılanlar 'ālem içre vaşl-ı yārı ārzū
Cān virūf kim len-tenālū'l-birre hattā tenfekū
- 2 Sāğar-ı şahbāyī cānān ile leb-ber-leb görüp
Al kuşağına urup hayretde kalmışdur sebū
- 3 Gül-şen-i 'ālemde 'ālem eşūñ olurdu velī
Reng bu kim bizi mağrūr itmek ister reng-i bū
- 4 İddi'ā eylermiş āyine nazırūñ var diyü
Ey şanem gelsün beru olsun senüfile rü-be-rū
- 5 Bî-vücüdüm cümle halk unutdı şanurdum beni
Ey Ziyā'ī var imiş haqqumda ammā güft ü gü

-HĀ'-

-386-

Fe 'lātün Fe 'lātün Fe 'lātün Fe 'lün

- 1 Mest-i nāz olmuş içer mey yirine kanumu āh
Rindlik eylemege başladı ol çeşm-i siyāh
- 2 Niçe iş'ār ideyin derd-i derūnum yāra
N`ideyin kalmadı āh eylemege tākātüm āh
- 3 İtmesün saña zarar didüm o şeytān raķib
Didi lā havle velā kuvvete illā bi'llāh

- 4 Kehrübā sübhasın alur ele sālūsī felek
Halkı aldamağičün her gice Sübhāna`llāh
- 5 Kışsa-yı ‘aşkı Ziyā`i yazup eylerdi beyān
Gāyet olmasa dırāz olsa bu kışsa kütāh

-387-

Fe ʿilātün Mefā ʿilün Fe ʿilün

- 1 Döndüm ey māh çār deh sāle
Müyeden müye nāleden nāle
- 2 Oldı güyā ḥabāb-ı āb-ı ḥayāt
Laʿl-i mey-gūnuñ üzre tebhāle
- 3 Eser-i dāğ-ı ḥasret itdi zuhūr
Qabrüm üstinde şanmañuz lāle
- 4 Dem-be-dem dāğ-ı dilde kaṭre-i ḥūn
Gül-i ḥamrāda nite kim jāle
- 5 Pāy-mālūñdür ey ser-i ḥübān
Dest-gır ol Ziyā`i pā-māle

-388-

Fe ʿilātün Fe ʿilātün Fe ʿilātün Fe ʿilün

- 1 Derdümi Qaysa kıyās itmeñ der-i cānānda
Ben cününü Qays-āsā bulmadum yabanda
- 2 Muşḥaf-ı ruḥsāruñ üstinde o ḥaṭṭ-ı nil-gün
Lāciverdī bir güzel ser-levḥadur Qur`ānda
- 3 Gözde senüñ mūmiyānuñ kanlu yaş içre şehā
Riştedür şanur görenler sübḥa-yı mercānda
- 4 Ḥālümü gördi perişān oldı zülfeynüñ senüñ
‘Arızuñda sünbül-i ḥoş-bū gibi bustānda

- 5 Vaşf ider bilün Ziyâ'î vaşf-ı nâ-mesmu' ile
Yazılan ancak hayâl-i hâşidur dîvânda

-389-

Fâ ğlātün Fâ ğlātün Fâ ğlātün Fâ ğlün

- 1 Şanmañuz kıyruklı yıldız dūd-ı nār-ı āh ile
Bir şererdür cānib-i 'ayyūka çıkmışdur bile
- 2 Seyr idüñ tokunduğı yirde ne tozlar kopduğın
Bu gice peykān-ı tır-i āhum irmiş menzile
- 3 Dün gice añup sitārem derd ile āh eyledüm
Tutmuş eyle nār-ı dūd-ı āhum anı kim bile
- 4 Bir yaluñ yüzlü güzeldür başına şorkuc taķup
Seyr ider şahn-ı sipihri māh-ı şeb-ārā ile
- 5 Bir melek-sımādur ol sünbül taķup destārına
Ey Ziyā'î çıkdı gökler seyrine ol şevķ ile

-390-

Fâ ğlātün Fâ ğlātün Fâ ğlātün Fâ ğlün

- 1 Ey kemān-ebur okuñ gibi geçersin cānuma
Dem-be-dem ey yār-ı ğunı girme bārı ķanuma
- 2 Sen şikāyet eyle ğalka āh u zārumdan benüm
Ben şikāyet ideyin cevruñden ol Sübhānuma
- 3 Ben umardum gül-i terden ire bir bū-yı vefā
Kandan ise ğār-ı miñnet irüşür dāmānuma
- 4 Kime yanam yakılam ey şem'-i tābānum benüm
Derd ü ğamdan özge hergiz kimse gelmez yanuma
- 5 Cevr ķānūnın güzeller terk iderdi lā-cerem
Ey Ziyā'î baķsalar bir ğün benüm dîvānuma

-391-

Fā ʿlātūn Fā ʿlātūn Fā ʿlātūn Fā ʿlūn

- 1 Gitmezem kaddūnı koyup cennetde ʿTübā seyrine
Sen melek-simānuñ olur gelse havrā seyrine
- 2 Ol leb-i cān-baḥş ile küfr ehli ʿİsādur şanur
Ey şanem gel varalum bir gün kilisā seyrine
- 3 Ağlamağdan yeg gelür vaşluñla şād olmağ baña
Ben kenāra ʿāşıkem gönderme deryā seyrine
- 4 Yandığum yakıldığum derdünle görmezler benüm
Kaysı ʿāşıkdur şanurlar varsa şahrā seyrine
- 5 Sen mehi görmiş Ziyā ʿi anda bayrām eylemiş
Varsa ʿayb itme benüm kıblem muşallā seyrine

-392-

Fe ʿlātūn Fe ʿlātūn Fe ʿlātūn Fe ʿlūn

- 1 Bağma bağlanmayasın bend-i belāya nā-gāh
Ey gönül pendümi güş it nazaruñ eyle nigāh
- 2 Māʿil olmazın dünyāya ki dil şahid ola
ʿİffet-i şahid-i Kenʿāna şabı oldu güvāh
- 3 Hüsni-zibāñla senüñ kimse bahāne bulımaz
Diyebilür mi cihānda kişi hiç kara siyāh
- 4 Raḥb u yābisten iderse n`ola düşmān kelimāt
Ki ḥara lāzım olur gāh şaman gāh giyāh
- 5 ʿTīb-i ḥāḫırla eger kabrüne uğrarsa nigār
Seng-i kabründe Ziyā ʿi yaza ḫābe şerāh

-393-

Fe ʕlātün Fe ʕlātün Fe ʕlātün Fe ʕlün

- 1 Öl diril yalvarıgör ‘aşık iseñ ‘İsāya
Ola kim bu gice meyl ide gele ihyāya
- 2 Rūhdur cismi ser-ā-pā leb-i la‘li cān-baḥş
Yiridür olsa felek mesken o ruḥ-efzāya
- 3 Şandılar kopdı kıyāmet göricek ‘İsāyı
Gelmedi ol şanemüñ mişli meger dünyāya
- 4 Beni öldürdi ‘acebdür ḥod işitdüm ‘İsā
Cān virüpdür niçe kez mürde-i nā-peydāya
- 5 Deyr-i ‘ālemde Ziyā’ İnüñ odur maḫşüdü
Ḥaşredek ‘ömr vire Ḥaḫḫ Ḥazret-i ‘İsāya

-394-

Fā ʕlātün Fā ʕlātün Fā ʕlātün Fā ʕlün

- 1 Ey dil aldanma o şāhuñ vāde-i iḥsānına
İ‘tibār olmaz ekābir kısmınuñ peymānına
- 2 Şāne-āsā şerḫa şerḫa eylemek sīnem benüm
Hiç düşer mi ol saçı ‘anber-feşānuñ şānına
- 3 Ayağına yüz sürem derd-i derūnum söyleyem
Sāye-āsā ol boyı servüñ düşersem yanına
- 4 Gitdi ‘aql u cān u dil işüm tamām oldu benüm
Baḫma ey bedr-i tamām eksiklinüñ noḫşānına
- 5 Lā-cerem kıymetde la‘l-āsā olurdu her sözi
Ger Ziyā’i leblerüñ vaşfin yaza dīvānına

-395-

Fā ʿlātün Fā ʿlātün Fā ʿlātün Fā ʿlün

- 1 Bir ʿaceb sevdāya düşmişdür bugün ol yüzi mäh
Cāmesini gün gibi ağ iken itmişdür siyāh
- 2 Gördi kim cellād-ı ğam öldürdi ben dil-ħasteyi
Kara baħtum gibi mātem geydi ol nūr-ı İlāh
- 3 Bir güneşdür zātı kim ebr-i siyāh içindedür
Yā ʿtulūf itmiş karamu gicede şevk ile mäh
- 4 Kara tonlu Kaʿbe ħakkı kıble-i ʿuşşākdur
Āsitānidur maħabbet ehline anuñ penāh
- 5 Tañ degüldür ʿtālīʿüm gibi qaralar geyse yār
Zulmeti çün çeşme-i ħayvān idinmiş cāy-gāh
- 6 ʿÖmridür ʿaşıklarunñ kim kara günlerle geçer
Cāmesin yoħsa siyāh itmiş degül ol pādişāh
- 7 Zulmet-i ğamda Ziyāʿi mübtelānuñ cānidur
Şanmañ itmişdür libāsın ol şeh-i ʿālem siyāh

-396-

Meḡā ʿlün Meḡā ʿlün Meḡā ʿlün Meḡā ʿlün

- 1 Ben ol berg-i ħazānem örtülüp kalmış ğubār ile
Düşürse bād-ı ħimmet bāğ-ı vaşla rüzgār ile
- 2 Güzār itmek ħişār-ı vaşluña der-bend-i firqatdan
Hemān gelmek gibidür Akħişāra kūh-sār ile
- 3 Leḡāfetde lebün āb-ı ħayātuñ ʿaynidur ħaḡḡuñ
Müzeyyen sebze-zār-ı kudret-i Ĥaḡdur kenār ile
- 4 Ĥābibüm ħüsn ile mümtāz u ben ʿaşk ile müsteşnā
Belā bu bizden artuḡ Kays u Leylā iştihār ile

- 5 Kişi çün sevdügiyle haşr olur maşşerde yâ Rabbi
Ziyâ'î bendeñi haşr eyle bir zibâ nigâr ile

-397-

Mefâ'ülün Mefâ'ülün Mefâ'ülün Mefâ'ülün

- 1 Vefânuñ bilürin nâm u nişanı yok güzellerde
Hemân bi-hüde bir efsânedür söylendi illerde
- 2 Gedâlar kaldı maşrüm-ı ebed pâ-mâl-i derd oldı
Vişâlün gibi bi-mânend-i manşıb nâ-maşallerde
- 3 Vefâsız dil-rübâlar derdini her bâr çekmekden
Yeg idi ger vücüdum maşv olup gitse ezellerde
- 4 Dem-i vuşlatda bu Şirîn kelâmı söylemiş Hüsrev
Leb-i cânâneye nişbet halâvet yok  asellerde
- 5 Leţâfetde sözün âb-ı hayât itmek midür kaçdı
Ki çok añar Ziyâ'î la'î-i cânânı ğazellerde

-398-

Mef' l  Mefâ'ülün Mef' l  Mefâ'ülün

- 1 Ey dil evi derd ile vîrâne misin yo sa
Zulmet ile harâb olmuş kâşâne misin yo sa
- 2 Leylâyı koyup gitdüñ ağyâr ile ey Mecn n
Şahrâda ne istersin d vâne misin yo sa
- 3 Geh yanumdasin gâh  yirden yire d şmekde
Şem' -i ru ına ey dil pervâne misin yo sa
- 4 Olduñ reh-i dil-berde ey dil yine h k- l d
C m-ı mey-i  aşk ile mest ne misin yo sa

-399-

Fe ʕlātün Fe ʕlātün Fe ʕlātün Fe ʕlün

- 1 Ne belā çekdügüm añlatmağa imkân olsa
Yāra bir bir dimege derdümi dermān olsa
- 2 Bilmese ʕaşkumızı duymasa esrārumızı
Kāşki cümle cihān aħmak u nādān olsa
- 3 Sınemi tıĝ ile yarup beni öldürse hemān
Yaʕni kırtarsa ğamumdan beni yārān olsa
- 4 Her kişi vuşlat ümīdiyle olurdu ʕāşık
Dil-berüñ derdini çekmek eger āsān olsa
- 5 Biri olmaya Žiyāʕi gibi gül-zāruñda
Bülbülüñ ey gül-i nev-reste hezārān olsa

-400-

Fā ʕlātün Fā ʕlātün Fā ʕlātün Fā ʕlün

- 1 Taş baĝırlı yār baħşin eylemek aʕdā ile
Fiʕl-meşel taşla döĝüşmek gibidür aʕmā ile
- 2 Aldı dil tıflın dudaĝın gösterüp ol dil-firīb
Yoħsa oĝlancuĝı aldar bilmezin ħelvā ile
- 3 ʕĀşık olur seyr iden didārını ħikmet bu kim
ʕĀşık itmişdür beni didār-ı nā-peydā ile
- 4 Vāʕizā ürkütme luş eyle gelen müminleri
Mescidi lāzım mı tıldurmak bu hüy u hāy ile
- 5 Şöyle mest olmuş Žiyāʕi cām-ı ʕaşk-ı pāk ile
Ol şeħer-ĝāh-ı kıyāmetde meger kim ayıla

-401-

Mefâ 'lün Mefâ 'lün Mefâ 'lün Mefâ 'lün

- 1 Var ey bād-ı şabā hāl-i dili dil-dāra 'arz eyle
Harāb oldu vilāyet zulm ile hünkāra 'arz eyle
- 2 Göñül virānedür ey cān haber-dār eyle cānānı
Harāb oldu maḥabbet hānesi mi'māra 'arz eyle
- 3 Helāk itdi raķībūñ kaḥrı ey āh-ı seḥer-ḥizūm
'ürüc it 'arşa derdüm Ḥazret-i Kaḥhāra 'arz eyle
- 4 'Adū-yı ğam beden burcına çıkdı āġāh it
Hişāra girdi düşmen-vār meded diz-dāra 'arz eyle
- 5 Helāk oldu Ziyā'î ḥançer-i hicrān ile ey dil
Cefā tıġın gidersün ol şeh-i ğaddāra 'arz eyle

-402-

Fā 'lātün Fā 'lātün Fā 'lātün Fā 'lün

- 1 Vaşlın iḥsān itmez ol yār hicrān ehline
Anı bilmez mi ki Ḥaḳḳ luṭf eyler iḥsān ehline
- 2 Lāyık-ı dīdār-ı dil-dār it maḥabbet ehlini
Yā İlāhī rahmet eyle cümle imān ehline
- 3 Bī-ḥuzūr olur görenler derdüm ey Yūsuf-liķā
Ḥüzni Ya'ķūbuñ elemdür cümle Ken'ān ehline
- 4 Rūmilinde vaşf-ı ḥüsnuñ gibi olmaz ber-ġüzār
Vaşf-ı zülfüñ tuḥfedür şāhum Kaḥraman ehline
- 5 Vaşf ider zülf ü zenaḥdānuñ Ziyā'î lā-cerem
Bir ġarīb eglencedür zencir ü zindān ehline

-403-

Fā 'lātün Fā 'lātün Fā 'lātün Fā 'lün

- 1 Bilürin kim uğramaz kaḫ'ā raḫībün boynına
Tiğ-i hün-rizün senün ben bî-naşibün boynına
- 2 Ka'be-i küyuñ tavāf itmek haḫādur tiğ ile
Hāy kıblem ol günāh olsun raḫībün boynına
- 3 Zeyn ider gerdānın ol meh şanmañuz incü ile
Çok yetim aşıldı kaldı ol ğarībün boynına
- 4 Gerden-i cānāneye zīnet viren incü degül
Kaḫre kaḫre dizilür yaşum ḫabībün boynına
- 5 Hāl şanma merdüm-i çeşm-i 'alilümdür benüm
Düşdi ol 'İsā-nefes tāze ḫabībün boynına
- 6 Dir görenler gerdenümde ğisū-yı meftülünfi
Geçdi zencir ol ğarīb-i bî-şekībün boynına
- 7 Ey Ziyā'ī şem'ci-kāfūra düşen pervānedür
Meh ki ḫoḫunmuş gice ol dil-firībün boynına

-404-

Fe 'lātün Fe 'lātün Fe 'lātün Fe 'lün

- 1 Devlet ireydi hemān ḫaysuñ ezel başına
Başı eger Leylānuñ irse yolu ḫaşına
- 2 Kāse-i ḫaysı şıyup n'eyledi Leylā görüñ
Hāḫır-ı Mecnūnı sır eller üşerler aşına
- 3 Nāḫa-yı Leylā izi tozını bulsayıdı ḫays
Sürme ider idi hemān dide-i hün-pāşına
- 4 'Aynı ile gözlerüm dide-i Mecnündurur
Benzemesün gözlerüm yaşı anuñ yaşına

- 5 Şanma Ziyâ'î ser-i Kayısdaki âşiyân
Mihnet-i Leylâ ile geldi belâlar başına

-405-

Mef'ûlü Fâ 'lâtü Mefâ 'lû Fâ 'lün

- 1 Gör mâcerâ-yı eşkümi ol âsitânedede
Deryâyı aınma kalma bu kuru efsânedede
- 2 Gönlüm evinde dîdesinüñ fikri fi'l-meşel
Beñzer belâlu hasteye bîmâr-hânedede
- 3 Ol serv saña işiğın bekle ey gönül
Hiç böyle toğrı yâr bulunmaz zamânedede
- 4 Pergâr-veş tolansa n'ola hüsnuñi gönül
Çün nokta-yı dehânuñi gördi miyânedede
- 5 Bu şâh-bâz-ı tab'-ı bülendüñ Ziyâ'iyâ
Mecnûn başında mı büyüdi âşiyânedede

-406-

Mefâ 'lün Fe 'lâtün Mefâ 'lün Fe 'lün

- 1 Raķib mey gibi başa müdâm çıkmakda
N'olaydı cür'a gibi kalmasam ben ayakda
- 2 Geçer ğamuñ denizin rüzgâr ile mey içen
Hâbâb yelkene beñzer hemân zevrakda
- 3 Bu kanlu yaralarum başda seng-i cevruñden
Kırmızı güllere beñzer efendi bardakda
- 4 Semend-i nâza süvâr oldu ol kadd-i bâlâ
Didi güzellere yâ hü gönüller alçakda
- 5 Harâmidür tağıdur kâr-bân-ı 'aklı meger
Ziyâ'iyâ mey-i nâb elde hep tutulmakda

-407-

Mef'ûlü Fâ 'lâtü Mefâ 'lü Fâ 'lün

- 1 Meydâna girdi şevk ile yaluñ yarağ ile
Pervâneler tutuşmasun iñen çerâğ ile
- 2 Rindân-ı bezm-i bâde zamânuñ diliridür
Sâkı yıkardı Rüstem-i Zâhı ayağ ile
- 3 Recm olur nücüm ile şeytân 'askeri
Ağyâr lâyıķ mı buna taş ile tağıla
- 4 Mecnûn başında şañma ki mürğ âşiyâmidur
Leylâ velîmesine gelüpdür çanağ ile
- 5 Dâğ-ı dilümde bitdi elemeler Žiyâ'iyâ
Ve'l-hâşıl isteyen gelsün orağ ile

-408-

Mef'ûlü Fâ 'lâtü Mefâ 'lü Fâ 'lün

- 1 Ayırmasa felek beni ol mâhum almasa
N'olaydı böyle âh-ı şeher-gâhum almasa
- 2 Gitdi diyâr-ı ğurbete cân-ı 'âşıkân
Yüzün görünce cânımı Allâhum almasa
- 3 Bir kâmeti elif gözi hâ yârı sevmişem
Şayd itmese kimesne anı âhum almasa
- 4 Bâd-ı şabâ gibi idicek küy-ı 'azm-i yâr
Seyl-i sirişküm irişüben râhum almasa
- 5 Mezmûm olup Žiyâ'î umar mıydı vaşlını
Mezmûm olanları yanına şâhum almasa

-409-

Fā ʿilātün Fā ʿilātün Fā ʿilātün Fā ʿilün

- 1 Varmaz idüm küyına ger vaşl-ı dil-dār olmasa
Cennet ehli cenneti n`eylerdi dīdār olmasa
- 2 Medh iderdüm zülfüni ʿaqlum perişān olmasa
Vaşf iderdüm bilüni efkārüm efgār olmasa
- 3 Ab-dār olmazdı şi`rüm dīde nem-nāk olmasa
Sözde yüz olmazdı ger şevk-i ruḥ-ı yār olmasa
- 4 Zıkr ü fikr ider midüm ol mähümüñ mähıyyetin
Dilde kable`z-zıkr eger kim ʿaşkı rāzı olmasa
- 5 Gözleri ḳurbān ider miydi Ziyā`ıyi eger
Cān-ı ʿaşık gibi yāruñ çeşmi bīmār olmasa

-410-

Mef`ülü Fā ʿilātü Mefā ʿlü Fā ʿilün

- 1 Vaşl umar iken ol şanem-i bī-vefā ile
Bir dem irişdi ḡurbete gitdüm bükā ile
- 2 Dirdüm ki bekleyem yalunuz dergehin velī
Gİtdüm diyār-ı ḡurbete yüzbiñ belā ile
- 3 Sögsün unutmasun meded ol bī-vefāya diñ
Varup niyāz idüñ bizi añsun du`ā ile
- 4 El virmedi murādumuz ol bī-vefā ḥabīb
Şād itmedi maḥabbeti bir merḥabā ile
- 5 Beñzi şarardı berg-i ḥazān-veş Ziyā`inüñ
Ḳaluñ esen ki gitdi o bād-ı şabā ile

-411-

Meḡā ḡlün Meḡā ḡlün Meḡā ḡlün Meḡā ḡlün

- 1 Gel ey Yūsuf-liḡā lutfuḡla bir gün beyt-i aḡzāna
Seni yıllarca görmez merḡamet kıl pīr-i Ken'āna
- 2 Benüm yār-ı 'Azizüm mālik olmak vaşlına bir kez
Deger Ya'ḡūb u Yūsuf ḡaḡḡı Mıḡr u Şām u Ken'āna
- 3 Nedür ey Yūsuf-ı gül-pīrehen bu cevri ü ḡahr u nāz
Baḡla itdüklerüñ maḡşer günü girmez mi mizāna
- 4 Şaḡın maḡrūr olup iḡvān-ı dehrüñ iltifātına
Derün-ı dil mekānuḡdur senüñ meyl itme yabana
- 5 Zenaḡdānındaki cān u dile dil-ber ḡiḡāb eyler
İder ta'bir-i rü'yā şanki Yūsuf ehl-i zindāna
- 6 Ziyā'ı 'ayn-ı Ya'ḡūb oldu giryān olmada çeşmüñ
Düşürdüñ Yūsuf-ı cān-ı 'azizi çāh-ı işyāna
- 7 'Arūs-ı ḡab'umuñ bu heft beyti vaşf-ı Yūsufda
Zelīḡā Yūsufa zeyn eylemiş güyā yedi ḡāne

-412-

Fā ḡlātün Fā ḡlātün Fā ḡlātün Fā ḡlün

- 1 Biz ayaḡı ḡopraḡına degmedük yüz sürmege
Her nefes bād-ı şabā zülfine lāyık mı dege
- 2 Dīve uymuş ol melek ḡorḡum budur ey ādemi
Sevse bārı bir perı yār olsa bizden bir yege
- 3 Ol şeh-i ḡübān raḡıbe ḡulluḡ eylemiş görüñ
Serv-i āzāde ne lāyıḡdur pelīde baş ege
- 4 Seyr ider aḡyār ile tenḡāca Hersek illerin
Beñzer ol āḡū maḡabbet eylemişdür her sege

- 5 Ey kebüter gel Ziyâ`i nâme uçurmak diler
Kudretüñ var ise anı şâhine iletmege

-413-

Fe İlatün Mefâ İlün Fe İlün

- 1 Muttaşıl derdüm izdiyâd üzre
Gitmedi kaldı ğam fivâd üzre
- 2 Tâ murâdum olalı ol pehlü
Uyımadum dahı murâd üzre
- 3 Bâd-ı âhumda şafha-yı gerdün
Bergdür şan ki gird-i bâd üzre
- 4 Hüsne naşş olmağa kaşuñla gözüñ
Nündur kim yazıldı şâd üzre
- 5 Diller üzre Ziyâ`iyâ ğam-ı yâr
Düddur kim durur bilâd üzre

-414-

Fâ İlatün Fâ İlatün Fâ İlatün Fâ İlün

- 1 Şöyle üşmiş diller ol çeşm-i siyeh-fâm üstine
Güiyâ eţfâl üşer bir mest-i bed-nâm üstine
- 2 Vaşf-ı çeşmüñ tañ degül yazsam marîz-i aşk iken
Zahmet-i tebden yazarlar çünkü bâdâm üstine
- 3 Haste diller cân virürler vuşlat-ı cânâneye
Kırılır derviş olanlar h`ân-ı in`âm üstine
- 4 Rast gelse lutf ile ağyâra virürmiş selâm
Toĝrusı söylendi ol serv-i gül-endâm üstine
- 5 Ey Ziyâ`i içecek ğam gitsün açılsun göñül
Yazalum vaşf-ı leb-i cânanı bir câm üstine

-415-

Fe ʿlātün Fe ʿlātün Fe ʿlātün Fe ʿlün

- 1 Serv süsen kılıdır kendü yürür āzāde
Naqşı ğāyet de güzel geydügi ammā sāde
- 2 Ger ser-ā-ser arasan ʿālemi yoqdur bedeli
Nedür ol terlük o nāzıklük o rü-yı sāde
- 3 Seni sevdüm görüp ey sāde geyen naqşı güzel
Baña renk oldu şarardı yüzüm ol sevdāda
- 4 Yansun oda başı anuñ ki yanup yaqılmaz
Cümle dünyāya od urdı Odabaşı-zāde
- 5 Ey Žiyā`i geye çün sādesin ol serv-i sehi
Zevk anuñ sāyesine girmek imiş dünyāda

-416-

Fe ʿlātün Fe ʿlātün Fe ʿlātün Fe ʿlün

- 1 Şerha-yı sīnem yanında yaqmuşam dāğ-ı siyāh
Didiler şeklin görenler acıyup sīnemde āh
- 2 Ger şafā-yı hātır ile kıblem irsem Ka`beye
Zemzeme şöyle kılaydum kim acırdı kıble-gāh
- 3 Da`vī-i hüsn eyleseñ Mısr-ı melāhatda eger
Şāhid-i Ken`ān olurdu saña sultānum güvāh
- 4 Şimdilik meydān-ı nazmuñ ben de tır-endāzıyam
Tır-i kılkümden şaқınmaz mı raқīb-i rü-siyāh
- 5 Ey Žiyā`i şiriyem ben bişe-i nazmuñ bugün
Şir-i hür bir tıfl esir itdi ve līkin bī-günāh

-417-

Mefâ 'lün Mefâ 'lün Mefâ 'lün Mefâ 'lün

- 1 Dimeñ zulm itdi cādū-yı felek Ferhād-ı miskine
Kişi hayrān ölicecek cān virür helvā-yı Şirine
- 2 Şeh-i iqlīm-i istiğnā imiş maḥbūblar bilsün
Unutsun vaşl-ı Leylāyı difüz Mecnūn-ı ğam-ğine
- 3 Didüm aġyāra meyl eyler misin ey bütleriñ şahı
Didi gelmez şanemden fā'ide tersā-yı bī-dine
- 4 İştüdüm pāk-dāmānem diyü da'vı kılmışsın
Seni göz göre cānum koynına kımaz mı āyine
- 5 Ziyā'ı bir yaña miskīn ü zülfiñ bir yaña miskīn
Buluşdur ḥayra gir Allāh için miskīni miskine

-418-

Mef'ulü Fā 'lātü Mefâ 'lū Fā 'lün

- 1 Gezmez erāzil ol şeh-i 'ālī cenāb ile
Pervīn olur mı kim görine āfitāb ile
- 2 Gül yaprağıyla yaraşur ey 'andelīb-i cān
Ruḥsār-ı yār tañ mı görinse niķāb ile
- 3 Ḥarc itme naqd-i 'ömrüñi kaşr-ı ümide hep
Dirler ki Kayseriyye yapılmış ḥisāb ile
- 4 Baġrum bişürdi kanumu içdi benüm o şüh
Ḥaķķa ki nüş-ı bāde güzeldür kebāb ile
- 5 Ben ey Ziyā'ı kübbe-i çerḥüñ beķāsını
Beñzetdüm ol sebāta ki turur ḥabāb ile

-419-

Mef'ûlü Fâ 'îlâtün Mef'ûlü Fâ 'îlâtün

- 1 'Âlem tolar şadādan doğınuğumca taşā
Var ise zerre defilü kıalmaz gönülde taşā
- 2 Lāzım degül efendi şınmak şarāb-ı nābı
Kān yudaruz dem-ā-dem derdüñle kāse kāse
- 3 Şerh itdüğümce derdüm dirler ki kavı-i şārih
Ġāyet güzel każāyā gelmez velī kıyāsa
- 4 Didüm ki mürğ-ı diller zülfün şebinde perrān
Didi ki bunca huffāş ölmezdi ger yarasa
- 5 Olur mı ey Ziyā'ı hiç böyle māl-hulyā
Ol sım-tenlü gelse kol boynuma tılasa

-420-

Fe 'îlātün Fe 'îlātün Fe 'îlātün Fe 'îlün

- 1 Dil eger kaşd-i tekellüm ide uğrar haşra
'Arz-ı hāl itmedi kıaldı o ferid-i 'aşra
- 2 Yıkdı Bağdād-ı dili zulm ile ol şüh-ı cihān
Şimdi yapmak mı diler ba'de harābi'l Başra
- 3 Fikr-i zülfün kodı meyl itdi gönül ārızuña
Terk idüp Şām ilini gıtdi diyār-ı Mışra
- 4 Ey şeh-i mülk-i melāhāt saña Hakk virmişdür
Baht u nuşret ki naşib olmadı Buhtu'n-Naşra
- 5 Kūy-ı 'aşkuñda Ziyā'ı kuluñuñ sultānum
Çok kuşūrı var ise gel girelüm bir kaşra

-421-

Fā ʾlātūn Fā ʾlātūn Fā ʾlātūn Fā ʾlūn

- 1 Dergehūñde derdüm ađlamađa bir dem var ise
Yoluña olsun benüm iki gözüm nem var ise
- 2 Kā'ilem n'eylerseñ eyle hūr-ı 'aynum uşta ben
Kūyuñı koyup cinānı ister ādem var ise
- 3 Başka 'ālemdür didiler seyr-i 'iqlīm-i 'adem
Virelüm cānān yolına cānı 'ālem var ise
- 4 Sākiyā şol gül gibi sāđarları nüş idelüm
Göflümüzde zerre deñlü ğuşşa-yı ğam var ise
- 5 Ey Ziyā'ı öyküne diyü dehān-ı dil-bere
Göncenüñ ağzın arar gül-şende şeb-nem var ise

-422-

Fe ʾlātūn Meşā ʾlūn Fe ʾlūn

- 1 Kāndur çeşm-i mesti her demde
Var mıdır böyle hūnı 'ālemde
- 2 Hastedür kim harāret ile yatur
Fikr-i çeşmüñ derūn-ı sinemde
- 3 Ne harāmıdır ol siyeh çeşmüñ
Ki komaz 'aql u fikri ādemde
- 4 Āh kim haste çeşmi cānānuñ
Kodı ben mübtelāyı mātemde
- 5 Mey-perest olmasaydı hūnı gözüñ
Kānuma kāmazıdı her demde
- 6 Nīm-h'āb olmasa o çeşm-i siyāh
Ġāzab itmezdi böyle 'ālemde

- 7 Kõdi çeşm-i siyāhuñ ey āfet
Bu Ziyā`iyi zulmet-i ğamda

-423-

Fe ʿlātün Meḫā`ilün Fe ʿlün

- 1 Hālsiz dil aldı bir güzel yine
Şāhdur dehr-i sāde-rūlarına
- 2 N`ola hāl olmasa ʿizārında
Nokta konmaz cemāl muşhafına
- 3 Hāl u hatıdan ʿizārı sāde güzel
Tañ degül ger güneş gibi görine
- 4 Hālden hālīdür velī zembür
Kõduĝın görmedüm gül üzerine
- 5 Merdüm-i çeşmüm ey Ziyā`i ne var
ʿArız üzere kónsa ben yerine

-424-

Meḫā`ilü Meḫā`ilü Meḫā`ilü Fa ʿlün

- 1 Ta`cıl ile geldi irişüp yaza benefşe
Diler ki saçuñ vaşfını hep yaza benefşe
- 2 Umar ni`am-ı vaşluñı tayandı ʿaşāya
Oldı şanasın sā`il-i dervāze benefşe
- 3 Ferhād gibi tişe-i ğonçe ile efendi
Kaşd eyledi kühsarı gelüp kaza benefşe
- 4 Bāĝa şaķın ey kebk-i deri itme güzer
Bāl u per ile benzedi şeh-bāza benefşe
- 5 Şanmañ ki gül-istānda muḫi`c olmadı yāra
Boynın eger ol serv-i ser-efrāza benefşe

- 6 Zülfin dağıdır 'arızına ol şeh-i hüban
Muşhafta komışlar şanasın taze benefşe
- 7 Her beyti Ziyâ'inün olur bîkr-i şafâ-bağş
Güyâ taqınur başlayuban nâza benefşe

-425-

Mef'ûlü Fâ 'îlâtü Mefâ 'îlü Fâ 'îlün

- 1 Tağıldı gitdi bir yaña şabr u qarâr ise
Sâğar gibi elümde degül ihtiyâr ise
- 2 İrdi dem-i bahâr uyan ey mîr-i 'aşîkân
Yir yir açıldı bâğda zülf-i nigâr ise
- 3 Unutma eski kuluñam ey nev-cevân ben
Terk it rakîb-i kâfiri göflüñde var ise
- 4 Şahrâya varmasun koyup ey Leylâ küyüñü
Mecnûn-ı nâ-murâda eger 'aklı yâr ise
- 5 Maḥzûn olur ḥazân iricek Ziyâ'iyâ
Bî-behreyüz geçer bizi vaqt-i bahâr ise

-426-

Fe 'îlâtün Mefâ 'îlün Fe 'îlün

- 1 Cân hevâda gezer ten alçağda
Zülf-i yâr ile dil mu'allağda
- 2 Hızr u İdrîs vaşluñ ister iken
Biri yelmekde biri uçmağda
- 3 Kâmetüñ Sidre ğabğabuñ cānâ
'Arş kandîli ḥod mu'allağda
- 4 Beni ref' eyle ey nesîm-i seḥer
Kalmışam ben ğubâr-ı toprağda

- 5 Ol yaluñ yüzlü ey Ziyâ'î müdâm
Bizi hicrân odına yakmakta

-427-

Mef'ulü Fâ 'îlâtü Mefâ 'îlü Fâ 'îlün

- 1 Gül gönçesi dikilmedi bâğuñ miyânına
Peykân-ı tîr-i miñnet anuñ irdi cânına
- 2 Virmezdi naqd-i encümi dünyâya âsumân
Âhir boyandı gözgöre âhum duñânına
- 3 Misvâk şanma şöfi bugün hüsniñi görüp
Engüşt-i hayretini koyupdur dehânına
- 4 Vaşf itdi seg-i raķib ol âhüyü şöyle kim
Döndi sözi cihânda geyik dâstânına
- 5 Ben bî-nişâñı itdi nişân ey Ziyâ'î çün
Tîr-i ecel demidür irişse nişânına

-428-

Fe 'îlâtün Mefâ 'îlün Fe 'îlün

- 1 Rağbetüm kılca yok mı yanında
Bir bahâne çü yok miyânında
- 2 Dehenüñ büsesin diriğ eyler
Hiç vefâ yoğimiş dehânuñda
- 3 Kapışur hâk-i pâyuñ iki gözüm
Kapıcılardur âsitânında
- 4 İhüsnuñfe ğırra olma kim ey mâh
Bir gün olur zevâli anuñ da
- 5 Sözlerüñ ey Ziyâ'î yakdı beni
Yoğsa süzuñ mı var zebânuñda

-429-

Mef'ûlü Fâ 'îlâtü Mefâ 'îlü Fâ 'îlün

- 1 Her kim mü'tâla'a kıla hüsnuñ kitâbına
Her fende tañ mı kâdir olursa cevâbına
- 2 Bir yüzi kara zengîdür engel ne kılayın
Yâruñ tağıldı gitdi o zengî rikâbına
- 3 'Uşşâk afulsa ben kılına virmeyüp vücüd
Şayar hemân o gonca-dehân yok hisâbına
- 4 Dil-ḥaste görse düşde seni ey tabîb-i cân
Uyandugında degmez imiş ıztırâbına
- 5 Def'-i şudâ' için gözümüñ yaşı var iken
Meyl itmezin Ziyâ'î bu dehrüñ gülâbına

-430-

Mefâ 'îlün Mefâ 'îlün Fa 'ûlün

- 1 Göñül meyl itdi kadd-i dil-rübâya
Giriftâr oldu bir uzun belâya
- 2 Temâşâ kıl ki beñizer dest-i yâruñ
Hilâle barmağı ol aya aya
- 3 Alurlar vaşl-ı yârı naqd-i câna
Şatılur mülk-i 'âlem yok bahâya
- 4 Bu devr içre dükenmez cevri yâruñ
Müselseldür eli ğayrû'l-nihâye
- 5 Ziyâ'î gibi bir kem-ter ğarîbem
Nazar kıl pâdişâhum ben gedâya

-431-

Fā 'ilātün Fā 'ilātün Fā 'ilātün Fā 'ilün

- 1 Ğirra olmuşdur ol āfet hüsni-bi-hemtāsına
Ol sebebden mā'il olmaz 'āşık-ı şeydāsına
- 2 Geldi fālumda elif taqdire oldum muntazır
Rast geldüm toğrusı yāruñ kad-i bālāsına
- 3 Teng idi hicr-i dehānuñdan baña şehri-vücüd
Geldi ol demler ki 'azm idem 'adem şahrāsına
- 4 Cān kenār özlerdi ammā bir muhālif rüzgār
Şaldı göflüm zevrağın derd ü belā deryāsına
- 5 Öldüğinden soñra güftarı Ziyā'ı hastenüñ
Fi'l-meşel beñzer hālāvetde öli helvāsına

-432-

Mef'ulü Fā 'ilātü Mef'ülü Fā 'ilün

- 1 'Aşık ehlinüñ murādını dā'im Hudā vire
Ol ser-keşüñ vişālini dañu baña vire
- 2 Virse Hudā didüm baña bālā-yı kıddüñi
Hışm ile bağıdı didi ki Allāh belā vire
- 3 'Ayyūka āhumı çıkarurdum gamuñla āh
Korğum bu ki fenāsına çerhüñ fenā vire
- 4 Kaşruñ öñinde secdeyi dil eksik itmesün
Kaşr-ı şalāt cā'iz olur mu mücāvire
- 5 Hālet-fezā gerek mey-i şāfi Ziyā'iyā
Sakı gerek ki ādeme bir hoş şafā vire

-YĀ '-

-433-

Meḡā 'ilün Fe 'ilātün Meḡā 'ilün Fe 'ilün

- 1 'Aceb mi 'ārif el üstinde tutsa esrārı
Anuñla seyr ider ey dil ḡayāl-i dil-dārı
- 2 Sebeb nedür resen-i zülfe eyledüñ ber-dār
Günāhı yoğ iken ey bî-vefā dil-i zārı
- 3 Raḡibe el virüp itdünise merḡabāyı eger
İl issı duymadın eyle efendi inkārı
- 4 Mey-i şabūḡı getir 'āşık-ı seher-ḡızem
Kaḡeḡ du'āsın o şevḡ ile oḡıyam bārı
- 5 Žiyā'iyā gevher-i nazmı pāy-māl eyle
Diyārumuzda bulunmaz güher ḡarīdārı

-434-

Fe 'ilātün Fe 'ilātün Fe 'ilātün Fe 'ilün

- 1 Ol yüzi şem'ı-i münır oḡıyalı Mışbāḡı
Bizi pervāne-şıfat yakmaḡadur ilḡāḡı
- 2 Vechi var cān dise cānāna eger āşıklar
Odur la'ı ü dehān u süḡanı ervāḡı
- 3 Rindler 'ıd olıcaḡ küy-i ḡarābata gider
Tut ki bayrām ayıdur mey-gedenüñ miftāḡı
- 4 Zülfüñ altında femüñ nükteleridür bir bir
Ki Şeb-istān-ı ḡayālinde yazar Fettāḡı
- 5 Sāḡı-i bezm-i ecel cām-ı maḡabbet ki şunar
Rāḡat-ı rüḡ-ı Žiyā'ı olur anuñ rāḡı

-435-

Fā ʿilātūn Fā ʿilātūn Fā ʿilātūn Fā ʿilūn

- 1 Gerçi kim biñ cān deger cānānumuñ bir büsesi
Degmede degmez aña ʿuṣṣākuñ ammā degmesi
- 2 Rū-yı zerdüm dir görenler hāk-i pā-yı yārda
Toprağa bād-ı hazān iletdi berg-i nergisi
- 3 Cān-ı bīmār āteş-i ğamdan olupdur sūhte
Oldı var ise hayāl-i hālūñ anuñ noktası
- 4 Āşiyān-ı murg ile Mecnūn niçe fahr itmesün
Başına cem^c oldı Leylā kūyınıñ hār u hası
- 5 Bir tabibe derd-i ʿaşkuñ çāresin şordum didi
Ey Ziyāʿi ʿaķıbet teslīm-i cāndur çāresi

-436-

Fā ʿilātūn Fā ʿilātūn Fā ʿilātūn Fā ʿilūn

- 1 Şaṭmañuz biñüde efgān eylerem bülbül gibi
Da^cvı-i ʿaşk eylerem ben şāhidüm var gül gibi
- 2 Ey perī-peyker olan ʿaqlum daħı tağılmasun
Çözme bu gīsū-yı ʿanber-büyüñi sünbül gibi
- 3 Tañ degüldür olmasa ruhsāruñ üzre hāl eger
Rūmilinde hāşıl olmaz dāne-i fülful gibi
- 4 Kāh olur kim mest-i cām-ı ʿaşka bir hālet gelür
Derd-i serdür ol daħı başdan humār-ı mül gibi
- 5 Sünbülü görsem Ziyāʿi dir perişān-hāl olur
Bir belādur ol daħı başdan baña kākül gibi

-437-

Mefâ 'lün Mefâ 'lün Mefâ 'lün Mefâ 'lün

- 1 Şeh-i ğam dergehinde merdüm-i çeşm oldı şubaşı
Ziyâde olsun anuñ yâ İlâhî dem-be-dem yaşı
- 2 Ne derd olur bu kim derd-i derünüm âşikâr eyler
Baña yaşı düşer gözden sirişk olsa eger yaşı
- 3 Yüzini düşürür mihrüñ yire ruhsarı cânānuñ
Meh-i bedri hilâl eyler o mäh-ı enverüñ kaşı
- 4 Niçe kez âsitân-ı yârı silmişdür süpürmişdür
İki çeşmüm iki saqqâsı bād-ı āh ferrâşı
- 5 Belâ-yı yâr ile ayırmağa kaşd eylemiş düşmen
Ziyâ'inuñ velî anuñla hoşdur tâ ezel başı

-438-

Fâ 'lātün Fâ 'lātün Fâ 'lātün Fâ 'lün

- 1 Bâġ-ı 'ālemde işitem ol gülüñ güftārını
Görsem ol serv-i revānuñ şive-i reftrını
- 2 Dil maħabbet küyını zabı itdi aġyār eylemez
Bir sipāhîdür ki serbest eylemiş timārını
- 3 Zāhidā zūhdüñ metā'in alana şat çünki ben
Mey-furūş-ı 'aşk ile itdüm şirā' bāzārını
- 4 Şem'-i sūzān gibi geh ħandān u geh giryān olur
Lā-cerem bilmez edānı 'āşıkuñ esrārını
- 5 Va'de eylersin vişāle likin itmezsin vefā
Yār-ı şādık dōstum ferdāya şalmaz yārını
- 6 Kaşlaruñ vaşfın Ziyā'î şöyle tahrir itdi kim
Yiridür mihrāblarda yazsalar eş'ārını

-439-

Mefâ 'lün Mefâ 'lün Mefâ 'lün Mefâ 'lün

- 1 Gel ey hübānuñ āb-ı rüyı ten hicrūñle çāk oldu
Hevā-yı 'aşk ile cān āteş-i ğamdan helāk oldu
- 2 Siper kıлмаğa cismüm cān atardum ey kemān-eburū
Velī tūr-i müjeñ gıtdükçe ğāyet sehm-nāk oldu
- 3 Felekde kehkeşān u yiryüzinde şanma yollardur
Zemīn ü āsumān tığ-i ğamuñla sine-çāk oldu
- 4 Umarken meyve-i vaşlın nahīf oldum muhaşşal bu
Vücüdum bir nihāl için cihān bāğında tāk oldu
- 5 Yetiş gel ey tabīb-i cān u dil kim kūşe-i ğamda
Ziyā'ı haste derd-i hasretüñle derd-nāk oldu

-440-

Mefâ 'lün Mefâ 'lün Mefâ 'lün Mefâ 'lün

- 1 Hayāli ğam şebinde cānı tālān eyledi kaçdı
Harāmıdür gıceyle şehri vırān eyledi kaçdı
- 2 Hayāli ğāyet oldu gözden eşküm eyleyüp hūñın
Yirinde tut ki merdüm-zādedür kan eyledi kaçdı
- 3 Başum kesse dökülse kanum ağlamazdum ol miqdār
Ki mey dökülde şöfi cāmı pinhān eyledi kaçdı
- 4 Yaşam çāk itdüğine muhtesib derdüm yok oldur derd
Şarāb u cāmı şöfi zır-i dāmān eyledi kaçdı
- 5 Devā-yı derd-mendān eyler iken ol tabīb-i cān
Ziyā'ı hastesin derd ile nālān eyledi kaçdı

-441-

Fe ʕlātūn Meḩā ʕlūn Fe ʕlūn

- 1 Laʕlūf eşküm şarāba döndürdi
Yağdı bağrum kebāba döndürdi
- 2 Beni hicrānuḩ āteşe düşmiş
Müy-ı pür-iztirāba döndürdi
- 3 Kōdı mātemde ḩasret-i zūlfūḩ
Beni ğurbet ğurāba döndürdi
- 4 Ağların inlerin döner yürürin
Beni ʕaşkuḩ dolāba döndürdi
- 5 Bād-ı āhum Žiyāʕiyā felegi
Bī-ķarār āsiyāba döndürdi

-442-

Meḩā ʕlūn Meḩā ʕlūn Fa ʕlūn

- 1 Egerçi bāğa ezḩār-ı nev irdi
Baḩa ne sūnbūli yarar ne verdi
- 2 Dil ü ʕaql aldı şimdi cānum ister
Baḩa ol bī-veḩā bilmem ne virdi
- 3 Muʕarrādur dikilmek tōhmetinden
Libās-ı ʕaşkuḩ olmaz ḩiç neverdi
- 4 Maḩabbet bilmeyen ḩiç bāliĝ olmaz
Geçerse sāl-ı heşti dü neverdi
- 5 Şu kim ʕaşkuḩ ğamuḩdan bī-ḩaberdür
Sen aḩa dime ādem cā ne virdi
- 6 Biḩamdiʕllāḩ murādı ḩāşıl oldu
Vişāl-i dil-rübāya cān everdi

- 7 Göñül mest-i mey-i 'aşk oldu beñzer
Raķib ile müdām eyler neverdi
- 8 Hālās oldu belāsından cihānuñ
Ziyā'ı cānımı cānāne virdi

-443-

Fā 'ilātün Fā 'ilātün Fā 'ilātün Fā 'ilün

- 1 Bezm-i ğamda muṭrib-i nā-sāza diñ n`eyler defi
Şayḫatı min ḫüzni hicrānū'l-ḫabibi yektefi
- 2 Ol melek seyrine gelmiş şaf şaf olmuşdur bu ḫalk
Kimse görmiş var mı ola böyle çok ādem şafi
- 3 Çün gelürsin katlūme bārı yüzüñ göster didüm
Didi menhīdür alup gitmek ğazāya muşḫafi
- 4 Hāy şulṭānum niçe bir baña bu zulum-i şariḫ
İtseñ olmaz mıydı ğāhı baña bir luṭf-ı ḫafı
- 5 Āsitānuñda Ziyā'ı kimdür eylerseñ su`āl
Ehl-i şevķüñ şāhı şāhum kullarınmuñ ez`afi

-444-

Fe 'ilātün Meḫā 'ilün Fe 'ilün

- 1 Sāķı mi mey mi duḫter-i rez mi
İtdiren meclis ehline rezmi
- 2 Başın ortaya ḫor şurāhı müdām
Ki kıla mest ahāli-i bezmi
- 3 Terk ider cān vücūd kişverini
'Adem iķlimine gibidir 'azmi
- 4 ḫaṭuñ i`rābı muşḫaf-ı ḫüsnüñ
ḫāller noķtası femüñ cezmi

- 5 Ey Ziyâ'î şolar kalur mı hemân
Gül-i bağ-ı ümid açılmaz mı

-445-

Mefâ 'lün Mefâ 'lün Mefâ 'lün Mefâ 'lün

- 1 Baña şor ğayra şorma derd-i ğisû-yı perîşânı
Uzun gice belâsın bilür ancak hastenüñ cânı
- 2 Çeküp kullâb-ı zülfüñle şehâ deryâ-yı hayretten
Kenâr-ı vaşla mâhî-veş çıkarduñ cân-ı lertzânı
- 3 Gice ser-mest olup ayağına dâmen gibi düşdüm
Şeher ol şevk ile gül gibi çâk itdüm girîbânı
- 4 N'ola tavr-ı cünümü ihtiyâr itsem ki seyr itdüm
Atar ol şüh bir divâneye seng-i firāvânı
- 5 Ziyâ'idür cünün ikliminüñ sultânı sultânım
'Aceb şâhâne tertîb itdi divâne bu divânı²⁹³

-446-

Fâ 'lâtün Fâ 'lâtün Fâ 'lâtün Fâ 'lün

- 1 Bilmezem ol bî-vefâ niçün baña el virmedi
Çünkü virdüm ben dil ü cânı aña il virmedi
- 2 'İd-gehde öpmege cânân elin kıldum du'â
Kaldum ayakda baña dest-i du'â el virmedi
- 3 'İd erişdi her kişi yâr ile eyler merhabâ
Tâlib oldum ben de ammâ merhabâ el virmedi
- 4 Rindler pîr-i muğândan hep el aldılar bugün
Mest ü bed-nâm oldılar devlet baña el virmedi

²⁹³ Divân'da "Aceb şâhâne tertîb itdi divâne divânı"

- 5 Ey Ziyâ'î al ele dünyâyı bir gün darb-ı dest
Her deniye el virür ammâ baña el virmedi

-447-

Fâ 'lâtün Fâ 'lâtün Fâ 'lâtün Fâ 'lün

- 1 Dil bugün bazar-ı dehr içinde olmaz müşteri
Ağlas-ı gerdünüñ ey mâh olsa Pervîn Müşteri
- 2 'Aşk-ı cânâmı ne bilsün anı hiç işitmeyen
Gevher adın bilmeyen şâhum ne bilsün gevheri
- 3 Keşf-i esrâr eylesem hayrân iderdüm 'âlemi
Şaklamazdum degme câhilden degül ammâ yiri
- 4 Hâsret-i rüyuñla eşküm bir aķar şudur laţif
'Aym ile iki çeşmümdür iki nilüferi
- 5 Ey Ziyâ'î her sözüñ bir gevher-i nâ-yâbdur
Şimdi bir bazarâ düşdüñ kim bulunmaz müşteri

-448-

Fâ 'lâtün Fâ 'lâtün Fâ 'lâtün Fâ 'lün

- 1 Çık şalın servüm benüm seyr idelüm refâruñı
Söyle ey gönçe-dehân güş idelüm güftaruñı
- 2 Kaşlaruñ üzre perişân eyleme zülfeynüñi
Hây kâfir aşma mihrâb üstine zünnâruñı
- 3 Şu gibi taş yasadanup toprak döşensin muttaşıl
Cân u dilden her kim eyler ârzü didâruñı
- 4 Şerbet-i la'lün a'ţâ kılduğda her dil-hasteğe
Ey tabib-i cân meded unutma ben bîmaruñı
- 5 Bir perî teşhirine beñzer muķayyedsin yine
Ey Ziyâ'î sihr-i muţlak eyledüñ eş'âruñı

-449-

Meḡā ʿlūn Meḡā ʿlūn Meḡā ʿlūn Meḡā ʿlūn

- 1 Benüm servüm türāb-ı sāye-i šimšāduñam šimdi
Ezel ḡandān idüm ammā senüñ nā-šāduñam šimdi
- 2 Ezelde āšinālık kılduḡuñ gitmiš mi yāduñdan
Yüri bi-gānelerle var biliš ben yāduñam šimdi
- 3 Ne lāzım oqımaq efsāne-i Ferḡād u širini
Benüm širīn-kelāmum ben senüñ Ferḡāduñam šimdi
- 4 Ezelden inḡıyādum var güzeller ḡüsnine ammā
Ben ey maḡbūblar šāhı senüñ münḡāduñam šimdi
- 5 Ųiyā ʿiyem kesilmem ḡašr olunca ʿašḡ-ı pāküñden
Egerçi sine-ḡāk-ı ḡaḡer-i pülāduñam šimdi

-450-

Meḡūlü Fā ʿlārū Meḡā ʿlū Fā ʿlūn

- 1 Ādem cihānda ger ola ʿālī vü ger deni
Gerdün elindedür anuñ elbetde gerdeni
- 2 Bu cevr ü bu cefā ile bu zecr-i hicr ile
Öldürmez ise yār beni öldürtüñ beni
- 3 Durmaz raḡibe kāmet-i bālāyı ʿarz ider
Bir gün belāya uḡradur ol šive-kār anı
- 4 Yāruñ gözükdi diyü ḡaʿn itdiler baña
ʿUššāḡuña gözükseñ olur göreyin seni
- 5 Silse gözüñ yašını demidür Ųiyā ʿiyā
ḡūn-ı sirišk-i dideñi seyl-āb iden ḡanı

-451-

Fe ʿilātün Meḩā ʿlün Fe ʿlün

- 1 Seyr iden dir vişāl-i cānānu
Çıkar āḩir bunun da hicrānu
- 2 Çin-seḩer zūlfine ṩokındı güneş
Şāmu feth itdi Rūm sulṩānu
- 3 Eşk-i çeşmüm ḩayāl-i zūlfi ile
‘Aynu ile Benefşe līmānu
- 4 ḩaşıy-i kāğıd üzre yazsaḩ olur
Vaşf-ı şimşād-ı ḩadd-i cānānu
- 5 Dehenüñ kim Ziyā’i vaşf eyler
Sırr-ı ḩayb aḩlar ehl-i ḩāl anı

-452-

Fā ʿilātün Fā ʿilātün Fā ʿilātün Fā ʿlün

- 1 Bir güzel çübānu gördüm ḩazret-i Mūsā ḩaḩı
İbn-i Meryem dīnidür dīn-i dem-i ‘İsā ḩaḩı
- 2 Kışlasam kūyuñda didüm ten bulurdı tāze cān
Rāzı olmam didi ‘İsā itdügi iḩyā ḩaḩı
- 3 ḩile ḩurdum ḩoynuna girmek tedārik eyledüm
Duydı atası anası Ādem ü ḩavvā ḩaḩı
- 4 Cān virürdüm ger beni ḩoç gibi ḩurbān eylese
Eylemez zulum ile ḩatli itmek diler Yahyā ḩaḩı
- 5 Ey Ziyā’i ol siyeh-püşuñ saçı sevdāsına
ḩaralar geysen gerekdür Ka‘be-i ‘ulyā ḩaḩı

-453-

Fe ʕlātün Fe ʕlātün Fe ʕlātün Fe ʕlün

- 1 Yārum aǵyāra enīs olmasa hoş hem-dem idi
Ol perī uymasa şeytāna melek ādem idi
- 2 Göz göre ʕaşkumuñ esrārını ifşā kıldı
Ço yıkılsun şanemā eşk-i revānum nem idi
- 3 Ey gözüm nūrı benüm dīde-i pür-hūnumdan
Saña kan aǵlayubilsem ne mübārek dem idi
- 4 Mülk-i hicrāna eger olmasa āhür tebdīl
ʕĀlem-i vuşlat efendi ne güzel ʕālem idi
- 5 Ey Žiyāʕi sözümüñ süzi çerāǵ-ı kudret
Kuşça cānum yaqılurdu aña pervānem idi

-454-

Mefā ʕlün Mefā ʕlün Mefā ʕlün Mefā ʕlün

- 1 Beni kūy-ı belāda ol ğanı şanmañ faķır itdi
Diyār-ı ʕaşka ser-tā-ser ben ednāyı emīr itdi
- 2 Şafā-yı cām-ı şahbāyı cihān bezminde benden şor
Niçe kez pādişāhum Tañrı haķkıyçün faķır itdi
- 3 ʕAbīr-i būy-ı zūlfüñsüz türāb itdi baña cānā
O kim topraǵını firdevs-i aʕlānuñ ʕabīr itdi
- 4 Ne tīr-endāz olur ol āfet-i devrānı seyr eyleñ
Kemān itdi kadüm āh-ı derūnum daħı tīr itdi
- 5 Žiyāʕi zūlmet-i çāh-ı firāk içinde ğam yoķdur
Aña kim luţfuñı Hallāķ-ı ʕālem dest-ĝir itdi

-455-

Mef'ûlü Fâ'îlâtün Mef'ûlü Fâ'îlâtün

- 1 Yayıldı eşkümün hep dünyâya mâcerâsı
Bildürdi halka gizlü sırrum o kan olası
- 2 Câm-ı lebin şununca biñ cân alur ol âfet
Bir cân imiş tatalum anuñ tolu bahâsı
- 3 İşün tamâm olupdur didi o mäh ayıtdum
‘Uşşâkuñ ey efendi eksük degül belâsı
- 4 Ol serv-çadd kim olmaz gönüm gamından âzâd
Gül-geşt-i gül-şen eyler geymiş yeşil libâsı
- 5 Şîr-i Ziyâ’î gerçi rengindür be-gâyet
La’lün añılsa olur rengin-ter edâsı

-456-

Mefâ’lün Fe’îlâtün Mefâ’lün Fe’îlün

- 1 Be hey belâlu güzel pür-belâñ unutduñ mı
Diyâr-ı hicre düşen mübtelâñ unutduñ mı
- 2 Bize kıyarsın inen hey nedür bu kâfirlik
Şanemlerüñ begi yoħsa Hudâñ unutduñ mı
- 3 Meded meded bizi yâd eyle dest-gîr ol gel
Bu baħr-ı ğamda kalan âşinâñ unutduñ mı
- 4 Nesim-i âhuñ ile ey gönül çü berg-i hazân
Der-i nigâra varurduñ hevâñ unutduñ mı
- 5 Ziyâ’iyâ kanı ol kan akıtuğduñ demler
O ğünî ile geçen mâcerâñ unutduñ mı

-457-

Fâ 'îlâtün Fâ 'îlâtün Fâ 'îlâtün Fâ 'îlün

- 1 Perde-dâr olmuş ruḥ-ı cānāna yelken taḳyesi
Şan şafaḳ olmuş meh-i tābāna yelken taḳyesi
- 2 Baş қоşaldan başı üzre bend-i zülf-i yār ile
Oldı zāhir kıpkızıl dīvāne yelken taḳyesi
- 3 Şem^c-i ruḥsār-ı nigāra yanmağa kaşd eylemiş
Bāl u per açmaḳdadur pervāne yelken taḳyesi
- 4 Al tūṭi serv-i ra^cnā üzre ḳonmuş şanasın
Ḳadd-i yār üstindeki merdāne yelken taḳyesi
- 5 Ey Ziyā'î güyiyā bir şāḥ-ı güldür ḳadd-i yār
Şüretā beñzer gül-i ḥandāna yelken taḳyesi

-458-

Mefā 'lün Mefā 'lün Mefā 'lün Mefā 'lün

- 1 O zālīm kim taḥallüş eylemişdür kendüye Cevrî
Cefāsı ḥāṭır-ı vîrānede boynumdadur cevri
- 2 Ne dil ḳurtuldu derdüñden ne maḥlaş buldı cevrenden
Anuñ kim maḥlaş Cevrîdürür cevri ü cefā ṭavrı
- 3 Temāşā eyler idüm ey şanemler bir vefāsızdan
Ḥavāle ḳılduñuz ben mübtelāya cevruñüz fevrî
- 4 Vefāsına bu fānî dehrüñ aşlā i'tibār itmem
Benüm bu ḥāṭır-ı vîrānum içre var iken cevri
- 5 Ziyā'î zulmet-i zulm içre ḳaldı cümle şevḳ ehli
Olaldan Edrine şehrinde Baḳḳaloğlınuñ devri

-459-

Fe ʕlātün Fe ʕlātün Fe ʕlātün Fe ʕlün

- 1 Bir mubārek dem irüp gördi gözüm bayrāmı
Kimseler gördi mi āyā bu şerīf eyyāmı
- 2 Rūze-i hicrūf ile māh-ı neve döndi tenüm
Vaşluñ ey kaşı hilāl olmaya mı bayrāmı
- 3 Baña ey Leylī-şifat hürri-nekeşdür Mecnün
Götürür kâseki başında gör ol bed-nāmı
- 4 Lerze eyler dil ü cān görse o nāzik bedeni
Görelî kâsesini yok felegüñ ārāmı
- 5 Bezm-i ʕālemde Ziyā'î-i mey-āşām gibi
Kâse-bāzum seni vaşf eyleyemezdi Cāmī

-460-

Mefʕlū Mefʕlū Mefʕlū Fa ʕlün

- 1 Hürşid-i ruḥuñ gördi gözüm kamaşayazdı
Cān şandı ten-i ḥastesini şarmaşayazdı
- 2 Ey dürr-i girān-māye kenār olmadı rüzı
Deryā-yı ğamuñ gerçi başumdan aşayazdı
- 3 İtdüm başumuñ kâʕide-i cerrini icrā
Aḥz itdi anı āb-ı revānlar taşayazdı
- 4 Ger mertebemüz kişver-i ğurbetde şorarsafı
Bir mertebeye varduğ ecel yaklaşayazdı
- 5 Bir bir göresin ölmez iseñ şimdi Ziyā'î
Anı ki ezel Kātib-i Kudret başa yazdı

-461-

Meḥʿülü Fā ʿilātü Meḥā ʿlülü Fā ʿlün

- 1 Lāyık mı her dem aķıdasın eşk-i dıdemi
Añmaz musın ezel senüñle sürdüğüm demi
- 2 Kıl mıdur āh-ı sine gözüm yaşı cāriye
Bāzār-ı ʿaşķda gel e gör hʿāce-i ğamı
- 3 Zülfiñ ki dām kurdı dile dām-ı ʿömre
Kaldı esir-i bend-i belā cānum eyle mi
- 4 Ey ķārbān-serāyına konup göçen kişi
Hiç fikr ider misin ʿacebā hāl-i ʿālemi
- 5 Ben şāh-bāz-ı evc-i cününem Ziyāʿiyā
Mecnün başında yapdum ezel aşiyānemi

-462-

Fe ʿilātün Fe ʿilātün Fe ʿilātün Fe ʿlün

- 1 ʿĀķibet ğāyeti bu cevır ü cefānuñ yok mı
Söyle ey ğonca-dehen yoħsa dehānuñ yok mı
- 2 Yār vaşfını mı işitdüñ ki süküt itmişsin
Ey şanem daʿvı-i hüsn itmege cānuñ yok mı
- 3 Ne kadar taş iseñ ol seng-dilüñ derdinden
Dilde ey seng-i siyāh sūz-ı nihānuñ yok mı
- 4 Ğırra olma saķın ey dehr döner bu devrān
Nev-bahāruñ var ise vaķt-i ħazānuñ yok mı
- 5 Ney ki iñledüğüñ her nefes ey pır-i felek
Māh-ı tābān gibi bir tāze cevānuñ yok mı
- 6 Vaħşiyem dirsın eyā bāĝ-ı cinān tāvusu
Gül-şen-i ħāķırumuzda cevānuñ yok mı

- 7 Kāngı meh şevke seni yakdı Ziyâ'î gibi gel
Söyle ey şem'î-ziyâ-bahş zebānuñ yok mı

-463-

Mef'ulü Fâ 'lâtü Mefâ 'lû Fâ 'lün

- 1 Pervâne hâlini bilürin zerre bilmedi
Ol kim çerâğ-ı hüsnine yanup yakılmadı
- 2 Yıllardur ki âhumı güş itmedi benüm
Demlerdürür ki yâşumı dil-dâr silmedi
- 3 Çok demler oldı 'âşık-ı şâdıķ geçer saña
Miskîn benefşe kara şaçuñdan kesilmedi
- 4 Âb-ı hayat kaçresidür leblerüñ senüñ
Hızr u Sikender içmedi hergiz içilmedi
- 5 Şevk-i ruhuñ çün oldı delîli Ziyâ'î'nün
Tutdı reh-i maħabbeti yolın yañılmadı

-464-

Mef'ulü Fâ 'lâtü Mefâ 'lû Fâ 'lün

- 1 Yâ Rabb 'izâr-ı yâr mı 'Azrâ didükleri
Mecnün iden midür beni Leylâ didükleri
- 2 Yâ Rabbi çekdügüm bu belâ-yı siyeh midür
Añup diyâr-ı 'aşķda sevdâ didükleri
- 3 Ey dil 'izâr-ı yârda zülf-i siyâh imiş
Firdevs içinde sâye-i 'Tubâ didükleri
- 4 Zülf ü dehân u çehresidür seyr idüñ gelüñ
Reyhân u gönçe vü gül-i hamrâ didükleri
- 5 Dirler gezer raķib ile tenhâ her gice
Gerçek mi ki ol mâhuma âyâ didükleri

- 6 Bilmez miyüz ki Kâf-ı 'ademdür güzer-gehüm
 Tab'um degül midür hele 'Ankâ didükleri
- 7 Vaşf-ı lebünde şî'r-i Ziyâ'î akar şudur
 Bu heft beyt imiş yedi deryâ didükleri

-465-

Mef'ûlü Fâ 'îlâtü Mefâ 'îlü Fâ 'îlün

- 1 Tîğ-i elem dirîğ ki başumdan inmedi
 'Ömrüm günü zevâle irişdi tölünmedi
- 2 Göñlüm şovutdı ol şanemüñ serd olduğı
 Hayfâ ki nâr-ı 'aşkına göñlüm ısınmadı
- 3 Ol kaçları kemândan uşanurdu göñül velî
 Şanmañ ki tîr-i hicr ile bağrum delinmedi
- 4 Âb-ı hayât idi leb ben dürrîsi idüm
 Âhîr elüm yudum ki melâlüm bilinmedi
- 5 Göñlüm kesilmedi zülf-i şanemden Ziyâ'iyâ
 Tîğ-i kazâya uğradı kaç'â şaşınmadı

-466-

Fe 'îlâtün Fe 'îlâtün Fe 'îlâtün Fe 'îlün

- 1 Zevki kahpe felegüñ olsa ne var erzânî
 Katı mezmüm olur ammâ olicağ erzânı
- 2 Kalkup eylerdi siper cimini tîr-i ğama cân
 Lîk oğ darb ile dirler ki deler kalkanı
- 3 Hâl u hağdan nola hâlî ise ruhsâr-ı nigâr
 Hiç olur mı ki gele Rûma Hâbeş sultâmı
- 4 Muşhaf-ı 'aşk hağkı ey yañağı zi'n-nüreyn
 Direm eşkümüzüñ her biri bir 'Osmânî

- 5 Bu gice kıl bizi ihyā demidür ey 'İsā
Bu Žiyā`i marizūñ hele yoğdur cānı

-467-

Fā 'İlātün Fā 'İlātün Fā 'İlātün Fā 'İlün

- 1 Cāh ile mesrūr ider dehr-i denī her cāhili
Kām ile illā ki buluşdurmaz illā kāmili
- 2 Nağd-i cān harc itdüm ancağ derdi tağşıl eyledüm
Bāğ-ı ümmid-i vişālūñ harca degmez hāşılı
- 3 Anı teşbīh eyleyen kimdür dehān-ı yāra kim
Çonca-yı gül-zār-ı dehrūñ ağızı var yoğdur dili
- 4 Gözlerüm çok yaşanışdur hāk-i pāyuñda senūñ
Āsitānuñda efendi āhumuñ çoğdur yili
- 5 Niçe kez devr eyleye dölāb-ı 'ālem döne çerğ
Zāhir olunca Žiyā`i gibi merd-i kāmili

-468-

Mef'ulü Fā 'İlātü Mefā 'İlü Fā 'İlün

- 1 Kılmaz sitāresiz umarın ben müfellesi
Ol kim bezer nücüm ile tāk-ı muğarnesi
- 2 Etrāf-ı dīdeden görinen kirpügüm degül
Deryā kenārınuñ görünür hār ile hāsı
- 3 Uşşāk alāyına girişür katle kaçd ider
Ādemler öldürür o perinūñ kirişmesi
- 4 Mecnūnuñ oldı ey saçı Leylī ki başına
Mürğ āşiyānın aldı gör āvāre nergisi
- 5 Beş beyti bir nefesde ki didi Žiyā`iyā
Beş yılda dimeye kimse aña muğammesi

-469-

Fā ʾilātūn Fā ʾilātūn Fā ʾilātūn Fā ʾilūn

- 1 Kulluk eyler ğayra gördüm sevgilü sultānumı
Çāh-ı kähra şaldılar ol Yūsuf-ı Kenʿānumı
- 2 Öldüğümde karkaram ağyāra yār olur habīb
Bir ölümlü hasteyem biʿllāhi bekleñ cānumı
- 3 Yā İlahī yār ile ağyārı dem-sāz eyleme
Şoñ nefesde şaklağıl şeytāndan İmānumı
- 4 Var ise pīr-i muğān zann eylemişlerdür beni
Mey döküldi nev-cevānlar içmek ister karanımı
- 5 Şāh-ı ʿaşkem ey Ziyāʾi şimdi hazz eyler gören
Şoñra cāhiller bozarlar karkaram divānumı

-470-

Mefʿulü Fā ʾilātūn Mefʿulü Fā ʾilātūn

- 1 Eflāke çıkdı āhum bir demde menzil aldı
Üftāde eşküm ammā bir yirde yolda kaldı
- 2 Ol kim serīr-i hüsnüñ şāh-ı sitem-geridür
Peyk-i dili ezelde şehir-i belāya şaldı
- 3 Gün yüzlü māhum ile ben şöhet itdüğümde
Zühre bakup ırakdan göklerde çeng çaldı
- 4 Şeh-bāz-ı ʿaşk irişdi mürğ-i huzūrum uçdı
Şīr-i belā yetişdi āhū-yı zevküm aldı
- 5 Şīr-i Ziyāʾi tañ mı olursa dürr-i manzūm
Ğavvās olup ezelden deryā-yı ʿaşka taldı

-471-

Fâ 'îlâtün Fâ 'îlâtün Fâ 'îlâtün Fâ 'îlün

- 1 Döstlar dimem ki halka aşikâr eyleñ beni
‘Âşık-ı bi-çâreyem ma‘lûm-ı yâr eyleñ beni
- 2 Âb-ı rüyum saklayup kan ağlar isem dem-be-dem
Eşk-i çeşmüm gibi ğark-ı cüy-bâr eyleñ beni
- 3 Vazgeçersem sevmeyen ol taş bagırlu kâfiri
Ey müselmânlar anuñ çün seng-sâr eyleñ beni
- 4 Bu yakınlarda vefât eylerse ger pîr-i muġân
Lâyıkem anuñ yirine ihtiyâr eyleñ beni
- 5 Nerde mâ`ildür güzeller ey Ziyâ`i söyle kim
Yirlere çaluñ meded tek bunda zâr eyleñ beni

-472-

Fe 'îlâtün Fe 'îlâtün Fe 'îlâtün Fe 'îlün

- 1 Nâr-ı ğam şöyle yaqar bu ten-i virânemüzi
Raħm ider bizi görince göyünür şem‘uñ özi
- 2 Bezm-i ğamda ifen incinme begüm inler iseñ
Neyi diñlerdi kişi diñlemese nâlemüzi
- 3 Yaqmasun âhum odı gökde ‘arûs-ı ‘aşkı
Eşk ğark eylesün taht-ı serâda o gözi
- 4 Eşk mey nâlelerüm bezm-i ğama sâz yeter
Mest-i câm-ı ezelem Zühre götürsün kopuzı
- 5 Kanmadı kanına ben teşne dilüñ hây meded
Dem-be-dem kanum içer huşm ile mestâne gözi
- 6 Yüz kulum var dir idi sencileyin evvelde
Şimdi haţğ geldi yüzine hele kalmadı yüzi

- 7 Kâfes-i ğamda Zîyâ'î seni tûti-mânend
Yâr güyâ mı iderdi şekker olmasa sözi

-473-

Meḡā ḡlün Meḡā ḡlün Meḡā ḡlün Meḡā ḡlün

- 1 Boyı şimşâd u serv nâr u nemi yoḡsa 'ar'ar mı
Gözi cellâd u mest ü cân-figeni yoḡsa 'abher mi
- 2 Be hey kardeş terâzû-yı ta'aḡkul birle vezn itdüm
Güzellikde benüm sulḡānuma Yūsuf berāber mi
- 3 'Aceb Aşḡāb-ı Kehf añduḡları ehl-i tevâriḡüñ
Zenaḡdānuñda ḡ'āb -ı rāḡata varan göñüller mi
- 4 Ḥaber vir ey şabâ şâd it beni Allāḡ için güldür
Dimez mi ol güler yüzlü ġarībüm daḡı aḡlar mı
- 5 Alup gitdi metā'-ı şabr u fikr ü 'aḡl u idrāki
Zîyâ'î bilmem ol cevvar cânüm almaḡ ister mi

-474-

Fe ḡlātün Fe ḡlātün Fe ḡlātün Fe ḡlün

- 1 Neye boyandı şaḡuñ kim kara maḡbün oldu
Kime ter düşdi lebüñ böyle dige-gün oldu
- 2 Zülf-i Leylâ eşerin sünbül-i şahrâda görüñ
Ḳays 'azm itdi beyābānlar Mecnün oldu
- 3 Ḳaldı alçaḡda raḡīb itmedi a'lāya şu'ūd
Çok zamān geḡmedi bu iş geḡeli dün oldu
- 4 Ey ġazālum seni yanumda görenler dirler
Tutdı Mecnünla enīs ol gözi āḡü n'oldı
- 5 Zaḡm-ı tiḡüñ elif yanına zaḡm-ı tîrüñ
Nokḡa şeklinde düşüp ġam bir iken on oldu

- 6 Sim-i eşküm gibi āhır yire girer tatalum
Bir kişi mālîk-i gencine-i Kârun oldu
- 7 Bir yaña haste Ziyâ'î teb-i hicrûñle zebûn
Ta'n-ı tã'in şanemâ bir yaña tã'un oldu

-475-

Fe ĩlâtün Fe ĩlâtün Fe ĩlâtün Fe ĩlün

- 1 İreli ürd-i behişt irdi behişt āřarı
Cennet-i 'adne cihân döndi aķar enhârı
- 2 Ne revâdur gülesin sen anuñ ağladuğına
Bülbül zâr ide gül-zârda ey gül-zârı
- 3 Lebüñe beñzer idi ey gül gül-zâr-ı cinân
Ėonçenüñ olsa eger böyle güzel güftârı
- 4 Kaldı büstân-ı taħayyürde ta'accüb iderek
Toğrusı serv-i sehî gördi çün ol refârı
- 5 Ey Ziyâ'î lebidür Ėonca-i bâğ-ı firdevs
Bâğ-ı 'adnüñ gül-i bi-hârı anuñ ruhsârı

-476-

Mefâ ĩlün Mefâ ĩlün Mefâ ĩlün Mefâ ĩlün

- 1 Hırâmân ol ķad-i bālâ irişdi rif'atüñ geldi
Uyan ey baht-ı h'âb-âlüdum uşta devletüñ geldi
- 2 Melâmet 'askerine kendüñi aldurma şabr eyle
Tabîb-i cân irişdi haste cānum řıřhatüñ geldi
- 3 Perişân olmasun göñlüñ gel e bād-ı melâletden
Açıl ey Ėonca-yı cân kim riyâh-ı rāhatuñ geldi
- 4 Niçe bir cür'a-veş ayakda ķalmaķ pây-māl olmaķ
Şarâb-ı hoş-güvâr irişdi sâķi hürmetüñ geldi

- 5 Ziyâ'î cām-ı gül-fām iç ki devr-i verd-i ra'ñadur
Bahār-ı behre-baḥş ile evān-ı 'işretüñ geldi

-477-

Fe 'lātün Fe 'lātün Fe 'lātün Fe 'lün

- 1 Ruḥlaruñ görmeyeli süz-ı nihānum yoğ idi
Sözüñ işitmeyeli dilde fiğānum yoğ idi
- 2 Esb-i āsībūñfe ey şāhum süvār olmayalı
'Arşa-yı derd ü ğamufida cevelānum yoğ idi
- 3 Dem-be-dem künc-i 'ademde niçe kanlar yutdum
Şaḥmañ ol küşede ğonca-dehānum yoğ idi
- 4 Raḥm-ı māderde iken raḥmı yoğ āfet işidüp
Kanlar içdüm niçe dem çıkmağa cānum yoğ idi
- 5 Şevķine yanmayalı ben o meh-i çār-dehüñ
Ey Ziyâ'î bilürin nām u nişānum yoğ idi

-478-

Mefâ 'lün Mefâ 'lün Mefâ 'lün Mefâ 'lün

- 1 Benem dārü'ş-şifā-yı 'aşkınuñ bīmār-ı ğam-ḥ'arı
Baña kalsun Sipāhī-zādenüñ var ise tımārı
- 2 Melāmet tekyesinüñ ihtiyār abdālıyam ben de
Maḥabbet cür'a-dān-ı sinedür eksilmez esrārı
- 3 Şeb-i vaşluñ bilür mi kadrini ey mäh-ı tābānum
Firāk eyyāmınuñ yıllarca olmayan dil-fikārı
- 4 Dehānuñdan baña bir büse iḥsān eyle luḥf eyle
Gel ey 'aşıklarüñ dünyā serāyında yoğı varı
- 5 Senüñ şāhānedür esbāb-ı ḥüsnuñ ṭañ mı dirlerse
Saña nisbet metā'-ı Yūsuf-ı Keñ'ān bāzārı

- 6 Libās-ı ‘aşk derd ehline pırāhendür āteşden
Derūn-ı chl-i derdüñ var kıyās it niçedür nārı
- 7 Ğam-ı hicrān-ı cānān ile bağrında ta başlar var
Ziyā’ıdır bugün derd ehlinüñ ‘ālemde serdārı

-479-

Fā ‘īlātün Fā ‘īlātün Fā ‘īlātün Fā ‘īlün

- 1 Cānuma kār itdi ğam cānānum incinmiş gibi
Kulına ol zulmi çok sultānum incinmiş gibi
- 2 Tāli‘üm yokdur güneş yüzlülere meyl itmede
Yıldızum düşmüş meh-i tābānum incinmiş gibi
- 3 Nıl-i eşküm korğarın dil Mısrımı eyler harāb
Ey birāder Yūsuf-ı Ken‘ānum incinmiş gibi
- 4 Çāre yok bu derd-i bi-pāyāna bilmem n’eyleyem
Bir belādur āfet-i devrānum incinmiş gibi
- 5 Ey Ziyā’ı böyle bülbül gibi nālān olduğum
Bu ki dirler ol gül-i handānum incinmiş gibi

-480-

Mefā ‘īlün Mefā ‘īlün Mefā ‘īlün Mefā ‘īlün

- 1 Harīm-i küyuña varmağa bir mahrem bulunmaz mı
Delil olmağa cān-ı hasteye ādem bulunmaz mı
- 2 Tūtalum itmedük cānān ile ‘ālemde bir ‘ālem
‘Adem iklīmine varduğda bir ‘ālem bulunmaz mı
- 3 Niçe demlerdür eşküm yirine kan ağıdı cismümden
Nigāra mācerāmı diyecek bir dem bulunmaz mı
- 4 Şikāyet kılmağa derd-i derūnumdan aña bir bir
Belā-yı ‘aşka düşmüş baña bir hem-dem bulunmaz mı

- 5 Em eyle çäre kııl kim semm-i ğam anı helāk eyler
Ziyā`i ħasteye la`lünde bir emsem bulunmaz mı

-481-

Fe ʿlātün Fe ʿlātün Fe ʿlātün Fe ʿlün

- 1 Hakkā lāyık nem ola dest-i du`ādan ğayrı
Dest-gırüm kim ola luḫf-ı Ĥudādan ğayrı
- 2 Ĥaḫ-ı dil-ber gelesi nesne yazılmadı benüm
`Amelüm defterine ḫaḫḫ-ı ḫaḫādan ğayrı
- 3 Rā-yı ebrūfı görelden dil-i şöfiye bugün
Nesne gelmez bilürin rā-yı riyādan ğayrı
- 4 İreli rāyiḫa-yı zülfi-`abır-efşānuḫ
Nesneye yok hevesüm iş bu hevādan ğayrı
- 5 Ey Ziyā`i seveliden o kad-i bālāyı
Ṭoĝrusı göremedüm nesne belādan ğayrı

-482-

Mefā ʿlün Mefā ʿlün Mefā ʿlün Mefā ʿlün

- 1 Dirīĝā fānıdır maḫbüb-ı dehrüñ ḫüsn ile ānı
Cihānda āferin ol `aşıka kim baqmaya anı
- 2 Tamām olur işi mir`āt-ı ḫüsne ĝırradur çün kim
Kusürin bilmemiş eyleñ temāşā māh-ı tābānı
- 3 Reh-i `aşkında Ḥallāk-ı cihānuḫ şubḫ-ı şādıkdur
Anuñ çün mihri ile çāk ider her gün ĝiribānı
- 4 Şaçına meyl iden `uşşākuñ āyā var mıdur `aklı
Leb-i la`line cān viren muḫıbbūñ var mıdur cānı
- 5 Każā-yı dehrden yüĝrük olanlar geçdiler bir bir
Semend-i ṭab` ile şimdi Ziyā`i ṭıtdı meydānı

-483-

Meḡā 'lün Meḡā 'lün Fa 'lün

- 1 Yine sevdi gönül bir bî-vefâyı
Kadine mâ`il oldu gör belâyı
- 2 Ögerken Sidreyi göge çıkarduk
İdüp nisbet o kadd-i müntehâyı
- 3 Kadi vaşfında ol serv-i revānuñ
Görüñ niçe bülend itdüm edâyı
- 4 Murād oldur çü vaşl-ı dil-rübādan
El üstinde tatalum merḡabâyı

-484-

Fā 'lātün Fā 'lātün Fā 'lātün Fā 'lün

- 1 Şāh-ı destürüñla silseñ yaşum ey ḡusn aḡteri
Gerçi kim kāmusunıñ muḡtārı la`lün cevheri
- 2 Gül-şen-i ḡusnūñde zār olsun hezārān 'andelīb
Şem`-i ruḡsārūña yansun var ise cinnüñ peri
- 3 Bir kabā-yı āsumāñdür bu çerḡ-i lāciverd
Keh-keşān aña miyān-gerdür Şüreyyā Ülkeri
- 4 Göz göre her rind-i mey-ḡār ayāğın almaḡdadur
Bilmezın n`eyler gelüp her meclise rez duḡteri
- 5 Çıksa Yūsuf gibi bāzāra ol Yūsuf-cebīn
Gün yüzine ol mehūñ bir ḡayli oldu müşteri
- 6 'Āşık olan cennet-i küyüñda ey ḡūr-ı cemil
La`l-i nābuñ var iken 'aynına almaz kevseri
- 7 Ey Ziyā`i sanki bir ḡavz-ı müdevverdür felek
Ebr mevcidür meh ü ḡurşid iki nılüferi

-485-

Mef'ulü Fâ 'lâtü Mefâ 'lü Fâ 'lün

- 1 Şevkini kimse bencileyin zâhir itmedi
Didüm ol mâh-çehre didi zâhir itmedi
- 2 Gel âhîr eyle cevruñi ey bi-vefâ didüm
Ahîr kılam didi n`ideyin âhîr itmedi
- 3 İki iken raķıbüñ efendi bir it didüm
Redd itdi ikisin daħı iki bir itmedi
- 4 T̄ab'um semendi ile suħan 'âleminde ben
Seyr itdügüm diyarı begüm sâ'ir itmedi
- 5 Aşhâb-ı şevk içinde bu muħriķ edâları
Evvel Z̄iyâ`iyâ hele bir şâ'ir itmedi

-486-

Fâ 'lâtün Fâ 'lâtün Fâ 'lâtün Fâ 'lün

- 1 Yanaram 'aşkuñla ben pervâne görmezsem seni
Yaқıluram âteş-i sūzâna görmezsem seni
- 2 T̄aġa düşüp yâr olam vahşilere Mecnûn-şıfat
Ĥasretüñle oluram divâne görmezsem seni
- 3 Mest-i 'aşk olup dem-â-dem derd ile kanlar yutam
Ger bu dem ey gözleri mestâne görmezsem seni
- 4 Gül-şen-i küyuñdan ayru ĥâr-ı hicrâna düşüp
Başlayam bülbül gibi efgâna görmezsem seni
- 5 Şol Z̄iyâ`i gibi şevk-i şem'-i ruħsârüñla ben
Atıluram âteş-i hicrâna görmezsem seni

-487-

Mef'ulü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fa'ulün

- 1 Ümmid-i lebüfle şu ki şahbâ-yı ter aldı
Hayr idemedi kendüzine derd-i ser aldı
- 2 Kaşdı var imiş kabrümüze gelmege yâruñ
Bâd-ı seher ayağı tozından haber aldı
- 3 Yaşum gibi küyına aķup seyl o perinüñ
Pâyına yüzün süremedi çok keder aldı
- 4 Evşâf-ı nebât-ı haķ-ı la'lüñ çü mükerrer
Bu tûñ-i dil ağzına güyâ şeker aldı
- 5 Vaşf-ı lebüñi kim ki Ziyâ'iden işitdi
Şâd olsa n'ola cāna deger bir güher aldı

-488-

Fe'îlātün Fe'îlātün Fe'îlātün Fe'îlün

- 1 Evvel ol şuh-ı cihān eşkümi seyl-āb itdi
Şofıra bu çeşm-i sitem²⁹⁴ didemi ğarķ-āb itdi
- 2 Raħm iderdi bize cānān ezel ammā şimdi
Selb-i raħm eyledi bilmem ne ki icāb itdi
- 3 Çün cefā-kār degül dirsüz ol ebrüsü kemān
Yā niçün tır-i cefāsın bize pertāb itdi
- 4 Küyuñ ümmîdi beni sākin-i mescid kıldı
Kaşlaruñ fikri beni mā'il-i miħrāb itdi
- 5 Şevķe geldi şanemā midħat-i dendānuñda
Nazm-ı pākini Ziyâ'î dürr-i nā-yāb itdi

²⁹⁴ Divān'da "cism-i sitem"

-489-

Mefâ 'lün Mefâ 'lün Fa 'lün

- 1 Bugün ol mâhumuñ mihr-i cemâli
Kıomaz cânında bir zerre mecâli
- 2 Firâk-ı yâra şabr itmez mi 'âşık
Hıuşüşâ var iken vaşl ihtimâli
- 3 Be-ğâyet dil-güşâ vü cân-fezâdur
Gül eyyâmı hevânuñ i'tidâli
- 4 Nigârâ boynuma bend eyle zülfuñ
Benüm boynuma var ise vebâli
- 5 Ziyâ'iden ma'arif öğren ey yâr
Hız ü'l-⁶ilme min efvâhi'r-ricâli

-490-

Fe 'lâtün Mefâ 'lün Fe 'lün

- 1 Râ-yı ebrüñü âlemüñ mâhı
Dir gören el hilâl va'llâhi
- 2 Rast gelse Hicâz-ı küyüñda
Saña 'uşşâk-ı bî-nevâ gâhı
- 3 Senüñ aşla kulağına girmez
Çıksa 'ayyûka 'âşıkunñ âhı
- 4 Mülk-i Ken'ândur senüñ hüsnüñ
Zenañunñ anda Yüsufunñ çâhı
- 5 Kullarunñ çok Ziyâ'î de biridür
Ey melâhat seririnüñ şâhı

-491-

Meḥʿulü Fā ʿilätü Meḥā ʿlū Fā ʿlün

- 1 İtsem Ziyāfet ol şeh-i ʿāli-cenābumı
Pergāle-i cigerden iderdüm kebābumı
- 2 Maḥmürlükdan ağlamazın derd-i ser bu kim
Bir kaṭre ḳalmadı gice dökdi şarābumı
- 3 Beñzetdi nār içinde düşen müya ḥālümü
Fikr-i miyānuñ ile gören ıztırābumı
- 4 Ḥāk-i mezār-veş gönül alçaḳluğın ḳılup
İtsüñ düʿā ziyāret idenler mezārımı
- 5 Rüşen bu kim sitārem açıldı Ziyāʿiyā
Gördüm seherde ḳarşudan ol āfitābumı

-492-

Fā ʿlātün Fā ʿlātün Fā ʿlātün Fā ʿlün

- 1 Ṭurmaduñ peymāna içdüñ ğayr ile peymāneyi
Bilmedüñ yolsuzluk itdüñ ḥürmet-i mey-ḥāneyi
- 2 Ğayr ile ey şemʿ-i bezm-ārā görürdük itdügüñ
Bezm-i ğamda nār-ı ğayretdür yaḳan pervāneyi
- 3 Uyḳu almıḣ mest iken yārān ḳoyup gitmiş beni
Gösterüñ Allāh için bilmem reh-i mey-ḥāneyi
- 4 ʿAḳlum aldı bir perī vāʿiz kerem ḳıl söyleme
Diñlemez dīvāne olan degme bir efsāneyi
- 5 Vāʿiz olmışdur Ziyāʿi müjde ey pır-i muğān
Āşikār itmek gerekdür gül gibi peymāneyi

-493-

Mefâ 'lün Mefâ 'lün Mefâ 'lün Mefâ 'lün

- 1 Dil-i âşüfteyi mehcür kıldı yine ol hürî
Yine cāndan uşandurdı o meh cevri ile mehcürü
- 2 Ezel bezminde cām-ı 'aşk ile mest eyledüñ cānı
Ferāmüş itme cām-ı vaşluñı şimdi o maħmürü
- 3 Vişālüñ mevsimüñde zülf ü haññuñ görelüm zirā
Bahār irse zühür eyler cihānuñ mār ile mürü
- 4 'Aceb mi destüñi yād eyleyüp kör olsam ağlarken
El içün ağlayan gözsüz kalur dirler gözüm nürü
- 5 Ziyā'ı gice vaşf-ı gerdeninde nezdeli??? yazdum
Yanup yağıldı qarşumda bir iki şem^c-i kâfürü

-494-

Mefâ 'lün Mefâ 'lün Mefâ 'lün Mefâ 'lün

- 1 Yüzüñ gördüm kaşāvet bu dil-i dīvāneden gitdi
Ne tañ gitse kaşāvet bilmezün 'aqlum neden gitdi
- 2 Bahār irdi yine āvārelik vañti zühür itdi
Biħamdi'llāh şitānuñ şiddeti gül-zārdan gitdi
- 3 Didüm dil kaçdı cevruñden senüñ ey bî-vefā dil-ber
Tebessüm kıldı ol meh nāz ile didi kaçan gitdi
- 4 Baña zulm oldu dil gitdi didüm bir buse vir bārı
Didi ol cānumuñ cānı olan oldu giden gitdi
- 5 İķāmet menzili şanma Ziyā'ı dār-ı dünyāyı
Serāy-ı kār vāndur bu konan göçdi gelen gitdi

-495-

Mef'ulü Mefâ'lü Mefâ'lü Fa'ülün

- 1 Zemm eyleme gül-şende esen bād-ı şabāyı
Men' itme maħallefide görüp āh-ı gedāyı
- 2 Bi-dillere luṭf eyle cefā itme esirge
Cā'iz degül incitmek efendi fuḫarāyı
- 3 Ey rūḫ-ı maħabbetüm umarın vaşluñu bir gün
Rü'yāda niçe görmiş idüm Şeyḫ-i Vefāyı
- 4 Ben mā'il idüm çehren ile zülfüne cānā
Fark itmez iken daḫı gözüm ağ u qarayı
- 5 Der-gāhuña kimdür dir iseñ ḫālin iden 'arz
Dārende-i fermān-ı hümāyün Ziyā'î

-496-

Fe'ılātün Fe'ılātün Fe'ılātün Fe'ılün

- 1 Bāğ-ı ḫüsnüñde senüñ ey boyı şimşād-ı seḫî
Ṭañ mı sib-i zenaḫuñ meyveleri olsa biḫî
- 2 Şalınur mıydı benüm cānuma biñ dürlü belā
Ṭoğrılıkla seni ger sevmesem ey serv-i seḫî
- 3 Kirpigüñle ḫaşuña yoḫdur efendi mānend
Ne güzel tır ü kemāndur bu zihî şun' zihî
- 4 Bilmezin niçe tolar şevküñ ile ḫāne-i dil
ḫum-ı ḫum-ḫāne teḫî cām-ı şafā-baḫş teḫî
- 5 Aḫir olunca şehā 'ömr-i Ziyā'î ḫuluñuñ
Bî-nihāyet ḡamuñu çeksün eli aḫirihî

TĀRĪHLER

-1-

Tārîh-i Cîsr-i Mostâr*Mef'ûlû Mefâ'îlûn Mef'ûlû Mefâ'îlûn*

- 1 Kavs-i kuzahuñ 'aynı bir köpri binâ itdi
Var mı bu cihân içre mânendi hey Allâhum
- 2 'İbretle bakup didi tārîhîni bir 'arîf
İl geçdügi köpriden biz de geçerüz şâhum
(974)

-2-

Tārîh-i Vefât-ı Keyvân Beg*Mefâ'îlûn Mefâ'îlûn Fa'ûlûn*

- 1 Emîn-i memleket merhûm Keyvân
Cinân içinde gitdi tutmağa cây
- 2 Didi çün gördi 'ömri âhîr olmuş
Dürüldi defter-i 'ömrüm meded hây
- 3 Didi hâtîf anuñ mevtine tārîh
Ecel çaldı elinden defterin vây
(977)

-3-

Tārîh-i Vefât-ı Peder*Fe'îlâtûn Fe'îlâtûn Fe'îlâtûn Fe'îlûn*

- 1 Pederüm terk-i cihân itdi Zîyâ'î dîlerin
'Afv olup ma'şiyeti cennet ü rahmet bulsun
- 2 Ey Zîyâ'î beni hasretde kôdı dünyâda
Pederüm terk-i cihân eyledi tārîh olsun
(980)

-4-

Tārīḥ-i Cülūs-ı Pādişāh-ı ʿĀlem-penāh*Mefā ʿlün Mefā ʿlün Fa ʿlün*

- 1 Murād üzre Murād ibn-i Selīm Ḥān
Cihān mülkinde buldı ʿizz ü cāhı
- 2 Devām-ı devletini ber-mezid it
Serir-i salṭanatda yā İlāhı
- 3 Cülūs-ı taḥtuna bir mır-i meclis
Didi tārīḥ heft iḳlīm şāhı

(982)

-5-

Tārīḥ-i Vefāt-ı Merḥūm Müfti Ḥʿāce Çelebi*Fā ʿlātün Fā ʿlātün Fā ʿlün*

- 1 Semiʿnā māte müftiʿz-zamān
Feerzāhu fetevvebehu tamām

(982)

-6-

Tārīḥ-i Vefāt-ı Emri Çelebi*Fe ʿlātün Fe ʿlātün Fe ʿlātün Fe ʿlün*

- 1 Ɔodı Emri suḥan iḳlīmını ol dem hātif
Didi tārīḥin anuñ ḳanı emir-i şuʿarā

(983)

-7-

Tārīh-i Vefāt-ı Emri Çelebi*Meḥā'ülün Meḥā'ülün Fa'ülün*

- 1 İrişdi emri Allāhuñ müverriḥ
Didi tārīḥ kanı şā'ir Emri

(983)

-8-

Mostāra Gelen Nāzır şuyına Tārīhdür*Meḥ'ülü Fā'ülātün Meḥ'ülü Fā'ülātün*

- 1 Bu āb kevşer-āsā şehri müşerref itdi
'Uḳbāda şāhibiniñ firdevs ola mekānı
- 2 Şehrüñ yüzi şuyıdur hem 'aynı Selsebilüñ
Yazdılar aña tārīḥ āb-ı ḥayāt-ı şāmi

(983)

-9-

Muştafā Begün Plevnede Binā Eyledügi Cāmi'-i Şerifün Tārīhidür*Fā'ülātün Fā'ülātün Fā'ülātün Fā'ülün*

- 1 Muştafā Beg bir güzel ḥayr işledi Allāh için
Yapdı bir cāmi ki mislin görmemişdür dehr-i dün
- 2 Bî-kušür oldu kuşür-ı cennet-āsā her yeri
Ḳubbesi tāk-ı sipihr-āsā düşüpdür nil-gün
- 3 Cāmi'ün bünyadı bir yılda tamām oldu kamu
Şād olup mü'minler oldu gebr ü tersā ser-nigün
- 4 Hep tamām olduḳda āvāz-ı bülend ile ḥaṭib
İndi minberden didi tārīḥini yüzekkirün

(984)

-10-

Tārīḥ-i Vefāt-ı Behlül Beg*Fā ʿġlātūn Fā ʿġlātūn Fā ʿġlātūn Fā ʿġlūn*

- 1 Ravza-yı firdevse ʿazm itdi yine Behlül Beg
Nefret itdi ḥāşılı bu mülk bu maḥşūlden
- 2 ʿĀḳılāne didi bir mecnūn anuñ tārīḥini
Ey dil-i dīvāne gāhī ʿibret al Behlüliden
(987)

-11-

Tārīḥ-i Vefāt-ı Şemsi Pāşā*Fe ʿġlātūn Fe ʿġlātūn Fe ʿġlātūn Fe ʿġlūn*

- 1 Felegüñ ḥālini ḥiss eyledi Şemsi Pāşā
Ḳodı zevḳ ü başar u semʿī ü şemm ü lemsi
- 2 Şems-i ʿömrine zevāl irdi Žiyāʿī ol ān
Didi tārīḥ yine gitdi cihānuñ şemsi
(988)

-12-

Tārīḥ-i Vefāt-ı Merḥūm Sinān Beg*Mefʿūlü Fā ʿġlātū Mefā ʿġlū Fā ʿġlūn*

- 1 Virdi Ḥudā-yı mālike cān-ı ʿazizini
Kenʿān-ı ʿadn Yūsufi Mışr-ı cinān begi
- 2 Hātif duʿā idüp didi tārīḥ-i mevtini
Firdevs-i ʿadne gönder İlähī uc begi
(989)

-13-

Bosna'da Mehmed Beg Tımār Defterdārı Olduđına Tārıhdūr*Fe Őlātün Mefā Őlün Fe Őlün*

- 1 Çün Mehmed Beg oldu defter-dār
Güni Şid ü ğamı baŐid olsun
- 2 Didi dāŐi Őiyā`i tārıhın
Őömri vü devleti mezid olsun

(990)

-14-

Tārıh-i VaŐziyye*MefŐülü Mefā Őlün MefŐülü Mefā Őlün*

- 1 İtdükde Őiyā`iyi taŐdİR-i Hudā vāŐiz
Hātif işidüp didi tārıhını vaŐziyye

(991)

MU^ʿAMMĀLAR

-1-

Be-nām-ı Memî*Meḡā ʿlün Meḡā ʿlün Fa ʿlün*

- 1 Kani kimdür yolında virmeyen cân
Dehânına şarâb aldıqda cânân

-2-

Be-nām-ı Qubâd*Fe ʿlātün Meḡā ʿlün Fe ʿlün*

- 1 Niçe hâlet zühür ide rüşen
Kad-i dil-berde ikiden birden

-3-

Be-nām-ı Şanı*Meḡā ʿlün Meḡā ʿlün Fa ʿlün*

- 1 Benüm bir nâleme olmaz muʿâdil
Ger olursa fiğânı üçyüz ey dil

-4-

Be-nām-ı Şeylî*Fâ ʿlātün Fâ ʿlātün Fâ ʿlātün Fâ ʿlün*

- 1 Seyr idüp bâğ u bahârı tañ mı hayrân olsa dil
Qudretin Bâri Taʿâlânuñ görür her şeyde bil

-5-

Be-nām-ı 'İzāri*Fe 'lātün Meḡā 'lün Fe 'lün*

- 1 Çekmişem çok cefā-yı dil-dārı
Çekmeseydüm 'azabda bārı

-6-

Be-nām-ı 'Alī*Meḡā 'lün Meḡā 'lün Fa 'lün*

- 1 Ruḡuñ kim aña 'ālem müşteridür
Hür u mäh-ı tamām Müşteridür

-7-

Be-nām-ı Resm*Meḡā 'lün Meḡā 'lün Meḡā 'lün Meḡā 'lün*

- 1 Çü 'aql-ı mü-şikāf anda alur ḡayrān-ı dem-beste
alup n'eyler ḡayāl-i zūlf-i yārumda dil-i ḡaste

-8-

Be-nām-ı Hüsām*Fe 'lātün Fe 'lātün Fe 'lün*

- 1 Beni ağlatdı ḡayāl-i müjgān
Göze çöp düşse olur yaşı revān

-9-

Be-nām-ı Şadr u Şun^c*Fā ʿlātün Fā ʿlātün Fā ʿlün*

- 1 Yād idüp ebrufı mäh-ı ney müdām
Kapuñ öninde gelüp virür selām

-10-

Be-nām-ı ʿAlī*Meḡā ʿlün Meḡā ʿlün Meḡā ʿlün Meḡā ʿlün*

- 1 Gice āhum od urdı cāme-i çerhe degül encüm
Gören anı felekde her tarafından deh düşer şāhum

-11-

Be-nām-ı Şems*Fā ʿlātün Fā ʿlātün Fā ʿlātün Fā ʿlün*

- 1 Keşf ola dirseḡi eger kim saña nām-ı nāzenin
Evvela ol niyyet için yılda çek bir erbaʿin

RUBĀ'ĪLER

-1-

Mefâ 'lün Mefâ 'lün Fa 'lün

Dimefi nev-restedür ol serv-i bälâ
 Kıyâmet kopar ol eylefi temâşâ
 Yürür mahcüb egerçi gonca-âsâ
 Açılır giderek ol verd-i ra'nâ

-2-

Mefâ 'lün Mefâ 'lün Mefâ 'lün Mefâ 'lün

Yüzi şuyı serâyufi zann iderler bend başıdur
 Maħallefi de gözi bağlu ğarîbüfi gözi yaşıdur
 Külüngüm tişe-i âhumdur ey şirin-dehen şimdi
 Baña Ferhâddan kalmış teberüfi tağ başıdur

-3-

Fâ 'lâtün Fâ 'lâtün Fâ 'lâtün Fâ 'lün

Sevdüğüm ol âfeti hep halk-ı 'âlem bildiler
 Hep elem çekdiklerüm Allâhu â'lem bildiler
 Duydılar ol la'l-i rengine bentüm dil virdüğüm
 Kandan ađar eşkümüfi hūnı dem-â-dem bildiler

-4-

Fe 'lâtün Fe 'lâtün Fe 'lâtün Fe 'lün

Keskin olmasa kılıç âdeme sözüfi yegdür
 Miħnet-i döstdan ise şefkat-i düşmen yegdür
 Fi'l-ħađıka eri olmasa sözünüfi âdem
 Râh-ı inşafda andan zen-i reh-zen yegdür

-5-

Mef'ulü Fâ 'lâtü Mefâ 'lü Fâ 'lün

Bir pişe öğren olma tehi akçe pul kazan
 Tâ pişe maḥbaḥuḥida pilavufi kazan kazan
 Görmez misin bir akçe alur sā'il-i mezār
 Yigirmisin otuzın alur maḥbere kazan

-6-

Fâ 'lâtün Fâ 'lâtün Fâ 'lâtün Fâ 'lün

Bāğ-ı behište 'izāruḥi bir kızıl güldür hemān
 Nāle eyler bu dil-i şūrīde bülbüldür hemān
 Penbe-i dāğum ki rengin oldı kandan cā-be-cā
 Bāğ-ı dilde saçma bir katmer қaranfildür hemān

-7-

Mef'ulü Mefâ 'lü Mefâ 'lü Fa 'lün

Çün nazm-ı bedi'ümde beyān ola ma'ānī
 İzhār ider iqlīm-i suḥanumda lem'ānī
 Eş'ār-ı Ziyā'ide 'aceb cāzibe vardur
 Luṭf eyle begüm ḡayra kıyās eyleme anı

KITÇALAR

-1-

Fā ʿilātün Fā ʿilātün Fā ʿilün

- 1 Sihr kār itmez efendi şaçufia
Ejder olur çü ʿaşā-yı Mūsā
- 2 N'ola sihr eylese fir'avn rakīb
La teḥāf inneke ente'l-a'lä

-2-

Fā ʿilātün Fā ʿilātün Fā ʿilün

- 1 Lāle-āsā rızķını taşdan çıkar
Sineñ üzre kalmasun dāğ-ı belā
- 2 H'āmına iḥvānuñ olma kāse-lis
Leyse li'l-insāni illā mā se'ā

-3-

Müsteʿilātün Müsteʿilātün

- 1 Luṭf eyle difle pend-i laṭīfi
Luṭf eyle dā'im her şaḥşa cānā
- 2 Ol şaḥs olursa dilden muḥibbūñ
Artar muḥibbūñ luṭfuñla zīrā
- 3 Ger ittifaķi olursa düşmen
Ol itdügūñ luṭf olur müdārā

-4-

Fā ʿilātün Fā ʿilātün Fā ʿilün

- 1 Ey karañu gicelerde seyr-i küh-istān iden
Şanma bi-hüde çürük ağaçda görürsen ziyā
- 2 Şevķ-i yār ile Ziyā'i idicek teslim-i rüh
Yongası tabutunuñ tağa dökülmiş cā-be-cā

-5-

Fa ʿulün Fa ʿulün Fa ʿulün Fa ʿul

- 1 Didüm geçdi ğamzeñ oķı cānuma
Didi añma anı meżā mā meżā
- 2 Didüm aĝladursın beni dem-be-dem
Didi kim añılmaz geçen mācerā

-6-

Mefā ʿlün Fe ʿlātün Mefā ʿlün Fe ʿlün

- 1 Ocaĝa yansun odun gelmez oldu bāzāra
Odun gelen odunından olur olınsa ricā
- 2 Bir iki yarma odun bulmaĝa mecālüm yok
Görüñ ne yarmalar urdı felek bu yirde baña

-7-

Fe ʿlātün Mefā ʿlün Fe ʿlün

- 1 Yāra düşdükce āşinā düşerin
Hergiz ammā raķibe düşmen dōst
- 2 Dōstlar başdan anı fikr eyleñ
Dōst düşmen olur mı düşmen dōst

-8-

Fā ʿlātün Fā ʿlātün Fā ʿlātün Fā ʿlün

- 1 Baña bir manşıb naşıb olmadı çekdüm çok naşıb
Bî-cihet kaldum ħarāb oldu dirıĝā şeş-cihāt
- 2 Āħir ölüp dirilüp bir dirlik ıssı olmadum
Bilmezin yoħsa bu ħalk içmiş midür āb-ı ħayāt

-9-

Mefâ ilün Mefâ ilün Mefâ ilün Mefâ ilün

- 1 Niçe yıldur ki taḥşil-i kemāl ü ma'rifet kıldum
Umardum merdüm-i kâmil diyü halk eyleye raġbet
- 2 Belâ bu kim kemâlüm gördi her biri ḥasûd oldu
İhânet kıldılar gitdi olanca hürmet ü 'izzet

-10-

Fâ ilātün Fâ ilātün Fâ ilātün Fâ ilün

- 1 Başıñ için koma ayağda elüm tüt serverâ
Rûzgâr itdi beni kış günlerinde teng-dest
- 2 Tañ degül dökse yüzüm şuyın yire faqr u fenâ
Oldı göñlüm şişesi seng-i havâdişden şikest
- 3 Qahr u miñnet ḥasretâ derd ü ğam olmışdur naşib
Defter-i nañnü qasemnâda baña rûz-ı elest

-11-

Fâ ilātün Fâ ilātün Fâ ilün

- 1 Âḥiret ḥaqqıyçün ey hür-ı cinân
Küyuñı seyr eylemek dünyâ deger
- 2 Kıymet-i eyyâm-ı vaşlı bilmeyen
Bir iki gün eylesün 'azm-i sefer

-12-

Fe ilātün Mefâ ilün Fe ilün

- 1 Ne 'aceb ḥâli var bu gül-zâruñ
Ḥârlar pençesindedür güller
- 2 Derd-i dilden hezâr zâr itse
Bülbül-i zâra öte dur dirler

-13-

Fe ʿlātün Mefâ ʿlün Fe ʿlün

- 1 Dil uzatsa ʿaceb mi süsen-vār
Ṭab^c-ı rüşen-nihāda münkirler
- 2 Tāb-ı hūrşid-i ʿāleme ne ziyān
Aña inkār iderse şeb-pere ger
- 3 Ger müzemmem dir ise müşrikler
Zāt-ı pāk-i Muḥammede ne zarar

-14-

Mefâ ʿlün Mefâ ʿlün Mefâ ʿlün Mefâ ʿlün

- 1 Raķib-i zāg aķ atlasla siyeh ferāce geydükçe
Görenler dir ki şer ormanınıñ bu şağsağandır
- 2 Yanına ol humānuñ varsa reng-ā-reng cāmeyle
Şanurlar büstān-ı ḥüsninüñ ağaçkağandır

-15-

Mefʿūlü Fā ʿlātü Mefâ ʿlū Fā ʿlün

- 1 İblīs ü nefsi-i şirretini eylesün ba^cid
Der-gāh-ı Ḥaķka şām u seḫerde du^cā budur
- 2 Nefsümle her ne itsem iderdüm Ziyā`iyā
İblīse n`eyleyem ki görünmez belā budur

-16-

Fe ʿlātün Mefâ ʿlün Fe ʿlün

- 1 Cām-ı ʿaşkuñla oldı mestāne
Ol müdāmı gönül hemişe çeker
- 2 Derdi āyā nedür Ziyā`inüñ
Ki ayakdan müdām şişe çeker

-17-

Fe ʿilātün Fe ʿilātün Fe ʿlün

- 1 Nağme-i bülbül-i bāğ-ı küyuñ
Kelimātuñ gibi rûh-efzâdur
- 2 Fi'l-meşel âb u hevâ-yı küyuñ
Âb-ı Hızır u nefes-i ʿİsâdur

-18-

Fe ʿilātün Meḡā ʿlün Fe ʿlün

- 1 Tâlib-i vaşluñ iktizâsı müdâm
Yel gibi küyuñ içre yelmekdür
- 2 Toğrısı bezm-i vaşl olurdu velî
Şohbet ol serve rast gelmekdür

-19-

Fe ʿilātün Fe ʿilātün Fe ʿilātün Fe ʿlün

- 1 Büse-i laʿl-i leb-i yâra elüm irmiş iken
Bir tarafından çıkageldi n`ideyüm ʿaşıklar
- 2 Büselik hoşça maḡâm idi ve lîkin ʿuşşâk
Gâhice rast gelür sofrı hüseyniye çıkar

-20-

Meḡā ʿlün Meḡā ʿlün Meḡā ʿlün Meḡā ʿlün

- 1 Nazîri yok bahâr eyyâmınıñ ancak budur ʿİsâ
Temâşâ eyleyen terk-i temâşâ-yı cinân eyler
- 2 Yüri vâʿiz degül mümkün işitmek cennet evşâfın
Şular çağlar nesim-i şubḡ eser bülbül fiğân eyler

-21-

Fe ʿlātün Fe ʿlātün Fe ʿlātün Fe ʿlün

- 1 Niçe nā-puhte ile şöhet-i hāş eyledügin
Bilürüz künhi ile biz de ʿabeş kaynamazuz
- 2 Eylemiş bir kaç ocağ erleri küllî zevküñ
Duymuşuz kışşayı hep biz de kömür çiynemezüz

-22-

Fā ʿlātün Fā ʿlātün Fā ʿlün

- 1 Ey Ziyā`î mālîk-i māl olmaduğ
ʿĀlemüñ gāyet fakîrû`l-hāliyüz
- 2 Hırşımızdan her metā`ı medh ider
Çarsü-yı ʿunşuruñ dellāliyuz

-23-

Fe ʿlātün Meḡā ʿlün Fe ʿlün

- 1 Ğam-ı ğamzeñle muţtarib düşdi
Dil-i bīmāra gelmez āsāyiş
- 2 Göñlüm ararsın ey cihān-ārā
Bilmem ammā nedür bu ārāyiş

-24-

Meḡā ʿlün Meḡā ʿlün Fa ʿlün

- 1 Bu cānsız cisme ey rūh-ı muşavver
Tescellî nuţkın it ihyāya maḡşuş
- 2 Degüldür mürde ihyā eylemek çün
Mücerred Hāzret-i ʿĪsāya maḡşuş

-25-

Fe ʔlātün Meḡā ʔlün Fe ʔlün

- 1 Ey Žiyā'î bu šehr ġalkında
Baña hiġ šefkat u ʔināyet yok
- 2 Belki bunlar ya maʕrifetsizdür
Bende yā zerre kâbiliyyet yok

-26-

Fe ʔlātün Meḡā ʔlün Fe ʔlün

- 1 Diler iseñi ki el vire dūnyā
Ya müzevvir ya bārî mashara ol
- 2 Fi'l-meşel kaġbedür zen-i dūnyā
Kuçilur muđġik ü müzevvire ol

-27-

Fe ʔlātün Meḡā ʔlün Fe ʔlün

- 1 Kıl ʕaā ol devāt-ı maʕhūdı
Keremünden eyā emîr-i kerem
- 2 Kātib-i defter šıfātun iken
Ne revādur ki bî-devāt kalam

-28-

Fe ʔlātün Meḡā ʔlün Fe ʔlün

- 1 Kaʕbe ġakkı cefā-yı ʕuşşāka
Āzer eyle Ĥalilüm İbrāġim
- 2 Nār-ı Nemrūddur firākuñ odı
Ĥāy nur-ı Celilüm İbrāġim

-29-

Fā ʿĪlātūn Fā ʿĪlātūn Fā ʿĪlūn

- 1 Sırr-ı ‘aşkı ey dil izhār eyleme
Eyleme ol āteşe āhuñ duḥān
- 2 Her kişiyi vāqıf itme sırruña
Rāḥatü’l-insān fi şamtü’l-lisān
- 3 Külli sırrın cāveze’l isneyni şa’
İmdi ey dil sırruñı eyle nihān

-30-

Fe ʿĪlātūn Fe ʿĪlātūn Fe ʿĪlūn

- 1 Didiler bir gice Mecnūna gelüp
Seni Leylādan ayırdı gerdūn
- 2 Āh idüp ḥaḳḳa tevekkül kıldı
Didi e’l-leyletü ḥublā Mecnūn

-31-

Fā ʿĪlātūn Fā ʿĪlātūn Fā ʿĪlātūn Fā ʿĪlūn

- 1 Ey Ziyā’ı görmedi ben gördüğüm miḥnetleri
Ser-be-ser dünyā serāyın geşt ü seyrān eyleyen
- 2 Birkaç aḥmaḳ cāhile şimdi imām itdi beni
Şeyḥ-i Şan’anı ezel ḥunzıra çübān eyleyen

-32-

Fā ʿĪlātūn Fā ʿĪlātūn Fā ʿĪlātūn Fā ʿĪlūn

- 1 İḥasret-i bezm-i vişālūñle gözüm ḳan ağlasun
Dem-be-dem pür ḥūn olup peymāne şeklin bağlasun
- 2 Kākülūñ zencirine men’ itme bağlansun göñül
Ey perı günden güne dīvāne şeklin bağlasun

-33-

Fe ʔlātün Fe ʔlātün Fe ʔlātün Fe ʔlün

- 1 Şubh-dem hasret-i vaşl ile nesim-i ahum
Korqarın yıka hişār-ı felegüñ güngüresin
- 2 Rüz-ı vaşlın anıcağ ol günü görmemi didüm
Nāz idüp ol meh ayıtdı o kadar gün göresin

-34-

Fe ʔlātün Fe ʔlātün Fe ʔlātün Fe ʔlün

- 1 Yāruñ alında yine yara yiri var gördüm
Hārdan zahm irişmiş gibi gül-berg-i tere
- 2 Didüm āyā nedür alnuñda bu yara didi yār
Cā-yı engüş-t-i nebidür ki tokınmış kamere

-35-

Fe ʔlātün Fe ʔlātün Fe ʔlātün Fe ʔlün

- 1 Mektebi ʕāqıl olan aña görür mi maʕkūl
Kayd-ı taʕlîme ne lāyık düşe bir dīvāne
- 2 Nʕidügin bilmez iken şarfdan aşla maqşūd
Fiʕl-i yefʕal taʕlîmin ider şubyāna

-36-

Fe ʔlātün Mefʕ ʔlün Fe ʔlün

- 1 Sürh-ı pīrāhen ile sebz-i kabā
Gonçe-mānend geydi cānāne
- 2 Cism-i pāki terakķi bulmuşdur
Gonçe-ves sığmaz oldı kaftāna

-37-

Meḡā ʿlün Meḡā ʿlün Fa ʿlün

- 1 Mu'allimlikde buldum Sa'di irdüm
Gül-istân-ı vişâl-i dil-rübâyâ
- 2 O gül yüzlü güzel ben bülbülinden
Gül-istân başladı minnet Hudâyâ

-38-

Fe ʿlātün Fe ʿlātün Fe ʿlātün Fe ʿlün

- 1 Cân belâda ten elemde göñül âh eylemede
Mübtelâ-yı derd ġarîbe ser-i bî-devlet ise
- 2 Zaḡmete girme cefâ eyleme didüm didi yâr
Sen de şabr eyle cefâma ne kadar zaḡmet ise

-39-

Fe ʿlātün Meḡā ʿlün Fe ʿlün

- 1 Ey Ziyâ'î şu'arâ içre bizüm
Dilümüz yok yaqışur güftâra
- 2 Seng-dil câhile pend olmağičün
Sözümüz yok yazacak dîvâra

-40-

Meḡā ʿlün Meḡā ʿlün Meḡā ʿlün Meḡā ʿlün

- 1 Ziyâ'î ġirmen-i ġirmâna düşmiş kâha dönmişdür
Vuşüli yok muḡaşşal çokdur maḡsül-i maḡsûda
- 2 Bu dem derd ile merdümlük midür ağlayu göndermek
Revâ mı çekdügüm zaḡmetler olmağ cümle bî-hüde
- 3 Ne lâyıq ḡalk-ı ʿâlem beñzede devletlü sulḡānum
Beni Firdevsiye sulḡānumı Sulḡān Maḡmûda

-41-

Mefā ʿlün Mefā ʿlün Fa ʿlün

- 1 Kemāl ü ʿilm ü ʿirfān ehline hiç
Naşihat olmaya bundan ziyāde
- 2 Şaķın nā-cins ü bed-aşl u deniden
Huşuşa kim ola Debbāğ-zāde
- 3 Derisin ɗarb idüp kılsun dibāğat
Ġururundan girü başlar ʿināda

-42-

Fe ʿlātün Fe ʿlātün Fe ʿlātün Fe ʿlün

- 1 ʿAcebā kākülüfi cevre kim itdi tāhrık
Didüm āhuñ yine bādīdür o taħrike didi
- 2 Bir vefāñı görelüm saña maħabbet ideli
Didüm ol mäh-veşe ħubbike yu ʿmıke didi

-43-

Fe ʿlātün Mefā ʿlün Fe ʿlün

- 1 Bāğ-ı ħüsnuñde meyveler çoğdur
Seyr için bāğa girseñ olmaz mı
- 2 Ey gül-istān-ı behçetüñ servi
Baña şeftālü virseñ olmaz mı

-44-

Fā ʿlātün Fā ʿlātün Fā ʿlātün Fā ʿlün

- 1 Benden evvel siħr iderdi sāħir-i firʿavn-vār
Gerçi kim nazm ile inşāda zamānuñ şāʿiri
- 2 Ĥadd-i iʿcāza iletdüm ben de nazm-ı pākümi
Muʿciz-i Mūsā mıdur gel gör ya siħr-i sāħiri

-45-

Fe ʿilātün Fe ʿilātün Fe ʿilātün Fe ʿilün

- 1 Beni bir yirlere düşürdi felek haq bu ki ben
Yimezin guşsa haqıkatde beni guşsa yidi
- 2 Dest-gır ol ki haqıkatde ben ol a'māyem
Çağırur çāha düşüp yā reculen huz bi-yedi

-46-

Fe ʿilātün Fe ʿilātün Fe ʿilātün Fe ʿilün

- 1 Nāleden bendeñi men' itme benüm sulṭānum
Çünkü eglencesi yok āh u fiğāndan ğayrı
- 2 Hāsretüñle n'ola dökülse dem-ā-dem yaşum
Nesi var yüze gelür 'āşıkunñ andañ ğayrı

-47-

Mef'ūlü Fā ʿilātü Mefā ʿilü Fā ʿilün

- 1 Fecr ile zuhr u 'aşr ile şām u 'iṣā kılar
Şarq ehli Rūm u Mısr ile Şām u Hābeş daḥı
- 2 Şeyṭān bize 'adāvet iderse namāz için
Rağmına kılalum anı ğavğaya beş daḥı

-48-

Fe ʿilātün Mefā ʿilün Fe ʿilün

- 1 Mā-şadağ düşme it gibi ifke
Dilüñe alma kizb-i nā-pākı
- 2 Rāsti şıdğ-ı nüşha kāfidür
Naşsu veylün liküllü effāki

-49-

Meḡā ḡlün Meḡā ḡlün Meḡā ḡlün Meḡā ḡlün

- 1 Dilā kesb-i kemāl it fāriḡ ol 'örf ü izāfetden
Ki dā`ü`l-cehli dā`un muhlikün ve`l-'ilmü keḡḡāfi
- 2 Müderrislik olaydı ger şakāl u taylaşān ile
Keçi lāzım gelirdi kim diye tefsir-i Keḡḡāfi

MÜFRED VE MATLA'LAR

-1-

Mef'ûlü Fâ 'îlâtü Mefâ 'îlü Fâ 'îlün

- 1 Didüm şehâ rakîbden a'îlâ it olmaya
Güldi ayıtdı hâzretüñüzden yeg olmaya

-2-

Mef'ûlü Mefâ 'îlün Mef'ûlü Mefâ 'îlün

- 1 Ben mushaf-ı ruhsârıñ hıfz itmiş idüm cânâ
Mecnün dañı okurdu ve'l-Leylî izâ yeğşâ

-3-²⁹⁵

- 1 Bir şüh-ı cevri-pîşe
Zülfine göñlüm bilâ-sebeb

-4-

Mef'ûlü Mefâ 'îlü Mefâ 'îlü Fa 'îlün

- 1 Dîvâne ol yürî şahrâya ne minnet
Mecnün oligör miñnet-i Leylâya ne minnet

-5-

Fâ 'îlâtün Fâ 'îlâtün Fâ 'îlâtün Fâ 'îlün

- 1 Uğramasun kabrîme mecnün rakîb-i bed-nihâd
Mağberüm taşından anı taşta tutmağdur murâd

²⁹⁵ Beyitte eksiklik olduğundan vezni bulunamadı.

-6-

Fe ʿilātün Meḡā ʿilün Fe ʿilün

- 1 Şuya gitdi raķīb-i bed-cʿāl
Didiler Būḡarāya gitmişdür

-7-

Meḡʿulü Fā ʿilātü Meḡā ʿilü Fā ʿilün

- 1 Sulḡān-ı mülk-i derd ü ğamem līkin ey nigār
Taḡt-ı taşarrufumda degül mülk-i ihtiyār

-8-

Meḡʿulü Meḡā ʿilü Meḡā ʿilü Fa ʿulün

- 1 Bu zāl-ı zamāne baña ʿaḡā kılsa birāder
Tut kim ögi atāsı ögey oğlına eyler

-9-

Fe ʿilātün Fe ʿilātün Fe ʿilātün Fe ʿilün

- 1 Şarıdur beñzüm didüm derdüñ baña hem-rāhdur
Didi kim maʿzür tut sārī-bāzuñ Allāhdur

-10-

Fe ʿilātün Fe ʿilātün Fe ʿilātün Fe ʿilün

- 1 Yapışur destüñe ḡinnā ne güzel el eyler
Şarmaşur boynuña zülfüñ ne ʿacceb ḡāl eyler

-11-

Mef'ülü Mefâ 'lû Mefâ 'lû Fa 'lün

- 1 Gül-berg didüm yokdur ey gül ruhuña beñzer
Ter düşdi o gül-çehre didi varağ-ı diger

-12-

Mefâ 'lün Mefâ 'lün Mefâ 'lün Mefâ 'lün

- 1 Lebün şevki beni mest itdi münkirler idüp tahkîr
Şarâb içdüñ diyu hadden ziyâde itdiler ta'zîr

-13-

Mefâ 'lün Mefâ 'lün Mefâ 'lün Mefâ 'lün

- 1 Yolında olduğum didâr-ı yâra hasretümdendür
Seg-i dil-dâr ü ağıyara niyâzum hayretümdendür

-14-

Mefâ 'lün Mefâ 'lün Mefâ 'lün Mefâ 'lün

- 1 Dirîgâ her muhibbün bir habîbi var benüm yokdur
Meded her derd-mendün bir tabîbi var benüm yokdur

-15-

Fe 'lâtün Fe 'lâtün Fe 'lâtün Fe 'lün

- 1 Hâne-i ğayra didüm at sürme ey şatranc-bâz
Didi ol şâh-ı kamer ruh tutmazın ta'lîmdür

-16-

Fe ʕlātün Fe ʕlātün Fe ʕlātün Fe ʕlün

- 1 Leb-i dil-ber severüz ʕāşık-ı ser-gerdānuz
Biz güzel gözlemeden hazz iderüz hayrānuz

-17-

Fe ʕlātün Fe ʕlātün Fe ʕlātün Fe ʕlün

- 1 Bir luğaz söyle didi sāʕir ola ol raķīb
Didüm eyi bir luğaz aķsi gibi maķşūduñ

-18-

Fā ʕlātün Fā ʕlātün Fā ʕlātün Fā ʕlün

- 1 Olsa balsa toħmını ekdikde dih-ķān-ı ezel
Hāy u hūdan ğayrı nesne biçmemişdür mā-ħaşal²⁹⁶

-19-

Fe ʕlātün Fe ʕlātün Fe ʕlātün Fe ʕlün

- 1 Bāğı şol deflü güneş yaķdı ki güneydi üzüm
Yaş yirine mey-i gül-gün aķıdur iki gözüm

-20-

Fe ʕlātün Fe ʕlātün Fe ʕlātün Fe ʕlün

- 1 İster iken vaşlını gitdi dil ü ʕaķl u cān
Eyler imiş ādeme az ʕamaʕ ʕoķ ziyān

²⁹⁶ Divān'da "Hūy u hū"

-21-

Fe ʕlātün Fe ʕlātün Fe ʕlātün Fe ʕlün

- 1 Gönlüm alsun o şanem hayrına bir deyr itsün
Bir nefes gönlüme degmeñ ki alan hayr itsün

-22-

Mefʕlü Mefā ʕlü Mefā ʕlü Fa ʕlün

- 1 Taş atdı habībüm baña sevķ itdi raķībüm
Toķındı baña elüfi gönlümce yaşasun

-23-

Fe ʕlātün Mefā ʕlün Fe ʕlün

- 1 Ka' ilüz seng-i cevrüñe cānā
Bilürüz gerçi düşmez üstümüze

-24-

Mefʕlü Fā ʕlātü Mefā ʕlü Fā ʕlün

- 1 Kaṭā raķīb kırılmaz āhdan
Çalsam cihānda bārī ol iti kılıç ile

-25-

Fe ʕlātün Fe ʕlātün Fe ʕlün

- 1 Kuzı büryāmına meyl itdi raķīb
Yidi andan ötürü niçe bere

-26-

Meḡā ṡlūn Meḡā ṡlūn Meḡā ṡlūn Meḡā ṡlūn

- 1 Gice mey şohbetinde la^ḡl-i cānān aḡzuma geldi
Şafādan öleyazdum şöyle kim cān aḡzuma geldi

-27-

Meḡṡlū Fā ṡlātū Meḡā ṡlū Fā ṡlūn

- 1 Mülk-i beḡāda ḡaḡl zaḡim eşk ḡaskeri
Çeşm şubaşı āh-ı derūnum ocāḡ eri

-28-

Fā ṡlātūn Fā ṡlātūn Fā ṡlātūn Fā ṡlūn

- 1 Çün beni lā-yaḡkil itdūñ kes meded ibrāmuñı
Sāḡiyā mest oldum ayruḡ şunma içmem cāmuñı

-29-²⁹⁷*Fā ṡlātūn Fā ṡlātūn Fā ṡlātūn Fā ṡlūn*

- 1 Ḥayra yazsun şerrini anuñ Kirāmen Kātibin
Kim du^ḡā ile añarsa iş bu ḡaḡtuñ kātibin

²⁹⁷ Bu beyit Divān'ın müstensihine aittir.

SONUÇ

Bosna-Hersek'te önemli bir şâir olarak bilinen fakat kaynaklarda hakkında bilgi bulunmayan, Boşnakların çok değer verdiği ve Dîvânını bulamadıkları için hayıflandıkları Mostarlı Hasan Ziyâ'î, Doktora tez çalışmamızla bilim dünyasına takdim edilmiştir. Çalışmamızda şâir üç bölümde ele alınmıştır:

Birinci bölümde; kaynaklarda hakkında bilgiye rastlayamadığımız şâirin Dîvân'ı ve Kıssa-ı Şeyh Abdürrezzâk mesnevîsinden elde ettiğimiz bilgiler ışığında hayatı, edebî şahsiyeti ve eserleri tesbit edilmiştir.

İkinci bölüm ise; Dîvân incelemesinin yapıldığı bölümdür. Bu bölümde Dîvân'ın şekil özellikleri (nazım şekiller, vezin, kafiye ve redif) ve muhteva özellikleri ele alınmıştır.

Muhteva özellikleri sekiz ana başlık altında incelenmiştir. Bu başlıklardan Dîvân edebiyatımızın temellerinden birini oluşturan din konusunda; Dîvân'da geçen Allah, kitaplar, sûre ve ayetler, melekler, peygamberler, dört halife, imân ve ibâdetle ilgili diğer dini unsurlar ve İslâmiyet dışındaki dinler ele alınarak incelenmiştir.

Tasavvuf bölümünde ise bir mutasavvîf olmamasına rağmen tasavvufun zengin hayal ve semboller dünyasından Ziyâ'î'nin şiirine yansıyan tesirler ele alınmıştır.

Toplum ve kültür bölümünde yapılan incelemede ise; çeşitli iddiaların aksine Dîvân edebiyatımızın hiç de gerçek hayattan ve toplumdaki kopuk bir edebiyat olmadığı açıkça ortaya konulmuştur. Agâh Sırrı Levend "Ne kadar mücerred olursa olsun bir edebiyatın bulunduğu devrin hayatını aksettirmemesi kâbil değildir. Şâirler ve sanatkârlar, farkında olmayarak içinde yaşadıkları devrin ve muhitin tesirlerinden ilham alırlar" der. Bu bölümde Dîvân'da geçen devlet adamları ve şâirlerle olan ilişkiler, çeşitli tarihî şahıslar, mitolojik İran kahramanları ve masal kahramanları incelenmiştir. Çeşitli yer adlarının, insan tipleri ve meslek erbabının, eğlence hayatının, inanç ve adetlerin, çarşı ve pazarın, tıp ilminin, musikinin, giyim ve kuşamın, yiyeceklerin, silah ve eşyaların ele alınması günümüzde de geçerli olan pek çok gelenek ve adetin, yaşayış özelliklerinin, toplum kültüründeki yerini anlamamızı ve şâirin yaşadığı çevre hakkında bilgi edinmemizi sağlamaktadır.

İnsan bölümü ise Dîvân şiirinin klasik yapısını teşkil eden "aşık-sevgili-rakib" üçlüsü çerçevesinde ele alınmıştır. Sevgilinin güzelliği ve güzellik unsurları zengin hayal, mecaz ve benzetmelerle zikredilirken onun zulmü ve aşığa çektiği çileler, fitne çıkarması ve rakibe iltifat

etmesi anılmıştır. Aşık; vücut aksamı, çeşitli maddî ve manevî halleri ve gönlü ile, rakib ise aşık ile olan mücadelesi ve ona verdiği dertlerle ele alınmıştır.

Eserinde tabiat tasvirlerine geniş yer veren şâir, tabiatı ruhunda yarattığı yansımalar ve sevgilinin güzellik unsurlarının benzetileni olarak anar. Tabiat bölümünde kozmik alem, zaman ve zamanla ilgili mefhumlar, mevsimler, dört unsur, hayvanlar ve bitkiler incelenmiştir.

Altıncı bölüm edebî sanatların örneklerle ele alındığı bölümdür. Ziyâ'î'nin şiirlerinde edebî sanatlara, abartı ve yapmacıklığa düşmeden içinden geldiği gibi rahat ve şiirin estetiğini bozmadan yer verdiği ortaya koyulmuştur.

Ziyâ'î'nin şiirinde atasözü ve deyimlerin fazlalığı onun halk kültürüne olan yakınlığı sebebiyledir. Atasözleri ve deyimler bölümünde; şâirin deyimlerle sanatlar yaptığı, kelimelerin deyim ve lûgat manâlarıyla oynayarak hünerini gösterdiği tesbit edilerek örneklerle ele alınmıştır .

Sekizinci bölümde ise dil ve üslup incelenirken; Ziyâ'î'nin, Rumeli şâirlerinde görülen dildeki sadelik ve samimiyeti, halk söyleyişine yakın ifadeleri, atasözü ve deyimleri şiirlerinde ustaca kullanması, ağır ve külfetli söyleyişlerden ve uzun terkiplerden kaçınması , şiirinde orjinal hayal ve fikirlere yer vermesi tesbit edilerek örneklerle incelenmiştir.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde ise Dîvân metnini teşkil eden kasideler, musammatlar, gazeller, tarih ve muammalar, rubâiler, kıt'alar ve müfredler transkripsiyonlu olarak Dîvân'daki orjinal sıralarına göre tesbit edilmiştir.

Sonuç olarak , yaşadığı dönemde ve daha sonra sanatının değeri tam olarak anlaşılmadığı için hak ettiği yere gelemeyen XVI. yy. şâirlerinden Mostarlı Hasan Ziyâ'î'nin hayatı, edebî şahsiyeti ve Dîvânı'nın incelenmesiyle Dîvân Edebiyatındaki lâayık olduğu yere geleceği inancını taşıdığımızı ifade etmek isteriz.

قلمی که در دستم است هر ذکرش در کتبم است	کرم چو ز شیراز و مجده و همدانم
هر ز سرش ای کرم بنده	من هر عکسش بکسب می زام
بستی و غلام و جانی ز ما	شیرین بود اشخاصی که در دستم بود
رغبت کند از شهر من احسن بنا	منظوم نظای نبود منتظم اصلا
امعان نظر کریمتی که غلامم	هر که سعادت بود از طالع مستدم
نوا از سخن سهری بود منتظم	که حفظ کند غلام خافق است بران
گوید که سارید ز غلامم ذکر را	
من میر کلام دشت اقلیم بی نام	قاجاری پیشم کند فتح کلامی
بشنید مگر کفش نظم چه جانم	فردوس بهشت اگر از اشعار دوزخ داشته
بشناسد اگر انوری شوق لمعانم	انور بود از مهر فلک لطف نظمش
بپوشد فلک از نکبت اسرار نهانم	از بطنه عطار عبیری خنجر بیدم
نظمه شود الطایف دارا دل و جانم	ظاهر شود لطف غزلهای نغمه سیرار
امعان نظر کن بمعانی بی نام	با عین خدا بهتر از الفاظ معین است
اکمل ذکر کلام عجبند و صفای نام	من مالک ملک کلامم چه مکمل
خواجوب شناسد اگر اشعار عیانم	گوید باین ای حاجب بازار بلاغت
من نیز بخوان غم از باب است نام	در صنعت ابیات عیار در بر بیدست
با نهرت خطای جهان بهتر از نام	با نهرت بهتر از این نبوی باشد
در صحن سخن سیر کند که جولانم	سلمان در آب ملک الله بگوید
قسام از دل دادی هر با نام	از زنجی قسمت کردت قسمت با هم
در ملک سخن من شد اقلیمت نام	در رحمت من کاتبی شد کاتب دیوان
پیرانه سخن کوی و فرزند جوانم	محبت شد چون کودک همگی بتردم
در ملک سخن پادشاه عالم با نام	شاهان غلامان در دولت من بود
بکریخت طالی بکناری ز کلامم	با تیر و کمان ملک سخنم را بکشادم
من در چمن چو شمشاد چانم	در سایه من بود ریاضی چمن آسا
من نیز با الفاظ منوثر چو سنانم	ار سوزن در دین انبار خوش آید
در کوی حیب از چمنی از چمنی مکانم	نورت عیالات کلامم ز خیالی
باش که بید بوز غم مریه با نام	نانی ز غم و فخر کنم مدعیان را
من بنده نیایدی مثل سایر کافرانم	وزیر بیره کفش نظم سلف آفر

وسم الفارسیه

من بنده آدم با جرم بجای مجتبت داز گناه مارا بجموع خلق عالم بکنجین عبرت باروی من فاده دست دعا کردم با درکت خدایا	شد جسم من نشان تیر قنای مجتبت مرآت بیکرم شد بیکر نمایی مجتبت کور کن سرخ دارد از مهای مجتبت دستم بر وی دارم از نغمهای مجتبت
--	---

دو تا شد زیر پا قدر ضیائی بیکر

ناظر خدایا از چشم تابست پای مجتبت

شهادت داد ظلم فرقت از کشور دلبا بموی کاکلت بزنی دل مارا چو گلشن عجب دورت منزه ای مقصود در وقت شهادت رکوبت ز سبیل سخت کانی	که ماند نام بگو آفرایش جان عالم هر افتخار کاکلت ای یار و ظل کن بحق گوشت مقدم بیاید ز راه من من آن است می غم که اقدام در
--	--

ضیائی است هلم نرم عشاق تو دید

ای ای ای استی ادر کائنات و اولها

برو ای راهب متعبات سپید گشت تغ و شام دید آن لب شیرین مرا برویب وز غم آن سرو جان رخ نهادم بره آب شد نطق جلال	تا با ناز بن افاده اش آن چو بخت شد مکر دوست ما هم آن دشمن زشت بمن آنشفه به ز به بخت بخت ترسم آخر که بگویم من بشمار گشت
--	---

حاشا دست ضیائی چو فی شکر شد

شکرستان لطیفات سخنهای گزینت

ده مجاز می پرستی در حیدر بیاب گشت ده دره در در و اید وصلت و طاعت غنی که در رخ جانان گرفته است گمان قصان ز ابروی جانان هر در غم خور بار نصبت این بر ایمنی کلام من برین ایبر بلایا با مستح کلام تشان بچرخ ز غمت در گمانه آ زهی گمان عتاب وزی برام شفا پس است رسته های گلستان	ده مجاز می پرستی در حیدر بیاب گشت ده دره در در و اید وصلت و طاعت غنی که در رخ جانان گرفته است گمان قصان ز ابروی جانان هر در غم خور بار نصبت این بر ایمنی کلام من برین ایبر بلایا با مستح کلام تشان بچرخ ز غمت در گمانه آ زهی گمان عتاب وزی برام شفا پس است رسته های گلستان
--	--

طلای که یار می کرد عشاق را بشم نیست جام بخت یار سرت کرد جانم بافرستی گرفتم آنکشت آن پری را جانا اگر بدیدم مرگ رفیق دشمنی	ورد طیب حاذق بیار را الم نیست کیفیت در ایش در نوش جام غم نیست غندیر و گفت با ناز دیوانه را هم نیست از رفتن حیاتم من بند بسیخ غم نیست
---	---

ای کلوز ارشد او هفت از نیست

کان بلبل بافت در گلشن غم نیست

قصه جان می کند لعل ره آن غم زنی است بلبل آسا از سر سر و سخی شب تا سحر خلق عالم آشنیدم دشمنش سوا کفر من ای هر گم که با دشمنی ناری هر فرد	عالم دوزخ کند غم جهان آری دوست ناله اولی کند از حسرت بالای دوست هر چه بخت سرت گشتم من کردار سواد دوست کوی غم آگشته ای دل خاک پای دوست
--	--

ای ضیائی طلت غم را فادام عاقبت

کیه چنان شد اقصای حالت سودای

من اگر چشمم نیم چشم را آیدر	آه روز آن چشمان مردم کشی سوی محارم
لاجرم آفرینش کوی پیش اهل فر	هر که جانش در زبرد نغمه جانان نبرد
کرد در کار رحمت رشید و اله	آفرین به خلقت خلاق کیتی آفرین
ای بود عاقل که با دیوانگان کتله	نویسن باقیس بنیادی که مانند منت

ای نییای قدرت دشمن را بچون بت برد
کردن و بر اولی بهتر که عمل من مسد

آینه دلش آفرین نشسته در آن	آینه دلش آفرین نشسته در آن
بر او چشمه از آینه جانان نبرد	بر او چشمه از آینه جانان نبرد
بیا بر حق بازم بگردم به حال	بیا بر حق بازم بگردم به حال
عقلت سر در این صورت کار در راه	عقلت سر در این صورت کار در راه
حالت تمام سلی سگدی معرزه را	حالت تمام سلی سگدی معرزه را

یک آن شرح تا صد بهر	ی تیر شد دل ما یک بر سر
بیشیخ یارا تنها دم بهر	خون کوی غم جو آن تو ام
عسرا فخر نگار بهر	با و حسا دل جانان حال

از آن که در شرح خود درک دارم	بجستی بیستی بگم دارم
که بالین زیر از سگ دارم	کم سنگین که در دستم شد
باطالع خود بگم دارم	صاف تیر و قدین که گشت

باکرای دلت ای ست بهر	میوه وصل مرا احسان کن
جانش ای بار خدا را بهر	نت شد جسم ضیائی با کسی

همیشه در نظر خود تنگ دارم	ز دروان دهن چون عجب باغ
بهرین اندام لای تنگ دارم	من از تصویر مجنون ای ضیائی

ساز ما با ایوانی اتفاق	تجر جری اعیان العشاق
با جمال نثار زوشنای	در روز شب هر ماه فلک
در زمین غم تمام با ذوق	غم بهر از چو روزی شد
جان من مانند چو روز فراق	چون دیدم میان دلم
بسیم آه که نثر این اوراق	سخان ضیائی بهر نوست

من بنده تو ام توشه دشمنان من	من حسنه تو ام مرده از سینه جانان
را کعب تمام درین دریای جامع بلند	بهر دو ما شدم ز کم تو چون جانان

خواب چشم من چو بدبران کار را	خواب بگریه چشم گشت از آن دهن
در دشت محنت کشی و جام را بدو	ای نشسته زلال لب تو روان من
عاشق حیا که در ما چون ضیائی	کشم خیال ابر زخم موی جان من

<p>نوبهار آمد زین شکرستان شمع گل را شکر ای دل سیر بودم ز کز بر تن سپید چو کسوی پر شمشیر دامن و صفت برت آمدم زین راه کاشک و ادوی صافی را که نفسی نمکها</p>	<p>گر سینه رکنی ما ز این کار بیخیز عشق زینج بسین آن سینه زیبا بین الوداع ای بیسکین الفراقی را بپوشیم عاقبت پیراهی بی آستین آفرین ای طوطی طبع هزاران آفرین</p>
---	---

<p>شایسته و کانه از اجوت کی بیخانی از صفت و صفات می مست و الیه کز کجا بر نزار از بهر تو مرد و تیغ ما مرد و خلاصی یا عالم الفحاشات کفم نشان وصل اسیر تو بر سرین از رنگی غم کز در آتش دولت را بی دستک بودم در کج غم بیخانی</p>	<p>بی صورتی است با در را که کجانی یار من سبک بهار هزاران اورا بر تو ز کجا بر تو بیخانی به نغمه شکر از غم می خورم صفا نقیبت تو من کز کجا که کفنی کس که از بس تو را کس که کفنی بر کف تو من ز کجا که کفنی</p>
--	--

KIT'A

<p>از بران می کز بر هم بران تو همی دانی این حکام بدین</p>	<p>کس که زینت کجوی از کج از زینت تو را کس که کفنی</p>
--	--